

TEORIJA IR PRAKTIKA: STUDENTIŠKOS ĮŽVALGOS

THEORY AND PRACTICE: STUDENT INSIGHTS

Tarptautinė studentų konferencija

International Students Conference

2019 11 14

Tarptautinė studentų konferencija „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“
International Students Conference “Theory and Practice: Student Insights”

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS:

Pirmininkė -

Evelina Darulienė, Studentų paslaugų centro koordinatorė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija

Nariai:

Simona Astasevičiūtė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

Vilma Blaževičiūtė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

Gerda Didžklapytė, Socialinės gerovės centro lektorė, Kolpingo kolegija

Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių vadybininkė/Erasmus programų koordinatorė

Gintarė Milčė, Patirtinio mokymosi centro koordinatorė

dr. Rūta Meištė, Ekonomikos ir verslo centro vadovė, docentė

dr. Regina Navickienė, Ekonomikos ir verslo centro docentė

Augustė Pūraitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

Evelina Semaškaitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė, Ekonomikos ir verslo centro docentė

Aušrinė Veličkaitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

THE ORGANIZING COMMITTEE:

Chairperson:

Evelina Darulienė, Coordinator of Student Service Center, Head of Center of Social Welfare, Kolping University of Applied Sciences

Members:

Simona Astasevičiūtė, Conference Coordinator (KOK SA), Kolping University of Applied Sciences

Vilma Blaževičiūtė, Conference Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Gerda Didžklapytė, Lecturer of Social Welfare Center, Kolping University of Applied Sciences

Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator/Erasmus Program Coordinator

Gintarė Milčė, Coordinator of Experiential Learning Center

Ass.prof. dr. Rūta Meištė, Head of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences

Ass.prof. dr. Regina Navickienė, Lecturer of Economics and Business Center, Kolping University of Applied Sciences

Augustė Pūraitė, Conference Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Evelina Semaškaitė, Conference Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Ass.prof. dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė, Lecturer of Economics and Business Center, Kolping University of Applied Sciences

Aušrinė Veličkaitė, Conference Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.

Authors' papers were not edited.

PRATARMĖ

Šiame leidinyje pristatoma tarptautinės studentų konferencijos „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ medžiaga. Konferencija vyko 2019 m. lapkričio 14 d. Kaune, Kolpingo kolegijoje.

Mums reikia linksmų, jaunų, energingų žmonių, kurie kupini drąsių vilčių tapti reikšmingais šiame pasaulyje. (Kunigas Adolfas Kolpingas)

Prieš aštuoniolika metų Kolpingo kolegijoje pradėtos organizuoti studentų konferencijos, kuriose studentai dalinasi atliktų tyrimų, projektinės veiklos rezultatais, įgyta akademine patirtimi Lietuvoje ir užsienyje.

Šiais metais jau aštuntoje tarptautinėje studentų konferencijoje „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ sveikinome gausų būrį mūsų kolegų (studentų) iš Utenos, Panevėžio, Kauno, Kolpingo, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijų, Kauno technologijos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto, svečius iš Vengrijos, Latvijos, Turkijos ir Armėnijos.

Konferencijos metu Lietuvos ir užsienio šalių studentams suteikiama galimybė susipažinti, pasidalinti turima patirtimi, tinkamai pasirengti dalyvauti kituose moksliniuose – praktiniuose renginiuose bei smagiai praleisti laiką drauge.

Konferencijos metu įgyta patirtimi ir teorinėmis įžvalgomis studentai dalijosi 3 darbo grupėse: „Socialinių mokslų studijų srities studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Verslo bei turizmo studijų srities studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Studentų patirtys tarpkultūriniame kontekste“.

Leidinyje pateikiami studentų straipsniai, kurie susiję su žinių ir įgūdžių taikymu analizuojant įvairias temas.

Konferencijos organizatoriai skaitytojams linki įdomių ir prasmingų įžvalgų skaitant šį leidinį.

FOREWORD

This publication presents international student conference „Theory and Practice: Student Insights“ material. The conference was held in 2019 14 November, in Kaunas, at Kolping University of Applied Sciences.

We need fun, young, energetic people, who are full of brave hopes to become significant in this world. (Priest Adolph Kolping)

Eighteen years ago Kolping University of Applied Sciences began to organise student conferences. During those conference students shared the results of their research and academic experience in Lithuania and abroad.

This year in the eighth international student conference „Theory and Practice: Student Insights“ we welcomed our colleagues (students) from Utena, Panevėžys, Kaunas, Kolping University of Applied Sciences, Vilnius college of technologies and design, Kaunas University of Technology, Vytautas Magnus University, guests from Hungary, Latvia, Turkey and Armenia.

During the conference students from Lithuania and abroad had an opportunity to share their experience, to prepare to participate in other scientific – practical activities and to have a good time.

During the conference students shared their experience and insights in 3 different groups: „Experiences and Perspectives of Students in the Field of Social Sciences in Contemporary Society“, „Experiences and Perspectives of Students in the Field of Business and Tourism in Contemporary Society Experiences“, „Students‘ Experiences in the Intercultural Context“.

The publication presents students articles that are related to the application of knowledge and skills in different areas.

Conference organizers wish the readers interesting and meaningful insights when reading this publication.

TURINYS/CONTENTS

VERSLO BEI TURIZMO STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY EXPERIENCES	7
1. Kotryna Bartaševičiūtė GAMTINIŲ TURIZMO IŠTEKLIŲ VERTINIMAS BIRŽŲ RAJONE <i>ASSESSMENT OF NATURAL TOURISM RESOURCES IN BIRŽAI DISTRICT</i>	7
2. Rasa Brūzgaitė AB „SWEDBANK“, AB „SEB“ IR AB „ŠIAULIŲ BANKAS“ AUTOMOBILIŲ LIZINGO PALYGINAMOJI ANALIZĖ <i>COMPARATIVE ANALYSIS OF CAR LEASING PROVIDED BY AB “SWEDBANK“, AB “SEB“ AND AB “ŠIAULIŲ BANKAS“</i>	14
3. Rasa Brūzgaitė AB „SWEDBANK“, AB „SEB“ IR AB „ŠIAULIŲ BANKAS“ BŪSTO IR VARTOJIMO PASKOLŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ <i>COMPARATIVE ANALYSIS OF HOUSING LOAN AND CONSUMER CREDIT PROVIDED BY AB “SWEDBANK“, AB “SEB“ AND AB “ŠIAULIŲ BANKAS“</i>	22
4. Mantas Jocius, Edgaras Tomkevičius, Oksana Ovčinskova BANKŲ FINANSINIŲ RODIKLIŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ 2007-2018 METAIS <i>COMPERATIVE ANALYSIS OF BANK FINANCIAL RATIOS DURING THE PERIOD OF 2007-2018</i>	31
5. Rima Bubulaitė PIRMINIŲ TURIZMO IŠTEKLIŲ DARNI PLĖTRA KAMANŲ REZERVATE <i>SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PRIMARY TOURISM RESOURCES IN KAMANOS RESERVE</i>	44
6. Irma Grigaitytė PRAMONĖS PAVELDAS: KYBARTŲ GELEŽINKELIO STOTIES KOMPLEKSO ATVEJIS <i>INDUSTRIAL HERITAGE: THE CASE OF THE KYBARTAI RAILWAY STATION COMPLEX</i>	51
7. Lukrecija Mačionytė GAMTINIŲ EKOTURIZMO OBJEKTŲ VERTINIMAS DZŪKIJOS ETNOKULTŪRINIAME REGIONE <i>EVALUATION OF NATURAL ECOTOURISM SITES IN THE DZŪKIJA REGION</i>	62
8. Kotryna Nagytė VIDAUS AUDITAS: PRIVATAUS IR VIEŠOJO SEKTORIŲ ANALIZĖ <i>INTERNAL AUDIT: PRIVATE AND PUBLIC SECTOR ANALYSIS</i>	70
9. Rugilė Ramanauskaitė 16 TARPTAUTINĖS FINANSINĖS ATSKAITOMYBĖS STANDARTO „NUOMA“ REIKŠMĖ IR POVEIKIS FINANSINEI ATSKAITOMYBEI <i>SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD 16 „LEASES“ AND THE IMPACT ON FINANCIAL STATEMENTS</i>	81
10. Akvilė Sabaliauskaitė, Guoda Domskytė AKCIJŲ RINKOS IR MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ RYŠIO TYRIMAS: LIETUVOS ATVEJIS <i>LINK BETWEEN STOCK MARKET AND MACROECONOMIC FACTORS: THE CASE OF LITHUANIA</i>	91
11. Žaneta Sederavičiūtė EUROPOS SĄJUNGOS IMPORTO MUITO TARIFŲ ANALIZĖ: KINIJOS PAVYZDŽIU <i>ANALYSIS OF EUROPEAN UNION IMPORT CUSTOMS DUTIES: CHINA CASE</i>	100
12. Ilona Sidorovaitė DARBUOTOJU ĮSITRAUKIMO Į DARBĄ IR PSICHOLOGINĖS GEROVĖS SĄSAJOS <i>RELATIONSHIPS BETWEEN EMPLOYEE ENGAGEMENT AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING</i>	108
13. Rosita Šiaulytė INOVATYVIŲ FINANSINIŲ PASLAUGŲ PLĖTROS ANALIZĖ LIETUVOJE <i>ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES IN LITHUANIA</i>	116

14. Deimilė Šulcaitė TŪKSTANTMEČIO Ž KARTA: TURIZMO PLĖTRA PER GEOCACHING MEETING THE NEEDS OF THE MILLENNIALS AND GENERATION Z: GAMIFICATION IN TOURISM THROUGH GEOCACHING	123
15. Deimantė Šulskytė SUTELKŲTINIO FINANSAVIMO VAIDMUO ŠIUOLAIKINIAME VERSLE THE ROLE OF CROWDFUNDING IN THE CONTEMPORARY BUSINESS	130
16. Rugilė Švirinaitė RELIGINIS TURIZMAS IR PAVELDOSAUGA. KAUNO SINAGOGŲ PAVYZDŽIU RELIGIOUS TOURISM AND HERITAGE PROTECTION. EXAMPLE OF KAUNAS SYNAGOGUES	140
17. Lukrecija Trumpaitė, Toma Šaltytė GYVENTOJŲ MIGRACIJOS POKYČIŲ ANALIZĖ SKIRTINGAIS EKONOMINIŲ CIKLŲ LAIKOTARPIAIS ANALYSIS OF POPULATION MIGRATION CHANGES IN DIFFERENT PERIODS OF ECONOMIC CYCLES	149
18. Raminta Varnelytė EKOTURIZMAS - TURIZMO MADA AR VISUOMENĖS SĄMONINGUMAS ECOTOURISM - TOURISM TREND OR PUBLIC AWARENESS	157
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY	166
19. Živilė Adomavičienė ATVEJO VADYBOS PASLAUGŲ REIKŠMĖ ŠEIMOMS THE IMPORTANCE OF CASE MANAGEMENT PROCESS TO FAMILIES	166
20. Simona Astasevičiūtė STUDENTŲ PSICHOEMOCINĖ SAVIJAUTA STUDIJŲ PROCESSE PSYCHOEMOCIAL FEELING OF STUDENTS IN THE STUDY PROCESS	178
21. Vilma Blaževičiūtė ATVIRAS DARBAS SU JAUNIMU LIETUVOJE OPEN WORK WITH THE YOUTH IN LITHUANIA	185
22. Emilija Demenytė EPILEPSIJA SERGANČIŲ ASMENŲ INTEGRACIJA Į VISUOMENĘ INTEGRATION OF PEOPLE WITH EPILEPSY INTO SOCIETY	196
23. Simona Kemzūrienė NUO PSICHOAKTYVIŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMŲ PAAUGLIŲ PATIRTYS SVEIKIMO PROCESSE EXPERIENCES IN HEALING PROCESSES FOR TEENAGERS ADDICTED BY PSYCHOACTIVE MATERIALS	202
24. Virginija Kondratavičienė, Dovydas Paslauskas SAVANORIŠKOS VEIKLOS SKATINIMO RAIŠKA SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ RENGIME EXPRESSION OF VOLUNTARY PROMOTION IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS	210
25. Pocevičiūtė Ineta, Jukna Ramūnas SAVIŽUDYBIŲ PAPLITIMO, ŽMONIŲ EMOCINIŲ REAKCIJŲ Į SAVIŽUDIŠKAS INTENCIJAS BEI GEBĖJIMO TINKAMAI REAGUOTI KRIZĖS ATVEJU TYRIMAS INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF SUICIDE, PEOPLE'S EMOTIONAL RESPONSE TO SUICIDE INTENTIONS, AND THE ABILITY TO RESPOND IN CRISIS	217
26. Gitana Šveckienė, Daiva Chaju SOCIALINĖS PASLAUGOS VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS: SOCIALINĖS GLOBOS ASPEKTAI SOCIAL SERVICES FOR OLDER PEOPLE: ASPECTS OF SOCIAL CARE	227

27. Jurgita Žilytė SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA, TEIKIANT LAIKINO APGYVENDINIMO PASLAUGAS MOTINOMS IR VAIKAMS X RAJONO SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRE THE ACTIVITY OF SOCIAL WORKER, PROVIDING TEMPORARY ACCOMMODATION SERVICES FOR MOTHERS AND CHILDREN AT THE SOCIAL SERVICES CENTER OF X DISTRICT	237
STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE STUDENTS' EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT	249
28. Areen Nassar and Hala Roumia THE SYRIAN MIGRATION CRISIS OF THE 21ST CENTURY AND THE ROLE OF SOCIAL WORKERS	249
29. Anioke Blessing Nkiruka and Nzeh Benjamin Chisom ACHIEVING A FUTURE WITHOUT CHILD MARRIAGE	258
30. Anioke Blessing Nkiruka and Nzeh Benjamin Chisom GENDER DIFFERENCES IN HEALTH STATUS (MORBIDITY AND MORTALITY)	266
31. Hala Roumia and Areen Nassar THE PREVALENCE OF WATERPIPE USAGE AMONG SYRIAN YOUTH AND THE ROLE OF SOCIAL WORK	273
32. Nanle Joseph, Gusen and Abraham Dare, Ajayi TITLE OF THE PAPER: KNOWLEDGE AND UTILIZATION OF STANDARDIZED ELECTRONIC HEALTH RECORDS AMONG NURSES IN JUTH, NIGERIA	281

VERSLO BEI TURIZMO STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE *EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY EXPERIENCES*

GAMTINIŲ TURIZMO IŠTEKLIŲ VERTINIMAS BIRŽŲ RAJONE

KOTRYNA BARTAŠEVIČIŪTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: ekologijos ir aplinkotyros specialistė, docentė dr. I.Varnagirytė-Kabašinskiėnė

ANOTACIJA

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti gamtinius turizmo išteklius Biržų rajone ir pateikti siūlymus jų darniam naudojimui turizmo reikmėms. Buvo nustatyta, kad Biržų rajone yra unikalių gamtos objektų, kurie vertinami kaip turistų traukos objektai arba turi potencialą tokiais tapti. Biržų rajone yra siūloma nemažai unikalių maršrutų ir ekskursijų, kurios apima tiek gamtinių, tiek kultūrinių šio krašto objektų lankymą. Šiame rajone yra populiarus dviračių turizmas, o jam tinkama infrastruktūra yra nuolat kuriama ir atnaujinama. Rajonas taip pat labai populiarus dėl karstinės kilmės ežerų. Siekiant didinti turizmo potencialą rajone, būtina vystyti turizmo infrastruktūrą, siekti glaudesnio viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimo, didinti informacijos sklaidą.

IVADAS

Temos aktualumas. Darnus turizmas yra sąvoka, apimanti siekį lankytis įvairiose vietovėse pažintiniu ar poilsiniu tikslu, stengiantis išvengti neigiamo poveikio aplinkai bei atsižvelgiant visuomenės interesus. Taip pat darniai keliaujant prisidedama prie tos vietovės ekonomikos ir vietos bendruomenių gerbūvio kūrimo. Bendru atveju, turizmas apima pirminį transportavimą į tam tikrą vietą, vietinį transportavimą ar susisiekimą, apgyvendinimo paslaugas, pramogas, poilsį, maitinimą ir apsipirkimą. Kelionės gali būti susiję su noru praleisti laisvalaikį ar verslo kelionėmis. Pastaraisiais metais vis dažniau diskutuojama, kad turizmo plėtra turėtų būti darni. Turizmo sektorius yra neišvengiamai susijęs su kelionėmis, važiavimu iš vienos vietos į kitą, todėl darnaus turizmo sąvoka yra glaudžiai susijusi su darnaus judumo koncepcija. Dėl turizmo sektoriaus sąsajų su transporto sektoriumi, turizmas yra priklausomas nuo iškastinio kuro naudojimo, todėl turi neigiamą poveikį klimato pokyčiams. Literatūroje nurodoma, kad 72 proc. turizmo išmetamo CO₂ kiekio sudaro transportas, apgyvendinimas - 24 proc., vietos veikla 4 proc.

Lietuvoje pastaraisiais metais labai skatinamas vietinis turizmas. Tiek vietiniai keliautojai, tiek užsienio turistai vis intensyviau keliauja į gražias lietuviško kraštovaizdžio vietas, jie yra skatinami aplankyti ne tik sostinę ir kurortinius miestelius, bet ir mažiau žinomus, ne taip lengvai pasiekiamus rajonus. Biržų rajonas yra įsikūręs Lietuvos šiaurėje. Šiame rajone daugiausia gamtinių turizmo išteklių yra sutelkta Biržų regioniniame parke. Šis parkas yra saugoma teritorija, kurioje yra gausu gamtos ir kultūros objektų. Šis regioninis parkas turi vietinio produkto ženklą, kuris padeda skatinti parko lankytojus rinktis šiam etnografiniam regionui būdingus produktus, prisidėti prie vietos bendruomenės gerbūvio. Tai viena iš darnaus turizmo skatinimo priemonių. Nors vis dažniau kalbama apie darnaus turizmo plėtrą saugomose teritorijose, iki šiol nėra aišku, kokios konkrečios priemonės yra taikomos kiekviename valstybiniame parke.

Temos objektas - gamtinių turizmo išteklių vertinimas Biržų rajone.

Temos problema. Neaišku, ar gamtinis turizmas Biržų rajone yra plėtojamas darnaus turizmo kryptimi.

Temos tikslas – išanalizuoti gamtinius turizmo išteklius Biržų rajone ir pateikti siūlymus jų darniam naudojimui turizmo reikmėms.

Temos uždaviniai:

- 1) išanalizuoti Biržų rajono gamtinius turizmo išteklius;
- 2) išanalizuoti Biržų rajono teikiamas gamtinio turizmo veiklas ir infrastruktūrą;
- 3) atlikti turizmo veiklų Biržų rajone analizę, akcentuojant darnaus turizmo aspektus.

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė - aprašomojo analitinio metodo pritaikymas.

BIRŽŲ RAJONO GAMTINIAI TURIZMO IŠTEKLIAI

Šiame skyriuje bus apžvelgti Biržų rajono gamtiniai turizmo ištekliai, labiausiai akcentuojant Biržų regioniniame parke sutelktus šio rajono gamtinius objektus. Gamtiniai ištekliai yra gyvybiškai svarbūs žmonijos išlikimui ir plėtrai. Kai kurie šių išteklių, pavyzdžiui, mineralinės medžiagos, įvairių rūšių gyvūnai ir augalai ir jų arealai, yra riboti – juos išsekvojus arba sunaikinus, jie išnyksta visam laikui. Kiti, tokie kaip oras, vanduo ir mediena, yra atsinaujinantys, nors siekdami juos atauginti, atnaujinti ir išvadyti paprastai pasikliaujame natūraliomis Žemės sistemomis. Nors dažniausiai išteklių išsekvojimo poveikis jaučiamas vietos mastu, dėl tarptautinių mainų ir prekybos gamtiniais ištekliais jų vadyba tampa pasaulinės svarbos klausimu.

Beveik visa Biržų regioninio parko teritorija yra priskirta Biržų girininkijai ir tik nedidelė Biržų regioninio parko Tatulos kraštovaizdžio draustinio dalis (43 ha) yra Pasvalio girininkijoje. Patvirtintas parko plotas – 14 659 ha, iš jų miškai sudaro 19,8%, vandens telkiniai – 3,6%, pelkės – 2,6%, žemės ūkio naudmenos – 48,5%, gyvenvietės – 1,7%, kitos naudmenos – 23,8%. Biržai garsėja karstinės kilmės ežerėliais, nes kitose Lietuvos vietose tokių ežerų nėra. Jie atsiranda ištirpus negiliai esantiems gipso ar dolomito klotams ir įgriuvus paviršiniams sluoksniams. Atsiradusios smegduobės kartais prisipildo vandens, susidaro karstiniai ežerėliai. Dažniausiai jie nedideli, apvalios formos, stačiais šlaitais, negilūs (Obelevičius, 2019). Šiame regione priskaičiuojama apie 300 nedidelių karstinės kilmės ežerėlių, tačiau bendras jų plotas sudaro tik apie 10 ha. Didžiausias jų - Kirkilų ežeras, esantis apie 8 km į šiaurės vakarus nuo Biržų. Ežero plotas apie 6 ha, krantinės ilgis – 3,7 km. Ežeras sudėtingos formos, susidaręs iš keleto susijungusių smegduobių.

Biržų rajonas pasižymi ne tik karstiniais reiškiniiais, bet ir kitais unikaliais negyvosios gamtos reiškiniais, t.y. devono uolienų atodangomis. Jos ryškiausios yra kairėje Nemunėlio pakrantėje: Tabokinės 130 m ilgio, Muoriškių – beveik 100 m ilgio, Nemunėlio Radviliškio apie 300 m ilgio. Šiaurinėje Biržų rajono dalyje, Nemunėlio slėnyje buvo nedidelių dolomito laužyklų, o iš dolomito ir laukuose surinktų akmenų buvo statomi pastatai. Šiame miestelyje yra vienas iš įsimintinų Šiaurės Lietuvos kultūros paminklų - Katalikų bažnyčia, kuri buvo pastatyta iš vietinės natūralios statybinės žaliavos (Biržų regioninio parko direkcija, 2019; Biržų turizmo ir informacijos centras, 2019).

TURIZMO PASLAUGOS IR INFRASTRUKTŪRA BIRŽŲ RAJONE

Lankantis Biržų rajone galima rinktis Biržų regioninio parko ar turizmo ir informacijos centro siūlomas ekskursijas. Didžioji dalis šių ekskursijų organizuojamos taip, kad lankytojai galėtų susipažinti ne tik su Biržų krašto gamtiniais objektais ir kraštovaizdžio išskirtinumu, bet kartu pamatyti ir kultūrinius šio krašto objektus (žr. į 1 lentelę).

1 lentelė

Ekskursijos po Biržus

(Sudaryta autorės, remiantis informacija pateikta VŠĮ Lietuvos Turizmo Klubas, 2017)

Ekskursijos, maršruto pavadinimas	Apibūdinimas
Kelionė į žemės gelmių muziejų	Ekskursija prasideda Biržų regioninio parko Lankytojų centre. Aplankius ekspoziciją važiuojama iki pėsčiųjų tilto per Širvėnos ežerą.
Pažintis su Biržais	Biržų pilis, Biržų krašto muziejus „Sėla“, Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, Biržų evangelikų reformatų bažnyčia, paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę, paminklas poetui Juliiui Janoniui, pašto pastatas, siaurojo geležinkelio kompleksas, Biržų aeroklubas.
Prasmengančios žemės kraštas	Biržų regioninio parko Lankytojų centre pristatoma ekspozicija, kurios tema – „Prasmengančios žemės kraštas“. Apžiūrėjus ekspoziciją keliu tarp senų vandeningų įgriuvų važiuojama į Kirkilų, kuriuose tyvuliuoja Kirkilų karstiniai ežerėliai, vėliau aplankomas Karajimiškis, kur aplankomas naujasis „Barsuko olos“ pažintinis-geologinis takas bei įspūdingas smegduobynas su garsiąją legendomis apipinta parko „vizitine kortele“ - Karvės ola.
Biržų medinė sakralinė architektūra	Biržų krašto medinės bažnyčios ir koplyčios maršrutu: Biržai, Geidžiūnų Angelų sargų bažnyčia, Deikiškių šv. Elenos koplyčia, Jasiuliškių šv. Antano koplyčia, Šukionių šv. Mato koplyčia, Ančiškių šv. Jokūbo koplyčia, Lebeniškių šv. Nikandro cerkvė, Lamokėlių šv. Jurgio koplyčia, Dilių Švč. Jėzaus širdies koplyčia, Kupreliškio šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia, Kvetkų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, Biržai.
Šiauriausias Lietuvos taškas	Gamtos objektai. A. Jaronytės sodyba, Likėnai, Smardonės šaltinis, karajimiškio kraštovaizdžio draustinis, Kirkilų kraštovaizdžio draustinis, pasivaikščiojimo takas Užubalių telmologiniame draustinyje, atodanga „Velniapilio ola“, Nemunėlio – Apaščios upių santaka, Muoriškių atodanga, Tabokinės atodanga, Šiauriausias Lietuvos taškas, Sandariškių ažuolas, Juodžionių riedulynas.
Biržai - Likėnai - Butautai - Kirkilai – Biržai	Gamtos objektai. Karajimiškio karstinės įgriuvos. „Geologų duobė“, „Lapės ola“. Barsuko olos geologinis pažintinis takas, „Karvės ola“, A. Jaronytės sodyba, Likėnai, Smardonės šaltinis, Likėnų mineralinio vandens biuvetė, pasivaikščiojimo takas Užubalių telmologiniame draustinyje, pasivaikščiojimo takas Kirkilų kraštovaizdžio draustinyje prie Kirkilų karstinių ežerėlių.
Biržai - N. Radviliškis - Drąseikiai – Biržai	Gamtos objektai. Juodžionių riedulynas, Sandariškių ažuolas, Šiauriausias Lietuvos kraštas, Tabokinės atodanga, Muoriškių atodanga, Nemunėlio-Apaščios upių santaka, atodanga „Velniapilio ola“, Užubalių pažintinis takas. Muziejai. Parovėjos kaimo bendruomenės muziejus.

Turistiniu požiūriu Biržų rajonui svarbus Biržų krašto muziejus „Sėla“ vykdamas aktyvią muziejinę, edukacinę ir šviečiamąją veiklą (VŠĮ Lietuvos Turizmo Klubas, 2017). Biržų krašto muziejus įsikūręs Biržų pilies (tvirtovės) rūmuose ir yra pilies komplekso valdytojas. Be ekspozicijų, muziejus vykdo aktyvią edukacinę, renginių ir ekskursijų organizavimo veiklą. Muziejus taip pat teikia papildomas paslaugas, tokias kaip gimimo, santuokos, mirties pažymų išdavimas iš muziejuje saugomų rajono bažnyčių metrikų knygų, santuokų registravimas pilyje.

Kaip nurodo VŠĮ Lietuvos Turizmo Klubas (2017) ir Biržų regioninio parko lankytojų centras (2019), Biržų regioninis parkas turistams siūlo keliauti dviem maršrutais: „Žemės gelmių muziejus“ (maršruto ilgis 20 km) ir „Prasmengančios žemės kraštas“ (maršruto ilgis „21 km). Šiuos maršrutus siūloma aplankyti organizuotos ekskursijos metu, pasinaudojant parko gido paslaugomis. Gido paslaugos siūlomos lietuvių ir užsienio kalbomis.

Biržų regioniniame parke siūloma pasivaikščioti trimis pažintiniais takais. Smegduobės „Barsuko ola“ geologinis takas suteikia galimybę iš arčiau stebėti karstinius reiškinius. Vaikstant taku prie Kirkilų karstinių ežerėlių galima stebėti ežerėlį bei jam būdingą augmeniją ir gyvūniją. Pažintinis takas Užubalių telmologiniame draustinyje, tai kažkada veikęs durpynas. Šiandien čia – daugybės vandens ir sausumos augalų bei gyvūnų rojus.

Važinėjimas dviračiais yra viena populiariausių aktyvaus poilsio praleidimo formų Lietuvoje. Vis populiarijantis dviračių turizmas yra ekologiškas, aplinkai nekenkiantis ir sveikas keliavimo ir šalies pažinimo būdas. Energetiniu požiūriu, dviračiai yra pripažinti kaip ekonomiškiausia susisiekimo priemonė. Biržų rajone yra įrengta vos keletas dviračių takų, labiausiai gyventojų ir turistų pamėgtose vietose. Naujai įrengti ir atidaryti pėsčiųjų–dviračių takai yra Pabiržė–Likėnai bei prie Širvėnos ežero pietinės pakrantės. 2012–2013 m. buvo sutvarkytas dviračių takas A. Dauguviečio parke. Pėsčiųjų–dviračių taką Biržai–Pabiržė numatoma rekonstruoti kartu su šios kelio atkarpos rekonstrukcija. Dviračių takas į Rinkiškius įrengtas neapgalvotai, neįvertinus dviratininkų poreikių, susijusių su patogiu ir saugiu susisiekimu. Taip pat reikėtų pratęsti dviračių taką populiariomis kryptimis: Biržai–miesto kapinės bei link liepto per ežerą. Skatinant dviračių turizmą, visų pirma, turėtų būti įrengti tinkami arba rekonstruoti esami dviračių takai. Neretai dviračių takai įrengiami kartu su pėsčiųjų takais. Siekiant pagerinti pėsčiųjų ir dviračių takų infrastruktūrą, šie takai turėtų būti įrengiami pėsčiųjų ir dviračių eismą atskiriant nuo automobilių eismo, parenkant reikiamą takų plotį, įrengiant saugias stovėjimo aikšteles. Dviračių trasos turi būti žymimos kelio ženklais, rodyklėmis, kitu dangos tipu, spalva ar tekstūra.

Kaip nurodoma Biržų regioninio parko lankytojų centro tinklapyje (2019), Biržų regioninio parko miškuose, išskyrus rekreacinio prioriteto zonų miškus, formuojama tik minimali rekreacinė infrastruktūra: įrengiami pažintiniai (pėsčiųjų, dviračių, žirginio turizmo) takai, apžvalgos aikštelės (regyklos), atokvėpio vietos ir kt., išsaugant natūralią gamtinę aplinką. Inžinerinė infrastruktūra (komunikacijos, keliai, privažiavimai, statiniai) projektuojama ar įrengiama, kuo mažiau keičiant kraštovaizdžio pobūdį bei neteršiant aplinkos. Projektuojant ar rekonstruojant kelius, parko tvarkymo plane (planavimo scheme) numatytus naudoti autoturizmui, gerinant kelių dangą išlaikomas esamų kelių pobūdis (susiformavę vingiai, nuolydžiai, kt.). Rekreacinio prioriteto zonose plėtojama tik poilsio ir turizmo infrastruktūra. Jose negalima bloginti rekreacinių išteklių kokybės, naikinti kraštovaizdžio estetinio potencialo, projektuoti ir statyti su rekreacija nesusijusių pastatų bei įrangos.

Rekreacinė infrastruktūra kuriama rekreacinio prioriteto zonose, pradėtose urbanizuoti teritorijose, neplečiant rekreacinių statinių statybos gamtinį pobūdį išlaikiusiame kraštovaizdyje, neplanuojant statyti naujų didelių, daugiau nei 30 vietų rekreacinių pastatų. Rekreacinių pastatų statyba ribojama Likėnų, Širvėnos rekreacinio prioriteto zonose.

BIRŽŲ RAJONO TURIZMO SEKTORIAUS VERTINIMAS

Biržų rajono turizmo sektoriaus SSGG analizė pateikiama 2 lentelėje. Iš šioje lentelėje pateiktos analizės matyti, kad Biržų rajono stiprybės yra šio rajono ribojimasis su Latvijos Respublika, todėl nemaža dalis turistų yra latviai. Biržų rajonas išsiskiria karstiniais reiškiniais, kurie yra labai unikalūs, kitose savivaldybėse to nėra, todėl jie yra įdomūs Lietuvos ir užsienio lankytojams ar turistams.

Kaip svarbesnės Biržų rajono silpnybės galėtų būti paminėtos tokios: nepakankamai efektyvi informacijos sklaidos sistema, informacija nėra pateikiama įvairiomis užsienio kalbomis ir užsienio turistams tai apsunkina galimybes keliauti šiame rajone.

Vertinant šio rajono galimybes plėsti turizmo sektorių, galima nurodyti tai, kad Biržų rajonas yra patrauklus turizmui su savo unikaliais gamtiniais ištekliais bei turtingu kultūriniu paveldu. Apibendrinant galima teigti, kad yra galimybių plėsti turizmo infrastruktūrą.

2 lentelė

Biržų regioninio parko turizmo sektoriaus SSGG analizė
(sudaryta autorės, remiantis Biržų rajono savivaldybės turizmo plėtros studijos informacija)

Stiprybės	Silpnybės
Nors rajonas nutolęs nuo didžiųjų šalies miestų, tačiau ribojasi su Latvijos Respublika, rajone sulaukiama turistų iš Latvijos.	Nepatenkinama dalies turizmo traukos objektų ir turizmo traukos vietovių infrastruktūra stabdo turizmo plėtrą rajone, formuoja neigiamą turizmo įvaizdį.

Rajonas išsiskiria unikaliais karstiniais reiškiniais. Nors karstinių įgriūvu galima rasti ir kitose savivaldybėse, Biržų rajonas – labiausiai sukarstėjęs rajonas Lietuvoje.	Nepakankamai efektyvi rajono informacijos sklaidos sistema, trūksta informacijos pateikimo skirtingais rinkodaros kanalais, keliomis užsienio kalbomis.
Rajone yra išplėtotas apgyvendinimo paslaugų pasirinkimas. Kaimiškiose vietovėse taip pat įsikūrę nemažai kaimo turizmo sodybų.	Silpnas pakelės infrastruktūros išvystymas – automobilių stovėjimo aikštelių, tualetų, atokvėpio aikštelių, kempingų, pakelės kavinių ir kt. trūkumas.
Rajonas nuolat vykdo investicinius projektus, atnauja ir plečia turizmo infrastruktūrą, gerina rinkodarinę veiklą ir plėtoja informacinę infrastruktūrą.	Nepakankamas bendradarbiavimas tarp Biržų TIC ir Biržų regioninio parko direkcijos, ypatingai turizmo rinkodaros srityje.
Įkurtas ir veikiantis pirmasis Lietuvoje turizmo klasteris, suteikiantis galimybę plėtoti ir pristatyti turizmo veiklą.	Nepatenkinama dalies kitos, tiesiogiai su turizmo veikla nesietinos, viešojo naudojimo (viešąsias paslaugas teikiančių įstaigų) infrastruktūros būklė.
Galimybės	Grėsmės
Biržų rajono, kaip patrauklaus turizmui, įvaizdžio plėtojimas, aktyvesnė rinkodarinė veikla ir turizmo informacijos sklaida.	Didelė konkurencija su kitomis Panevėžio apskrities savivaldybėmis turizmo ir rekreacijos srityje.
Turizmo potencialo didinimas, vystant turizmo infrastruktūrą. Viešojo ir privataus sektoriaus glaudesnis bendradarbiavimas.	Riboti rajono finansiniai ištekliai riboja turizmo plėtrą. Savivaldybė savo biudžeto lėšomis nepajėgia gerinti turizmo objektų ir informacinės infrastruktūros.
Platesnis turizmo traukos objektų (gamtinių teritorijų, rekreacinių zonų, kultūrinio turizmo objektų) pritaikymas turizmui ir su turizmu susijusioms veikloms.	Viešosios infrastruktūros trūkumas ir nepakankamas patrauklumas, lemiantis turistų pasirinkimą pakartotinai atvykti į rajoną.
Kurortinės vietovės statuso Likėnams suteikimas, sveikatinimo turizmo plėtra.	Turizmo sezoniskumas, ypatingai jaučiamas vertinant užsienio turistų srautų pokyčius.
Bendradarbiavimo stiprinimas tarp Biržų TIC ir Biržų regioninio parko direkcijos, kuriant ir plėtojant bendras rinkodaros priemones.	Nepakankama turizmo produktų ir paslaugų pasiūla sezoniskumui mažinti.

Siekiant sėkmingai plėtoti turizmą Biržų rajone siūloma plėtoti tas turizmo rūšis, kurios yra susiformavusios rajone ir kurios galėtų labiausiai prisidėti prie turizmo sezoniskumo mažinimo. Tai galėtų būti konferencijų, kaimo, ekologinis, aktyvus, kultūrinis pažintinis, ekstremalus turizmas. Taip pat būtina gerinti Biržų rajono turizmo traukos objektų infrastruktūros būklę ir objektų pasiekiamumą, bendrą, rajono estetinį vaizdą formuojančią, viešąją infrastruktūrą (Biržų rajono savivaldybė, 2015). Siekiant didinti rajono žinomumą, svarbu įgyvendinti įvairias rinkodarinės priemones, stiprinti bendradarbiavimą su kitų šalies savivaldybių turizmo informacijos centrais, privataus sektoriaus subjektais.

Siekiant intensyviau plėtoti gamtinį turizmą Biržų rajone, tame tarpe ir Biržų regioniniame parke, rekomenduojama:

- didinti turistinių veiklų gamtoje pasiūlą visiems sezonams arba siūlomas veiklas pritaikyti visiems sezonams;
- gamtines teritorijas kuo labiau pritaikyti lankymui, įrengiant ir atnaujinant takus, kelius, poilsio zonas ir kt.;
- plėtoti aktyvaus poilsio (pėsčiųjų, dviračių turizmo) viešąją infrastruktūrą;
- siūlant mažinti neorganizuotų turistų (poilsiautojų) srautus rekreacinėse vietovėse, siūlyti daugiau organizuotų ekskursijų su gidu ar parko specialistais, edukacijas ar žygius vaikams, šeimoms, senjorams;
- stiprinti gamtinio turizmo informacijos sklaidą (ypatingai užsienio kalbomis) ir rinkodarą.

Šie siūlymai leistų Biržų regioniniam parkui ir visam Biržų kraštui plėtoti darnų turizmą ir prisidėtų prie šio krašto populiarinimo, išsaugant gamtinius išteklius, prisidedant prie vietinės bendruomenės gerovės, pritraukiant daugiau investicijų ir gaunant daugiau lėšų iš atvykstančių turistų.

IŠVADOS

1. Išanalizavus Biržų rajono gamtinius turizmo išteklius galima teigti, kad šiame rajone yra unikalių gamtos objektų, kurie šiuo metu vertinami kaip turistų traukos objektai (svarbesni iš jų yra Biržų Pilis, Kirkilų karstiniai ežerėliai ir apžvalgos bokštas, Karajimiškio draustinio karstinės įgriuvos) ir turi potencialą tokiais tapti (Tabokinė, Muoriškis, Nemunėlio Radviliškis).
2. Išanalizavus Biržų rajone teikiamas turizmo veiklas ir infrastruktūrą galima teigti, kad Biržų rajone yra siūloma nemažai unikalių maršrutų ir ekskursijų, kurios apima tiek gamtinių, tiek kultūrinių šio krašto objektų lankymą. Biržų rajone yra populiarius dviračių turizmas, o jam tinkama infrastruktūra yra nuolat kuriama ir atnaujinama.
3. Atlikus Biržų rajono vertinimą galima teigti, jog Biržų rajonas, nors ir nutolęs nuo kitų Lietuvos miestų, sulaukia nemažai turistų iš kaimyninės Latvijos. Taip pat rajonas yra populiarus dėl čia esančių karstinės kilmės ežerų. Šis rajonas turi daugybę galimybių plėsti savo turizmą bei pritraukti daugiau lankytojų iš užsienio šalių, bet informacijos sklaida nėra pakankamai aktyvi. Siekiant didinti turizmo potencialą rajone, būtina vystyti turizmo infrastruktūrą, siekti glaudesnio viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimo.

LITERATŪRA

1. Biržų regioninio parko direkcija. Paimta 2019 09 21 iš Biržų regioninio parko tinklapio <http://birzuparkas.lt>.
2. Biržų turizmo ir informacijos centras. Paimta 2019 09 21 iš Biržų turizmo ir informacijos centro tinklapio <http://visitbirzai.lt>.
3. Biržų regioninio parkų lankytojų centras. Paimta 2019 09 21 iš Biržų regioninio parko lankytojų centro tinklapio <https://www.pamatyklietuvoje.lt>.
4. Biržų rajono savivaldybė, 2015. Biržų rajono savivaldybės plėtros 2016-2020 m. strateginio plano parengimas. Paimta 2019 09 21 iš Biržų rajono savivaldybės tinklapio <file:///C:/Users/user/Downloads/SP%20planas%2020162020.pdf>.
5. Obelevičius, S. (2019). Biržų kraštas. Paimta 2019 09 30 iš tinklapio <http://www.ziemgala.lt/lt/siaures-lietuvos-gamtos-paveldas/birzu-krastas-sigitas-obelevicius-ir-kiti>.
6. VŠĮ Lietuvos Turizmo Klubas, 2017. Paimta 2019 10 04 iš tinklapio <https://inlithuania.eu/ekskursijos/pazintines-ekskursijos-birzuose/>

ASSESSMENT OF NATURAL TOURISM RESOURCES IN BIRŽAI DISTRICT

KOTRYNA BARTAŠEVIČIŪTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Associate professor dr. Iveta Varnagirytė – Kabašinskienė

SUMMARY

The aim of this article is to analyze natural tourism resources in Biržai district and to make suggestions for their sustainable use for tourism purposes. It was found that there are unique nature objects in Biržai district, which are considered to be tourist attractions or have the potential to become such objects. Biržai district offers a number of unique itineraries and excursions, which include visiting both natural and cultural objects of the region. Bicycle tourism is popular in the area and the appropriate infrastructure is constantly being developed and renovated. The area is also very popular for karstic lakes. In order to increase tourism potential in the area, it is necessary to develop tourism infrastructure, to seek closer cooperation between the public and private sectors, and to increase the dissemination of information.

AB „SWEDBANK“, AB „SEB“ IR AB „ŠIAULIŲ BANKAS“ AUTOMOBILIŲ LIZINGO PALYGINAMOJI ANALIZĖ

RASA BRŪZGAITĖ

Kauno technologijos universitetas
Vadovė doc. dr. Aušrinė Lakštutienė

ANOTACIJA

Asmenims, kuriems trūksta lėšų norimam brangesniam pirkiniiui įsigyti, puiki skolinimosi alternatyva yra lizingas, kurį siūlo bankai. Tad šioje vietoje bankai atlieka svarbų vaidmenį, suteikdami finansinę išperkamąją nuomą vartotojams, kuri yra kiek pigesnė alternatyva vartojimo paskolai. Buvo atlikta bankų AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „Šiaulių bankas“ teikiamos automobilių lizingo paslaugos palyginamoji analizė bei atliktas finansinis vertinimas pagal sumodeliuotą situaciją tinkamiausiam bankui išskirti. Nustatyta, kad vartotojui palankiausias bankas automobilių lizingui imti yra „SEB“.

Raktiniai žodžiai: finansai, bankai, lizingas, automobilių lizingas, vartotojai.

IVADAS

Šiais laikais vis dažniau asmenys yra veikiami nuolat kintančios rinkos ir begale inovatyvių produktų. Tačiau dauguma jų yra ganėtinai brangūs, dėl to asmenims neretai pritrūksta savų lėšų pirkiniams įsigyti. Pavyzdžiui, rinkoje ne itin seniai pasirodę elektriniai automobiliai tampa geidžiamais ir prieinami vis didesniai skaičiai žmonių, tačiau vis tiek mažai kas gali juos įsigyti nesiskolinant papildomų lėšų (Orlov, Kallbekken, 2019). Kai pirkinys yra ganėtinai brangus, tačiau ne toks brangus kaip nekilnojamasis turtas, puikia skolinimosi alternatyva tampa lizingas. Viena populiariausių priežasčių, dėl kurių asmenys kreipiasi į bankus dėl lizingo gavimo yra būtent automobiliams įsigyti. Ši bankų teikiama paslauga yra populiari tarp jaunų žmonių, kadangi vėlesniame amžiuje asmenys turi daugiau sutaupyto lėšų ir gali nusipirkti automobilį be papildomos pagalbos, nebent pasirinktas automobilis yra perkamas iš salono ir jo modelis yra itin brangus. Automobilių lizingo analizei atlikti pasirinkti du didžiausią rinkos dalį užimantys bankai – „Swedbank“ ir „SEB“, bei vienas bankas, užimantis kiek mažesnę dalį – „Šiaulių bankas“.

Tyrimo tikslas: atlikti „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ siūlomo automobilių lizingo palyginamąją analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti lizingo rinkos analizę Lietuvoje;
2. Palyginti automobilių lizingo sąlygas pasirinktuose bankuose;
3. Atlikti automobilių lizingo finansinį vertinimą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei internetinių šaltinių analizė, statistinių duomenų analizė.

Tyrimo objektas: bankų teikiama paslauga – automobilių lizingas.

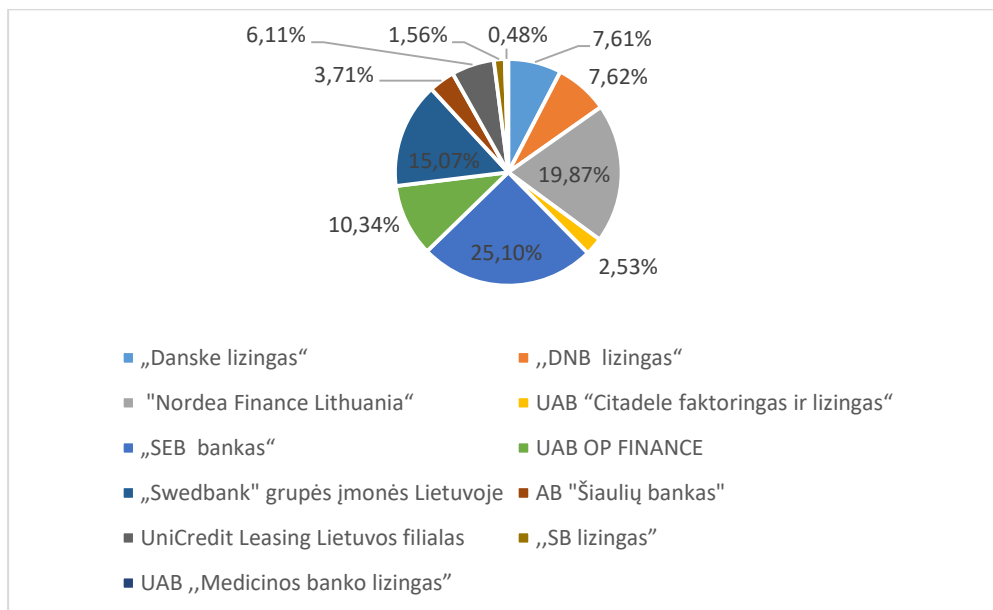
LIZINGO RINKOS ANALIZĖ

Lizingas – tai netradicinė finansavimo sistema, kuri apjungia nuomą ir kreditavimą. Tai ilgalaikė nuoma, kurią įmonei (lizingo gavėjas) suteikia bankas, lizingo objektą gaminanti įmonė ar lizingo kompanija (lizingo davėjas). Lizingo davėjas, sudaręs su lizingo gavėju lizingo sutartį, perka įrengimą, mašinas ar kitą nekilnojamąjį turtą ir išnuomoja lizingo gavėjui už tam tikrą mokėjimų sumą, kurią šis moka per visą sutarties laiką (Deimantaitė – Gedmintienė, 2012).

Lizingas gali būti finansinis ir veiklos. Finansinis lizingas – tai sandoris, kurį sudaręs lizingo davėjas už tam tikrą atlygį lizingo gavėjui suteikia teisę naudotis pasirinktu turtu sutartą laikotarpį ir visas sąlygas įvykdęs lizingo gavėjas galiausiai tampa turto savininku. Veiklos lizingas – tai sandoris, kurį sudaręs lizingo gavėjas per visą sutarties laikotarpį moka nuomos mokestį už

naudojimąsi turtu bei pasirinktas turto priežiūros paslaugas. Pasibaigus sutarčiai, turtas grąžinamas lizingo davėjui ir neįgyjama nuosavybės teisė (Lakštutienė, 2018).

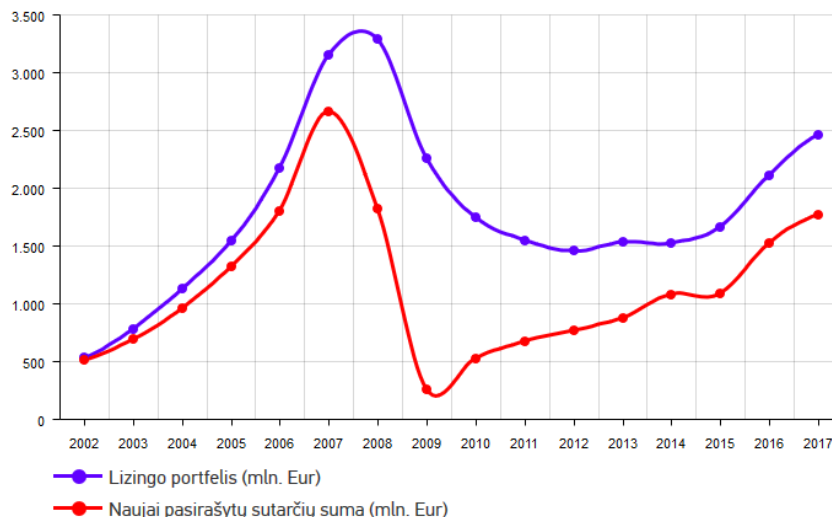
Lietuvos bankų asociacijos duomenimis (2019), šiuo metu Lietuvos bankų asociacijos Lizingo komitetą sudaro: UAB „Citadele faktoringas ir lizingas“, UAB „Danske lizingas“, Luminor Bank AS Lietuvos skyrius, UAB „Medicinos Bankas“, UAB „OP Finance“, AB „SEB bankas“, UAB „Swedbank Lizingas“, AB „Šiaulių bankas“, UAB „SB lizingas“, SIA „UniCredit Leasing“ Lietuvos filialas. Naujausia statistika, rodanti lizingo portfelio struktūrą pagal bendroves, neįtraukia tam tikrų komiteto narių (žr. 1 pav.).

1 pav. Lizingo portfelio struktūra pagal bendroves (sudaryta pagal LBA pateiktus statistikos duomenis)

Paveiksle pateiktos 11 bendrovių, kurios 2017 metais sudarė lizingo portfelį. Didžiausią dalį užėmė „SEB bankas“, kuris užima net 25,10% viso lizingo portfelio. Mažesnę, tačiau vis tiek reikšmingą dalį (19,87%) užima „Nordea Finance Lithuania“. Kiek mažiau (15,07%) sudaro „Swedbank“ grupės įmonės Lietuvoje. 10,34% lizingo portfelio sudaro UAB „OP Finance“. Labai panašias dalis užima „DNB lizingas“ su 7,62% ir „Danske lizingas“ su 7,61% lizingo portfelio. 6,11% sudaro UniCredit Leasing Lietuvos filialas, 3,71% užima AB „Šiaulių bankas“, 2,53% - UAB „Citadele faktoringas ir lizingas“, 1,56% - „SB lizingas“, na, ir mažiausią dalį lizingo portfelio užima UAB „Medicinos banko lizingas“ (0,48%).

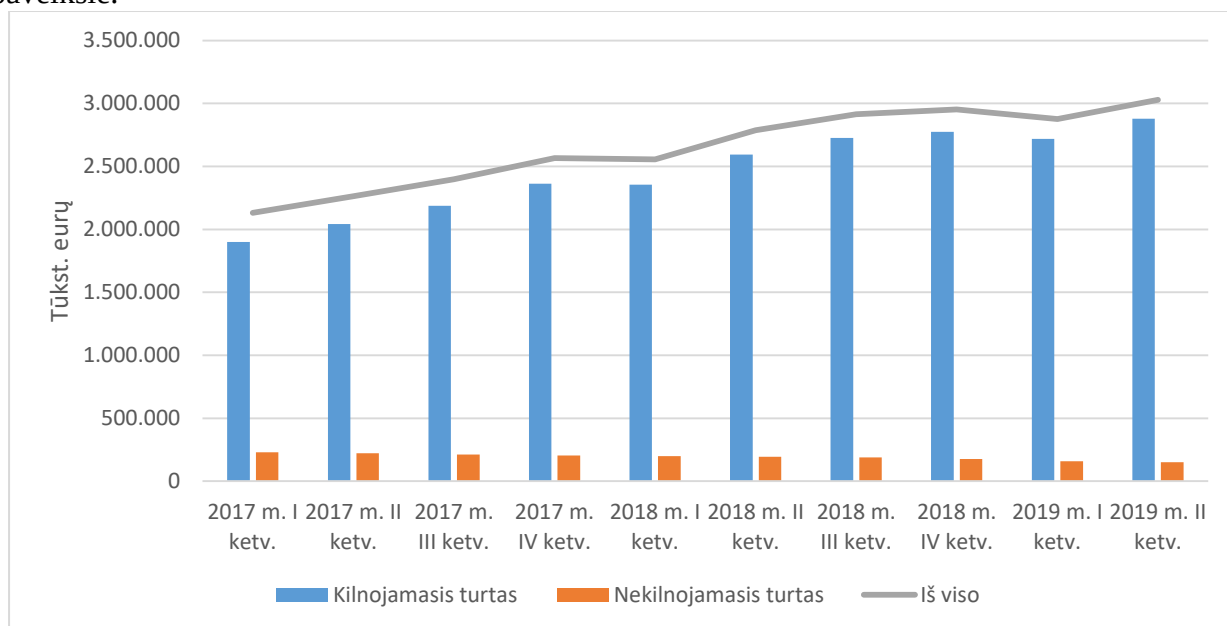
Viso bendro lizingo portfelio dydžio kaita bei naujai pasirašytų sutarčių suma nuo 2002 iki 2017 metų yra pateikiama 2 paveiksle.

2 pav. Lizingo portfelis ir naujai pasirašytų sutarčių suma 2002-2017 metais (LBA, 2019)

Iš pateikto paveikslo matyti, jog lizingo portfelis buvo didžiausias 2007 metų viduryje, prieš pat 2008 metų krizę, ir sudarė apie 3,4 mlrd. eurų. Tuo tarpu mažiausias portfelis buvo 2002 metais su 0,5 mlrd. eurų. Tačiau nuo pat 2002 metų iki 2008 metų lizingo portfelis labai sparčiai augo, po krizės sumažėjo beveik 2 mlrd. eurų (2012 metais) ir nuo 2015 metų pradėjo augti, kol galiausiai 2017 metais pasiekė beveik 2,5 mlrd. eurų dydžio portfelį. Kalbant apie naujai pasirašytų sutarčių sumą, jos kaita koreliuoja su lizingo portfelio dinamika, tačiau sudaro kiek mažesnę piniginę vertę. Daugiausiai sutarčių (apie 2,6 mlrd. eurų vertės) buvo pasirašyta taip pat 2007 metais, prieš ekonominę krizę, tačiau iškart po jos, šis skaičius labai smarkiai sumažėjo ir 2009 metais pasiekė kritinį tašką – vos 0,2 mlrd. eurų. Nuo 2009 metų pastebimas sutarčių sumos augimas ir 2017 metais naujai pasirašytų sutarčių suma siekia 1,75 mlrd. eurų vertę. Tad galima daryti išvadą, jog lizingo portfelio dydžiui turi įtakos naujai pasirašytų sutarčių suma.

Žinant faktą, jog lizingo portfelis paskutiniais metais vis didėjo, tampa įdomu, kokia yra jo struktūra ir kokio tipo turtas yra įsigijamas lizingo pagalba. Naujausia statistika pateikiama 3 paveiksle.

3 pav. Lizingo portfelio struktūra pagal turto rūšį 2017 m. I ketv. – 2019 m. II ketv. (sudaryta pagal LBA pateiktus statistikos duomenis)

Iš pateikto paveikslo matyti, jog lizingo portfelį daugiausiai sudaro kilnojamasis turtas ir tik labai nedidelę dalį užima nekilnojamas turtas. Nuo 2017 metų I ketvirčio iki 2019 metų II ketvirčio visas lizingo portfelis padidėjo nepilnai 1 mlrd. eurų – fiksuojamas augimas. Be stabilaus bendro lizingo portfelio augimo pastebimas ir nekilnojamojo turto lizingo mažėjimas, o tuo pačiu kilnojamąjo turto lizingo didėjimas. Vadinasi, lizingas tampa vis populiarešnis ir žmonės skolinasi vis didesnes sumas pirkiniams įsigyti, iš kurių didžioji dauguma priklauso kilnojamam turtui (pavyzdžiui, automobiliai).

Lizingu dažniausiai yra įsigijami kiek brangesni pirkiniai, tačiau dažniausiai tai šiek tiek pigesnė alternatyva negu vartojimo kreditai (Žagūnis, 2018). Jei perkamas objektas yra pigus, vertėtų rinktis vartojimo kreditą, tačiau šiais laikais žmonės linkę pirkti brangesnius pirkinius, tikėdamiesi, jog jie tarnaus ilgesnį laiką – būtent dėl to lizingas yra geresnė alternatyva skolintis trūkstamas lėšas.

AUTOMOBILIŲ LIZINGO SĄLYGŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

Automobilių lizingas – tai bankų teikiama paslauga, skirta naujam ar naudotam automobiliui įsigyti, dar kitaip vadinama išperkamoji nuoma, kai už vartotoją yra nuperkamas automobilis, kurį jis visą paskolos grąžinimo laikotarpį naudoja kaip savo ir pasibaigus terminui bei išmokėjęs visą sumą, automobilis tampa vartotojo nuosavybe. Tokia paslauga yra labai naudinga, norint įsigyti brangesnį ar naują automobilį, kuriam trūksta lėšų arba nesinori iškart mokėti visos sumos, kadangi yra alternatyva mokėti dalimis, tiesa, reikės mokėti papildomai, kadangi prisidės palūkanos. Taip pat ši bankų teikiama paslauga yra patogi tuo, jog tuo pačiu gaunamas ir automobilio draudimas, dėl ko galima sutaupyti dalį pinigų ir savo laiko.

Nagrinėjama automobilių lizingo paslauga, kurią teikia trys bankai („Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių bankas“). Palyginamoji bankų analizė pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė

Palyginamoji automobilių lizingo paslaugą teikiančių bankų sąlygų analizė (sudaryta pagal Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Bankas Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Finansuojama suma	Nuo 7 000 eurų	Nuo 5 000 eurų	Naudotas: iki 6 000 eurų, naujas virš 18 000 eurų
Terminas	6 – 84 mėn. (7 metai)	Iki 7 metų (6 – 84 mėnesiai)	Naudotam: iki 60 mėn. Naujam: iki 84 mėn.
Avansas	10% nuo turto įsigijimo vertės	Nuo 10% iki 80%	Nuo 0% iki 20%
Likutinė vertė	Neribojama	Iki 50%	Nėra informacijos
Grynosios pajamos	Nuo 500 eurų	Nuolat gaunamos pajamos	Nuolat gaunamos pajamos
Automobilio pagaminimo metai	Ne senesnis kaip 7 metai, lizingui pasibaigus – ne mažiau 11 metų	Pasibaigus lizingui – ne senesnis kaip 13 metų	Pasibaigus lizingui – ne senesnis kaip 12 metų (naudotam)
Kasko draudimas	Privalomas	Privalomas	Neprivalomas

Sutarties sudarymo mokestis	1% nuo turto vertės (min. 150 eurų)	1% nuo turto vertės (min. 150 eurų)	0,7% nuo turto vertės (min. 115 eurų)
Palūkanos	Nustatomos individualiai	Kintamos palūkanos (1,9 – 5,9%)	Nustatomos individualiai

Visi bankai suteikia lizingo paslaugą perkant naują arba naudotą automobilį. Aukščiau pateiktoje lentelėje matosi, kad bankų keliamos sąlygos automobilių lizingui gauti, nors ir šiek tiek skiriasi tarpusavyje, tačiau nežymiai. Visų pirma, skiriasi finansuojama suma, kuri „Swedbank“ yra gana aukšta ir sudaro net 7 000 eurų, „SEB“ bankas siūlo kiek mažesnę sumą, nuo 5 000 eurų, o „Šiaulių bankas“ yra kiek lankstesnis ir suteikia automobilio lizingą naudotam automobiliui, apdraudžiant jį kasko draudimu, už neribotą sumą, tačiau be kasko draudimo, skolinamų lėšų dydis sumažėja iki 6 000 eurų. Naujų automobilių atveju, „Šiaulių bankas“ siūlo virš 18 000 eurų vertės lizingą. Privalomas sumokėti avansas yra panašus (apie 10%), tačiau kiek skiriasi – mažiausiai prašo „Šiaulių bankas“ - pradinė įmoka „Šiaulių banke“ naudotų automobilių atveju yra 0%, kai finansuojama suma yra mažesnė nei 18 000 eurų, kai didesnė – avansas yra 10-20% automobilio vertės. Naujų automobilių atveju, mokamas avansas sudaro 0% (kai finansuojama suma mažesnė už 18 000 eurų) arba 10% (kai finansuojama suma didesnė už 18 000 eurų) automobilio vertės. Bankų nustatyta likutinė vertė „SEB“ banke gali sudaryti 50% turto vertės, kai „Swedbank“ ji yra neribojama. Kalbant apie automobilio pagaminimo metus, jie taip pat skirtingi visuose bankuose – palankiausia situacija yra „SEB“ banke, kadangi, pasibaigus lizingo laikotarpiui, automobilio reikalaujamas amžius yra pats didžiausias (13 metų), dėl ko galima pirkti senesnę automobilį. Kasko draudimas yra neprivalomas tik „Šiaulių banke“, kituose bankuose – privalomas. Na, ir skiriasi sutarties sudarymo mokestis, kuris yra mažiausias „Šiaulių banke“ – minimalus mokestis 115 eurų.

Kalbant apie lizingą teikiančių bankų panašumus, svarbiausia yra tai, jog perkamas automobilis gali būti tiek naujas, tiek naudotas visuose bankuose. Maksimalus grąžinimo terminas yra beveik vienodas visuose bankuose ir sudaro 7 metus, tačiau „Šiaulių bankas“ naudotų automobilių atveju apriboja terminą iki 60 mėnesių (5 metų). Asmens gaunamos grynosios pajamos turi būti nuolat gaunamos ir deklaruojamos, o „Swedbank“ nurodo tikslų pajamų skaičių ir tai yra 500 eurų per mėnesį. Na, ir kalbant apie palūkanas, jos visais atvejais yra nustatomos individualiai pagal asmens mokumą („SEB“ banke galima rasti preliminaras metines palūkanas, kurių dydis gali svyruoti nuo 1,9% iki 5,9%).

Apibendrinus automobilių lizingą kaip šių trijų bankų teikiamą paslaugą, galima išskirti šios paslaugos privalumus ir trūkumus, kurie yra pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Automobilių lizingo paslaugos privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Suteikiamas tiek naudotiems, tiek naujiems automobiliams	Automobilis turi būti ne senas pagal pagaminimo metus
Pakankamai ilgas grąžinimo laikotarpis	Dauguma atvejų, privalomas kasko draudimas
Ganėtinai didelė finansuojama suma	Pajamos turi būti nuolat gaunamos
Palūkanos nėra labai didelės	

Lentelėje matomi automobilių lizingo privalumai bei trūkumai, tačiau vis dėl to privalumų yra daugiau, nei trūkumų. Ši paslauga yra vartotojui naudinga tuo, jog, pasinaudojant lizingu, galima įsigyti tiek naują, tiek naudotą automobilį, taip pat skiriamas pakankamai ilgas pinigų grąžinimo terminas, finansuojama suma automobiliui taip pat yra ganėtinai didelė ir mokamos palūkanos nėra labai didelės. Dėl šių privalumų automobilių lizingas yra prieinamas daugeliui žmonių. Tačiau ši paslauga turi ir trūkumų, tai yra, automobilio pagaminimo amžius yra ribotas, dėl ko negalima įsigyti labai seno automobilio, taip pat daugumoje atvejų yra privalomas kasko draudimas bei tam, kad gautų lizingą, vartotojas turi gauti nuolatinės pajamas. Taigi ši paslauga, nors ir turi svorių privalumų, vis dėl to riboja galimybes gauti automobilio lizingą visiems žmonėms.

AUTOMOBILIŲ LIZINGO FINANSINIS VERTINIMAS

Gaunant iš banko automobilių lizingo paslaugą, mokamos palūkanos, tačiau daug papildomų mokesčių neprideda, dėl ko skolinimosi kaina išauga nežymiai.

Tam, kad būtų galima detaliau įvertinti, kuris bankas siūlo palankiausias sąlygas automobilių lizingui gauti, nagrinėjama hipotetinė situacija – asmuo perka automobilį. Mėnesinis darbo užmokestis, atskaičius mokesčius, yra 1 000 eurų. Perkamas naudotas lengvasis BMW markės automobilis (2013 metų gamybos) už 10 000 eurų. Turimos santaupos siekia 1 000 eurų, tad reikalingas 9 000 eurų finansavimas (automobilių lizingas). Pasiskolintą sumą asmuo planuoja grąžinti per 3 metus. Tokiu atveju, automobilio amžius yra 5 metai, o pasibaigus lizingui – amžius sieks 8 metus.

Atliktas finansinis bankų vertinimas, siekiant išskirti pigiausią alternatyvą automobilių lizingui gauti. Skaičiavimų rezultatai yra pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

Automobilių lizingą teikiančių bankų finansinis vertinimas (sudaryta pagal Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Bankas Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Avansas	1 000 eurų	1 000 eurų	0 eurų
Sutarties sudarymo mokestis	150 eurų	150 eurų	115 eurų
Palūkanos	2,53%	3,06%	2,3%
Mėnesinė įmoka	269 eurai	257,39 eurai	296,98 eurai
Lieka pragyvenimui	731 eurai	742,61 eurai	730,02 eurai
Lizingo suma	9 684 eurai (269*12*3)	9 266,04 eurai (257,39*12*3)	10 691,28 eurai (296,98*12*3)
Bendros išlaidos	10 834 eurai	10 516,04 eurai	10 806,28 eurai

Pateiktoje lentelėje matomi skaičiavimų rezultatai ir pati pigiausia skolinimosi alternatyva vartotojui. Vienintelis papildomas mokestis atsiranda pasirašant sutartį, tai sutarties sudarymo mokestis, kuris yra pigiausias „Šiaulių banke“ ir sudaro 115 eurų. Likutinės vertės mokėti nereikia tik „Šiaulių banke“, dėl to sumažėja skolinimosi kaina, visi kiti bankai reikalauja sumokėti 10% turto įsigijimo vertės. Mokamos palūkanos yra ganėtinai neaukštos ir visi trys bankai siūlo panašaus dydžio palūkanas, vis dėlto, mažiausios palūkanos yra „Šiaulių banke“. Pagal tai

paskaičiavus mėnesines įmokas, pinigų likutį pragyvenimui bei lizingo sumą (informacija imta iš bankų automobilių lizingo skaičiuoklių), pigiausia skolintis yra „SEB“ banke. Nors ir „Šiaulių bankas“ turėjo mažesnes palūkanas ir sutarties mokestį, jis atsiduria antroje vietoje pagal paslaugos pigumą. Taip yra dėl to, jog asmuo automobilį draus kasko draudimu ir finansiniame vertinime apskaičiuotos mėnesinės įmokos yra jau su kasko draudimu. Bendros automobilių lizingo išlaidos yra lizingo sumos bei sutarties sudarymo mokesčio suma.

Taigi geriausias bankas kaip automobilių lizingo paslaugos teikėjas yra „SEB“, kadangi bendros su lizingu susijusios išlaidos yra pačios mažiausios iš visų trijų bankų. Taip yra dėl to, jog mėnesinės įmokos yra mažiausios ir sudaro tik 257,39 eurus, dėl to asmeniui pragyvenimui lieka 742,61 eurai – daugiausiai iš visų bankų.

IŠVADOS

1. Apžvelgus lizingo rinką Lietuvoje, pastebimas lizingo portfelio augimas kiekvienais metais, o ypač 2019 metais. Didžiausią dalį viso lizingo portfelio užima „SEB bankas“;

2. Atlikus bankų, teikiančių automobilių lizingo paslaugą, sąlygų palyginamąją tarpusavio analizę, ženklų skirtumų nepastebėta, tačiau šiek tiek skiriasi palūkanų normos, dėl ko taip pat nežymiai kinta ir paslaugos bendra kaina;

3. Atlikus automobilių lizingo finansinį vertinimą, nustatyta, kad vartotojui palankiausias bankas yra „SEB“, kadangi ten mokamos mėnesinės įmokos yra pačios mažiausios ir bendra automobilių lizingo kaina yra pati mažiausia.

LITERATŪRA

1. AB „SEB“. (2019). Automobilių lizingas ir skaičiuoklė. Prieiga per internetą: <https://www.seb.lt/privatiems-klientams/kreditai-ir-lizingas/lizingas/automobiliu-lizingas>

2. AB „Swedbank“. (2019). Autolizingas ir paskola automobiliui bei skaičiuoklė. Prieiga per internetą: <https://ib.swedbank.lt/private/credit/leasing/car?language=LIT>

3. AB „Šiaulių bankas“. (2019). Automobilių lizingas ir skaičiuoklė. Prieiga per internetą: <https://www.sb.lt/lt/privatiems-klientams/norintiems-pasiskolinti/lizingo-paslaugos/automobiliu-lizingas/>

4. „Bankai.lt“. (2019). Lietuvoje veikiantys bankai. Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/bankai>

5. Deimantaitė-Gedmintienė, D. (2012). Bankininkystės žinynas. Vilnius: Socialinių Mokslų Kolegija. Prieiga per internetą:

http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Banko_savoku_zinynas.pdf

6. Jakutytė, R. (LRT.lt) (2018). Paaiškino, kada geriau pirkti lizingu, o kada imti vartojimo kreditą. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/205585/paaiskino-kada-geriau-pirkti-lizingu-o-kada-imti-vartojimo-kredita>

7. Lakštutienė, A. (2018). Banko palūkaninis verslas – aktyvai. Finansinės paslaugos verslui: pateikčių rinkinys.

8. Lietuvos bankų asociacija. (2019). Lietuvos lizingo statistika. Prieiga per internetą: <https://www.lba.lt/lt/lietuvos-lizingo-statistika>

9. Orlov, A., & Kallbekken, S. (2019). The impact of consumer attitudes towards energy efficiency on car choice: Survey results from Norway. *Journal of cleaner production*, 214, 816-822.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CAR LEASING PROVIDED BY AB “SWEDBANK“, AB “SEB“ AND AB “ŠIAULIŲ BANKAS“

RASA BRŪZGAITĖ

Kaunas University of Technology

ANOTATION

Leasing offered by banks is a great lending alternative for those people who lack money in order to buy more expensive purchase. In this place banks play a significant role by providing leasing to consumers which means a little bit cheaper alternative for consumer credit. Comparative analysis and financial evaluation of car leasing provided by banks AB “Swedbank“, AB “SEB” and AB “Šiaulių bankas“ were made to distinguish the best bank. It is estimated that the most beneficial bank for car leasing is “SEB”.

Key words: finance, banks, leasing, car leasing, consumers.

AB „SWEDBANK“, AB „SEB“ IR AB „ŠIAULIŲ BANKAS“ BŪSTO IR VARTOJIMO PASKOLŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

RASA BRŪZGAITĖ

Kauno technologijos universitetas
Vadovė doc. dr. Aušrinė Lakštutienė

ANOTACIJA

Nuolat besikeičiančios technologijos, naujovės prekių ar paslaugų rinkoje formuoja didesnius vartotojų poreikius. Tačiau didėjant prekių ar paslaugų kokybei, automatiškai didėja ir jų kaina. Tad dažnai, norint patenkinti tuos poreikius, vartotojams tenka skolintis. Būtent šioje vietoje bankai atlieka svarbų vaidmenį, suteikdami finansinę paramą vartotojams. Todėl buvo atlikta bankų AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „Šiaulių bankas“ teikiamų būsto ir vartojimo paskolų palyginamoji analizė bei atliktas finansinis vertinimas pagal sumodeliuotą situaciją tam, kad būtų nustatytas tinkamiausias bankas vartotojui. Nustatyta, kad palankiausias bankas būsto paskolai imti yra AB „Swedbank“, o vartojimo paskolai – AB „SEB“.

Raktiniai žodžiai: finansai, bankai, būsto paskola, vartojimo paskola, vartotojai.

IVADAS

Šiomis dienomis didėjant prekių įvairovei ir pasiūlai, vartotojai vis labiau yra veikiami reklamos, tad automatiškai didėja ir siūlomų prekių paklausa. Augantis pačių asmenų vartojimas skatina poreikį pirkti prekes ar paslaugas ir, augant ekonomikai, norisi vis geresnių prekių, tačiau tam neretai pritrūksta lėšų – ypač vartojimo reikmėms patenkinti (Exler, Livshits, MacGee, Tertilt, 2019). Pasaulyje daugelyje šalių yra nustatoma skola, kai kredito kortelėje nebelieka savų lėšų (Gärling, Michaelsen, Gamble, 2018). Tačiau, kad ir kokie aukšti būtų vartojimo poreikiai, būsto įsigijimas yra kur kas svarbesnis žingsnis, norint užsitikrinti saugumą ir būsto nuosavybę (Jain, 2019). Dėl tos priežasties tokios finansinės institucijos kaip bankai atlieka svarbų vaidmenį, skolinant lėšas be didelės rizikos. O pagrindinės bankų teikiamos paskolos yra būtent būsto ir vartojimo paskolos. Būsto paskola yra paskola, skirta būstui statyti, pirkti arba rekonstruoti. Ši paskola naudinga tuo, kad galima įsigyti būstą investuojant (Deimantaitė-Gedmintienė, 2012). Vartojimo paskola yra skirta vartojimo reikmėms įsigyti, namams, butams remontuoti, mokymosi, gydymo išlaidoms padengti, mokesčiams sumokėti, atostogoms, kelionės išlaidoms apmokėti, nekilnojamam turtui įsigyti (tačiau skolinama kur kas mažesnė suma nei būsto paskoloje) bei kitoms asmeninėms išlaidoms padengti. (Deimantaitė-Gedmintienė, 2012). 2019 metų I pusmetį finansų įstaigos išdavė Lietuvos gyventojams paskolas vartojimui už daugiau nei 4 mlrd. eurų, o paskolas būstui įsigyti net už 47,5 mlrd. eurų (Lietuvos bankas, 2019). Taigi akivaizdu, kad vartotojams reikia paskolų, tačiau svarbu palyginti, kuris bankas siūlo palankiausias sąlygas paskolai imti – analizei parinkti 2 pagrindiniai bankai, užimantys didžiausią rinkos dalį („Swedbank“ ir „SEB“) bei mažesnę rinkos dalį užimantis „Šiaulių bankas“. Nagrinėjamos ir palyginamos bankų teikiamos paslaugos privatiems klientams.

Tyrimo tikslas: atlikti „Swedbank“, „SEB“, „Šiaulių banko“ teikiamų būsto paskolų ir vartojimo paskolų palyginamąją analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Palyginti būsto paskolų sąlygas pasirinktuose bankuose ir atlikti finansinį vertinimą;
2. Palyginti vartojimo paskolų sąlygas pasirinktuose bankuose ir atlikti finansinį vertinimą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei internetinių šaltinių analizė, statistinių duomenų analizė.

Tyrimo objektas: bankų teikiamos paslaugos – būsto paskola ir vartojimo paskola.

BŪSTO PASKOLOS SĄLYGŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

Būsto paskola – tai bankų teikiama paslauga asmenims (šiuo atveju, tik privatiems klientams pagal nagrinėjamą temą), norintiems įsigyti būstą, statyti arba rekonstruoti turimą būstą, taip pat nusipirkti žemės sklypą ir jame statyti nuosavą namą. Bankai, teikdami šią paslaugą, ne tik paskolina reikiamą sumą pinigų, tačiau tuo pačiu ir konsultuoja klientus jiems rūpimais klausimais apie nekilnojamą turtą. Būsto įsigijimas yra itin svarbus žingsnis žmogaus gyvenime tiek emocine, tiek, žinoma, finansine prasme, tad būtina nuodugniai įvertinti visas galimas alternatyvas ir taip pasirinkti geriausią ir saugiausią variantą, išleidžiant kuo mažiau papildomų lėšų.

„Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ keliamos ir vykdomos sąlygos būsto paskolai gauti mažai kuo skiriasi tarpusavyje ir taip yra tikriausiai dėl to, jog paslauga yra vienoda ir suteikiama toje pačioje teritorijoje, tai pačiai auditorijai (privatiems klientams). Visuose bankuose paskolos yra išduodamos iki 30 metų laikotarpiui, dėl ko asmenims, gaunantiems ne itin dideles pajamas, vis tiek yra galimybė gauti ir išsimokėti paskolą. Taip pat visi trys bankai rekomenduoja, kad paskolos suma neviršytų 40% asmens gaunamų pajamų, kadangi kitaip gali kilti problemų su mokumu. Nuosavų lėšų dydis, kurį klientas turi turėti imant paskolą, bankuose irgi yra vienodas ir sudaro bent 15% viso investicinio projekto (šiuo atveju, perkamo būsto įsigijimo kainos). Imant būsto paskolą, privaloma įkeisti perkamą būstą ar sklypą tam, kad bankas būtų apsidraudęs ir kliento nemokumo atveju neprarastų investuotų lėšų, taip pat toks įsigyjamas turtas turi būti apdraustas lygiai dėl tos pačios priežasties, kad bankai turėtų savo investicijų garantiją – tokias sąlygas savo klientams teikia „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių bankas“. Dviejuose bankuose sutampa ir delspinigių dydžiai, mokami už mokėjimų vėlavimus ir jų dydis siekia 0,05% nuo pradelstos sumos (tuo metu laukiamo mokėjimo dydžio), „SEB“ tokios informacijos neteikia, tačiau, tikėtina, kad ji sutampa su „Swedbank“ ir „Šiaulių banku“.

Tačiau ne visos būsto paskolos sąlygos sutampa. Atliekama būsto paskolos, kurią teikia trys skirtingi bankai („Swedbank“, „SEB“, „Šiaulių bankas“), palyginamoji analizė. Susisteminta informacija yra pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė

Būsto paskolą teikiančių bankų sąlygų tarpusavio palyginimas (sudaryta pagal „Swedbank“, „SEB“, „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Bankas Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Minimali paskolos suma	10 000 eurų (10 000-580 000 eurų)	3 000 eurų (3 000-2,25 mln. eurų)	Nėra informacijos
Grynosios pajamos per mėnesį	Nuo 500 eurų	Nuo 280 eurų	Nuo 290 eurų (ne imtinai)
Paskolos mokėjimo būdas	Linijinis, anuiteto, fiksuotų įmokų	Linijinis, anuiteto	Linijinis
Paskolos sąlygų keitimo mokestis	180 eurų	150 eurų	130 eurų
Paskolos administravimo mokestis	0,4% paskolos sumos (min. 180 eurų)	0,4% paskolos sumos (min. 150 eurų)	0,3% paskolos sumos (min. 130 eurų)
Palūkanų tipas	Kintamos, fiksuotos (nustatomos 5m.)	Kintamos, fiksuotos (nustatomos 10m.)	Kintamos
Banko marža	2%	2%	5%

Iš pateiktos lentelės matosi, kad tam tikros sąlygos, keliamos imant būsto paskolą, skirtinguose bankuose šiek tiek skiriasi. Tam įtakos gali turėti siekiamas konkurencinis pranašumas prieš kitus komercinius bankus arba tiesiog banko vidinės taisyklės, paremtos paties banko galimybėmis suteikti paskolą. Visų pirma, skiriasi bankų teikiamos paskolos suma: „Swedbank“ minimali būsto paskolos suma yra 10 000 eurų, o maksimaliai galima pasiskolinti 580 000 eurų, „SEB“ būstui įsigyti skolina nuo 3 000 eurų iki 2,25 mln. eurų, tačiau tokią didžiulę sumą bankas paskolintų, jeigu mėnesinis asmens atlyginimas atskaičius mokesčius siektų 30 000

eurų, taigi gauti tokio dydžio paskolą ir atitikti keliamus kriterijus yra labai retas atvejis. „Šiaulių bankas“ apie paskolos sumą konkrečios informacijos neteikia, kadangi ji nustatoma individualiai pagal asmens situaciją. Taip pat bankuose skiriasi ir reikalaujamos minimalios grynosios pajamos per mėnesį (gaunamos vieno asmens, imant paskolą vienam) – „Swedbank“ reikalauja bent jau 500 eurų, „SEB“ prašo 280 eurų, o „Šiaulių bankas“ duotų paskolą, kai pajamos viršytų 290 eurų. Kalbant apie paskolos mokėjimus bankuose, jų siūloma įvairovė skirtinguose bankuose kiek skiriasi, daugiausiai variantų siūlo „Swedbank“ – linijiniu, anuitetiniu ir fiksuotų palūkanų būdais, „SEB“ siūlo linijinį ir anuitetinį būdą, o „Šiaulių bankas“ – tik linijinį. Skiriasi ir paskolos sąlygų keitimo bei bendras administravimo mokestis (paskolos sąlygų keitimo mokesčio dydis sutampa su minimaliu administravimo mokesčio dydžiu): „Swedbank“ jis siekia 180 eurų (administravimo mok. 0,4% paskolos dydžio), „SEB“ 150 eurų (administravimo mok. 0,4% paskolos dydžio), „Šiaulių banke“ 130 eurų (administravimo mok. 0,3% paskolos dydžio), taigi, šiuo atveju, pigiausia skolintis „Šiaulių banke“. Kalbant apie palūkanų tipus, „Swedbank“ ir „SEB“ bankuose galimos kintamos ir fiksuotos palūkanos, o „Šiaulių“ banke tik kintamos. „Swedbank“ fiksuotos palūkanos yra nustatomos 5 metų laikotarpiui, o „SEB“ banke fiksuotos palūkanos gali būti nustatytos tik tada, kai paskola imama ne daugiau nei 10 metų laikotarpiui ir, tokiu atveju, palūkanos fiksuojamos visam paskolos laikotarpiui. Galiausiai, skiriasi bankų nustatyta palūkanų marža, kurios dydis „Swedbank“ ir „SEB“ siekia 2%, o „Šiaulių banke“ net 5% ir šis procentas parodo būsimą banko pelną procentais, gaunamą už paskolos mokėjimus.

Apibendrinant būsto paskolos skirtinguose bankuose panašumus ir skirtumus, išskiriami bendri šios bankų paslaugos privalumai ir trūkumai, pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Būsto paskolos sąlygų privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Galimas įvairus paskolos dydis (galima skolintis labai mažai arba labai daug pinigų)	Būtina turėti nuosavų lėšų (15% būsto vertės) perkant būstą
Ilgas paskolos grąžinimo terminas	Didelis paskolos administravimo mokestis
Nedidelės reikalaujamos grynosios pajamos	Privalomas įkeisto turto draudimas
Pakankamai nedidelės palūkanos	

Apibendrinus būsto paskolą, galima sakyti, kad ji vartotojui yra naudinga tuo, jog galima pasiskolinti labai įvairią sumą pagal asmeninius poreikius, kadangi bankai skolina net ir labai mažas, kaip būsto įsigijimui skirtas, sumas, taip pat paskolą galima grąžinti per labai ilgą laikotarpį (30 metų), tad beveik kiekvienas asmuo gali pasinaudoti šia bankų teikiama paslauga, nes per tiek metų paskolą išmokėti yra tikrai įmanoma. Taip pat bankai reikalauja ganėtinai nedidelių gaunamų grynujų pajamų, kad suteiktų asmeniui paskolą, tad tai taip pat padidina šansus įsigyti būstą net ir tiems, kurie uždirba mažesnes pajamas. O svarbiausias būsto paskolos aspektas yra tai, jog šiuo metu bankų reikalaujamos palūkanos yra tikrai pakankamai nedidelės. Tačiau būsto paskola turi ir trūkumų – vartotojas turi turėti nuosavų lėšų, kurių dydis siekia bent 15% investicinio projekto, šiuo atveju, įsigyjamo būsto vertės, kas sumažina šansus gauti paskolą, taip pat paskolos administravimo mokestis yra pakankamai didelis, tad, jei imama paskola yra didelė, šis mokestis bus labai didelis. Na, ir galiausiai, imant būsto paskolą, būtina įkeisti įsigyjamą turtą, tačiau privaloma jį ir apdrausti, dėl ko išauga bendri paskolos kaštai. Tačiau bendrai būsto paskola yra tikrai naudinga ją gaunančiam asmeniui ir turi daugiau privalumų nei trūkumų.

BŪSTO PASKOLOS FINANSINIS VERTINIMAS

Imant iš banko būsto paskolą, kartu prisideda ir įvairūs papildomi mokesčiai bei išlaidos. Tai yra būsto įvertinimo mokestis, sutarčių, dokumentų pildymo išlaidos, paskolos administravimo mokestis, paskolos grąžinimo palūkanos, draudimo išlaidos ir t.t.

Tam, kad būtų galima detaliau įvertinti, kuris bankas siūlo palankiausias sąlygas būsto paskolai imti, nagrinėjama hipotetinė situacija – asmuo perka nuosavą būstą. Gaunamas atlyginimas, atskaičius mokesčius, siekia 1 520 eurų. Planuojama pirkti 4 kambarių butą (100 kv. m.) Kaune, kurio kaina yra 80 000 eurų. Turimos santaupos siekia 25 000 eurų, tad trūksta dar 55 000 eurų, dėl to imama būsto paskola iš banko. Paskolą norima grąžinti per 15 metų linijiniu būdu, palūkanų tipas – kintamos palūkanos.

Bandant nustatyti, koks bankas siūlo geriausias sąlygas būsto paskolai imti, buvo atlikta analizė, apimanti visas galimas išlaidas, susijusias su būsto paskola, ir atlikti paslaugos finansinės naudos įvertinimo skaičiavimai. Skaičiavimų rezultatai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

Būsto paskolos kaštai pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Administravimo mokestis	220 eurų (55 000*0,004)	220 eurų (55 000*0,004)	165 eurai (55 000*0,003)
Sutarties patvirtinimo mokestis notarui	360 eurų (80 000*0,0045)	360 eurų (80 000*0,0045)	360 eurų (80 000*0,0045)
Nuosavybės teisės į turtą įregistravimas (Registru Centras)	25,44 eurai (10,14+15,3((80 000-29 000)*0,0003))	25,44 eurai (10,14+15,3((80 000-29 000)*0,0003))	25,44 eurai (10,14+15,3((80 000-29 000)*0,0003))
Pažyma hipotekai	6,52 eurai	6,52 eurai	6,52 eurai
Turto draudimas (per banką)	1 710 eurų (9,5*12*15)	1 407,6 eurai (7,82*12*15)	Neteikia turto draudimo paslaugų

Pateiktoje lentelėje matomi visi mokesčiai ir išlaidos, susijusios su būsto paskola. Turto įvertinimo mokestis yra vienkartinis ir vienodo dydžio visuose bankuose (200 eurų), kadangi turtą vertina kvalifikuoti specialistai, o ne patys bankai. Paskolos administravimo mokestis yra skirtingas visuose bankuose, „Swedbank“ ir „SEB“ bankuose jis yra vienodas ir mažiausias – „Šiaulių banke“. Mokestis notarui už pirkimo-pardavimo sutarties patvirtinimą sudaro 0,45% būsto kainos, taigi visuose bankuose jis taip pat vienodas („Swedbank“, 2018). Nuosavybės teisės į įsigytą turtą įregistravimas VĮ „Registru Centre“ visais atvejais kainuoja tiek pat (sumą sudaro vienkartinis 10,14 eurų mokestis ir 0,03% nuo sumos, skaičiuojamos atitinkamai pagal įsigyjamo turto vertę). Pažyma hipotekos sutarčiai sudaryti kainuoja 6,52 eurus ir šiai kainai komerciniai bankai neturi jokios įtakos. Gyventojų turto arba būsto draudimą siūlo „Swedbank“ ir „SEB“ bankai, pagal buto kvadratūrą (100 kv. m.) visam paskolos laikotarpiui (15 metų) draudimo mokėtina suma yra pigesnė „SEB“ banke nei „Swedbank“, o „Šiaulių bankas“ būsto draudimo paslaugos išvis nesiūlo.

Tęsiami tolesni skaičiavimai tam, kad būtų aišku, kuris bankas suteiktų būsto paskolą už mažiausią kainą vartotojui. Rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Būsto paskolos galutinės išlaidos pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Bankas Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Palūkanos	2,1%	2,9%	6,6%
Mėnesio įmoka	402 eurai	438 eurai	608 eurai
Lieka pragyvenimui	1 118 eurų	1 082 eurai	912 eurų
Bendra būsto paskolos kaina	72 360 eurų (402*12*15)	78 840 eurų (438*12*15)	109 440 eurų (608*12*15)
Visos išlaidos	75 113,24 eurai	81 290,84 eurai	110 428,24 eurai + draudimo išlaidos

Palūkanų dydžiai, mėnesinės įmokos, likučiai pragyvenimui ir bendros būsto paskolos kainos nustatytos pagal bankų sukurtas būsto paskolų skaičiuokles, nurodant, kad paskolų grąžinimo būdas yra linijinis, o gaunamos mėnesinės grynosios pajamos yra 1 520 eurų, taip pat nurodant, kad asmuo neturi jokių kitų finansinių įsipareigojimų ir palūkanos yra kintamos. Visos išlaidos yra apskaičiuotos prie bendros būsto paskolos kainos pridėjus visus aukščiau išvardintus mokesčius ir išlaidas. Taigi iš pateiktos lentelės matome, kad asmeniui, imant būsto paskolą, geriausias komercinis bankas kaip paslaugos teikėjas yra „Swedbank“, kadangi visų su paskolos ėmimu susijusių išlaidų bendra suma yra pati mažiausia tarp visų trijų bankų. Taip yra dėl to, kad mokamos palūkanos yra pačios mažiausios ir sudaro tik 2,1%, dėl to mėnesinė įmoka yra taip pat pati mažiausia (402 eurai). Taigi nors ir „Swedbank“ siūlomas būsto draudimas yra brangesnis nei „SEB“ banke, tačiau „SEB“ siūloma būsto paskola yra daugiau nei 6 tūkst. eurų brangesnė nei „Swedbank“ banke, „Šiaulių banke“ paskola yra pati brangiausia dėl be galo didelių palūkanų, kurios yra net 3 kartus didesnės nei „Swedbank“ ir sudaro 6,6%. Todėl palankiausias sąlygas siūlantis bankas būsto paskolai gauti yra „Swedbank“.

VARTOJIMO PASKOLOS SĄLYGŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

Vartojimo paskola – tai tokia bankų teikiama paslauga, kai skolinamų lėšų suma yra mažesnė nei, pavyzdžiui, būsto paskolos atveju, tačiau ir skolinimosi kaina yra didesnė – vartojimo paskolos palūkanų norma yra kur kas didesnė nei būsto paskolos. Vartojimo paskola yra skiriama asmenims, kuriems trūksta lėšų dėl kažkokių nenumatytų pirkinių ar kitų planų, tokių kaip namų atnaujinimas, automobilio remontas, naujų baldų įsigijimas, buitinių technikos ar kitokių brangesnių pirkinių įsigijimas, atostogos, dėl kurių reikalinga papildoma didesnė pinigų suma. Nors vartojimo paskola ir nėra toks didelis ir ilgalaikis įsipareigojimas kaip būsto paskola, tačiau jai taip pat reikalinga analizė ir informacijos bei pigesnių ir geresnių skolinimosi alternatyvų paieškos.

Pagrindiniai panašumai tarp „Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ siūlomos vartojimo paskolos yra tai, jog pinigai yra pervedami iškart po sutarties pasirašymo, taip pat bankų paslaugų standartinis mokestis yra vienodo dydžio ir sudaro 0,70 eurų per mėnesį. Taip pat visi bankai leidžia grąžinti kreditą anksčiau laiko ir už tai nereikalauja sumokėti papildomų lėšų (kai mokama kintamųjų palūkanų keitimo dienomis).

Tačiau yra ir tam tikrų skirtumų. Dėl to atliekama vartojimo paskolą teikiančių trijų bankų palyginamoji analizė. Susisteminta informacija pateikiama 5 lentelėje.

Vartojimo paskolą teikiančių bankų sąlygų palyginamoji analizė (sudaryta pagal „Swedbank“, „SEB“, „Šiaulių banko“ interneto svetainėse pateiktą informaciją, 2019)

Sąlygos	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Paskolos dydis	500 - 20 000 eurų	300 – 30 000 eurų	30 – 18 000 eurų
Gražinimo terminas	6 mėn. – 5 metai	1 mėn. – 5 metai	6 mėn. – 5 metai
Minimalios grynosios pajamos	350 eurų	280 eurų	290 eurų (ne imtinai)
Sutuoktinio sutikimas	Nebūtina	Būtina	Nebūtina
Pajamų gavimo laikotarpis	6 mėnesiai (turi būti praėjęs bandomasis laikotarpis)	Nuolat gaunamos pajamos (vertinamas 12 mėn. laikotarpis)	Nuolat gaunamos pajamos (vertinamas 12 mėn. laikotarpis)
Pinigai pervedami	Iškart po sutarties pasirašymo	Iškart po sutarties pasirašymo	Nėra informacijos
Palūkanos	Fiksuotos	Pagal susitarimą	Fiksuotos, kintamos
Administravimo mokestis	1,5% paskolos sumos (min. 30 eurų)	1,5% paskolos sumos (min. 50 eurų)	1% paskolos sumos (min. 30 eurų)
Sąskaitos turėjimas nurodytam banke	Privaloma	Privaloma	Neprivaloma

Iš pateiktos lentelės matome, kad vartojimo paskolą teikiančių bankų keliama reikalavimai ir sąlygos tarpusavyje skiriasi pakankamai nedaug, tačiau vis tiek yra, nors ir neženklių, skirtumų. Pavyzdžiui, skiriasi paskolos dydis – siūloma nuo 30 eurų iki 30 000 eurų paskola. Lanksčiausias bankas šiuo atžvilgiu yra „SEB“, kadangi siūlomas lėšų diapazonas yra pats didžiausias – nuo 300 iki 30 000 eurų, o mažiausiai siūlo „Šiaulių bankas“, tačiau iš jo galima pasiskolinti labai mažą sumą, kurios kiti bankai net neskolintų. Taip pat skiriasi gražinimo terminas – „SEB“ bankas skolintų lėšas nuo 1 mėnesio, kai kiti bankai skolintų nuo 6 mėnesių, o visi trys bankai maksimaliai leistų skolintis 5 metams. Skiriasi ir minimalios mėnesinės grynosios pajamos (vienam asmeniui), skirtos paskolai gauti, daugiausiai reikalauja „Swedbank“ (350 eurų), o mažiausiai – „SEB“ (280 eurų), tačiau vis tiek ši suma nėra didelė. Paskolos gavimui sutuoktinio sutikimo reikalauja tik „SEB“ bankas, kitiems bankams tai nėra aktualu. Pajamos privalo būti nuolat gaunamos, kad būtų išduota paskola, tačiau „Swedbank“ leidžia skolintis ir išdirbus tik 6 mėnesius, kai kiti bankai reikalauja bent jau 12 mėn. Palūkanos taip pat skiriasi – „Swedbank“ galimos tik fiksuotos, „SEB“ – pagal susitarimą, o „Šiaulių banke“ – ir fiksuotos, ir kintamos. Bankams mokamas administravimo mokestis „Swedbank“ ir „SEB“ sudaro 1,5% paskolos sumos, o „Šiaulių banke“ 1%, tiesa, „SEB“, kitaip nei kituose bankuose, nustatytas minimalus administravimo mokestis yra kiek didesnis ir sudaro 50 eurų. Na, ir paskutinis skirtumas – „Šiaulių bankas“ nereikalauja turėti sąskaitos jų banke, norint gauti vartojimo kreditą.

Apibendrinus vartojimo paskolą teikiančių trijų bankų keliamų reikalavimų savo vartotojams bei paskolos sąlygų esminius skirtumus bei panašumus, galima trumpai įvardinti, kokie yra vartojimo paskolos privalumai ir trūkumai, žvelgiant iš vartotojo pusės. Tokia informacija pateikiama 6 lentelėje.

Vartojimo paskolos sąlygų privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Galima pasiskolinti labai įvairią sumą	Didelė skolinimosi kaina
Pakankamas paskolos grąžinimo terminas	Pajamos turi būti pastovios ir gaunamos nuolat
Nedidelės reikalaujamos gautinos pajamos	
Pinigai gaunami iškart po sutarties pasirašymo	

Pateiktoje lentelėje matosi, kad vartojimo paskola turi daugiau privalumų, nei trūkumų. Pagrindiniai vartojimo paskolos privalumai yra tai, jog galima pasiskolinti labai įvairią sumą, pradedant nuo 30 eurų ir baigiant net 30 000 eurų, taip pat vartotojui siūlomas grąžinimo terminas yra tikrai adekvatus ir pakankamai ilgas tam, kad būtų grąžinta paskola. Bankų reikalaujamos minimalios grynosios asmens pajamos nėra didelės, todėl tikrai nemaža dalis žmonių gali gauti vartojimo kreditą ir tam suteikiamos pakankamai geros sąlygos, taip pat svarbu, jog pinigai yra gaunami iškart po sutarties pasirašymo ir tai reiškia, kad galima juos iškart naudoti. Tačiau vartojimo paskola, kokia ji bebūtų naudinga ir patogi gauti bei naudotis, turi labai didelį trūkumą – jos kaina yra be galo didelė, tai yra, vartotojas turės sumokėti labai dideles palūkanas, dėl ko išauga pačios paskolos kaina, taip pat jo gaunamos pajamos turi būti nuolatinės ir, dažnu atveju, gaunamos ilgą laiką (daugiau nei 12 mėnesių). Taigi, nors ir vartojimo paskola turi daug privalumų, prieš ją imant reikia gerai apsvarstyti ir tvirtai nuspręsti, ar pasiskolinta pinigų suma bus verta išleistų papildomų lėšų už palūkanų mokėjimus.

VARTOJIMO PASKOLOS FINANSINIS VERTINIMAS

Vartojimo paskola yra skirta brangiems pirkiniams, kuriems dažnai pritrūksta lėšų, tačiau tokie pirkiniai būna pigesni už, pavyzdžiui, nekilnojamą turtą. Imant būsto paskolą, prisideda begalės įvairiausių mokesčių ir mokėjimų, kadangi būsto įsigijimas yra ilgas procesas, reikalaujantis daug laiko, o su vartojimo paskola yra kur kas paprasčiau – neprisideda jokie didžiuliai mokesčiai, viskas yra daug aiškiau klientui. Bet, norint gauti vartojimo kreditą, reikia mokėti kur kas didesnes palūkanas nei būsto paskolos atveju ir tai labai sumažina vartotojų norą pasinaudoti tokia paslauga.

Detalesnei vartojimo paskolos palankiausių sąlygų analizei atlikti nagrinėjama hipotetinė situacija – asmuo gyvena 2 kambarių bute Kaune, tačiau butas yra ganėtinai senas ir jam reikalingas kosmetinis remontas. Asmens gaunamas mėnesinis darbo užmokestis, atskaičius mokesčius, yra 700 eurų. Nėra sukaupta pakankamai lėšų visam buto remontui atlikti (remonto kaina 6 500 eurų, santaupos sudaro 2 500 eurų), tad reikalinga vartojimo paskola, kurios dydis yra 4 000 eurų. Planuojama paskolą grąžinti per 2 metus. Palūkanų tipas – fiksuotos palūkanos.

Atliekamas finansinis paslaugos vertinimas, siekiant nustatyti, kuris bankas siūlo palankiausias sąlygas vartotojui. Skaičiavimų rezultatai pateikiami 7 lentelėje.

Vartojimo paskolos kaštai pagal skirtingus bankus (sudaryta pagal Swedbank“, „SEB“ ir „Šiaulių banko“ puslapiuose pateiktą informaciją, 2019)

Bankas	„Swedbank“	„SEB“	„Šiaulių bankas“
Sąlygos			
Administravimo mokestis	60 eurų	60 eurų	40 eurų
Palūkanos	12,1%	6,4%	34%
Mėnesinė įmoka	207 eurai	188 eurai	280 eurų
Bendra paskolos kaina	4 968 eurai	4 512 eurų	6 720 eurų
Visos išlaidos	5 044,8 eurai	4 588,8 eurai	6 776,8 eurai

Lentelėje pateikiamos išlaidos, susijusios su vartojimo paskolos gavimu ir, kaip matome, jų nėra daug. Visų pirma, asmeniui reikės papildomai sumokėti bankų paslaugų mokestį, kuris

mokamas kiekvieną mėnesį po 0,70 eurų, taigi per du metus visuose bankuose reikėtų sumokėti po lygiai 16,80 eurų. Taip pat mokamas ir paskolos administravimo mokestis, kuris „Swedbank“ ir „SEB“ bankuose yra po 60 eurų (1,5% nuo paskolos sumos) ir gerokai mažesnis „Šiaulių banke“ – tik 40 eurų (1% nuo paskolos sumos). Palūkanų tipas pasirinktas kaip fiksuotas ir pagal sąlygoje reikalaujamas sąlygas, įvedus visus duomenis į bankų vartojimo paskolos skaičiuokles, apskaičiuota palūkanų norma pati mažiausia yra „SEB“ su 6,4%, o pati didžiausia – „Šiaulių banke“ ir sudaro net 34%. Pagal palūkanų normas apskaičiuotos mėnesinės įmokos yra atitinkamos pačioms palūkanų normoms, kai mažiausia įmoka yra „SEB“ banke, o didžiausia – „Šiaulių banke“. Taigi, vertinant pagal visas bendras su vartojimo paskolos ėmimu susijusias išlaidas, mažiausia suma yra „SEB“ banke.

Kadangi dažniausiai vartotojams svarbiausias paskolos ėmimo aspektas yra kaina, tad prieš renkantis banką kaip vartojimo paskolos teikėją yra atsižvelgiama į mažiausias palūkanas ir visas bendras išlaidas. Šiuo atveju, pats tinkamiausias bankas yra „SEB“, kadangi jo prašoma palūkanų norma yra gerokai mažesnė nei kituose bankuose ir dėl to paskolos kaina yra pati mažiausia.

IŠVADOS

1. Atlikus palyginamąją trijų bankų būsto paskolos sąlygų analizę, didelių esminių skirtumų nėra, tik keičiasi palūkanų normos, kurios daro ženklią įtaką skolinimosi kainai. Nustatyta, kad vartotojui geriausias bankas yra „Swedbank“, kadangi mokamos palūkanos yra pačios mažiausios ir mėnesinė mokama suma yra ganėtinai nedidelė, tad tokios „Swedbank“ siūlomos sąlygos yra tinkamiausios;

2. Atlikus palyginamąją bankų vartojimo paskolos sąlygų analizę, vienintelis ženklus skirtumas yra palūkanų norma, kuri smarkiai keičia skolinimosi kainą. Nustatyta, kad vartotojui tinkamiausias bankas, skolinantis pinigus buto remontui atlikti, yra „SEB“, kadangi jo prašomos mokėti mėnesinės palūkanos yra kur kas mažesnės nei kituose bankuose.

LITERATŪRA

1. AB „SEB“. (2016). „Penkios priežastys, kodėl perkamą būstą turi įvertinti specialistai“. Prieiga per internetą:
<https://www.seb.lt/infobankas/namai/penkios-priezastys-kodel-perkama-busta-turi-ivertinti-specialistai>
2. AB „Swedbank“. (2019). Būsto paskola. Prieiga per internetą:
https://ib.swedbank.lt/private/credit/loans/home/housing_loan
3. AB „Swedbank“. (2019). Standartinė informacija apie būsto paskolas. Prieiga per internetą:
https://ib.swedbank.lt/static/pdf/web/PDF/standartine_informacija_apie_busto_paskolas.pdf
4. AB „Šiaulių bankas“. (2017). Bendrosios fizinių asmenų kreditavimo sąlygos;
5. „Bankai.lt“. (2019). Būsto paskolos ir palūkanų palyginimas. Prieiga per internetą:
<https://www.bankai.lt/paskolos/busto>
6. „Bankai.lt“. (2019). Lietuvoje veikiantys bankai. Prieiga per internetą:
<https://www.bankai.lt/bankai>
7. Deimantaitė-Gedmintienė, D. (2012). Bankininkystės žinynas. Vilnius: Socialinių Mokslų Kolegija. Prieiga per internetą:
8. Exler, F., Livshits, I., MacGee, J., Tertilt, M. (2019). Consumer Credit with Over-Optimistic Borrowers. Prieiga per internetą: http://economia.uc3m.es/wp-content/uploads/pdfs/ELMT_Reg_Over_optimistic_borr.pdf
9. Gärling, T., Michaelsen, P., Gamble, A. (2018). Young Adults' Use of Consumer Credit Influenced by Scarcity Mindset, Attitude Towards Credit, and Financial Involvement and Knowledge. Sweden: University of Gothenburg. Prieiga per internetą:
https://cff.handels.gu.se/digitalAssets/1678/1678332_scarcity-mindest-and-consumer-credit-wp-2017.pdf
http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Banko_savoku_zinynas.pdf

10. Jain, P. (2019). A STUDY ON BENEFICIARIES SATISFACTION TOWARDS HOUSING LOAN IN CHIEF MINISTER RURAL HOUSING MISSION WITH REFERENCE INDORE DISTRICT. *Journal Current Science*, 20(3).

11. Lietuvos Bankas. (2019). Paskolos gyventojams. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/lt/paskolos-gyventojams?ff=1&date_interval%5Bfrom%5D=2019-01&DUOM_TIPAS=1

12. VĮ Registrų Centras. (2019). Atlyginimas už įregistravimo paslaugas. Prieiga per internetą: <http://www.registrucentras.lt/p/85>

COMPARATIVE ANALYSIS OF HOUSING LOAN AND CONSUMER CREDIT PROVIDED BY AB “SWEDBANK“, AB “SEB“ AND AB “ŠIAULIŲ BANKAS“

RASA BRŪZGAITĖ

Kaunas University of Technology

ANOTATION

Rapidly changing technologies and innovations in goods or services market form bigger needs of consumers. When the quality of merchandise or services increase, it automatically increases their price. Hence, in order to fulfill the needs, consumers tend to lend money. This is where the banks play a significant role by providing financial support to consumers. Due to that the comparative analysis and financial evaluation of banks' AB “Swedbank“, AB “SEB“ and AB “Šiaulių bankas“ services, such as housing loan and consumer credit, were made in order to determine the best bank for consumer. It is estimated that the most beneficial bank for housing loan is AB “Swedbank” and for consumer credit – AB “SEB“.

Key words: finance, banks, house loan, consumer loan, consumers.

BANKŲ FINANSINIŲ RODIKLIŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ 2007-2018 METAIS

MANTAS JOCIUS, EDGARAS TOMKEVIČIUS, OKSANA OVČINIKOVA

Kauno technologijos universitetas

Lekt. Jurgita Stankevičienė

ANOTACIJA

Bankai – tai vienas svarbiausių šalies ir pasaulinės ekonomikos stabilumo ir augimo veiksnių. Šios rūšies įmonės laiko ir valdo klientų lėšas, paskirsto tarp taupančių ir besiskolinančių bei atlieka kitas funkcijas, kaip draudimas, konsultavimas, vekselių diskontavimas ir kt. Didelis veiklos ir lėšų mastas bankinėse sistemose yra reguliuojamas centrinių regioninių, valstybinių bankų, tam, kad leidžiama ir prisiimama banko rizika būtų kontroliuojama. Bankų rizika yra susijusi su didelio skaičiaus asmenų lėšomis, todėl ypač svarbu, kad bankai prisiimtų kuo mažesnę riziką, kad neprarastų indėlininkų lėšų, nes bankų bankrotai, nuostolingos veiklos turi didelę įtaką asmenų perkamajai galiai, pasaulinės ekonomikos stabilumui. Dėl prasto bankų reguliavimo kilusi finansų krizė, 2007-2009 metų laikotarpyje, labai paveikė šalių makroekonominius rodiklius, tokius kaip: infliacija, nedarbas, palūkanų normos. Šiame tyrime yra lyginama kaip pasikeitė bankų situacija po krizės, kada keitėsi jų reguliavimo sąlygos bei kaip jiems pavyko išsikaupti iš krizės laikotarpio situacijos bei situaciją dabartiniu laikotarpiu. Vertinimas ir palyginimas yra vykdomas remiantis finansinių rodiklių analize. Atliktame tyrime yra analizuojama, kaip keitėsi pasirinktų bankų finansiniai rodikliai, kuriais remiantis lyginamas įmonių pelningumas, rinkos vertė, efektyvumas, finansinė rizika. Atlikta analizė parodė, kad geriausius pelningumo rodiklius teikė „Šiaulių bankas“, tačiau jis kriziniu laikotarpiu patyrė didžiausią dalį nuostolių, o pastoviausius rezultatus skelbė „JP Morgan“. Efektyvumo analizė parodė, kad „Šiaulių bankas“ ir „JP Morgan“ veikė efektyviausiai, jų rezultatai panašiam lygyje. Rinkos vertės analizė parodė, kad investuotojai geriausiai vertina „JP Morgan“ akcijas. Finansinio svorto rodiklių analizė atskleidė, kad didžiausią finansinę riziką per visą laikotarpį prisiėmė „Deutsche“, o mažiausią – „Šiaulių bankas“, tačiau svarbu pastebėti gana pastovų „JP Morgan“ finansinės rizikos lygį.

Raktiniai žodžiai : akcijos, finansinė analizė, finansiniai rodikliai, bankas, finansinė krizė.

IVADAS

Aktualumas. 2007 metų pabaigoje prasidėjusi globali finansinė krizė smarkiai paveikė pasaulinę ekonomiką, ypač bankų veiklą. Remiantis E. Račicku (2012), pagrindinės šios krizės priežastys buvo spartus ekonomikos augimas, pigūs kreditai, finansinių rinkų reguliavimo nebuvimas ir rinkos žlugimas. Ryškiausia priežastimi būtų galima įvardinti būtent pigius kreditus, nes krizės išvakarėse kredito įstaigos vykdė pernelyg rizikingą kredito politiką ir leido žmonėms beviltiškai tikėti naująja ekonomikos era. Nors mokslinėje literatūroje galima surasti skirtingų teorinių apibrėžimų, kaip interpretuoti pačią krizės sąvoką, tačiau apibendrintai galima teigi, kad finansų krizė yra tam tikri sutrikimai finansų rinkose, kurie sukelia realiosios ekonomikos problemas ir gali lemti ekonominę recesiją globaliu mastu. Būtent tokias problemas kėlė 2007 m. prasidėjusi finansų krizė, kuri atnešė didelių sunkumų tiek bankams, tiek visai pasaulio ekonomikai. Kadangi bankai yra labai svarbūs dalyviai ekonomikos raidoje, labai svarbu atlikti analizę ir giliau patyrinėti, kokias konkrečias pasekmes ši finansinė krizė turėjo tam tikrų bankų veiklai, vystymuisi ir finansiniams rodikliams.

Tyrimo objektas – viešai kotiruojamų bankų finansiniai duomenys.

Darbo tikslas – atlikti pasirinktų viešai kotiruojamų bankų finansinių rodiklių palyginamąją analizę.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti ir aprašyti nagrinėjamus finansinių rodiklius, remiantis mokslinėje literatūroje randama teorija;

2. Išanalizuoti, įvertinti ir palyginti pasirinktų viešai kotiruojamų bankų finansinius rodiklius.

Tyrimo metodai: palyginamoji statistinių duomenų bei grafinė analizė, mokslinės literatūros šaltinių sisteminimas.

BANKŲ FINANSINIŲ RODIKLIŲ TEORINĖ APŽVALGA

Pasak „Nasdaq“ pateiktos „Įmonių finansinė analizė. Rodiklių skaičiavimo metodika“ (2010) ir „Korporacijų finansų instituto“ (2019) duomenų, finansiniai rodikliai yra skirstomi į 5 rūšis:

- Likvidumo – „rodikliai, kurie vertina įmonės galimybę sumokėti trumpalaikius finansinius įsipareigojimus naudojant turimą trumpalaikį turtą“ (Obaidullah Jan (2019))
- Finansinio Sverto – „tai finansiniai rodikliai, nurodantys įmonės įsipareigojimų lygį, lyginant su kitomis balanso, pelno (nuostolių) ataskaitos ar pinigų srautų ataskaitos duomenimis.“ („Korporacijų finansų institutas“ (2019))
- Pelningumo – „tai finansiniai rodikliai, kurie apskaičiuoja įmonės gebėjimus gauti pelną, palyginant su jų patiriamomis sąnaudomis. Rodikliai leidžia įvertinti įmonės rezultatus, naudojantis balanso ir pelno (nuostolių) ataskaitos duomenimis.“ („EDUCBA“ (Corporate Bridge Consultancy Pvt Ltd) (2019))
- Turto panaudojimo efektyvumo – šie finansiniai rodikliai nurodo įmonės gebėjimų valdyti įsipareigojimus bei turto efektyvumą“ (Kunal Sawhney (2019)).
- Rinkos vertės – tai finansiniai rodikliai, kurie sieja įmonės rinkos kainas su jų finansinių ataskaitų duomenimis (Farlex Financial Dictionary (2009)).

Nurodytais rodikliais naudojasi daugelis finansų srities tyrėjų, nagrinėjančių įmonės veiklą: vieni pirmųjų rodiklių panaudojimo sričių buvo bankroto prognozavimas (Beaver, W. (1966)) (Ohlson, J. (1980)), tačiau šio amžiaus moksliniuose darbuose rodikliai taip pat padeda mokslininkams modeliuoti tvarius pelno srautus (Penman, Zhang (2002)) ar nagrinėti tarptautinių investicinių bankų veiklą (Krueger, T., & Brou, F. B. (2019)).

1 lentelė

Nagrinėjamų rodiklių pavadinimai anglų kalba, pagal „Bloomberg“, autorių vertimas į lietuvių kalbą bei rodiklių matavimo vienetai.

„Bloomberg“ rodiklis (anglų. k.)	Tyrimo rodiklis (lietuvių k.)	Formulė	Matavimo vienetas
Return on Assets	Turto pelningumas	<i>Grynasis pelnas / Turtas</i>	Procentai
Return on Common Equity	Nuosavo kapitalo pelningumas	<i>Grynasis pelnas / Nuosavas kapitalas</i>	Procentai
Net Income to Common Margin	Grynojo pelno marža	<i>Grynasis pelnas/ Pajamos</i>	Procentai
Basic Earnings per Share	Pelnas vienai akcijai	<i>Grynasis pelnas / Akcijų skaičius</i>	Eur.
Price Earnings Ratio (P/E)	Akcijų kainos ir pelno santykis	<i>Akcijos kaina / Pelnas, tenkantis vienai akcijai</i>	Kartai
Dividends per Share	Dividendai vienai akcijai	<i>Dividendai / Akcijų skaičius</i>	Eur.

Total Debt to Total Assets	Įsiskolinimo koeficientas	<i>Įsipareigojimai / Turtas</i>	Kartai
Asset Turnover	Turto apyvartumas	<i>Pajamos / Turtas</i>	Kartai
Total Debt to Total Equity	Įsipareigojimų ir nuosavo kapitalo santykis	<i>Įsipareigojimai / Nuosavas kapitalas</i>	Kartai

Nagrinėjame darbe bus atlikta 9-ių finansinių rodiklių analizė:

• **Pelningumo rodikliai:**

○ **turto pelningumas (ROA)** – šis finansinis rodiklis nurodo procentinį pelno dydį, lyginant su įmonės valdomu turtu. Šis rodiklis vaizduoja įmonės galimybes efektyviai išgauti pelną iš turimo turto;

○ **nuosavo kapitalo pelningumas (ROE)** – nuosavo kapitalo pelningumas (finansinėje literatūroje žinomas kaip ROE (angl. Return on equity)) įvertina įmonės gebėjimą teikti naudą investuotojams bei įmonės galimybę panaudoti naujas investuotas lėšas pelningumui didinti;

○ **grynojo pelno marža** – tai rodiklis, kuris rodo, kokią procentinę dalį pelno gauna įmonė iš uždirbtų pajamų. Rodiklio reikšmės ir pokyčiai padeda suprasti įmonės gebėjimą valdyti patiriamas sąnaudas.

• **Turto panaudojimo efektyvumo rodiklis:**

○ **turto apyvartumas** – šis rodiklis parodo turto apyvartų skaičių per metus, arba, kitais žodžiais tariant, kiek vienam turto eurui tenka pardavimo pajamų. Šį rodiklį galima naudoti siekiant įvertinti įmonės veiklos efektyvumą, nustatant, kiek įmonės įsigytas turtas atneša pajamų.

• **Finansinio svėro rodikliai:**

○ **įsipareigojimų ir nuosavo kapitalo santykis** – finansinis rodiklis, kuris rodo, kiek įmonės finansinių bei nefinansinių įsipareigojimų tenka vienam nuosavo kapitalo eurui. Kuo rodiklio reikšmė didesnė, tuo didesnę riziką prisiima bankas, nes didžiąją dalį savo veiklos finansuoja iš skolintojų lėšų;

○ **įsiskolinimo koeficientas** – įsiskolinimo koeficientas nagrinėja įmonės finansinį saugumą, lygindama turto ir įsipareigojimų santykį. Kuo didesnė rodiklio reikšmė, tuo mažesnę finansinę riziką laiko nagrinėjamas bankas, nes didesnę dalį turto finansuoja nuosavuoju kapitalu.

• **Rinkos vertės rodikliai:**

○ **akcijos kainos ir pelno santykis (P/E)** – tai rodiklis, nurodantis santykį tarp įmonės akcijos kainos ir jos pelno tenkančio vienai akcijai. P/E rodiklio duomenys vaizduoja bankų investuotojų pasitikėjimą, kad įmonė bus sėkminga ateityje. Kuo didesnis rodiklis, tuo stipriau investuotojai pasitiki, kad įmonė augs ar bus pelninga, nes jie yra pasiruošę mokėti didesnę pinigų kiekį vienam įmonės gaunamo pelno akcijai eurui;

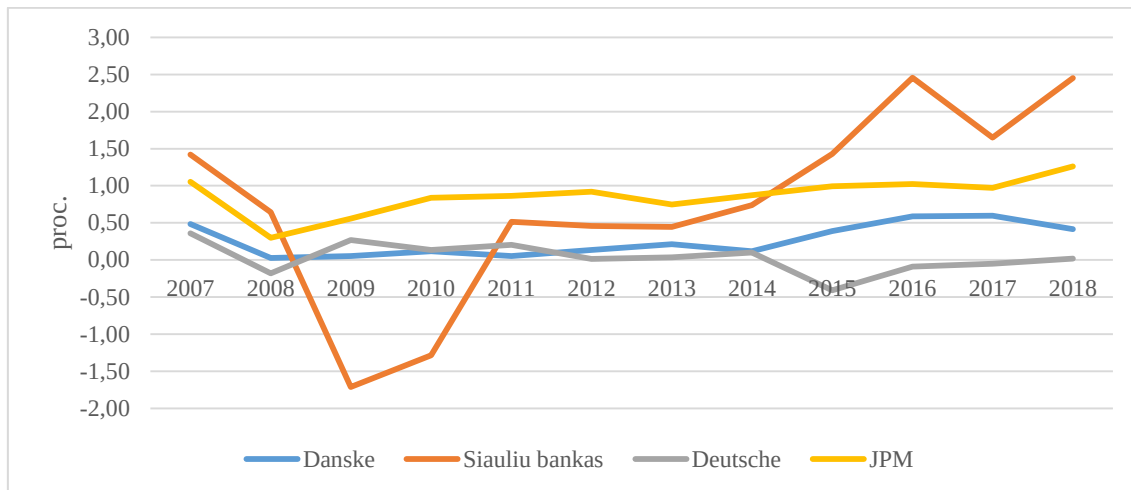
○ **vienos akcijos dividendai** – dėl skirtingų bankų dydžių bei kotiruojamų akcijų skaičiaus būtų netikslinga lyginti absoliučias dividendų sumas tarpusavyje, tačiau galima nustatyti, kiek dividendų tenka vienai akcijai. Tai labai svarbus rodiklis akcininkams ir investuotojams, nes parodo kokią grąžą galima gauti įsigijus banko akcijų.

○ **vienos akcijos pelnas** – pelnas vienai akcijai nurodo eurų sumą, tenkančią vienam įmonės akcijų vienetui. Tarp skirtingų bankų nėra tikslinga lyginti grynąsias rodiklio reikšmes, nes jos priklauso nuo akcijų skaičiaus, t. y. pelningesnė įmonė gali turėti mažesnę EPS dėl didesnio akcijų skaičiaus ir atvirkščiai, tačiau galima lyginti tam tikro banko pokyčio tendenciją, pagal ją sprendžiant banko rezultatų pokytį ir naudą akcininkams.

NAGRINĖJAMŲ BANKŲ FINANSINIŲ RODIKLIŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

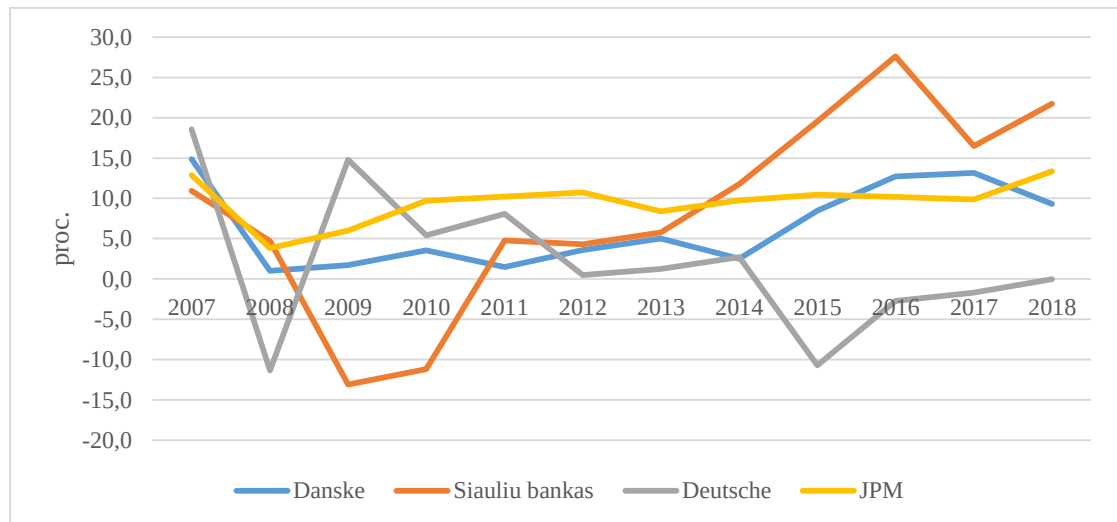
Metodika: Analizei atlikti pasirinkti „Šiaulių bankas“, „Deutsche“, „Danske“, „JP Morgan“ bankų 2007-2018 m. duomenys siekiant įvertinti bankų finansinius rodiklius krizės metu, nustatyti jų pokytį esant pokriziniam laikotarpiui bei palyginti su esamąja situacija. Tyrimas atliktas

naudojant „Bloomberg“ platformoje esančioje duomenų bazėje pateiktus įmonės rodiklius, išskyrus „Įsiskolinimo koeficientas“ bei „Įsipareigojimų ir nuosavo kapitalo santykis“, šie rodikliai skaičiuoti remiantis bankų finansinėmis ataskaitomis bei macrotrends.net duomenimis. Gautų rodiklių reikšmės yra vaizduojamos grafiškai.

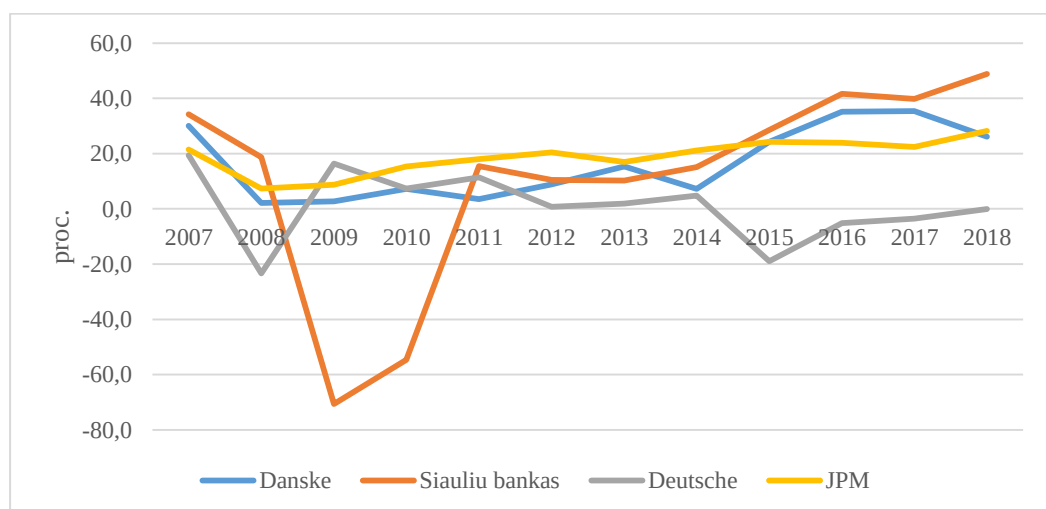
1 pav. Turto pelningumo rodiklis, proc. 2007-2018m. laikotarpyje (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Iš pateiktų duomenų matome, kad didžiausią pelningumo volatilitumą per 2007-2018 m. laikotarpį turėjo „AB Šiaulių bankas“, nes jos rodiklio reikšmės kito sparčiausiai – įmonė 2009 m. patyrė stiprius nuostolius, kurie pasireiškė -1,5 proc. neigiamu turto pelningumu. Pagal bankų veiklos principus, aukštą valdomą turto kiekį, tai yra ypač svarus įmonės veiklos valdymo kontrolės neigiamas rezultatas dėl finansų krizės, šis rezultatas ne ypač gerėjo 2010 metais. Tarptautiniuose bankuose (kiti 3 nagrinėjami bankai) šis laikotarpis nebuvo toks neigiamas, nes jiems finansų krizės įtaka pasireiškė anksčiau 2007-2008 m. Galima matyti, kad tarptautiniai bankai savo krizės laikotarpius suvaldė geriau, jų reikšmės buvo artimos 0 arba neigiamos, bet nereikšmingai. Lyginant pokrizinius metus, matome, kad sparčiausiai kito Šiaulių banko rodiklio reikšmės, jos kiekvienais metais kilo iki 2016 m. bei paskutiniiais 3 laikotarpio metais svyruoja tarp 1,5-2,5 proc., tokio gero rezultato nepasiekė nei viena iš kitų 3 nagrinėjamų tarptautinių bankų, per visą nagrinėjamą laikotarpį. Taip pat matomas „AB Deutsche“ banko turto grąžos sunkumai, per visą nagrinėjamą laikotarpį, „Deutsche“ turto pelningumas yra artimas 0 arba nežymiai didesnis ar mažesnis už 0. „AB JP Morgan“ atveju, matome, kad šio banko turto pelningumas yra gan pastovus, stagnuojantis nuo 2010 metų ir laikosi ties 1 proc. „AB Danske“ bankas savo turto pelningumo rodiklį 2008-2014 m. nesugebėjo pagerinti, jis laikėsi ties 0 proc., tačiau pastaraisiais metais, 2014-2018 metų laikotarpyje įmonė sugeba gauti maždaug 0,5 proc. turto pelningumą.

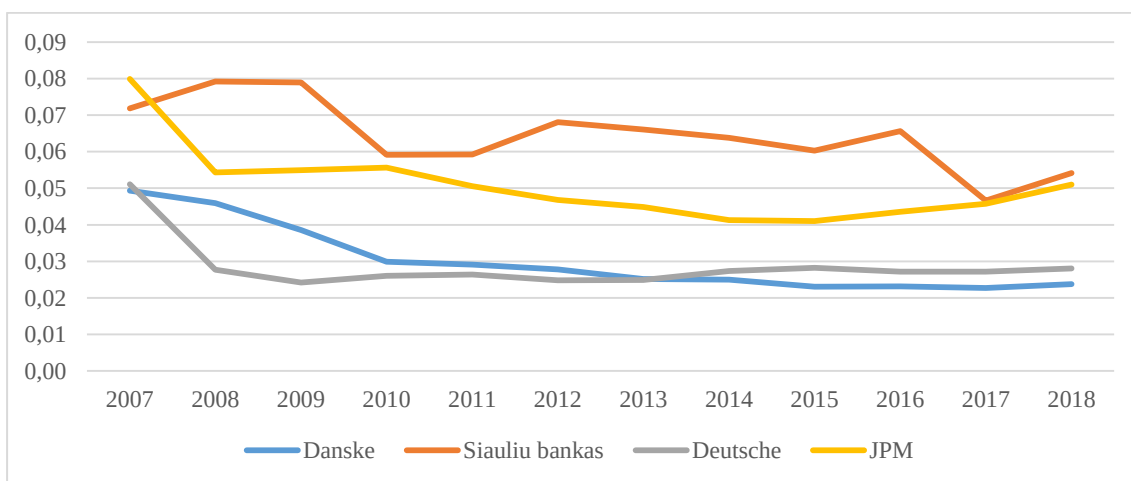
2 pav. Nuosavo kapitalo pelningumo rodiklis, proc. 2007-2018m. laikotarpyje (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Iš pateiktų duomenų matome, kad „JP Morgan“ per nagrinėjamą laikotarpį, kaip ir turto pelningumo atveju, gauna pastovią nuosavo kapitalo pelningumo reikšmę, apie 10 proc., o tai rodo, kad įmonė sugeba gauti pastovią grąžos kiekį investuotoms lėšoms. „Šiaulių banko“ atveju matome neigiamą grąžą krizės laikotarpiu, tačiau sparčiai augančią grąžą pokriziniu laikotarpiu, įmonė sugebėjo pasiekti didžiausią grąžą, lyginant su kitais nagrinėjamais bankais, 2016 metais, kada ji siekė apie 27 proc. „Danske“ banko nuosavo kapitalo pelningumą galima dalyti į 2 laikotarpius: 2008-2014m. laikotarpį, kada rodiklio reikšmės svyravo tarp 0-5 proc. ir į 2014-2018 m. laikotarpį, kada įmonė sugebėjo pagerinti grąžą investuotojams, padidinus reikšmes iki maždaug 10 proc. Prasčiausias rodiklio reikšmes, dar kartą, vaizduoja „Deutsche“. Šio banko nuosavo kapitalo pelningumas per nagrinėjamą laikotarpį ypač svyruoja, tarp neigiamų ir teigiamų reikšmių, 2009-2014 m. matomi teigiamos reikšmės, t.y. grąža investuotojams, bet 2015-2018m. laikotarpyje bankas patiria nuostolius dėl ko yra neigiamos rodiklio reikšmės, lyginant su kitais 3 bankais, kurie tą laikotarpį sugeba investuotojams pateikti aukščiausią grąžą, nuo finansų krizės laikotarpio.

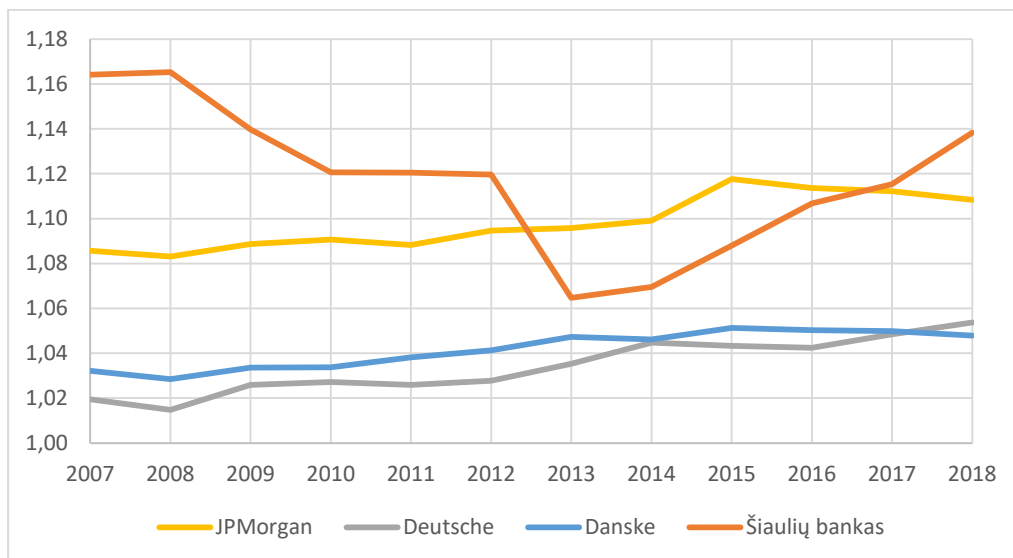
3 pav. Grynojo pelno maržos rodiklis, proc. 2007-2018 m. laikotarpyje (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Iš pavaizduoto grafiko matome, kad tarptautiniai bankai sugebėjo krizės laikotarpį išgyventi nepatirdami nuostolių, išskyrus „Deutsche“ banką 2008 m. Prasčiausiai, kaip ir kituose pelningumo rodikliuose, krizės laikotarpiu rodiklio reikšmės valdė Šiaulių bankas, kuris patyrė stiprius nuostolius. Tačiau bankas sugebėjo gerinti rezultatus ir pokriziniais metais didinti kiekvienų metų grynojo pelno maržą. Vienas bankas, kuris neišsikapstė iš finansų krizės taip palankiai yra „Deutsche“ bankas, kurios metinė pelno marža pokriziniu laikotarpiu, t. y. 2010-2014 m. nebuvo žymiai pakitusi nuo situacijos krizės metu, o grynojo pelno maržos rodikliai 2014-2018 m. dar labiau prastėjo ir netgi tapo neigiamais. Banko 2015 metų grynojo pelno marža buvo artima 2008 metais patirtos neigiamos grynojo pelno maržos lygiui, o tai vaizduoja banko prastą veiklos valdymą, nes nesugebama išgauti pelno, kai kitos bankininkystės srityje veikiančios įmonės uždirba teigiamą grynąją pelno maržą. Lyginant kitų trijų („Šiaulių banko“, „JP Morgan“, „Danske“) bankų rodiklių rezultatus pokriziniu laikotarpiu, matome, kad 2011-2015 m. laikotarpyje, šios įmonės sugebėjo sukaupti panašaus lygio grynąją pelno maržą, galimai, rodantį to laikotarpio bankininkystės paslaugų pajamų iš išlaidų pastovumą rinkoje, tačiau 2015-2018 nurodytų bankų maržos keitėsi, „JP Morgan“ išlaikė pastovią, apie 20 proc., siekiančią grynąją pelno maržą, o „Šiaulių banko“ ir „Danske“ – augo iki maždaug 40 ir 35 proc. atitinkamai.

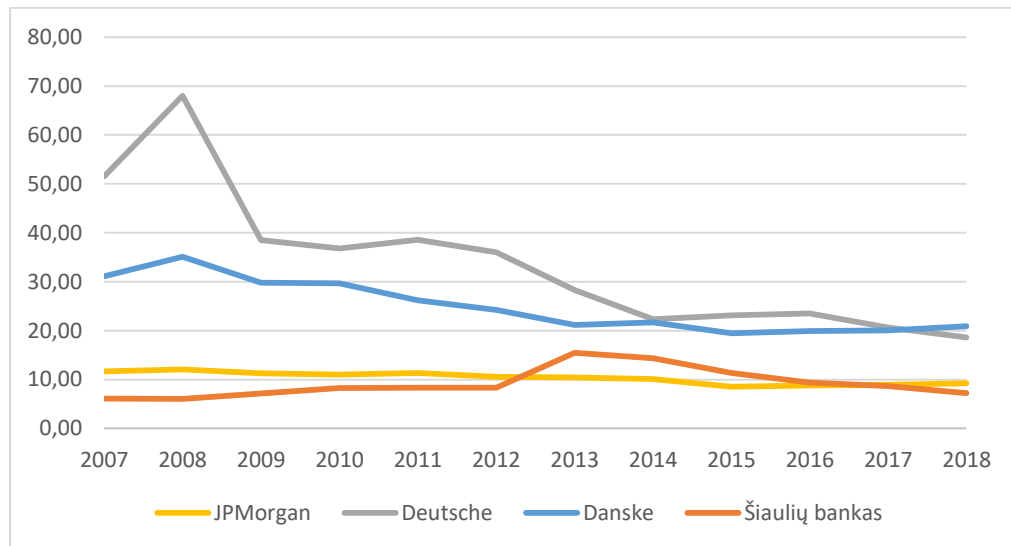
4 pav. Turto apyvartumo rodiklis 2007-2018m. laikotarpiu (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Geriausius rezultatus šio rodiklio atžvilgiu analizuojamu 2007-2018 m. laikotarpiu demonstravo „Šiaulių bankas“. Šio banko turto apyvartumas pasibaigus finansinei krizei nukrito nuo 0.08 iki 0.06, tačiau likusiu laikotarpio metu išlaikė pakankamai stabilią reikšmę. Kitų trijų analizuojamų bankų turto apyvartumo tendencija buvo labai panaši – 2007 m. prasidedant globaliai finansinei krizei rodiklis turėjo aukščiausią reikšmę analizuojamo laikotarpio metu, paskui pradėjo palaipsniui mažėti. Analizuojant tokius rezultatus galima daryti prielaidą, kad 2007 m. prasidėjusi globali finansinė krizė turėjo neigiamų pasekmių bankų finansiniams rezultatams visame pasaulyje.

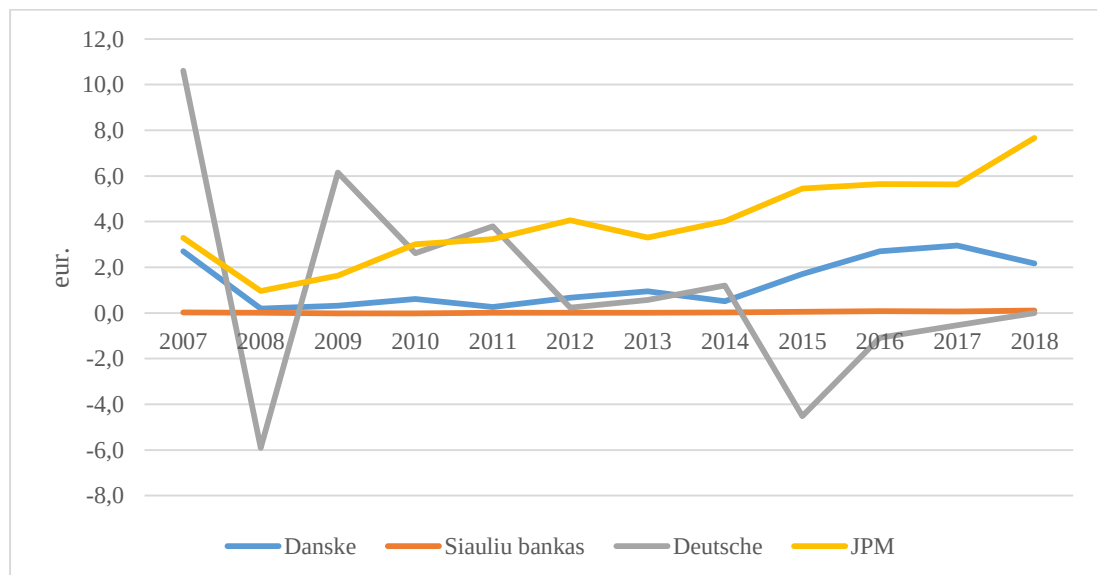
5 pav. Įsiskolinimo koeficientas 2007-2018m. laikotarpiu (Šaltinis: autorių sudarytas grafikas)

Iš pateiktų duomenų matome, kad mažiausią finansinę riziką finansinės krizės laikotarpiu turėjo „Šiaulių bankas“, rodiklio reikšmės siekė apie 1,13. Pokriziniu laikotarpiu tarptautiniuose bankuose („Danske“, „Deutsche“, „JP Morgan“) yra matomas gana pastovus, bet mažas augimas, per visą nagrinėjamą laikotarpį rodiklio reikšmės paaugo maždaug 0,03 proc. punkto, o tai rodo, kad finansinė rizika tarptautiniuose bankuose mažėjo, tačiau nėra sparčios rizikos mažinimo politikos, nes banko rezultatai ypač priklauso nuo finansinio sverto. Tačiau, iš tarp tarptautinių bankų yra matomas skirtumas iš kokio rizikos kiekio keitėsi rodiklio duomenys nuo 2007 m., pradinių laikotarpio metų, „Danske“ ir „Deutsche“ atveju, jų rodikliai keitėsi nuo 1,02-1,03 iki 1,05, o „JP Morgan“ – nuo 1,09 iki 1,11, t. y. „JP Morgan“ yra mažiausiai rizikingas iš nagrinėjamų tarptautinių bankų, nes jos rodiklio duomenys viso nagrinėjamo laikotarpio metu yra didesnis. „Šiaulių banko“ pateikti rodiklio rezultatai nuo 2008 iki 2013 metų mažėjo, o tai nurodo situaciją, kada įmonė didino finansinę riziką, galimai dėl noro didinti pelningumą. Tačiau, 2014-2018 metų laikotarpyje įmonė pastoviai mažina savo riziką, geriau valdydama savo įsipareigojimų finansavimą, nes rodiklio dydis pakilo nuo 1,06 iki 1,14, ir lyginant su nagrinėjamais tarptautiniais bankais, šiuo metu yra didžiausiame lygyje, t. y. nagrinėjamas Lietuvos bankas yra finansiškai saugesnis nei kiti analizės bankai, kurie veikia tarptautiniu mastu.

6 pav. Įsipareigojimų ir nuosavo kapitalo santykio rodiklis 2007-2018m. laikotarpiu (Šaltinis: autorių sudarytas grafikas)

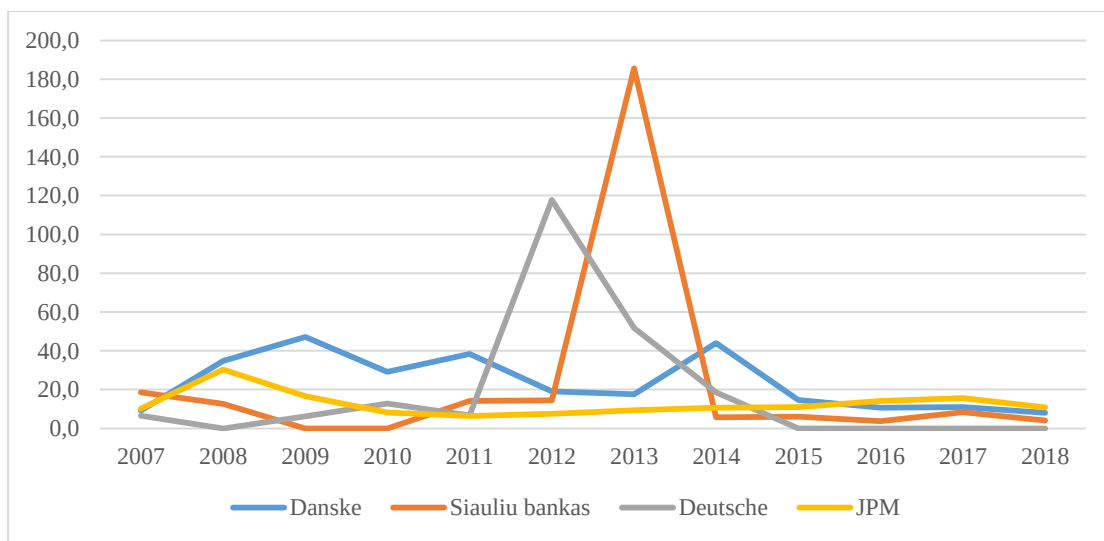
Matome, kad finansinės krizės laikotarpiu aukščiausią finansinę riziką turėjo „Deutsche“, o žemiausią – „Šiaulių bankas“. Pokriziniu laikotarpiu matomas pastovus dviejų bankų „Danske“ ir „Deutsche“ rodiklio mažėjimas ir paskutiniaisiais nagrinėjamais metais, jų rodiklis yra panašiam lygyje – apie 20, t. y. įsipareigojimai yra 20 kartų didesni nei nuosavas kapitalas. „JP Morgan“ atveju bankas sugebėjo valdyti savo finansinę riziką ir nagrinėjamo rodiklio reikšmę sugebėjo laikyti ties maždaug 10. „Šiaulių bankas“ po kriziniu laikotarpiu, nuo 2010-2013 m. didino savo finansinę riziką, jos vertė kilo nuo 8,3 iki 15, tačiau nuo 2014 pradėjo ją mažinti kiekvienais metais, geriau valdė įsipareigojimus ir paskutiniaisiais metais jos lygis yra apie 7.

7 pav. Pelnas, tenkantis vienai akcijai (Eur) 2007-2018m. laikotarpyje (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

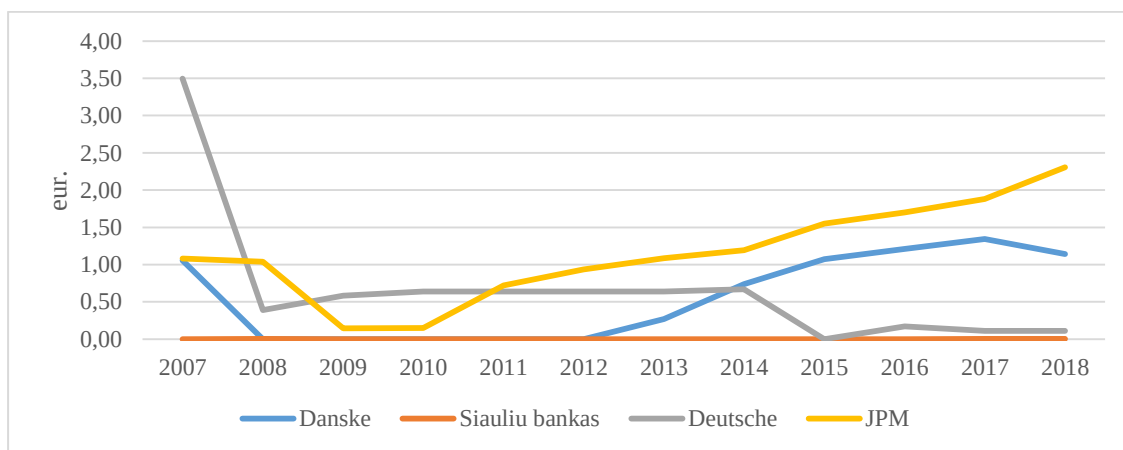
Nors tarp skirtingų bankų nėra tikslinga lyginti grynąsias rodiklio reikšmes, rodiklio pokyčiai vaizduoja naudos pokytį, tenkančią jos akcininkams, ir leidžia tos naudos pokyčius palyginti tarp nagrinėjamų įmonių. Šis poveikis vaizduojamas „Šiaulių banko“ atveju – bankas per

2007-2014m. laikotarpį uždirbo maždaug 0 eurų pelną vienai akcijai, nes įmonė turi didelį akcijų skaičių lyginant su pelno suma, tačiau 2014-2018 m. laikotarpyje EPS rodiklis išaugo iki 0,1 euro akcijai. „Danske“ atveju EPS rodiklis 2008 metais siekė 0, o 2009-2014m. buvo gana pastovus tarp 0,5 ir 1 euro vienai akcijai. „Deutsche“ banko geriausias EPS rezultatas buvo 2009 m., po prasto rezultato 2008 m., tačiau po tų metų iki 2015 m., t. y. nuo 2009 iki 2015 m. įmonėje yra matomi pastoviai prastėjanti grąža vienam įmonės akcijos vienetui, o tai rodo veiklos valdymo problemą, nes kitų bankų rodikliai gerėjo nurodytu laikotarpiu. 2015-2018 m. laikotarpyje „Deutsche“ banko investuotojams yra apibūdinamas kaip nuostolingas laikotarpis. „JP Morgan“ EPS rodiklį valdo geriausiai iš nagrinėjamų įmonių, jos rodiklis nuo 2008 iki 2018 m. pastoviai auga – nuo 2008 m. buvusios EPS rodiklio reikšmės, lygios 1, iki 2018 m. gaunamos 7,7 eurų vienai akcijai gautos reikšmės, o tai rodo įmonės gerą pelno valdymą, lyginant su akcijų kiekiu.

8 pav. Akcijų kainos ir pelno santykio rodiklis 2007-2018m. laikotarpiu (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Didžiausią pasitikėjimą įmonės sėkme krizės laikotarpiu bei po krizės, iki 2015 m., turėjo „Danske“, išskyrus tam tikrų metų anomalijas „Deutsche“ ir „Šiaulių banke“, kurias lėmė tų metų žemas pelningumas, lyginant su akcijų kaina. Nuo 2016 m., iš nagrinėjamų bankų, iki 2018 m., stipriausią poziciją laiko „JP Morgan“. Investuotojai galimai pasitiki šia įmone dėl aukščiau nurodytų rodiklių reikšmių pastovumu, pelningumu. Paskutiniuose nagrinėjamo laikotarpio metuose, t. y. 2018 m., šio banko P/E siekė 10,8, „Danske“ – 8, „Šiaulių bankas“ – 4, o „Deutsche“ – 0 (bankas veikė nuostolingai, todėl nėra įvertinamas rodiklio dydis). Pagal šiuos rodiklius galime spręsti, kad rinkoje investuotojai už vieną pelno eurą moką daugiausiai investuodami į „JP Morgan“ akcijas ir yra pasiruošę maždaug 2,5 kart daugiau sumokėti už vieno pelno eurą akcijai nei lietuviško kapitalo banko „Šiaulių banko“, bei 2 kartus, lyginant su „Danske“, o tai rodo, kad investuotojai labiausiai pasitiki pelningais tarptautiniais bankais, manydami, kad ateityje jų akcijų vertė kils sparčiausiai, jų veikla bus pelningiausia.

9 pav. Dividendų 1 akcijai rodiklis 2007-2018m. laikotarpiu (Šaltinis: „Bloomberg“, autorių sudarytas grafikas)

Dėl skirtingų bankų dydžių bei kotiruojamų akcijų skaičiaus būtų netikslinga lyginti dividendų vienai akcijai reikšmes tarpusavyje, tačiau galima analizuoti bendras tendencijas ir ištirti, ar 2007 m. globali finansinė krizė darė vienodą įtaką visiems analizuojamiems bankams. Didžiausi dividendai vienai akcijai krizės „išvakarėse“ teko „Deutsche“ bankui, tačiau finansinė krizė padarė didelę įtaką šiam įmonės rodikliui ir 2008 m. jis buvo gerokai sumažėjęs bei teigiamų tendencijų analizuojamo laikotarpio eigoje nebeparodė. Panaši situacija krizės metu buvo ir „JPM“ bei „Danske“ bankuose, tačiau šie bankai pasibaigus globaliai finansinei krizei atsigavo ir jų dividendai, tenkantys vienai akcijai sėkmingai augo iki 2018 m.

IŠVADOS

Remiantis Nasdaq „Įmonių finansinė analizė. Rodiklių skaičiavimo metodika“ (2010) ir „Korporacijų finansų instituto“ (2019) duomenimis, išskirtos esminės finansinių rodiklių rūšys, kurios leidžia įvertinti bei palyginti viešai kotiruojamų bankų finansinius duomenis. Likvidumo rodikliai - atspindi galimybes apmokėti trumpalaikius finansinius įsipareigojimus trumpalaikiu turtu. Kita rūšis – finansinio sverto rodikliai, parodo įsipareigojimų lygį. Pelningumo rodikliai rodo, kaip įmonė sugeba panaudoti turimus išteklius pelnui gauti. Ketvirtoji finansinių rodiklių rūšis, t. y. turto panaudojimo rodikliai, rodo, kaip efektyviai naudojamas turimas turtas ir kaip valdomi įsipareigojimai. Išskiriama ir penktoji rodiklių rūšis, kurie sieja įmonių rinkos kainas su finansinių ataskaitų pateiktais duomenimis ir yra vadinami rinkos vertės rodikliais.

Pelningumo rodikliai parodė, kad visų analizuojamų bankų rezultatai krizės metu 2007-2008 m. laikotarpiu pablogėjo, tačiau vėlesniais metais turto pelningumas augo, išimtis tik „Šiaulių bankas“, kurio rezultatai dar iki 2009 m. blogėjo. Visgi „Deutsche“ bankas po krizės nesugebėjo atsigauti ir visu analizuojamu laikotarpiu jo pelningumo rodikliai buvo artimi nuliui arba netgi neigiami. Stabilumas pastebėtas „JP Morgan“ duomenyse. Šis bankas kartu su „Danske“ visu analizuojamu laikotarpiu sugebėjo išlaikyti teigiamą rezultatą, tuo tarpu kitų dviejų bankų rezultatai svyravo labiau ir netgi buvo neigiami. Efektyvumą nagrinėjančio turto apyvartumo rodiklio duomenys nurodė situaciją, kurioje „Šiaulių bankas“ bei „JP Morgan“ geriausiai valdo turimą turtą, o paskutiniuose laikotarpio metuose, 2018 m., yra panašiam lygyje. Prasčiau sekasi „Deutsche“ bei „Danske“ bankams, jų turto panaudojimas yra panašiam lygyje, per visą 2007-2018m. laikotarpį, tačiau gerokai mažesnis nei kitų dviejų analizuojamų bankų rezultatai. Taip pat pastebima, kad efektyvumas bankų sektoriuje mažėja – iš turto yra išgaunamas mažesnis kiekis

pajamų. Remiantis finansinio svėro rodikliais, pastebėta, kad „JP Morgan“ finansinės krizės laikotarpiu turėjo mažiausią finansinę riziką iš tarptautinių bankų ir išlaikė pastovų šių rodiklių lygį. Tuo tarpu, didžiausią riziką krizės laikotarpiu prisiėmė „Deutsche“. Lietuvoje veikiantis „Šiaulių bankas“ ir finansinės krizės laikotarpiu, ir esamais laikotarpiais yra saugesnis nei nagrinėjami tarptautiniai bankai. Analizuojant rinkos vertės rodiklius pastebėta, kad pelno ir dividendų vienai akcijai rodikliai auga visuose bankuose, išskyrus „Deutsche“, kurios rezultatai nėra pastovūs. Įvertinus, kiek bankų investuotojui pasirodė mokėti už vieną banko gaunamą pelno akcijai eurą, pastebėta, kad didžiausią investuotojų pasitikėjimą turi „Danske“, neatsižvelgiant į laikinus „Šiaulių bankas“ ir „Deutsche“ bankų nukrypimus, kurie atsirado dėl žemo tų metų pelningumo, lyginant su akcijų kaina. Visų bankų akcijų kainos ir pelno rodiklis stabilizavosi maždaug nuo 2015 m. ir iki 2018 m. kito neženkiai. Dividendų vienai akcijai analizė rodo, kad nuo krizės laikotarpio trijų bankų rezultatai gerėja, tačiau „Deutsche“ atvirkščiai – jo rezultatai prastėja.

LITERATŪRA

1. „Nasdaq“. *Įmonių finansinė analizė. Rodiklių skaičiavimo metodika*. (2010). Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: https://www.nasdaqbaltic.com/files/vilnius/leidiniai/Rodikliu_skaiciavimo_metodika-final.pdf Žiūrėta: [2019-10-23].
2. Korporacijų finansų institutas (2019). *Finansiniai rodikliai*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/financial-ratios/> Žiūrėta: [2019-10-23].
3. Obdullah Jan. (2019). *Likvidumo rodikliai*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <https://xplained.com/734423/liquidity-ratios> Žiūrėta : [2019-10-23].
4. Korporacijų finansų institutas. *Finansinio svėro rodikliai 2019*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/leverage-ratios/> Žiūrėta: [2019-10-23].
5. „EDUCBA“ (Corporate Bridge Consultancy Pvt Ltd) (2019). *Pelningumo rodikliai*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <https://www.educba.com/profitability-ratios-formula/> . Žiūrėta: [2019-10-23].
6. Kunal Sawhney. (2019) *Understanding Efficiency Ratios and Profitability Ratios* Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://kalkinemedia.com/2019/02/24/understanding-efficiency-ratios-and-profitability-ratios/> Žiūrėta : [2019-10-23].
7. Market value ratios. *Farlex Financial Dictionary*. (2009). Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Market+value+ratios>. Žiūrėta : [2019-10-23].
8. Penman, Stephen H. and Zhang, Xiao-Jun (2002), *Modeling Sustainable Earnings and P/E Ratios with Financial Statement Analysis*. Prieiga per internetą : <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.318967> Internetinis šaltinis. Žiūrėta : [2019-10-23].
9. Beaver, W. (1966). *Financial Ratios As Predictors of Failure*. *Journal of Accounting Research*, 4, 71-111. doi:10.2307/2490171
10. Ohlson, J. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109-131. doi:10.2307/2490395
11. Deimena Kiyak, Daiva Labanauskaitė, Tomas Reichenbachas (2014). *Finansių krizių tipai. Jų palyginamoji analizė*. (2014). Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/viewFile/552/pdf> („ Žiūrėta : [2019-10-23].

12. Evaldas Račiškas, Raminta Benetytė (2012). *The global financial crisis development review*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : erd.asu.lt/ssaf/article/view/181. [Žiūrėta : 2019-10-23].
13. Danske bankas. *Danske“ banko finansinės ataskaitos*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://danskebank.com/investor-relations/reports> Žiūrėta : [2019-10-23].
14. Nasdaq Baltic. *Šiaulių bankas“ finansinės ataskaitos*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą : <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000102253/reports?date=2019-10-30> Žiūrėta : [2019-10-23].
15. Macrotrends.net. *Deutsche“ banko turto vertė 2006-2018 metais*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/DB/deutsche-bank-aktiengesellschaft/total-assets> Žiūrėta : [2019-10-23].
16. Macrotrends.net. *JP Morgan“ banko įsipareigojimų vertė 2006-2018 metais*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/JPM/jpmorgan-chase/total-liabilities> Žiūrėta: [2019-10-23].
17. „Macrotrends.net“ *„JP Morgan“ banko turto vertė 2006-2018 metais*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/JPM/jpmorgan-chase/total-assets> Žiūrėta : [2019-10-23].
18. Macrotrends.net. *Deutsche banko įsipareigojimų vertė 2006-2018 metais*. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/DB/deutsche-bank-aktiengesellschaft/total-liabilities> Žiūrėta : [2019-10-23].

COMPERATIVE ANALYSIS OF BANK FINANCIAL RATIOS DURING THE PERIOD OF 2007-2018

MANTAS JOCIUS, EDGARAS TOMKEVIČIUS, OKSANA OVČINIKOVA

Kaunas University of Technology

SUMMARY

Banks are one of the most important institutions, related to economic stability and growth of world's economy. They are companies, that hold and manage funds, distributing them from savers to borrowers and perform other services, such as, insurance, consulting, discounting bills of exchange and others. Massive scale of funds and operations in the banking system are regulated by regional and domestic central banks, which control the risk that banks are legally allowed to accumulate. Banking risk is related to huge percentage of working class peoples savings, for that reason, bankruptcy or poorly managed risks of banks can have a huge impact on stability of consumers purchasing power and worlds economy overall. One case of poorly managed regulations was during financial crisis during 2007-2009. The crisis had a massive impact on many countries macroeconomic indicators : inflation, GDP, unemployment rate, interest rate. The analysis describes how the results and risks of banks changed after the financial crisis and shows current status of analysed banks. The analysis is done by calculation and interpretation of financial ratios, they detail and compare the profitability, market value, effectiveness, financial risk of 4 banks. The analysis shows that „Šiaulių bankas“ was the best company for profitability, but it had bigger losses during financial crisis, compared to other analyzed banks, the most stable profitability was in „JP Morgan“ ratios. Market value ratios results show that „JP Morgan“ is most trusted bank amongst the investors. Efficiency ratios describe situation, that „JP Morgan“ and „Šiaulių bankas“ are the most efficient and at similar levels during the analysed time period. Leverage ratio analysis depicts that

„Deutsche“ is at the worst situation related to financial health and risk, „Šiaulių bankas“ is best at managing their risk, and the most stable results of risk are shown to be at „JP Morgan“.

Key words: financial crisis, banks, financial ratios, financial analysis, stocks.

PIRMINIŲ TURIZMO IŠTEKLIŲ DARNI PLĖTRA KAMANŲ REZERVATE

RIMA BUBULAITĖ

VšĮ Kolpingo kolegija

Konsultantė: docentė dr. Iveta Varnagirytė – Kabašinskienė

ANOTACIJA

Šio straipsnio tikslas buvo išanalizuoti pirminių turizmo išteklių darnios plėtros aspektus Kamanų rezervate. Išanalizavus Kamanų rezervato pirminius turizmo išteklius buvo nustatyta, kad didžiąją dalį sudaro gamtiniai ištekliai - pelkė, miškai, pievos, unikali augalija ir gyvūnija bei vandens telkiniai. Kamanų rezervate vyrauja mokslinio, pažintinio, informacinio turizmo kryptys, o sukurta infrastruktūra iš dalies apriboja lankytojų lankymąsi, tačiau leidžia iš arčiau pamatyti ir pažinti unikalių pelkės ekosistemą, mišką. Šiame rezervate turistinės veiklos daugiausia orientuotos į aplinkos apsaugos aspektą, kuriuo siekiama išlaikyti unikalią pelkinės teritorijos natūralios raidos stabilumą ir apsaugą, socialiniu aspektu rezervate aktyviai vykdomas ekologinis švietimas, stengiamasi išlaikyti vietinių bendruomenių interesus.

IVADAS

Temos aktualumas. Pirminiai turizmo ištekliai – tai daugiausia natūraliai susiformavę gamtiniai turizmo ištekliai. Turizmo ištekliai – tai gamtos ir žmogaus sukurti objektai, kuriuose lankydamasis žmogus atgauna jėgas, pailsi, praplečia savo akiratį. Keliaudami žmonės, naudojasi tiek gamtos sukurtais iškaisiais, pavyzdžiui, grožisi kraštovaizdžiu, stebi ir pažįsta gamtoje vykstančius procesus, ilsisi, tiek žmonių sukurta turizmo infrastruktūra. Turizmo plėtra daugelyje teritorijų šiuo metu yra vykdoma darnaus turizmo linkme. Darnus vystymasis sujungia tris esminius elementus - ekonominį, aplinkos ir socialinį. Saugomos teritorijos pamažu tampa integruota gamtosaugos dalimi, jų tvarkymas yra neatskiriamas nuo bendrosios šalies politikos ar žemės ūkio.

Išskirtines funkcijas atlieka rezervatai, kurie yra saugomos teritorijos, o juose siekiama išsaugoti, tirti moksliniu požiūriu ypač svarbias gamtos ir nekilnojamasias kultūros vertybes, užtikrinti natūralią gamtinių procesų eigą arba nekilnojamųjų kultūros vertybių autentiškumo išsaugojimą, propaguoti gamtos ir nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugą (LR Saugomų teritorijų įstatymas, 1993). Rezervatuose daugelis veiklų yra draudžiamos, o turizmas ribojamas. Kamanų valstybinis rezervatas yra šiaurės vakarų Lietuvoje, Akmenės rajone. Rezervato plotas - 3935 ha, rezervato pelkės užima 67 proc. teritorijos. Rezervatas įsteigtas 1979 m. birželio 29 d., siekiant išsaugoti didžiausių ir vertingiausių šiaurės Lietuvos molingų lygumų kompleksą su jam būdingomis morfologinėmis formomis, augalija ir gyvūnija. Šiame straipsnyje bus aptariami pirminių turizmo išteklių darnios plėtros aspektai Kamanų valstybiniame gamtiniame rezervate.

Temos objektas - pirminių turizmo išteklių darni plėtra kamanų rezervate.

Temos tikslas – išanalizuoti pirminių turizmo išteklių darnios plėtros aspektus Kamanų rezervate.

Temos uždaviniai:

1. Išanalizuoti pirminius turizmo išteklius Kamanų rezervate;
2. Aptarti turizmo infrastruktūrą Kamanų rezervate;
3. Išanalizuoti pirminių turizmo išteklių darnios plėtros aspektus Kamanų rezervate.

Darbo metodai: Literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

PIRMINIAI TURIZMO IŠTEKLIAI KAMANŲ REZERVATE

Kamanų rezervatas yra mažai žmonių veiklos paliestas gamtos kampelis, išsaugojęs gamtos primityvumą. Šis rezervatas buvo įsteigtas, siekiant išsaugoti vertingą Šiaurės Lietuvos pelkę su visa gausia augalija ir gyvūnija, atkurti pažeistas teritorijas bei rinkti daugiamečius stebėjimo duomenis apie rezervato gamtinės aplinkos komponentų būklę ir pokyčius (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Rezervato steigimo tikslai

(Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos informacija, VSTT, 2019)

Tikslas	Paaiškinimas
Išsaugoti	Išsaugoti Kamanų pelkę didžiausią ir vertingiausią Šiaurės Lietuvoje molingųjų lygumų pelkinį kompleksą, klampynių supamomis pelkių akimis supančius miškus, taip pat būdingą ir retą augaliją, grybiją ir gyvūniją. Išsaugoti rezervato ekosistemų stabilumą ir natūralią jų raidą.
Atkurti	Atkurti pažeistas teritorijas, objektus.
Kaupti informaciją	Rinkti ir kaupti informaciją apie rezervato gamtinės aplinkos komponentų būklę ir pokyčius.

Kamosos savo vardą gavo iš bendrinio daiktavardžio – kamanai, kuris tenykščių žemaičių tarme reiškia šlapį, klampų ir sunkiai pereinamą raistą. Kamanų rezervatą charakterizuoja ne tik pelkiniai kompleksai su šiam biotopui būdinga biologine įvairove. Ją papildoma miškuose ir pievose sutinkamos augalų, gyvūnų bei grybų rūšys.

Pagal botaninį-geografinį rajonavimą Kamanų pelkę priskiriama šiaurietiniam Žemaičių ir Žiemgalės lygumos rajonui (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019; VSTT, 2019). Šio rajono miškams būdinga augalija – kiškiakopūstiniai eglynai su nemoralinėmis žolėmis, pievos su melsvuoju mėlitu, upių slėnių bendrijos su plačialapiu begaliu ir pieviniu plaurečiu; taip pat – baltijiniai-kalniniai reliktai (melsvasis mėlitas, raktažolė pelenėlė). Į jį patenkančios Kamanų rezervatas reprezentuoja tipinę šio regiono florą, čia nerandama endeminių, tik šiai teritorijai būdingų rūšių. Išskirtinės botaninės vertybės yra riboto paplitimo augalai, aptinkami tik šiaurės ar šiaurės vakarų Lietuvoje (burbulis, kupstinė kūlingė, įvairialapė usnis, avietė tekšė), viena iš dviejų gyvybingų mažalapės saulašarės populiacijų Lietuvoje.

Apie pusę rezervato ploto sudaro įvairių tipų pelkės ir pelkiniai miškai su būdinga augalija. Centrinėje dalyje plyti magelaninio kiminyno, kimininio saidryno, svyraklinio viksvyno augalų bendrijos su tipinėmis rūšimis (Turisto pasaulis, 2019). Prie Liepų salos nedidelį plotą užima švylinis kūlingynas, įrašytas į Lietuvos augalų bendrijų raudonąją knygą. Tarpinio tipo pelkėse vyrauja laibųjų viksvynų bendrijos, šlapesniuose biotopuose jas keičia snapuotieji viksvynai. Vietose, kur susitinka skirtingų tipų pelkės, nemažus plotus užima ekotoninės buveinės. Tarpinio tipo pelkėse tai yra aukštapelkinių kimsų ir mezotrofinių duburių mozaika. Aukštapelkės pakraščiu augalija priskiriama gailinių ir vaivorinių pušynų bendrijoms. Greta pelkėse įprastų krūmokšnių rūšių čia auga avietės tekšės, pasitaiko durpyninių bereinių. Literatūroje mimini žemapelkių plotai Kamanų rezervate dėl buveinių kaitos ir hidrologinio režimo pokyčių yra labai pakitę, užaugę jaunais beržais ar šalteksniais.

Kamanų pelkę supa įvairaus amžiaus ir sudėties miškai. Apypelkio juostose paplitę šlapieji juodalksnynai. Medžiai ir žolės čia dažniausiai auga ant kauburių, kurie, nepaisant menko ploto, pasižymi nemaža samanų ir drėgmę mėgstančių žolių įvairove. Rezervato pakraščiuose, kur mineraliniai dirvožemiai ribojasi su pelkiniais, aptinkami kimininių eglynų plotai su būdingomis rūšimis. Pagal plotą didžiausi ant mineralinių dirvožemių augantys kiškiakopūstiniai eglynai. Samanų ardai čia menkas, gerai išreikšti krūmų ir žolių aukštai. Plačialapių ir mišrūs miškai Kamanų rezervate užima nedidelį plotą, juos formuoja įvairių rūšių medžiai, dažniausiai uosiai ir drebulės. Medynai būna reti, šviesūs, todėl krūmų ir žolių ardai labai išreikšti ir įvairūs.

Daugiau nei pusė visų medynų yra mišrūs. Rezervato miškams charakteringa tai, kad čia nėra introdukuotų rūšių. Miške dažnai sutinkamas paprastas žalcialunkis, paprastas lazdynas, paprastas šermukšnis ir kt. Užpelkėjusiuose miškuose nemažai įvairių karklų rūšių. Miškų

buveinės – prieglobstis ir žoliniam augalams. Anksti pavasarį čia gausiai žydi baltažiedės plukės, pirštuotosios viksvos, dvilapės medutės. Nereti gegužraibiniai augalai – plačialapė klumpaitė, aukštoji gegūnė, širdinė dviguonė, rusvoji lizduolė. Liepos mėnesį šviesesniuose miškuose ir miško aikštelėse pražysta puošni įvairialapė usnis.

Miškų buveinėse gausu vabzdžių: miškinis ir sodinis puošniažygiai, įvairūs ūsuočiai, lapgraužiai. Brandžiuose medynuose gyvena pūzrinis ir didysis skydvabalai, įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą. Skraido įvairių rūšių satyrai, hesperijos, perlinukai. Vakarinėje rezervato dalyje, medynuose su lazdyno traku, gyvena lazdyninės miegapelės. Mišką sausinančiuose kanaluose įsikūrę bebrai, ūdros, audinės.

Apypelkio miškuose nuolat laikosi 4–6 vilkai, nors žiemą jų priskaičiuojama ir daugiau. Neretai sutinkami briedžiai, taurieji elniai, stirnos bei šernai; veisiasi lapės, usūriniai šunys, barsukai, šermuonėliai, žebenkštys, šeškai. Įvairus paukščių pasaulis. Brandžius medynus perėjimui renkasi juodieji gandrai ir vapsvaėdžiai. Apypelkio miškuose sutinkamos 1–3 erelių rūšių poros. Senuose drevėtuose medžiuose peri žaliosios ir pilkosios meletos. Miškuose įrengtus monitoringo inkilus užima zylės, musinukės, bukučiai.

Kaip nurodoma Kamanų valstybinio gamtinio rezervato tinklapyje (2019), šlapiausioje pelkės vietoje gausu maisto medžiagų, todėl čia didelė augalų ir vabzdžių įvairovė. Tarp augalų vyrauja juodalksniai, viksvos, auga trilapiai pupalaiškiai, žaliosios samanos, nors pasitaiko ir kiminių. Čia gausu vabzdžių: pelkinis puošniažygis, juodasis dumbლაžygis, įvairios žvitražygių rūšys. Smulkioji fauna čia daug gausesnė nei aukštapelnyje.

Tarpinio tipo pelkės Kamanose įsiterpia tarp lago ir aukštapelkės bendrijų. Dėl mažesnio maisto medžiagų kiekio čia nebeauga juodalksniai, bet sutinkama plaukuotųjų beržų bei paprastųjų pušų, samanų dangą sudaro specifinės kiminių rūšys. Ant kiminių dangos įsikuria spanguolės, auga retieji augalai: laplandinis ir mėlynialapis karklai, rečiau sutinkama pelkinė laksana.

Tolstant nuo tarpinių pelkių juostos link centrinės dalies, prasideda tipiška aukštapelkė (dar vadinama šlaitu), maitinama tik atmosferos kritulių. Pagrindinis jos komponentas – kiminiai. Aukštapelkės augalai prisitaikę prie rūgštaus ir neturtingo maisto medžiagomis substrato: vabzdžiaėdžiai (saulašarė), mikoriziniai (šilinis viržis). Gana dažna tik šiaurinėje Lietuvos dalyje paplitusi tekšė. Iš medžių čia sutinkama paprastosios pušies pelkinė forma. Pakraščiuose nereti gyvavedžiai driežai, paskutiniaisiais metais pagausėjo paprastųjų anglių.

Centrinė išgaubta pelkės dalis vadinama aukštaplyne, nors aiškios ribos nuo šlaito nėra. Šioje dalyje pušys yra skurdžios ir retos; gausu duburių, praplaisų bei klampynių su akių ir ežerokšnių kompleksais. Ypač šlapias vietas mėgsta ilgalapė ir mažalapė saulašarė, baltoji saidra. Čia auga preborealio reliktas kupstinė kūlingė, plynėje formuojanti švylinio kūlingyno bendriją (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019).

Dėl specifinių aplinkos sąlygų aukštapelkėje gyvūnų rūšių nėra daug, tačiau čia gyvena rūšys, nesutinkamos kitose buveinėse. Būdingos aukštapelkės vabzdžių rūšys yra palinis žvitražygis, pelkinis melsvys, pelkinis perlinukas.

Kamanų pievos jos yra svarbios daugeliui specifinių augalų ir gyvūnų rūšių, o miškai yra savaiminės kilmės, kasmet miškai savo teritoriją plečia, pelkės sudaro 43,8% arba 1721,9 ha viso rezervato ploto, kamanų pelkėje yra 12 klampynių, vandens telkinius įeina Kamanų rezervate ežerai, pelkės, senezėris (žr. 2 lentelė).

Augalų ir gyvūnų rūšių gausumas; vandens telkinių, miškų, pelkių ir pievų plotai Kamanų rezervate
(Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019)

Rūšių kiekis	3983 grybų, augalų ir gyvūnų rūšių, 419 grybų ir kerpių, 975 augalų, 2589 gyvūnų rūšis.
Vandens telkiniai	Vandens telkiniai užima (0,5%) 21,1 ha visos rezervato teritorijos, pelkėje yra 6,2 ha ploto Kamanų senežeris, Kamanų pelkės klampynių - apie 120 ežerokšnių, bendras jų plotas - apie 2 ha.
Miškai	Miškai užima (55,1%) 2167,14 ha visos teritorijos. Beveik visi miškai yra savaiminės kilmės, o miško želdiniai sudaro tik (2,3%) ploto, brandūs medynai sudaro (29%) viso medynų ploto - miškų plotai vis didėja, nes pelkė per metus užauga apie 13 ha, rezervato miškuose suskaičiuota apie 20 medžių ir 25 krūmų rūšys tarp medynų vyrauja pušynai (48%) ir beržynai (33%), eglynams tenka apie (12%) ploto.
Pievos	Pievos sudaro vos (0,5%) visos teritorijos ploto, tačiau jos yra svarbios daugeliui specifinių augalų ir gyvūnų rūšių.
Pelkės	Pelkė sudaro (43,8%) 1721,9 ha viso rezervato ploto, kamanų pelkėje yra 12 klampynių. Storiausias durpių sluoksnyso storis Kamanų pelkėje yra 7,2 m, vidutinis storis – 3,8 m.

Kamanų pelkė – daugelio retų paukščių prieglobstis. Kasmet Kamanose peri 6-10 porų dirvinių sėjikų, 4-7 poros tikucių, 10-14 poros gervių ir 1-2 poros plėšriųjų medžarkių. Tai būdinga perkūno oželių, miškinių kalviukų, dirvinių vieversių buveinė.

Visos teritorijos ploto, tačiau jos yra svarbios daugeliui specifinių augalų ir gyvūnų rūšių. Tai senųjų kaimų ir sodybų, kadaise gyvavusių pelkės kaimynystėje, palikimas.

Pagal augalų bendrijų sudėtį rezervato pievos priskiriamos kietavarpynų sąjungai tačiau atskiri jų plotai pasižymi itin skirtinga mozaika. Šiuo aspektu vertingiausia yra Salininkų pieva, kurioje kaitaliojasi žemi melsvųjų viksvų, pievinių miegalių ir pievinių gencijonėlių sąžalynai, sezoniskai užmirkstančios žemumos su vikšriais ir viksvomis, pamiškių aukšti žolynai su dominuojančiomis žemuogėmis, jonažolėmis, žiognagėmis, valerijonais (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019).

Vegetacijos sezono metu pievos ne kartą keičia spalvas. Vasaros pradžioje jos geltonuoja nuo vėdrynų žiedų, vidurvasarį iškyla ažūriški varpinių augalų ir vingirių žiedynai. Šiems nurudavus, liepos pabaigoje, pražysta miegalės, kalnasargiai ir bajorės. Rūšių sudėtis labai įvairi.

TURIZMO VEIKLOS IR INFRASTRUKTŪRA KAMANŲ REZERVATE

Kamanų rezervate visu spartumu vyksta teritorijos tvarkymo darbai: nuimamos senos, sulūžusios ir sutrūnijusios medinio kelio per pelkę lentos ir tiesiamos naujos (Jankutė, 2013). Naujasis takas bus žymiai platesnis ir patogesnis, pritaikytas žmonėms, turintiems ribotą judrumą ar negalią. Šeimos su mažais vaikais, vežamais vežimėliuose, galės čia dažniau lankytis.

Pelkė graži visais metų laikais, netgi žiemą, kai jos baltumą papuošia vingriaisi žvėrelių paliktų pėdsakų raštai. Būtent žiemą yra švenčiama (Pasaulinė pelkių diena vasario 2 d.), ir šia proga rezervato šeimininkai mėgsta pasikviesti svečių ir su jais po saugomą teritoriją pračiuožti slidėmis. Netrūksta tą progą ir visuomenei skaitomų įdomių paskaitų apie pelkių susidarymą, jų tipus, reikšmę supančiai aplinkai. Daroma viskas, kad žmonės žinotų, kokį išskirtinį gamtinį objektą savo šalyje turi, jį saugotų ir brangintų.

Kamanų mokomasis takas yra 3,6 km, įrengtas siekiant keleto tikslų, visų pirma, susipažinti su gamtinėmis rezervato vertybėmis (žr. 3 lentelė). Keliaudami taku, lankytojai susipažįsta su pievų, miškų ir pelkių ekosistemoms būdingais bei retais augalais ir gyvūnais, pačioje gamtoje sužino apie joje vykstančius procesus, aukštapelkės formavimąsi ir raidą, prisiliečia prie mažai pažįstamo, paslaptingo pelkių pasaulio.

3 lentelė

Kamanų mokomasis takas (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019)	
Susipažinti	Su rezervato gamtos vertybėmis
Pasigrožėti	Žmogaus rankų nepaliestomis gamtos vaizdais, spingsinčiomis pelkių akimis, pamatysite pievai, miškui, pelkei būdingus bei retus augalus.
Būkite pastabūs, keliaukite tyliai, išvysite gyvūnų įvairovę	

Šalia Kamanų mokomojo tako pastatytas 30 m aukščio apžvalgos bokštas su dviem apžvalgos aikštelėmis. Įlipus į apžvalgos bokštą atsiveria panorama su vaizdingomis Kamanų pelkės plynėmis ir salomis, aplinkui besidriekiančiais miškais. Tolumoje matyti Akmenės kraštui būdingas lygumų kraštovaizdis (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas 2019). Eidami taku grožėkitės, stebėkite, bet neskinkite augalų, nelieskite gyvūnų. Juk šis gamtos kampelis skirtas jiems, netrukdykime jų savito gyvenimo.

Kamanų pažintinis apžvalgos takas yra Kamanų gamtos rezervate, juo eiti galima tik kartu su gidu. Takas supažindina su raistais ir čia augančiu mišku. Simonas Daukantas rašė, kad šiame miške nugrimzdo senoji baltų žemė. Pasivaikščiojimas prasideda kopimu į apžvalgos bokštą ir toliau eina per raistą, kurį reikia pamatyti ir pasiklausyti jo garsų (Šiaulių turizmo informacijos centras, 2019).

Įlipus į apžvalgos bokštą atsiveria panorama su vaizdingomis Kamanų pelkės plynėmis ir salomis, aplinkui besidriekiančiais miškais. Tolumoje matyti Akmenės kraštui būdingas lygumų kraštovaizdis (Pamatyk Lietuvoje, 2019).

PIRMINIŲ TURIZMO IŠTEKLIŲ DARNIOS PLĖTROS ASPEKTAI KAMANŲ REZERVATE

Darnus vystymasis – šiuolaikinės valstybės ir visuomenės raidos kelias. Jis remiasi trimis pagrindiniais elementais – aplinkos apsauga, ekonomine ir socialine gerove (Nacionalinė darnaus vystymosi politika, 2018). Kamanų valstybinio gamtinio rezervato darnaus vystymosi elementai aplinkos apsaugos, ekonominis ir socialinis aspektai (žr. 4 lentelė).

4 lentelė

Kamanų valstybinio gamtinio rezervato darnaus vystymosi elementai (Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas, 2019)	
Darnaus turizmo aspektas	Darnaus turizmo aspekto pritaikymas Kamanų gamtiniame rezervate
Aplinkos apsaugos aspektas	- rezervato tikslas - organizuoti (1) ekosistemos stabilumo ir natūralios raidos apsaugą, (2) ūkinės veiklos pažeistų gamtos kompleksų ir objektų atkūrimą, (3) teritorijos tyrimus ir stebėjimus, (4) kaupti informaciją apie gamtinės aplinkos komponentų būklę; - rezervate taikomos retųjų augalų ir gyvūnų rūšių, bendrijų apsaugos ir tvarkymo priemonės. - Kamanų pelkę saugo rezervato statusas, ji patenka į Europos saugomų teritorijų „Natura 2000“ tinklą, Ramsaro konvencijos tarptautinės svarbos pelkių sąrašus.
Ekonominis aspektas	- Kamanų rezervato direkcija yra biudžetinė įstaiga, jos steigėjas yra Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie LR Aplinkos ministerijos; įstaiga finansuojama iš valstybės biudžeto; - lankymasis rezervate gamtos mokslinių tyrimų, stebėjimų, mokomaisiais, pažintiniais tikslais yra nemokami; įstaiga lėšų už šias paslaugas negauna; - rezervato direkcijos pastate įkurtas modernus lankytojų centras, kuriame galima užsisakyti mokamą ekskursiją ar edukaciją; - Kamanų valstybinio gamtinio rezervato direkcija yra paramos gavėja, turinti teisę gauti paramą.
Socialinis aspektas	- rezervate atliekama ekologinio švietimo funkcija; - rezervatas prisideda prie mokslinės veiklos vykdymo - mokslo įstaigų specialistams galima rinkti gamtinę medžiagą ir duomenis, stebėti gamtinę aplinką; - studentų ir moksleivių grupėms ir jų vadovams mokomųjų praktikų metu mokomaisiais tikslais galima tirti ir stebėti gamtą, nepaimąnt gamtinės medžiagos tyrimams;

	- lankytojų grupėms ar pavieniams asmenims tik pažintiniais takais galima susipažinti su rezervate saugomais gamtos kompleksais ir objektais, nepaimant gamtinės medžiagos; - yra galimybė savanoriškai prisidėti prie rezervato veiklų; - vietiniams leidžiama grybauti, uogauti tik tam tikru laiku, laikantis rezervato direkcijos nustatytos tvarkos; - Kamanų valstybinio gamtinio rezervato direkcija, kartu su Akmenės r. vietos veiklos grupe, vykdo projektą „Kamanų gamtinio rezervato infrastruktūros pritaikymas neįgaliųjų ekologiniam-pažintiniam lankymui“; - įgyvendinami bendri edukaciniai projektai kartu su Latvijos saugomų teritorijų specialistais; - įgyvendinami projektai, siekiant stiprinti bendruomenės sveikatą per aktyvų judėjimą, propaguoti prasmingą laisvalaikio praleidimo būdą bei skatinti sveiką gyvenimo būdą, įgyjant specifinių žinių, skirti dviračių turizmo mėgėjams.
--	--

Iš 4 lentelės matyti, kad aplinkos apsauga rezervate organizuojama taip, kad nebūtų pažeista gamtinių procesų pusiausvyra, lankymas leidžiamas, prižiūrint rezervato specialistams, o gamtinės medžiagos rinkimas leidžiamas tik moksliniams tyrimams. Šis rezervatas yra valstybinė įstaiga, pavaldi Aplinkos ministerijai, todėl ekonominiu aspektu rezervato uždirbamos pajamos nėra didelės. Kamanų rezervatas suteikia galimybę netoliese gyvenantiems žmonėms tam tikru laiku uogauti ar grybauti rezervato teritorijoje, aktyviai užsiima ekologiniu švietimu, priima moksleivių ir studentų ekskursijas.

IŠVADOS

1. Pirminiai turizmo ištekliai Kamanų rezervate yra pelkė, miškai, pievos, unikali augalija ir gyvūnija, vandens telkiniai.
2. Kamanų rezervate vyrauja mokslinio, pažintinio, informacinio turizmo kryptys, o sukurta infrastruktūra – Kamanų mokomasis pažintinis – iš dalies apriboja lankytojų lankymąsi, tačiau leidžia iš arčiau pamatyti ir pažinti unikalią pelkės ekosistemą, mišką. Nuo Kamanų apžvalgos bokšto atsiveria platesnis Kamanų pelkės vaizdas, miškų, pievų, vandens telkinių grožis.
3. Išanalizavus pirminių turizmo išteklių darnios plėtros aspektus Kamanų rezervate, matyti, kad šiame rezervate turistinės veiklos daugiausia orientuotos į aplinkos apsaugos aspektą, kuriuo siekiama išlaikyti unikalios pelkinės teritorijos natūralios raidos stabilumą ir apsaugą, socialiniu aspektu rezervate aktyviai vykdomas ekologinis švietimas, stengiamasi išlaikyti vietinių bendruomenių interesus.

LITERATŪRA

1. Jankutė, M. (2013). Pelkių senių takais: gyvybė ir gamtos turtai Kamanų rezervate. Paimta 2019-10-04 iš <https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/per-lietuva/pelkiu-seniu-takais-gyvybe-ir-gamtos-turtai-kamanu-rezervate-642-345816>
2. *Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas* (2019). Paimta 2019-10-04 iš internetinio tinklapio <http://www.kamanos.lt/>.
3. *Kamanų pažintinis apžvalgos takas* (2019). iš internetinio tinklapio <http://baltukelias.lt/vieta/kamanu-pazintinis-apzvalgos-takas/>
4. *Nacionalinė darnaus vystymosi politika* (2018). Paimta 2019-10-23 iš internetinio tinklapio <http://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/nacionaline-darnaus-vystymosi-politika>
5. *Pamatyk Lietuvoje* (2019). Paimta 2019-10-05 iš internetinio tinklapio <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/kamanu-apzvalgos-bokstas/>
6. Šiaulių turizmo informacijos centras (2019). Paimta 2019-10-23 iš internetinio tinklapio <http://tic.siauliai.lt/place/kamanu-valstybinis-gamtinis-rezervatas/>
7. *Turisto pasaulis* (2019). *Kamanų rezervatas – lankytina vieta Akmenės rajone*. Paimta 2019-10-04 iš internetinio tinklapio www.turistopasaulis.lt/kamanu-rezervatas/

8. VSTT (2019). *Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas*. Paimta 2019-10-04 iš internetinio tinklapio <http://www.vstt.lt/VI/index.php#r/77>,

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PRIMARY TOURISM RESOURCES IN KAMANOS RESERVE

RIMA BUBULAITĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Associate Professor dr. Iveta Varnagirytė–Kabašinskienė

SUMMARY

The aim of this article was to analyze aspects of sustainable development of primary tourism resources in the Kamanos Reserve. An analysis of primary tourism resources in the Kamanos Reserve revealed that natural resources there mainly are wetlands, forests, meadows, unique flora and fauna and water bodies. Scientific, cognitive and informational tourism prevails in the Kamanos Reserve, and the created infrastructure partially restricts visiting, but allows discovering the unique wetland and forest ecosystems. Tourist activities in this reserve are mainly focused on the environmental aspect, which aims to maintain the stability and protection of the natural development of the unique wetland area, the social aspect of the reserve actively pursues ecological education and encourages keeping interests of local communities.

PRAMONĖS PAVELDAS: KYBARTŲ GELEŽINKELIO STOTIES KOMPLEKSO ATVEJIS

IRMA GRIGAITYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ANOTACIJA

Pramonės paveldui priskiriami visi objektai, susiję su pramonės ir transporto sistema, tarp jų – ir geležinkelio stočių kompleksai. Pirmieji geležinkeliai Lietuvoje atsirado XIX a. vid. tiesiant Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelį su atkarpa Kaunas – Virbalis. Kybartai (Virbalio geležinkelio stotis) oficialiai buvo paskutinė šios atkarpos stotis, sujungusi Rusijos imperiją su Vakarų Europa. Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti Kybartų geležinkelio stoties komplekso istorinę raidą, objektų, kaip pramonės paveldo, svarbą. Išsikeltam tikslui pasiekti buvo naudojama istorinės ir ikonografinės medžiagos analizė, objektų vertingųjų savybių analizė, esamos būklės vertinimas. Atlikus numatytus tyrimus, nustatyta, jog visi komplekso pastatai turi didelę istorinę ir architektūrinę vertes.

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Pramonės paveldas – sparčiai nykstanti ir mažai tyrinėta paveldo rūšis. Šiai paveldo grupei priskiriami visi objektai, susiję su gamybine žmogaus veikla, technologine raida bei transporto sistema. Geležinkelių infrastruktūra ir ją aptarnaujantys pastatai taip pat yra pramonės paveldo dalis. Kybartų geležinkelio stoties kompleksas priklauso vienai iš pirmųjų geležinkelio atkarpų Lietuvoje Kaunas – Virbalis. Buvęs ypatingos reikšmės ir aukščiausios klasės stoties titulą turėjęs kompleksas šiuo metu yra mažai žinomas, dauguma jo pastatų yra apleisti arba naudojami kaip gyvenamosios funkcijos objektai. Tikslas: šio straipsnio tikslas yra pristatyti Kybartų geležinkelio stoties kompleksą, kaip pramonės paveldo objektą, remiantis istoriniais duomenimis, įvertinti objektų esamą būklę ir pateikti rekomendacijas.

Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

1. Išsiaiškinti geležinkelių, kaip pramonės paveldo, sampratą;
2. Ištirti istorinius ir ikonografinius duomenis, susijusius su Kybartų geležinkelio stoties kompleksu;
3. Įvertinti Kybartų geležinkelio stoties kompleksą sudarančių objektų esamą būklę ir funkcinių pokyčių;
4. Pateikti rekomendacijas Kybartų geležinkelio stoties komplekso objektams.

GELEŽINKELIŲ PAVELDO SAMPRATA

Geležinkeliai ir jų stočių kompleksus sudarantys pastatai priklauso pramonės paveldo objektų grupei. Jai priskiriami visi objektai, susiję su pramonės ar transporto sistema (Drėmaitė 2002, p. 110).

Marijos Drėmaitės (2002) straipsnyje „Pramonė kaip paveldo objektas“ pateikiamas toks pramonės paveldo apibūdinimas:

„Šiuolaikinė pramonės paveldo samprata – pramonės paveldas apima viską, kas susiję su gamybine žmogaus veikla ir peržengia amatų ribas: technologijos, gamybos bei vartojimo procesai, gamybiniai pastatai bei kompleksai, techninės infrastruktūros sistemos, įrengimai bei įrankiai, medžiagos, pramoniniai ir techniniai kraštovaizdžiai, keliai, uostai, geležinkeliai, išteklų gavybos teritorijos, pramoninės gamybos sąsajos su ekonominiais, kultūriniais, socialiniais žmonių gyvenimo aspektais“ (Drėmaitė 2002, p. 117).

Lietuvos Respublikos dokumentuose, kurie reglamentuoja nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą, pramonės paveldo sąvoka šiuo metu dar nėra dar tiksliai apibrėžta. Tačiau yra kitų terminų, kuriais galima apibūdinti pramonės, o tiksliau – geležinkelių infrastruktūros paveldą. Kybartų geležinkelio stoties kompleksas pagal sandarą yra kompleksinis objektas. LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme (1994) kompleksiniai objektai apibrėžiami kaip „kultūros paveldo objektų grupė, reikšminga savo visuma“. Šiame dokumente yra išskirtos ir nekilnojamojo kultūros paveldo objektų rūšys. Kybartų geležinkelio stoties kompleksą būtų galima priskirti šioms paveldo grupėms:

- Architektūrinis – reikšmingais pripažinti architektūrinės kūrybos statiniai, jų dalys, priklausiniai ir tokių statinių vientisos architektūrinės kompozicijos ir (ar) vietų kompleksai, ansambliai bei vietovės;
- Urbanistinis – reikšmingomis pripažintos istorinės miestų dalys, miesteliai ir panašios vietos bei vietovės;
- Inžinerinis – reikšmingais pripažinti inžineriniai techniniai statiniai ir jų kompleksai, taip pat gamybinė ar technologinė įranga;
- Istorinis – reikšmingais pripažinti objektai ar vietovės, susiję su svarbiais visuomenės, kultūros ir valstybės istorijos įvykiais ar asmenybėmis arba išgarsinti literatūros ar kitų meno kūrinių.

Tarptautiniame lygmenyje situacija kiek kitokia. ICOMOS kartu su TICCIH 1999 m. paskelbtas dokumentas „Geležinkeliai kaip Pasaulio paveldo vietos“ yra skirtas geležinkelių paveldui apibūdinti, įvertinti ir naudoti. Dokumente teigiama, jog geležinkeliai yra viena iš svarbiausių pramoninių vietų, kurias verta pažymėti, kaip Pasaulio paveldo vietas. Nors dokumentas ir nenustato, pagal ką turėtų būti identifikuojami reikšmingiausi geležinkelių objektai, tačiau gali būti naudingas vertinant istorinę geležinkelių vertę (ICOMOS 1999)

FEDECRAIL 2005 m. priimta Rygos chartija, kurios tikslas – pateikti rekomendacijos, skirtas geležinkelių paveldo konservavimui, restauravimui, priežiūrai, tvarkymui ir naudojimui. Chartijoje teigiama, jog geležinkelių paveldą sudaro istoriniai ir saugojami geležinkeliai, geležinkelių muziejai, tramvajai, važiuojantys bėgiais ir jų muziejai bei turistiniai geležinkeliai. Geležinkelių įrangą/kompleksus sudaro geležinkeliams aptarnauti skirti pastatai ir geležinkelių infrastruktūra. (FEDECRAIL 2005)

TIPINIAI GELEŽINKELIO STOČIŲ KOMPLEKSŲ BRUOŽAI

Kybartų geležinkelio stoties kompleksas priklauso plačiųjų geležinkelio stočių grupei. Plačiosiomis geležinkelio stotimis laikomos geležinkelio stotys, aptarnaujančios plačiosiomis geležinkelio vėžėmis važiuojančius traukinius. Plačioji geležinkelio vėžė, dar kitaip vadinama rusiškąja arba imperatoriškąja vėže, yra 1524 mm geležinkelio vėžė. Agnės Gendrėnienės (2011) straipsnyje Lietuvos plačiųjų geležinkelių stočių paveldas (iki 1940 m.), išskiriami pagrindiniai plačiąsias geležinkelio stotis sudarantys pastatai:

- **Geležinkelis** – tai inžinerinis statinių ir įrenginių kompleksas, kurio paskirtinis – keleivių ir krovinių gabenimas. Geležinkelio sudedamosios dalys – bėgių kelias, riedmenys, automatikos, ryšių ir telemechanikos priemonės, geležinkelio stotys, kultūriniai, administraciniai, gyvenamieji, ūkiniai ir buitiniai pastatai.
- **Geležinkelio stotis** – tai geležinkelio transporto eksploatavimo įmonė, kuri sudaro kompleksą, skirtą priimti ir išleisti krovinius traukinius, aptarnauti keleivinius traukinius.

Pagal dydį, svarbą ir apimtį, stotys buvo skirstomos š klasės – aukščiausios ir I – V klasių stotys.

- **Keleivių rūmai** – aukščiausios ir I – II klasių keleivių rūmai buvo statomi mūriniai, III klasės – mūriniai ir mediniai, IV klasės – dažniausiai mediniai, kartais mūriniai, V klasės – daugiausiai mediniai. Cariniu laikotarpiu statyti geležinkelio stočių keleivių rūmai dažniausiai atitinka stoties klasę. Aukščiausios klasės stočių keleivių rūmai išsiskiria

architektūrine raiška – ištęstas, stačiakampis planas, 1 – 2 aukštai, išryškinta centrinė dalis, puošnūs fasadai. Tokiose stotyse būdavo įrengiamos puošnios laukimo salės pagal keleivių klases, aptarnavimo patalpos, antrame aukšte – apartamentai administratoriams, valdininkams, svečiams.

- **Vandens bokštas** – statinys, skirtas aprūpinti garvežius vandeniu. Bokštuose buvo įrengiamos vandens talpyklos, jos požemine vandentiekio sistema buvo sujungtos su siurblinėmis. Vandens bokštą galima atpažinti iš jo specifinės formos. Viduje būdavo įrengiami sraigtiniai laiptai, vedantys prie vandens talpyklos. Vandens bokšto architektūra nepriklausė nuo stoties klasės.
- **Siurblinė** – geležinkelio vandentiekio sistemos dalis, tokio tipo pastatas stovėdavo greta arba toliau nuo stoties, prie vandens telkinio.
- **Sandėlis/prekių sandėlis** – tai vienas pagrindinių techninės geležinkelio stoties zonos statinių. Puošniausi būdavo prekių sandėliai, jie stovėdavo ant įrengtų rampų, prie bėgių, netoli keleivių rūmų pastato. Dažniausiai – ištęsto stačiakampio plano, aukštesnės klasės stotyse – mūriniai, žemesnės – mediniai.
- **Gyvenamasis namas/ geležinkelininkų namas/ darbininkų namas/barakas** – yra ryškūs du tokių namų tipai: pirmasis, skirtas aukštesnės pareigas užimantiems darbuotojams – vieno arba dviejų aukštų, mūriniai arba mediniai, stovėdavo už keleivių rūmų, fasadai būdavo gausiai dekoruojami; antrasis – pailgo stačiakampio plano, vieno aukšto, mediniai namai, skirti žemesnės pareigas užimantiems darbuotojams, stovėdavo toliau nuo keleivių rūmų.
- Geležinkelio stotyse, be pagrindinių objektų, buvo statomi ir specialiosios paskirties objektai: transformatorinės, skirtos elektros tiekimui, tualetai, lauko pastogės (prekių kiemai su stogu); taip pat, ūkinės paskirties pastatai: tvartai, šuliniai, pirtys, kalvės, malkinės.

PIRMASIS GELEŽINKELIS LIETUVOJE

1851 m. vasario mėnesį Rusijoje imperijoje buvo priimtas nutarimas dėl geležinkelio atkarpos Sankt Peterburgas – Varšuva tiesimo. Pateiktas projektas buvo netikslus, nubraižytas neatlikus visų žvalgomųjų trasos tyrimų. Nors geležinkelio tiesimo darbai jau vyko, galutinis projektas priimtas tik 1859 m. vasario mėnesį. Galutiniame projekte pasikeitė ir paskutinės Carinės Rusijos imperijos stoties vieta Prūsijos pasienyje – Virbalyje numatyta stoties vieta buvo perkelta į Kybartų kaimą, tačiau stoties pavadinimas liko nepakitęs (Žeimantas 2003). Tiesiant Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelį, Lietuvoje buvo nutiestos šios atkarpos: Kaunas – Virbalis (Kybartai), Daugpilis – Vilnius – Gardinas, Lentvaris – Kaunas. Darbai Lietuvos teritorijoje buvo pradėti 1858 m. gegužės 15d. (Taparauskaitė 2010, p. 32). 1898 m. nubraižytas tikslus Sankt Peterburgo – Varšuvos atkarpos žemėlapis, su jau nutiesta geležinkelio linija.

Kauno – Virbalio (toks buvo oficialus pavadinimas, nors geležinkelio linija baigėsi pirmame Prūsijos imperijos mieste - Eitkūnuose) atkarpos statybos vyko gan sklandžiai, nes tiesti bėgius per Suvalkijos lygumą buvo lengva. Didžiausia kliūtis – Nemunas, per kurį buvo suplanuota nutiesti didelį tiltą. Jis pradėtas statyti 1859 m. gegužę, baigtas – 1861 m. lapkritį. Pirmasis garvežys per tiltą pravažiavo 1862 m. vasario 21 dieną. Kybartų mieste taip pat buvo nutiestas geležinkelio tiltas – per Lieponos upelį. Tiltas buvo neilgas, turėjo keturias kelio vėžes – dvi rusiško (plačiojo arba imperinio) ir dvi prūsiško (normalaus arba europinio) geležinkelio. Jis kirto tuometinę Rusijos ir Prūsijos imperijų sieną ir buvo statomas išlaidas dalinantis per pusę (Žeimantas 2003).

Atkarpa, užbaigta 1861 m. (kol buvo nutiestas tiltas, eismas vyko tik kairėje Nemuno pusėje), sujungė Carinės Rusijos miestus su Prūsijos karalystės miestais ir Vakarų Europos šalimis (Žeimantas 2003). Rusijoje naudotos standartinės geležinkelio vėžės plotis buvo 1524 mm, tai vadinamoji „plačioji“ geležinkelio vėžė, o Prūsijos geležinkeliai buvo tiesiami naudojant

„europinę“ geležinkelio vėžę – 1435 mm pločio (Lapėnienė ir Mikalauskienė 2018). Taigi, Kauno – Virbalio atkarpa tiesiogine prasme tapo Carinės Rusijos imperijos langu į vakarų Europos šalis. Atkarpos pabaigoje buvo pastatyta viena gražiausių ir didžiausių geležinkelio stočių nuo Vokietijos sienos iki Peterburgo. Tiesiant geležinkelį, į Kybartus įsikėlė ir muitinė. (Kultūros paveldo departamentas 2002)

Kybartų geležinkelio stoties kompleksas

Kybartų geležinkelio stoties kompleksą sudaro keturi statinių kompleksai. Visi objektai yra įtraukti į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registro sąrašą.

Pirmasis statinių kompleksas (uk 27471):

1. Geležinkelio stotis (uk 27472)
2. Vandens bokštas (uk 27473)
3. Tualetų vieta (nugriautas 2004 m.) (uk 27474)
4. Sandėlis (uk 27475)
5. Muitinės sandėlis (uk 27476)
6. Muitinės ūkinis pastatas – arklidės (uk 27477)
7. Muitinės pastatas – gyvenamieji butai (uk 27478)

Antrasis statinių kompleksas (uk 27479):

8. Siurblinė (uk 27480)
9. Šulinys (uk 27481)
10. Sandėlis (uk 27482)

Trečiasis statinių kompleksas (uk 27483):

11. Vagonų depo pastatas (uk 27484)
12. Ūkinis pastatas (uk 27485)

Ketvirtasis statinių kompleksas (uk 27486):

13. Transformatorinė (uk 27487)
14. Pirties pastatas (uk 27488)

Pirmasis statinių kompleksas yra pats didžiausias. Jam priklauso pagrindiniai geležinkelio aptarnaujantys pastatai. Pagrindinis objektas komplekse – geležinkelio stoties pastatas arba keleivių namas. Po pirmojo komplekso muitinės sandėliu (objektas nr.5) yra išlikę prekių sandėliavimo rūšiai. Kiti trys kompleksai yra nutolę nuo keleivių stoties pastato, tai labiau techninės paskirties inžineriniai objektai. Įvertinus bendrą Kybartų geležinkelio stoties komplekso sandarą, matoma, kad jį sudaro visi tipiniai plačiosioms geležinkelio stotims priklausančios objektai. Be to, dar yra papildomų statinių, tarnavusių muitinės reikmėms.

KYBARTŲ GELEŽINKELIO STOTIES KOMPLEKSO ISTORINĖ RAIDĄ

Aukščiausios klasės Virbalio (Kybartų) geležinkelio stoties kompleksas buvo suprojektuotas 1859 m. prancūzų architektų. Projekte teritorija suskirstyta į kelias atskiras erdves, kadangi reikėjo pastatų ne tik geležinkelio darbuotojams, bet ir muitinės darbuotojams. Pagal 1859 m. projektą, saugomą RVIA, matoma, jog komplekso teritorijoje buvo suplanuota įrengti šias funkcines zonas: visuomenines, skirtas keleiviams – keleivių rūmai, keleivių įlaipinimo ir išlaipinimo peronus, keleiviams skirtą kiemą, parduotuves; krovinių sandėliavimui skirtas zonas kiemą prekių laikymui, atvirus ir uždarus prekių keleivių sandėlius; muitinės reikmėms skirtas teritorijas – biurus ir sandėlius; garvežių priežiūrai ir aprūpinimui skirtus objektus: 19 mašinų rotundą, remonto dirbtuves, patalpas skirtas laikyti remontuotiems vagonams, prekių vagonų parką, mašinistų – mechanikų dirbtuves, jungiklius, kuro saugykla, vandens rezervuarus ir kuro stotis. Suplanuoti ir gyvenamieji namai depo vadovui ir sargui. Projekte numatytos dviejų tipų vėžės – imperinės rusiškosios į Rusiją vykstantiems traukiniams ir siaurosios europinės, į Prūsiją keliaujantiems traukiniams (Lapėnienė ir Mikalauskienė 2018). Komplekso statybos prasidėjo apie 1857 – 1860 m., iki 1861 m. geležinkelio stotis jau buvo pastatyta. Sunku pasakyti, kada statybos buvo baigtos, bet paskutinis žinomas ir išlikęs objektas pastatytas 1905 m. (Kultūros paveldo departamentas 2002). Pastatytas stoties kompleksas pavadintas Virbalio (Veržbolovo)

vardu, pagal šalia esančio miestelio pavadinimą (litrail.lt). Taip nutiko todėl, kad kai Kybartuose buvo pastatytas geležinkelio stoties kompleksas, čia buvo tik mažas kaimelis, kuriame stovėjo apie dešimt gyvenamųjų namų ir gyveno iki 50 gyventojų (Loreta Juodzevičienė 2009). Aplink stotį buvo tuščias laukas, tad čia pradėti statyti gyvenamieji namai darbininkams. Pagal 1908 m. RVIA saugomame žemėlapyje pateiktus duomenis matoma, jog aplink geležinkelio mazgą buvo pastatyta muitinės tarnybai skirtų gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų, ligoninė su ledaine (dabartinis atitikmuo būtų morgas). Kartu su muitinės tarnyba kūrėsi ir paprasti gyventojai – buvo sudarytos sklypų ribos, statomi gyvenamieji ir ūkiniai pastatai, rūšiai. Geležinkelio stotis buvo vadinama „geležiniais vartais“ iš Rusijos imperijos į vakarų Europą (Dabašinskienė 2018). Stotyje įkurta muitinė buvo žinoma visoje imperijoje – iki Pirmojo pasaulinio karo per Kybartus buvo gabenama dešimtadalis, arba vieno milijono auksinių rublių vertės, Rusijos importo ir eksporto (Žeimantas 2003). Per Kybartų muitinę ėjo ne tik dideli krovinių srautai, bet ir kontrabanda, kuria užsiimdavo rusų valdininkai. Taip pat, per čia lietuviai nelegaliai keliaudavo į Ameriką (Žeimantas 2003). Tuomet geležinkelio stoties kompleksą sudarė: „geležinkelio stoties rūmai, krovinių apdorojimo mazgas, vandentiekio sistema, elektros stotis, dujų gamykla, riedmenų, kelio ruožo, medžiagų ir ugniagesių tarnybų būstinės“ (Vaitkevičius 2012, p. 52). Šalia keleivių rūmų buvo įkurtas ir geležinkeliečių parkas (Vaitkevičius 2012). Jame lankydavosi ne tik darbininkai, bet ir jų šeimos nariai, miesto gyventojai, vykdavo įvairios šventės, šokių ir muzikos vakarai (Jakelaitis 2016). Laikui bėgant parkas sunyko, jo vietoje buvo įkurta Kybartų gelžbetoninių konstrukcijų ir statybinių detalių gamykla, dabar teritorija priklauso Jonavos azotinių trąšų gamyklai. Netoli parko buvo pastatytas ir specialus angaras, skirtas caro ir jo šeimos traukiniui. Geležinkelio stoties kompleksas, kaip strateginė vieta, labiausiai nukentėjo karų metu. Dabartinį Kybartų geležinkelio stoties kompleksą sudaro 13 objektų ir vieno buvusio objekto vieta.

Kaip strateginis objektas, stotis buvo pagrindinis taikinyš karų metu. Pirmą kartą jie buvo apgriauti per Pirmąjį pasaulinį karą, tačiau jie buvo greitai atstatyti (Dabašinskienė 2018). Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, rūmai buvo keletą kartų remontuoti rūmų fasadai bei viduje esantys kambariai. Dalis iš jų priklausė paštui. 1927 m. stotyje buvo pastatyta patalpa, skirta vagonų valymui (Lapėnienė ir Mikalausienė 2018). Išlikusioje istorinėje nuotraukoje (saugoma VDKM) matoma, jog po atstatymo ir tvarkymo darbų rūmų architektūra išliko nepakitusi.

Antrojo pasaulinio karo metu, 1944 m. vasarą, keleivių rūmai buvo apgriauti dar kartą (Dabašinskienė 2018). Skirtinguose literatūros šaltiniuose pateikiamos skirtingos versijos apie, tai, kaip sugriuvo rūmų pastatas. Štai Vytautas Jakelaitis (2016) atsiminimų knygoje rašo, kad stoties rūmai buvo užminuoti, kaip ir vandens bokštas. Kybartuose gyvenančių amžininkų teigimu, keleivių rūmai buvo sudeginti liepsnosvaidžiais. Marius Ivaškevičius straipsnyje *Civilizacija „Veržbolovo“*, teigia, jog rūmai buvo nugriauti per klaidą. Karui pasibaigus, Tarybų valdžia davė įsakymą pabaigti griauti subombarduotus Eitkūnų stoties rūmus. Kadangi stotis buvo netoli viena kitos, atvykę inžinieriai sumaišė ir išardė Virbalio stoties keleivių rūmus. Dalis mūro buvo išvežta, bet buvusios stoties sienų fragmentai dar ilgai mėtėsi stoties teritorijoje (Marius Ivaškevičius).

Miesto gyventojai dar mena, kaip iš gražiosios stoties plytų mieste ir aplinkiniuose miesteliuose buvo atstatomi karo metu sugriauti namai. Tyrinėjant istorinę ikonografinę medžiagą matoma, kad istorinė geležinkelio stotis tęsėsi iki vandens bokšto. Šiuo metu vandens bokštas nutolęs nuo rūmų pastato į rytinę pusę, šalia jo iki 2004 m. stovėjo ir tualetų pastatas. Vandens bokštas, dar kitaip vadinamas vandenbokščiu arba vandennamiu, buvo pastatytas apskrito plano, pagal tipinį projektą, tiksli data nežinoma (Kultūros paveldo departamentas 2002). Antrojo pasaulinio karo metu bokštas smarkiai nukentėjo – buvo visiškai sugriautas. Atstatytas 1948 m., jau ne apskrito, o aštuoniakampio plano. Šalia stovėjęs tualetas pastatytas 1870 m., po Antrojo pasaulinio karo (1950 m.) rekonstruotas. 2004 m. priimtas sprendimas, jog pastatas neturi vertingųjų savybių, jis buvo nugriautas. Priešais vandens bokštą, tarp veikiančių bėgių trasų yra

sandėlio pastatas, statytas 1905 m. Jo statybą įtakojo per Kybartų muitinę einantis Rusijos imperijos eksportas ir importas. Šiuo metu sandėlio pastatas yra restauruotas ir pritaikytas šiuolaikiniams poreikiams. Penktasis komplekso objektas – buvęs muitinės sandėlis, statytas 1870 m., restauruotas 2002 m. pagal architekto B. Patapavičiaus parengtą projektą (Kultūros paveldo departamentas 2002). Po šiuo pastatu yra vieni geriausiai Lietuvoje išlikę prekių sandėliavimo rūšiai. Jie pastatyti iki 1870 m., suprojektuoti ir pastatyti prancūzų. Rūšiai yra raudonų plytų mūro, tvirtai suręstų arkinių konstrukcijų, apie 100 m ilgio. Pagrindinė funkcija – per Kybartų muitinę gabenamų prekių sandėliavimas. Rūšiai puikiai tam tiko – juose, tiek žiemą, tiek vasarą panaši oro temperatūra, nes jie yra 2,5 m gylyje. Nėra tikslų duomenų, iki kada šie rūšiai buvo naudojami, tačiau spėjama, kad XX a. viduryje jie buvo užlieti vandens. 2002 m. tvarkant viršuje esantį pastatą, statybininkai pastebėjo angą, pro kurią matėsi tik raudonų plytų mūras ir tyvuliuojantis vanduo. Vanduo iš rūsių buvo išpumpuotas, išvalytos juose susikaupusios šiukšlės. Rūšiai tęsiasi lygiagrečiai su viršuje esančiu pastatu, jų gale – anga, užvirtusi šiukšlėmis. Istorinių duomenų apie tai, kas galėtų būti toliau nėra, o atlikti tyrimus šiuo metu pavojinga (kybartai.weebly.com 2009). Du paskutiniai pirmojo statinių komplekso objektai – muitinės ūkinis pastatas (arklidės) ir muitinės pastatas (gyvenamieji butai) stovi vienas prieš kita, abu objektai pastatyti 1870 m. (Kultūros paveldo departamentas 2002). Kuomet Kybartų geležinkelio stotis pradaro istoriškai susiklosčiusią reikšmę, objektai buvo pradėti naudoti kaip gyvenamieji namai.

Kybartų geležinkelio stoties antrąjį statinių kompleksą sudaro trys pastatai. Du iš jų (siurblinė ir šulinys), pastatyti 1872 m., buvo skirti aptarnauti geležinkelio vandentiekio sistemai ir vamzdynais sujungti su vandens bokštu. Siurblinėje buvo įrengtas siurblys su varikliu, elektros generatorius, šulinyje – gręžinys. Šie statiniai buvo sujungti su Lieponos upeliu. Trečiasis komplekso objektas – sandėlis, statytas XX a. II p. Trečiąjį statinių kompleksą sudaro du objektai – vagonų depo pastatas ir ūkinis pastatas, statyti 1863 m. (Kultūros vertybių registras). Vagonų depo pastatas buvo skirtas specialiojo caro traukinio laikymui. Pastarasis buvo pagamintas Rusijos imperijos dirbtuvėse, su „Caro traukinio inspekcijos“ technikų priežiūra, labai prabangus, sudarytas iš 11 aukščiausios klasės vagonų. Juose buvo salonai, virtuvės, restoranai, maudyklos, miegamieji (Dabašinskienė 2018). Ketvirtąjį statinių kompleksą taip pat sudaro du objektai – transformatorinė, statyta XX a. II p ir pirties pastatas, statytas 1899 m. (Kultūros vertybių registras). Transformatorinės pastato vidurinės dalies fasade yra išlikęs įrašas su data „1865“. Manoma, jog tokiu įrašu pažymėta statybų data, tačiau yra ir nuomonių, jog šis užrašas – klastotė. Nuo 1900 m. transformatorinė tiekė elektros energiją ne tik Kybartams, bet buvo sujungta elektros linija su Prūsijoje esančia Eitkūnų geležinkelio stotimi. Tai buvo pirmoji tarptautinė elektros linija Lietuvoje (Žeimantas 2003). Nuo 1933 m. transformatorinė elektra aprūpindavo ir šalia esantį Virbalio miestą (Virbalio vartai 2012-2013). Kybartų miesto gyventojai pasakoja, jog transformatorinė buvo uždaryta apie 1962 – 1963 m.

Bėgant laikui ir keičiantis istorinėms aplinkybėms, Kybartai vis dar yra svarbus geležinkelio transporto mazgas ir paskutinė geležinkelio stotis Lietuvos pasienyje. Pasikeitė tik šalys – ten, kur buvo Carinės Rusijos imperija, dabar yra Lietuva, o vietoje Prūsijos imperijos – Rusija (Lietuvos geležinkeliai).

KYBARTŲ GELEŽINKELIO STOTIES KOMPLEKSO STATINIŲ FUNKCINIS POKYTIS IR ESAMOS BŪKLĖS VERTINIMAS

Esama objektų būklė įvertinta atlikus objektų žvalgomouosius tyrimus ir fotofiksaciją. Vertinimas atliktas remiantis šiais kriterijais:

- Gera būklė – objektas atkurtas, restauruotas, pritaikytas naudojimui/naudojamas. Objektas ir jo aplinka nuolat prižiūrima, tvarkinga;
- Patenkinama būklė – objektas naudojamas ir prižiūrimas, aplinka tvarkinga/nenaudojamas, tačiau objekto aplinka tvarkinga, vizualinė būklė patenkinama

(nematomi ryškūs konstrukcijos ar dekorų pakitimai), yra objekto būklės blogėjimą skatinančių veiksnių, tačiau jie nestabdomi;

- Bloga būklė – objektas naudojamas/nenaudojamas, tačiau sparčiai nyksta, neatliekami būtini priežiūros ir remonto darbai.

1 lentelė

Kybartų geležinkelio stoties komplekso pastatų funkcinio tipo pokytis ir vizualinės būklės vertinimas, sudarė Irma Grigaitytė

Kompleksas	Paskirtis		Vizualinė būklė
	Istorinė	Dabartinė	
1. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso geležinkelio stotis	Geležinkelio stotis	Geležinkelio stotis	Gera
2. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso vandens bokštas	Vandens bokštas	Nenaudojamas	Patenkinama
3. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso tualetas	Tualetas	Nugriautas	Nugriautas
4. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso sandėlis	Sandėlis	Naudojamas muitinės ir geležinkelio reikmėms	Rekonstruotas, gera
5. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso muitinės sandėlis	Muitinės sandėlis	LR maisto ir veterinarijos tarnybos pastatas	Gera
6. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso muitinės ūkinis pastatas	Muitinės ūkinis pastatas - arklidės	Gyvenamieji butai	Patenkinama
7. Kybartų geležinkelio stoties pirmojo statinių komplekso muitinės pastatas	Muitinės pastatas – muitininkų gyvenamieji butai	Gyvenamieji butai – dalis jų nenaudojami	Bloga
8. Kybartų geležinkelio stoties antrojo statinių komplekso siurblinė	Siurblinė	Gyvenamasis namas, pusė pastato su išlikusia inžinerine įranga - nenaudojama	Patenkinama
9. Kybartų geležinkelio stoties antrojo statinių komplekso šulinys	Šulinys	Nenaudojamas	Patenkinama
10. Kybartų geležinkelio stoties antrojo statinių komplekso sandėlis	Sandėlis	Sandėlis	Patenkinama
11. Kybartų geležinkelio stoties trečiojo statinių komplekso vagonų depo pastatas	Vagonų depo pastatas	Nenaudojamas	Bloga

12. Kybartų geležinkelio stoties trečiojo statinių komplekso ūkinis pastatas	Ūkinis pastatas	Nenaudojamas	Bloga
13. Kybartų geležinkelio stoties ketvirtojo statinių komplekso transformatorinė	Transformatorinė	Nenaudojamas	Patenkinama
14. Kybartų geležinkelio stoties ketvirtojo statinių komplekso pirties pastatas	Pirties pastatas	Nenaudojamas	Patenkinama

REKOMENDACIJOS

Norint išsaugoti Kybartų geležinkelio stoties komplekso objektus, reikia imtis priemonių, stabdančių šių kultūros vertybių būklės blogėjimą ir ateityje grėsiantį sunykimą. Šiam tikslui pasiekti, reikalingos ne tik papildomos lėšos, bet ir gyventojų susidomėjimas, informacijos sklaida, kuri padėtų suprasti, kokius vertingus objektus galime prarasti. Taigi, siūloma:

- Rengti istorines paskaitas – ekskursijas miesto gyventojams ir svečiams, tai daryti įdomiai, pavyzdžiui, persirengus senosiomis geležinkelininkų ir muitininkų uniformomis;
- Prie objektų įrengti informacines lentas su istorinėmis nuotraukomis, brėžiniais, svarbiausiais faktais, taip siekiant atkreipti gyventojų dėmesį į su laiku įvykusius pokyčius objektuose;
- Kybartų geležinkelio stotyje surengti istorinių nuotraukų, susijusių su geležinkelio tiesimo darbais, muitininkų ir geležinkelių darbu, parodą, taip sudominat traukinių laukiančius keleivius;
- Inžineriniuose komplekso objektuose (vandens bokštas, siurblinė, šulinys, transformatorinė) demonstruoti išlikusius technologinius įrenginius – vandens siurblius, vandentiekio sistemą, elektros laidų laikiklius;
- Pirmojo statinių komplekso buvęs muitinės pastatas – muitininkų butai, dabar yra pritaikyti gyvenamosioms reikmėms, tačiau nevysi butai gyvenami. Negyvenamuose butuose įrengti istorinius muitinės darbuotojų butus – kuo tiksliau atspindint, kaip galėjo atrodyti to laikmečio prestižinio muitinės darbuotojo gyvenamasis butas. Kai kuriuose butuose dar išlikę vidaus patalpų dekorų elementai, dvejose laiptinėse išlikę ornamentuoti metaliniai laiptai. Nesiimant priežiūros ir restauracijos veiksmų, šie vertingi elementai greitai sunyks;
- Prie apleistų ir nenaudojamų objektų rengti šventes, muzikos festivalius, taip siekiant atkreipti dėmesį į nykstantį geležinkelių paveldą. Renginiams tiktų teritorija, esanti aplink ketvirtąjį statinių kompleksą.

IŠVADOS

1. Kybartų geležinkelio stoties kompleksas priklauso pramonės paveldo objektų grupei. Lietuvos Respublikos teisiniuose dokumentuose kol kas nėra aiškių apibrėžimų, kas yra geležinkelių paveldas, tačiau remiantis tarptautiniais dokumentais, geležinkelių paveldą sudaro geležinkelių trasos ir joms aptarnauti skirti kompleksai. Tipinį plačiosios geležinkelio stoties kompleksą sudaro: keleivių rūmai, vandens bokštas, sandėliai, geležinkelininkų namai, siurblinės. Statomi ir specialios paskirties pastatai – transformatorinės, pirtys ir kita. Kybartų geležinkelio stoties kompleksą sudarantys pastatai atitinka tipinius plačiųjų geležinkelio stočių objektus.

2. Kybartų geležinkelio stoties kompleksas pastatytas XX a. vid., tiesiant Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelį su Kauno – Virbalio atkarpa. Ši linija buvo pirmoji Lietuvoje. Literatūroje daugiausia pateikiama informacija apie šios atkarpos tiesimo darbus ir geležinkelio stoties buvusius keleivių rūmus. Jie buvo įspūdingo dydžio (225 m), dviejų aukštų, su įrengtais imperatoriškaisiais apartamentais. Apie kitus komplekso objektus randama mažai informacijos

arba ji nėra išlikusi. Su Kybartų geležinkelio stoties kompleksu susijusi ir pirmoji tarptautinė elektros linija Lietuvoje – apie 1900 m. transformatorinės pastatas elektros linija buvo sujungtas su Prūsijos teritorijoje buvusiu Eitkūnų geležinkelio stotimi.

3. Įvertinus objektų esamą būklę nustatyta, kad tik keturių objektų būklė šiuo metu yra gera, šešių – patenkinama, trijų – bloga. Vienas iš pastatų – nugriautas. Blogėjančią objektų būklę įtakoja tai, jog dauguma objektų yra nenaudojami ir tinkamai neprižiūrimi. Tik keturi iš trylikos objektų šiuo metu yra naudojami pagal pirminę arba panašią į istorinę funkciją.

4. Siekiant išsaugoti Kybartų geležinkelio stoties komplekso objektus ir juos reprezentuoti kaip pramonės paveldą, būtina atkreipti dėmesį į blogėjančią pastatų būklę. Rekomenduojama didinti informacijos sklaidą, rengti istorines paskaitas, eksponuoti istorinę ikonografinę medžiagą. Nenaudojamus objektus siūloma pritaikyti naujoms funkcijoms, prie jų rengti kultūrinės veiklas, skatinančias atkreipti dėmesį į nykstantį pramonės paveldą.

LITERATŪRA

1. FEDECRAIL: Rygos chartija: 2005 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-11-04]. Prieiga per: https://www.cotma.org.au/documents/misc/riga_charter-turntable_article.pdf

2. Drėmaitė, Marija, 2002. Pramonė kaip paveldo objektas. Kultūros paminklai, t. 9, pp. 110 – 118. ISSN 1392-155X

3. ICOMOS kartu su TICCIH: Geležinkeliai kaip Pasaulio paveldo vietos: 1999 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-11-05]. Prieiga per: <https://www.icomos.org/studies/railways.pdf>

4. Gendrėnienė, Agnė, 2011. Lietuvos plačiųjų geležinkelio stočių paveldas (iki 1940 m.). Kultūros paminklai, t. 11, pp. 128 – 147. ISSN 1392-155X

5. Jakelaitis, Vytautas, 2016. Iš Paprūsės: Kybartai atsiminimuose. Vilnius: Homo liber. ISBN 9786094461095.

6. Juodzevičienė, Loreta: Visi pasaulio kybartiečiai gimtadienį šventė geležinkelio stoties požemiuose. [interaktyvus] 2009. [žiūrėta 2019-11-05]. Prieiga per: <https://kybartai.weebly.com/po382emiai.html#>

7. Kultūros paveldo departamentas: Kultūros vertybės pagrindinis dosjė. Kybartų geležinkelio stoties statinių pirmasis kompleksas. [interaktyvus], 2002. [žiūrėta 2019-11-05]

8. Kultūros vertybių registras: kultūros vertybių aprašai (uk. 30652; 27471; 27472; 27473; 27474; 27475; 27476; 27477; 27478; 27479; 27480; 27481; 27482; 27483; 27484; 27485; 27485; 27486; 27487; 27488). [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-11-05]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>

9. Kybartai.weebly.com: Kybartų (Virbalio) geležinkelio stotis – tada ir dabar. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-04-26]. Prieiga per: <https://kybartai.weebly.com/kybart371-gelstotis.html>

10. Kybartai.weebly.com: Vienas iš Kybartų požemių po geležinkelio sandėlio pastatu. [interaktyvus], 2009. [žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per: <https://kybartai.weebly.com/po382emiai.html#>

11. Lapėnienė, Vitalija ir Asta mikalauskienė, 2018. Pirmasis geležinkelis Lietuvoje: II knyga. Vilnius: AB „Lietuvos Geležinkeliai“. ISBN 9786094681653

12. Lietuvos geležinkeliai: Lietuvos geležinkelių istorija. [interaktyvus] [žiūrėta 2019-11-06]. Prieiga per: <https://www.litrail.lt/istorija>

13. Lietuvos geležinkeliai: Traukinio bėgiais į pažinimą: Kybartai – Vilkaviškis. [interaktyvus] [žiūrėta 2019-10-31]. Prieiga per: https://www.litrail.lt/visas-turinys/-/asset_publisher/j75txWV0CuNk/content/traukinio-begiais-i-pazinimakybartai%E2%80%93vilkaviskis;jsessionid=B47EACFEA1FA04A13638A628F5DBED40?fbclid=IwAR3LtkNWa8aHUyM_O-Zi9OnhMvaE0Z-jp1zIe3_iOYTRowXyYnSbFqMBC80

14. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas: 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-733, [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-11-02]. Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9BC8AEE9D9F8/mVCGcPyfUZ>
15. Sušinskas, Tomas: Kybartų klestėjimo metai [interaktyvus], 2019. [žiūrėta 2019-05-17]. Prieiga per: http://www.voruta.lt/kybartu-klestejimo-metai/?fbclid=IwAR3MgIQStbgUkmC7_mlaFXg7OZahb1DsmUCbNFrwNJ6OJH6l3C1xSZNr aX8
16. Taparauskaitė, Iveta, 2010. Lietuvos geležinkelių raida. Žiemgala, 2. Pp. 32 – 37. ISSN 13923781
17. Vaitkevičius, Albinas, 2012. Kybartai. Lieponos – Širvintos parubežės vietovaldų istorinė apybraiža. Vilnius: Homo liber. ISBN 9786094460302.
18. Virbalio vartai: Svarbiausios Virbalio istorinės datos. [interaktyvus], 2012 – 2013. [žiūrėta 2019-11-02]. Prieiga per: <http://www.virbaliovertai.lt/17983/virbalioistorija/svarbiausios-virbalio-istorines-datos.html>
19. Žeimantas, Viktoras Liubimoras, 2003. Sankt Peterburgo – Varšuvos (nuo 1907 m. Šiaurės - Rytų) geležinkelis 1858 – 1915. Vilnius: Gelspa. ISBN 995553916X.

INDUSTRIAL HERITAGE: THE CASE OF THE KYBARTAI RAILWAY STATION COMPLEX

IRMA GRIGAITYTĖ

Vytautas Magnus University

SUMMARY

Industrial heritage: the case of Kybartai railway station complex. Irma Grigaitytė. Vytautas Magnus University. Industrial heritage includes all objects related to the industrial and transport system, including railway station complexes. The first railway in Lithuania originated in 19th century with the construction of the St. Petersburg – Warsaw railway with Kaunas – Virbalis line. Kybartai (Virbalis Railway Station) was officially the last station on this railway and connected Russian Empire with Western Europe. The purpose of this article is to analyze the historical development of the Kybartai railway station complex and the importance of the objects as industrial heritage. In order to achieve this goal, the analysis of historical and iconographic material, the analysis of the valuable properties of objects and the evaluation of the current state were used. According to the planned research all buildings of the complex are of great historical and architectural value.

GAMTINIŲ EKOTURIZMO OBJEKTŲ VERTINIMAS DŽŪKIJOS ETNOKULTŪRINIAME REGIONE

LUKRECIJA MAČIONYTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultavo: ekologijos ir aplinkotyros specialistė, docentė dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje atliktas Džūkijos regiono gamtinių turizmo objektų vertinimas parodė, kad šio regiono gamtinė aplinka ir išskirtinis kraštovaizdis - miškai, upės ir ežerai - lankytojus traukia dėl galimybių aktyviai praleisti laiką arba ramiai pailsėti. Galima išskirti tokias pagrindines ekoturizmo kryptis Džūkijos regione: plaukimas baidarėmis Nemuno, Merkio, Ūlos, Grūdės ar Skroblaus upėmis, keliavimas dviračiais ar pėsčiomis Čepkelių rezervato mokomuoju taku, Skroblaus ir Žiežulio pažintiniais takais bei Žvėrinčiaus miško taku. Ramaus poilsio mėgėjai dažniausiai apsistoja kaimo turizmo sodybose ar autentiškame Zervynų kaime.

IVADAS

Temos aktualumas. Vienas iš Lietuvos etnokultūrinių regionų yra Džūkija. Etnokultūrinis regionas – tai ilgo istorinio ir kultūrinio vystymosi metu susiformavęs teritorinis darinys, turintis savitą etnokultūrinių bruožų sistemą, teritorinę organizaciją ir gyventojų regioninę savimonę (Ragauskaitė, 2016).

Džūkijos regionas, kitaip dar vadinamas Dainava, yra Pietų Aukštaitijoje. Ten gyvenantys džūkai kalba daugiausia lietuvių kalbos aukštaičių tarmės pietų aukštaičių arba vadinamųjų vakarinių džūkų ar džūkų trakiškių patarme. Bene vertingiausios šio krašto ekosistemos, gamtos ir kultūros paveldas yra saugomi Džūkijos nacionaliniame parke. Šis parkas įsikūręs šalia didžiausios Lietuvoje laukinės gamtos rezervato, vadinamo Čepkelių valstybiniu gamtiniu rezervatu. Kaip nurodo specialistai, Džūkijos nacionalinio parko grožis – tai gamtos ir ilgametės žmogaus veiklos darna (Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2012). Būtent gamta lėmė džūkų būtį, buitį ir tradicijas. Literatūroje nurodoma, kad didžiąją Džūkijos dalį užima miškai, regione yra pelkė – Čepkelių raistas, taip teka Nemunas, Neris, Merkys, Juodoji Ančia, Ūla, Katra, Ditva ir Strėva. Dabartine Džūkijos sostine tituluojamas Alytus, mažesnieji Džūkijos centrai – Varėna ir Lazdijai. Tarp Džūkijos miškų ir kalvelių įsikūrę vienkiemiai ir kaimai (Andriušytė ir kt., 2008; Bertašiūtė ir kt. 2012). Džūkijos nacionalinis parkas buvo įsteigtas siekiant išsaugoti Dainavos krašto upes ir jų slėnius (Nemuno - Merkio - Ūlos - Grūdės – Skroblaus) su būdinga augalija ir gyvūnija, Dainavos girios kontinentinių kopų masyvus, pelkes, Džūkijai būdingus miškus, retas augalų ir gyvūnų rūšis, taip pat ypač vertingus Merkinės ir Liškiavos istorinius archeologinius bei architektūrinius urbanistinius kompleksus, etnokultūrinės džūkų kaimų vertybes (LR Vyriausybė, 2010). Labai reikšminga Džūkijos kraštui yra tai, kad jame yra Europos centras, todėl Džūkija yra ne tik Europos Sąjungos, bet ir visos Europos centrinis regionas.

Tyrimo tikslas – įvertinti gamtinius ekoturizmo objektus Džūkijos regione.

Tyrimo problema: neaišku, Džūkijos gamtinė aplinka yra tinkama ekoturizmo plėtrai.

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė - aprašomojo analitinio metodo pritaikymas.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti Džūkijos regiono gamtinę aplinką ir kraštovaizdį;

2. Išanalizuoti šio regiono gamtinius objektus, tinkamus ekoturizmui;
3. Įvertinti pagrindines ekoturizmo kryptis Dzūkijos regione.

DZŪKIJOS REGIONO GAMTINĖ APLINKA IR KRAŠTOVAIZDIS

Dzūkija arba Dainava, vienas iš Lietuvos etnografinių arba etnokultūrinių regionų, nuo kitų Lietuvos regionų skiriasi savo geografine padėtimi ir unikaliu kraštovaizdžiu. Šiame regione gausu miškų ir pievų sraunių upių, ramių ežerų. Regionui būdingas vietinių gyventojų (dzūkų) draugiškumas ir šiluma, o jų tarmė ir „dzūkavimas“ iš esmės lėmė šio krašto - Dzūkijos - pavadinimo atsiradimą. Šis unikalus kraštas sulaukia lankytojų bei turistų, kurie domisi šio regiono gamtos aplinka ir kraštovaizdžiu.

Dzūkija yra aptinkama Pietryčių Lietuvoje (1 pav.). Jai priskiriamos Alytaus apskrities, miesto ir rajono, Druskininkų, Lazdijų, Varėnos, Vilniaus apskrities, miesto ir rajono, Šalčininkų, Švenčionių ir Trakų apskričių savivaldybės. Šiam kraštui priskiriamos ir Kauno apskrities Prienų savivaldybės Birštono, Jiezno ir Stakliškių seniūnijos.

1 pav. Lietuvos etnografiniai regionai.
(Etninės kultūros globos tarnyba, 2019)

Kraštovaizdis – žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių ir gruntinių vandenų, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių), susijusių medžiaginių, energetinių ir informacinių ryšiais, teritorinis junginys (Sušinskienė, 2009). Gamtinis kraštovaizdis Dzūkijoje yra įvairus, jam būdingas nedidelis, bet raiškus kalvotumas, dideli žalių, sausų miškų (daugiausia pušynų) plotai, bei upių ir ežerų telkiniai. Šiame krašte yra gausu šaltinių ir upelių, sraunių ir lėtasrūvių upių, didelių ar mažyčių ežerėlių, kuriuose veši augalų sąžalynai ir klesti vandens gyvūnija. Atitekėdamas iš Baltarusijos, pietine Lietuvos dalimi link Kuršių marių savo vandenį plukdo Nemunas. Ties Merkine į Nemuną įteka Merkys. Pakeliui iš abipus krantų dunksančių girių jis surenka švairius Šalčios, Visinčios, Spenglos, Varėnės, Ūlos, Grūdės, Skroblaus ir kitų upių bei upelių vandenį (Čepkelių-Dzūkijos PAN parlamentas, 2019).

Rajono reljefas labai įvairus, pereinantis nuo lyguminių iki kalvotai daubuoti. Aukščiausia rajono dalis yra rytinė, o žemiausia — vakarinė bei Nemuno upės baseinas. Į vakarus nuo Nemuno iškyla Sūduvos aukštumų kalvos, Miroslovo moreniniame masyve prie Obelių kaimo pasiekiančios 19 m aukščio virš jūros lygio. Į rytus nuo Nemuno slėnio tęsiasi dzūkų aukštuma. Daugų moreniniame masyve prie Žemaitėlių kaimo yra aukščiausias šio krašto taškas — 201 m

virš jūros lygio. Šiaurvakarinė dalis priskiriama Nemuno vidupio ir Neries žemupio plynaukštei. Čia, Nemuno slėnyje yra žemiausia vieta — 51 m virš jūros lygio (Sušinskienė, 2019).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Dzūkijos kraštas pasižymi išskirtine gamtos įvairove, miškai bei vandens telkiniai žavi kiekvieną čia apsilankiusį nevietinį žmogų. Ne veltui yra sakoma, kad kokius jausmus ir pojūčius poetai perteikia žodžiais “miškų jūra”, geriausiai suprasite pabuvoję Dzūkijos miškuose.

POPULIARIAUSI GAMTINIO TURIZMO OBJEKTAI DZŪKIJOS REGIONE

Dzūkijos pušynai. Dzūkija – miškingiausias Lietuvos regionas, garsus savo pušynais. Čia plyti didžiausios Lietuvos girios – Dainavos ir dalis Labanoro. Nuo seno dzūkai vadinti girios vaikais, nes gyveno girioje ir iš girios: rinko uogas ir grybus, kopinėjo laukines bites, kirto medžius ir plukdė sielius. Iš miesto atvykusiems turistams patinka miškų glūdumoje esantys dzūkų kaimai (ES parama turizmui, 2013).

Keliaujant po Dzūkiją, visur matyti pušys – kopų viršūnėse ir upių slėnių šlaituose, lygumose ir pelkynuose. Tačiau po šia monotoniška šilų skraiste slepiasi labai savitas ir turtingas gamtos pasaulis (Informacija apie Dzūkijos nacionalinį parką, 2019). Dideli miškų plotai (47283 ha), kuriuose vyrauja sausi pušynai (net 92% miškų), užliejamos pievos, aukštapelkės ir žemapelkės (1380 ha), smėlio kopos, gausių upių slėniai tapo prieglobsčiu įvairiems augalams ir gyvūnams. Daugelis iš jų yra būdingi tik šiam kraštui. Ypatingai didele buveinių įvairove pasižymi upių slėniai – tai miškai įvairaus drėgnumo ir derlingumo žemėse, šaltininės pelkutės, pakrančių smėlynai, dumblynai ir akmenynai, atviri ir krūmais užaugantys šlaitai, derlingos užliejamosios pievos ir smiltpievės aukštesnėse terasose, įvairios vandens buveinės – nuo seenvagių ežerėlių ir lėtai tekančio vandens užutekiuose iki rėvų sraunumų. Dzūkijos nacionalinis parkas yra viena iš nedaugelio teritorijų Europoje su dar gyvu tradiciniu kultūriniu kraštovaizdžiu. Nedidelių laukų ir pievų bei ganyklų mozaika miškuose, savitos šienaujamos, įvairaus drėgnumo paupių pievos bei žemapelkės yra labai svarbios atvirų buveinių augalų ir gyvūnų rūšims, kurios per šimtmečius prisitaikė prie ekstensyvios ūkinės veiklos. Parke sutinkama apie 25 buveines.

Pasak Peciukevičiūtės (2009), Dzūkijos nacionaliniame parke surasta 754 aukštesniųjų augalų rūšys, 771 kepurėtųjų grybų rūšys, 258 kerpių rūšys. Parke stebėta 54 žinduolių rūšys, 198 rūšių paukščiai, 38 žuvų rūšys, sutinkamos 7 roplių, 9 varliagyvių rūšys, surasta 760 drugių, 217 laukinių bičių rūšių. Nacionalinio parko saugomų rūšių sąrašuose net 250 rūšių, kurios čia sutinkamos dabar bei gyvenusios anksčiau. Parko miškai priklauso vienam didžiausių šioje Europos dalyje miškų 350000 ha masyvui, nusitęsusiam nuo Augustavo pietryčiuose iki Valkininkų šiaurėje. Mišku apaugę net 47282,9 ha arba 84,6 % bendro parko ploto. Miškuose vyrauja pušynai, užimantys net 42874,2 ha (net 90,7% miškų). Vyrauja grynai pušynai, iš kurių daugiau kaip 1/3 kultūrinės kilmės. Labiausiai paplitę brukniašiliai ir kerpšiliai, kurių šilumamėgės bendrijos ir nulemia Dainavos lygumos augalijos unikalumą. Tuo tarpu mėlyninių pušynų su beržo priemaiša nedaug, jie dažniau sutinkami reljefo pažemėjimuose, uždurpėjusiose ežerų pakrantėse, arčiau raistų. Parko pušynų ekosistemoms praeityje didelę įtaką turėjo savaiminiai miško gaisrai. Žemutinių miško gaisrų metu išdegdavo pomiškis, krūmai, virtėliai, o brandžius medžius apsaugodavo stora žievė.

Dzūkijos vandens telkiniai. Šio krašto aukso gysla tapo iš žemės gelmių trykštantys mineralinio vandens šaltiniai. Jų gydamosios galios lėmė, kad skurdūs ir niekam nežinomi Druskininkų kaimai tapo ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje garsiais kurortais. Dabar čia

teikiamos aukščiausius kokybės reikalavimus atitinkančios gydymo, grožio, SPA paslaugos, turistų laukia daugybė pramogų (ES parama turizmui, 2013).

Dzūkijos kraštas yra garsus įvairiais vandens telkiniais: čia gausu upių bei ežerų, kurie skiriasi savo plotu, gyliu, bei vandens srove. Vietovės, kuriose yra ežerai bei upės, savo skirtingais pavadinimais bei įdomiais bruožais traukia daugelį turistų iš skirtingų pasaulio kraštų. Vieni garsiausių ežerų savo dideliu plotu yra: Dusios ežeras Lazdijų rajono savivaldybės teritorijoje, Šešupės ir Dovinės baseine, Metelių regioniniame parke, Žuvinto ežeras Alytaus r., Didžiulis (Daugų ežeras) Alytaus r., prie Daugų miestelio, Veisiejų ežeras Lazdijų r., Seirijo ežeras Lazdijų r., Ančios ežeras - Lenkijoje, Palenkės vaivadijoje, netoli Lietuvos-Lenkijos sienos, Simno ežeras Alytaus r., Glėbo ežeras Varėnos r., Gudelių ežeras Alytaus r., Suvingio ežeras Alytaus r. Šiame regione yra ir ilgosios Dzūkijos upės: Nemunas - 937,4 km ilgio, Merkys - 203 km, Ūla - 84,4 km, Grūda - 36,2 km bei Skroblus - 17,3 km. Šie, užimantys didelį Dzūkijos plotą, bei išsiskiriantys savo ilgumu vandens telkiniai, taip pat kaip girios, garsina Dzūkijos kraštą, nes jie ypač pritraukia turistus ieškančius ramaus poilsio gamtoje ar netgi aktyvių veiklų gryname ore (Čepkelių-Dzūkijos PAN parkas, 2019). Turistai išsinuomoja įvairias valtis ar baidares ir pasineria į nuotykius Merkio, Ūlos upėmis, Dusios ar Daugų ežeruose.

Dzūkijos piliakalniai. Dzūkijos kraštovaizdis pasižymi nedideliu, bet ypač raiškiu kalvotumu. Čia gausu įvairių didesnių ir mažesnių piliakalnių, kurie turi jiems skirtus pavadinimus. Savo skirtingais unikaliais piliakalnių pavadinimais, po kuriais slepiasi senos legendos ir padavimai, šios žymios vietos pritraukia daug turistų. O piliakalniai traukia ne tik savo senovės mitais, bet ir užlipus ant kalno matomu tolimu vaizdu.

Piliakalniais vadinami labai skirtingi savo išorine išvaizda bei vidine struktūra objektai: nuo labai panašių į paprastas kalvas ankstyvųjų piliakalnių iki gerai matomais grioviais ir pylimais sutvirtintų vėlyvųjų piliaviečių. Visi piliakalniai mūsų dienas pasiekė apardyti įvairių gamtos ir žmogaus jėgų: nuplauti upių, nuarti, iškasinėti duobių (Zabiela, 2019).

Dzūkijoje yra labai mažų, nežymių, bei labai didelių, ir išraiškingų piliakalnių. Dideli piliakalniai labiausiai traukia lankytojus, todėl, kad užlipus į jų viršūnes puikiai matomas Dzūkiją atspindintis kraštovaizdis. Labiausiai savo išraiškingumu ir kraštovaizdžio vaizdu nuo viršūnės pasižymi šie Dzūkijos piliakalniai: Merkinės, Punios, Liškiavos, Birštono ir Alytaus. Merkinės piliakalnis 12-30 m. aukščio yra Varėnos rajone, nuo jo atsiveria įspūdinga Nemuno ir Merkio santaka. Punios piliakalnis - 36-44 m. aukščio, Alytaus rajone, Punios savivaldybėje, nuo jo atsiveria viena iš gražiausių šalies panoramų: plati Nemuno juosta ir Punios šilas. Liškiavos piliakalnis - 30-20 m. aukščio, Varėnos rajono savivaldybės teritorijoje, Liškiavos kaimo (Merkinės seniūnija) pietvakariniame pakraštyje, kurį iš pietų juosia upė, iš šiaurės vakarų, šiaurės ir šiaurės rytų supa upės slėnio daubos, o vakarinis šlaitas nuolaidėja ir siekia gretimą aukštumą. Birštono piliakalnis arba Vytauto kalnas yra 13-20 m. aukščio kalva Birštono savivaldybės teritorijoje, nuo jo atsiveria nuostabi panorama į Birštono miestelį ir Nemuno vingį. Alytaus piliakalnis - 6-7 m. aukščio aptinkamas Alytaus mieste, Alytaus rytinėje dalyje, kurį iš vakarų ir šiaurės vakarų juosia Alytupio slėnis, iš pietų – Nemunas, iš rytų ir šiaurės rytų – daubos. Piliakalniai – tai vieninteliai objektai likę iš senosios Lietuvių istorijos. Ant jų buvo statomos pilys, bažnyčios, gynybinės sienos. Miesteliai turintys kalveles nuo kurių ne tik atsiveria nuostabus gamtos kraštovaizdis, bet ir skamba senoji istorija bei mitologija ypač pritraukia užsienio keleivius, atvykstančius gauti daugiau žinių apie kitą kultūrą bei papročius, tradicijas.

Unikalūs gamtiniai objektai. Pietryčių Lietuvoje įsikūręs Dzūkijos kraštas turi ir jam būdingų bei unikalių ir įdomių gamtos objektų. Unikaliu pavadinimu garsėjanti *Ūlos akis* dažniausiai lankytojus pritraukia šiltuoju - vasaros, pavasario, rudens - sezonu. Šis nedidelis vandens telkinys, esantis Varėnos rajone Marcinkonių seniūnijoje netoli Mančiagirės, gausiai traukia lankytojus. Vanduo kyla iš giluminių tarpmorėninių vandeningų sluoksnių ir turi nemažą spūdį. Jame nuolat kunkuliuoja stipraus vandens srauto keliamas smėlis. Šis vanduo yra skaidrus, jame yra apie 120 mg/l ištirpusių mineralinių medžiagų. Vanduo gėlas, minkštas, bekvapis, turi silpną geležies prieskonį. Velnio duobė (gylis – 30-40 m.), esanti Trakų rajone, važiuojant link Beižionių, tai legendomis ir padavimais apipinta Lietuvos duobė. Sakoma, kad čia kunigas prasmegęs kartu su merga ir bažnyčia arba, kai duobėje buvę vandens, žmonės įžiūrėdavę ten bažnyčios bokštus, girdėdavo bažnyčios varpų skambesį iš duobės dugno. Raganos akmuo - mitologinis akmuo, kuris yra Liškiavoje, važiuojant žvyruotu keliu link Žeimių ar Panaros. Pasak padavimo, laumė nešusi akmenį norėdama patvenkti Nemuną, bet gaidžiui užgiedojus prijuostės raištis trūko ir akmuo išpuolė. Raganos akmuo stūkso ant griovos krašto, prie pat vieškelio iš Liškiavos į Žeimius. Liškiavos liepa (kamieno apimtis 1,3 m aukštyje - 6,5 m, amžius – apie 400 metų) esanti Varėnos rajone, Tikėta, kad į liepas medienoje turinčias aliejaus perkūnas itin retai trenkia, tačiau Liškiavos liepa išimtis. Neįprastą jos išvaizdą ir suformavo perkūnas. Nuo jo smūgio medis perlūžo pusiau, todėl jis tapo toks platus. Kamieno ir liemens taip pat nematyti. Tik kelminės atžalos storos ir išsikerojusios iš visų pusių. Čepkelių raistas - didžiausia Lietuvos aukštapelkė, kuri ribojasi su Dzūkijos nacionaliniu parku. Šioje pelkėje gausu reliktinių ežerėlių, salų, salelių – žemyninių kopų liekanų. Miškais apaugę žemyninės kopos juosia ir pačią aukštapelkę. Tai liudija kadaise čia buvusį jūros krantą.

Zervynų kaimas - vienintelis išlikęs etnografinis gatvinis kaimas Lietuvoje. Zervynų kaimas – autentiškiausia Dzūkų krašto vieta. Toks kaimas yra vienintelis, nes jame apsilankius dar vis yra jaučiama išlikusi Dzūkijos dvasia, tradicijos bei gamtos aplinka. Zervynų kaime gyventojų yra mažai. Ši teritorija yra saugoma, nes yra vienintelė išsaugojusi seną Dzūkijos autentiškumą – buitį, architektūrą bei kraštovaizdį. Dzūkijos gamta kvepiantis Zervynų kaimas yra įsikūręs Varėnos rajone, Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje. Jis yra tipinis Dzūkijos miškų smėlėtuose skynimuose, prie Ūlos ir Pavilnio upelio pakrančių įsikūręs nedidelis kaimas, kurio išplanavimą lėmė vietos natūralios gamtinės sąlygos: vanduo, žemės reljefas, derlingi paupių kloniai. Kaime yra atrastas seniausias medis – ąžuolas, kuris aptinkamas čia gyvenusio lietuvių prozininko Juozo Apučio sodyboje. Šis ąžuolas yra įtrauktas į saugomų valstybės objektų sąrašą nuo 1960 m. Prie Zervynų kaimo tekančios upės Ūlos yra turistus pritraukiantis medinis tiltas, nuo kurio paėjus maždaug kilometrą atrandama geležinkelio trasa - Marcinkonys-Varėna-Vilnius. Tai per Ūlą nutiestas geležinis tiltas, nuo kurio atsiveria nuostabus vaizdas link upės. Taip pat einant pro šį medinį tiltą sutinkamas Pavilnio šaltiniuotas upelis ir Zervynų drevėtos pušys, kurių aukštis nuo 12 iki 18 metrų. Šios pušys yra senosios drevinės bitininkystės reliktai. Jų kamienuose išskobtos drevės, kuriose seniau laikytos bitės. Šios drevės taip pat saugomos valstybės nuo 1960 m. Dėl mažai derlingų žemių šio kaimo gyventojams verstis ypač padėjo Dainavos miškai. Miškuose gyventojai rasdavo daug gėrybių – uogų, grybų, įvairių naudingų arbatžolių. Deja, grybų gausa sparčiai sumažėjo, o jų kaina padidėjo dėl itin dažno žmonių lankymosi miškuose. Taigi, Zervynų kaimas yra vienas iš autentiškiausių Dzūkijos kaimų. Nors pastaraisiais metais šiame kaime gyvena vos 10 vietinių gyventojų, bet turistiniu požiūriu jis tinkamas tiems, kurie jaučiasi pavargę nuo miesto šurmulio.

Apibendrinant galima teigti, kad Dzūkijoje yra nemažai turistus traukiančių gamtinių objektų: nuo gerai žinomų pušynų su grybais ir uogomis, ramių ežerų ar sraunių upių iki unikalių ir tik šiam regionui būdingų gamtos elementų.

EKOTURIZMO GAMTINIŲ OBJEKTŲ VERTINIMAS DZŪKIJOS REGIONE

Išanalizavus svarbiausius Dzūkijos regiono gamtinės aplinkos ir kraštovaizdžio objektus, yra aišku, kad šis etnokultūrinis Lietuvos regionas yra svarbus turistiniu požiūriu. Dzūkijos krašte yra nemažai gamtinių objektų, kurie gali būti įdomūs tiek lietuviams, besidomintiems gamtiniu turizmu, tiek lankytojams, atvykstantiems iš užsienio. Remiantis šiame straipsnyje išanalizuotais literatūros šaltiniais, buvo išskirti ekoturistiniu požiūriu patraukliausi Dzūkijos gamtiniai objektai ar vietovės (2 pav.).

2 pav. Ekoturistiniu požiūriu patraukliausi Dzūkijos gamtiniai objektai ir vietovės
(sudaryta autorės pagal Valstybinę saugomų teritorijų tarnybą, 2012; Aplinkos ministerija, 2018; VLE, 2019; Čepkelių-Dzūkijos PAN parkas, 2019).

Iš 2 pav. matyti, kad Dzūkija turistams gali būti įdomi pažintiniu aspektu. Šioje vietovėje yra tokių gamtos paminklų, kaip drėvėtos pušys, kuriose išskobtos drevenės, skirtos bitėms laikyti (tai tradicinės dzūkų drevenės bitininkystės paminklai) ar senas Zervynų ažuolas. Lankytojams įdomus Čepkelių raistas, kuriame yra įrengtas mokomasis takas, šaltinis Ūlos akis, kuriame nuolat kunkuliuoja stipraus vandens ir smėlio srautas, ar Jonionių akmenys, kurie sudaro mėnulio kalendorių, ir, sakoma, kad jie yra Lietuvos žynių šventyklos dalis (Pamatyk Lietuvoje, 2019).

Dzūkijos regione galima intensyviai plėtoti ekoturizmą dėl šiame regione esančių didelių natūralaus kraštovaizdžio elementų, tokių kaip didžiosios Dzūkijos upės ar ežerai, žymūs piliakalniai su savitomis prieigomis ir nuo jų matomais upių vingiais.

IŠVADOS

1. Apžvelgus Dzūkijos regiono gamtinę aplinką ir kraštovaizdį galima teigti, kad Dzūkijoje–Dainavoje yra lankytojus traukiančių objektų ir vietovių. Tokį išskirtinį pietryčių Lietuvos kraštovaizdį formuoja platūs miškai, sraunios upės ir ežerai. Norint pažinti Dzūkijos regiono gamtą ir pajusti šio krašto dvasią, reikia aplankyti šio krašto unikalius gamtinius objektus.

2. Išnagrinėjus šio regiono gamtinius objektus, tinkamus ekoturizmui, galima daryti išvadą, kad Dzūkijos kraštas yra priskiriamas prie gausiai lankytinų Lietuvos regionų. Miškai, juose įrengti įvairūs pažintiniai takai, gamtos paveldo objektai, ežerai ir upės yra tinkami tiek aktyviam ekoturizmui, tiek ramiam poilsiui. Tai, kas slypi Dzūkijos gamtoje, kartu su istoriniais kultūriniais objektais, vietinių bendruomenių išskirtinumu, yra patrauklu turistams, besidomintiems kultūra, tradicijomis ir sveikesniu gyvenimo būdu.

3. Įvertinus pagrindines ekoturizmo kryptis Dzūkijos regione, galima teigti, kad dažniausiai lankytojai ar turistai renkasi aktyviai praleisti laiką plaukdamis baidarėmis Nemuno, Merkio, Ūlos, Grūdės ar Skroblaus upėmis, važiuodami dviračiais arba eidami pėsčiomis Čepkelių rezervato mokomuoju taku, pažintiniu taku „Žodis girios draugui“, Skroblaus ir Žiezulio pažintiniais takais bei Žvėrinčiaus miško taku. Tie, kurie renkasi ramų poilsį, dažniausiai apsistoja dzūkiškose kaimo turizmo sodybose ar Zervynų kaime - autentiškiausioje Dzūkų krašto vietoje.

LITERATŪRA

1. Andriušytė, A., Baltrušaitis, V., Burinskaitė, I., Žumbakienė, G. (2008). Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra. Vilnius: etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas. Paimta 2019-10-18 iš <http://www.ekgt.lt/media/image/etnografiniai-regionai/Etnoarchitektura/Dzukijos%20tradicine%20kaimo%20architektura.PDF>.

2. Aplinkos ministerija (2018). Valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašas. Paimta 2019-10-23 iš <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/3fb98fd0420711e8acd6a982d1f6431f>.

3. Bertašiūtė, R., Andriušytė, A., Bortkūnas, R. (2012). Kaimo sodyba – Dzūkija. Paimta 2019-10-18 iš http://gamta.cepkeliai-dzukija.lt/files/796/Kaimo_statyba_Dzukija0.pdf.

4. Čepkelių–Dzūkijos PAN parkas (2019). Informacija apie Dzūkijos regioną. Paimta 2019-10-21 iš <http://www.cepkeliai-dzukija.lt/>.

5. ES parama turizmui (2013). Atrask Lietuvą. Dvarai, muziejai, bažnyčios, parkai, laisvalaikis, aktyvus poilsis, sveikatingumo centrai, viešbučiai. Paimta 2019-10-18 iš [http://www.klaipedainfo.lt/data/ckfinder/files/ATRASK%20LIETUVA%20\(Gidas\)\(ES%20parama\).pdf](http://www.klaipedainfo.lt/data/ckfinder/files/ATRASK%20LIETUVA%20(Gidas)(ES%20parama).pdf).

6. Informacija apie Dzūkijos nacionalinį parką (2019). Paimta 2019-10-21 iš <file:///C:/Users/user/Downloads/Dz%C5%ABkijos+nacionalinis+parkas.pdf>.

7. LR Vyriausybė (2010). Dzūkijos nacionalinio parko nuostatai. Patvirtinta: LR Vyriausybės 1997 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1273 (LR Vyriausybės 2004 m. birželio 16 d. nutarimo Nr. 760 redakcija). Paimta 2019-10-18 iš <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.46647/asr>.

8. Pamatyk Lietuvoje (2019). Paimta 2019-10-21 iš <https://pamatyklietuvoje.lt>.

9. Peciukevičiūtė, M. (2009). Dzūkijos nacionalinio parko tvarkymas ir turizmo bei rekreacijos plėtra. Magistrantūros studijų baigiamasis darbas. LŽŪU, Akademija-Kaunas. 58 p. Paimta 2019-10-21 iš <file:///C:/Users/user/Downloads/1747201.pdf>.

10. Rakauskaitė, A. (2016). Lietuvos etnokultūrinis regionavimas. Daktaro disertacija. Paimta 2019-10-18 iš <file:///C:/Users/User/Downloads/16946478.pdf>.

11. Sušinskienė, R. (2009). Alytaus rajono kraštovaizdžio vertybių tvarkymas ir apsauga. Magistrantūros studijų baigiamasis darbas. LŽŪU, Akademija-Kaunas. 57 p. Paimta 2019-10-21 iš <file:///C:/Users/user/Downloads/1906684.pdf>.

12. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (2012). Gamta - kultūros lopšys. Paimta 2019-10-18 iš http://www.vstt.lt/vi/article.php?article_id=1438.

13. VTE (2019). Lietuvos gamtos paminklai. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Paimta 2019-10-23 iš <https://www.vle.lt/Straipsnis/Lietuvos-gamtos-paminklai-117607>
14. Zabiela, G. (2019). Piliakalnio vieta ir struktūra. Paimta 2019-10-21 iš https://www.piliakalniai.lt/apie_piliakalnius.php.
15. Etninės kultūros globos tarnyba (2019). Paimta 2019-10-23 iš <http://www.ekgt.lt/lietuvos-etnografiniai-regionai/dzukija-dainava/>.

EVALUATION OF NATURAL ECOTOURISM SITES IN THE DZŪKIJA REGION

LUKRECIJA MAČIONYTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Specialist in ecology and environmental science dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

SUMMARY

The evaluation of Dzukija region natural tourism objects described in this article has shown that the natural environment and the unique landscape of the region - forests, rivers and lakes - attract visitors for their opportunities to spend active time or relax. The main directions of ecotourism in Dzukija region are: canoeing on the rivers Nemunas, Merkys, Ula, Grūda or Skroblus, cycling or hiking on the educational path of Čepkeliai Reserve, Skroblus and Žiezulis educational paths and Žvėrinčius forest path. Those visitors who like to have a quiet holiday usually stay at the farmstead or in the authentic village of Zervynai.

VIDAUS AUDITAS: PRIVATAUS IR VIEŠOJO SEKTORIŲ ANALIZĖ

KOTRYNA NAGYTĖ

Kauno technologijos universitetas, ekonomikos ir vadybos fakultetas
Straipsnis parengtas vadovaujant docentei praktikei Jolantai Daliai Staliūnienei

ANOTACIJA

Vidaus auditas – tai sisteminis ir objektyvus subjekto veiklos ir vidaus kontrolės vertinimas, siekiant nustatyti, ar finansinė ir veiklos informacija yra teisinga, patikima, ar rizika nustatyta ir valdoma, ar laikomasi subjekto politikos ir procedūrų, ar atitinka standartus, ar ištekliai naudojami efektyviai ir ekonomiškai, ar pasiekti numatyti tikslai. Straipsnyje analizuojama vidaus audito reikšmė privačiame ir viešajame subjekte, vidaus audito vykdymo eiga, rizikos vertinimo ir valdymo procesai ir Vidaus audito asociacijos reikšmė. Straipsnio **tikslas** – nustatyti vidaus audito procedūrų eiliškumo skirtumus viešajame bei privačiame sektoriuose, **uždaviniai** – ištirti rizikos vertinimo ir valdymo procedūras, vidaus audito eigą privataus ir viešojo sektoriaus organizacijose; nustatyti susijusių asociacijų bei organizacijų reikšmę vidaus audito metodikos vystymo ir bendradarbiavimo su kitais auditoriais srityse. Taip pat pateikiamos išvados ir rekomendacijos prieš tai išanalizavus viešojo sektoriaus (Vilniaus miesto savivaldybės vidaus audito skyriaus) ir privataus sektoriaus vidaus audito atvejus. Nustatyta, kad vienas didžiausių skirtumų tarp viešojo ir privataus sektoriaus vidaus audito vykdymo eigų yra atsiradę etapai, tokie kaip vidaus audito skyriaus vedėjo pavedimas ir išankstinis tyrimas. Taip pat išanalizuota, kaip rizikos valdymas padeda sumažinti vidaus audito kaštus, gerina organizacijos valdymą, užtikrina vadovų ir darbuotojų pasitikėjimą, gerina bendrą darbuotojų saugą bei didina organizacijos vertę.

Raktažodžiai: vidaus auditas, viešas sektorius, privatus sektorius, kontrolė, rizika.

IVADAS

Vidaus audito svarba ir vaidmuo nuolat auga, nes proporcingai didėja poreikis turėti tikslią informaciją apie subjekto, t. y. įmonės ar viešojo juridinio asmens, veiklą. Vidaus auditas labai svarbus tuo požiūriu, kad be jo negali būti perspektyvi jokia veikla, kadangi nekontroliuojant veiklos susidaro didesni nuostoliai. Siekiant stiprinti vidaus kontrolę, vidaus auditas palengva transformavosi į discipliną, tenkinančią organizacijų vadovybės poreikius. Mokslininkai sutaria, kad vidaus audito teikiama informacija yra savalaikiška, tikra, tiksli, objektyvi, turi didelę reikšmę įmonės vidaus kontrolės sistemai stiprinti, vidaus rezervams atskleisti, geriau planuoti ir prognozuoti įmonės veiklą. Pačiame vidaus audito užuomazgos ir vystymosi etape vidaus auditoriai buvo siejami su apskaita bei finansais ir dažniausiai buvo apibūdinami kaip išorės auditorių padėjėjai, o šiuo metu vidaus auditas neabejotinai galėtų būti įvardijamas kaip atskira ir nepriklausoma disciplina, daranti ryškią įtaką organizacijų valdymui (Rupšys, Stačiokas, p.5, 2005).

Šio darbo tikslas – nustatyti vidaus audito procedūrų esminius skirtumus viešajame bei privačiame sektoriuose.

Darbo tikslui pasiekti išskirti uždaviniai:

1. Atlikti vidaus audito ir vidaus kontrolės funkcijų palyginamąją analizę.
2. Atskleisti vidaus audito sampratos reikšmę privačiame ir viešajame sektoriuose.
2. Atlikti metodinę analizę ir detalizuoti vidaus audito procedūras privačiojoje įstaigoje, remiantis moksline literatūra.
3. Atlikti analizę ir detalizuoti vidaus audito procedūras viešojoje įstaigoje, remiantis Vilniaus miesto savivaldybės vidaus skyriaus vidaus audito metodika.
4. Nustatyti bendrus rizikos valdymo bruožus ir reikšmę.
5. Apibūdinti Vidaus audito asociacijos reikšmę vienijant vidaus audito metodiką ir prestižą.

Tyrimo objektas: vidaus audito rekomendacinės metodikos, Lietuvos Respublikos įstatymai, vidaus audito vykdymo gairės, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika (2010); mokslinė literatūra.

Atlikto darbo tyrimui naudoti metodai: sisteminė literatūros analizė, struktūrinė ir palyginamosios analizės.

VIDAUS KONTROLĖS IR VIDAUS AUDITO FUNKCIJOS

Viešojo sektoriaus vidaus auditą reglamentuoja Vidaus kontrolės ir Vidaus audito įstatymas Nr. IX-1253, Vietos savivaldos įstatymas (28 str.), Vidaus audito tarnybos pavyzdiniai nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės, pavyzdinė vidaus audito metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro, rekomendacinės vidaus kontrolės sukūrimo, veikimo ir tobulinimo, jos vertinimo gairės viešojo sektoriaus subjektams. Vidaus kontrolės ir vidaus audito funkcijos yra panašios, tačiau vidaus kontrolės uždaviniai apima platesnį tyrimo lauką (Žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Vidaus kontrolės ir vidaus audito funkcijos

Vidaus kontrolė	Vidaus auditas
• Vykdėti veiklą laikantis įstatymų, pagal strateginius arba kitus veiklos planus; • Apsaugoti valstybės ar savivaldybės turtą nuo neteisėtų veiklų; • Vykdėti veiklą laikantis patikimų finansų valdymo principų; • Pateikti teisingą informaciją apie finansinę ir kitą veiklą.	• Tikrinti kaip laikomasi teisės aktų; • Analizuoti veiklą ir valdymą; • Teikti rekomendacijas valdymo, veiklos, resursų paskirstymo klausimais; • Numatyti rizikingas sritis ir teikti rekomendacijas kaip tas rizikas mažinti; • Vertinti lėšų gautų iš tarptautinių organizacijų administravimą ir panaudojimą.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos Vidaus kontrolės ir Vidaus audito įstatymu

Galima teigti, kad vidaus kontrolė ir vidaus auditas yra neatsiejamos sąvokos, kurios vieną kitą tarpusavyje gali papildyti:

- Vidaus kontrolė – viešojo juridinio asmens vadovo sukurta visų kontrolės rūšių sistema, kurios dėka siekiama užtikrinti viešojo juridinio asmens veiklos teisėtumą, ekonomiškumą, efektyvumą, rezultatyvumą ir skaidrumą, strateginių ir kitų veiklos planų įgyvendinimą, turto apsaugą, informacijos ir ataskaitų patikimumą ir išsamumą, sutartinių ir kitų įsipareigojimų tretiesiems asmenims laikymąsi bei su visa tuo susijusių rizikos veiksmų valdymą.

- Vidaus auditas – viešojo juridinio asmens vidaus kontrolės sistemos dalis, kurios dėka vykdant nepriklausomą, objektyvią tyrimo, vertinimo ir konsultavimo veiklą, siekiama užtikrinti veiklos gerinimą.

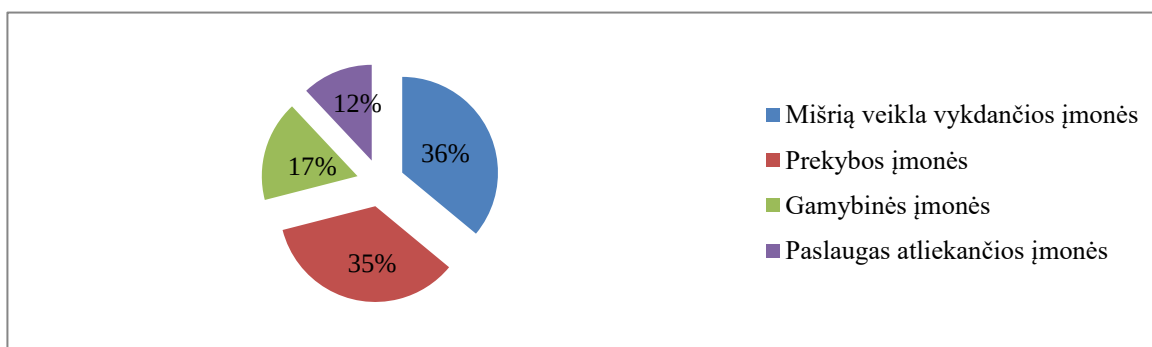
Iš apibrėžimų matyti, kad vidaus auditas yra viena iš vidaus kontrolės dalių, dar vadinama stebėseną (angl. *monitoring*). Pagal pasauliniu mastu pripažintą COSO modelį, vidaus kontrolės sistemą sudaro penki tarpusavyje susiję elementai: kontrolės aplinka, rizikos vertinimas, kontrolės veikla, informacija ir komunikacija, stebėseną.

Atlikus vidaus kontrolės ir vidaus audito funkcijų teorinę palyginamąją analizę nustatyta, kad svarbiausios vidaus kontrolės funkcijos – apsaugoti valstybės ar savivaldybės turtą nuo neteisėtų veiksmų ir pateikti teisingą informaciją apie finansinę ar kitą veiklą. Tuo tarpu vidaus audito svarbiausios funkcijos yra analizuoti veiklą ir valdymą, vertinti lėšų gautų iš tarptautinių organizacijų administravimą ir panaudojimą. Sekančiame skyriuje analizuojama šių funkcijų raiška privačiame sektoriuje.

VIDAUS AUDITO PRAKTIKA PRIVAČIAME SEKTORIJE

Atlikus vidaus audito sampratos analizę nustatyta, kad auditorius savo darbe neturi vien tik ieškoti neatitikimų, jo darbas turi būti sukoncentruotas į nuolatinį įmonės vertės tobulinimą ir didinimą. Padidintos vertės kūrimas numato bet kokius pakeitimus, kurių rezultate pasiekiamas įmonės veiklos rezultatyvumo ir efektyvumo didinimas. Taigi, pagrindinis vidaus audito tikslas – įmonės veiklos tobulinimo galimybių išaiškinimas.

Pastaruoju metu įmonių, organizacijų, privačių bendrovių vadovai vis labiau vertina vidaus auditą, kuris duoda daugiau konkrečios naudos įmonių valdymui. Rengiant straipsnį susidurta su apribojimu dėl oficialių duomenų – kokios Lietuvos įmonės naudoja vidinį auditą veiklos tobulinimui nebuvo rasta, nes privataus sektoriaus vidaus audito analizės nėra viešai prieinamos ir yra konfidencialios. Remiantis Pareigienės R. (2009) magistrantūros darbe atliktomis apklausomis nustatyta, kad vidaus audito paplitimas privačiame sektoriuje yra tarp gamybinių, prekybinių, paslaugas atliekančių ir mišrią veiklą vykdančių įmonių. (Žr. 1 pav.)

1 pav. Vidaus audito paplitimas įmonėse
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Pareigiene R. (2009)

Remiantis pateiktais duomenimis nustatyta, kad daugiausiai vidaus auditą Lietuvoje atlieka privataus sektoriaus prekybos (35 proc. visų Lietuvos įmonių) ir mišrią veiklą vykdančios įmonės (36 proc. visų Lietuvos įmonių), o atitinkamai paslaugas atliekančios ir gamybinės įmonės sudaro 12 ir 17 proc. lyginant su visomis Lietuvos įmonėmis.

Toliau pateikta vidaus audito praktikos analizė Lietuvos įmonėse, remiantis įvairiais moksliniais straipsniais ir kitais literatūros šaltiniais. Analizės metu buvo išskirti aiškūs vidaus audito vykdymo etapai, procedūros ir rezultatų pristatymas. Pagrindiniai etapai yra keturi: planavimas; vidaus audito vykdymo eiga; vidaus audito ataskaitos rengimas; įmonės veiklos tobulinimo stebėjimas. (Žr. 2 lentelę)

Atlikus vidaus audito eigos analizę nustatyta, kad svarbiausi etapai yra vidaus audito vykdymo eiga ir įmonės veiklos tobulėjimo stebėjimas. Būtent šių etapų procedūros kuria didžiausią vertę vykdant vidaus auditą, nes pirmuoju minėtu etapu – vidaus audito vykdymo eiga – nustatomos ir įvertinamos rizikos, tirama bei analizuojama įmonės informacija, o įmonės veiklos tobulėjimo stebėjimo etape – stebimas subjektas ir jo gebėjimai tobulėti, siekti nustatytų rezultatų pagal tam tikras pateiktas vidaus audito rekomendacijas.

Kiti du vidaus audito eigos etapai, tokie kaip planavimas ir vidaus audito ataskaitos rengimas, yra pagrindai svarbiausiems veiksams atlikti. Vidaus audito plano sudarymas lemia tolimesnes vidaus audito vykdymo procedūras, užtikrina, kad bus pasiekti užsibrėžti audito tikslai. Tuo tarpu vidaus audito ataskaitos rengimas yra tarpinis etapas tarp vidaus audito vykdymo eigos ir įmonės veiklos tobulėjimo stebėjimo. Tai reiškia, kad tik šio etapo dėka susistemunami vidaus audito rezultatai, kurie aptariami ir yra bandomi įdiegti įmonėje, norint pagerinti vykdomą veiklą ir rezultatus.

2 lentelė

Vidaus audito atlikimo žingsniai ir rezultatai privačiame subjekte		
Etapai	Žingsniai	Pasiektas rezultatas

Planavimas ir pirmasis susitikimas	Sudaryti vidaus audito planą	Sudaromas vidaus audito planas, kurio laikomasi visą audituojamą laikotarpį
	Suplanuoti pirmąjį susitikimą	Pranešama įmonės atstovams apie vidaus audito pradžią
	Įvykdyti įžanginį susitikimą	Sudaromas įžanginio susitikimo protokolas
Vykdymo eiga	Surinkti reikiamą medžiagą	Surinkta reikalinga medžiaga tolimesnei analizei atlikti
	Vertinti riziką	Sudaromos rizikos vertinimo lentelės, remiantis gautais duomenimis
	Parengti vidaus audito programą	Sudaroma vidaus audito programos užduotis
	Rinkti tolimesnę informaciją	Parengiami ir peržiūrimi dokumentai
Ataskaitos rengimas	Parengti ir pateikti vidaus audito ataskaitą subjektui	Pateikiamas ataskaitos projektas
	Įvykdyti baigiamąjį susitikimą	Sudaromas baigiamojo susitikimo protokolas
	Sudaryti galutinę vidaus audito ataskaitą	Galutinės vidaus audito ataskaitos sudarymas ir pateikimas subjektui
Įmonės veiklos tobulėjimo stebėjimas	Stebėti įmonės pažangą	Sudaroma rekomendacijų įgyvendinimo būklės ataskaita
	Vertinti vidaus auditorių rezultatus	Sudaroma pasiektų rezultatų vertinimo forma
	Įvertinimas atliktas vidaus auditas ir jo kokybė subjekto nuožiūra	Atliekama vidaus audito vertinimo anketa

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Pareigiene R. (2009)

Svarbu, kad atliekamas vidaus audito procesas gali daryti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį audituojamam subjektui. Vidaus auditoriai privalo teikti rekomendacijas vidaus kontrolės patobulinimams ir pertvarkymams, siekiant valdymo ir veiklos efektyvumo padidinimo. Tačiau tai įmanoma tikrai tuo atveju, jeigu įmonės savininkai bei aukščiausia valdžia, taip pat ir visi kiti darbuotojai yra pasiruošę bendradarbiavimui ir konstruktyviam bendravimui su vidaus audito tarnyba, o pačios įmonės funkcijų nepriklausomumas yra užtikrintas.

Apibendrinant daroma išvada, kad privačiame sektoriuje vidaus audito etapai nėra reglamentuoti, tačiau remiamasi viešajame sektoriuje nustatytais etapais. Tokią praktiką užtikrina šiame sektoriuje vidaus auditą atliekančių vidaus auditorių kompetencija.

VIDAUS AUDITO PRAKTIKA VIEŠJAME SEKTORIUJE

Kalbant apie viešąjį sektorių – vidaus auditas tampa viešojo juridinio asmens vidaus kontrolės sistemos dalis, kurios pagalba siekiama užtikrinti viešojo subjekto veiklos gerinimą, vykdant nepriklausomą, objektyvią vertinimo ir konsultavimo veiklą.

Atliekant viešojo subjekto vidaus audito procedūrų analizę buvo remtasi Vilniaus miesto savivaldybės vidaus audito atveju ir pateikta Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito metodika.

Remiantis Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika (2010), vidaus audito skyriaus metodiką nustato viešojo subjekto administracija, šiuo atveju Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Vidaus audito skyrius. Metodika turi pripažinti nepriklausomos, objektyvaus tyrimo, vertinimo, konsultavimo veiklos vykdymą, kad būtų užtikrintas audito darbo objekto – institucijos – (nagrinėjamu atveju – savivaldybės), jos struktūrinių padalinių, jai pavaldžių ir jos valdymo sričiai priskirtų viešųjų subjektų veiklos gerinimas.

Nustatyta, kad atlikdami vidaus auditą vidaus auditoriai viešajame subjekte (šiuo atveju Vilniaus miesto savivaldybėje) vadovaujasi Lietuvos Respublikos vidaus kontrolės ir vidaus audito įstatymu, kitais normatyviniais teisės aktais, susijusiais su vidaus audito atlikimu, Lietuvos Respublikos finansų ministerijos parengtomis bei patvirtintomis metodinėmis rekomendacijomis, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika bei savo pareigybų aprašymais.

Pagrindiniai vidaus audito uždaviniai viešajame subjekte (Vilniaus miesto savivaldybėje) yra:

- Nustatyti ir įvertinti ar viešasis subjektas vykdydamas savo veiklą laikosi teisės norminių aktų;
- Konsultuoti viešąjį subjekto vadovą, dėl rizikos mažinimo veiksnių, kurie daro įtaką įmonės atliekamai veiklai;
- Siūlyti subjekto vadovui rekomendacijas, kuriomis vadovaujantis būtų tobulinama įmonės veikla ir vidaus kontrolė;
- Remiantis ekonomiškumo, efektyvumo ir rezultatyvumo požūriais (3 E koncepcija), įvertinti subjekto strateginių ar kitų veiklos planų, tikslų vykdymą;
- Įvertinti viešojo subjekto lėšų administravimą ir panaudojimą, kurios gautos iš Europos Sąjungos bei užsienio institucijų ar fondų;
- Ne rečiau kaip vieną kartą per trejus metus įvertinti, ar vidaus kontrolė užtikrina viešojo subjekto tikslų pasiekimą.

Atlikus vidaus audito viešajame subjekte sampratos ir uždavinių analizę nustatyti pagrindiniai etapai ir procedūros atliekamos viešojo subjekto vidaus audito metu. Viešojo subjekto vidaus audito etapai yra šeši: metinis planas, vidaus audito skyriaus vedėjo pavidimas, išankstinis tyrimas, vidaus audito vykdymo eiga, vidaus audito ir kontrolės ataskaitos rengimas bei poauditinė veika. (Žr. 3 lentelę)

3 lentelė

Vidaus audito atlikimo etapai, žingsniai ir rezultatai viešajame subjekte pagal Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus patvirtintą vidaus audito metodiką

Etapai	Žingsniai	Pasiektas rezultatas
Metinis planas	Sudaryti metinį planą	Plano ir programos parengimas konkrečiam subjektui
Vidaus audito skyriaus vedėjo pavidimas	Susipažinti su vidaus audito skyriaus vedėjo pavidimu	Sudarytas vidaus audito planas, pavidimas, kurio auditorius laikosi visą audituojamą laikotarpį
Išankstinis tyrimas	Atlikti išankstinį duomenų tyrimą	Įvertinama audituojamo subjekto vidaus kontrolės sistema, jos funkcionavimas ir rizikos valdymas.
Vidaus audito vykdymo eiga	Surinkti ir tikrinti informaciją	Surinkta reikalinga medžiaga tolimesnei analizei atlikti
	Vertinti riziką	Nustatomas vidaus audito subjekto rizikos valdymas
	Registruojami gauti vidaus audito rezultatai	Sudaromi dokumentai su vidaus audito rezultatų informacija
Vidaus audito ir kontrolės ataskaitos rengimas	Parengti ir pateikti vidaus kontrolės vertinimo rezultatus	Pateikiamas vidaus kontrolės vertinimo išvados, rekomendacijos ir nurodymai kaip įgyvendinti rekomendacijas
Poauditinė veikla	Stebėti subjekto pažangą	Sudaroma rekomendacijų įgyvendinimo būklės ataskaita
	Įvertinimas kaip atliktas vidaus auditas ir jo kokybė subjekto nuožiūra	Atliekama vidaus audito vertinimo anketa

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika (2010)

Remiantis vidaus audito eigos viešajame subjekte (Vilniaus miesto savivaldybėje) analize pagal Milėnas V. (2010) galima teigti, kad vykdymo etapų yra daugiau negu vidaus audito privataus sektoriaus vykdyme. Atlikus analizę, pastebėta, kad sudaromi etapų žingsniai yra griežtesni ir labiau reglamentuoti viešajame sektoriuje. Analizė atskleidė, kad viešojo subjekto vidaus audito etapų skaičius yra didesnis. Vienas didžiausių skirtumų tarp viešojo ir privataus sektoriaus vidaus audito vykdymo eigų yra tai, kad viešajame sektoriuje yra įtraukti tokie du etapai kaip: (1) vidaus audito skyriaus vedėjo pavidimas ir (2) išankstinis tyrimas.

Šių papildomų etapų atsiradimą viešajame sektoriuje lėmė tai, jog atlikti audito procedūras būtų paskirti tinkamos kompetencijos darbuotojai, o lėšų valdymo reikalavimai suprasti.

Institucijų valdomos lėšos yra gautas finansavimas iš valstybės biudžeto arba lėšos gautos iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, todėl vidaus audito skyriaus darbuotojai, ištyrę lėšų panaudojimą reglamentuojančius reikalavimus, nustato, ar efektyviai ir tikslingai yra panaudotos lėšos. Būtent paskyrimas leidžia maksimaliai efektyviai panaudoti laiko ir kompetencinius išteklius, o išankstinis tyrimas užtikrina, kad tikrinimo kriterijai ir tikrinimo apimtis bus suprasti. Vidaus audito skyriaus vedėjo pavedimas vidaus auditoriui yra reikšmingas, nes vedėjas įvertina planuojamo audito pobūdį ir ar vidaus audito atlikimas pavedamas atitinkamam auditoriui. Negalima auditoriui pavesti tokio darbo, kurio atlikimui trūksta auditoriaus kompetencijos ar praktinės patirties. Tokiam auditoriui naudinga sudaryti galimybes specializuotis atitinkamuose mokymuose. Kito žingsnio, išankstinio tyrimo, svarba susijusi vidaus audito objekto vertinimu, t. y. įtvirtinama ar verta atlikti auditą pilna apimtimi, ar dalinai pilną pasiekiant tą patį tikslą. Pilnos apimties vidaus audito metu, vidaus auditorius analizuoja vidaus audito objektą pagal vadovo patvirtintą vidaus audito programą, įvertina audituojamo subjekto vidaus kontrolės sistemą, jos funkcionavimą ir rizikos valdymą.

Išanalizavimus viešosios institucijos, šiuo atveju Vilniaus miesto savivaldybės, vidaus audito procesą, aktualu suvokti tokios vidaus audito sistemos privalumus ir trūkumus.

Visų pirma, auditoriaus patirtis, gebėjimai ir galimybės pritaikyti patvirtintą metodiką konkrečiam vidaus auditui atlikti vertinama kaip stiprioji vidaus audito proceso pusė. Taip pat kaip privalumą galima išskirti vidaus audito atlikimo nuoseklumą, kuris remiasi vidaus audito organizavimo ir atlikimo etapais.

Dar vienas vidaus audito privalumas yra tai, kad viešosios įstaigos vidaus auditui atlikti auditoriai atrenkami atsižvelgiant į vidaus audito pobūdį, jo sudėtingumą, auditorių darbo patirtį ir turimus įgūdžius. Minėta savybė užtikrina efektyviai ir kompetentingai atliktą auditą.

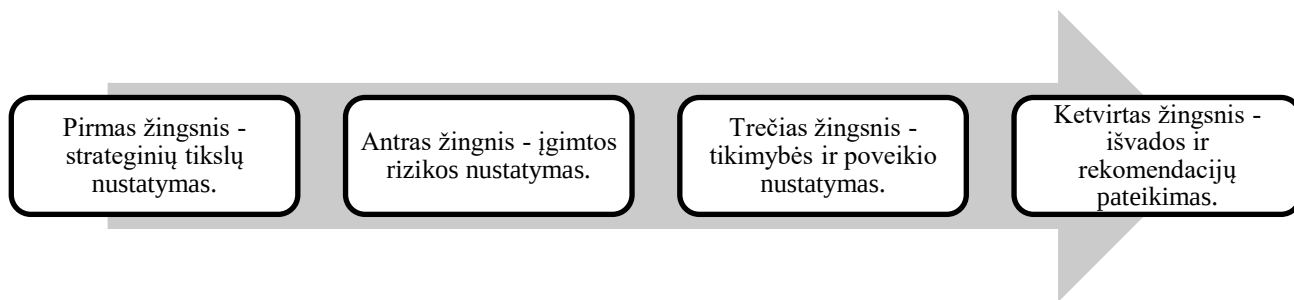
Trūkumas, kad vidaus audito programos parengimas konkrečiam subjektui nėra pakankamai rezultatyvus. Nors minėta programa yra suderinta su vidaus audito tarnybos vadovu, sudėtinga tiksliai numatyti detalias planuojamo vidaus audito proceso dalis. Metinis vidaus audito planas turėtų būti lankstus, t. y. koreguojamas vidaus audito vykdymo metu. Žinoma, kad plano koregavimu nebūtų sukčiaujama, tam turi būti paskirtas atitinkamas asmuo, šiuo atveju gal net ir įmonės vidaus audito skyriaus vedėjas, kuris prižiūrėtų plano koregavimus ir juos galutinai tvirtintų.

VIDAUS AUDITO RIZIKOS VALDYMO PROCESAS

Rizikos valdymas ir vidaus kontrolės sistema yra glaudžiai susiję. Rizikos valdymo metu ne tik identifikuojama rizika, bet tuo pačiu suformuojamos vidaus kontrolės procedūros, kurių paskirtis suvaldyti riziką. Tuo remiantis rizikos valdymas ir minėta vidaus kontrolės sistemos dalis turėtų būti kuriama ir vertinama sistemingai: asmuo, kuris įmonėje atsako už vidaus kontrolės funkcionavimą tuo pačiu atsako ir už rizikos valdymą.

Įmonės rizikos valdymo metodai ir kontrolė padeda gerinti rizikos valdymą, kuris savo ruožtu padeda sukurti didesnę vertę. Vidaus auditas ir rizikos valdymas turi glaudų ryšį, todėl rizikos valdymo procesai įtraukiami į vidaus audito planavimą. Planavimo metu sprendžiama, ar įmonės rizikos valdymas padeda užkirsti kelią pasireikšti vidaus kontrolės trūkumams, kas leidžia susimąžinti vidaus audito atliekamų procedūrų kiekį. Kai išankstinio tyrimo metu nustatoma, kad įmonė pati sugeba užkirsti kelią rizikų pasireiškimui, tada vidaus auditorius rizikos pasireiškimą tikimybę vertina mažesne. Tuo tikslu audito planavimo eigoje yra įtrauktas rizikos vertinimas. Pabaigus auditą, sudaromas rekomendacijų įgyvendinimo planas ir toliau vykdoma poauditinė veikla, kuri stebi, ar organizacija imasi veiksmų rekomendacijų įgyvendinimui ir kaip tinkamai laiku jas įgyvendina.

Atlikus Lukošienė I. (2018), Bokulaitė R. (2016), Puškorius S. (2004) mokslinių straipsnių ir kitų viešai prieinamų šaltinių analizę nustatyti žingsniai vidaus audito nustatytoms rizikos valdymui. (Žr. 2 pav.)

2 pav. Vidaus audito rizikos valdymo eiga

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lukošienė I. (2018), Bokulaitė R. (2016), Puškorius S. (2004)

Pirmas žingsnis. Tikslų nustatymas strateginiu lygiu ar organizacijos veiklos lygmenyje. Darant prielaidą, kad tai buvo atlikta rizikos valdymo procese, vidaus auditas gali remtis šio proceso rezultatais ir naudoti šiuos tikslus kaip pagrindinius vidaus audito užduoties tikslus.

Antras žingsnis. Įgimta rizika, kuri buvo nustatyta rizikos valdymo procese, kelianti grėsmę, turi būti apsvastyta vidaus auditorių. Visi pavojai ir galimybės turėtų būti įtraukti kaip į galimą riziką.

Trečias žingsnis. Vidaus auditorius gali naudotis įgimtos rizikos įvertinimu kalbant apie tikimybę ir apie poveikį.

Ketvirtas žingsnis. Vidaus auditorius turėtų suderinti kiekvieno vidaus auditoriaus rekomendacijas atitinkamam atsakymui paruošti.

Rekomendacinės vidaus kontrolės sukūrimo, veikimo ir tobulinimo, jos vertinimo gairės viešojo sektoriaus subjektams (2014) nurodo, kad rizikos valdymo procesas subjekte turėtų būti organizuojamas laikantis tokių principų:

- Turi būti numatytas ir užtikrintas reikiamas kiekis išteklių organizacijos veiklos rizikai valdyti;
- Rizikos valdymo procesas turi tapti neatskiriama organizacijos valdymui ir sprendimų priėmimo dalis;
- Prieš diegiant rizikos valdymo procesą svarbu atsižvelgti į organizacijos vykdomą veiklą, pobūdį, rizikos veiksnius ir pan.;
- Rizikos valdymo procesas turi apimti visus organizacijos padalinius, jų vykdomas veiklos sritis, kuriose yra nustatomi rizikos veiksniai, kurie yra reikšmingi vykdomai veiklai.

Tuo tarpu privačiame sektoriuje, išanalizavus įvairius mokslinius šaltinius Coram, P., Ferguson, C., & Moroney, R. (2008), Spira, L. F., & Page, M. (2003) ir Gylys V. (2014), Šeštokas P. (2014) buvo nustatyti rizikos valdymo eigai įtaką darantys įtakojoantys veiksniai: pradedant vertės–baigiant saugos veiksniais:

1. Dažniausiai nustatytos rizikos kuria tam tikrą vertę – nuokrypį.
2. Numatyti įstatymai rizikas gali apriboti.
3. Rizikos turi būti vertinamos objektyviai ir realistiškai.
4. Rizikos turi būti pamatuojamos realistiniu, optimistiniu, pesimistiniu scenarijais.
5. Nustatomi su rizikos valdymu ir identifikavimu susiję kaštai.
6. Rizika valdoma pagal numatytą planą ir aplinkos veiksnių daromą įtaką.
7. Subjektas renkasi saugiausią rizikos valdymo procesą ir apsvarsto apsidraudimo galimybes.

Galima teigti, kad rizikos valdymas gali būti įstatyme numatyta sąlyga, kuri padeda objektyviai, o ne intuityviai numatyti pavojus, taip pat padeda priimti sprendimus remiantis pamatuota rizika. Rizikos valdymas padeda sumažinti nepageidaujamo įvykio pasekmių šalinimo kaštus, gerina organizacijos valdymą, užtikrina vadovų ir darbuotojų pasitikėjimą, gerina bendrą darbuotojų saugą bei didina organizacijos vertę.

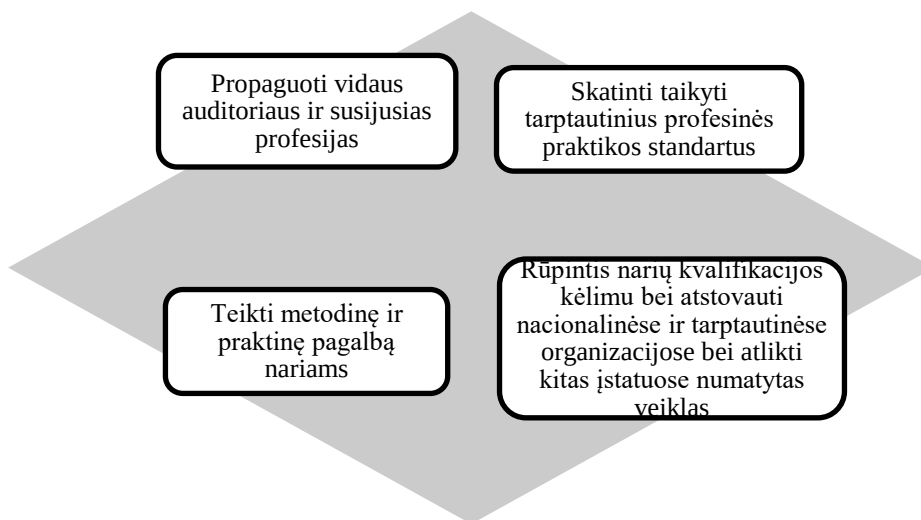
VIDAUS AUDITORIŲ ASOCIACIJOS VAIDMUO VIENIJANT METODIKĄ

Pagal Mackevičius J. (2001) kalbant bendrai apie auditą, t. y. neišskiriant ir neklasifikuojant pagal tam tikras audito rūšis, galima išskirti svarbiausias institucijas ir organizacijas, kurios atlieka didelį vaidmenį finansinio ar vidaus audito eigoje: Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba prie LR Finansų ministerijos (AVNT), Lietuvos auditorių rūmai (LAR), Valstybės ir savivaldybių vidaus auditorių asociacija, Vidaus auditorių asociacija (VAA), Rizikos valdymo profesionalų asociacija, LR Valstybės kontrolė, kitos su audito veikla susijusios organizacijos ar asociacijos.

Šios organizacijos, susijusios su audito ir finansinės atskaitomybės sritimis siekia, kad būtų užtikrinta auditorių ir audito įmonių priežiūra ir finansinės atskaitomybės informacijos patikimumas, taip pat užtikrinama verslo vertinimo kokybė bei verslo vertinimo įmonių ir visuomenės teisių ir jų teisėtų interesų šioje srityje apsauga.

Nagrinėjant vidaus audito svarbą tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuose, svarbi yra auditoriaus kompetencija ir gebėjimai atlikti teisingą bei naudingą auditą. Viena iš organizacijų, kuri vienija vidaus auditorius Lietuvoje yra Vidaus auditorių asociacija (VAA).

Vidaus auditorių asociacija – tai organizacija, vienijanti Lietuvos ir kitų šalių vidaus audito, rizikos ir kokybės valdymo specialistus. Pagrindiniai tikslai, kurių siekia ši asociacija yra nurodomi 3 paveiksle.

3 pav. Vidaus auditorių asociacijos (VAR) tikslai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VAR tinklapio pateikta informacija (2019)

Vidaus auditorių asociacija įkurta 1997 m. liepos 31 d. grupės vidaus kontrolės srityje dirbančių iniciatyvių asmenų. Steigimo sutartį pasirašė įgalioti Lietuvos Banko ir Lietuvos Energijos atstovai. Nuo to laiko organizacija tapo Tarptautinio vidaus auditorių instituto, apimančio 170 tūkstančių profesionalų visame pasaulyje, Lietuvos skyriumi (2000 m. liepos mėn.) ir Europos vidaus auditorių institutų konfederacijos, vienijančios 40 tūkstančių narių, pilnateisiu nariu.

Auditoriai, kurie yra tapę šios asociacijos nariais aktyviai dalyvauja tarptautinių organizacijų veikloje, išrinkti jų valdybų, komitetų ir darbo grupių nariais. Lietuvoje asociacija šiuo metu vienija virš 180 profesionalų, dirbančių viešajame ir privačiame sektoriuje.

Įdomu, kad šiuo metu organizacija vykdo strateginį planą 2018 – 2020 metams, kurio misija vienyti vidaus audito profesionalus bei skleisti informaciją apie vidaus audito naudą bei gerąją praktiką Lietuvoje. Asociacija rūpinasi, kad vidaus audito profesionalai būtų pripažįstami ir taptų būtini organizacijose, viešajame ir privačiame sektoriuose.

Asociacija skatina tiek viešojo, tiek privataus sektorių vidaus auditorius taikyti visuotinai priimtus standartus, gaires, gerąją praktiką, bendradarbiauti su valstybės ir išorės auditoriais.

Asociacijos vaidmuo skatinant kvalifikacijos kėlimą, padeda organizacijoms įdiegti ir taikyti tokią vidaus kontrolę, kuri užtikrintų tikros ir teisingos finansinės atskaitomybės parengimą, finansavimo panaudojimo kontrolę ir susikalbėjimą tarp įvairių auditorių.

Taigi, galima daryti išvadą, jog vidaus auditorių asociacijos dėka didinamas ir finansinių ataskaitų patikimumas, t. y. užtikrinama, kad atskleidžiama verslo įmonių informacija yra tikra ir teisinga, o rekomendacijos padeda sumažinti riziką, susijusią su vidaus kontrole, pasireiškimo tikimybę.

IŠVADOS

1. Vidaus audito viešajame sektoriuje svarbiausios funkcijos yra analizuoti veiklą ir valdymą, vertinti lėšų gautų iš tarptautinių organizacijų administravimą ir panaudojimą, o privačiame sektoriuje - užkirsti kelią nuostolingoms operacijoms, patikrinti veiklos efektyvumą ir riziką, pelningumui darančių veiksnių įtaką.

2. Svarbiausi vidaus audito etapai privačiuose subjektuose yra vidaus audito vykdymo eiga ir įmonės veiklos tobulėjimo stebėjimas. Būtent šių etapų žingsniai kuria didžiausią vertę vykdant vidaus auditą, nes pirmuoju minėtu etapu nustatomos rizikos, tirama bei analizuojama įmonės informacija, o įmonės veiklos tobulėjimo etapu stebimas subjektas ir jo gebėjimai tobulėti, siekti nustatytų rezultatų pagal tam tikras pateiktas vidaus audito rekomendacijas. Kiti vidaus audito eigos etapai, tokie kaip planavimas ir vidaus audito ataskaitos rengimas, yra pagrindai svarbiausiems veiksams atlikti.

3. Vienas didžiausių skirtumų tarp viešojo ir privataus sektoriaus vidaus audito vykdymo eigų yra atsiradę tokie etapai kaip vidaus audito skyriaus vedėjo pavedimas ir išankstinis tyrimas. Atlikus viešosios įstaigos vidaus audito procedūrų analizę (remiantis Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika), nustatyti tokie privalumai ir trūkumai: privalumai – vidaus auditas atliekamas labai nuosekliai, pagal tam tikras sudarytas programas; vidaus auditui atlikti auditoriai atrenkami atsižvelgiant į vidaus audito pobūdį, jo sudėtingumą; trūkumas – vidaus audito programos parengimas konkrečiam subjektui nėra pakankamai rezultatyvus.

4. Rizikos valdymo metu ne tik identifikuojama rizika, bet tuo pačiu suformuojamos vidaus kontrolės procedūros, kurių paskirtis suvaldyti riziką. Rizikos valdymas padeda sumažinti nepageidaujamo įvykio pasekmių šalinimo kaštus, gerina organizacijos valdymą, užtikrina vadovų ir darbuotojų pasitikėjimą, gerina bendrą darbuotojų saugą bei didina organizacijos vertę.

5. Vidaus auditorių asociacija – tai organizacija, vienijanti Lietuvos ir kitų šalių vidaus audito, rizikos ir kokybės valdymo specialistus. Ši organizacija vykdo strateginį planą 2018 – 2020 metams, kurio pagrindinė misija vienyti vidaus audito profesionalus bei skleisti informaciją apie vidaus audito naudą bei gerąją praktiką Lietuvoje. Lietuvoje veiklą vykdančios audito įmonės ir auditoriai yra tinkamai paruošti ir kvalifikuoti asmenys, kurių dėka įvertinimas subjekto patikimumas, suteikiama visa reikšmingų nuokrypių informacija vartotojams, tikrinami ir įvertinami viešųjų lėšų naudojimai, įvertinamos rizikos ir suteikiamos rekomendacijos nustatytų rizikų tikimybės mažinimui.

LITERATŪRA

1. Auditas viešajame sektoriuje. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrolė.lt/vsa/puslapis.aspx?id=34> (Žiūrėta 2018-11-18)

2. Bokulaitė, R. *Vidaus audito organizavimas Vilniaus miesto savivaldybėje* (2016). Vilnius, 2016

3. Coram, P., Ferguson, C., & Moroney, R. (2008). Internal audit, alternative internal audit structures and the level of misappropriation of assets fraud. *Accounting & Finance*, 48(4), 543-559.

4. Gylis, V. (2014) Rizika ar pasekmės. Kodėl rizikos valdymas visada laimi prieš pasekmių valdymą
5. Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas (1999). Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.83535/CQxGjHjYFG> (Žiūrėta 2018-11-18)
6. Lietuvos Respublikos vidaus kontrolės ir vidaus audito įstatymas (2002). Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.197703> (Žiūrėta 2018-11-18)
7. Lukošienė, I. „Vidaus auditas – įmonėms kurioms rūpi jų sveikata“ (2018). Verslo žinios. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2018/08/11/vidaus-auditas--imonems-kurioms-rupi-ju-sveikata> (Žiūrėta 2018-11-18)
8. Mackevičius, J. (2001). *Auditas: teorija, praktika, perspektyvos; monografija*. Lietuvos Mokslų Akademija.
9. Metinė vidaus audito tarnybų veikimo 2014 metais viešuosiuose juridiniuose asmenyse ataskaita. LR finansų ministerija. 2015 m. birželio 17 d. Nr. (19.27-2)-11K-7. Milėnas V. (2010) Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vidaus audito skyriaus vidaus audito metodika ir jos tvirtinimas [40-759]. Vilniaus miesto savivaldybės administracija. Pareigienė R. *Įmonės vidaus auditas* (2008). Akademija, 2008.
10. Puškorius, S. (2004). Veiklos auditas. *Vilnius: Baltijos kopija*.
11. Rupšys, R., & Stačiokas, R. (2005). Internal audit reporting relationships: the analysis of reporting lines. *Engineering economics*, 43(3), 49-53.
12. Vidaus audito asociacija (2019) Prieiga per internetą: <https://vaa.lt/apie/> (Žiūrėta 2019-10-08)
13. Vidaus audito rekomendacijos (2003). LR Finansų ministerija, Vilnius.
14. Spira, L. F., & Page, M. (2003). Risk management: The reinvention of internal control and the changing role of internal audit. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 16(4), 640-661.
15. Šeštokas, P. (2014) „Vidaus auditas – vadovo valdymo įrankis“. Lietuvos žinios, 2014-03-26. Prieiga per internetą: <https://www.lzinios.lt/lzinios/ekonomika/vidaus-auditas-vadovo-valdymo-irankis/176278> (Žiūrėta 2018-11-18)

INTERNAL AUDIT: PRIVATE AND PUBLIC SECTOR ANALYSIS

KOTRYNA NAGYTĖ

Kaunas University of Technology

SUMMARY

Internal auditing is an independent, objective assurance and consulting activity designed to add value to and improve an organization's operations. It helps an organization accomplish its objectives by bringing a systematic, disciplined approach to evaluate and improve the effectiveness of risk management, control and governance processes. Internal auditing achieves this by providing insight and recommendations based on analyses and assessments of data and business processes. The paper analyzes the significance of internal audit in private and public entities, the course of internal audit performance, risk management processes and the role of the Internal Audit Association. It also presents conclusions and recommendations for the solution of problem areas, presents a specific case of public sector (internal audit of Vilnius City Municipality Internal Division) and analysis of private sector internal audit according to scientific literature. The purpose of this article is to determine the ranking of internal audit procedures in the public and private sectors, risk management procedures, and the role of relevant associations and organizations in audit activities. One of the major differences between public and private sector internal audit performance is the emergence of stages such as the commissioning and preliminary investigation of the head of the internal audit unit. It has also been found that risk management helps to reduce the cost of dealing with the consequences of an adverse event, improves the management of the organization, ensures

trust between managers and employees, improves overall employee safety and enhances the value of the organization.

Keywords: internal audit, public sector, private sector, control, risk.

16 TARPTAUTINĖS FINANSINĖS ATSKAITOMYBĖS STANDARTO „NUOMA“ REIKŠMĖ IR POVEIKIS FINANSINEI ATSKAITOMYBEI

RUGILĖ RAMANAUSKAITĖ

Kauno technologijos universitetas
Konsultantė: doc. Alfreda Šapkauskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas poreikis keisti 17-ąją tarptautinę apskaitos standartą į 16-ąją tarptautinės finansinės atskaitomybės standartą, apimančią nuomos registravimo apskaitoje taisykles. Atlikta mokslinės literatūros analizė, siekiant nustatyti teorinį 16-ojo TFAS poveikį finansinei atskaitomybei. Darbo tikslas yra išanalizuoti 16-ojo TFAS reikšmę ir jo poveikį finansinei atskaitomybei, todėl praktinėje straipsnio dalyje išanalizuoti pokyčiai, atsiradę dėl 17-ojo TAS keitimo į 16-ąją TFAS, bei šių pokyčių įtaka finansinei atskaitomybei ir finansiniams rodikliams. Naudoti tyrimo metodai apima mokslinės literatūros analizę ir sisteminimą bei antrinių duomenų analizę.

IVADAS

Vienas iš Tarptautinės apskaitos standartų valdybos (TASV) tikslų yra leisti standartus, užtikrinančius skaidresnių ir labiau palyginamų finansinių ataskaitų rengimą, kuriomis remiasi dabartiniai ir potencialūs investuotojai priimant sprendimus (IFRS Foundation, 2019a). Siekiant nustatyti vienodus turto ir įsipareigojimų įvertinimo standartus visame pasaulyje, 2016 m. buvo paskelbtas 16-asis tarptautinės finansinės atskaitomybės standartas (toliau – TFAS) „Nuoma“, kuriame nustatytos naujos nuomos atpažinimo, matavimo ir atskleidimo finansinėje atskaitomybėje taisyklės, ir tai pakeitė iki 2019 metų galiojusį 17-ąją tarptautinę apskaitos standartą (toliau – TAS). Nuomą reguliariai naudoja daugumos sektorių subjektai, nes tai svarbus finansavimo šaltinis. Naujo standarto poveikis įmonių finansinėms ataskaitoms reikšmingas tiek balanse, tiek pelno (nuostolių) ataskaitoje. Be to, 16-asis TFAS darys įtaką ir įmonių finansiniams rodikliams.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti 16-ojo TFAS – nuomos – reikšmę ir jo poveikį finansinei atskaitomybei.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė ir sisteminimas, antrinių duomenų analizė.

Straipsnyje bus apibrėžtas poreikis keisti 17-ąją TAS į 16-ąją TFAS. Atlikus mokslinės literatūros analizę, bus identifikuojami standarto teoriniai aspektai. Paskutinėje dalyje, išanalizavus standarto pritaikymą, nustatomas jo poveikis finansinei atskaitomybei.

16-ojo TFAS TEORINIAI ASPEKTAI

Standarto raida. Siekiant išsiaiškinti pokyčius, atsiradusius dėl naujojo standarto įvedimo, pirmiausiai reikia išanalizuoti 17-ojo TAS ypatybes. Šiame standarte nuoma yra išskirta į dvi rūšis: veiklos ir finansinę. Finansinė nuoma pasižymi visų rizikų ir naudų, susijusių su nuosavybe, perdavimu (Peprníčková, 2017). Tokios nuomos atveju, nuomojamas turtas turi būti atvaizduojamas nuomininko balanse turto ir įsipareigojimų dalyse, o nuomojamo turto vertė apima finansinės nuomos teikėjui per numatytą laikotarpį išmokama bendra suma. Tuo tarpu nuomotojo balanse tai fiksuojama kaip gaunama suma, lygi grynosioms investicijoms į nuomą, taip pat pelno (nuostolių) ataskaitoje pripažįstamos pajamos. Jei nuoma nepasižymi visų rizikų ir naudų, susijusių su nuosavybe, perdavimu, vadinasi, tai yra veiklos nuoma (Peprníčková, 2017). Šios nuomos atveju, nuomininko balansui įtaka nėra daroma, nes nei turto, nei įsipareigojimų registruoti nereikia. Pelno (nuostolių) ataskaitoje nuomos mokėjimai yra matomi, nes jie įtraukiami į sąnaudas. Kaip galima matyti, yra ypač svarbu atskirti finansinę nuomą nuo veiklos nuomos dėl teisingo nuomos mokėjimų registravimo. 2005 metais jau buvo pradėta oficialiai kritikuoti 17-ąją TAS, nes, remiantis jo taisyklėmis, ekonomiškai panašias operacijas galima apskaityti skirtingais būdais ir atvirkščiai – ekonomiškai skirtingi sandoriai gali būti vertinami

panašiai. Toks apskaitos vedimas sukėlė daug nepatogumų, todėl G4+1¹ parodė iniciatyvą naikinti nuomos skirstymą į veiklos ir finansinę (Peprníčková, 2017). Kuriant naują standartą, daugiausiai dėmesio buvo skiriama nuomininko apskaitai. Todėl pagrindiniu svarstytinu objektu buvo laikomas turto ir įsipareigojimų, kylančių iš nuomos sutarčių, pripažinimas.

Standarto esminiai aspektai. Pagal naująjį standartą, nuoma yra sutartis, suteikianti teisę naudoti turtą tam tikram laikotarpiui mainais už atlygį, jei per visą naudojimo laikotarpį klientas turi teisę gauti ekonominę naudą iš šio turto bei pats gali nustatyti šio turto panaudojimo tikslą bei būdą (IFRS Foundation, 2019b). Naująjį 16-ąjį TFAS standartą nuo 2019 metų sausio 1 dienos privalo taikyti visos įmonės, kurios finansines ataskaitas rengia pagal TAS arba TFAS ir nuomojasi turtą, įskaitant pelno siekiančias ir pelno nesiekiančias organizacijas. 16 TFAS nereikia taikyti šiais atvejais: mineralų, naftos, gamtinių dujų ar panašių neatsinaujinančių gamtos išteklių nuoma, biologinio turto nuoma, paslaugų koncesijos sutarimų atveju, intelektinės nuosavybės licencijų suteikimo atveju, nuomininko turimos teisės pagal licencijų sutartis dėl kino filmų, vaizdo įrašų, pjesių, rankraščių, patentų ir autoriinių teisių nuomos atveju (IFRS Foundation, 2019b). Šio standarto tikslas yra užtikrinti, kad nuomotojai ir nuomininkai pateiktų tiksliai atskleistą su nuoma susijusią apskaitos informaciją, kas padėtų finansinės atskaitomybės vartotojams įvertinti nuomos poveikį ūkio subjekto finansinei būklei, finansiniams rezultatams bei pinigų srautams.

Pagal 16-ąjį TFAS, nuomininkas nuomos pradžioje pripažįsta teisę naudotis turtu ir susijusius su nuoma įsipareigojimus. Nuomos įsipareigojimai yra vertinami pagal mokėjimų už nuomą dabartinę vertę per nustatytą nuomos laikotarpį. Teisė naudotis turtu (angl. *right-of-use asset*) yra nustatoma pagal nuomos įsipareigojimo sumą, pakoreguotą atsižvelgiant į nuomos išankstinius apmokėjimus, nuomininko patirtas pradines tiesiogines išlaidas (pavyzdžiui, komisinius) bei įvertintas restauravimo, pervežimo ir išmontavimo išlaidas (EY, 2018). Pagal naująjį standartą nuomininkams yra leidžiama pasirinkti apskaitos politiką pagal turto klasę ir nepripažinti nuomojamo turto bei nuomos įsipareigojimų trumpalaikės nuomos atveju, t. y., kai nuomos laikotarpis neviršija 12 mėnesių, arba mažos vertės turto (pavyzdžiui, kompiuteriai ar baldai). Nuomininkai privalo nuomos įsipareigojimą taip pateikti ataskaitose, kad būtų įvertintos palūkanos, o atliekant nuomos įmokas įsipareigojimai būtų mažinami. Išsinuomotas turtas yra nudėvimas, o nusidėvėjimo ir palūkanų sąnaudos turi būti įtrauktos į pelno (nuostolių) ataskaitą. Pinigų srautų ataskaitoje pagrindiniai mokėjimai pagal nuomos įsipareigojimus yra pateikiami finansinės veiklos pinigų srautuose.

Nuomotojų apskaita pagal naują standartą iš esmės nepasikeitė. Nuomotojai visas nuomos sutartis klasifikuoja pagal tą patį skirstymo principą kaip ir 17-ajame TAS ir išskiria dvi nuomos sutarčių rūšis: veiklos nuoma ir finansinė nuoma. Veiklos nuomos atveju, nuomotojai toliau pripažįsta pagrindinį turtą. Taip pat nuomotojai pripažįsta nuomos pajamas, įvertinus, kad nuomininko įmokos mažėja dėl turto nudėvėjimo tiesiogiai proporcingu metodu ar kitu pasirinktu metodu, kuris geriau atspindėtų naudojamo turto teikiamos naudos mažėjimą. Finansinės nuomos atveju, nuomos pradžioje nuomotojas pripažįsta nuomojamą turtą savo balanse ir pateikia jį kaip gautiną sumą, lygią grynosioms investicijoms į nuomą, t. y. nuomotojai pripažįsta ne pagrindinį turtą, o grynąsias investicijas į nuomą.

Standarto teorinė analizė. Šį standartą bei jo poveikį analizavo ir mokslininkai. Vieni jų yra Morales-Díaz ir Zamora-Ramírez, tyrę 16 TFAS poveikį ūkio subjektų finansinėms ataskaitoms. Morales-Díaz ir Zamora-Ramírez (2018) pažymi, jog pradėjus taikyti šį standartą, ūkio subjektams padidės turtas ir įsipareigojimai. Dėl šios priežasties mažės kai kurie finansiniai rodikliai, pavyzdžiui, ROA (angl. *return on assets*, liet. turto pelningumas). Šis rodiklis apskaičiuojamas kaip grynojo pelno ir turto santykis, taigi dėl standarto taikymo padidėjęs turtas lems mažesnę rodiklio reikšmę. Autorių teigimu, analitikai privalo prognozuoti naujojo standarto

¹ Group of Four – standartų nustatymo institucijų nariai iš JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Australijos ir vėliau prisijungusios Naujosios Zelandijos (FASB, 2000)

poveikį finansiniams rodikliams, kad būtų tinkamai pasiruošta taikyti šį naująjį standartą. Siekiant ištirti naujo nuomos apskaitos modelio poveikį finansiniams rodikliams, Morales-Díaz ir Zamora-Ramírez (2018) išanalizavo finansinį svertą, turto pelningumą ir palūkanų padengimą šiuose sektoriuose: transporto (kai nuomojamas turtas yra transporto priemonės), mažmeninė prekyba ir viešbučiai (nuomojamas nekilnojamas turtas), pramonės (nuomojamos mašinos), elektros ir komunalinių paslaugų sektorius (nuomojama žemė ir įranga), telekomunikacija (nuomojamas nekilnojamas turtas ar bokštai). Autoriai nustatė, kad bendras turtas, visi išipareigojimai bei finansinis svertas turi daug padidėti, pradėjus taikyti 16-ąjį TFAS, tačiau gauti rezultatai skiriasi, priklausomai nuo sektoriaus. Labiausiai naujojo standarto paveikti sektoriai yra tie, kurių nuomos išlaidų santykis su visais išipareigojimais yra didesnis. Be to, pradėjus taikyti naująjį standartą ir atsižvelgiant į naują nuomos išipareigojimą, įmonėms turėtų padidėti palūkanų sąnaudos (Morales-Díaz, Zamora-Ramírez, 2018). Atsižvelgiant į 16-ojo TFAS įtaką finansiniam svertui ir kitiems rodikliams, tikėtina, kad daugelio įmonių nuomos politika ilginiui turėtų pasikeisti, įgyvendinant naujojo standarto reikalavimus. Šiuo metu daugelio įmonių finansiniai metai dar nėra pasibaigę, metiniai rodikliai neapskaičiuoti ir realios pasekmės dėl standarto įvedimo nėra aiškios. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad įmonės, turėjusios didelį finansinį svertą dar prieš 16-ojo TFAS įtvirtinimą, mažino savo nuomos intensyvumą siekiant sumažinti finansinę riziką, kuri gali kilti pradėjus taikyti naują standartą.

Nagrinėjant iššūkius ir sunkumus, susijusius su standarto diegimu įmonėse, svarbu išskirti dvi skirtingas puses: nuomininkus ir nuomotojus. Matos ir Niyama (2018) išskyrė, kad pagrindiniai iššūkiai nuomos gavėjo pusėje yra patiriamos didelės išlaidos, susijusios su verslo valdymo sistemomis. Šios išlaidos apima turimų nuomos sutarčių pertvarkymą apskaitos sistemoje, žmoniškųjų išteklių kaštus šiam darbui atlikti ir kita. Vis dėlto išlaidos sutarčių pertvarkymui turėjo būti skirtingos, nes viskas priklauso nuo įmonės nuomojamo turto dydžio, todėl kuo įmonė turi daugiau nuomojamo turto, tuo laiko ir finansinės išlaidos buvo didesnės. Dar vienas sunkumas, kurį išskiria autoriai, yra 16-ojo TFAS reikalavimų gausa ir tuo pačiu pastebimas gairių, kaip šiuos reikalavimus patenkinti, trūkumas. Dėl šios priežasties greitai įsidiesti šį standartą yra komplikauta (Matos, Niyama, 2018). Tačiau mokslininkai pabrėžia, kad yra tikėtina, jog minėtos problemos turėtų išsispęsti naudojant standartą ir taikant jį praktikoje ilgesnį laiką.

16-ojo TFAS PRAKTINIAI ASPEKTAI

Pokyčiai balanse ir pelno (nuostolių) ataskaitoje. Kadangi 16-asis TFAS yra taikomas neseniai ir finansiniai metai dar nėra pasibaigę, nėra daug standartą naudojančių įmonių pastabų apie standarto ypatumus. Deloitte (2019) nuomone, naujasis standartas turėtų pateikti daugybę iššūkių ir, tikėtina, nesklandumų įmonėms, besinaudojančioms nuomos paslaugomis. Pradėjus naudotis naujuoju standartu, balanso pokyčiai gali daryti reikšmingą įtaką sandorių skaičiavime ar derybose (Deloitte, 2019). Pagrindiniai pasikeitimai balanse pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Turto ir įsipareigojimų pripažinimo pasikeitimai (sudaryta autorės remiantis Săcărin, 2018)

	17 TAS		16 TFAS	
	Finansinė nuoma	Veiklos nuoma	Finansinė nuoma	Veiklos nuoma
Turtas pripažįstamas balanse	Taip	Ne	Taip	
Įsipareigojimai pripažįstami balanse	Taip	Ne	Taip	
Nebalansinės teisės ir įsipareigojimai	Ne	Taip	Ne	

Kaip galima matyti, po 16-ojo TFAS įvedimo balanse yra pripažįstamas ne tik finansinės nuomos turtas, bet ir turtas, atsirandantis dėl veiklos nuomos. Dėl šios priežasties padidės turto ir įsipareigojimų dalis. Dažnu atveju tai gali daryti neigiamą įtaką, nes pernelyg dideli įmonės įsipareigojimai gali sudaryti neigiamą išpūdį antrajai sutarties pusei, o didesnis turtas ne visada nurodys teisingą turimo turto informaciją. Supaprastintas balansas ir jo straipsnių pokyčiai dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

Balanso pokyčių praktinis pavyzdys (sudaryta autorės remiantis IFRS Foundation, 2016)

Balanso pakeičio praktinis pavyzdys (sudaryta autorės Renanthe HRS Foundation, 2016)			
Straipsnis	17 TAS		16 TFAS
	Finansinė nuoma	Veiklos nuoma	
Turtas			
Ilgalaikis turtas:			
Pastatai, įrengimai	80 000	0	330 000
Trumpalaikis turtas	90 000		90 000
Nuosavas kapitalas ir įsipareigojimai			
Nuosavas kapitalas	90 000		90 000
Įsipareigojimai	80 000	0	330 000
Nebalansinis turtas		250 000	
Nebalansiniai įsipareigojimai		250 000	

Pastebima, jog iki 16 TFAS įvedimo, veiklos nuomos atveju turtas ir įsipareigojimai buvo registruojami nebalansinėse sąskaitose, kurios neatspindi pačioje balanso finansinėje atskaitoje. Įsigaliojus naujam standartui, visas turtas ir įsipareigojimai, susiję su veiklos nuoma, turi būti parodomi balanso straipsniuose, dėl ko padidėja balanso vertė, nors realiai turtas nėra turimas, turint omenyje tai, kad veiklos nuomos atveju visos rizikos ir naudos net nėra perduodamos nuomos gavėjui. Be to, pokyčiai pastebimi ir pelno (nuostolių) atskaitoje. 4 lentelėje pateikiami pagrindiniai pasikeitimai dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo.

4 lentelė

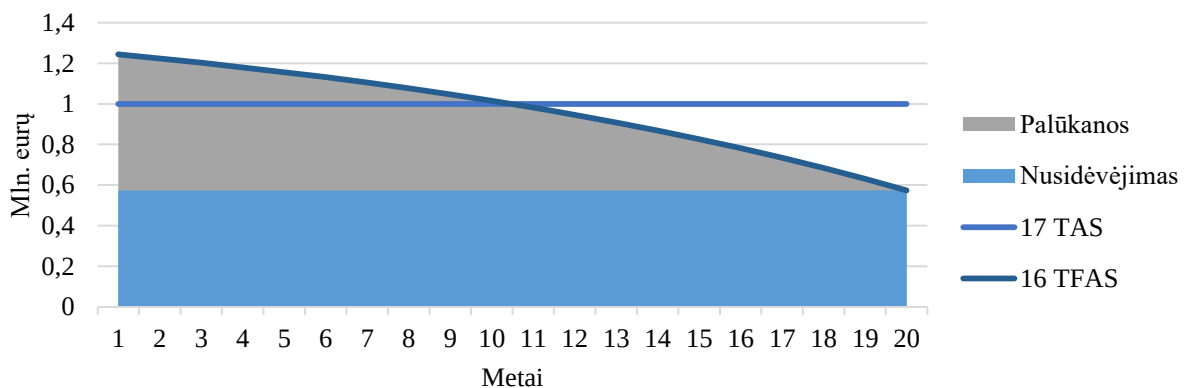
Pagrindiniai nuomos gavėjo pelno (nuostolių) ataskaitos straipsnių, susijusių su nuoma, pasikeitimai (sudaryta autorės remiantis Săcărin, 2018)

Straipsnis	17 TAS		16 TFAS
	Finansinė nuoma	Veiklos nuoma	

Veiklos sąnaudos	Nėra	Yra	Nėra
EBITDA			Didėja
Nusidėvėjimas ir amortizacija	Yra	Nėra	Yra
Veiklos pelnas			Didėja
Palūkanų sąnaudos	Yra	Nėra	Yra

Kaip buvo minėta, pagal 16-ąją TFAS nebelieka veiklos sąnaudų, atsirandančių dėl veiklos nuomos. Šios sąnaudos yra išdalintos į nusidėvėjimo ir amortizacijos bei palūkanų sąnaudas ir sudėtos kartu su finansinės nuomos sąnaudomis. Dėl veiklos sąnaudų nebuvimo, t.y. šių sąnaudų perkėlimo į tolimesnes pelno (nuostolių) ataskaitos dedamąsias, veiklos pelnas padidėja. Be to, padidėja ir EBITDA dėl anksčiau nagrinėtų priežasčių. Svarbu paminėti ir tai, kad pelno (nuostolių) ataskaitoje pasikeitė sąnaudų pobūdis: sąnaudos bus nukreipiamos į pirmųjų metų pelno (nuostolių) ataskaitą, o kitiems laikotarpiais sąnaudos vis perskaičiuojamos (Deloitte, 2019).

16-ojo TFAS praktinis pritaikymas. Išanalizavus balanso ir pelno (nuostolių) ataskaitos pokyčius įsigaliojus 16-ajam TFAS, galima apžvelgti, kaip nuoma yra fiksuojama apskaitoje. Pavyzdžiui, įmonei išsinuomojus objektą tam tikram laikotarpiui, nėra galima fiksuoti apskaitoje visą sutartyje numatytą sumą. Pirmiausiai, reikia įvertinti skolinimosi palūkanų normą, nes visus ateinančių laikotarpių mokėjimus reikia diskontuoti ir pateikti nuomos dabartinę vertę. Todėl balanse įtraukiamas turtas ir įsipareigojimai yra kasmet sumokama pinigų suma, tik išreikšta dabartine verte. Analizuojant pelno (nuostolių) ataskaitą, pirmaisiais metais bus pripažintas turto nusidėvėjimas. Jei yra naudojamas tiesinis nusidėvėjimo metodas, tai į ataskaitą įtraukiama suma yra apskaičiuojama kaip nuomos dabartinės vertės ir periodų skaičiaus santykis. Taip pat bus įtraukiamos ir palūkanų sąnaudos, kurios atitinka nuomos dabartinės vertės ir skolinimosi palūkanų normos sandaugą. Lyginant su ankstesniu nuomos standartu, sąnaudose būtų pripažįstama tik kasmetinė nuomos suma. Pasibaigus pirmiesiems metams, situacija balanse keisis: nuomos turtas sumažės dėl jo nusidėvėjimo ir sumažės įsipareigojimai dėl grąžintos sumos. Per likusį nuomos laikotarpį pelno (nuostolių) ataskaitoje bus registruojamos vis mažesnės sąnaudos dėl mažėjančių palūkanų sąnaudų. Siekiant pavaizduoti situaciją grafiškai, galima pasitelkti hipotetinę situaciją: įmonė 20 metų laikotarpiui išsinuomoja patalpas už 1 mln. eurų per metus, o skolinimosi palūkanų norma yra lygi 6 proc. Nuomos sąnaudų palyginimas taikant 17 TAS ir 16 TFAS pateiktas 10 pav.

10 pav. Nuomos sąnaudų praktinis palyginimas (sudaryta autorės remiantis Deloitte, 2019)

Paveiksle galima matyti, kad, taikant 17-ąją TAS, visais metais nuomos sąnaudos yra lygios 1 mln. eurų. Tačiau taikant 16-ąją TFAS, pastebima sąnaudų mažėjimo tendencija: turto nusidėvėjimo išlaidos bus pastovios ir lygios 0,6 mln. eurų, tačiau palūkanų sąnaudos mažės. Tai galima matyti 5 lentelėje.

5 lentelė

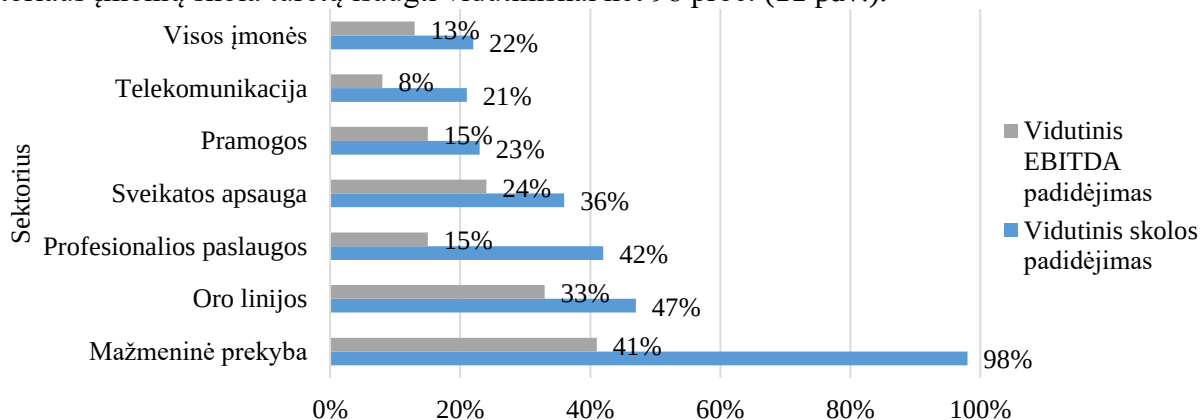
Nuomos įsipareigojimų kitimas per laikotarpį (sudaryta autorės remiantis Deloitte, 2019)

Metai	1 metų pradžia	1	2	3	...	18	19	20
Įsipareigojimo likutis	11,5	11,2	10,8	10,5	...	1,8	0,9	0,0
Palūkanų suma	0,7	0,7	0,6	0,6	...	0,1	0,1	0,0
Sumokama įsipareigojimo dalis	0,3	0,3	0,4	0,4	...	0,9	0,9	1,0
Visas mokėjimas	1	1	1	1	...	1	1	1

Lentelėje matomas įsipareigojimo likutis pirmų metų pradžioje yra diskontuota 20 mln. eurų vertė. Pateikiamas palūkanų sąnaudų mažėjimas atsiranda dėl to, jog kasmet vis labiau sumažėja įsipareigojimo likutis, nuo kurio yra mokamos palūkanos. Sumokama įsipareigojimo dalis yra gaunama kaip palūkanų ir viso mokėjimo skirtumas. Būtent šiuo dydžiu yra mažinamas įsipareigojimo likutis, dėl to mažėja ir sumokama palūkanų suma.

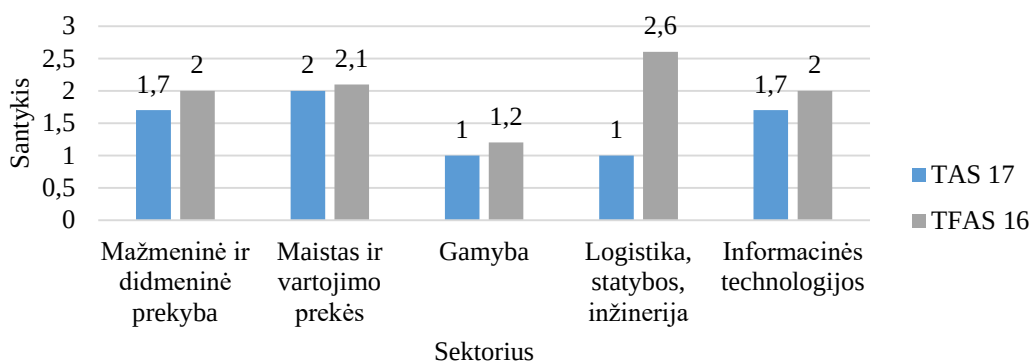
Nagrinėtas pavyzdys yra gana primityvus, nes jame nėra nuomos pertraukų, neįvyksta jokių komplikacijų, nors realybėje tai yra tikėtinos situacijos. 16-asis TFAS reikalauja, kad įmonės, kurios yra nuomos gavėjos, iškart įvertintų ne tik esamo, bet ir ateinančių laikotarpių sąnaudas bei įsipareigojimus, susijusius su nuoma. Įmonės turi numatyti ir galimas nuomos pertraukas ar kitus įmanomus pakitimus, kas yra sudėtinga dėl situacijų nuspėjamumo (Deloitte, 2019). Todėl kiekvieną kartą įvykus pakitimams, įsipareigojimai ir sąnaudos turi būti perskaičiuojami, dėl ko apskaita taps sudėtingesnė. Tikėtina, kad standarto nulemti pokyčiai turėtų pasireikšti tokiose įstaigose, kurių didžioji turima įmonės turto dalis yra nuomojama (Deloitte, 2019).

Finansinių rodiklių pokyčiai Kaip jau buvo minėta anksčiau, 16-ojo TFAS taikymas turi paveikti ir finansinius rodiklius. Vienas jų yra Morales-Díaz ir Zamora-Ramírez (2018) analizuotas skolos dydis. Labiausiai skola turėtų būti paveikta tuose sektoriuose, kurių veiklai vykdyti yra reikalingos didelės patalpos ar kitas turtas, kuris dažniausiai yra nuomojamas. PwC (2016) atliktu tyrimu nustatyta, kad dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo mažmeninės prekybos sektoriaus įmonių skola turėtų išaugti vidutiniškai net 98 proc. (11 pav.).

11 pav. Ekonomikos sektorių vidutinis skolos ir EBITDA padidėjimas dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo (sudaryta autorės remiantis PwC, 2016)

Paveiksle matoma, kad mažmeninės prekybos skolos padidėjimas yra pats didžiausias, lyginant su kitais sektoriais. Taip pat didelis skolos pokytis yra pastebimas oro linijų, profesionalių paslaugų sektoriuose. Vis dėlto bendrai visų įmonių EBITDA turėtų padidėti vidutiniškai apie 13 proc., o skola apie 22 proc. Tikėtina, kad ypač didelis skolos pokytis darys neigiamą įtaką įmonių finansinėms ataskaitoms, nes didės įsipareigojimų dalis kapitalo struktūroje, kas kartu didins įmonės finansinę riziką. Skolos pasikeitimai sąlygoja finansinių rodiklių pokyčius, kurie gali daryti įtaką įmonės galimybėms gauti finansavimą iš finansinių institucijų. Vienas iš pagrindinių rodiklių, kurį vertina bankai prieš išduodami paskolas, yra skolos ir EBITDA santykis. Šis rodiklis parodo įmonių pajėgumą grąžinti skolas, todėl didėjanti rodiklio reikšmė parodo kylančią finansinę riziką. 12 pav. pateikiamas skolos ir EBITDA santykio kitimas dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo.

12 pav. Skolos ir EBITDA santykis įvairiuose sektoriuose (sudaryta autorės remiantis Deloitte, 2016)

Kaip galima pastebėti, dėl standarto įsigaliojimo, skolos ir EBITDA santykio reikšmė išauga visuose analizuojamuose sektoriuose. Panaši situacija yra ir su skolos ir nuosavo kapitalo santykiu bei bendrojo likvidumo rodikliais. Dėl 16-ojo TFAS įsigaliojimo skolos ir nuosavo kapitalo santykis įmonėse padidėja, nes balanse išauga įsipareigojimų vertė, kuri anksčiau nebuvo rodoma balanse (žr. 3 lentelę). Tokia situacija pablogins rodiklio reikšmę ir dėl to bus galima pastebėti įmonių finansinės rizikos išaugimą. Bendrojo likvidumo koeficientas įmonėse sumažės dėl išaugsiančių trumpalaikių įsipareigojimų ir nekintančio trumpalaikio turto (Săcărin, 2017). Sumažėjusi rodiklio reikšmė indikuoja suprastėjusį įmonių mokumą ir didesnę finansinę riziką. Nors 16-ojo TFAS įsigaliojimas padidins įmonių įsipareigojimų dalį balanse, vis dėlto tai leis tiksliau įvertinti kylančią riziką, kadangi rodiklių reikšmės geriau atspindės realią įmonių padėtį ir jų įsiskolinimą.

Didėjant įmonių įsiskolinimui, kartu didėja ir balanse esantis turtas, nors, kaip buvo minėta anksčiau, veiklos nuomos atveju įmonei net neatitenka visos su nuomos objektu susijusios rizikos ir naudos. Be to, pradėjus taikyti šį standartą, turtas padidėja, tačiau reali įmonės padėtis nepakinta, todėl analizuojant įmonės veiklą ir jos rodiklius yra ypač svarbu įvertinti šio standarto poveikį balanso pokyčiams. Dėl padidėjusio turto yra pastebimas turto valdymo efektyvumo sumažėjimas, kuris buvo nulemtas turto apyvartumo rodiklio reikšmės sumažėjimo. Naudojant praktinį pavyzdį – oro linijų įmonę, yra prognozuojamas turto apyvartumo reikšmės sumažėjimas nuo 0,96 iki 0,81 (IFRS Foundation, 2016). Tokia situacija susidaro dėl to, jog įmonės pajamos išlieka tokios pačios, tačiau dėl standarto įsigaliojimo išauga turto vertė balanse. Kita vertus, nors pradėjus taikyti šį standartą reali įmonės padėtis nepakinta, o turtas padidėja, susidariusi situacija tiksliau atspindi realų įmonės turto valdymo efektyvumą, nes tokiu būdu yra parodomas visas turtas, kuriuo įmonė disponuoja.

Be to, dėl standarto įsigaliojimo yra paveiktas ir įmonių EBITDA bei veiklos pelnas, kurie didėja dėl veiklos sąnaudų išskaidymo į nusidėvėjimą ir amortizaciją bei palūkanų sąnaudas. 6

lentelėje pateikiamas praktinis pavyzdys, kuriame galima matyti oro linijų įmonės pelno (nuostolių) ataskaitos pokyčius, susijusius su 16-ojo TFAS įsigaliojimu.

6 lentelė

**Oro linijų įmonės pelno (nuostolių) ataskaitos pokyčiai
(sudaryta autorės remiantis IFRS Foundation, 2016)**

Straipsnis	TAS 17	TFAS 16	Pokytis
Pajamos	67 272	67 272	
Veiklos sąnaudos	60 893	58 340	
EBITDA	6 379	8 932	
Nusidėvėjimas ir amortizacija	3 908	5 674	
Veiklos pelnas	2 471	3 258	
Palūkanų sąnaudos	865	1 656	
Pelnas prieš mokesčius	1 606	1 602	
Pelno mokestis	285	285	
Grynasis pelnas	1 321	1 317	

Kaip ir minėta, veiklos sąnaudos smarkiai sumažėja ir atitinkamu dydžiu padidėja EBITDA. Kadangi veiklos sąnaudos išskaidomos į nusidėvėjimą ir amortizaciją bei palūkanų sąnaudas, todėl galima pastebėti šių straipsnių augimus, o veiklos sąnaudų mažėjimą. Dėl veiklos sąnaudų išskaidymo padidėja veiklos pelnas, tačiau galutinis rezultatas – grynasis pelnas – išlieka beveik nepakitęs. Săcārin (2018) teigimu, grynojo pelno pasikeitimas priklauso nuo nusidėvėjimo dydžio, mokėjimų terminų, palūkanų normų ir nuomos laikotarpio. Analizuojant 16-ojo TFAS įtaką pelno (nuostolių) ataskaitos santykiniams rodikliams, nustatyta, kad EBIT, EBITDA pelningumai didėja būtent dėl veiklos sąnaudų sumažėjimo.

IŠVADOS

1. Taikant ankstesnįjį nuomą reguliuojantį standartą – 17-ąjį TAS, veiklos nuoma nuomininko balanse nebuvo registruojama. Visos su nuoma susijusios operacijos buvo fiksuojamos nebalansiniuose straipsniuose. Be to, ekonomiškai panašūs nuomos sandoriai galėjo būti apskaitomi skirtingais būdais, dėl ko galėjo atsirasti netikslumų ataskaitose. Šios priežastys lėmė realios įmonės finansinės būklės neatspindėjimą finansinėje atskaitomybėje, todėl standartas buvo pradėtas kritikuoti jau 2005 metais. Siekiant išspręsti šią problemą, TASV per 14 metų sukūrė naują standartą, padėsiantį tiksliau įvertinti nuomos sandorius.

2. Atlikus mokslinės literatūros analizę išsiaiškinta, kad pagal 16-ąjį TFAS nuomininkui teks pripažinti teisę naudotis turtu ir susijusius su nuoma įsipareigojimus. Nuomotojai visas nuomos sutartis klasifikuoja pagal tą patį skirstymo principą kaip ir 17-ajame TAS ir išskiria dvi nuomos sutarčių rūšis: veiklos nuoma ir finansinė nuoma. Mokslininkai Morales-Díaz ir Zamora-Ramírez nustatė, kad pradėjus taikyti šį standartą, ūkio subjektams padidės turtas ir įsipareigojimai, kas darys įtaką kai kurių finansinių rodiklių kitimui. 16-asis TFAS labiausiai paveiks tuos sektorius, kurių veikla yra paremta nuomojamu turtu. Kiti mokslininkai, Matos ir Niyama, analizavę problemas, su kuriomis gali susidurti įmonės diegiant naują standartą, kaip vieną iš svarbių problemų išskyrė patiriamas išlaidas dėl informacinių apskaitos sistemų keitimo, esamų nuomos sutarčių pertvarkymo. Kaip dar vieną iššūkį mokslininkai pabrėžė komplikotą nuomos sutarčių teisingą atvaizdavimą apskaitoje dėl standarto reikalavimų gausos bei gairių, šiems reikalavimams įgyvendinti, trūkumo.

3. Išanalizavus standarto praktinį pritaikymą buvo nustatytas standarto poveikis nuomos sąnaudų priskaitymui. Apskaičiuota, kad priskaitomos nuomos sąnaudos periodo pradžioje yra didesnės, lyginant su 17-uju TAS, tačiau jos tendencingai mažėja ir tampa mažesnės už nuomos sąnaudas 17-ojo TAS atveju. Be to, nustatyti 16-ojo TFAS taikymo nulemti pokyčiai finansinėse

ataskaitose – balanse turėtų ženkliai padidėti įmonių turtas ir įsipareigojimai, o pelno (nuostolių) ataskaitoje padidėti veiklos pelnas, nes nuomos palūkanų sąnaudos priskiriamos nebe veiklos sąnaudoms, o finansinėms sąnaudoms. Be to, išsiaiškinta, kad numatomas EBIT ir EBITDA rodiklių padidėjimas, o kartu padidėsiantis skolos ir EBITDA santykis, kas gali daryti neigiamą įtaką įmonėms siekiant gauti finansavimą iš finansinių institucijų. Apibendrinant, pradėjus taikyti standartą, dėl ženkliai padidėjusių įmonių įsipareigojimų bei turto balanso ataskaitoje, susidaro klaidingas išpūdis sandorių skaičiavime ar derybose, bet, kita vertus, išgaliojus standartui yra atskleidžiama reali įmonės situacija, susijusi su disponuojamu turtu ir turimais visais įsipareigojimais.

LITERATŪRA

1. Deloitte (2016). *New IFRS 16 Leases standard. The impact on business valuation*. [žiūrėta 2019-10-25]. Prieiga per internetą <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/mergers-acquisitions/deloitte-nl-ma-ifrs16-impactonbusinessvaluation1.pdf>
2. Deloitte (2019). *IFRS 16 – Leases: new financial reporting standard. Potential implications for lenders*. [žiūrėta 2019-10-25]. Prieiga per internetą <https://www2.deloitte.com/uk/en/pages/audit/articles/ifrs-16-leases.html>
3. EY (2018). *Leases. A summary of IFRS 16 and its effects*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-apply-leases-update-december_2018/\\$File/ey-apply-leases-update-december%202018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-apply-leases-update-december_2018/$File/ey-apply-leases-update-december%202018.pdf)
4. FASB, Financial Accounting Standards Board. (2000). *G4+1 communique, 10*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.iasplus.com/en/binary/resource/g4final.pdf>
5. IFRS Foundation (2016). *Effects Analysis: IFRS 16 Lease*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.ifrs.org/-/media/project/leases/ifrs/published-documents/ifrs16-effects-analysis.pdf>
6. IFRS Foundation (2019a). *Who we are*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.ifrs.org/about-us/who-we-are/>
7. IFRS Foundation (2019b). *IFRS 16 Leases*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/>
8. Matos, N. B., Niyama, J. K. (2018). IFRS 16 - Leases: Challenges, Perspectives and Implications in the Light of Substance Over Form, *Journal of Education and Research in Accounting*, 12(3), 310-326. doi:10.17524/repec.v12i3.1858
9. Morales-Díaz, J., Zamora-Ramírez, C. (2018). The Impact of IFRS 16 on Key Financial Ratios: A New Methodological Approach. *Accounting in Europe*, 15(1), 105-133. doi:10.1080/17449480.2018.1433307
10. Peprníčková, M. (2017). What Are the Origins of New Leasing Conceptual Models and How These Models Are Coming True in IFRS 16? *The Impact of Globalization on International Finance and Accounting Springer Proceedings in Business and Economics*, 291-299. doi:10.1007/978-3-319-68762-9_31
11. PwC. (2016). *IFRS 16: The leases standard is changing. Are you ready?* [žiūrėta 2019-10-18]. Prieiga per internetą <https://www.pwc.com/gx/en/services/audit-assurance/assets/ifrs-16-new-leases.pdf>
12. Săcărin, M. (2017). IFRS 16 “Leases” – consequences on the financial statements and financial indicators. *Audit Financiar*, vol. XV, nr. 1(145)/2017, pp. 114-122. doi:10.20869/AUDITF/2017/145/114

SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD 16 „LEASES“ AND THE IMPACT ON FINANCIAL STATEMENTS

RUGILĖ RAMANAUSKAITĖ

Kaunas University of Technology

Consultant: Assoc. Prof. Dr. Alfreda Šapkauskienė

SUMMARY

In the article it is analyzed the need to change International Accounting Standard 17 to International Financial Reporting Standard 16, which includes the rules of leases recording in accounting. Scientific literature was analyzed in order to determine the theoretical impacts of IFRS 16 on financial statements. The purpose of this article is to analyze the significance of IFRS 16 and its impact on financial statements, therefore in the practical part of the article it is analyzed the effect of replacement of IAS 17 to IFRS 16 and their impact on the financial statements and financial ratios. The methods used in the article include the analysis and systematization of scientific literature and secondary data analysis.

AKCIJŲ RINKOS IR MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ RYŠIO TYRIMAS: LIETUVOS ATVEJIS

AKVILĖ SABALIAUSKAITĖ, GUODA DOMSKYTĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. Lina Sinevičienė

ANOTACIJA

Komercinių bankų mokamos palūkanos už indėlius netenkina investuotojų lūkesčių, o tai lemia rizikingesnių ir pelningesnių investicijų į akcijų rinkas augimą. Siekiant investuoti sėkmingai svarbu gerai išanalizuoti rinką ir ją veikiančius veiksnius. Remdamiesi OMX Vilnius indekso ir fundamentalių makroekonominių veiksnių pokyčiais siekėme nustatyti ryšį tarp jų. Gauti rezultatai parodė, jog OMX Vilnius pokyčiai tiesiogiai susiję su infliacijos lygio bei euro kurso dolerio atžvilgiu pokyčiais ir atvirkščiai susiję su nedarbo lygio ir biudžeto deficito pokyčiais ir padarėme išvadą, kad investuojant svarbu atsižvelgti į šių makroekonominių rodiklių kitimo tendencijas.

IVADAS

Komercinių bankų mokamos palūkanos už indėlius netenkina investuotojų lūkesčių, tad ieškoma kitų pinigų apsaugojimo nuo nuvertėjimo ir investavimo būdų. Investavimas į vertybinius popierius neatsiejamas nuo rizikos, tačiau jis gali padėti uždirbti didesnes pajamas ateityje bei išvengti santaupų nuvertėjimo dėl infliacijos. Investavimas į akcijų rinką yra gan populiarus investuotojų pasirinkimas šiuo metu. Spartus finansų rinkų vystymasis ir investuotojams lengvai prieinami finansiniai produktai sąlygoja didelį mokslininkų, profesionalių bei individualių investuotojų susidomėjimą finansinių produktų pelningumų svyravimais ir juos lemiančiais veiksniais. Kiekvienos šalies nuosavybės vertybinių popierių rinka yra skirtinga, tačiau vieni veiksniai daro įtaką visose vertybinių popierių rinkose, o kiti yra specifiniai, būdingi tik tam tikrai rinkai. Lietuvos finansų sistema orientuota į bankų sektorių, o finansų rinka, lyginant su kitų išsivysčiusių šalių, gan jauna. Dėl minėtos priežasties Lietuvos akcijų rinkos ypatumų tyrimas itin aktualus. Šiame tyrime analizuojama Lietuvos akcijų rinkos plėtra ir rinką veikiantys makroekonominiai veiksniai, lyginant su kitomis pasirinktomis rinkomis.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti Lietuvos akcijų rinkos ir ją veikiančių makroekonominių veiksnių ryšį.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė bei sintezė, statistinių duomenų analizė.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti fundamentaliuosius veiksnius darančius įtaką akcijų kainoms.
2. Nustatyti fundamentalių veiksnių ryšį su Lietuvos akcijų kainų indeksu.
3. Palyginti Lietuvos akcijų rinką su Danijos ir Estijos akcijų rinkomis, remiantis šalių akcijų kainų indeksų vertėmis bei listinguojamų įmonių skaičiumi.

AKCIJŲ VERTEŲ LEMIANTYS FUNDAMENTALŪS VEIKSNIAI

Viena iš pagrindinių teorijų, paaiškinanti, kokie veiksniai daro didžiausią įtaką akcijų kainų pokyčiams – fundamentalioji analizė. Pagal Kancerevyčių (2006), fundamentalioji analizė – tai bendrovės, finansinio instrumento arba visos ekonomikos vystymosi analizė, kai analizuojama, kokie veiksniai daro ilgalaikę fundamentaliąją įtaką tiriamojo objekto augimui, plėtrai, kainos ir vertės pokyčiams. Atliekant fundamentaliąją analizę siekiama išnagrinėti veiksnius, lemiančius akcijų kainų pokyčius. Kadangi Lietuvoje yra tik vienintelė reguliuojamos vertybinių popierių rinkos operatorė – vertybinių popierių birža Nasdaq Vilnius, šios biržos akcijų indeksas OMX Vilnius yra vienintelis indeksas atspindintis nuosavybės vertybinių popierių rinkos situaciją Lietuvoje. Todėl būtent jo pokyčiai šiame straipsnyje bus analizuojami ir lyginami su makroekonominiais rodikliais. Žinoma, jog akcijų kaina glaudžiai priklauso nuo akcinės

bendrovės ekonominės būklės bei sėkmės. Įmonei vykdant efektyvią ir pelningą veiklą bei vyraujant palankiai šalies ekonominei situacijai, kuri turi reikšmingos įtakos įmonių veiklos rezultatams, kyla ir vertybinių popierių vertė rinkoje. Kiti literatūros šaltiniai teigia, jog veikiamas makroekonominis tendencijų, vertybinių popierių rinka gan stipriai reaguoja į šalies makroekonominės būklės pokyčius (Boreika P., Pilinkus D., 2009). Pasak Vaitkės (2018) taip pat galima padaryti išvadą, jog priklausomybė tarp akcijų rinkų ir šalies ekonominės situacijos yra abipusė, kadangi gerėjanti makroekonominė situacija šalyje užtikrina ir aktyvėjančią vertybinių popierių rinką, o aktyvėjanti akcijų birža suteikia prielaidas spartesniam ekonomikos augimui.

Darbe bus analizuojamas infliacijos, nedarbo lygio, palūkanų normos, valstybės biudžeto deficito bei valiutų kursų poveikis akcijų indeksų kainoms 2014 (2015, jei nerasta 2014 m. duomenų) – 2019 m. laikotarpiu. 5 metų laikotarpis pasirinktas, kadangi siekiama nustatyti aiškia priklausomybės nuo infliacijos veiksnio tendenciją. Šie veiksniai buvo pasirinkti, kadangi nagrinėtuose šaltiniuose jų daroma įtaka akcijų rinkai buvo aprašoma dažniausiai.

Infliacija yra reiškinys, kai kyla ne pavienių prekių ar paslaugų kainos, o bendras prekių ir paslaugų kainų lygis šalyje (Europos Centrinis bankas, 2019). Autoriai tarp infliacijos ir akcijų kainų išvelgiantys tiesioginę priklausomybę teigia, jog infliacijos didėjimas kartais sukelia augimą ir akcijų kainų rinkoje, kadangi investuotojai, norėdami išsaugoti pinigų perkamąją galią (apsaugoti juos nuo infliacijos), dažnai renkasi akcijas, kaip finansinį instrumentą, o atsiradęs populiarumas kelia ir akcijų vertę rinkoje (Kyereboah-Coleman A., Agyire-Tettey K. F., 2008). Autoriai išvelgiantys atvirkštinę priklausomybę aiškina, jog infliacijos metu atsiranda neapibrėžtumas dėl bendrovių ateities pelno, nes brangesni gamybos kaštai neretai mažina įmonių uždirbamą pelną, o dėl to gali mažėti ir akcijų kainos rinkoje (Ozby, 2009).

Nedarbo lygis parodo nedirbančių asmenų procentinę dalį nuo visos darbo jėgos, kai tuo tarpu darbo jėga laikomas visas dirbančių ir nedirbančių asmenų skaičius šalyje. Kaip ir infliacijos atveju, taip ir nagrinėjant nedarbo lygio įtaką akcijų kainoms, skirtinguose literatūros šaltiniuose išvelgiamas tiesioginis ir atvirkštinis ryšys. Vieni autoriai išvelgia tiesioginį ryšį ir remdamiesi monetarine politika teigia, jog didėjantis nedarbo lygis šalyje lemia skatinančiosios monetarinės politikos vykdymą, o ši politika mažindama palūkanų normas, didina vartojimą ir investavimo patrauklumą, kas nulemia ir nuosavybės vertybinių popierių kainų biržoje kylimą (Gonzalo J., Taamouti A., 2011). Atvirkštinį ryšį taip pat galima paaiškinti labai paprastai. Augant nedarbo lygiui šalyje mažėja namų ūkių pajamos, kas mažina žmonių vartojimą. Žinoma, jog įmonių uždirbamos pajamos mažėjant vartojimui šalyje taip pat smunka, o blogėjant bendrovių finansinei padėčiai krinta ir akcijų kainos rinkoje.

Dar vienas veiksnys, turintis įtakos akcijų kainų svyravimui yra valiutų kursai. Egzistuoja kelios teorijos apie valiutų kursų kitimų įtaką akcijų vertei. Pirmoji teorija teigia, kad tarp šalies valiutų kursų ir akcijų kainų egzistuoja tiesioginis ryšys, kadangi, kai šalies nacionalinė valiuta nuvertėja kitų valiutų atžvilgiu, tuomet krenta ir tos šalies akcijų kainos (Adjasi C., Biekpe N., 2006). Teigiama, kad nuvertėjus šalies nacionalinei valiutai kitos valiutos atžvilgiu investuotojai nori investuoti į pabrangusių valiutų šalių akcijas. Taip pat nuvertėjusi šalies valiuta sąlygoja, kad importas pabrangsta lyginant su eksportu (Adam A. M., Tweneboah G., 2008). Jei nacionalinė šalies valiuta brangsta tos šalies įmonės tampa patrauklesnės negu užsienio įmonės ir jų akcijų paklausa išauga, atitinkamai mažėja paklausa užsienio šalių įmonių akcijoms. Egzistuoja ir priešinga valiutų kursų poveikio akcijų kainoms teorija teigianti, kad valiutų kitimai turi atvirkštinį poveikį. Kai nacionalinė šalies valiuta nuvertėja, importuojami produktai tampa brangesni nacionalinės valiutos atžvilgiu ir paklausa užsienio produkcijai sumažėja (Solnik B., McLeavey D., 2008). Dėl sumažėjusios paklausos vietinės prekės ir paslaugos tampa patrauklesnės nei importuojamos, dėlto auga vietinių įmonių akcijų kainos. Kitų šalių valiutų atžvilgiu brangesnė šalies valiuta daro neigiamą poveikį tos šalies eksportuojančioms įmonėms, nes jos tampa ne tokios konkurencingos kainos atžvilgiu tarptautinėje rinkoje. To pasekoje eksportuojančių įmonių pardavimai ir pelnas krenta, o tuo pačiu krenta ir jų akcijų kainos.

Paskutinis pasirinktas analizuoti makroekonominis veiksnys, turintis įtakos akcijų rinkos pokyčiams – biudžeto deficitas. Kai kuriuose literatūros šaltiniuose teigiama, kad dėl didelio vyriausybės skolinimosi išaugusios palūkanų normos sumažina privatų skolinimąsi ir investicijas bei taip užgniaužiamos verslo plėtros tendencijos (Valentinavičius, 2010). Taip pat augantis valstybės skolinimasis lemia didėjančią valstybės vertybinių popierių išleidimą, kuris sumažina akcijų paklausą, nes investuotojai gali rinktis mažiau rizikingą finansinę priemonę. Tokiu būdu sumažėjusi akcijų paklausa sąlygos ir akcijų kainų mažėjimą. Kai kuriuose literatūros šaltiniuose ryšys tarp biudžeto deficito ir akcijų kainų aiškinamas per infliaciją. Dėl didėjančio biudžeto deficito valstybė per centrinę banką didina skolinimąsi arba pinigų pasiūlą, kad subalansuotų biudžetą. Šio proceso pasekmė – atsiradusi infliacija, kuri neigiamai veikia akcijų kainas. Šis veiksnys turi atvirkštinį poveikį akcijų rinkom (Adjasi C., Biekpe N., 2006).

AKCIJŲ RINKOS IR FUNDAMENTALIŲ VEIKSNIŲ RYŠYS

Šioje darbo dalyje analizuojama, kaip OMX Vilnius akcijų indekso vertės ir infliacijos lygio kitimo ryšys Lietuvoje. Žemiau pateiktuose grafikuose (žr. 1 Pav. ir 2 Pav.) užfiksuoti mėnesiniai 5 metų laikotarpio duomenys. 2014 – 2019 m. Lietuvos akcijų indeksas OMX Vilnius turėjo tendenciją didėti, nors 2019 m. balandžio mėn., palyginus su 2018 m. pirmąją puse, kai indekso vertė viršijo 700 Eur, OMX Vilnius kaina krito ir siekė maždaug 675 Eur (žr. 2 Pav.). Infliacijos lygio kitime Lietuvoje (žr. 1 Pav.) matoma panaši tendencija – 2017 m. pabaigoje ir 2018 m. pradžioje buvo fiksuojama didžiausia infliacija viršijanti net 4 %, tačiau 2018 m. antrojoje pusėje iki šių metų balandžio mėn. infliacijos lygis sumažėjo ir svyravo tarp 2 % ir 3%. Taigi galima padaryti išvadą, jog tarp infliacijos lygio Lietuvoje ir OMX Vilnius akcijų indekso kainos galima įžvelgti tiesioginę priklausomybę, o tai galėjo lemti žmonėms kilęs noras apsaugoti savo santaupas nuo infliacijos investuojant į įmonių akcijas, iš kurių sudarytas OMX Vilnius indekso portfelis.

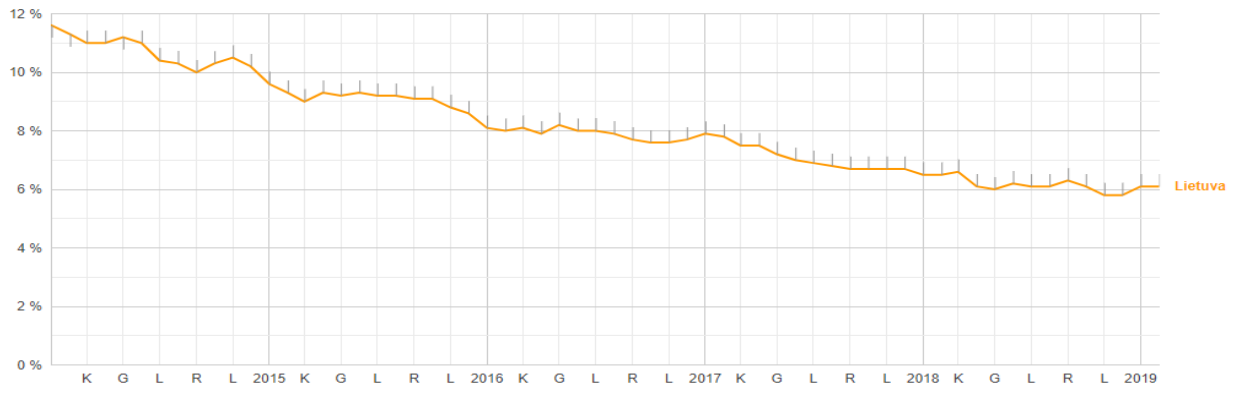

1 Pav. Infliacijos lygis Lietuvoje 2014 – 2019 m. (Bloomberg Terminal, 2019)

2 Pav. Akcijų indekso OMX Vilnius dinamika 2014 – 2019 m. (Bloomberg Terminal, 2019)

2014 – 2019 m. nedarbingumo koeficientas Lietuvoje turėjo akivaizdžią tendenciją mažėti, o tai rodo Lietuvos ekonomikos augimą (žr. 3 Pav.). 2019 m. palyginus su 2014 m. nedarbo lygis Lietuvoje sumažėjo beveik 48 %. Lyginant nedarbingumo koeficiento kitimo tendenciją su OMX Vilnius akcijų indekso dinamika (žr. **Error! Reference source not found.**) galima pastebėti, jog tarp jų vyrauja atvirkštinė priklausomybė, kadangi nagrinėjamu laikotarpiu nedarbo lygiui mažėjant (~48 %), akcijų indekso kaina, nors ir netolygiai, tačiau augo ir bendras pokytis per laikotarpį siekė netgi 50 %. Šiuo atveju atvirkštinę ryšį galima aiškinti taip, jog mažėjantis nedarbo lygis Lietuvoje rodo gerėjančią ekonominę šalies situaciją, o auganti ekonomika skatina ir investavimą, dėl kurio didėja įtrauktų į OMX Vilnius indeksą įmonių akcijų kainos.

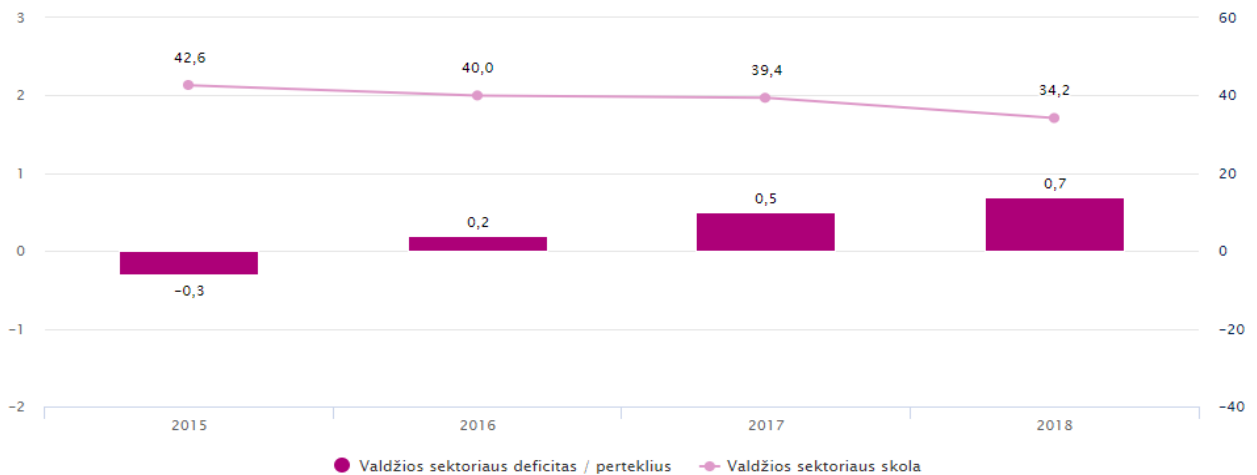

3 Pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 2014 – 2019 m. (Eurostat, 2019)

4 Pav. Euro kurso JAV dolerio atžvilgiu mėnesinis kitimas 2014 – 2019 m. (Valiutukursai-Euro, 2019)

Kadangi Lietuvoje nuo 2015 m. sausio 1-os dienos buvo įvestas euras, kaip nacionalinė valiuta, palyginome euro kurso kitimą (žr. **Error! Reference source not found.**) su OMX Vilnius indeksu (žr. **Error! Reference source not found.**). Išnagrinėjus euro kurso dolerio atžvilgiu kitimą, galima pastebėti, kad tarp indekso ir valiutų kurso egzistuoja tiesioginis ryšys. T. y. euro kursui dolerio atžvilgiu augant OMX Vilnius akcijų indeksas taip pat auga. Išnagrinėjus Lietuvos akcijų rinkos situaciją ir palyginus ją su euro kurso svyravimu galima manyti, kad Lietuvoje valiutų kurso svyravimai ir akcijų kainų pokyčiai gali būti susieti tiesioginiu ryšiu.

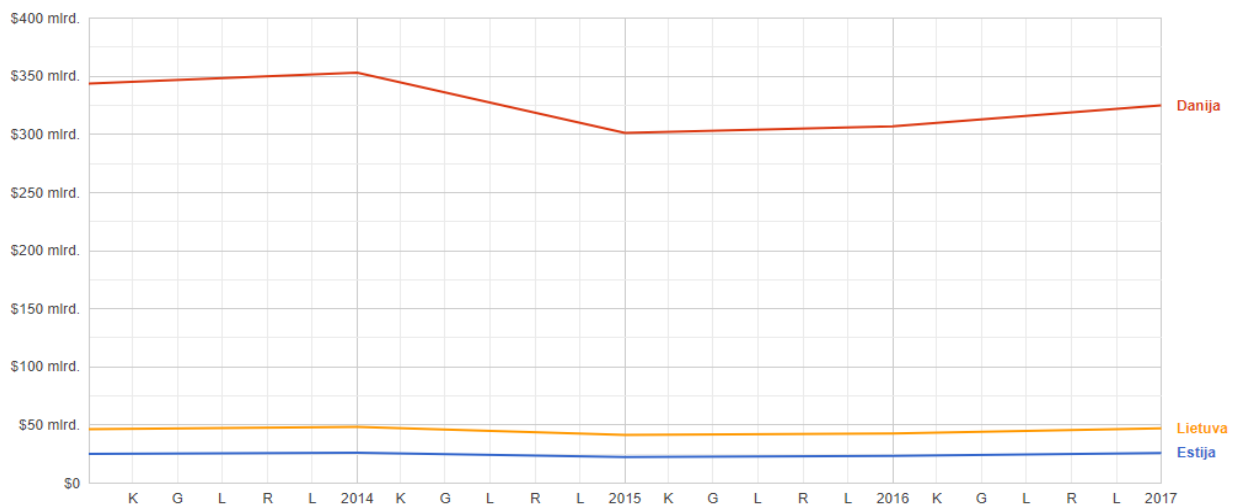

5 Pav. Lietuvos valdžios sektoriaus deficitas/perteklius ir valstybės skola (proc. nuo BVP) 2015 – 2018 m. (Lietuvos Statistikos Departamentas, 2019)

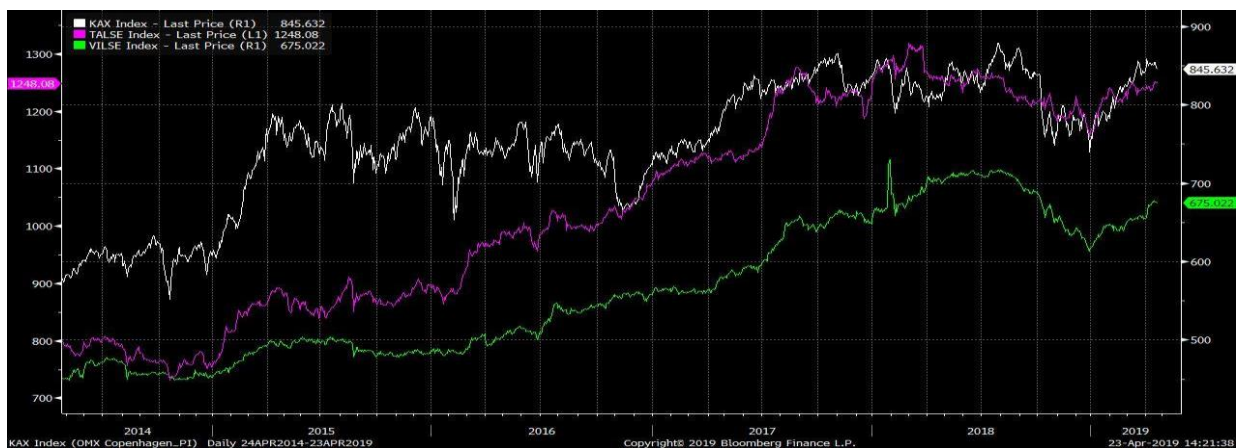
Lietuvoje 2016 – 2018 m. buvo fiksuojamas valdžios sektoriaus perteklius, kuris 2016 m. siekė 0,2 % BVP, o 2018 m. jau siekė 0,7 % BVP (žr. 5 Pav.) (Lietuvos Statistikos Departamentas, 2019). Žinoma, kad 2015 – 2018 m. laikotarpiu OMX Vilnius akcijų kainų indekso vertė augo (žr. **Error! Reference source not found.**), todėl galima daryti išvadą, jog tarp Lietuvos valdžios sektoriaus deficito ir OMX Vilnius akcijų indekso vertės vyrauja atvirkštinis ryšys, kadangi valdžios biudžeto deficitui mažėjant (augant pertekliui) akcijų indekso kaina didėja. Šį ryšį galima būtų sieti su ekonominiu pakilimu (valstybės skola 2015 – 2018 m. sumažėjo beveik 20%) ir fiskaline drausme.

LIETUVOS, ESTIJOS IR DANIJOS AKCIJŲ RINKŲ PLĖTROS PALYGINIMAS

Norint pamatyti kontrastą tarp ekonomiškai labai išsivysčiusių ir mažiau išsivysčiusių šalių akcijų rinkų bei jų plėtros, analizei ir lyginimui su Lietuvos akcijų rinka buvo pasirinkta viena labai spartaus ekonominio augimo šalis – Danija, bei Estija, kaip ne tokio spartaus ekonominio augimo šalis. Lyginant Lietuvos akcijų rinkos plėtrą su Estijos bei Danijos akcijų rinkomis darbe bus lyginama, kaip šių šalių akcijų indeksai (OMX Vilnius, OMX Tallin ir OMX Copenhagen) kinta priklausomi nuo realaus bendro vidaus produkto (RBVP) apimčių (žr. 6 Pav.) 2014 – 2017 m. laikotarpyje. Taip pat bus lyginama šalių akcijų biržose listinguojamų įmonių skaičiaus dinamika laikotarpiu nuo 2014 iki 2019 m.

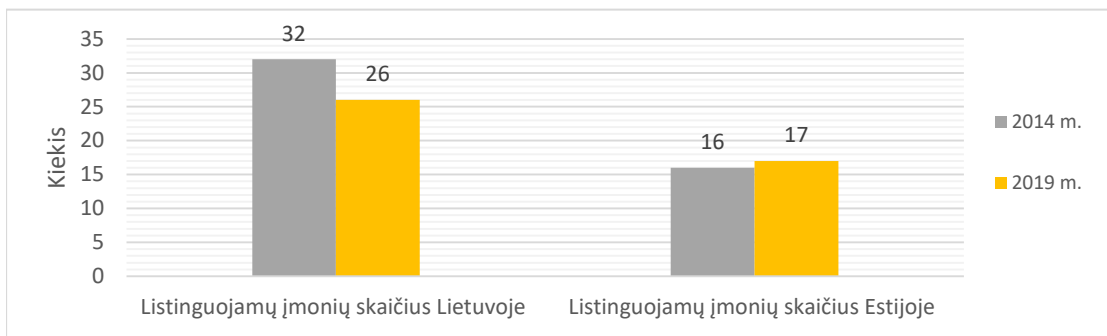
6 Pav. Lietuvos, Estijos ir Danijos RBVP, mlrd. JAV dolerių, 2014 – 2017 m. (The World Bank, 2019)

7 Pav. Akcijų indeksų OMX Copenhagen, OMX Tallinn ir OMX Vilnius dinamika 2014-2019m. (Bloomberg Terminal, 2019)

Nasdaq naudoja bendrus akcijų indeksus ir Šiaurės Europos, ir Baltijos šalių vertybinių popierių biržose, kadangi ta pati indeksų skaičiavimo metodika suteikia galimybę geriau suprasti Nasdaq Nordic ir Nasdaq Baltic biržų indeksus ir lengviau palyginti šalių vertybinių popierių rinkų plėtrą. Siekiant palyginti Lietuvos akcijų rinkos vystymąsi su Estijos ir Danijos akcijų rinkomis, taip pat bus naudojami Nasdaq Baltic biržos OMX Tallin indeksas ir Nasdaq Nordic OMX Copenhagen indeksas (žr. 7 Pav.).

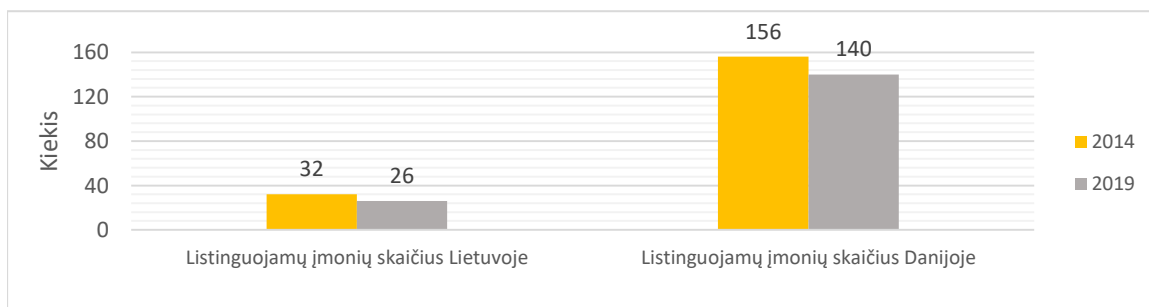
Nors Estijos ekonominis išsivystymas pagal RBVP ir yra šiek tiek mažesnis už Lietuvos (žr. 6 Pav.). Estija priklauso Baltijos šalių regionui, tad palyginamojoje analizėje galima būtų tikėtis panašių išvadų apie abiejų šalių akcijų rinkų plėtrą. Lietuvos RBVP vertė visu analizuojamu laikotarpiu viršijo Estijos RBVP vertę beveik dvigubai, tačiau abiejų Baltijos šalių RBVP 2014 – 2017 m. beveik nekito ir išliko labai mažas lyginant su Danija. Nors pagal RBVP lygį Lietuvą galima laikyti labiau ekonomiškai išsivysčiusia šalimi už Estiją, tačiau lyginant akcijų indeksų OMX Vilnius ir OMX Tallin dinamiką (žr. 7 Pav. **Error! Reference source not found.**) pastebima, jog OMX Tallin indekso vertė nagrinėjamu laikotarpiu yra žymiai didesnė nei OMX Vilnius indekso vertė. Kol Lietuvos akcijų indekso vertė 2014 – 2019 m. svyravo intervale nuo ~ 450 Eur iki ~ 675 Eur, Estijos indekso vertė svyravo beveik dvigubai didesniame intervale nuo ~ 750 Eur iki ~ 1300 Eur. Tad galima padaryti išvadą, jog geresnė ekonominė šalies situacija nebūtinai reiškia, jog šalies akcijų rinkos plėtra taip pat spartesnė.

8 Pav. Lietuvos ir Estijos akcijų prekybos sąrašuose listinguojamų įmonių skaičiaus pokytis 2014 – 2019 m. (Sudaryta autorių remiantis Nasdaq duomenimis)

Lyginant Lietuvos akcijų rinką su Estijos rinka, taip pat nagrinėjama ir šalyje listinguojamų įmonių skaičiaus dinamika. Lietuvoje Oficialiame prekybos sąraše 2014 m. buvo užfiksuotos 16 bendrovių, o 2019 m. 14, Lietuvos Papildomame prekybos sąraše 2014 m. buvo įtrauktos taip pat 16 įmonių, o 2019 m. 12 bendrovių. Estijos Oficialiame prekybos sąraše 2014 m. buvo užfiksuota 13 bendrovių, o 2019 m. 15 įmonių, kai tuo tarpu į Papildomos prekybos sąrašą 2014 m. buvo įtrauktos 3 įmonės, o 2019 m. tik 2 (Nasdaq Baltic, 2019). Akivaizdu, jog Lietuvoje listinguojamų bendrovių skaičius sumažėjo, o Estijoje nors ir nežymiai, bet padidėjo, tai gali rodyti, kad Estijos akcijų rinka linkusi plėstis, o Lietuvos atvirkščiai – trauktis (žr. 8 Pav.). Faktas, jog beveik visos Estijos listinguojamos įmonės yra įtrauktos į Oficialų prekybos sąrašą, į kurį norint patekti, yra taikomi didesni ir griežtesni listingo reikalavimai, rodo, jog Estijos listinguojamos įmonės yra didelės ir jų veiklos rezultatai aukšti. Galima daryti prielaidą, jog tai gali daryti įtaką didesnei Estijos akcijų kainų indekso nei Lietuvos akcijų kainų indekso vertei, kadangi didesnių ir efektyviau veikiančių įmonių akcijų kainos taip pat yra didesnės. Šalies akcijų biržoje listinguojamų įmonių efektyvumas gali nulemti akcijų kainų indekso vertę, nepaisant to, kaip labai šalis yra ekonomiškai išsivysčiusi.

Lietuva ir Danija yra sąlyginai mažos Europos šalys, tačiau jų RBVP labai skiriasi. Danijos RBVP viršija Lietuvos rodiklį apie 7 kartus (žr. 9 Pav.). Taip pat galima pastebėti, kad Lietuvos RBVP nagrinėjamu laikotarpiu buvo stabilesnis ir mažiau svyravo nei Danijos. Vertinant indeksų verčių dinamiką, matoma, kad 2014 – 2017 m. OMX Copenhagen akcijų kainų indekso reikšmė buvo didesnė nei OMX Vilnius (žr. 7 Pav.). Danijos akcijų indekso reikšmė nagrinėjamu laikotarpiu svyravo intervale nuo ~ 600 Eur iki ~ 850 Eur. Šis svyravimo intervalas yra panašaus pločio, kaip ir Lietuvos akcijų indekso svyravimo intervalas, tad stabilumo atžvilgiu šios šalys yra panašios. Tačiau didelį indeksų kainos atotrūkį lemia šalių ekonomikos išsivystymas.

9 Pav. Lietuvos ir Danijos akcijų prekybos sąrašuose listinguojamų įmonių skaičiaus pokytis 2014–2019 m. (Sudaryta autoriaus remiantis NASDAQ duomenimis)

Lyginant listinguojamų įmonių skaičiaus dinamiką, Danijos listinguojamos įmonės pateikiamos suskirstytos pagal kapitalo dydį, tačiau šiai analizei buvo naudojamas bendras įmonių skaičius (Nasdaq Nordic, 2019). 2014 metais Danijos akcijų rinkoje buvo listinguojamos 156 įmonės, o 2019 metais tik 140. Tuo tarpu Lietuvos akcijų rinkoje įmonių skaičius nagrinėjamu laikotarpiu buvo beveik 5 kartus mažesnis (žr. 9 Pav.) Abiejų šalių įmonių skaičius 2019 metais sumažėjo, tai rodo, kad abiejų šalių akcijų rinkos gali trauktis ir ateityje. Taip pat galima pastebėti, kad Danijos akcijų rinka yra žymiai didesnė nei Lietuvos. Tai patvirtina, kad Danijoje ekonominė situacija yra geresnė nei Lietuvoje.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę nustatyta, kad akcijų kainoms rinkoje įtaką daro šie fundamentalieji veiksniai: biudžeto deficitas, infliacija, nedarbo lygis bei valiutų kursai. Ryšiai įžvelgiami tarp akcijų kainų pokyčių ir fundamentalių veiksnių pokyčių gali būti tiek tiesioginiai, tiek atvirkštiniai.

2. Atlikus fundamentaliųjų veiksnių ryšių su Lietuvos akcijų kainų indeksu tyrimą, nustatyta, kad Lietuvos akcijų kainų indekso OMX Vilnius pokyčiai nagrinėjamu 2014 – 2019 m. laikotarpiu tiesiogiai susiję su infliacijos lygio bei euro kurso dolerio atžvilgiu pokyčiais ir atvirkščiai susiję su nedarbo lygio bei biudžeto deficito pokyčiais Lietuvoje.

3. Palyginus Lietuvos akcijų rinką su Estijos akcijų rinka nustatyta, jog nors Lietuva pagal RBVP rodiklį yra labiau išsivysčiusi nei Estija, tačiau Estijos akcijų kainų indeksas yra žymiai didesnis nei Lietuvos, tai rodo, jog geresnė šalies ekonominė situacija nebūtinai reiškia, jo šalies akcijų rinkos plėtra yra spartesnė. Lyginant šalių akcijų biržose listinguojamų įmonių skaičių, paaiškėjo, jog Lietuvoje įmonių skaičius sumažėjo, o Estijoje padidėjo, tad galima daryti prielaidą, kad Estijos akcijų rinka linkusi plėstis, o Lietuvos – trauktis. Palyginus Lietuvos akcijų rinką ir Danijos akcijų rinką, paaiškėjo, kad Danijos RBVP rodiklis yra žymiai didesnis nei Lietuvos. Didelis skirtumas tarp Lietuvos ir Danijos RBVP, ne taip kaip Estijos atveju, atsispindi ir šalių akcijų kainų indeksų vertės skirtume. Danijos akcijų indekso vertė didesnė tiek už Lietuvos, tiek už Estijos akcijų indeksų vertę. Palyginus šalių akcijų biržose listinguojamų bendrovių skaičių, daroma išvada, kad abiejų šalių biržose įmonių sumažėjo, tai rodo, kad abiejų šalių akcijų rinkos gali trauktis ir ateityje. Palyginus šalis taip pat padaryta išvada, jog jei šalies išsivystymo lygis didesnis ir jos akcijų rinkos plėtra gali būti spartesnė, tačiau tai priklauso ir nuo to, kokio efektyvumo įmonės veikia šalies akcijų biržoje.

LITERATŪRA

1. Adam, A. M., & Tweneboah, G. (2008). Macroeconomic factors and stock market movement: Evidence from Ghana. *Available at SSRN 1289842*
2. Adjasi, C. K., & Biekpe, N. B. (2006). Stock market development and economic growth: The case of selected African countries. *African Development Review*, 18(1), 144-161.
3. Bloomberg Terminal (2019) (NZN KAIP IVARDINT)
4. Boreika, P., & Pilinkus, D. (2009). Makroekonominių rodiklių ir akcijų kainų tarpusavio ryšys Baltijos šalyse. *Ekonomika ir vadyba*, (14), 692-699.
5. Europos Centrinis bankas (2019). Nuskaityta iš *Kas yra infliacija?* Internetinė prieiga: <https://www.ecb.europa.eu>
6. Eurostat (2019). Nuskaityta iš *European Statistics*. Internetinė prieiga: <https://ec.europa.eu>
7. Gonzalo, J., & Taamouti, A. (2012). The reaction of stock market returns to anticipated unemployment.
8. Kancerevyčius, G. (2006). Finansai ir investicijos. II atnaujintas leidimas. *Kaunas: Smaltijos leidykla*, 864, 14.
9. Kyereboah-Coleman, A., & Agyire-Tettey, K. F. (2008). Impact of macroeconomic indicators on stock market performance: The case of the Ghana Stock Exchange. *The Journal of Risk Finance*, 9(4), 365-378.
10. Lietuvos Statistikos Departamentas (2019). Nuskaityta iš <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=6202709>.
11. Nasdaq Baltic (2019). Nuskaityta iš Nasdaq Baltic: <https://www.nasdaqbaltic.com>
12. Nasdaq Nordic (2019). Nuskaityta iš Nasdaq Nordic: <http://www.nasdaqomxnordic.com/>
13. Ozbay, E. (2009). The relationship between stock returns and macroeconomic factors: evidence for Turkey. *Disertacija, University of Exeter*.
14. *The World Bank*. (2019). Nuskaityta iš <https://www.worldbank.org/>
15. Valentinavičius, S. (2010). Investicijų valdymas. Teoriniai ir praktiniai aspektai. *Vilnius: VU leidykla*.
16. Valiutukursai-Euro (2019). Nuskaityta iš <https://valiutukursai-euro.lt/kursas/USD-doleris-jungtines-amerikos-valstijos/>.
17. Vaitkė, E., & Martinkutė-Kaulienė, R. (2018). Investuotojų lūkesčių įtakos Lietuvos vertybinių popierių rinkos plėtrai tyrimas/Analysis of the influence of investors' expectations to the development of the Lithuania securities market. *Mokslas–Lietuvos ateitis/Science–Future of Lithuania*, 10.

LINK BETWEEN STOCK MARKET AND MACROECONOMIC FACTORS: THE CASE OF LITHUANIA

AKVILĖ SABALIAUSKAITĖ, GUODA DOMSKYTĖ

Kaunas University of Technology

Advisor doc. dr. Lina Sinevičienė

ANNOTATION

The interest rates paid by banks on deposits do not meet investors' expectations, which leads to the growth of riskier but more profitable investments in stocks. To invest successfully, it is important to analyze the market and its drivers. Based on changes in the OMX Vilnius index and fundamental factors, we determined the links between them. The results showed that change of OMX Vilnius is directly related to inflation rate and the rate of exchange and vice versa with the changes in the unemployment rate and budget deficit. In summary, it is important to follow trends of these macroeconomic indicators.

EUROPOS SĄJUNGOS IMPORTO MUITO TARIFŲ ANALIZĖ: KINIJOS PAVYZDŽIU

ŽANETA SEDERAVIČIŪTĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Europos Sąjunga pasaulio rinkoje yra vientisas vienetas, kurio veikimas pagrįstas muitų sąjungos sąlygomis – nustatytas laisvas prekių judėjimas sąjungos viduje bei nustatyti vienodi muitai įvežamoms prekėms iš išorės. Vienoda užsienio prekybos politika Europos Sąjungoje leidžia generuoti didelius prekybos srautus ir yra patraukli eksportuotojų atžvilgiu. Atlikus pagrindinių eksportuojančių šalių analizę, nustatyta, kad daugiausiai į Europą eksportuoja Kinija, mažiausiai – Kanada. Kinijos eksportas auga, nes tai gamybinė šalis, kurios reguliuojama valiuta juanis gali būti atpiginta, taip sumažinant eksportuojamų prekių kainas. Importuojamoms prekėms yra taikomi importo mokesčiai – PVM, akcizai ir muito mokesčiai, kurių taikymas parodomas konkrečiu prekių iš Kinijos pavyzdžiu.

Raktiniai žodžiai: Europos Sąjunga, muitų sąjunga, eksportuojančių šalių analizė, muito mokesčiai.

IVADAS

Pasaulio ekonomikoje vyksta spartūs pokyčiai kiekvieną dieną. Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kinijos prekybos karas pakenkė pasaulio ekonomikos augimui ir toliau tęsiasi – 2019 metų rugsėjį Jungtinių Amerikos Valstijos įvedė naują 15 proc. tarifą daugiau nei 112 milijardų dolerių vertės Kinijos prekėms. Tačiau naujai įvestais muitų tarifais Europos Sąjunga gali tik pasidžiaugti, taip rodo atliktas Vokietijos „Ifo“ ekonomikos instituto tyrimas. Pasak „Ifo“ ekonomistės M. Steininger (2019) kylant prekybos barjerams tarp Kinijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų, šios šalys tarpusavyje prekiauja mažiau ir joms reiks ieškoti trečiųjų šalių, kuriose galės įsigyti prekių, kurias anksčiau pirkdavo viena iš kitos. Tad remiantis šio tyrimo rezultatais Europos Sąjungą pasieks papildomi 1,5 milijardų eurų, daugiausiai naudos gautų Italija, Prancūzija ir Vokietija, jeigu Kinija atsakys tuo pačiu Europos Sąjungą papildomai pasiektų dar 1,7 milijardų eurų. Pabrėžiama ir tai, kad jeigu šis karas užsitęs per ilgai, bus atnešta daugiau žalos, negu naudos. Europos Sąjunga jau ilgus metus palaiko draugiškus santykius su Kinija ir ekonomiškai bendradarbiauja. Šis ekonominis bendradarbiavimas yra naudingas abiem pusėms, tačiau turi ir savų minusų Europos Sąjungai. Dėl vis augančio Kinijos eksporto į Europos Sąjungos šalis atsirado neigiamas prekybos balansas, kuris artimiausiu metu neketina trauktis ir kelia susirūpinimą Europai. Tad Europos Sąjunga taiko tam tikrus importo mokesčius įvežamoms prekėms iš Kinijos, svarbu juos žinoti, kadangi esame Europos Sąjungos piliečiai ir galime bet kuriuo metu su jais susidurti.

Tyrimo objektas – Europos Sąjungos muitų sistema ir tarptautinė politika Kinijos atžvilgiu.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Europos muitų sąjungoje taikomus mokesčius importuojamoms prekėms, pasitelkiant konkretų didžiausios Europos Sąjungos importuotojos Kinijos atvejį. Tikslui pasiekti šiame darbe keliami tokie **uždaviniai**:

1. Atskleisti Europos Sąjungą kaip vientiso vieneto, kurio veikimas grindžiamas muitų sąjungos sudarymu;
2. Atlikti į Europos Sąjungą eksportuojančių šalių analizę;
3. Išanalizuoti importo muitų tarifus pritaikant Kinijos pavyzdį ir modeliuojant situaciją.

Tyrimo metodai – naudojami teoriniai ir statistiniai tyrimo metodai. Teoriniai tyrimo metodai apima susijusios literatūros apžvalgą ir analizę. Statistiniai tyrimo metodai – tam tikrų statistinių duomenų analizė ir apibendrinimas.

MUITŲ SAJUNGOS SVARBA

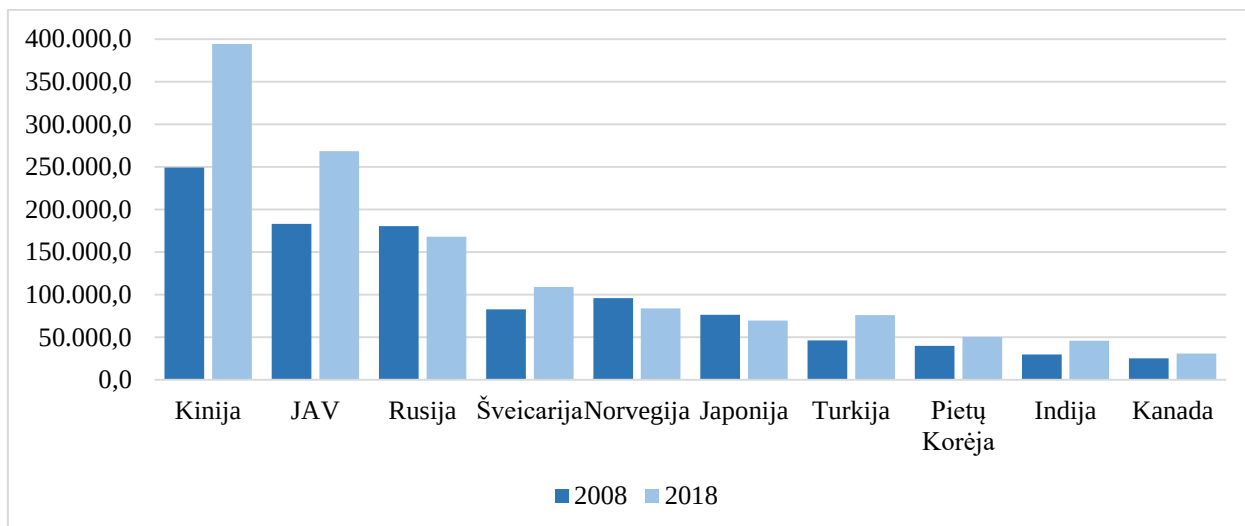
R. Vainienė (2005) muitų sąjungą apibūdina kaip „Šalių susitarimas netaikyti muitų tarpusavio prekybai, bet taikyti bendrą išorės muitą prekybai su sąjungai nepriklausančiomis šalimis“. Kitaip tariant, tai bendra prekybos erdvė, kurioje vyksta laisva visų prekių apyvarta, tarp šalių, priklausančių muitų sąjungai, panaikinami maito mokesčiai bei taikoma vienoda maito politika išorinėms valstybėms.

Praėjus dešimčiai metų po Europos Sąjungos, tada dar Europos ekonominės bendrijos, įkūrimo buvo įkurta ir muitų sąjunga, kuri ir apjungė Europos Sąjungai priklausančias valstybes. Vienas iš Europos Sąjungos tikslų buvo „pašalinti judėjimo kliūtis ir pasiekti, kad išorinis pasaulis laikytų ES vienu prekybos vienetu“ (Junevičius, 2016). Nuo to laiko muitai tarp vidaus valstybių liko praeityje ir užtikrintas laisvas prekių judėjimas Europos Sąjungos viduje. Tarp valstybių narių panaikintos sienos prekybai prekėms. Po muitų sąjungos sudarymo vidaus šalims buvo draudžiama rinkti importo mokesčius ar bet kokius kitus panašų poveikį turinčius mokesčius įvežamoms prekėms iš kitų šalių sąjungininkių. O muitai už prekes, įvežamas iš Europos Sąjungai nepriklausančių šalių, privalomi sumokėti tik vieną kartą, kai jos atkeliauja į kurią nors Europos Sąjungos šalį, bet vėliau judant muitų sąjungos viduje netaikomi jokie papildomi mokesčiai. Pavyzdžiui, importo maitas už televizorių iš Kinijos, paprastai bus mokamas tada, kai jis kirs Europos Sąjungos sieną, tačiau gabenant iš vienos Europos Sąjungos šalies į kitą, maitas nebebus taikomas. Muitų sąjunga užtikrina laisvą prekybos erdvę Europos Sąjungos viduje, nepaisant to, ar jos buvo pagamintos Europos Sąjungoje, ar importuotos iš kitų šalių.

Muitų sąjunga, kuri buvo sudaryta 1968 metais ir veikianti iki šių dienų, užtikrina ne tik laisvą prekių judėjimą tarp valstybių narių, bet taip pat nustato vienodus maito mokesčius įvežamoms prekėms iš kitų šalių. Muitų sąjungos įkūrimo buvo patvirtinta ir įdiegta vienoda importo iš Europos Sąjungai nepriklausančių valstybių muitų sistema. Anksčiau kiekviena valstybė galėjusi taikyti atskirus maitus tam tikroms prekėms priklausomai nuo savo vidaus importo politikos. Tačiau atsivėrus vidaus sienoms, išorės sienos buvo pradėtos kontroliuoti pagal vienodą importo iš Europos Sąjungai nepriklausančių valstybių muitų sistemą. „Visiems išoriniams subjektams taikomi vienodi apribojimai, vienodi mokėjimai ir vienodos teisės.“ (Junevičius, 2016). Prekių grupėms nustatyti vienodi importo mokesčiai, kuriuos kiekviena valstybė narė turi nuosekliai taikyti.

Į EUROPOS SAJUNGĄ EKSPORTUOJANČIŲ ŠALIŲ ANALIZĖ

Europos Sąjungos 490 milijonų vartotojų rinka generuoja didelius užsienio prekybos srautus. Taip pat, bendrasis vidaus produktas yra maždaug tokio pačio dydžio kaip ir Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau JAV), o bendra Europos Sąjungos valiuta – euras yra antroji po JAV dolerio, kad pasaulio rezervinė valiuta, būtent tokias priežastis nurodo G. Vitkus (2008) leidžiančias Europos Sąjungai užimti ypatingą poziciją santykiuose su kitais tarptautinių santykių dalyviais. Šios tendencijos išlieka iki šių dienų didžiosios šalys ir toliau sėkmingai importuoja vis daugiau prekių Europos Sąjungos valstybes. Pagrindinės eksportuotojos į Europos Sąjungą išlieka Jungtinės Amerikos Valstijos, Kinija, Šveicarija, Rusija, Japonija, Norvegija, Turkija, Pietų Korėja, Indija, Kanada. Pateiktame paveiksle (žr. 13 pav. Pagrindinių eksportuotojų į ES importo apimtys milijonais eurų 2008 ir 2018 metais. (sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis) pateiktos 2008 ir 2018 metų importo apimtys milijonais eurų į Europos Sąjungą iš kitų šalių.

13 pav. Pagrindinių eksportuotojų į ES importo apimtys milijonais eurų 2008 ir 2018 metais. (sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis)

Paveiksle pateikti duomenys atskleidžia, kad mažiausiai iš nagrinėjamų šalių į Europos Sąjungą įvežama prekių iš Kanados ir Indijos, daugiausiai – importuojama iš Kinija ir Jungtinių Amerikos Valstijų. Pastarosios tik 2018 metais pasiekė Kinijos 2008 metų eksportuojamą prekių apimtį, kai per kitus dešimt metų Kinijos eksportas dar žymiai kilo. Ši šalis įveža daugiausiai prekių į Europos Sąjungą. Nagrinėjama 2018 metais importo apimtis į Europos Sąjungą iš Kinijos pasiekė 394 milijardus eurų. Kai tuo tarpu Europos Sąjunga į Kiniją eksportavo beveik dvigubai mažiau prekių, tik virš 200 milijardų eurų vertės (Eurostat, 2019). Dėl šios priežasties susidaro prekybos deficitas, kuris nesiliauja mažėti, nes importas iš Kinijos auga sparčiau nei eksportas į ją.

Europos Sąjungos valstybių sudaryta muitų sąjunga ir kartu su ja įvesta vieninga muitų sistema Kinijos atžvilgiu yra jau nusistovėjusi ir gyvuojanti apie 50 metų. Per šį laiką Kinijos eksportas į Europą nemažėjo ir tai tik įrodo, kad muitai nesumažina importo į Europos Sąjungos valstybes. Čia pasimato ir geroji augančio importo į Europą pusė - didėjant importo apimtims į Europos Sąjungą surenkama vis daugiau mokesčių už įvežamas prekes, kas atneša naudos ir Europos Sąjungos valstybėms bei muitinėms. Europos muitų sistema Kinijos atžvilgiu išlieka tik įrankis, kuris labiau skirtas ne sureguliuoti milžiniškus importuojamų prekių srautus iš Kinijos, bet pasinaudoti šiomis importo apimtims jas apmokestinant ir taip surenkant daugiau lėšų. Svarbu paminėti, kad ne visos Europos Sąjungos valstybės turi neigiamą prekybos balansą. Viena iš įtakingiausių Europos valstybių, Vokietija, kuri sudaro daugiau nei 47% viso bendro Europos Sąjungos eksporto jau ilgus metus išlaiko teigiamą prekybos balansą su Kinija. O nedidelės šalys, pavyzdžiui, Lietuva, neužima svarbios pozicijos tarptautinėje prekyboje su eksporto gigantu – Kinija. Lietuvos eksportas Europos Sąjungoje sudaro tik 0,1%. Tokios šalys nemano, kad užima svarbią poziciją užsienio politikoje, todėl per daug nesikiša plėtojant tarptautinius prekybos santykius su Kinija. Arba priešingai, siūlant naujus papildomus apribojimus įvežamoms prekėms iš Kinijos, ir dažnai tiesiog pasikliauja Europos Sąjungos priimamais sprendimais. Kinijos eksportas vis auga, tad aktualu išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia Kinijos kaip didžiausios eksportuotojos pranašumą.

Viena iš svarbiausių priežasčių, kuri lemia, kad Kinija pirmauja savo eksportu yra Kinijos valiuta – juanis. 2019 metų spalio pradžioje vienas euras atitinka 7.79 juanio, tačiau Kinija pasilieka teisę bet kada šią valiutą atpiginti, nes tai vyriausybės reguliuojama valiuta. Kinijai atpiginus valiutą atpinga ir prekės bei paslaugos, kurios eksportuojamos į Europos Sąjungą. Kyla importuojamų prekių paklausa, nes jos tampa pigesnės nacionalinių produktų atžvilgiu. Išaugus importo paklausai, Kinija turi galimybę dar daugiau padidinti eksporto apimtį. 2 paveiksle

pateikti duomenys apie juanio svyravimus beveik dviejų metų laikotarpyje - nuo 2018 metų iki 2019 metų spalio mėnesio.

14 pav. Kinijos valiutos juanio svyravimai nuo 2018-01-01 iki 2019-10-01 (sudaryta autorės remiantis Lietuvos banko duomenimis)

Tarp mažiausio (7,4174) ir didžiausio (8,095) kurso išlieka ne mažas atotrūkis, bet iš diagramos galima spręsti, kad nagrinėjamu laikotarpiu Kinija netaikė agresyvaus valiutos atpigino, nors svyravimai išlieka. O pagal vidutinį kursą už vieną eurą galima įsigyti 7,7676 juanio.

Kita priežastis leidžianti Kinijai išlikti eksporto lyderė yra ta, kad Kinijoje yra žemas vidaus vartojimas. Šioje šalyje pagaminama daug produkcijos, tačiau patys kinai yra linkę taupyti savo pinigus. Dėl šios priežasties lieka daug prekių eksportui. Taip pat, Kinijos bendrovės menkai apmokestinamos ir tik maža pelno dalis grąžinama akcininkams, todėl akcininkai linkę reinvestuoti ir todėl dar labiau padidėja gamybos apimtys.

Didėjantis eksportas iš Kinijos leidžia vartotojams gauti pigesnių prekių iš kito pasaulio galo, kadangi Europos Sąjunga yra pagrindinė Kinijos prekybos partnerė, į kurią Kinija eksportuoja daugiausiai. Kaip teigė profesorius G. Vitkus (2008) Kinija Europos Sąjungą laiko labai svarbia ekonomine partnere – turtinga rinka gausiam šalies eksportui. Vis augantis importuojamų prekių ir paslaugų kiekis į Europos Sąjungą lemia, kad skirtumas tarp Europos Sąjungos eksporto ir importo į Kiniją sparčiai didėja. R. Vainienė (2005) teigia, kad padėtis, kai importas viršija eksportą per tam tikrą laikotarpį yra užsienio prekybos deficitas. Būtent su tokia situacija, kuri buvo aptarta ir anksčiau susiduria Europos Sąjunga. 2017 ir 2018 metais į Kiniją buvo eksportuota beveik dvigubai mažiau prekių nei importuota. Deficitinis Europos Sąjungos ir Kinijos prekybos balansas pastaruoju metu vis auga ir kelia susirūpinimą, tačiau žvelgiant į ankstesnius metus prekybos balansas visada buvo neigiamas. Nemažiau svarbu, ar palaikomi draugiški santykiai su Kinija ir maito mokesčiai daro įtaką eksporto apimtims iš Kinijos į Europą.

Prekybos deficitas augimas kelia diskusijas tarp Europos Sąjungos šalių. Narės vieningo nusistovėjusio požiūrio į didelį Kinijos eksportą neturi. Šalių nuomonės išsiskiria dėl jų dydžio, įtakos arba užsienio politikos. Mažos šalys linkusios nesikišti, o didesnės šalys, kaip Vokietija, turi teigiamą prekybos balansą ir nemato problemos bendrame Europos Sąjungos prekybos deficito augime. Europos Sąjunga norėdama nors šiek tiek minimizuoti importo ir eksporto skirtumą su Kinija taiko įvairius apribojimus, vieni iš jų, tai muitų sistemos nustatyti importo mokesčiai. Įvežamoms prekėms ir paslaugoms iš Kinijos taikomi vienodi muitų tarifai. Maito mokesčiai atneša nemažai lėšų kiekvienai Europos Sąjungos valstybei priklausant nuo importo į jas dydžio, todėl svarbu išanalizuoti jų taikymą.

IMPORTO MUITO TARIFŲ ANALIZĖ: KINIJOS PAVYZDYS

Siekiant nors minimaliai kompensuoti prekybos balansą yra taikomi tam tikri importo mokesčiai įvežant prekes iš Kinijos į Europos Sąjungą. Įvežamoms prekėms iš Kinijos taikomas pridėtinės vertės mokestis, kurį kiekviena narė yra nusistačiusi savo šalies viduje ir kuris yra sumokamas į valstybės biudžetą. Už importuojamą alkoholį turi būti sumokamas akcizas. Taip pat, be šių mokesčių taikomi ir bendri muitų sąjungos nustatyti importo muto mokesčiai prekėms, kurios viršija tam tikras nustatytas vertes bei kitus apribojimus.

Didžiąją dalį importo mokesstinės naštos sudaro pridėtinės vertės mokestis (toliau PVM). Jis yra taikomas visoms prekėms, kurių vertė viršija 22 eurus. Jeigu perkame kita valiuta, priklausomai nuo muitinės puslapyje skelbiamo tos dienos valiutos kurso. Prekėms, kurių vertė 22,01 euro ir daugiau Lietuvoje skaičiuojamas 21% tarifo PVM mokestis. Vertinant šią ribą siuntimo mokestis nesiskaičiuoja, vertinama tik prekės vertė arba kaina. Tačiau jeigu prekės kaina jau viršija nustatytą ribą, PVM mokestis bus skaičiuojamas nuo kainos, kurią sumokėjome siuntėjui, muto, atstovavimo muitinei ir kitų dar papildomai susidariusių mokesčių iki siuntos pristatymo.

Jeigu prekės sudėtyje yra etilo alkoholio, nepriklausomai nuo jos vertės privaloma sumokėti akcizą. Jis skaičiuojamas nuo sudėtyje esančio kiekio, tad mokestis tikriausiai bus tik nedidelis, nes už vieną litrą gryno etilo alkoholio mokamas 19,92 euro. Etilo alkoholio gali būti kvėpaluose ar kituose parfumerijos produktuose.

Kiti importo mokesčiai susidaro, kai prekės vertė viršija 22 eurus ir ši patenka į muitinės patikrą. Atsiranda papildomas mokestis už išmuitinimo arba tarpininkavimo paslaugas. Jeigu produktas keliauja pašte, mokėti reikės pašto nustatytą mokestį 8,69 euro (Lietuvos pašto duomenimis, 2019), bet jeigu prekė keliauja per kurjerius dažnai šis mokestis išauga kur kas daugiau, nes dažnai kurjerių įmonės, pavyzdžiui, DHL siekia kuo greičiau pristatyti prekes, kai jos pasiekia jūsų šalį arba Muitų sąjungą, todėl užsakovo vardu sumoka muitinei visus prekei taikomus muitus ir mokesčius (DHL Express, 2019), todėl tai lemia, kad tarpininkavimo ir išmuitinimo paslaugos kaina išauga.

Pasak G. Jatuliavičienės, M. Kučinskienės, R. Garucko (2007) „ES yra muitų sąjunga, yra nustačiusi bendrąją muitų politiką trečiųjų šalių atžvilgiu.“ Būtent todėl toliau ir bus aptarti pagrindiniai muto mokesčiai, jų tarifai, kurie sumokami muitinėms už įvežamas prekes į Europos Sąjungą iš Kinijos bei parodytas detali importo mokesčių apskaičiavimo eiga. Importo maitas taikomas visoms įvežamoms prekėms į bet kurią Europos Sąjungos valstybę, kurių vertė siuntoje viršija 150 eurų. Muto mokestis sumokamas vieną kartą, kai prekė patenka į Europos Sąjungą. Muitų tarifai yra skirtingi, pagal tam tikras prekių grupes, pagrindiniai muitų tarifai pateikti 7 lentelė

Pagrindinių prekių importo muto tarifai (sudaryta autorės, remiantis LITAR duomenimis).je.

7 lentelė

Pagrindinių prekių importo muto tarifai (sudaryta autorės, remiantis LITAR duomenimis).

Prekės grupės pavadinimas	Muto tarifas, procentais
Įkraunamos baterijos (ličio, nikelio)	2,7
Žaidimo kortos	2,7
Akiniai (regėjimo korekcijos, nuo saulės, apsauginiai)	2,9
Momentinės fotografijos aparatai	3,2
Muzikos instrumentai	3,2 - 4,0
Avalynė su batviršiais iš odos arba kompozicinės odos	3,5
Žvejybos reikmenys (meškerykočiai, ritės, kabliukai, blizgės ir kt.)	3,7
Odiniai drabužiai	4,0
Odinės pirštinės	4,0
Avalynė su batviršiais iš tekstilės medžiagų	4,0

Veidrodiniai fotoaparatai	4,2
Laikrodžiai	4,5
Nauji/naudoti lengvieji automobiliai	10,0
Drabužiai iš tekstilės medžiagų	12,0
Maisto papildai	12,8
LCD televizoriai ir monitoriai	14,0
Nauji/naudoti krovininiai automobiliai	22,0

Iš 1 lentelės galime pastebėti, kad didžiausias muito tarifas iš nagrinėjamų prekių tenka naujiems ir naudotiems sunkvežimiams 22%, o tuo tarpu lengviesiems automobiliams taikomas tik 10% tarifas. Mažiausias iš nagrinėjamų prekių muito tarifas yra ličio ir nikelio įkraunamoms baterijoms ir siekia 2,7%, toks pat muito mokesčio tarifas taikomas ir įvairioms žaidimo kortoms. Panašus ir akinams taikomas muito tarifas 2,9%. Yra ir svyruojančių muitų tarifų per 0,8% ir daugiau, kaip muzikos instrumentų, priklausomai nuo produkto specifikos, ar tai styginis, ar mušamasis, klavišinis instrumentas. Pavyzdžiui, smuikams taikomas mažesnis importo mokestis nei fortepijonams ar pianinams.

Dažnai atveju vartotojai nežino, kaip teisingai reikia apskaičiuoti mokesčius, kurie bus pritaikyti perkamai prekei iš Kinijos. Tam, kad būtų aiškūs apmokestinimo principai modeliuojama situacija konkrečiai prekei, perkant ją iš Kinijos. Tarkime, kad Kinijos internetinėje parduotuvėje įsigijami odiniai bateliai, kurių kaina 200 eurų, o siuntimo kaina 20 eurų. Kadangi batelių kaina yra didesnė nei 22 eurai, turės būti sumokėtas importo PVM. Taip pat, batelių kaina viršija ir 150 eurų ribą, todėl nuo tokios sumos jau taikomas ir importo mokestis, tad būtina patikrinti muito mokesčio dydį, norint sužinoti tikslią sumą. Iš 1 lentelės žinoma, kad šiuo metu taikoma muito norma odiniams bateliams yra 3,5%. Detalūs skaičiavimai pateikti 8 lentelė

Importo mokesčių skaičiavimo eiga odiniams bateliams iš Kinijos.

8 lentelė

Importo mokesčių skaičiavimo eiga odiniams bateliams iš Kinijos (sudaryta autorės)

1.	Muitinės vertė	$200 + 20 = 220 \text{ €}$
2.	Importo muito mokestis	$220 \cdot (3,5/100) = 7,7 \text{ €}$
3.	PVM apmokestinamoji vertė	$220 + 8,69 + 7,7 = 236,39 = 236 \text{ €}$
4.	Importo PVM	$236 \cdot (21/100) = 49,56 = 50 \text{ €}$
5.	Visi importo mokesčiai	$7,7 + 50 + 8,69 = \mathbf{66,39 \text{ €}}$
6.	Iš viso išleista bateliams	$66,39 + 200 + 20 = \mathbf{286,39 \text{ €}}$

Iš pradžių įvertinama muitinės vertė, kuri gaunama sudėjus siuntimo išlaidas ir prekės kainą. Tada pritaikomas 3,5% muito tarifą ir gaunama, kad multas, kurį reikia sumokėti muitinei išmuitinant prekę bus 7,70 eurų. Taip pat, turi būti suskaičiuotas PVM, pirmiausia reikia rasti PVM apmokestinamąją vertę, kuri gaunama sudėjus muitinės vertę, pašto mokestį už išmuitinimo paslaugas bei jau anksčiau apskaičiuotą importo muitą. Tada nuo šios vertės yra skaičiuojamas PVM, kurio tarifas yra 21%. Sudėjus importo muitą, PVM ir pašto mokestį gauname bendrą importo mokesčių sumą, kuri šiuo atveju yra 66,39 euro. Sudėjus visus mokesčius, siuntimo išlaidas, nustatyta, kad galutinė batelių kaina išauga beveik iki 300 eurų.

Jeigu perkamos prekės iš Europos Sąjungos elektroninių parduotuvių nei importo muito, nei PVM papildomai mokėti nereikės, nes šie mokesčiai dažniausiai jau būna įtraukti į prekės kainą.

Tačiau yra ir tokių prekių, kurios yra neapmokestinamos importo muitu. Šioms prekėms yra taikomas 0% muto tarifas: knygos, skaitmeniniai fotoaparatai, nešiojami, delniniai, staliniai kompiuteriai, kompiuterių dalys, mobilūs telefonai traktoriai ir kt. Taip pat, muto mokesčiai nėra taikomi asmeninėms dovanoms, kuriuose nėra akcizais apmokestinamų produktų ir kurių vertė yra ne didesnė nei 45 eurai. Nors fizinių asmenų dovanos kitiems fiziniams asmenims neturėtų būti apmokestinamos, tačiau pastaruoju metu masiškai gaunamos siuntos iš Kinijos į Europą su užrašu „gift“, ir įtikinti muitinę, kad tai yra dovana gali būti sudėtinga. Neįrodžius, kad tai dovana nuo tolimojo giminiavimo iš Kinijos, tenka sumokėti atitinkamus mokesčius. Jeigu dovanų vertė bus didesnė nei 45 EUR, bet ne didesnė kaip 150 eurų, reikėtų mokėti standartinį importo PVM. O jeigu dovanų vertė yra didesnė nei 150 EUR, reikia sumokėti importo PVM ir ne didesnę kaip 2.5% muitą, nes dovanoms netaikomas didesnis muto mokestis.

Taigi, prekėms, kurių vertė viršija 22 eurus taikomas PVM mokestis bei pašto mokestis už tarpininkavimo paslaugas (8,69 euro), tai pat, prekėms kurių sudėtyje yra etilo alkoholio taikomas nustatytas akcizas. Už prekes, kurių kaina viršija 150 eurų reikia sumokėti atitinkamus importo mokesčius, nors kartais importo tarifai neatrodo dideli, tačiau perkant prekes dideliais kiekiais susidaro nemenkos sumos, kurios atneša didelius importo mokesčius. Labai svarbu prieš vežant ar siunčiantis prekes iš Kinijos į Europos Sąjungos įvertinti susidarysiančius mokesčius dėl taikomos importo politikos.

IŠVADOS

1. Muitų sąjunga vienija Europos Sąjungos valstybes. Sudarius muitų sąjungą buvo panaikintos vidaus sienos ir importo mokesčiai tarp vidaus valstybių. Taip pat, buvo įvesta vieninga muitų sistema, kuri nustatė vienodus tarifus įvežamoms prekėms iš ne Europos Sąjungai priklausančių valstybių;

2. Apibendrinus, nustatyta, kad daugiausiai į Europą eksportuoja Kinija. Šios šalies eksportas vis auga, o pagrindinė to priežastis, kad Kinijos reguliuojama valiuta juanis gali būti bet kuriuo metu atpiginta ir dėl to krenta eksportuojamų prekių kainos, tad padidėja jų paklausa užsienyje. Be to, Kinija yra gamybinė šalis, kurios gamybos apimtys vis auga, o patys kinai yra taupūs žmonės, todėl vyrauja menkas vidaus vartojimas ir susidaro prekių perteklius, kuris eksportuojamas į kitas šalis;

3. Europos Sąjunga importuojamoms prekėms iš Kinijos taiko importo PVM ir muto mokestį, kurio tarifas yra nustatytas kiekvienai prekių grupei. Tarifai nėra dideli, tačiau importuojant dideliais kiekiais, susidaro atitinkamos sumos mokesčių, kuriuos būtina vertinti.

LITERATŪRA

1. DHL Express Muitinės tarpininkų paslaugos (2019). [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: https://www.dhl.lt/exp-lt/express/muitnes_proceduros.html

2. ES statistikos tarnyba Eurostat (2019). [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

3. Europos Centrinio Banko valiutų santykiai (2019). [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/currency/>

4. Jatuliavičienė, G., Kučinskienė, M., & Garuckas, R. (2007). Lietuvos užsienio prekybos pokyčiai integruotoje Europos Sąjungos rinkoje. *Ekonomika*, 79, 77-92.

5. Junevičius, A. (2016). Europos Sąjungos vidaus rinkos teisė. Pagrindinės ekonominės laisvės.

6. Ką verslui derėtų žinoti apie muitus (2015) [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bznstart.lt/verslas/verslo-gidas/2501/Ka-verslui-deretu-zinoti-apie-muitus>.

7. Lietuvos muitinė LITAR (2019). [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: https://litarweb.lrmuitine.lt/taric/web/main_LT

8. Lietuvos paštas kada apmokestinamos pašto siuntos iš trečiųjų šalių? (2019). [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą: <https://www.post.lt/lt/apie-mus/naujienos/kada-apmokestinamos-pasto-siuntos-treciuju-saliu>

9. Mikutavičius, D. (2019) JAV ir Kinijos prekybos karas: du pešasi, ES laimi Respublika [Žiūrėta 2019-10-02] Prieiga per internetą: https://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/jav_ir_kinijos_prekybos_karas_du_pesasi_es_laimi/
10. Steininger, M. (2019) Germany's Deutsche Welle [Žiūrėta 2019-10-02] Prieiga per internetą: <https://www.dw.com/en>
11. Šimukovičė, A. (2019) JAV ir Kinija apsišaudė naujais muitais Verslo žinios [Žiūrėta 2019-10-02]. Prieiga per internetą <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2019/09/02/jav-ir-kinija-apsisaude-naujais-muitais>
12. Vainienė, R. (2005). Ekonomikos terminų žodynas.
13. Vitkus, G. (2008). Europos Sąjungos užsienio politika: trumpas vadovas. Vilniaus universitetas.

ANALYSIS OF EUROPEAN UNION IMPORT CUSTOMS DUTIES: CHINA CASE

ŽANETA SEDERAVIČIŪTĖ
Kaunas University of Technology

SUMMARY

The European Union is a single entity on the world market, its performance is based by the Customs Union. It establishes foreign policies conditions like customs duties on imports from outside and free movement of goods inside the European Union countries. The same foreign policy in European Union countries allows to generate significant trade flows and is attractive to exporters. The analysis of the main exporting countries shows that China is the largest exporter to Europe and Canada export the least amount of goods. China's exports are rising because of the regulated currency yuan. It can be depreciated in order to lower the price of exported goods. All imported goods are taxed by VAT, excise duties and customs duties. The application of the import taxes is illustrated by a specific example of Chinese goods.

Keywords: European Union, Customs Union, analysis of exporting countries, import taxes.

DARBUOTOJŲ ĮSITRAUKIMO Į DARBĄ IR PSICHOLOGINĖS GEROVĖS SĄSAJOS

ILONA SIDOROVAITĖ

Kauno technologijos universitetas
Konsultantė: Doc. Dr. Brigita Stanikūnienė

ANOTACIJA

Kiekvienais metais tyrimų, susijusių su darbuotojų įsitraukimu į darbą ir darbuotojų psichologinei gerovei darbo vietoje skaičius didėja. Tai susiję su tuo, kad šie konstruktai daro didelę įtaką darbo kokybei ir organizacijos veiklos rezultatams. Netinkamas darbuotojų įsitraukimas gali pakenkti organizacijoms dėl darbuotojų gerovės ir darbo našumo sumažėjimo. Vis daugiau autorių ima nagrinėti iš ko susideda darbuotojų psichologinė gerovė, išskirdami tam tikrus psichologinės gerovės modelius. Pastebima, jog darbuotojų įsitraukimas į darbą ir jų psichologinė gerovė yra daugialypiai konstruktai, kurių kiekvienam daro įtaką daug veiksnių, ir kurių kiekvienas turi savo pasekmes.

IVADAS

Temos aktualumas. Nuo šio amžiaus pradžios galima pastebėti pakankamai spartų tyrimų, susijusių su darbuotojų įsitraukimu, skaičiaus augimą (Albrech, 2011). Darbuotojų įsitraukimas apibrėžiamas kaip pažintinė (kognityvinė), emocinė ir elgsenos energija, kurią darbuotojas nukreipia teigiamiems organizaciniais rezultatams pasiekti (Shuck, Wollard, 2010). Tyrimų rezultatai parodė, jog įsitraukusių darbuotojų darbo našumas yra didesnis (Saks, 2006), tokie darbuotojai linkę labiau likti dirbti organizacijoje (Shuck, Reio, Rocco, 2011) ir teigiamai sąveikauti su vartotojais (Chalofsky, 2010).

Kitų empirinių tyrimų rezultatai parodė, kad įsitraukimas daro teigiamą įtaką ne tik tradiciniams darbo našumo veiksniams, tokiems kaip požiūris į darbą. Pavyzdžiui, Rich, Lepine ir Crawford (2010) nustatė glaudų ryšį tarp darbuotojų darbo efektyvumo ir įsitraukimo į darbą. Buvo nustatyta, kad įsitraukimas į darbą užduočių atlikimui darė didesnę įtaką nei vidinė motyvacija ar pasitenkinimas darbu. Savo ruožtu Harter, Schmidt, Asplund, Killham ir Agrawal (2010) parodė, kad aukštesnis organizacijos darbuotojų įsitraukimas į darbą siejamas su didesnėmis organizacijos pardavimų pajamomis. Bendru atveju tyrimų rezultatai parodė, kad organizacijos darbuotojų įsitraukimo į darbą plėtojimas gali teikti jai teigiamos naudos.

Gavus įrodymų apie darbuotojų įsitraukimo į darbą sąsajas su gerove, kitas logiškas žingsnis – tirti kintamuosius, kurie daro įtaką patirčiai ir darbą interpretuoti kaip įtakos našumui svertą. Kaip nurodo Schaufeli (2012), daug žadanti tyrimų sritis yra pagrindinių darbo aplinkos klimato elementų, skatinančių įsitraukimą į darbą ir gerovę, identifikavimas. Viena iš tokių tyrimų sričių yra psichologinio klimato ir psichologinės gerovės darbo vietoje ryšių su įsitraukimu į darbą ir darbo našumu tyrimas. Todėl ryšio tarp darbuotojų įsitraukimo į darbą ir jų psichologinės gerovės darbo vietoje ryšių tyrimas yra aktualus kiekvienai organizacijai, siekiančių geresnių savo veiklos rezultatų.

Darbo problema - Psichologinė darbuotojų gerovė daro konkrečią įtaką jų įsitraukimui į darbą ir į tai, kaip jie jaučia bendrą gerovę. Kyla poreikis ištirti kokios yra darbuotojų psichologinės gerovės ir darbuotojų įsitraukimo į darbą sąsajos?

Darbo objektas - Darbuotojų įsitraukimo į darbą ir darbuotojų psichologinės gerovės darbo vietoje sąsajos.

Darbo tikslas - įvertinti darbuotojų įsitraukimo į darbą įtaką jų psichologinei gerovei darbo vietoje.

**DARBUOTOJŲ ĮSITRAUKIMO Į DARBĄ IR PSICHOLOGINĖS GEROVĖS
SĄSAJŲ TYRIMŲ PROBLEMATIKA**

Tyrimų rezultatai rodo, kad aukštas darbuotojų psichologinės gerovės ir įsitraukimo į darbą lygis vaidina pagrindinį vaidmenį siekiant tam tikrų rezultatų, susijusių su sėkmingomis ir efektingomis organizacijomis. Tyrimai parodė, kad psichologinė gerovė yra tiesiogiai susijusi su darbo efektyvumu. Tokią priklausomybę savo tyrimu nustatė Wright ir Cropanzano (2000). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad darbuotojai su aukštesniu psichologinės gerovės lygiu dirba geriau nei darbuotojai, kurių psichologinės gerovės lygis yra žemesnis. Taip pat minėto tyrimo rezultatai leido padaryti išvadą, kad darbuotojų psichologinė gerovė yra stipresnis darbo našumo veiksnys nei pasitenkinimas darbu.

Netinkamas darbuotojų įsitraukimas gali pakenkti organizacijoms dėl darbuotojų gerovės ir darbo našumo sumažėjimo. Shuck et al. (2011) atlikto tyrimo tikslas buvo įvertinti psichologinio klimato darbo vietoje įtakos su asmeniniais pasiekimais, depersonalizacija, emociniu išsekimu ir psichologine gerove laipsnį, o taip pat darbuotojų įsitraukimo įtaką šiems ryšiams. Tyrime dalyvavo 216 sveikatos priežiūros sektoriaus darbuotojų iš JAV, Kanados ir Japonijos. Surinktų duomenų analizei buvo naudojama regresinė analizė, kurios rezultatai parodė, kad psichologinis klimatas darbo vietoje buvo didesniu ar mažesniu laipsniu statistiškai reikšmingai susijęs su kiekvienu tyrimo kintamuoju. Tai reiškia, kad egzistuoja statistiškai reikšmingi ryšiai tarp psichologinio klimato darbo vietoje ir darbuotojų asmeninių pasiekimų, depersonalizacijos, emocinio išsekimo, psichologinės gerovės bei įsitraukimo į darbą. Taip pat buvo nustatyta, kad darbuotojų su aukštesniu psichologinės gerovės lygiu įsitraukimas į darbą ir darbo rezultatai yra aukštesni nei darbuotojų su žemesniu psichologinės gerovės lygiu, kurie pasižymėjo aukštesniu emocinio nuovargio ir depersonalizacijos laipsniu.

Tyrimo, kurį atliko Shimazu ir Schaufeli (2009) tikslas – ištirti darboholizmo ir darbuotojų įsitraukimo ryšius su darbuotojų gerove ir jos struktūriniais elementais, tame tarpe sveikata ir psichologine gerove darbo vietoje. Tyrime dalyvavo 776 įvairių Japonijos įmonių darbuotojų. Analizės rezultatai parodė, kad darboholizmas yra teigiamai susijęs su bloga sveikatos būkle (psichologiniais sutrikimais ir fiziniais nusiskundimais) ir neigiamai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu (pasitenkinimu gyvenimu ir šeima). Įsitraukimas į darbą buvo neigiamai susijęs su bloga sveikatos būkle ir teigiamai su pasitenkinimu darbu, psichologine gerove ir darbo našumu.

Shimazu, Schaufeli, Kamiyama ir Kawakami (2015) atlikto tyrimo tikslas buvo ištirti darboholizmo ir įsitraukimo į darbą ryšį su darbuotojų gerove (fizine sveikata, pasitenkinimu gyvenimu ir psichologine gerove) bei darbo rezultatais (darbo našumu). Tyrime dalyvavo 1196 Japonijos įmonės darbuotojai. Buvo nustatyta, kad tarp darboholizmo ir darbo rezultatų (darbo našumo) egzistuoja silpnas ir statistiškai reikšmingas ryšys. Be to, kaip ir buvo tikėtasi, nustatytas neigiamas ryšys tarp darboholizmo ir fizinės sveikatos bei pasitenkinimo gyvenimu. Skirtingai nuo to, įsitraukimas į darbą yra tiesiogiai ir teigiamai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu ir psichologine gerove. Taip pat buvo nustatyta, kad darboholizmo neigiamos pasekmės pasijaučia ilgalaikiu (dviejų metų), o įsitraukimo į darbą poveikis psichologinei gerovei ir darbo našumui juntamas trumpalaikiu periodu.

Kaip teigia Joy ir Sino (2016), darbuotojų įsitraukimo į darbą sąvoka yra plačiai naudojama organizaciniame kontekste ir atliekami įvairūs tyrimai, kad nustatyti ryšį tarp šio konstrukto ir organizacijos rezultatų. Minėti autoriai atliko tyrimą siekdami nustatyti ryšį tarp Indijos programinės įrangos gamybos įmonių darbuotojų įsitraukimo į darbą ir šių darbuotojų psichologinės gerovės. Tyrime dalyvavo 500 šių įmonių darbuotojų. Buvo nustatyta, kad darbuotojų įsitraukimas daro teigiamą įtaką bendrai darbuotojų psichologinei gerovei. Tolimesnė duomenų analizė parodė, kad egzistuoja teigiamas ryšys tarp psichologinės darbuotojų gerovės ir jų pasitenkinimo darbu. Taip pat nustatyta, kad darbuotojų įsitraukimas daro didesnę įtaką jų psichologinei gerovei, lyginant su pasitenkinimu darbu.

Tyrimo, kurį atliko Buitendach, Bobat, Muzvidziwa ir Kanengoni (2016), buvo tiriamas darbuotojų įsitraukimo į darbą ryšys su įvairiais darbuotojų gerovės aspektais. Tyrimui buvo pasirinkti Zimbabvės viešojo transporto sektoriaus darbuotojai, dalyvavo 283 vairuotojai. Be

įsitraukimo į darbą buvo tiriami tokie darbo aspektai, kaip aprūpinimas ištekliais, pasitenkinimas darbu, darbo reikalavimai, psichologinė gerovė darbo vietoje, stresas, sąveika su bendradarbiais. Rezultatų analizė leido padaryti išvadą, kad reikalavimai darbui daro įtaką įsitraukimui į darbą, pasitenkinimui darbu bei perdegimo sindromo vystymuisi. Tuo tarpu įsitraukimas į darbą ir pasitenkinimas darbu daro įtaką psichologinei gerovei darbo vietoje.

Organizacijos darbuotojų gerovė yra tiek valdymo, tiek ir psichologijos subjektas. Tyrimo, kurį atliko Joo, B., Lee (2017) tikslas buvo ištirti suvokiamo organizacinio palaikymo ir psichologinio kapitalo įtaką darbuotojų įsitraukimui, pasitenkinimui karjera ir psichologinei gerovei. Tyrime dalyvavo 550 Pietų Korėjos įmonių darbuotojų. Surinktų duomenų analizės rezultatai parodė aukštą darbuotojų įsitraukimo į darbą lygį, tačiau vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingą įsitraukimo į darbą ir psichologinės gerovės ryšį. Buvo nustatyta, kad labiau įsitraukę į darbą darbuotojai yra labiau nei mažiau įsitraukę patenkinti savo karjera. Taip pat buvo nustatyta, kad pasitenkinimas karjera daro įtaką darbuotojų įsitraukimo ir psichologinės gerovės ryšiui.

Apibendrinant galima teigti, kad darbuotojų įsitraukimo į darbą ryšiui su darbuotojų psichologine gerove darbo vietoje tirti yra skirta eilė tyrimų. Tai rodo šios problemos aktualumą ir tokio ryšio patvirtinimo ar paneigimo įrodymų poreikį, nes pastaruoju metu darbuotojų įsitraukimą ir psichologinę gerovę siekiama apjungti į vieną „plataus įsitraukimo“ konceptą.

VEIKSNIAI, DARANTYS ĮTAKĄ DARBUOTOJŲ PSICHOLOGINEI GEROVEI

Siekiant identifikuoti ir įvertinti veiksnius, kurie daro įtaką darbuotojų psichologinei gerovei, buvo atlikta visa eilė tyrimų. Viename iš ankstyvųjų tyrimų, kurį atliko Klitzman ir Stellman (1989), buvo siekiama įvertinti ryšį tarp fizinės darbo aplinkos ir darbuotojų psichologinės gerovės. Tyrime dalyvavo 1830 biurų darbuotojai, neužimantys vadovaujamų pareigų. Atliktos duomenų analizės rezultatai leido padaryti išvadą, kad nepalankios darbo aplinkos sąlygos, tokios kaip bloga oro kokybė, triukšmas, ergonominės sąlygos, privatumo stoka, daro neigiamą įtaką darbuotojo pasitenkinimui darbu ir psichologinei gerovei. Fizinės darbo aplinkos įvertinimas skiriasi nuo bendrų darbo sąlygų vertinimų, nes bendros darbo sąlygos apima ir tokius konstruktus, kaip darbo krūvis, požiūris į sprendimų priėmimą ir santykiai su kitais darbuotojais. Tyrimo rezultatai taip pat patvirtino, kad stresą, kurį darbuotojai paprastai patiria darbo vietoje, sukelia veiksmų kombinacija, kuri apima ir fizinės darbo sąlygas, kuriose darbuotojai vykdo savo darbo funkcijas.

Tyrimo, kurį atliko Witte (2010), buvo tiriamas darbo vietos saugumo jausmo darbuotojų tarpe ir jų psichologinės gerovės ryšys, o taip pat tokių veiksmų kaip užimama pozicija, lytis ir amžius įtaką šiam ryšiui. Tyrime dalyvavo 336 Suomijos tarptautinės metalo apdirbimo įmonės darbuotojai. Tarp darbuotojų darbo vietos saugumo jausmo ir psichologinės gerovės buvo nustatytas silpnas tiesioginis ryšys. Tačiau reikalinga pažymėti, kad vyrų imtyje šis ryšys buvo statistiškai nereikšmingas, o reikšmingų skirtumų amžiaus ir pareigų aspektu nustatyta nebuvo. Tyrimas taip pat atskleidė, kad menkas darbo vietos saugumo jausmas yra pagrindinis veiksnys, didinantis darbuotojų stresą darbo vietoje.

Siekdami įvertinti streso darbe įtaką psichologinei gerovei, Strizhitskaya, Petrash, Savenysheva, Murtazina ir Golovey (2019) atliko tyrimą, kuriame dalyvavo 323 įvairiose Rusijos įmonėse dirbantys asmenys. Tyrimo rezultatai leido padaryti išvadą, kad suvokiamas stresas mažina emocinį stabilumą ir daro neigiamą poveikį psichologinei darbuotojų gerovei. Taip pat buvo nustatyta, kad suvokiamas stresas gali būti susijęs ne tik su greitomis emocinėmis reakcijomis, tačiau ir su palyginti stabiliomis asmenybės savybėmis, tokiomis kaip emocinis stabilumas. Šis veiksnys gali daryti švelninantį poveikį streso ir psichologinės gerovės ryšiui. Tai reiškia, kad stipraus emocinio stabilumo asmenims stresas daro mažesnę neigiamą poveikį psichologinei gerovei nei asmenims, kurių emocinis stabilumas yra žemesnio lygio. Tokiu būdu aukštas emocinio stabilumo lygis gali sumažinti streso poveikį psichologinei darbuotojo gerovei.

Kurt ir Demirbolat (2019) tyrimo tikslas buvo įvertinti ryšį tarp mokytojų pasitenkinimo darbu ir psichologinės gerovės. Tyrime dalyvavo 384 Turkijos mokyklų mokytojai. Remiantis

tyrimo rezultatai, tiriamųjų psichologinė gerovė ir pasitenkinimas darbu buvo „aukšto lygio“. Taip pat buvo nustatyta, kad pasitenkinimas darbu daro įtaką tiriamųjų psichologinei gerovei, psichologinis tiriamųjų kapitalas atlieka šio ryšio moderatoriaus vaidmenį.

Visa eilė tyrimų buvo skirta demografinių charakteristikų įtakai darbuotojų psichologinei gerovei. Gómez-Baya, Lucia-Casademunt ir Salinas-Pérez (2018) tyrė darbuotojų lyties įtaką jų psichologinei gerovei. Tyrimo imtį sudarė 1773 Europos valstybių sveikatos priežiūros darbuotojai (1466 moterys ir 307 vyrai). Analizės rezultatai parodė, kad moterų psichologinės gerovės lygio vertinimų vidurkis buvo žemesnis nei vyrų ir šis skirtumas buvo statistiškai reikšmingas. Tai reiškia, kad lytis daro statistiškai reikšmingą įtaką psichologinės gerovės vertinimams ir moterų suvokiamas psichologinės gerovės lygis yra žemesnis nei vyrų.

Rajeswari ir Magesh (2017) atlikto tyrimo tikslas buvo nustatyti darbuotojų amžiaus ir darbo stažo ryšius su jų psichologine gerove. Tyrime dalyvavo 150 Indijos informacinių technologijų sektoriaus darbuotojai. Duomenų analizės rezultatai leido padaryti išvadą, kad vyresnio amžiaus darbuotojų (vyresnių nei 42 metai) psichologinės gerovės lygis yra aukštesnis, nei jaunesnių darbuotojų. Taip pat buvo nustatyta, kad darbuotojų, kurių darbo stažas daugiau nei 10 metų psichologinės gerovės lygis yra aukštesnis metų, kurie dirbė mažiau nei 10 metų. Šie vertinimų skirtumai buvo statistiškai reikšmingi.

Tyrimų, skirtų veiksniams, darantiems įtaką darbuotojų psichologinei gerovei, nustatyti apibendrinimas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė

Tyrimų, skirtų veiksniams, darantiems įtaką darbuotojų psichologinei gerovei, nustatyti apibendrinimas

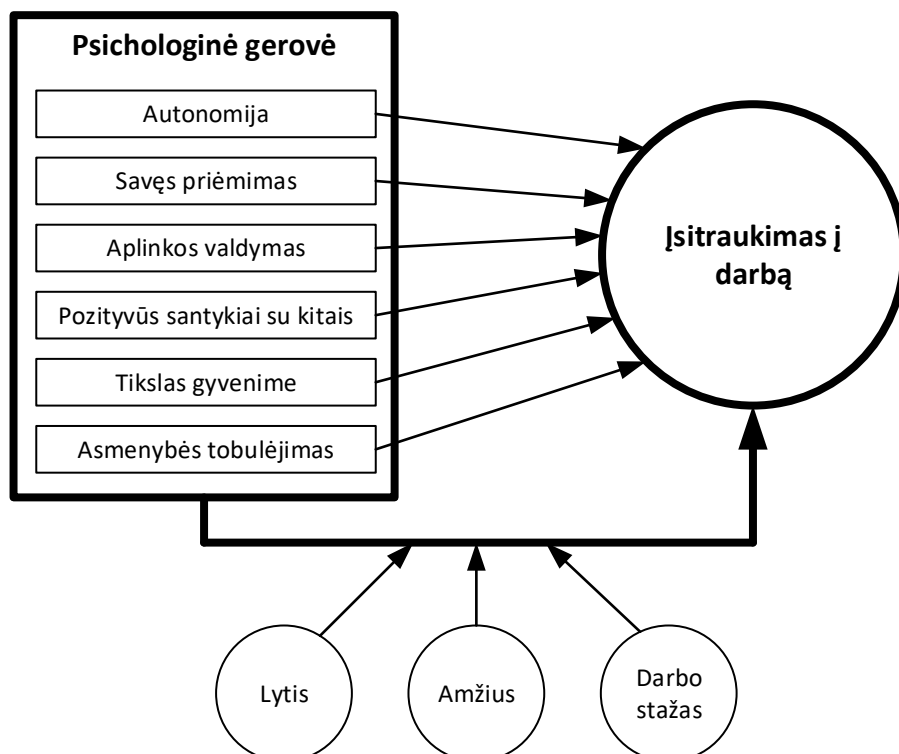
Autoriai	Tyrimo tikslas	Tyrimo imtis	Duomenų analizės metodai	Rezultatai
Klitzman ir Stellman (1989)	Įvertinti ryšį tarp fizinės darbo aplinkos ir darbuotojų psichologinės gerovės	1830 biurų darbuotojai	Anketinė apklausa, struktūrinių lygčių modeliavimas	Blogos fizinės darbo aplinkos sąlygos daro neigiamą įtaką darbuotojų psichologinei gerovei
Witte (2010)	Įvertinti darbo vietos saugumo jausmo darbuotojų tarpe ir jų psichologinės gerovės ryšį	336 tarptautinės Suomijos įmonės darbuotojai	Anketinė apklausa, koreliacinė ir regresinė analizė	Tarp darbuotojų darbo vietos saugumo jausmo ir psichologinės gerovės egzistuoja silpnas tiesioginis ryšys
Strizhitskaya et al. (2019)	Įvertinti streso darbe įtaką psichologinei gerovei	323 įvairiose Rusijos įmonėse dirbantys asmenys	Anketinė apklausa, struktūrinių lygčių modeliavimas	Aukštesnis suvokiamo streso lygis daro neigiamą įtaką darbuotojų psichologinei gerovei
Kurt ir Demirbolat (2019)	Įvertinti darbuotojų pasitenkinimo darbu įtaką jų psichologinei gerovei	384 Turkijos mokyklų mokytojai	Anketinė apklausa, struktūrinių lygčių modeliavimas	Darbuotojų pasitenkinimas darbu daro statistiškai reikšmingą įtaką jų psichologinei gerovei
Gómez-Baya et al. (2018)	Įvertinti darbuotojų lyties įtaką jų psichologinei gerovei	1773 sveikatos priežiūros darbuotojai	Anketinė apklausa, Stjudento t-testas	Moterų psichologinės gerovės lygio vertinimų vidurkis buvo žemesnis nei

				vyrų ir šis skirtumas bu statistiškai reikšmingas
Rajeswari ir Magesh (2017)	Nustatyti darbuotojų amžiaus ir darbo stažo ryšius su jų psichologine gerove	150 Indijos informacinių technologijų sektoriaus darbuotojai	Anketinė apklausa, faktorinė analizė	Vyresnio amžiaus ir didesnį darbo stažą turinčių darbuotojų psichologinės gerovės lygis yra aukštesnis, nei jaunesnių ir mažesnį darbo stažą turinčių darbuotojų.

Apibendrinant galima teigti, kad darbuotojų psichologinei gerovei daro įtaką tokie veiksniai, kaip fizinė aplinka darbo vietoje (oro kokybė, triukšmas, privatumas, ergonominės sąlygos ir t.t.), darbo vietos saugumas (baimės prarasti darbo vietą lygis), streso, patiriamo darbo vietoje, lygis, pasitenkinimo darbu lygis bei darbuotojo demografinės charakteristikos - lytis, amžius ir darbo stažas.

DARBUOTOJŲ PSICHOLOGINĖS GEROVĖS IR ĮSITRAUKIMO Į DARBĄ TEORINIS MODELIS

Remiantis Aiello ir Tesi (2017), darbuotojų psichologinė gerovė daro įtaką jų įsitraukimui į darbą. Tai patvirtino šių autorių atlikto tyrimo rezultatai. Buvo nustatyta, kad psichologinės gerovės lygio pokyčiai 64,1 proc. paaiškina darbuotojų įsitraukimo į darbą lygio pokyčius ($\beta=0,86$, $p<0,01$). Taip pat Gómez-Baya et al. (2018) nustatė, kad darbuotojų lytis daro įtaką darbuotojų psichologinei gerovei. Tuo tarpu Tshilongamulenzhe ir Takawira (2015) nustatė, kad lytis daro įtaką darbuotojų įsitraukimui į darbą. Taip pat Rajeswari ir Magesh (2017) nustatė, kad darbuotojų psichologinei gerovei daro įtaką jų amžius ir darbo stažas. Darbuotojų amžiaus įtaką jų įsitraukimui į darbą atskleidė Avery, McKay ir Wilson (2007), o Singh ir Chopra (2018) – darbuotojų darbo stažo įtaką darbuotojų įsitraukimui į darbą. Remiantis šiuose tyrimuose naudotais modeliais, galima sudaryti darbuotojų psichologinės gerovės ir įsitraukimo į darbą teorinį modelį (1 pav.).

1 pav. Darbuotojų psichologinės gerovės ir įsitraukimo į darbą teorinis modelis (sudaryta darbo autorės pagal Aiello, Tesi, 2017)

Kiekvienas iš psichologinę gerovę formuojančių elementų, tokių kaip autonomija, savęs priėmimas, aplinkos valdymas, pozityvūs santykiai su kitais, tikslas gyvenime ir asmenybės tobulėjimas (Ryff, 1998), daro įtaką įsitraukimui į darbą. Taip pat bendra psichologinė gerovė daro įtaką įsitraukimui į darbą (Aiello, Tesi, 2017). Savo ruožtu darbuotojų lytis, amžius ir darbo stažas moderuoja jų psichologinės gerovės ir įsitraukimo į darbą ryšį (Gómez-Baya et al., 2018; Tshilongamulenzhe, Takawira, 2015; Rajeswari, Magesh, 2017; Avery, McKay, Wilson, 2007; Singh, Chopra, 2018).

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad organizacijos darbuotojų įsitraukimas į darbą nusako darbuotojo gebėjimą kognityviai ir emociškai susitapatinti su darbo vaidmenimis, efektyviai ir su didele energija siekti organizacinių tikslų. Savo ruožtu psichologinė gerovė yra tam tikros pozityviosios psichologinės sveikatos dimensijos, kurios apima skirtingas to, kas reiškia būti sveikam, charakteristikas, t.y. gerus (kokybiškus) santykius su kitais, gebėjimą vadovautis vidiniais įsitikinimais, gebėjimą efektyviai valdyti supančią aplinką, teigiamą požiūrį į savo praeitį ir save, suvokimas, nenutrūkstamą saviaktualizacijos bei tobulėjimo jausmą, o taip pat jausmą, kad gyvenimas yra kryptingas ir prasmingas. Sudarytas modelis, pagal kurį visos šios dimensijos formuoja organizacijos darbuotojų psichologinę gerovę, kuri susijusi su darbuotojų įsitraukimu. Šį ryšį tarp darbuotojų psichologinės gerovės ir darbuotojų įsitraukimo į darbą moderuoja bendri demografiniai veiksniai, darantys įtaką abiem šiems konstruktais.

IŠVADOS

1. Atlikti tyrimų rezultatai atskleidžia, jog darbuotojų psichologinė gerovė yra tiesiogiai susijusi su darbo efektyvumu. Kuo aukštesnis psichologinės gerovės lygis, tuo atitinkamai geresnius darbo rezultatus parodo darbuotojai. Beį galima daryti išvadą, jog stipresniam darbo našumui didesnę įtaką daro psichologinė darbuotojo gerovė nei jo pasitenkinimas darbu. O atliktų tyrimų skaičius parodo, kad darbuotojų psichologinė gerovė tampa vis labiau tiriamą ir siekiama jos ryšį su įsitraukimu į darbą paneigti arba patvirtinti.

2. Apibendrinus atliktus tyrimus, kuriais buvo siekiama identifikuoti darbuotojų psichologinei gerovei įtaką darančius veiksnius, galima teigti, jog psichologinę gerovę lemia šie veiksniai: fizinė aplinka darbo vietoje, darbo vietos saugumas, streso lygis patiriamas darbe, pasitenkinimo darbu lygis ir darbuotojo demografinės charakteristikos.

3. Sudarytas psichologinės gerovės modelis, kuriuo remiantis galima nustatyti kokios dimensijos formuoja darbuotojų psichologinę gerovę, kuri glaudžiai siejama su darbuotojų įsitraukimu į darbą organizacijoje. Modelį sudaro šios dimensijos: autonomija, savęs priėmimas, aplinkos valdymas, pozityvūs santykiai su kitais, tikslas gyvenime, asmenybės tobulėjimas, darbo stažas ir demografinės charakteristikos.

LITERATŪRA

1. Aiello, A., Tesi, A. (2017). Psychological well-being and work engagement among italian social workers: Examining the mediational role of job resources. *Social Work Research*, 41(2), 73-84.
2. Albrech, S. (2011). *Handbook of employee engagement: Perspectives, issues, research and practice*. Cheltenham,: Human Resource Management International.
3. Avery, D., McKay, P., Wilson, D. (2007). Engaging the aging workforce: The relationship between perceived age similarity, satisfaction with coworkers, and employee engagement. *Journal of Applied Psychology*, 92(6), 1542-1546.
4. Buitendach, J., Bobat, S., Muzvidziwa, R., Kanengoni, H. (2016). Work engagement and its relationship with various dimensions of work-related well-being in the public transport industry. *Psychosology and Developing Societies*, 28(1), 50-72.

5. Chalofsky, N. (2010). *Meaningful workplaces: Reframing how and where we work*. New Jersey: John Wiley & Sons.
6. Gómez-Baya, D., Lucia-Casademunt, A., Salinas-Pérez, J. (2018). Gender differences in psychological well-being and health problems among European health professionals: analysis of psychological basic needs and job satisfaction. *International journal of environmental research and public health*, 15(7), 1474.
7. Harter, J., Schmidt, F., Asplund, J., Killham, E., Agrawal, S. (2010). Causal impact of employee work perceptions on the bottom line of organizations. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 378-389.
8. Joo, B., Lee, I. (2017). Workplace happiness: work engagement, career satisfaction, and subjective well-being. In *Evidence-based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship* (Vol. 5, No. 2, pp. 206-221). Emerald Publishing Limited.
9. Joy, M., Sinosh, P. K. (2016). Employee engagement-an empirical study on implications for psychological well being. *International Journal of Management (IJM)*, 7(5), 183-187.
10. Klitzman, S., Stellman, J. (1989). The impact of the physical environment on the psychological well-being of office workers. *Social Science & Medicine*, 29(6), 733-742.
11. Kurt, N., Demirbolat, A. (2019). Investigation of the Relationship between Psychological Capital Perception, Psychological Well-Being and Job Satisfaction of Teachers. *Journal of Education and Learning*, 8(1), 87-99.
12. Rajeswari, M., Magesh, R. (2017). A Study on Psychological Well-Being among Employees of IT Companies. *Asian Social Science*, 13(8), 59-63.
13. Rich, B., Lepine, J., Crawford, E. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of management journal*, 53(3), 617-635.
14. Saks, A. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of managerial psychology*, 21(7), 600-619.
15. Schaufeli, W. (2012). Work engagement: What do we know and where do we go?. *Romanian Journal of Applied Psychology*, 14(1), 3-10.
16. Shimazu, A., Schaufeli, W. (2009). Is workaholism good or bad for employee well-being? The distinctiveness of workaholism and work engagement among Japanese employees. *Industrial health*, 47(5), 495-502.
17. Shimazu, A., Schaufeli, W., Kamiyama, K., Kawakami, N. (2015). Workaholism vs. work engagement: The two different predictors of future well-being and performance. *International journal of behavioral medicine*, 22(1), 18-23.
18. Shuck, B., Reio, T., Rocco, T. (2011). Employee engagement: An examination of antecedent and outcome variables. *Human resource development international*, 14(4), 427-445.
19. Shuck, B., Wollard, K. (2010). Employee engagement and HRD: A seminal review of the foundations. *Human resource development review*, 9(1), 89-110.
20. Singh, J., Chopra, V. G. (2018). Workplace spirituality, grit and work engagement. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 14(1-2), 50-59.
21. Strizhitskaya, O., Petrash, M., Savenysheva, S., Murtazina, I., Golovey, L. (2019). Perceived Stress And Psychological Well-Being: The Role Of The Emotional Stability. In: *7th icCSBs 2018 - The Annual International Conference on Cognitive - Social, and Behavioural Sciences* (pp. 155-162).
22. Tshilongamulenzhe, M., Takawira, N. (2015). Examining gender influence on employees' work engagement within a South African university. *Risk Governance & Control*, 5(2), 110-119.
23. Witte, H. (2010). Job insecurity and psychological well-being: Review of the literature and exploration of some unresolved issues. *European Journal of work and Organizational psychology*, 8(2), 155-177.
24. Wright, T., Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of occupational health psychology*, 5(1), 84-94.

RELATIONSHIPS BETWEEN EMPLOYEE ENGAGEMENT AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING

ILONA SIDOROVAITĖ

Kaunas University of Technology
Consultant: Assoc. Prof. Dr. Brigita Stanikūnienė

SUMMARY

Each year, the number of studies on employee engagement and psychological well-being in the workplace is increasing. This is because these constructs have a significant impact on the quality of work and the performance of the organization.

Object of the article – relationships between employee engagement and employee psychological well-being in the workplace.

The aim of the article – assess the impact of employee engagement on their psychological well-being at work.

Analyzing the authors' research, it was found that the psychological well-being of employees is influenced by the following factors: physical environment in the workplace, workplace safety, stress level at work, level of job satisfaction and employee demographic characteristics. A model of psychological well-being is created, consisting of the following dimensions: autonomy, self-acceptance, environmental management, positive relationships with others, purpose in life, personality development, seniority, and demographic characteristics.

INOVATYVIŲ FINANSINIŲ PASLAUGŲ PLĖTROS ANALIZĖ LIETUVOJE

ROSITA ŠIAULYTĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Finansinės technologijos (FinTech) užima vis svarbesnį vaidmenį finansų sektoriuje, todėl augant inovatyvių finansinių paslaugų paklausai svarbu sukurti palankią aplinką plėtrai. Taip pat siekti pritraukti kuo daugiau investicijų ir investuotojų, kad būtų įgyvendinta idėja Lietuvai tapti FinTech centru Europos mastu. Dėl šios priežasties buvo atlikta inovatyvių finansinių paslaugų plėtros analizė, siekiant išsiaiškinti investuotojų bei investicijų pritraukimui kuriamas iniciatyvas. Susisteminus duomenis atskleista, kad Lietuvoje visgi sudarytos tinkamos sąlygos FinTech plėtrai, nes prie to aktyviai prisideda tiek tradicines paslaugas teikiantys bankai, tiek FinTech įmonės.

Raktiniai žodžiai: inovatyvios finansinės paslaugos, Lietuvos bankas, FinTech centrai Lietuvoje

IVADAS

Finansinės technologijos tapo neatsiejama finansinių paslaugų dalimi ir tapo terminu, kuris apibūdina novatorišką finansinių technologijų naudojimą, siekiant efektyviai suprojektuoti ir įgyvendinti finansinius produktus ir paslaugas. Tokių inovatyvių finansinių paslaugų diegimas pagal K. Gai, M. Qiu ir X. Sun (2018) skatina technologijų plėtrą, verslo ir klientų inovacijų lūkesčių augimą bei įžvelgiamas išlaidų taupymo galimybes. Pagal I. Romanovą ir M. Kudinską (2016), būtent, spartus FinTech augimas pakeitė bankininkystės verslo aplinką ir padidino novatoriškesnių sprendimų paklausą. Šiame finansinių technologijų transformacijos kontekste svarbią vietą užima Lietuvos bankas, kuris aktyviai skatina inovatyvių finansinių produktų ir naujų verslo modelių kūrėjus imtis iniciatyvų. Taip pat Lietuvos bankas rūpinasi investuotojų bei investicijų pritraukimu, kurtis FinTech kompanijoms. FinTech kompanijų inovatyvių finansinių paslaugų plėtrai Lietuvoje, kuriama palanki teisinė aplinka, patrauklios galimybės įvairiuose plėtros etapuose bei kitos paskatos, leidžiančios greičiau ir efektyviau apdoroti priimamus sprendimus. Kadangi, Lietuvoje pastebimi tokie veiksniai kaip tinkamos pasaulinio lygio informacinių ir ryšių technologijų infrastruktūros, patogus priėjimas prie Europos rinkos, nedidelių investicijų išlaidos ir pakankamai pigi darbo jėga, lyginant su kitomis Europos šalimis, Lietuva tampa patrauklia šalimi tapti FinTech centru Europoje (Noreika, 2017). Atsižvelgiant į šį ambicingą Lietuvos siekį svarbu apžvelgti kaip Lietuvos bankas rūpinasi finansų sektoriaus plėtra per kuriamas įvairias programas ir kas dar prisideda prie iniciatyvų skatinimo Lietuvoje inovatyvių finansinių technologijų diegime.

Tyrimo tikslas: atlikti inovatyvių finansinių paslaugų plėtros skatinimo teikiamas galimybes Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti Lietuvos banko inovatyvių finansinių paslaugų plėtros skatinimo programų analizę.
2. Išskirti inovatyvių finansinių paslaugų plėtros centrus bei sąsajas su tradicinių bankų teikiamomis paslaugomis.

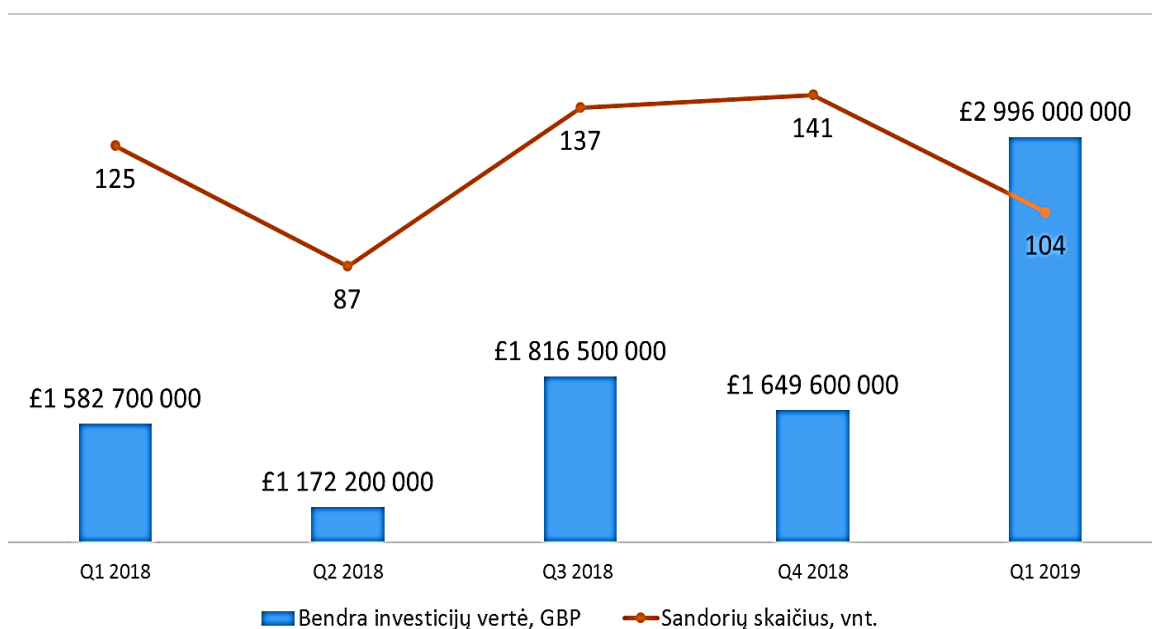
Tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei internetinių šaltinių analizė, statistinių duomenų analizė.

Tyrimo objektas: Inovatyvių finansinių paslaugų plėtros skatinimas Lietuvoje.

LIETUVOS BANKO INOVATYVIŲ FINANSINIŲ PASLAUGŲ PLĖTROS INICIATYVŲ ANALIZĖ

Inovatyvių finansinių paslaugų vystymuisi didelę įtaką daro pasauliniu mastu vykstantis naujųjų informacinių technologijų perversmas. Teigiama, kad FinTech pramonės plėtra pasiekė tokį didelį mastą pasaulio kontekste, dėl globalizacijos procesų (Saksonova, Kuzmina-Merlino, 2017). Modernėjantys finansinių paslaugų apdorojimo procesai yra sudėtinė informacinių technologijų, algoritmų bei įvairių kompiuterinių programų dalis. Dėl šios priežasties atsiranda sinergija tarp finansų ir informacinių technologijų. Toks finansų ir informacinių technologijų sugretinimo galimybių augimas atveria nišas verslui.

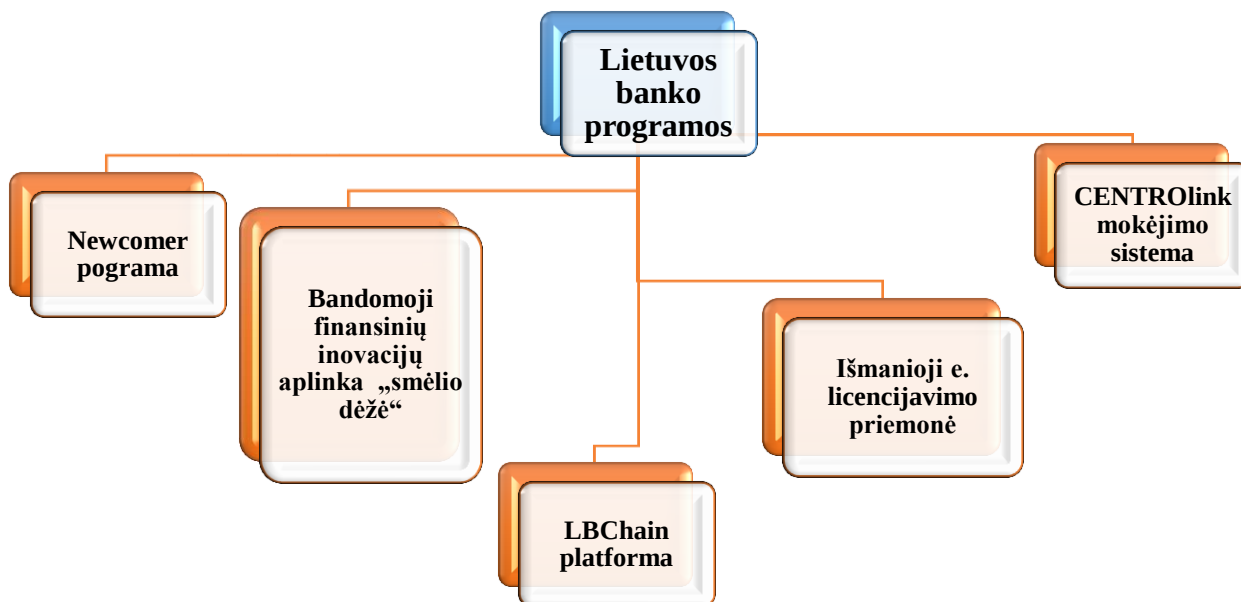
Naujos galimybės didina paklausą mobilizuotoms finansinėms paslaugoms, didiesiems duomenims ir integruotoms debesų technologijoms (Shim, Shin, 2016). Pagal S. Saksonovą ir I. Kuzmina-Merlino (2017) tai suteikia galimybę mažoms, tačiau inovatyvioms įmonėms plėtoti finansines paslaugas be bankų pagalbos, derinant finansavimo paslaugas su informacinėmis technologijomis ir teikiant vartotojams spartesnę tipinių finansinių paslaugų vykdymą. Ši tendencija formuoja novatorišką finansinių paslaugų sektorių, kuris apima tarpusavio skolinimosi galimybes, trečiųjų šalių mokėjimo paslaugas bei draudimo platformų diegimą, todėl pastebimas investicijų augimo poreikis į šį sektorių. Analizuojant Europos šalių pavyzdį, pastebėta, kad bendra investicijų vertė Europos šalyse vis auga, todėl tai užtikrina sąlygas FinTech paslaugų rinkos vystymuisi (FinTech Global, 2019) (žr. 1 pav.).

15 pav. FinTech investicijos Europoje, Q1 2018 – Q1 2019
 Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis FinTech Global, 2019 duomenimis

Iš diagramos matoma, kad bendra Europoje įsikūrusių FinTech kompanijų vertė sparčiai išaugo per pirmuosius tris mėnesius 2019 metais ir lyginant 2019 metų pirmąjį ketvirtį su 2018 metų visais ketvirčiais investicijos viršija apie 60 procentų buvusių 2018 metų visų ketvirčių investicijų vertės lygius. Be to, pastebimas akivaizdus skirtumas tarp pirmojo ketvirčio 2018 ir 2019 metais, nes investuota vertė sekančiais metais padidėjo 89,3%, palyginti su pirmuoju praėjusių metų ketvirčiu. Tačiau, 2019 metų pirmąjį ketvirtį buvo mažiau sandorių nei praėjusių metų pirmame, trečiame ir ketvirtame ketvirčiuose. Pagal FinTech Global (2019) tokia statistika parodo, kad bendros investicijų sumos padidėjimas, o sandorių aktyvumo sumažėjimas atsiranda dėl atitinkamai bręstančios FinTech ekosistemos Europoje. Dėl šios priežasties investuotojai pradeda mažiau sandorių, o daugiau padeda įsitvirtinti jau esamoms FinTech įmonėms ir didina investicijas. Augančios investicijos leidžia plėsti finansinių paslaugų galimybes, nes atsiranda lėšų naujų produktų eksperimentavimui, įdiegimui bei pritaikymui rinkoje.

Nors apie finansines technologijas plačiai diskutuojama visame pasaulyje, bet kiekviena šalis turi skatinti integraciją sukurdamą bei užtikrindama galimybes finansų sektoriaus vystymui. Akivaizdu, kad palankias sąlygas kurtis FinTech ekosistemai Lietuvoje skatina Lietuvos bankas, kurdamas įvairias programas, skirtas pritraukti investicijas į inovatyvių finansinių paslaugų sritį (žr. 2 pav).

2 pav. Lietuvos banko programos, skirtos FinTech inovacijų pritraukimui
Šaltinis: Sudaryta autorės

Iš antro paveikslėlio nustatyta, kad inovatyvių finansinių paslaugų plėtrai jau yra skirtos penkios Lietuvos banko programos. Pirmoji Newcomer programa yra skirta naudoti dar nepradėjus licencijavimo etapo. Šios programos pagalba Lietuvos bankas konsultuoja potencialius finansų rinkos dalyvius dėl licencijos suteikimo galimybių. Taip pat gali preliminarai apžvelgti būsimos veiklos modelio atitiktį teisės aktų keliams reikalavimams bei lūkesčius dėl įmonės akcininkų reputacijos ir norimos prisiimti rizikos. Nustatyta, kad tik penktadalis Newcomer programos klientų pasinaudoję programa, vėliau pateikė paraišką dėl licencijos išdavimo Lietuvoje (Merkevičiūtė, 2019).

Pačiam licencijavimo procesui įgyvendinti yra sukurta išmanioji e. licencijavimo priemonė. Ją įsidiėgė Lietuvos bankas, kurios pagalba leidžiama nuotoliniu būdu pateikti paraišką licencijai gauti. Šiuo būdu licencijos išdavimas prieinamas greičiau, paprasčiau ir pigiau visiems potencialiems finansų rinkos dalyviams. Tokią licenciją elektroninių pinigų įstaigoms Lietuvos bankas gali išduoti per 3 mėnesius. Pagal P. Čiuladą (2019), Lietuvos bankas 2018 metais išdavė 46-ias elektroninių pinigų įstaigos licencijas Lietuvoje ir atsiliko tik nuo Jungtinės Karalystės, kurioje buvo išdalintos 146 tokios licencijos per tuos pačius metus. Dėl šios priežasties, P. Čiulada (2019) teigia, kad Lietuva laikosi pozicijos tapti finansinių technologijų centru Europos Sąjungoje.

Kita, Lietuvos banko suteikiama galimybė finansinių paslaugų kūrėjams Lietuvoje yra bandomoji finansinių inovacijų aplinka „smėlio dėžė“. Lietuvoje inovatyvių finansinių paslaugų kūrėjai norėdami išbandyti verslo sprendimus realioje aplinkoje, turi galimybę pateikti paraišką Lietuvos bankui, kuri yra įvertinama per 1-2 mėnesius. Pagal Lietuvos banką (2018) į bandomąją erdvę yra atrenkamos įmonės pasitelkus penkis kriterijus: inovatyvumą, naudą visuomenei, bandymo realioje aplinkoje reikalingumą, pasirengimą bandymui bei siekiu užsiimti finansinių paslaugų teikimu Lietuvoje. Tai reiškia, kad įvertinamas reikalingumo kriterijus išbandyti finansinę inovaciją, kurios dar nėra Lietuvos finansų rinkoje ir rezultate, įvertinus pritaikomumą,

reikiamus išteklius bei rizikas atsižvelgiama į plėtojamą Lietuvoje, prisidedant prie naudingesnių paslaugų bei visuomenei reikšmingų tikslų įgyvendinimo. Atitikus kriterijus inovatyvi paslauga su banko priežiūra bandoma realioje aplinkoje iki 6 mėnesių su galimybe pratęsti iki 12 mėnesių, o pasiteisinus bandymui Lietuvos bankas pareiškėjui suteikia galimybę galutinai nuspręsti, dėl įgyvendinimo ir taip prisidėti prie FinTech inovacijų plėtros Lietuvoje.

Toliau Lietuvos bankas nori sukurti vieną pirmųjų pasaulyje finansų rinkos reguliuotojo blokų grandinės platformą LBChain. Ši platforma būtų ypatinga tuo, kad leis tiek Lietuvos, tiek ir tarptautinėms įmonėms vykdyti tyrimus, išbandant blokų grandinės technologija pagrįstas paslaugas finansų įstaigų veikloje ir pasiūlyti pažangias inovacijas vartotojams (Lietuvos bankas, 2018). Pagal Lietuvos banką (2019) LBChain technologinės platformos prototipuose FinTech įmonių jau yra bandomi šeši skirtingi finansiniai produktai ir atrinkus labiausiai pasiteisinusį variantą, numatoma platformos veikimo pradžia 2020 metų kovo mėnesį.

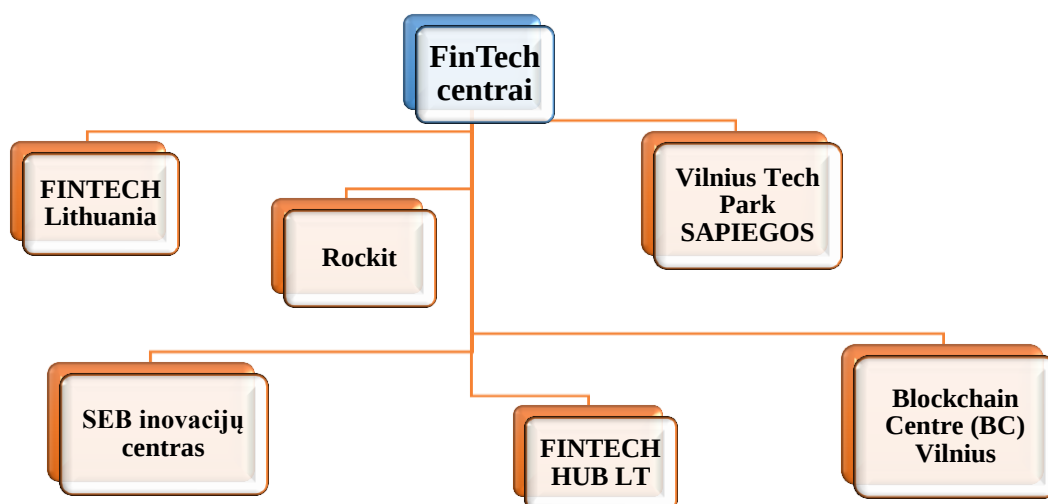
Be šių jau paminėtų Lietuvos banko programų T. Zhang (2019) įžvelgia dar vieną Lietuvos banko privalumą – CENROLink sistemą. Lietuvos banko yra sukurta mokėjimo sistema CENTROLink, kurios pagalba suteikiama tiesioginė prieiga prie bendros mokėjimų eurų valiuta erdvės įstaigoms, neturinčioms bankų licencijos ir siekiančioms žengti į priekį atviros bankininkystės srityje. Tai sukuria išskirtinumą Lietuvai visoje Europos Sąjungoje tuo, kad ne tik komerciniai bankai, bet ir daug mažesni finansų rinkos dalyviai, tokie kaip licencijuotos mokėjimo ir elektroninių pinigų įstaigos, kredito unijos, gali naudotis mokėjimais euraiš Bendrojoje mokėjimo euraiš erdvėje (SEPA) per centrinę banką. Pagal FINTECH HUB LT (2019) CENTROLink programa tampa viena pagrindinių priežasčių, kodėl Lietuva buvo tokia patraukli užsienio FinTech kompanijų atėjimui į Lietuvą. Taigi, Lietuvos bankas kuria palankią erdvę investicijų pritraukimui į Lietuvą.

INOVATYVIŲ FINANSINIŲ PASLAUGŲ CENTRŲ PLĖTROS ANALIZĖ

FinTech inovacijų diegimą taip pat skatina ir įvairios Lietuvoje įsikuriančios organizacijos bei asociacijos. FinTech sektoriaus augimas Lietuvoje 2018 metais siekė net iki 45%, apie 170 FinTech įsikūrusių kompanijų ir dar daugiau nei 2600 darbuotojų visoje šalyje FinTech srityje (FINTECH HUB LT, 2019). Dėl tokio spartaus augimo plėtra pastebima ir rinkoje, kai prie bankų siūlomų paslaugų prisijungia ir naujos nebankinių finansinių technologijų įmonės FinTech ir bendradarbiaudami įgyvendina su ES antrosios mokėjimo paslaugų direktyvos (PSD2) atvertomis galimybėmis susijusius sprendimus, kurie leidžia įžengti į įvairesnę ir inovacijomis grįstą finansinių paslaugų rinką.

Atvirosios bankininkystės tikslas suvienodinti Europos finansinių paslaugų rinką, nes leidžia trečiųjų šalių finansinių paslaugų teikėjams suteikti informaciją apie mokėjimo inicijavimo paslaugas per API, todėl nebereikia naudotis banku kaip tarpininku. Tokia iniciatyva skatina momentinių mokėjimų plėtrą, todėl palengvina FinTech įmonių reglamentavimo procesų kūrimą. Pagal A. Germanavičių (2019) tai iš esmės keičia tradicinių bankų verslo modelį į platformas, kuriuose veikia bendra ekosistema tarp bankų, vartotojų ir finansinių technologijų. Platformoje pateikiami duomenys, procesai ir verslo sprendimai, skatina konkurenciją, suteikdami didesnes ir laisvesnes pasirinkimo galimybes tarp finansinių paslaugų teikėjų. FINTECH HUB LT (2019) pažymi, kad tokios konkurencijos pavyzdys galėtų būti pigesnės ir lengvai prieinamos finansinės paslaugos, kurias siūlo tokios bendrovės kaip Revolut, N26 ir Monzo.

Pastebima tendencija, kad užsienio finansinėmis paslaugomis vis dažniau naudojasi Lietuvos gyventojai ir įmonės, todėl didėja paklausa ir tai leidžia plačiau įsiliesti šiems užsienio teikėjams Lietuvos rinkoje. Dėl spartaus augimo aplink lygiagrečiai auga stiprus paramos tinklas inovatyvių finansinių paslaugų plėtros palaikymui. Atlikus FinTech centrų analizę, nustatyti ir išskirti šeši centrai (žr. 3 pav.), kuriuose dalijamasi išvalgomis, plėtojamomis idėjomis bei rengiamos iniciatyvos, skirtos pritraukti dar daugiau pasaulinių finansinių technologijų talentų.

3 pav. Lietuvoje veikiantys FinTech centrai
Šaltinis: Sudaryta autorės

Iš trečio paveikslo matoma, kad Lietuvoje šiuo metu veikia FINTECH Lithuania, FINTECH HUB LT, Blockchain Centre (BC) Vilnius, SEB inovacijų centras, Vilnius Tech Park SAPIEGOS bei Rise Vilnius, kuris pervadintas į Rockit. Už Rockit yra atsakingas Swedbank, kai iš Barclays operacijų centro Lietuvoje perėmė šį finansinių technologijų centrą. Šio centro konceptas nepasikeitė, nes ir toliau skatina FinTech bei kitų technologinių inovacijų kūrimą bei siekia būti svarbiu regioniniu finansinių technologijų centru Europoje (Swedbank, 2019). Su atrinktais startuoliais Swedbank potencialiai galėtų bendradarbiauti, integruodamas jų sprendimus į banko skaitmeninius kanalus arba per atviros bankininkystės iniciatyvą, sukurdamas API bei suteikdamas prieigą prie beveik 8 mln. banko klientų Baltijos šalyse ir Švedijoje.

Tai leidžia suprasti, kad prie inovacijų centrų diegimo prisijungia ne tik FinTech, bet tokius centrus jau turi ir SEB ir Swedbank tradiciniai bankai Lietuvoje, todėl atsiveria platus FinTech centrų pasirinkimas. Natūralu, kad su visa FinTech plėtra į Lietuvą ateina ir tam tikros rizikos, tačiau neįmanoma numatyti, nei tiksliai įvertinti visos su FinTech sektoriaus augimu susijusios rizikos Lietuvoje, nes visa tai dar yra ankstyvajame produktų kūrimo, testavimo, klientų pritraukimo etape (FINTECH HUB LT, 2019). Apibendrinat, pastebima, kad Lietuvoje visgi sudarytos tinkamos sąlygos FinTech plėtrai, nes prie to aktyviai prisideda tiek tradicines paslaugas teikiantys bankai, tiek FinTech įmonės.

IŠVADOS

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, nustatyta, kad Lietuvoje daugiausiai inovatyvių finansinių paslaugų investicijų pritraukimu rūpinasi Lietuvos bankas. Šiuo tikslu Lietuvos banko yra kuriamos programos: Newcomer programa, bandomoji finansinių inovacijų aplinka „smėlio dėžė“, LBChain platforma, išmanioji e. licencijavimo priemonė bei CENTROLink mokėjimo sistema.

2. Nustatyta, kad taip pat prie FinTech inovacijų pritraukimo į Lietuvą rūpinasi šie centrai: FINTECH Lithuania, FINTECH HUB LT, Blockchain Centre (BC) Vilnius, SEB inovacijų centras, Vilnius Tech Park SAPIEGOS, Rockit. Kadangi, SEB inovacijų centras ir Rockit yra valdomi tradicinių bankų, todėl pažymima, kad prie inovatyvių finansinių paslaugų plėtros Lietuvoje prisideda tiek tradiciniai bankai, tiek FinTech įmonės.

LITERATŪRA

1. Čiulada, P. (2019). *Lietuva – antra Europoje pagal „fintech“ įmonių licencijavimą*. <https://www.vz.lt/rinkos/2019/01/14/lietuva--antra-europoje-pagal-fintech-imoniu-licencijavima>
2. FinTech Global. (2019). FinTech investment in Europe has a strong start to the year. https://fintech.global/fintech-investment-in-europe-has-a-strong-start-to-the-year/FINTECH_HUB
- LT. (2019). *LITHUANIA – FINTECH HUB: COST AND BENEFIT ANALYSIS*. <https://www.fintechhub.lt/cost-benefit-analysis>
3. Romanova, I. ir Kudinska, M. . (2016). Banking and Fintech: A Challenge or Opportunity? *Contemporary Issues in Finance: Current Challenges from Across Europe (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis, Vol. 98)*, 21-35.
4. Gai, K., Qiu, M., & Sun, X. (2018). A survey on FinTech. *Journal of Network and Computer Applications*.
5. Germanavičius, A. (2019). *A. Germanavičius: atvirosios bankininkystės paslaugų šaltiniai atrasti, kiek iš jų pasemsime?* <https://www.lb.lt/lt/naujienos/a-germanavicius-atvirosios-bankininkystes-paslaugu-saltiniai-atrasti-kiek-is-ju-pasemsime>
6. Lietuvos bankas. (2018). *Bandomoji finansinių inovacijų aplinka*. <https://www.lb.lt/lt/bandomoji-finansiniu-inovaciju-aplinka>
7. Lietuvos bankas. (2018). *Kvietimas kurti unikalią inovaciją sulaukė didelio susidomėjimo*. <https://www.lb.lt/lt/naujienos/kvietimas-kurti-unikalia-inovacija-sulauke-didelio-susidomejimo#search-row>
8. Lietuvos bankas. (2019). *LBChain technologinės platformos prototipuose jau bandomi šeši skirtingi finansiniai produktai*. <https://www.lb.lt/lt/naujienos/lbchain-technologines-platformos-prototipuose-jau-bandomi-sesi-skirtingi-finansiniai-produktai>
9. Merkevičiūtė, R. (2019). *R. Merkevičiūtė: skatindamas finansinių technologijų plėtrą, Lietuvos bankas atidžiai vertina su jomis susijusias rizikas*. <https://www.lb.lt/lt/naujienos/r-merkeviciute-skatindamas-finansiniu-technologiju-pletra-lietuvos-bankas-atidziai-vertina-su-jomis-susijusias-rizikas>
10. Noreika, K., A. (2017). *JAV finansų ekspertas: „Lietuva turi puikias galimybes tapti „FinTech“ centru Europoje“*. <https://ktu.edu/news/jav-finansu-ekspertas-lietuva-turi-puikias-galimybes-tapti-fintech-centru-europoje/>
11. Saksonova, S., Kuzmina-Merlino, I. (2017). Fintech as Financial Innovation – The Possibilities and Problems of Implementation. *European Research Studies Journal*.
12. Shim, Y., Shin, D. H. (2016). Analyzing China's fintech industry from the perspective of actor-network theory. *Telecommunications Policy*, 40(2), 168-181.
13. Swedbank. (2019). *„Swedbank“ su tarptautiniais partneriais atvers naujas galimybes startuoliams Lietuvoje*. <https://ziniuterasa.swedbank.lt/spaudos-pranesimai/swedbank-su-tarptautiniais-partneriais-atvers-naujas-galimybes-startuoliams>
14. Zhang, T. (2019). *Balancing Fintech Opportunities and Risks*. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/06/10/sp061019-balancing-fintech-opportunities-and-risks>

ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE FINANCIAL SERVICES IN LITHUANIA

ROSITA ŠIAULYTĖ

Kaunas University of Technology

Financial technology (FinTech) is taking an increasingly important role in the financial sector and it is important to create a favorable environment for this as the demand for innovative financial services grows. Also, aim to attract more investments and investors in order to implement the idea for Lithuania to become the FinTech European center. For this reason, an analysis of the development of innovative financial services has been carried out to find out the initiatives being developed to attract investors and investments. The systematization of the data reveals that the conditions are appropriate for the development of FinTech in Lithuania, because traditional banks and FinTech centers are actively contributing to development.

Keywords: innovative financial services, Lithuanian Bank, FinTech centers in Lithuania

Mokslinis tyrimas finansuotas/finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712-0052 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

TŪKSTANTMEČIO Z KARTA: TURIZMO PLĖTRA PER GEOCACHING

DEIMILĖ ŠULCAITĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: docentė Regina Navickienė

ANOTACIJA

Šių dienų pasaulyje nuolat tobulėja technologijos, atsiranda naujos komunikacijos formos, išmanieji įrenginiai ir internetas vis labiau skverbiasi į jauno žmogaus gyvenimą. Būtent tai yra aktualu Z kartos atstovams. Ši generacija pasirengusi užkariauti pasaulį. Ji dar vadinama „Google“ karta, nes nuolat ieško informacijos, domisi naujovėmis ir žino, kur jų rasti. Šių atstovų laisvalaikis susijęs su kompiuterinėmis technologijomis. Nuo mažens aprūpinti mobiliaisiais telefonais, planšetiniais kompiuteriais ar žaidimų konsolėmis šios kartos atstovai dar vadinami technonarkomanais. Tačiau informacinės technologijos ateina ir į turizmo sektorių ir viena iš turizmo formų yra geocachingas, kurį galima apibūdinti kaip žaidimą, padedantį keliauti naudojant GPS-q ir atrandant neįprastus lobius.

IVADAS

1991 metais amerikiečių mokslininkai Neil Howe ir William Strauss pristatė kartų teoriją. Ji pagrįsta nuomone, kad žmogaus elgesys priklauso nuo to, kur ir kaip jis gyvena bei buvo auklėjamas iki 12-14 metų. Z karta apima laikotarpį maždaug nuo 1995 iki 2023 metų. Šių metų skirtumą lemia interneto, įtakojančio Z kartos ypatumus, paplitimas užsienyje ir Lietuvoje (mūsų šalyje tai įvyko kiek vėliau). Hiperaktyvumas, polinkis gilintis į save bei į virtualų pasaulį, aplenkiant gyvą bendravimą ir kitokius informacijos kanalus be interneto yra išskirtiniai šios kartos bruožai. Ji daug mažiau apsaugota nuo manipuliacijų, negu kitos kartos, nes atsiskyrę nuo realybės žmonės yra priversti tikėti tuo, ką jie sužino internete ir ko negali patikrinti. Tie, kuriems dabar 30 ir daugiau metų, buvo auklėjami knygų pagalba, o dabartinė karta praktiškai vos ne nuo gimimo susipažįsta su mobiliuoju telefonu bei kompiuteriu. Z kartos gyvenimo dinamika gerokai aukštesnė, todėl jie geba greitai priimti sprendimus. Jos atstovai puikiai moka valdyti informaciją, bet ją apdoroja skirtingai nuo ankstesnių kartų: greičiau, bet tik mažais kiekiais. Taip pat jie pasižymi gebėjimais gerai atlikti kelis darbus vienu metu. Pastebima tendencija greičiau suaugti – mažieji domisi vyresniųjų vaikų ar suaugusiųjų daiktais bei atributais.

Turizmas – viena jautriausių industrijų, daranti tiesioginę įtaką gamtai, kultūros paveldui ir vietos bendruomenėms. Tarptautinės organizacijos atkreipia dėmesį – siekiant išvengti neigiamų ir dažnai negrįžtamų padarinių, norint išlaikyti šalies konkurencingumą pasaulinėje turizmo rinkoje, valstybėms būtina turizmo sektoriuje taikyti tvarios plėtros principus. Tai rodo ir turistų požiūrio tyrimai – 60%-70% Vakarų Europos šalių gyventojų planuodami kelionę įvertina turistinės vietovės ekologinį patrauklumą, keliaudami atsakingai žiūri į aplinką.

Geocaching yra naujas sportinis žaidimas: iš dalies lobių medžioklė, iš dalies tyrinėjimas lauke pagal orientacijos principus. Jis buvo pradėtas kurti 2000 metais ir dėl savo išradimo yra susijęs su žmogaus išradingumu, interneto ir globalios padėties sistemos (GPS) technologija.

Geocaching, tai žaidimas, kuris vystomas turizmo sektoriuje, kuriame galima patirti įvairiausių patirčių entuziastingiems dalyviams. Žaidimas greitai išplito kai dalyviai pradėjo dalintis savo išpūdžiais ir potyriais per išmaniąsias technologijas. Tai ypač yra populiaru tarp Z kartos atstovų. Tai – technologijų vartotojai, intuityviai įgundantys naudotis naujovėmis.

Tyrimo tikslas: išsiaiškinti ar geocachingas atitinka Z kartos turistų poreikius ir lūkesčius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti geocaching ir tūkstantmečio Z kartos sampratą.
2. Pristatyti geocaching programėlės naudojimosi principus.
3. Ištirti geocachingo patrauklumą Z kartos turistui.

Tyrimo objektas – gebėjimas analizuoti Z kartos ir geocachingo sąsajas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir išmaniosios programėlės analizė, sisteminimas.

GEOCACHINGO IR TŪKSTANTMEČIO Z KARTOS SAMPRATA

Šiame skyriuje bus analizuojama geocachingo istorija bei Z kartos ir geocachingo samprata.

Geocachingo atsiradimo istorija. Geocaching ištakos atsirado 2000 m. Gegužės 2 d., Kai JAV vyriausybė leido civiliams žmonėms gauti labai tikslius signalus iš GPS palydovų (Derene, 2011; Groundspeak, 2012d). Norėdamas išmėginti GPS signalų tikslumą, kompiuterių konsultantas Dave'as Ulmeris iškėlė šią idėją: paslėpti konteinerį miške netoli Beaver Creek, Oregonas, nustatyti jo platumą ir ilgumą naudodamas GPS įrenginį ir paskelbti koordinates internete („Groundspeak“, 2012d). Norint rasti konteinerį, reikia perskaityti koordinates internete ir naudoti GPS įrenginį, norint patekti į reikiamą vietą. Ulmerio iešiklio taisyklės buvo paprastos: „Imk daiktų, palik daiktus“ (Groundspeak, 2012d).

2000 m. Gegužės 3 d., Paskelbęs konteinerio koordinates GPS vartotojų tinklalapyje, Ulmeris pakvietė bendruomenę miške surasti savo „atmainą“ („Groundspeak“, 2012d). Per kelias dienas du atskiri žmonės perskaitė apie paslėptą talpyklą, rado ją naudodami GPS prietaisus ir internete rašė apie savo patirtį. Netrukus kiti pradėjo slėpti savo talpyklas ir skelbti koordinates, sukeldami pasaulinį susidomėjimą slėpti ir ieškoti objektus naudojant GPS signalus.

Susipažinus su geocachingo istorija toliau turime išsiaiškinti geocachingo ir Z kartos apibrėžimų sampratą.

Mobiliosios aplikacijos samprata. „Geocaching“ - tai anglišką žaidimo pavadinimas, kilęs iš tarptautinio žodžio „geo“ (žymintis sąsają su Žeme, geografija) ir angliško žodžio „cache“ – slėptuvė. Lietuvių kalboje atitiktum šiam žodžiui nėra, tačiau mūsų kraštuose šis užsiėmimas vadinamas tiesiog „lobiavimu“ (Oxfordo žodynas, 2018).

Taigi, šis visiškai nemokamas žaidimas, tiesiogiai susijęs su geografija ir judėjimu Žemės paviršiumi – pėsčiomis, dviračiu, automobiliu, ir slėptuvių ieškojimu. Paprastai slėptuvės ieškomos pasitelkiant šiuolaikinę navigacijos sistemą – GPS ir naudojant GPS įrenginį, išmanųjį telefoną (Sarpong, 2017).

Z kartos samprata. Z karta vadinami 1995-aisiais ir vėliau – tūkstantmečių sandūroje – gimę vaikai. Tai – technologijų vartotojai, intuityviai įgundantys naudotis naujovėmis. Individualistai, nuolat reikalaujantys dėmesio. Jie nemoka derintis ir ieškoti kompromisų, sunkiai susikaupia vienai veiklai, tačiau geba labai greitai mokytis ir atlikti daug darbų vienu metu. Vienas ypač pastebimų Z kartos žmonių bruožų – ypatingas domėjimasis technologijomis (Ramoškienė, 2018).

Šių vaikų sąmonę formavo laikotarpis, kuriame buvo gausu krizių, perversmų, teroro aktų ir kitų politinių bei ekonominių sukrėtimų. Nemažai šios kartos vaikų patyrė didžiulį stresą dar būdami negimę – kai mamos jų laukėsi. Taip pat šią kartą palietė visuotinis interneto atsiradimas beveik kiekvienuose namuose. Internetas pakeičia kitus informacijos šaltinius ir tiesioginį bendravimą.

Tėvų ir vaikų kartų konfliktą paaštrina tai, kad Z kartos tėvai buvo gimę prieš daugiau nei du tris dešimtmečius, tarp 1965 ir 1985 metų. Jų vaikystė buvo visiškai kitokia: su namų raktu ant kaklo, nuolat dirbančiais tėvais, griežtomis taisyklėmis ir labai ribotu asmeniniu dėmesiu. Šios tėvų kartos vaikai tapo tikra savo gimdytojų priešingybe ir nemenku iššūkiu (Blandė, 2019).

PROGRAMĖLĖS NAUDOJIMOSI ETAPAI

Šiame skyriuje išsiaiškinsime kas yra išmanioji programėlė, kokie yra geocachingo naudojimosi etapai ir kokie būna geocachingo lobiai.

Kas yra mobilioji programėlė. Mobilioji programėlė – tai kompiuterinė programa, susidedanti iš kodo ir duomenų, ir sukurta naudoti išmaniuosiuose telefonuose ir planšetiniuose kompiuteriuose. Esminis faktas yra tas, kad tokio formato programėlė negali būti skaitoma nešiojamuoju ar staliu kompiuteriu, nes jam reikalingos operacinės sistemos turi būti optimizuotos lietimui jautriui ekranui.

Galimybė naudotis mobiliesiomis programėlėmis – viena iš išmaniojo telefono ar planšetinio kompiuterio stipriųjų pusių, todėl pastebima, kad su išmaniųjų telefonų populiarėjimu auga ir naudojamų programėlių kiekis. Mobiliosios programėlės pasiekia auditoriją, nepriklausomai nuo to, kokį išmanųjį telefoną ji naudoja.

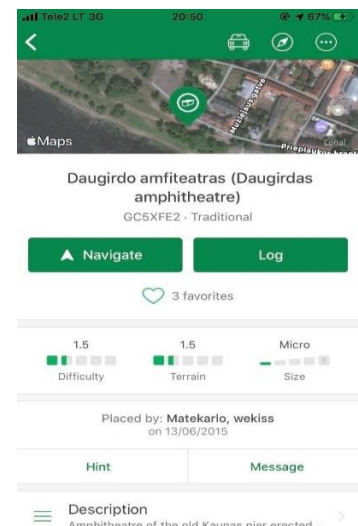
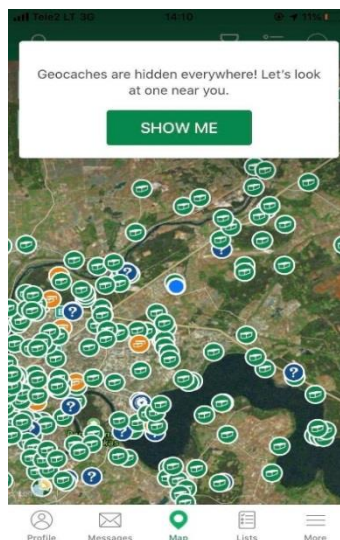
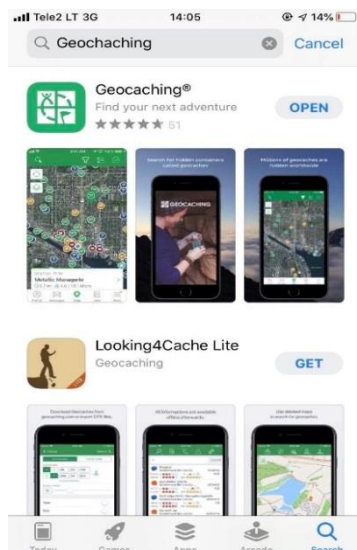
Dauguma išmaniųjų telefonų vartotojų naudoja įvairias ryšio priemones kaip integruotą savo kasdieninio gyvenimo dalį, todėl mobiliesios programėlės sukūrimas padidina šansus tam tikrai verslo įmonei tapti matomai. Toks produktas yra patogus paslaugų, produktų ar informacijos perdavimo kanalas, suteikiantis galimybę pasiekti bet kokio pobūdžio auditoriją, patenkinti vartotojų srautą.

Geocaching išmanioji programėlė. Svarbiausias mobiliesios programėlės veiksnys – jos idėja, nuo kurios priklauso, ar programėlė apskritai teiks naudą ir jos patogumas vartotojui, t.y. intuityvus ir suprantamas dizainas, paprastas valdymas. Programėlė turi suteikti geriausią patirtį ir praktinę naudą jos vartotojui.

1 lentelė

Išmaniosios programėlės naudojimosi etapai

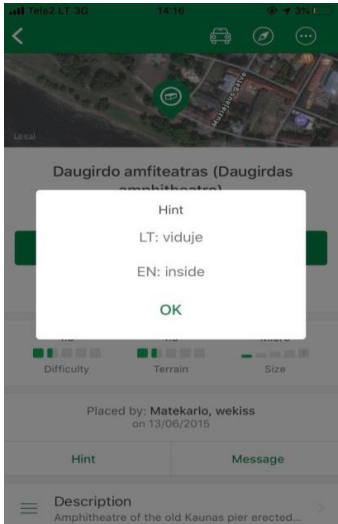
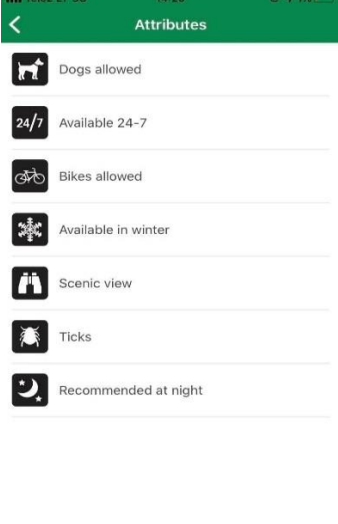
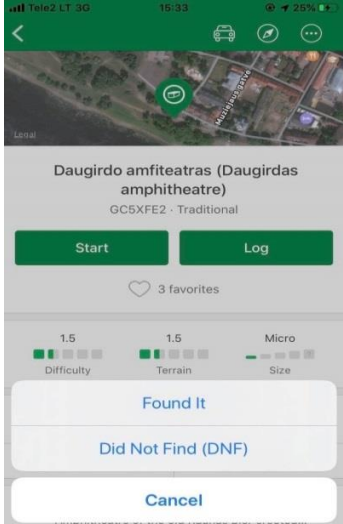
Atsisiųsti programėlę ir užsiregistruoti. Įsitikinti, kad telefone aktyvuotas GPS ryšys.	Pagrindiniame programos lange pasirinkę "Live map" pamatysite apylinkes, kurios yra paslėpti lobiai. Paspaudę užrašą žaliame fone „Show me“ programėlė automatiškai Jums ras arčiausiai jūsų paslėptus lobius.	Pasirinkus "Description" parodomas lobi aprašymas. Panagrinę lobių aprašymus, nuspręskite kuri iš jų norėtumėte surasti. Čia matome aprašymo santrauką. (Šiuo atveju buvo pasirinkta Daugirdo amfiteatras)
--	--	--

1 pav. Geocachingo programėlės naudojimosi etapai

2 lentelė

Išmaniosios programėlės užuominos ieškant lobių

Aprašymo pabaigoje matome užuominą "Hint'a". Hintas padeda labiau suprasti kur galėtume tiksliau ieškoti lobio.	Taip pat galime matyti įvairius simbolius susijusius su šia vieta. Jie padeda suvokti kokia tai yra vieta, ar tai vieta, į kurią galima pakliūti nesvarbu koku laiku.	Jei radote, vietoje „Log“ pasirinkite "Found it,,. Jei atsitiko taip, kad lobio neradote, pasirinkite įrašo tipą "Didn't find it,,.
		

2 pav. Geocachingo programėlės matomos užuominos

Iš 2 ir 4 lentelės galima matyti, kad naudojimasis geocachingo mobiliąja programėle nėra sunkus. Yra pagrindiniai tik keturi naudojimosi etapai: atsisiųsti, užsiregistruoti, pasirinkti lobį ir jį surasti. Programėlėje galima rasti užuominas, kurios padės ieškant lobio.

Geocachingo randami lobiai. Tradiciškai „lobis“ – tai plastikinė sumuštinė dėžutė, kurioje yra užrašų knygelė, rašiklis ir be abejo – krūvelė įvairių niekučių (ketvirtas paveikslas), kuriuos patikusius galima paimti, aišku, jei turite kažką įdėti mainais – tai yra viena iš geocaching'o taisyklių – jei kažką paimi iš dėžutės, turi palikti adekvačios ar didesnės vertės niekutį. Miestuose, kadangi paslėpti didesnių gabaritų slėptuvę būna keblu, dažniausiai slepiami kiek supaprastinti lobiai – tai dažniausiai būna dėžutės su pritvirtintu magnetu, o dėžutės viduje – lapelis, kurioje radėjas radęs slėptuvę pažymi radimo datą ir savo slapyvardį (Cord et al., 2015). Tačiau gali pasitaikyti ir neįprasti lobiai, pvz: kapsulė medžio žievėje (3 paveikslas) paslėpta laukuose, tarp kalnų. Tačiau ir tokioje mažoje kapsulėje randamas pieštukas su užrašų knygele, kurioje pasirašome savo slapyvardį ir lobio radimo datą.

3 pav. Neįprastas lobis laukuose tarp kalnų

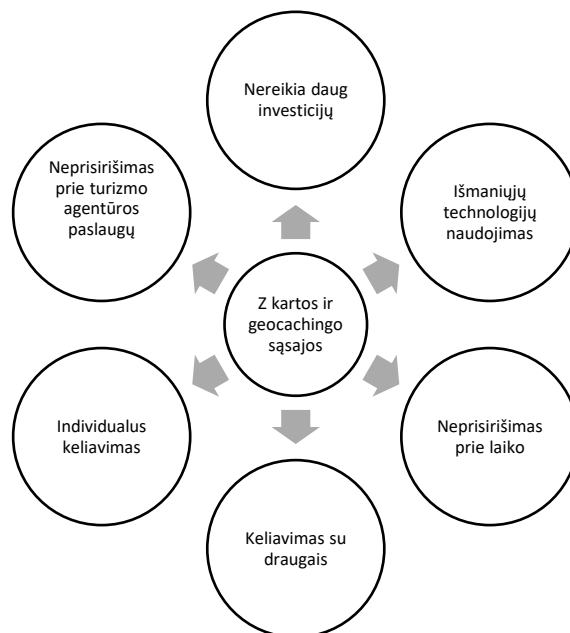
4 pav. Tradicinis lobis

GEOCACHINGO PATRAUKLUMAS Z KARTOS TURISTUI

Atlikus literatūros analizę buvo išsiaiškintos šešios Z kartos ir geocachingo sąsajos. Pirmas Z kartos ir geocachingo patrauklumo elementas yra išmaniųjų technologijų naudojimas. Norint keliauti tereikia turėti išmanųjį telefoną su GPS ryšiu.

Kiti labai svarbūs elementai yra tai, kad nereikalauja daug investicijų. Tokiam pasirinktam keliavimo būdui nereikia tokių paslaugų kaip gidas ar spec. transportas, nes galima keliauti pėsčiomis ar su dviračiu, o gal būt su visuomeniniu transportu. Keliaujant su geocachingo mobiliąja aplikacija turistai neprisiriša prie turizmo agentūrų teikiamų paslaugų ir laiko.

Keliaujant su geocaching mobiliąja programėle galima jaustis laisvai, nes nėra jokių įsipareigojimų, galite keliauti nesvarbu koku laiku ir nesvarbu ar norite individualiai ar kartu su draugais.

5 pav. Z kartos ir geocachingo sąsajos

IŠVADOS

1. Atlikta literatūros analizė leidžia teigti, kad Z karta tai žmonės, kurie gimė po 1995 metų ir aktyviai besinaudojantys informacinėmis technologijomis kasdieniniame gyvenime ir keliaudami. Geocachingas – tai turizmo rūšis, kurios metu ieškomi lobiai naudodamiesi GPS ryšiu.
2. Išnagrinėjus geocachingo programėlę bo padaryto išvados, kad galima naudotis labai paprastai, nes yra tik keturi pagrindiniai naudojimosi etapai: atsisiuntimas, užsiregistravimas, lobio pasirinkimas, lobio ieškojimas.
3. Išnagrinėta mokslinė literatūra rodo, kad yra šios Z kartos ir geocachingo sąsajos: individualus keliavimas, nereikalauja daug investicijų, išmaniųjų technologijų naudojimas, neprisirišimas prie laiko, keliavimas su draugais, neprisirišimas prie turizmo agentūros paslaugų.

LITERATŪRA

1. Boes K., Buhalis D. and Inversini A. (2015). Conceptualising smart tourism destination dimensions.
2. Tussyadiah I. and Inversini, A. (2015). Information and Communication Technologies in Tourism.
3. Buhalis D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. Tourism Management, Vol. 21 No. 1. pp. 97-116.
4. Buhalis D. and Amaranggana, A. (2014). Smart tourism destinations in Xiang Z. and Tussyadiah I. (Eds), Information and Communication Technologies in Tourism Proceedings of the International Conference in Dublin, Springer, Cham, 21-24 January, pp. 553-64.
5. Çeltek E. (2010). Mobile advergames in tourism marketing, Journal of Vacation Marketing, Vol. 16 No. 4, pp. 267-81.
6. Cord F., Roeßiger F. and Schwarz N. (2015). Geocaching data as an indicator for recreational ecosystem services in urban areas: exploring spatial gradients, preferences and motivations, Landscape and Urban Planning, Vol. 144, December, pp. 151-62.
7. Egger R. and Buhalis D. (2008). Mobile systems, Tourism Case Studies: Management and Marketing Issues, Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 417-25.
8. Rusu S. and Cureteanu R. (2009). International tourism evolution and smartphone impact on tourism, Journal of Economics and Business Research, Vol. XV No. 2, pp. 64-8.
9. Halliday S.V. and Astafyeva A. (2014). Millennial cultural consumers: co-creating value through brand communities, Arts Marketing: An International Journal, Vol. 4 Nos 1/2, pp. 119-35.
10. Apie geocachingą, (2019). Paimta 2019 – 10 – 10 iš internetinio tinklapio <http://www.geoshop.lt>

MEETING THE NEEDS OF THE MILLENNIALS AND GENERATION Z: GAMIFICATION IN TOURISM THROUGH GEOCACHING

DEIMILĖ ŠULCAITĖ

Kolping University of Applied Sciences
Consultant: Associate Professor Regina Navickienė

SUMMARY

In today's world, technology is constantly evolving, new forms of communication are emerging, smart devices and the Internet are increasingly penetrating the lives of young people. This is relevant for Generation Z. This generation is ready to conquer the world. It's called „Google“ Generation because it's constantly looking for information, innovation, and knowing where to find it. The leisure time of these representatives is related to computer technology. From

a young age, this generation is also known as techno-addicts, provided with mobile phones, tablets or game consoles. But information technology is also coming into the tourism industry, and one form of tourism is geocaching, which can be described as a game that helps you travel with GPS and discover unusual treasures.

SUTELKTNIO FINANSAVIMO VAIDMUO ŠIUOLAIKINIAME VERSLE

DEIMANTĖ ŠULSKYTĖ

Kauno technologijos universitetas
Konsultantas (dėstytojas): doc. dr. Akvilė Čibinskienė

ANOTACIJA

Dinamiškoje šių dienų verslo aplinkoje dideliu iššūkiu tampa naujų įmonių steigimas, jų idėjų finansavimas ir plėtra. Todėl straipsnyje analizuojamas sutelktinis finansavimas, kaip vienas iš alternatyvių idėjų, projektų ir verslo finansavimo būdų. Atsižvelgiant į sutelktinio finansavimo sampratą ir modelius, atskleidžiami šio finansavimo būdo privalumai ir trūkumai bei praktinis taikymas – situacija pasaulyje ir Lietuvoje, populiariausia verslo sutelktinio finansavimo platforma bei sėkmingiausi lietuviški projektai.

IVADAS

Temos aktualumas. Šiomis dienomis itin dideliu iššūkiu rinkoje tampa atotrūkis tarp idėjų ir pinigų – smulkios ir vidutinės įmonės dažnai yra inovacijų kūrėjos, mažina nedarbą ir skatina šalies augimą, tačiau įmonės dydis ir finansinė situacija dažnai trukdo gauti veiklai ar plėtrai reikalingą finansavimą. Po pasaulinės finansų krizės išpopuliarėjo galimybė tokioms įmonėms savo veiklą finansuoti sutelktinio finansavimo būdu. Tai alternatyvus būdas finansuoti asmeninius, socialinius ar verslo projektus, kuomet internetinės platformos pagalba finansavimas renkamas mažomis sumomis iš didelio skaičiaus investuotojų.

Pastaraisiais metais itin auga mokslininkų susidomėjimas sutelktiniu finansavimu, o jo taikymas praktikoje vis intensyvėja. Vis dėlto, stinga išsamesnės teorinės bei praktinės šios finansavimo priemonės taikymo versle analizės. Tai rodo temos aktualumą ir poreikį analizuoti tiek teorinius, tiek praktinius sutelktinio finansavimo aspektus.

Straipsnio tikslas – nustatyti sutelktinio finansavimo vaidmenį šiuolaikiniame versle.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti sutelktinio finansavimo sampratą bei pagrindinius modelius;
2. Identifikuoti sutelktinio finansavimo privalumus ir trūkumus bei reikšmę;
3. Išanalizuoti sutelktinio finansavimo situaciją pasaulyje ir Lietuvoje;
4. Apžvelgti sutelktinio finansavimo platformų veiklą bei sėkmingiausius projektus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė, statistinių duomenų analizė, sisteminė ir lyginamoji analizė, atvejo analizė, grafinis atvaizdavimas.

Sutelktinio finansavimo samprata ir modeliai. Siekiant nustatyti sutelktinio finansavimo vaidmenį šiuolaikiniame versle, visų pirma svarbu atskleisti sutelktinio finansavimo (angl. *crowdfunding*) sampratą. Sutelktinis finansavimas laikomas viena iš alternatyvių, tik per pastarąjį dešimtmetį išpopuliarėjusių, naujų produktų, idėjų ar verslo tikslų finansavimo priemonių. Paprastai sutelktinis finansavimas yra tam tikro projekto ar smulkios įmonės finansavimo praktika, grindžiama nedideliais daugelio investuotojų (t.y. minios) mokėjimais (Janku ir Kučerova, 2018). Wei Shi (2018) sutelktinį finansavimą apibūdina kaip atvirą, internetu vykstantį finansinių išteklių suteikimą neatlygintinai arba tam tikromis atlygio formomis, remiant konkrečius tikslus ir iniciatyvas. Reddy ir Tan (2017) sutelktinio finansavimo sampratą atskleidžia panašiai, tuo pačiu akcentuodami ir finansavimui naudojamą įrankį – virtualią platformą, ir patį veikimo principą – lėšų rinkimą mažomis sumomis iš daug investuotojų. Tai rodo, kad esminė sutelktinio finansavimo idėja – stambių keleto investuotojų pakeitimas mažais indėliais iš didelio skaičiaus investuotojų/rėmėjų. Sutelktinis finansavimas vykdomas per platformą, kurioje investuotojai susiejami su skolininkais ar verslininkais (t.y. projekto, idėjos, verslo sumanytojais).

Didžiausio proveržio sutelktinis finansavimas sulaukė po pasaulinės finansų krizės. Janku ir Kučerova (2018) teigimu, 2008 metų pasaulinė finansų krizė sukėlė sunkumus pradedantiesiems

verslininkams skolinantis lėšas. Po krizės bankai stipriai sugriežtino kredito rizikos draudimo praktiką, todėl verslininkai buvo priversti ieškoti naujų kapitalo šaltinių. Be to, išpopuliarėjus startuolių kūrimui, ypač padidėjo konkurencija dėl rizikos kapitalo fondo, „verslo angelų“ investicijų. Šios priežastys lėmė tai, kad į sutelktinio finansavimo rinką pradėjo skverbtis startuolių kūrėjai, smulkūs verslininkai, inovacijų ir produktų kūrėjai. Nors sutelktinis finansavimas yra palyginti nauja finansavimo forma, ji sėkmingai sudaro galimybes realizuoti idėjas jauniems, reikalingų išteklių ir kapitalo neturintiems verslininkams.

Sutelktinio finansavimo platformos dažnai yra orientuotos į tam tikras idėjas, o pagal finansuotojų motyvus skiriami sutelktinio finansavimo modeliai (Reddy ir Tan, 2017). Jie atspindi tiek finansuojamų projektų paskirtį, tiek finansuotojų lūkesčius. Dažniausiai išskiriami keturi pagrindiniai sutelktinio finansavimo modeliai (Dushitsky ir kt., 2016; Thürridl ir Kamleitner, 2016; Reddy ir Tan, 2017; Janku ir Kučerova, 2018; Metrejean ir McKay, 2018):

- aukojimu grįstas („donorystės“) modelis (angl. *donation-based*);
- atlygiu grįstas modelis (angl. *reward-based*);
- skolinimu grįstas (angl. *lending-based*);
- nuosavybe grįstas modelis (angl. *equity-based*).

1 lentelėje pagal svarbiausius kriterijus palyginami sutelktinio finansavimo modeliai.

9 lentelė

Sutelktinio finansavimo modelių palyginimas

Kriterijus	Aukojimu pagrįstas modelis	Apdovanojimu pagrįstas modelis	Skolinimu pagrįstas modelis	Nuosavybe pagrįstas modelis
Finansavimo motyvai	Labdara	Noras prisidėti siekiant minimalios naudos	Naudos siekimas	Naudos siekimas
Laukiama grąža	Socialinė	Fizinė; Socialinė; Finansinė (kartais)	Finansinė	Finansinė; Socialinė (kartais)
Apčiuopiama nauda	-	Suvenyrai, produktų pavyzdžiai, asmeniniai pasiūlymai	Palūkanos	Akcijų dalis, dividendai
Gaunamos naudos periodiškumas	-	Vienkartinė; Pasikartojanti keletą kartų; Ilgalakė (kartais)	Vienkartinė Ilgalaikė (kartais)	Ilgalaikė; Vienkartinė (kartais)
Finansuojama šalis	Fiziniai asmenys Bendruomenės Verslas (rečiau)	Verslas Fiziniai asmenys (rečiau)	Fiziniai asmenys Verslas	Verslas
Teisinis reguliavimas	Žemas	Žemas	Aukštas	Aukštas
Pavyzdžiai, kam reikalingas finansavimas	Mokyklų statymas besivystančiose šalyse; studijų finansavimas	Kompaktinio disko įrašymas; kino filmo sukūrimas; mažos vertės inovatyvaus produkto sukūrimas	Asmeninės paskolos poreikis; Paskolos poreikis verslo plėtrai	Naujo verslo įkūrimas; esamo verslo plėtra

Esminis skirtumas tarp šių modelių yra tai, kad vieninteliame aukojimu grįstame modelyje finansuotojai negauna jokios apčiuopiamos kompensacijos. Kituose trijuose modeliuose kompensacija gaunama tam tikromis formomis (Dushitsky ir kt., 2016). Skiriami trys pagrindiniai grąžos tipai, kurie vyrauja priklausomai nuo sutelktinio finansavimo modelio – socialinė grąža, finansinė grąža ir materialinė (fizinė) grąža (Thürridl ir Kamleitner, 2016). Socialinė grąža šiuo atveju suvokiama kaip priklausymo jausmas, pripažinimas, nauda bendruomenei. Ši grąža turi simbolinį pobūdį ir dažniausia yra apdovanojimu grįstame sutelktiniame finansavime. Finansinė grąža suvokiama kaip investavimo galimybė, siekiant materialinės naudos, nuosavybės teisių ir pan. Tokios grąžos poreikis labiausiai sąlygoja dalyvavimą skolinimu ir nuosavybe

pagrįstuose sutelktinio finansavimo modeliuose. Tuo tarpu materialiai (fizinė) grąža siejama su galimybe mainais gauti tam tikro produkto išankstinę, riboto leidimo versiją ar kitus materialiai apčiuopiamus dalykus – suvenyrus, talismanus ir pan. Todėl šios grąžos siekiantys rėmėjai dažniausiai renka apdovanojimu pagrįsto modelio sutelktinio finansavimo projektus.

Sutelktinio finansavimo privalumai, trūkumai ir reikšmė. Sutelktinio finansavimo vaidmuo šiuolaikiniame versle atsiskleidžia per šios finansavimo formos privalumus ir trūkumus bei reikšmę verslo funkcionavimui. Pagrindiniai sutelktinio finansavimo privalumai ir trūkumai tiek investuotojams (rėmėjams), tiek skolininkams (finansuojamų projektų sumanytojams) išskiriami 2 ir 3 lentelėse.

10 lentelė

Sutelktinio finansavimo privalumai investuotojams ir skolininkams

Privalumai investuotojams	Privalumai skolininkams
Galimybė investuoti fiziniams asmenims nedidelėmis sumomis	Finansavimas gali būti suteikiamas įmonės kūrimo pradžioje, neturint pradinio kapitalo
Nereikalingas banko ir kitų finansinių įstaigų tarpininkavimas	
Didesnė finansinė grąža nei skolinant bankams	Palyginti nedideli skolinimosi kaštai
Dalyvavimas sutelktiniame finansavime prieinamas socialiai pažeidžiamoms grupėms	
Galimybė pirmiems išbandyti naujus, rinkoje nesančius produktus	Galima patikrinti produktų paklausą
Dalyvavimas naujų produktų, paslaugų, kūrybinių projektų kūrime	Grįžtamasis ryšys iš potencialių vartotojų
Nedideli sandorio kaštai, tarpininkavimo mokesčiai	
Galimybė daryti investicijas ankstyvosiose startuolių veiklos stadijose, sėkmės atveju ateityje gaunant didelę grąžą	Iš anksto kuriamas potencialių ir lojalių pirkėjų ratas
Socialinių poreikių ir saviraiškos tenkinimas	Galimybė pasiskolinti nemokamai arba labai mažomis išlaidomis
Galimybė prisidėti prie visuomeninių problemų sprendimo ar mažinimo	Aktyvus susidomėjimas platformoje atkreipia ir kitų investuotojų (pvz., verslo angelų) dėmesį
Platus spektras galimų finansuoti projektų	Vykdomas produkto/paslaugos rėmimas
Nesurinkus planuotos sumos grąžinami pinigai	

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Reddy ir Tan, 2017; Boylan ir kt., 2018; Janku ir Kučerova, 2018; Metrejean ir McKay, 2018; Wei Shi, 2018

Sutelktinio finansavimo būdu investuoti gali maži, nedideles lėšas turintys investuotojai, kurie gauna didesnę arba mažesnę grąžą, o tokio finansavimo gali prašyti mažos ar veiklą dar tik pradedančios įmonės, kurios finansavimą gali gauti nemokamai arba palyginti nedideliais kaštais. Skolintojai turi galimybę gauti papildomas naudas, išbandyti produktus ar dalyvauti jų kūrime, be to, įgyvendina savirealizacijos poreikį. Tuo tarpu skolininkai ne tik gauna finansavimą projekto įgyvendinimui, tačiau tuo pačiu patikrina situaciją rinkoje bei siūlomo produkto paklausą. Mažas finansuotojų susidomėjimas galimai rodo ir mažą produkto paklausą, todėl tai gali būti signalas įmonėms neplėtoti neperspektyvių idėjų. Jei sulaukiama didelio finansuotojų susidomėjimo, iš anksto formuojamas lojalių pirkėjų ratas; be to, atkreipiamas ir tų finansuotojų dėmesys, kurie iki tol investuoti nenorėjo (pvz., „verslo angelų“). Vis dėlto, tiek investuotojai, tiek skolininkai susiduria ir su tam tikrais sutelktinio finansavimo trūkumais.

11 lentelė

Sutelktinio finansavimo trūkumai investuotojams ir skolininkams

Trūkumai investuotojams	Trūkumai skolininkams
Nevienodas, painus, gana naujas ir mažai įsisavintas teisinis reglamentavimas	
Internetinės platformos pačios negali apdoroti mokėjimų, todėl reikalingos sutartys su trečiosiomis šalimis, pvz., PayPal	
	Būtina kūrybiškai, originaliai pritraukti potencialius

	investuotojus, juos sudominti
	Paviešinama intelektualinė nuosavybė
	Būtina atsakingai planuoti finansinių išteklių poreikį, kas ypač sudėtinga pradinėse verslo stadijose
	Galima per didelę skoliniojo intervencija
	Nesurinkus planuotos sumos reikia grąžinti pinigus

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Reddy ir Tan, 2017; Boylan ir kt., 2018; Janku ir Kučerova, 2018; Metrejean ir McKay, 2018; Wei Shi, 2018

Tiek investuotojai, tiek skolininkai nėra tikri dėl finansavimo teisinio reglamentavimo, kadangi sutelktinio finansavimo teisiniai aspektai nėra galutinai susiformavę. Sutelktinio finansavimo platformos dažnai negali pačios apdoroti mokėjimų, reikalingas trečiosios šalies, pvz., „PayPal“, įtraukimas. Skolininkai susiduria ir su kitais trūkumais – kadangi projektų daug, jie turi itin originaliai pateikti savo idėją, tačiau tuo pačiu yra paviešinama jų intelektualinė nuosavybė, produktai gali būti nukopijuoti. Svarbu atsakingai planuoti finansavimui prašomą sumą, nes nesurinkus prognozuotos sumos ją reikia grąžinti. Net ir surinkus reikalingą finansavimą galimas nesėkmingas scenarijus, jei projekto įgyvendinimo išlaidos pasirodys didesnės nei numatyta. Tokiu atveju nukentės reputacija, galimybė ateityje gauti finansavimą.

Sutelktinio finansavimo reikšmė verslui yra neabejotina. Priešingai nei bankų paskolos ir investavimas į finansų rinkas, sutelktinio finansavimo lėšos yra prieinamos visiems. Ypač tai svarbu smulkioms ir vidutinėms įmonėms. Maža to, sutelktinis finansavimas ne tik suteikia galimybę finansuoti idėjų įgyvendinimą, tačiau turi įtaką ir sėkmingai verslo veiklai ateityje. Sėkmingas investicijų pritraukimas rodo produkto ar paslaugos paklausą, leidžia gauti grįžtamąjį ryšį. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad tokio finansavimo dėka formuojamas ir vartotojų lojalumas.

Sutelktinio finansavimo situacija pasaulyje ir Lietuvoje. Siekiant praktiškai išanalizuoti sutelktinio finansavimo situaciją, būtina apžvelgti šio alternatyvaus finansavimo būdo taikymo rezultatus pasaulyje žr. 4 lentelę).

12 lentelė

Sutelktinio finansavimo rodikliai pasaulyje 2017 metais

Rodiklis	Reikšmė
Bendra surinkta suma iki 2017 m.	34 mlrd. JAV dol.
Asmeninio skolinimo suma iki 2017 m.	25 mlrd. JAV dol.
Aukojimu ir apdovanojimu grįstų skolinimų suma iki 2017 m.	5,5 mlrd. JAV dol.
Nuosavybė grįstų skolinimų suma iki 2017 m.	2,5 mlrd. JAV dol.
Prognozuojama bendra surinkta suma iki 2025 m.	300 mlrd. JAV dol.
Pridėtinė vertė pasaulio ekonomikai	65 mlrd. JAV dol.
Sukurtų (tiesiogiai ir netiesiogiai) darbo vietų skaičius	270 tūkst.
Finansavimų mobiliuosiais telefonais dalis	15,17 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Fundly, 2018

Kaip matyti 4 lentelėje, populiariausias yra skolinimu grįstas finansavimas. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad iki 2017 metų bendra sutelktinio finansavimo būdu surinkta lėšų suma siekė 34 mlrd. JAV dol., tačiau šio finansavimo sukurta pridėtinė vertė pasaulio ekonomikai yra beveik dvigubai didesnė – 65 mlrd. JAV dol. Be to, sutelktinis finansavimas tiesiogiai (per platformų kūrimą) ir netiesiogiai (per įmonių finansavimą, didesnes darbų apimtis partneriams) sukūrė apie 270 tūkst. darbo vietų. Prognozuojama, kad iki 2025 metų bendra finansuota suma padidės iki 300 mlrd. JAV dol., t.y. beveik dešimt kartų. Tai rodo, kokią svarbą vaidmenį sutelktinis finansavimas atlieka šių dienų verslui ir ekonomikai.

Analizuojant pasaulines sutelktinio finansavimo tendencijas, svarbu atkreipti dėmesį į vidutinius rodiklius. Jie pateikiami 5 lentelėje.

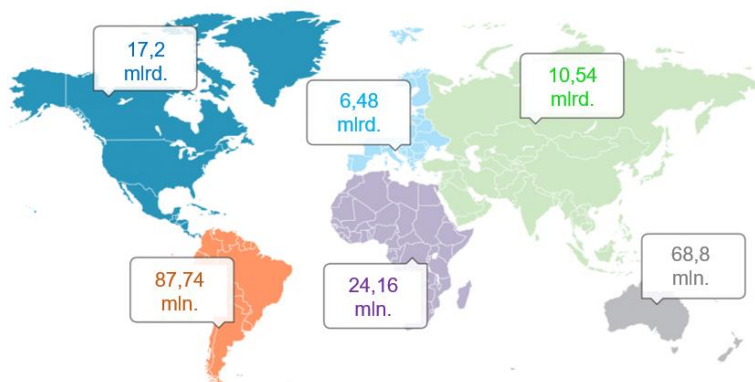
Vidutiniai sutelktinio finansavimo rodikliai pasaulyje 2017 metais

Rodiklis	Reikšmė
Vidutinis surenkamas finansavimas	7 tūkst. JAV dol.
Laikotarpis, per kurį vidutiniškai surenkama numatyta suma	9 sav.
Vidutinė vieno žmogaus finansuojama suma	88 JAV dol.
Vidutinis finansuotojo amžius	24-35 m.
Vidutinė sėkmingai įgyvendinamų projektų dalis	50 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Fundly, 2018

Kaip matyti 5 lentelėje, vidutiniškai vieno sutelktinio finansavimo projekto metu surenkama 7 tūkst. JAV dolerių, o šiai sumai surinkti vidutiniškai reikia 9 savaitių. Kadangi vidutinė vieno asmens finansuojama suma yra 88 JAV doleriai, įvertinant vidutinę surenkamą sumą galima teigti, kad vieną projektą vidutiniškai paremia 80 žmonių. Pastebėtina tai, kad tipinis sutelktinio finansavimo investuotojas – vadinamasis Y kartos atstovas, kadangi vidutinis finansuotojo amžius yra 24-35 m. Svarbu ir tai, kad apie pusę visų paskelbiamų projektų yra sėkmingai finansuojami, tačiau šį rodiklį pagerina aktyvus asmeninis skolinimas (P2P), nes kitų sutelktinio finansavimo formų naudojimo atveju tik apie 30-35 proc. projektų yra finansuojama.

1 paveiksle pateikiamas sutelktinio finansavimo apimčių pasiskirstymas pasaulyje pagal atskirus žemynus.

1 pav. Sutelktinio finansavimo apimčių pasiskirstymas pasaulyje

Šaltinis: Fundly, 2018

Kaip matyti 1 paveiksle, didžiausios sutelktinio finansavimo būdu gautos pajamos yra JAV – net 17,2 mlrd. JAV dol., taip pat Azijoje (10,54 mlrd. JAV dol.), kiek mažesnės – Europoje (6,48 mlrd. JAV dol.). Tuo tarpu kituose žemynuose sutelktinio finansavimo apimtys ženkliai mažesnės ir skaičiuojamos ne milijardais, o milijonais JAV dolerių. Mažiausio populiarumo sutelktinis finansavimas sulaukia Afrikoje. Tai galima paaiškinti tuo, kad šiame žemyne lėtas naujų verslų steigimas ir esamų vystymas, stinga inovacijų ir daugiau finansuojami ne verslo, o socialiniai (ypač paramos) projektai.

Apžvelgus pasaulines tendencijas svarbu aptarti situaciją Lietuvoje. Kaip pažymima Europos sutelktinio finansavimo tinklo (2018) ataskaitoje, sutelktinis finansavimas Lietuvoje populiarėja labai vangiai. Pastaraisiais metais nuoseklus augimas stebimas skolinimo sutelktinio finansavimo rinkoje (asmeninio skolinimo - P2P, verslo, taip pat nekilnojamojo turto finansavimo per sutelktinio finansavimo platformas). Tuo tarpu kitų sutelktinio finansavimo rūšių potencialas neišnaudojamas. 2016 metais asmeninių paskolų portfelis Lietuvoje sudarė 10,5 mln. JAV dolerių, o tikėtinas jo metinis augimas buvo 27,7 proc. Lietuvoje nėra nė vienos aukojimu ir apdovanojimu grįstos platformos, nepaisant to, kad šios finansavimo formos mažiausiai teisiškai reguliuojamos.

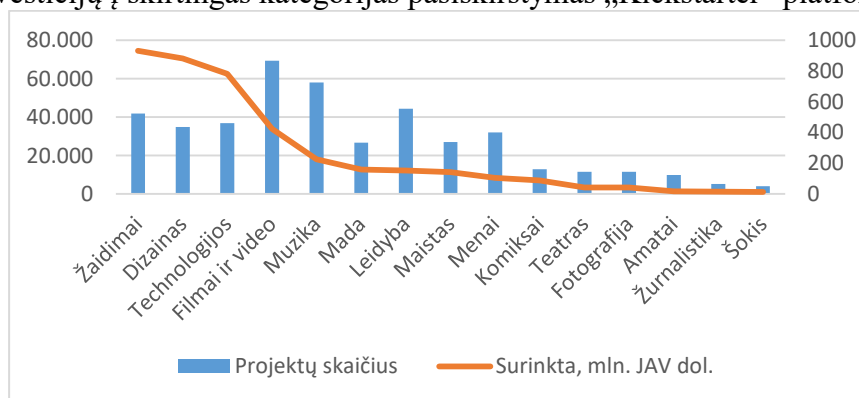
Kaip nurodo Lietuvos bankas (2019), jis yra oficialiai įregistravęs ir prižiūri 12 sutelktinių platformų operatorių (2018 m. buvo įregistruoti 8 platformų operatoriai). Kaip galima pastebėti,

visos registruotos sutelktinio finansavimo platformos yra skolinimu grįsto finansavimo modelio pavyzdžiai, kas iš tiesų rodo neišnaudojamą kitų sutelktinio finansavimo formų potencialą Lietuvoje. Vis dėlto, palaipsniui atsiranda vis daugiau ir verslo finansavimo platformų, kas itin svarbu smulkių ir vidutinių įmonių plėtrai šalyje.

Svarbu pažymėti ir tai, kad sutelktinio finansavimo reikšmę ir naudą pastebi ir valstybė – 2018 metų spalio mėn. paskelbta, kad startuoja pirmoji valstybės remiama sutelktinio finansavimo programa verslo finansavimui „Avietė“. Programą „Avietė“ išleido „Invega“ (UAB „Investicijų ir verslo garantijos“), o pirmoji sutelktinio finansavimo platforma, per kurią skolinamos šios priemonės lėšos, yra „FinBee Verslui“ (Sabaliauskaitė, 2018). „Avietė“ sudaro prielaidas smulkiojo ir vidutinio verslo subjektams lengviau pasiskolinti per sutelktinio finansavimo platformas, o finansuojamai verslo paskolai gali būti skirta iki 10 000 eurų valstybės lėšų. Maksimali valstybės lėšomis finansuojama suma negali viršyti 40 proc. paskolos sumos. Paskola gali būti teikiama iki 3 metų laikotarpiui ir skirta tiek investicijoms, tiek apyvartiniam kapitalui finansuoti, išskyrus finansinių įsipareigojimų refinansavimą, finansinės veiklos ar gyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto finansavimą. Sutelktinėms paskoloms „Avietė“ finansuoti Ūkio ministerija skyrė 4,615 mln. eurų valstybės lėšų (Versli mama, 2018). Remiantis UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ (2018), pirmasis projektas, gavęs dalinį sutelktinių paskolų „Avietė“ finansavimą, priklauso UAB „Miško ranga“, užsiimančiai miškininkyste, mediena ir jos gaminiais. Iš viso kartu su „Invega“ į įmonės projektą investavo 503 investuotojai, o valstybės lėšos projekte siekia 28 proc. įmonės prašyto finansavimo dydžio.

Pagrindinės sutelktinio finansavimo platformos ir projektai. Virtualios internetinės platformos yra svarbiausias sutelktinio finansavimo elementas, leidžiantis funkcionuoti šiam skolinimo principui. Deckers (2018) išskiria 20 geriausių sutelktinio finansavimo platformų, iš kurių geriausiomis laikomos „Kickstarter“, „Indiegogo“, „Patreon“, „GoFundMe“ ir „Crowdrise“. Žymiausia ir populiariausia sutelktinio finansavimo platforma laikoma „Kickstarter“. Joje finansuojami projektai skirstomi į 8 sekcijas – menai, komiksai ir iliustracijos, dizainas ir technologijos, maistas ir amatai, žaidimai, muzika ir leidyba, kurios skirstomos į 15 smulkesnių kategorijų. Nuo „Kickstarter“ sukūrimo 2009 metų balandį, apie 16 milijonų žmonių parėmė projektus 4 mlrd.

Kadangi „Kickstarter“ yra lyderiaujanti ir į verslą orientuota sutelktinio finansavimo platforma, jos rezultatai itin svarbūs kalbant apie verslo finansavimo galimybes. 2 paveiksle pateikiamas investicijų į skirtingas kategorijas pasiskirstymas „Kickstarter“ platformoje.

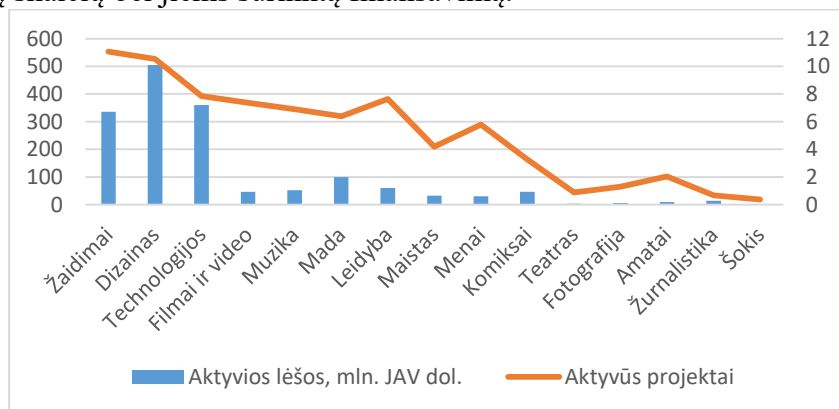

2 pav. Skirtingų kategorijų finansavimo pasiskirstymas „Kickstarter“ platformoje 2018 m.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Kickstarter, 2018b

Kaip matyti 2 paveiksle, daugiausiai platformoje sukuriami filmų ir video, muzikos, leidybos projektų finansavimo kampanijų. Tačiau didžiausio finansavimo sulaukia žaidimų, dizaino ir technologijų projektai. Tuo tarpu mažiausiai populiarūs yra žurnalistikos ir šokių projektai – jų skaičius bei finansavimas yra mažiausias iš visų kategorijų.

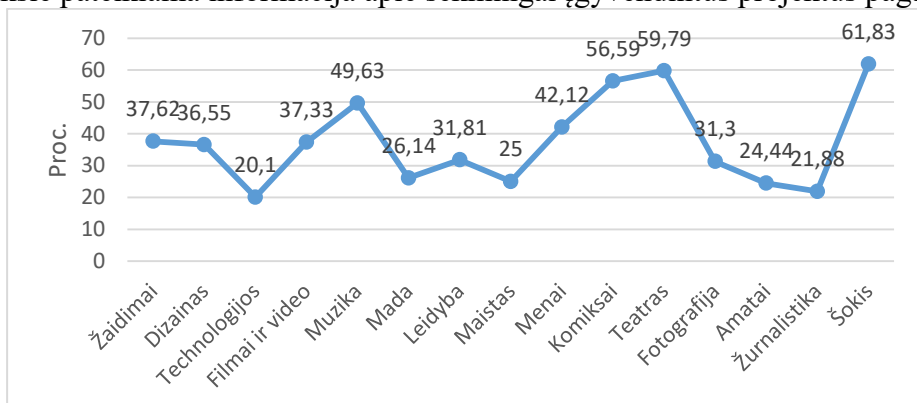
3 paveiksle pateikiama informacija apie šiuo metu (2018 m. lapkričio 24 d. duomenimis) aktyvių projektų skaičių bei jiems surinktą finansavimą.

3 pav. Šiuo metu aktyvūs „Kickstarter“ projektai ir jiems surinktas finansavimas
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Kickstarter, 2018b

Kaip matyti 3 paveiksle, šiuo metu daugiausiai yra žaidimų, dizaino ir technologijų aktyvių projektų. Jie taip pat yra sulaukę ir daugiausiai finansavimo. Pastebėtina tai, kad gana daug aktyvių leidybos, filmų ir muzikos, mados, leidybos projektų, tačiau jiems surinktas finansavimas yra ženkliai mažesnis nei pirmųjų trijų kategorijų.

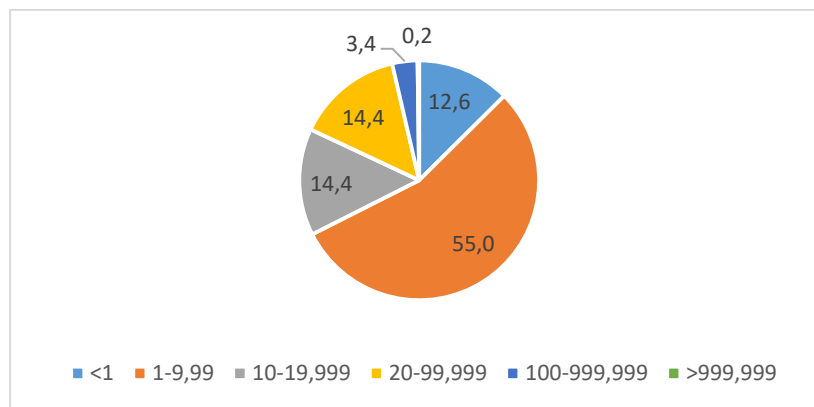
4 paveiksle pateikiama informacija apie sėkmingai įgyvendintus projektus pagal kategorijas.

4 pav. Sėkmingai finansuotų „Kickstarter“ projektų dalis pagal kategorijas
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Kickstarter, 2018b

Kaip matyti, sėkmingiausi yra tie projektai, kurių skaičius palyginti nedidelis, t.y. šokio, teatro ir komiksų. Šiose kategorijose daugiau nei pusė visų projektų sėkmingai surenka numatytą finansavimą. Vis dėlto, žurnalistikos, amatų, fotografijos projektai, kurių skaičius taip pat nedidelis, sėkmingi yra tik trečdaliu atvejų. Pastebėtina, kad mažiausiai sėkmingi yra technologijų projektai – sėkmingai finansuojama vos penktadalis šios kategorijos projektų. To priežastimi gali būti su realybe prasilenkiantis kai kurių idėjų novatoriškumas, taip pat žmonių baimė investuoti į idėjas, kurios yra dar tik planavimo stadijoje.

5 paveiksle pateikiama informacija apie surenkamų sumų pasiskirstymą tarp sėkmingai finansuotų projektų.

5 pav. Per „Kickstarter“ surenkamų sumų pasiskirstymas tarp sėkmingai finansuotų projektų

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Kickstarter, 2018b

Kaip matyti 5 paveiksle, daugiausiai finansuota tokių projektų, kuriems buvo renkama nuo 1 iki 9,99 tūkst. JAV dol. – jie sudaro daugiau nei pusę visų projektų. Po 14,4 proc. sėkmingai finansuotų projektų buvo renkama 10-19,999 tūkst. JAV dol. ir 20 – 99,999 tūkst. JAV dolerių. Kaip bebūtų keista, tačiau mažiausios vertės projektai sudaro tik apie 12,6 proc. visų sėkmingai finansuotų projektų. Tuo tarpu mažiausią dalį finansuojamų projektų sudaro patys didžiausi ir brangiausi projektai, kurių vertė siekia 1 mln. JAV dol. ir daugiau.

Nors Lietuvoje egzistuojančios sutelktinio finansavimo platformos skirtos tik skolinimui iš sutelktinių lėšų, esama ir ir kitais sutelktinio finansavimo būdais sėkmingai finansuotų lietuviškų projektų. Lietuvoje įregistruotos ir banko sąskaitą turinčios įmonės negali dalyvauti „Kickstarter“ platformoje, tačiau užsienyje įregistruotos lietuvių įmonės ar fiziniai asmenys sėkmingai naudoja pasaulinėmis sutelktinio finansavimo galimybėmis. 6 lentelėje pateikiami trys sėkmingiausi lietuviški projektai, finansuoti platformoje „Kickstarter“.

6 lentelė

Sėkmingiausi lietuviški projektai, finansuoti platformoje „Kickstarter“

	„Pigeon“	„Rubbee X“	„Filipo Loretti“
Finansuojamas objektas	Oranžinis paspirtukas	Elektrinis variklis-pavara dviračiams	Prabangaus itališko dizaino laikrodžiai
Idėjos autorius/-iai	Ignas Survila	Gediminas Nemanis	Danielius ir Matas Jakučiai
Surinktas finansavimas	6 185 GBP	69 144 GBP	3 534 663 EUR
Finansavimo trukmė	30 dienų	30 dienų	31 diena
Finansuotojų skaičius	66	192	16 077
Finansavimo modelis	Apdovanojimo	Apdovanojimo	Apdovanojimo
Finansuotojo gaunama nauda	Pagal finansuojamą sumą – padėkos raštas, „Pigeon“ lipdukas, ženklelis, marškinėliai, paspirtukas	Pagal finansuojamą sumą – marškinėliai, kepuraitė, lipdukai, variklio prototipas, pakrovėjas, baterija, užraktas, mobilioji aplikacija ir kt.	Pagal finansuojamą sumą – laikrodis, nuolaida sekantiems pirkiniais, laikrodis + dėklas+apyrankė

Šaltinis: Kickstarter, 2018a

6 lentelėje pateikti lietuvių kurti ir per „Kickstarter“ sutelktinio finansavimo platformą finansuoti projektai laikomi itin sėkmingais tiek dėl originalių sprendimų, tiek dėl didelio žiniasklaidos, investuotojų dėmesio. Itališko dizaino „Filipo Loretti“ laikrodžiai verti atskiroms paminėjimo, kadangi tai yra didžiausia suma finansuotas lietuvių autorių projektas „Kickstarter“ platformoje (pati įmonė registruota Milane, Italijoje). Galima pastebėti ir tai, kad visi trys išskirti projektai buvo finansuojami naudojant apdovanojimu grįstą modelį – tai patvirtina, kad šis modelis yra investuotojams/finansuotojams patrauklus ir juos tenkina mainais už pinigus gaunama fizinė nauda – tam tikri prizai.

IŠVADOS

1. Sutelktinis finansavimas apibūdinamas kaip lėšų rinkimas, kai panaudojant internetinę platformą finansavimą skiria daug pavienių žmonių. Šiuo metu sutelktinis finansavimas yra vienas sėkmingiausių alternatyvių smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo būdų. Pagrindiniai sutelktinio finansavimo modeliai grįsti aukojimo, apdovanojimo, skolinimo ir nuosavybės principais bei tarpusavyje skiriasi finansuotojo motyvais ir gaunama nauda.

2. Esminiai sutelktinio finansavimo privalumai skolininkams – galimybė gauti finansavimą pradinėje įmonės kūrimo stadijoje ar tada, kai dėl mažo įmonės dydžio to nesutinka atlikti bankai bei didieji investuotojai. Be to, toks finansavimas gaunamas mažesniais kaštais arba visiškai nemokamai, o tuo pačiu atsiranda galimybė patikrinti potencialią produkto paklausą rinkoje. Pagrindiniai privalumai finansuotojams – galimybė pasirinkti artimas idėjas ir į jas investuoti net ir mažą sumą, išbandyti rinkoje dar nesančius produktus bei patenkinti socialinius savirealizacijos, priklausymo, visuomeninių problemų sprendimo poreikius.

3. Pasaulinių sutelktinio finansavimo tendencijų analizė parodė, kad sutelktinis finansavimas plačiau taikyti pradėtas po pasaulinės krizės, o ypač staigų augimą pasiekė tik pastaraisiais metais. Prognozuojama, kad artimiausiais metais šio finansavimo būdo populiarumas tik didės, o apimtys augs dar sparčiau. Sutelktinis finansavimas turi itin didelę reikšmę verslui, kadangi leidžia steigti naujas darbo vietas, kuria pridėtinę vertę bei skatina plėtrą. Vis dėlto, Lietuvoje sutelktinio finansavimo sektorius dar tik formuojasi ir yra orientuotas į asmeninį skolinimą.

4. Pasaulyje veikia keli šimtai sutelktinio finansavimo platformų, iš kurių „Kickstarter“, orientuota į jauną verslą, yra viena populiariausių. Nors Lietuvoje nėra platformų, skirtų aukojimu ar apdovanojimu grįstam sutelktiniam finansavimui, esama itin sėkmingų per pasaulines sutelktinio finansavimo platformas finansuotų projektų, kurie sulaukė didelio žiniasklaidos, visuomenės, stambių investuotojų dėmesio.

LITERATŪRA

1. Boylan, D. H., Nesson, D., & Philipps, J. (2018). Understanding crowdfunding for business funding—a legal and platform review. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 14(3), 273-290.
2. Deckers, E. (2018). Top 20 crowdfunding platforms of 2018. *GoDaddy blog*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.godaddy.com/garage/top-20-crowdfunding-platforms/>
3. Dushnitsky, G., Guerini, M., Piva, E., & Rossi-Lamastra, C. (2016). Crowdfunding in Europe: determinants of platform creation across countries. *California management review*, 58(2), 44-71.
4. European Crowdfunding Network. (2018). *Country Crowdfunding Factsheet. Lithuania*. [žiūrėta 2019-10-20]. Prieiga per internetą https://eurocrowd.org/wp-content/blogs.dir/sites/85/2018/06/CF_FactSheet_Lithuania_June2018.pdf
5. Fundly. (2018). *Crowdfunding statistics*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://blog.fundly.com/crowdfunding-statistics/>
6. UAB „Investicijų ir verslo garantijos“. (2018). *Atlikta pirmoji priemonės „Avietė“ lėšomis finansuojama investicija*. [žiūrėta 2018-10-22]. Prieiga per internetą <https://inovacijos.lt/lt/naujiena/atlikta-pirmoji-priemones-aviete-lesomis-finansuojama-investicija>
7. Janku, J., & Kučerova, Z. (2018). Successful crowdfunding campaigns: The role of project specifics, competition and founders' experience. *Czech Journal of Economics and Finance*, 68 (4).
8. Keng, C. (2014). Successful crowdfunding campaigns don't give tangible rewards. *Forbes*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <https://www.forbes.com/sites/cameronkeng/2014/06/06/successful-crowdfunding-campaigns-dontgive-tangible-rewards/#6474ad5a6eda>

9. Kickstarter. (2018a). *Explore*. [žiūrėta 2019-10-20]. Prieiga per internetą <https://www.kickstarter.com/>
10. Kickstarter. (2018b). *Stats*. [žiūrėta 2019-10-20]. Prieiga per internetą <https://www.kickstarter.com/help/stats?ref=hello>
11. Lietuvos Bankas. (2019). *Sutelktinio finansavimo platformų operatoriai*. žiūrėta [2019-10-26]. Prieiga per internetą <https://www.lb.lt/lt/sutelktinio-finansavimo-platformu-operatoriai>
12. Metrejean, C. T., & McKay, B. A. (2018). Donation-Based Crowdfunding and Nontaxable Gifts: This Growing Means of Contributing to Causes and Hardship Relief Requires Special Attention from Recipients and Their Tax Advisers. *Journal of Accountancy*, 225(3), 43.
13. Reddy, S. K., & Tan, Y. H. (2017). Crowdfunding: Financing ventures in the digital era. *GfK Marketing Intelligence Review*, 9(1), 36.
14. Sabaliauskaitė, G. (2018). Sutelktinis valstybės ir verslo finansavimas – per „Avietę“. *Verslo žinios*. [žiūrėta 2019-10-23]. Prieiga per internetą <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2018/10/24/sutelktinis-valstybes-ir-verslo-finansavimas--per-aviete#ixzz5YBseDq6u>
15. Thürridl, C., & Kamleitner, B. (2016). What goes around comes around? Rewards as strategic assets in crowdfunding. *California management review*, 58(2), 88-110.
16. Versli mama. (2018). *Sutelktinis finansavimas – ir mamos verslui: startuoja priemonė „Avietė“*. [žiūrėta 2019-10-22]. Prieiga per internetą <http://www.verslimama.lt/sutelktinis-finansavimas-ir-mamos-verslui-startuoja-priemone-aviete/>
17. Wei Shi, S. (2018). Crowdfunding: Designing an effective reward structure. *International Journal of Market Research*, 60(3), 288-303.

THE ROLE OF CROWDFUNDING IN THE CONTEMPORARY BUSINESS

DEIMANTĖ ŠULSKYTĖ

Kaunas University of Technology

SUMMARY

The role of crowdfunding in the contemporary business. Kaunas University of Technology. Deimantė Šulskytė. In today's dynamic business environment, setting up new companies, financing and developing their ideas is a major challenge. Therefore, in this article crowdfunding is analyzing as one of the alternative ways of ideas, projects and business financing. Considering the concept and models of crowdfunding, the advantages and disadvantages of this method of financing and its practical application - the situation in the world and in Lithuania, the most popular business pool financing platform and the most successful Lithuanian projects - are revealed.

RELIGINIS TURIZMAS IR PAVELDOSAUGA. KAUNO SINAGOGŲ PAVYZDŽIU

RUGILĖ ŠVIRINAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ANOTACIJA

Religinis turizmas, kelionių rūšis, kurios tikslas – susipažinti su sakraliniu paveldu. Viena iš tokio turizmo sudedamųjų dalių yra žydų bendruomenės maldos namai – sinagogos. Sulaukiančios vis didesnio mokslininkų ir turistų dėmesio. Seniausius Lietuvos valstybės laikus menanti žydų tautinė mažuma mūsų šalyje paliko daug šio svarbiausio materialinio palikimo. Kaunas nepriklausomos tarpukario Lietuvos laikais buvo tikras žydų kultūros židinys. Mieste dar vis yra išlikusios 8 sinagogos. Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti objektų esamą būklę, pateikti panaudos galimybes. Tikslui pasiekti buvo naudotas mokslinės literatūros ir istorinės medžiagos analizės metodas, kiekybinė analizė bei esamos būklės vertinimas (kokybinė analizė). Atlikus tyrimus buvo sudaryta panaudos galimybių schema, kuri gali padidinti objektų patrauklumą ne tik vietos visuomenei bet ir užsienio turistams.

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Religinis turizmas glaudžiai susijęs su piligrimyste, tačiau jo pagrindinis tikslas skiriasi. Šio turizmo forma skatina žmones smalsauti ir susipažinti su religinėmis vietomis, bei objektais. Lietuva ypač palanki tokiai kelionių rūšiai, nes visoje šalyje yra daugybė sakralinio paveldo. Galime didžiuotis ne tik bažnytiniu paveldu bet ir kitų religijų maldos namais bei reliktais. Tam įtakos, žinoma, turėjo Lietuvos kaip daugiakultūros valstybės būtis. Gausiausia tautinė mažuma mūsų šalyje buvo žydai, pirmosios bendruomenės susiformavo dar XIV a. Tad akivaizdu, jog ši tautinė grupė mūsų šaliai paliko daug savo architektūrinio palikimo. O vienas iš svarbiausių šios bendruomenės materialių palikimų mūsų šaliai tai – sinagogos. Nerastume nei vieno Lietuvos miesto ar miestelio, kuriame nebūtų buvę šių maldos namų. Ne išimtis yra ir Kaunas, kuris nepriklausomos tarpukario Lietuvos laikais buvo tikras žydų kultūros židinys. Tad šiandien šiame mieste dar vis galime atrasti įvairaus laikotarpio net 8 sinagogas. Tačiau ypač dabar itin dažnai susiduriame su šio nykstančio paveldo problema. Sakralūs pastatai dabar nebeturi savo pirminės istorinės paskirties, pritaikomi netinkamai ar visai palikti sunykti. Išskyla įvairių sunkumų rekonstruojant ar siekiant pritaikyti sinagogas.

Temos probleminė situacija tarsi susideda iš dviejų dalių, tai susiję su neišnaudota religinio turizmo niša Lietuvoje ir sparčiai nykstančiu žydu paveldu. Pirmiausia viena iš priežasčių lemianti religinio turizmo neišsivystymą mūsų šalyje yra religinio paveldo nekryptingas reklamavimas. Lietuvai trūksta aiškaus ir apibrėžto įvaizdžio bei tapatumo, kurį būtų galima reprezentuoti turistams. Šalis galinti ir turinti daug resursų tikslingai jų išnaudoja. Žvelgiant į ateitį Lietuvą tikrai galima pristatyti kaip daugiakultūrę šalį turinčią ne tik daug bažnytinio paveldo, bet ir kitų religijų relikų. Juk yra žinoma, kad medinės barokinės sinagogos yra gražiausios ir tikri architektūriniai šedevrai. Istorizmo laikotarpyje statytos sinagogos unikalios savo viduramžių, maurų architektūros elementais, įvairiais ankstesnių stilių deriniais. Tarpukario sinagogose dominuoja modernizmo elementai kartu su persipinančiu istorizmu. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo dėl žydų genocido Lietuvoje bendruomenė beveik sunyko, daugelis sinagogų liko be šeimininkų. Vėliau sakralų palikimą niokojo ir nepalanki sovietų vykdoma valdžia, kuri sinagogas uždarinėjo, pritaikė naujoms reikmėms arba visai sunaikindavo.

Temos aktualumą lemia faktai, kad šiomis dienomis itin dažnai susiduriame su šio nykstančio paveldo problema. Sakralūs pastatai dabar nebeturi savo pirminės istorinės paskirties, pritaikomi netinkamai ar visai palikti sunykti. Kaune esančios sinagogos pritaikytos kitoms reikmėms, o likusios apleistos ir praradusios savo atraktyvumą. Siekimas sustabdyti sinagogų nykimą ir

skatinimas jas pritaikyti galimai taptų patrauklia religinio turizmo resursų dalimi, padedančia reprezentuoti Lietuvą, kaip daugiakultūrę valstybę.

Objektas: išlikęs sakralinės paskirties paveldas Kaune (sinagogos), jų esama fizinė būklė.

Tikslas: šio staripsnio tikslas yra pristatyti Kauno sinagogas, išanalizuoti jų esamą būklę bei pateikti panaudos galimybes. Suteikiamos panaudos galimybė gali turėti įtakos objektų patrauklumui.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti sinagogos sampratą.
2. Atlikti sinagogų esamos būklės vertinimą.
3. Atskleisti sinagogų pritaikymo galimybes, kurios gali turėti įtakos objektų patrauklumui vietos visuomenei bei užsienio turistams.

SINAGOGOS SAMPRATA. SINAGOGOS APIBRĖŽIMAS IR KILMĖ

Sinagoga (gr. *synagoge* - susirinkimo vieta, suėjimas) skirta žydų bendruomenės reikmėms – tai religinių apeigų, šventųjų raštų studijų ir susirinkimų vieta (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė-Verbickienė 2009). Taigi sinagoga buvo skirta trimis tikslams: religiniams susirinkimams, edukacijai bei bendruomenės kultūriniam susirinkimams. Šios funkcijos hebrajų kalboje apibrėžtos trimis terminais: *beittefila* (maldos namai), *beitmidraš* (studijų namai), *beitkneset* (susirinkimų vieta). Bendrinėje lietuvių kalboje vartojama viena sąvoka - *sinagoga*, šis terminas neišskiria skirtingos pastatų panaudos ir apibrėžia visas funkcijas. Terminas sinagoga taikomas ne visais atvejais, taip įvardijami tik aukščiausią rangą turintys judėjų maldos namai, kuriuose lankomasi tik iškilmingiausiomis progomis ar per šventes. Kitais atvejais, mažesni ir žemesnio rango vadinami maldos namais ir religinėmis mokyklomis, nors jų funkcija yra tokia pati kaip ir sinagogos. Visgi visi šie pavadinimai dabar jau yra tapę sinonimais, nes sąvokos malda ir mokymas susietos su sinagogos funkcijomis (Rupeikienė 2003).

Pirmosios sinagogos atsiradimo istorinės aplinkybės nėra tikslios, yra kelios hipotezės: 1). pačioje judaizmo pradžioje dar XIII a. pr. Kr., 2) VII a. pr. Kr., Izraelio žemėje, vėlyvuju pirmosios Šventyklos periodu, 3) Babilono tremtyje, 4) V a. pr. Kr. jau Jeruzalės Šventyklos kiemuose, 5) III a. pr. Kr. Egipte ir 6) Antruju Šventyklos laikotarpiu (Rupeikienė 2003). Tačiau tai tik prielaidos, kurias sunku pagrįsti be tikslų įrodymų. Kadangi literatūros šaltiniuose nėra datų ar kitų duomenų, kurie galėtų patvirtinti sinagogos atsiradimo hipotezes. Humanitarinių mokslų daktarė Marija Rupeikienė plačiai tyrinėjanti žydų kultūros paveldą rašė: „*Jos egzistavimą I a. jau liudija Naujasis Testamentas, Talmudas ir archeologiniai tyrinėjimai. Anot šaltinių tokiose sinagogose žydai ne tik skaitydavo Torą, bet ir sprendavo teises ar ekonomines problemas. 70 m. po Kr., sugriovus Šventyklą, sinagogos tiek Izraelio žemėje, tiek diasporoje tapo svarbiausiais žydų identifikacijos ir visapusiškos veiklos centrais.*“ (Rupeikienė 2003, 23p.). Taigi, galime padaryti išvadą, jog tiksli sinagogos kilmė nėra žinoma. Tačiau Jeruzalės Šventyklos sugriovimas sinagogą padarė ypač svarbiu judaizmo centru, kuriame plėtojosi žydų religija, socialinis, politinis ir ekonominis, o visų reikšmingiausias kultūrinis gyvenimas.

SINAGOGOS INTERJERAS IR EKSTERJERAS

Sinagogos plano struktūra išlieka pastovi, dažniausiai ji vientiso stačiakampio plano turinti vieną ar kelis priestatus. Sinagogos ilgoji ašis eina kryptimi iš vakarų į rytus. Vakarinėje pusėje dažniausiai įrengiamas prieangis, o rytinėje sienoje aronkodešas (pati švenčiausia sinagogos vieta, kurioje saugomi Toros ritiniai). Vidurinėje maldos salės dalyje atsiranda paaukštinta vieta (bima), joje skaitoma Penkiaknygė. Moterų salės buvo atskirtos nuo vyrų, dažnai padaromos greta vyrų maldos salės iš vienos ar abiejų pusių, taip pat įrengiamos ir antrame sinagogos aukšte. Sinagogos nebuvo gausiai dekoruojamos nei interjere, nei eksterjere. Tačiau jose labai didelę reikšmę turėjo judaizmo simboliai – Dekalogo lentelės ir šešiakampė Dovydo žvaigždė, šie elementai leidžia atpažinti sinagogas.

Net ir vykdant įvairias sinagogos modifikacijas, plano struktūra išliko. Svarbiausi elementai – aronkodešas ir bima, pagal kuriuos ir buvo formuojama pagrindinės salės erdvė, moterų salė ir prieangis.

Žydų bendruomenės įsikūrimą mieste, dažniausiai rodo sinagogos statyba ir daromas priėjimas prie kapinių (Coen-Mushlin ir kt. 2010). Bendruomenė į maldos namus investuodavo labai daug lėšų, nes jautė svarbą išlaikyti ir puoselėti religinį bei kultūrinį gyvenimą. Tad žydų maldos namų kiekį, dydį ir tipą nulemdavo bendruomenės dydis, finansinės galimybės. Sinagogas statydavo įvairios žydų bendruomenės, jas steigė skirtingos asociacijos, draugijos, profesinės grupės, būdavo atvejų kuomet statybas finansuodavo ir pavieniai asmenys (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė- Verbickienė, 2009). Skirtingų draugijų sinagogos turėjo ir aiškią socialinę naudą – nariai turėjo savo vietą, kurioje galėjo susirinkti. Sinagogos ir maldos namai buvo vadinamos pagal tas pačias grupes, kurios ir finansavo jų statybą. Chasidų judėjimas statydavo atskirus maldos namus (Rupeikienė 2003).

Žydų maldos namai skirstomi pagal sezoną į žieminės ir vasarines sinagogas (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė- Verbickienė 2009). Pradžioje šios dvi sąvokos buvo naudojamos tik tarp pačių žydų, tačiau vėliau šie terminai plačiai paplito ir literatūroje (Coen-Mushlin ir kt. 2010). Vasarinė sinagoga nebuvo šildoma, tad naudojama tik vasaros sezonu. Žiemine sinagoga buvo galima naudotis visus metus, nepriklausomai nuo metų laiko, nes ji buvo šildoma ir pritaikyta įvairioms veikloms.

Skirtinguose regionuose susiklostė ir du skirtingi sinagogų tipai: krikščioniškose Europos valstybėse, kartu ir Lietuvoje - aškenazių ir musulmoniškose – sefardų (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė- Verbickienė 2009). O štai XXa. reformavus judaizmą atsirado sinagogos, kuriose buvo įrengiamas vyrų choras (choralinės), mišrios su vyrų ir moterų choru (reformuotos) ir tokios kuriose moterys dalyvauja kartu su vyrais, bet skirtingose salės pusėse (ultrareformuotos) (Rupeikienė 2003).

SINAGOGA KAIP ŽYDŲ KULTŪRINIO GYVENIMO FORMANTĖ

„Štetl“ buvo tikras žydų kultūros lopšys (Žydai Lietuvoje 2000). Dažnai štetlą sudarydavo dviejų ir daugiau sinagogų kompleksas arba sinagogų kiemas kartu su ritualine pirtimi (mikva), rabino namu, prieglauda, mokykla, skerdykla ir kitais ūkiniais pastatais (Bieliauskienė 2005). Visi Lietuvos miestai ir miesteliai, kuriuose būta žydų bendruomenių, išskyrus Vilnių ir Kauną, vadinami štetlais (Šiaučiūnaitė-Verbickienė 2009). Šiuose didmiesčiuose žydai kūrė tradicinio gyvenimo poreikiams tinkamą aplinką: statė sinagogas, mikvą, įrengdavo kapines, patalpą chederiui; didelei bendruomenei dar reikėjo ješivos, rabino namų, kahalo pastato (Šiaučiūnaitė-Verbickienė 2009). Tokiu būdu susiformuodavo žydų kvartalas, kuriame buvo svarbiausios institucijos ir esminis bendruomenės židinys - sinagoga. Šis sakralinis pastatas atliko tris esmines savo funkcijas ir taip pat buvo kultūrinio gyvenimo formantas.

Sinagoga yra dvasinis, kultūrinis, ekonominis ir politinis žydų bendruomenės centras (Rupeikienė 1996). Kitaip negu krikščioniškosios bažnyčios, kurios atlieka tik religinę paskirtį, sinagoga dar buvo ir bendruomenės susirinkimų vieta bei mokykla.

Sinagogos buvo statomos žydų kvartale tam, jog būtų lengvai pasiekiamos ir toliau nuo krikščionių sakralinių pastatų, nes tai daryti buvo draudžiama. Dažniausiai ji buvo centrinėje kvartalo dalyje ir apsupta aplinkinių žydų bendruomenės namų. Kadangi, sinagoga tarnavo kaip esminis žydiškojo kvartalo centras ir buvo pats svarbiausias bendruomenės pastatas ir institucija, tai visos kitos institucijos turėjo tendenciją išsidėstyti aplink ją. Taip susidarydavo sinagogos kiemas – shulhoifas (shulhoif) esminis žydų gyvenimo centras (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė-Verbickienė 2009), kuris nuo pat pradžių buvo išsidėstęs aplink sinagogą (shul). Ryškiausiai matomas sinagogų kiemų pavyzdys buvo aplink Didžiąsias sinagogas (Jon Seligman). Šios sinagogos buvo tarsi apsuptos esminių žydų kultūros institucijų. Kieme išsidėstydavo ne vieni

maldos namai, bendruomeninių institucijų kompleksai su bendruomenėsvaldybos (kahal-shtub) patalpomis, prieglaudos, mokyklos, viešosios pirtys ir kiti ūkiniai pastatai.

Rabino namas dažnai buvo statomas sinagogų kieme, kadangi jis buvo bendruomenės dvasinis vadovas. Taip pat ir kiti bendruomeniniai pastatai tokie kaip: bendruomeninės pirtys sumikvaar ūkiniai pastatai buvo koncentruoti shylhoife.

Hekdesh (prieglauda) tarnavo kaip prieglobstis keliautojams, paklydėliams, benamiams ar ligoniams (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė- Verbickienė 2009). Šios institucijos funkcija buvo tarp hospiso ir ligoninės, kartais ji buvo naudojama net ir kaip morgas - ritualiniams mirusių kūno apiprausti (Lempertienė ir Šiaučiūnaitė - Verbickienė 2009). Jeigu nebūdavo atskirų patalpų ar statinio, tai reikšdavo jog ši funkcija yra atliekama sinagogoje.

Tačiau aplink mažesnes sinagogas tokie ryškūs sinagogų kiemai nesusikurdavo. Jos suformuodavo mažesnius kompleksus, bet tai nebuvo aiškiai išreikštas sinagogų kiemų pavyzdys. Dažniausiai šalia mažesnių sinagogų buvo rabino namas, kita sezoninė sinagoga ar ūkiniai pastatai. Dar kitu atveju, jose būdavo įrengiamos atskiros patalpos bendruomenės susirinkimams ar Toros mokymams.

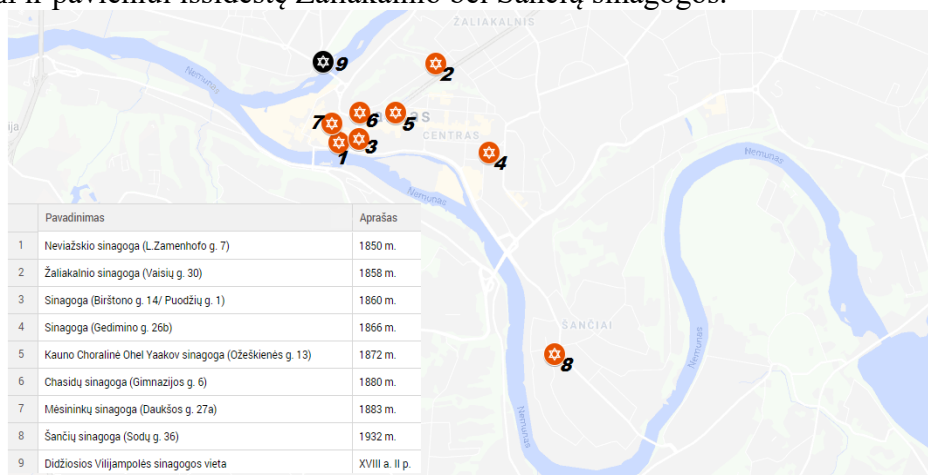
Apibendrinus, galima pasakyti, jog žydiškasis kultūrinis gyvenimas vykdavo būtentsinagogų kieme, kurio centras buvo maldos namai ir aplink išsidėsčiusios svarbiausios žydų kultūrinės institucijos.

SINAGOGŲ PAVELDAS KAUNE

Tankiausia žydų apgyvendinta teritorija Kaune buvo dabartinis Vilijampolės mikrorajonas. Šiame žydų kultūros židinyje taip pat buvo ir svarbiausių bendruomenės centrų - sinagogų. Bene reikšmingiausia - Vilijampolės Didžioji sinagoga, kuri buvo pirmoji mūrinė Kaune. Minima, jog maldos namai stovėjo ant dešiniojo Nerio kranto. Tačiau po gaisro sinagoga liko apgriuvusi, o vėliau visai nugriauta. Iki šių dienų šioje teritorijoje išlikusių maldos namų nėra. Didžioji dalis sinagogų buvo sunaikintos per Antrąjį pasaulinį karą, tačiau naikinamos buvo ne tik šioje teritorijoje, bet ir visame mieste.

Po karo okupuotoje Lietuvoje dėl sunykusios žydų bendruomenės ir nepalankios sovietų politikos daugelis judėjų sakralinio paveldo tapo apleistas, pritaikytas kitai paskirčiai arba visai sunaikintas.

Atlikti kiekybiniai tyrimai, kuriais buvo nustatytos 8 išlikusių sinagogų lokacijos vietos. Sudarytas žemėlapis leido pamatyti kaip maldos namai yra pasiskirstę miesto teritorijoje (žr. 1 pav.). Didžiausias sinagogų skaičius yra senamiestyje (4 žydų maldos namai), miesto centre yra 3 maldos namai ir pavieniui išsidėstę Žaliakalnio bei Šančių sinagogos.

1 pav. Išlikusių sinagogų lokacija Kaune.
Sudarė Rugilė Švirinaitė, naudojantis <https://www.google.com/maps/d/>

Pasitelkus turimus literatūros šaltinius bei atlikus žvalgomuosius tyrimus buvo atlikta sinagogų esamos būklės analizė. Susisteminus gautą informaciją, sudaryta lentelė *Išlikusios Kauno sinagogos* (žr. 1 lentelė). Šioje lentelėje pateikti svarbiausi bendrieji objektų duomenys, informacija apie pakitusią sinagogos funkciją bei fizinę būklę. Esamos fizinės būklės vertinimas buvo atliktas remiantis šiais kriterijais:

- Būklė gera – objektas restauruotas, pritaikytas ar atkurtas, yra naudojamas ir valdytojas nuolat vykdo priežiūros darbus, aplinka tvarkoma ir nuolat prižiūrima.
- Būklė patenkinama – objektas yra naudojamas ir valdytojas vykdo priežiūros darbus, aplinka prižiūrima nereguliariai. Statinys patyręs neigiamą aplinkos poveikį, yra blogėjimą skatinančių veiksnių. Tačiau nėra imamas avarijos grėsmės šalinimo ar neatidėliotinų saugojimo darbų.
- Būklė bloga – objektas nenaudojamas/naudojamas neturint konkretaus valdytojo ar sparčiai nykstantis. Sunyko ar buvo sunaikinta iki 50% objekto, aplinka apleista ir netvarkoma. Daugėja vizualinės taršos šaltinių, ir dėl to nesiimama jokių priemonių.

1 lentelė

Išlikusios Kauno sinagogos.

Sudarė Rugilė Švirinaitė, remiantis Lempertienės ir Šiaučiušaitės-Verbickienės sudaryta knyga ir atliktos fotofiksacijos informacija

Eil. Nr.	Pavadinimas	Statybos data	Pastato architektūros ypatumai	Funkcinis panaudojimas	Fizinė būklė
1.	Neviažskio sinagoga (L.Zamenhofo g. 7)	1850 m.	Mūrinė, romantizmas	Naudojama ne pagal pirminę funkciją	Būklė gera
2.	Žaliakalnio sinagoga (Vaisių g. 30)	1858 m.	Mūrinė/medinė, istorizmas	Naudojama ne pagal pirminę funkciją	Būklė patenkinama
3.	Birštono g. sinagoga (Birštono g. 14/Puodžių g.1)	1860 m.	Mūrinė, istorizmas	Naudojama ne pagal pirminę funkciją	Būklė patenkinama
4.	Choralinė OhelJaakov sinagoga (Ožėskienės g.13)	1872 m.	Mūrinė, istorizmas	Objektas naudojamas pagal pirminę funkciją	Būklė gera
5.	Gedimino g. sinagoga (Gedimino g. 26b)	1866 m.	Mūrinė/medinė, istorizmas	Naudojama ne pagal pirminę funkciją	Būklė gera
6.	Chasidų sinagoga (Gimnazijos g.6)	1880 m.	Mūrinė, istorizmas	Objektas išlikęs, bet nenaudojamas	Būklė bloga
7.	Mėsininkų sinagoga (Daukšos g. 27a)	1883 m.	Mūrinė, istorizmas	Naudojama ne pagal pirminę funkciją	Būklė gera
8.	Šančių sinagoga (Sodų g. 36)	1932 m.	Mūrinė, tarpukaris	Objektas išlikęs, bet nenaudojamas	Būklė bloga

BENDRA JUDĖJŲ MALDOS NAMŲ BŪKLĖ KAUNE

Apibendrinus pateiktą informaciją apie išlikusias Kauno sinagogas. Galima pamatyti, jog iš 8 išlikusių 6 yra naudojamos, tačiau pagal pirminę istorinę savo paskirtį naudojama tik Choralinė OhelJaakov sinagoga. Daugelio naudojamų sinagogų fizinė būklė yra gera (išskyrus sinagogas esančias Vaisių g. 30 ir Birštono g. 14/Puodžių g.1) (žr. 1 lentelė), visos jos turi valdytojus, kurie yra atsakingi už jų priežiūrą, atsiradusių neigiamų aplinkos veiksnių pašalinimą bei fizinės būklės išsaugojimą. Sinagogos, kurios nėra naudojamos pagal pirminę istorinę funkciją, yra pritaikytos įvairioms reikmėms ne tik žydų bendruomenės poreikiams tenkinti, bet ir kitiems žmonėms

nesusijusiems su šia bendruomene. Daugeliu atvejų sinagogos restauravimas ir pritaikymas panaudai yra kelias į sinagogos išsaugojimą. Taip pat, tokiu būdu objektas gali tapti patrauklus ne tik vietos gyventojams, bet ir atvykstantiems turistams. Neviažskio sinagoga esanti L. Zamenhofo g.7 yra puikus pavyzdys, nes sinagoga buvo restauruota ir pritaikyta visuomenės reikmėms (įkurta konferencijų salė). Maldos namų interjeras pakito, tačiau rytiniame fasade buvo išsaugoti pagrindiniai ir svarbiausi romantizmo architektūros bruožai, kurie yra būdingi šio laikotarpio sinagogoms. Tad pritaikymas kitoms reikmėms dalinai išsaugojo jos architektūrines detales, o turimas nuolatinis valdytojas garantuoja, jog ji išliks geros fizinės būklės. Tačiau blogu panaudos pavyzdžiu galima laikyti Birštono g. esančią sinagogą, kurioje yra įrengtas autoservisas. Pritaikant sinagogą šioms reikmėms negrįžtamai buvo suniokoti fasadai (pietiniame fasade padaryti trys garažo vartai), sunaikintas interjeras. Pastato būklė įvertinta patenkinamai (žr. 1 lentelė), tačiau dėl neprižiūravimo eksterjero ir interjero galima priskirti jį prie sinagogų, kurios yra blogos fizinės būklės.

Galima padaryti išvadas, jog tik tinkamai pasirinkus sinagogų panaudos galimybes, galime išsaugoti šį nykstantį paveldą. Kitu atveju, pastatui bus padaryta žalos, kurios metu vertingosios objekto savybės gali sunykti.

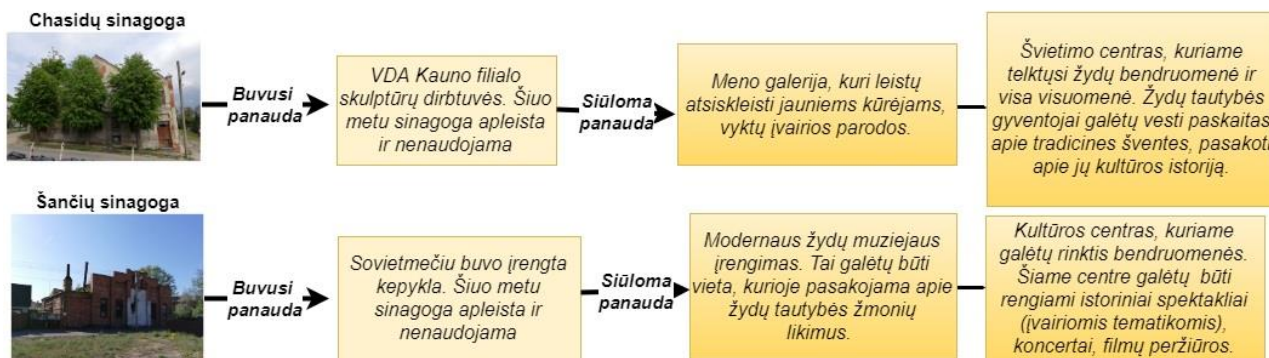
Šiuo metu Kaune turime dvi apleistas sinagogas (Chasidų sinagoga ir Šančių), kurios nėra prižiūrimos ir sparčiai nyksta. Tad tokiu atveju ypač svarbu yra rasti įvairių pritaikymo būdų, galinčių išsaugoti šias sinagogas, jų vertingąsias savybes bei suteikti prasmę sakraliam paveldui. Vertėtų atlikti papildomus tyrimus ar sinagoga gali būti pritaikyta pagal pirminę istorinę paskirtį. Visų pirma, tai priklauso nuo žydų bendruomenės poreikių. Visais kitais atvejais, jeigu sinagogos neįmanoma pritaikyti bendruomenės poreikiams, būtina ieškoti alternatyvų.

SIŪLomos PANAUDOS GALIMYBĖS

Prieš teikiant įvairias panaudos galimybes būtina įsitikinti ar negalima maldos namų pritaikyti pagal susiklosčiusią pirminę istorinę funkciją. Sinagogos pritaikymas jos pirminei funkcijai yra geriausias įprasminimo būdas. Tačiau tai gali būti gan sunkiai įgyvendinama dėl mažos žydų bendruomenės, kuri viena pati nebus finansiškai pajėgi to padaryti. Tad reikia atsižvelgti į žydų bendruomenės poreikius ir nuomonę. Kadangi, šis kultūrinis paveldas gali išlikti tik kartu bendradarbiaujant visuomenei ir šiai tautinei mažumai.

Panaudos pasiūlymai yra skirti sinagogoms, kurios neatlieka pirminės istorinės paskirties. Tinkamas panaudos pasirinkimas ypač reikalingas dviem apleistoms sinagogoms. Maldos namų būklė yra avarinė ir būtina imtis skubių priemonių, tam jog būtų sustabdytas šių sakralių objektų nykimo procesas. Norint išsaugoti šiuos statinius būtina atlikti tvarkybos darbus, kurie sustabdytų jų nykimą. Reikalinga parama iš visuomenės, kuri gali būti ne tik materiali. Ypač svarbus ir noras bendradarbiauti kartu, siekiant išsaugoti šias kultūrines vertybes. Maldos namų išsaugojimas ir prikėlimas gyvavimui leistų praturtinti Lietuvos kultūros paveldo sudėtį.

Sudarytoje scheme (žr. 16 pav.) yra pateikti galimi sinagogų pritaikymo būdai. Šie pasiūlymai yra tik hipotetinės panaudos galimybės analizuojamiems objektams. Siekiant juos įgyvendinti konkretiems statiniams, būtini papildomi pastatų ir jų vertingųjų savybių tyrimai.

3 pav. Panaudos pasiūlymų schema, sudarė Rugilė Švirinaitė

IŠVADOS

1. Išanalizavus įvairius mokslinės literatūros šaltinius, gauti duomenys parodė, jog žydai kūrė tradicinio gyvenimo aplinką. Reikšmingiausias objektas šioje kultūrinėje erdvėje buvo sinagoga. Maldos namai buvo skirti trimis tikslams: religiniams susirinkimams, edukacijai bei bendruomenės kultūriniais susirinkimams. Kadangi, sinagoga buvo pati svarbiausia ir tarnavo kaip žydiškojo kvartalo centras, tai visos kitos institucijos turėjo tendenciją išsidėstyti aplink ją. Taip susidarydavo sinagogos kiemas su maldos namais, ritualine pirtimi (mikva), rabino namu, senelių prieglauda. Šioje erdvėje vyko pats svarbiausias žydų kultūrinis gyvenimas. Daugelis Lietuvos miestų ir miestelių buvo paliesti žydiškosios kultūros. Ne išimtis buvo ir Kaunas, kuris nepriklausomos Lietuvos laikais buvo tikras žydų kultūros centras.

2. Esamos būklės įvertinimas leido nustatyti išlikusių sinagogų fizinę būklę. Buvo nustatyta, jog ne visos sinagogos turinčios funkciją yra geros fizinės būklės. Netinkama panauda gali suniokoti sakralių objektų vertingąsias savybes. Apleistos sinagogos nors ir blogos fizinės būklės, tačiau išlaikiusios nepakitusias autentiškas architektūrines detales.

3. Pasiūlymai yra skirti sinagogoms, kurios neatlieka pirminės istorinės paskirties ir yra apleistos, šiuo atveju Šančių ir Chasidų sinagogai. Visų pirma, derėtų įsitikinti ar sinagogų negalima pritaikyti pagal pirminę jos funkciją. Jeigu tai nėra įmanoma pateikiami šie siūlomai: įkurti interaktyvų žydų muziejų, meno galeriją, kultūros centrą ar švietimo centrą. Reikėtų nepamiršti, jog šie pasiūlymai yra tik hipotetiniai ir skirti analizuojamiems objektams. Siekiant juos įgyvendinti konkrečioms statiniams, būtini papildomi pastatų ir jų vertingųjų savybių tyrimai.

Lietuvoje yra daugybė mūsų tautos bei tautinių mažumų religinių relikvų, tačiau jie nėra plačiai išnaudojami. Yra žinoma, jog viena iš priežasčių lemianti religinio turizmo neišsivystymą – nekryptingas reklamavimas. Tad sėkmingas sinagogų pritaikymas galimai taptų vienu iš religinio turizmo resursų, kuris ateityje padėtų reprezentuoti mūsų šalį, kaip daugiakultūrę valstybę. Tokiu būdu būtų sukurama tikslinga reklama, parodanti užsienio šalims jog mažoje valstybėje yra daugybė įvairių tautų religinio paveldo. Daugiakultūrės šalies prisistatymas atvykstantiems užsienio turistams skatintų juos atvykti ne tik iš katalikiškų, bet ir kitų įvairių kraštų.

LITERATŪRA

1. Bieliauskienė, Roza 2005. „Žydų kultūros sakralinis paveldas“ in Žydų kultūros paveldas Lietuvoje, sudarytojai Alfredas JOMANTAS Vilnius: Savastis, p. 143-157 ISBN 9986-420-65-2 131psl.

2. Bieliauskienė, Roza: Žydų kultūros paveldas Lietuvoje [interaktyvus], [žiūrėta 2019-10-28]. Prieiga per:

3. http://www.eu-heritage2013.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/16_JEWISH_CULTURAL_HERITAGE_IN_LITHUANIA.pdf
4. Coen-Mushlin, Aliza ir kt., 2010. Synagogues in Lithuania. A Catalogue A – M. Vilnius: Vilniaus Dailės akademija. ISBN 987-9955-854-60-9
5. Kultūros vertybių registras [interaktyvus], [žiūrėta 2019-04-16]. Prieiga per: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>
6. Kaminskas, Raimundas ir Molis, Vygaudas, 2012. Vilijampolės metraštis: faktai, įvykiai ir žmonės. Kaunas: Kitos spalvos. ISBN 978-9955-411-63-5
7. Lempertienė, Larisa ir Šiaučiūnaitė- Verbickienė Jurgita, 2009. Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas. Vilnius: R. Paknio. ISBN 9789955736301
8. LR nekilnojamojo paveldo vertinimo aktas 2014 (Kauno miesto savivaldybės Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba, 2014, Nr. KM-RM-60)
9. Niunkaitė-Račiūnienė, Aistė, 2013. Halachiniai reikalavimai ir papročiai Lietuvos žydų sinagogų architektūroje. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas. P. 124-140, 554. ISBN 9789955868606
10. Rupeikienė, Marija, 2003. Nykstantis kultūros paveldas: Lietuvos sinagogų architektūra. Vilnius: E.Karpavičiaus leidykla. ISBN 9955-9650-2-9
11. Rupeikienė, Marija, 2005. „Žydų kultūros sakralinis paveldas“ in Žydų kultūros paveldas Lietuvoje, sudarytojai Alfredas JOMANTAS Vilnius: Savastis, p. 115-134 ISBN 9986-420-65-2 131psl.
12. Rupeikienė, Marija, 1996. Sinagogos Lietuvos urbanistiniame kraštovaizdyje. Kultūros paminklai, 3 t. Vilnius: Savastis, p. 111-135 ISSN 1329-155X
13. Seligman, Jon: The Great Synagogue and Shulhoyfof Vilna [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-02]. Prieiga per:
14. http://www.seligman.org.il/vilna_synagogue_history
15. Verbickienė-Šiaučiūnaitė, Jurgita 2009. „Gyvenamoji erdvė“ in Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas sudarytojai Larisa Lempertienė ir Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė Vilnius: R. Paknio, p. 71-77 ISBN 978-9955-736-30-1
16. Žydai Lietuvoje: Žydų štetl [interaktyvus], 2000 [žiūrėta 2019-11-05]. Prieiga per:
17. In: <http://litvakai.mch.mii.lt/praeitis/stetl.htm?fbclid=IwAR3BLSKX1Fh81By5lEsJs3m1JGasbSVQwwNAA9a6jMPWQ14sP6Rp-X0wfdU>

RELIGIOUS TOURISM AND HERITAGE PROTECTION. EXAMPLE OF KAUNAS SYNAGOGUES

RUGILĖ ŠVIRINAITĖ

Vytautas Magnus University

SUMMARY

Religious tourism, a type of travel that aims to explore the sacred heritage Religious tourism, a type of travel that aims to explore the sacred heritage. One of the components of this type of tourism is the Jewish community prayer house - synagogues. They are gaining increasing attention from researchers and tourists. The Jewish national minority, perceiving the oldest times of Lithuanian statehood, is our most important material heritage. The time of Kaunas independent interwar Lithuania was a real focal point of Jewish culture. There are still 8 synagogues in the city. The purpose of this article is to analyze the current state of objects, to provide usability options. Methods of quantitative analysis of useful scientific literature and historical materials, quantitative analysis and evaluation of current conditions have been accurately evaluated. Public betting will provide better opportunities and foreign tourists will have more opportunities.

GYVENTOJŲ MIGRACIJOS POKYČIŲ ANALIZĖ SKIRTINGAIS EKONOMINIŲ CIKLŲ LAIKOTARPIAIS

LUKRECIJA TRUMPAITĖ, TOMA ŠALTYTĖ

Utenos kolegija

Doc. dr. Sandra Jakštienė

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į gyventojų migracijos pokyčių analizę skirtingais ekonominio ciklo laikotarpiais. Tyrimo mokslinė problema suformuluota, iškeliant probleminį klausimą: kokie gyventojų migracijos pokyčiai įvyko skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje? Tikslas - atlikti gyventojų migracijos pokyčių analizę skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, duomenų lyginimas ir grupavimas. Gauti tyrimo rezultatai reikšmingi plačiau gilinantis į migracijos priežastis šalyje. Keičiantis ekonominėms sąlygoms, empirinio tyrimo rezultatai gali kisti, tačiau tyrimas leidžia teigti, kad valstybės gerovės pagrindas yra gyventojai, jų išvykimas iš šalies turi neigiamą poveikį ekonomikai ir jos klestėjimui. Todėl nagrinėtos gyventojų migracijos problemos gali padėti priimti praktinius valstybės sprendimus, vertinant su emigracija susijusias problemas šalyje.

Reikšminiai žodžiai: emigracija, imigracija, neto tarptautinė migracija, ekonominiai ciklai.

IVADAS

Temos aktualumas. Gyventojų migracijos kausimai svarbūs ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos kontekste. Nepalankus emigrantų skaičius turi įtakos žmogiškojo potencialo augimui Lietuvoje, tai galima laikyti viena pagrindinių Lietuvos ekonomiką stabdančių problemų (Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2008).

Straipsnyje nagrinėjama tema yra aktuali tuo, kad kiekvienais metais vis daugiau žmonių nusprendžia emigruoti iš Lietuvos, taip pat vidinė migracija vyksta ir šalies regionuose. Taigi didėjanti emigracija neigiamai veikia ekonomikos pokyčius ir kelia grėsmę socialiniam ir ekonominiam šalies stabilumui. Gilinantis į gyventojų migracijos pokyčius, reikia problemą išsiaiškinti teoriniame lygmenyje, t. y. kokios yra migracijos priežastys ir pasekmės, taip pat kaip emigracijos pokyčius veikia šalies ekonominių ciklų pasikeitimai.

Atlikti migracijos tyrimai (Kairienė, Jakštienė, Narbutas, 2008; Rudžinskienė, Paulauskaitė, 2014; Damulienė, 2013; Sipavičienė, Stankūnienė, 2011; Kokengauzaitė, Tonkūnaitė, 2010; Putvinskaitė, 2010) rodo, kad žmonės migruoja dažniausia dėl ekonominių priežasčių – ieškodami geresnių gyvenimo sąlygų. Didelę įtaką emigracijai turi vidaus politika. Tačiau vyriausybės ne visada pajėgios kontroliuoti tuos procesus. Tad išvykstančių sugrįžimą paskatintų tik tokia vyriausybės politika, kuri daugiau dėmesio skirtų problemų sprendimui tokiose srityse kaip: švietimas, verslo plėtros galimybės, didesnis darbo užmokestis, sveikatos apsauga ir kt.

Tyrimo tikslas: atlikti gyventojų vidaus migracijos pokyčių analizę skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais.

Tiksliui pasiekti formuluojami šie **uždaviniai**:

1. Atlikti gyventojų migracijos ekonominių ciklų kontekste teorinių pagrindų analizę.
2. Išanalizuoti gyventojų migracijos pokyčius skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, duomenų lyginimas ir grupavimas.

GYVENTOJŲ MIGRACIJOS EKONOMINIŲ CIKLŲ KONTEKSTE TEORINIŲ PAGRINDŲ ANALIZĖ

Migraciją aiškinančios teorijos. Migracija ekonominėje literatūroje apibūdinama labai įvairiai. Pasak Kasnauskienės (2005), „migracija – ilgalaikis gyvenamosios vietos pakeitimas, kurio rezultatas – gyventojų skaičiaus ir struktūros pasikeitimai išvykimo bei atvykimo teritorijose“. Tuo tarpu Guščinskienė (2001), migraciją apibrėžia, kaip „migracija – tai individų ar jų grupių pastovios gyvenamosios vietos keitimo procesas, kuris pasireiškia persikėlimu į kitą regioną arba kitą šalį“.

Ekonominėje literatūroje migracija analizuojama įvairiose teorijose. Atsižvelgiant į literatūroje pateiktas migraciją aiškinančias teorijas, galima teigti, kad teorijos atskleidžia pagrindinius veiksnius skatinančius žmones palikti savo gyvenamą vietą ieškant geresnių gyvenimo sąlygų sau ar savo šeimai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Migraciją aiškinančios teorijos

(Šaltinis: prieiga internete: www.esparama.lt)

Teorija	Apibūdinimas
Neoklasikinė ekonomikos teorija	Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys – darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – skirtingas darbo užmokestis skirtingose valstybėse.
Naujoji migracijos ekonomikos teorija	Migracija – tai šeimos strategija diversifikuoti pajamų šaltinius, minimizuoti riziką bei išvengti kreditavimo barjerų.
Dviejų darbo rinkų teorija	Valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: vietiniams gyventojams skirta darbo rinka, suteikianti dideles pajamas, ir pavojingų, mažai mokamų darbų, kuriuos paprastai dirba imigrantai, rinka.
Migracijos tinklo teorija	Migracija – save generuojantis veiksnys. Emigrantai suteikia informaciją apie darbo rinkos situaciją, įsidarbinimo, atlyginimo, apgyvendinimo galimybes kitiems.
Migracijos sistemų teorija	Migraciją – makro- ir mikrostruktūrų dviejose teritorijose sąveikos rezultatas. Makrostruktūromis laikomi instituciniai veiksniai, mikro- struktūros – pačių emigrantų įsitikinimai, patirtys, tinklai.
Pasaulio sistemų teorija	Emigraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą.

Kaip matyti iš migraciją aiškinančių teorijų analizės, svarbu pabrėžti, kad skirtingose šalyse, taip pat Lietuvos regionuose gali būti taikomos skirtingos migracijos teorijos. Nepaisant to, vienos teorijos akcentuoja darbo jėgos judėjimą ir paklausą, o kitos – pačio žmogaus įsitikinimą. Tačiau visos teorijos pabrėžia, kad *pagrindiniai makroekonominiai veiksniai lemiantys emigraciją – darbo jėgos paklausa ir didesnis darbo užmokestis*.

Analizuojant literatūrą (Stulgienė, Daunorienė, 2009; Kokengauzaitė, Tonkūnaitė 2010) matyti, kad migracijos teorijos aiškina, kur, kodėl ir kaip žmonės migruoja, kas juos skatina taip elgtis. Jos pateikia pagrindinius veiksnius, darančius įtaką gyventojų migracijai: ekonominius, politinius ir teisinius, socialinius ir kultūrinius, psichologinius, saugumo, geografinius, demografinius ir kitus veiksnius.

Apibendrinant, galima teigti, kad migracijos teorijos šį procesą nagrinėja tam tikromis dalimis, todėl jas reikėtų vertinti ne kaip pasirenkamas, o kaip papildančias viena kitą.

Migracijos priežastys. Ekonominėje literatūroje yra nagrinėjamos labai įvairios migracijos priežastys, taip pat nurodoma ir jų pasekmės. Nagrinėjant literatūrą išryškėja bendrosios migraciją skatinančios priežastys, teigiamos ir neigiamos migracijos pasekmės (žr. 2 lentelę).

Migraciją skatinantys veiksniai
(Šaltinis: Čiarnienė, Kumpikaitė, 2011)

Bendrieji migracijos veiksniai	
Ekonominiai, demografiniai, politiniai, asmeniniai (psichologiniai), socialiniai - kultūriniai, geografiniai.	
Migracijos pasekmės	
Teigiamos	Darbo rinkai, ekonomikai, socialiniam dialogui, gyvenimo lygiui.
Neigiamos	Darbo rinkai, ekonomikai, demografijai, socialiniam saugumui.

Kaip matyti iš migraciją aiškinančių priežasčių ir pasekmių analizės, svarbu akcentuoti, kad Lietuvos regionuose vykstančios migracijos priežastys yra nevienodos, taip pat skiriasi ir migracijos pasekmės. Nepaisant to pagrindinės emigracijos priežastys: ekonominės, politinės ar asmeninės. Emigracijos priežastys turi aiškiai matomų pasekmių. Pagrindinės teigiamos pasekmės yra auganti darbo rinka, gerėjantis gyvenimo lygis regionuose.

Analizuojant literatūrą (Daugėla, 2000; Davulis, 2003; Gruževskis, 2006; Kazlauskienė, 2006), pastebimas didelis susirūpinimas esama gyventojų migracijos padėtimi, daug dėmesio skiriama emigracijos klausimui. Todėl analizuojamos priežastys, pasekmės ir stengiama sugalvoti, kaip pritraukti emigrantus grįžti.

Apibendrinant analizuotą literatūrą galima teigti, kad migraciją skatina daugelis priežasčių, o migracijos pasekmės yra tiek teigiamos, tiek neigiamos.

Ekonominių ciklinių svyravimų esmė. Ekonominiai ciklai ekonominėje literatūroje apibūdinami kaip „procesai, apimantys ekonominio augimo ir nuosmukio periodų kaitą, t. y. tai laikotarpis nuo vienos ekonominės krizės (nuosmukio) iki kitos“ (Stankevičius, 2010). „Ekonominis ciklas susideda iš gamybos apimtys periodinių, bet nereguliarių svyravimų, susijusių su nedarbo lygio ir infliacijos tempų svyravimais“ (Čiegis 2012). Cvetkov (2012) teigia, kad „ekonominis ciklas – tai svyravimų tipas, kuris yra priklausomas nuo tautos ekonominio aktyvumo“.

Dauguma ekonominių procesų yra skirtingi, tačiau bendra tendencija išlieka. Tie pokyčiai susiklosto į sistemingą reguliarių pasikartojantį judėjimą, tokius svyravimus ekonomikoje priimta vadinti svyravimais. Periodiniai svyravimai matuojami realaus BPV prieaugio kaita (Prieiga internete: www.finaura.lt). Ekonominiai ciklų tipai pateikti 3 lentelėje.

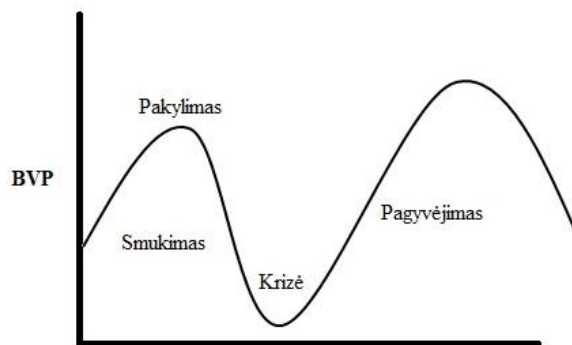
Ekonominių ciklų klasifikavimas
(Šaltinis: Gurskij, Liučvaitienė, 2016)

Klasifikavimo pobūdis	Ciklų tipai
Ciklo trukmė	Trumpalaikiai ciklai, vidutinės trukmės ir sudėtinės vidutinės trukmės ciklai, ilgieji ciklai (ilgosios bangos).
Sunkumo mastas	Vidutinio sunkumo, sunkūs, labai sunkūs.
Esminių techninių ekonominių procesų kilmė	Sąlygoti technologinių revoliucijų, esminių pradinių išradimų, pradinių išradimų, neadekvataus institucinių veikėjų, gamintojų ir vartotojų elgesio, kitų aplinkybių.
Teritorinis išdėstymas	Tarptautiniai, nacionaliniai
Pasireiškimo specifika	Pasireiškiantys valiutų rinkoje, atskirose pramonės šakose ir t. t.
Veiklos sfera	Žemės ūkis, pramonė.
Išplitimo forma	Struktūriniai, šakiniai.
Institucinės valdymo ir prevencijos galimybės	Išvengiami ciklai, neišvengiami ciklai
Rinkos talpos ribotumas	Veikiantys begalinio talpumo, kintamo talpumo bei baigtinio talpumo rinkose.

Kaip matyti iš 3 lentelės, tyrėjai sudarė daug ir gana skirtingų ciklų tipų kvalifikaciją. Vienas pagrindinių klasifikacijos tipų yra pagal ciklo trukmę. Žinoma, be ekonominių ciklų suskirstymo pagal jų trukmę, mokslinės literatūros autoriai siūlo atsižvelgti ir į kitus klasifikavimo ypatumus.

Analizuojant literatūrą (Stankevičius, 2010; Čiegis, 2012; Cvetkov, 2012), pastebimas panašus ekonominių ciklų klasifikavimo pobūdis. Taip pat ir kiti mokslininkai siūlo ekonominius ciklus nagrinėti pagal tinkamiausią klasifikavimo pobūdį.

Ekonominėje literatūroje pasikartojantys ekonominio aktyvumo svyravimai yra apibūdinami ciklo fazių charakteristikomis (žr. 1 pav.).

1 pav. Ekonominiai ciklai
(Šaltinis: prieiga internete: www.finaura.lt)

Paprastai yra skiriamos 4 verslo ciklo fazės: nuosmukis (recesija), pagyvėjimas, pakylimas, kritimas.

Apibendrinant analizuojamą literatūrą, galima teigti, kad ekonominiai ciklai skiriasi pagal ciklo trukmę, nors turi tendenciją kartotis. Taigi dviejų vienodų pakilimų arba nuosmukių nebūna, tačiau pagal kvalifikavimo pobūdį ekonominiai ciklai turi daug ką bendro.

EMPIRINIO TYRIMO PAGRINDAS

Problema – kokie gyventojų migracijos pokyčiai įvyko skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje?

Empirinio tyrimo tikslas – išanalizuoti gyventojų migracijos pokyčius skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje 2007-2018 m.

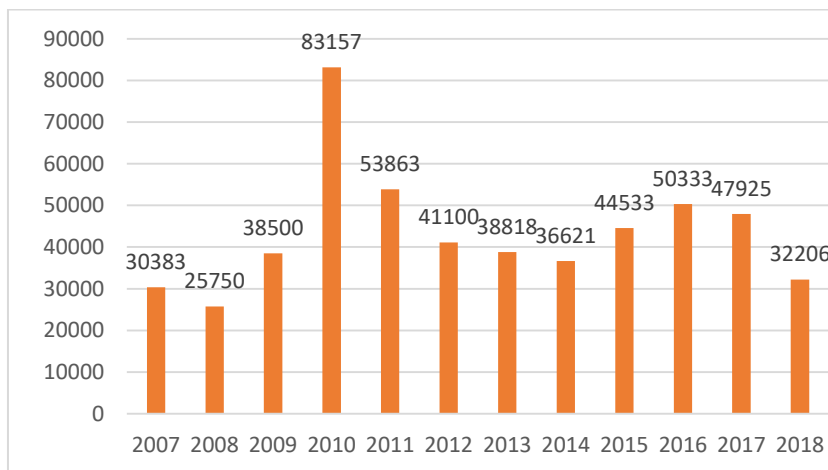
Tyrime naudojamas statistinių duomenų analizės metodas, taip pat duomenys grupuojami ir lyginami.

Tyrimo laikotarpis. 2007-2010 metai ekonominio nuosmukio laikotarpis Lietuvoje, daug dėmesio skiriama ekonominio nuosmukio priežastims ir pasekmėms. 2011-2018 m. pastebimas šalies atsigavimo laikotarpis pasibaigus nuosmukiui. Tokių ekonominių ciklų svyravimai susiję ne tik su ekonominėmis problemomis, tačiau atspindi ir pagrindžia emigracijos priežastis. Dėl minėtų priežasčių, 2007-2018 m. laikotarpis analizei pasirinktas kaip geriausiai atspindintis Lietuvos ekonominių ciklų svyravimus per paskutinius dešimt metų.

Tyrime naudojami rodikliai. Siekiant analizuoti gyventojų migracijos pokyčius skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje, analizei pasirinkti šie rodikliai iš Lietuvos Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Lietuvos Statistika departamentas prie LRV) pateiktos oficialiosios informacijos: emigrantų ir imigrantų skaičius, neto tarptautinės migracijos skaičius.

EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

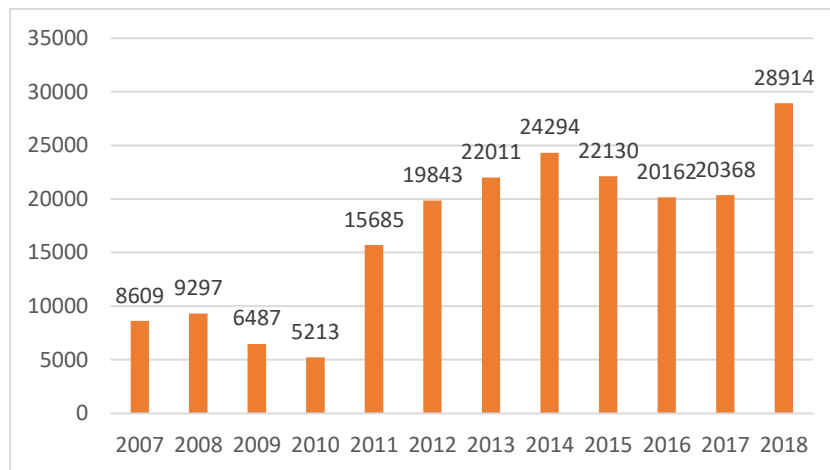
Emigrantų skaičiaus pokytis 2007-2018 m. laikotarpiu Lietuvoje. Emigracija – tai išvykimas iš valstybės, ketinant pasilikti užsienyje ilgiau nei vienerius metus (Lietuvos Statistika departamentas prie LRV). Norint geriau suprasti emigracijos priežastis ir galimas pasekmes šalies ekonomikai, svarbu žinoti kiek žmonių šalį palieka kiekvienais metais (žr. 2 pav.).

2 pav. Emigrantų skaičiaus pokytis 2007-2018 m., asmenimis

Kaip matyti iš 1 paveikslo, emigracijos skaičius šalyje analizuojamu laikotarpiu nuolat kito. Didžiausias emigracijos skaičiaus augimas pastebimas 2010 metais ekonominio nuosmukio, tačiau bendra migracijos tendencija išlieka visu analizuojamu laikotarpiu. Stebint 2018 m. tendencijas, matyti, kad migracijos skaičius šalyje ženkliai sumažėjęs nuo 2010 m. Daroma prielaida, kad emigracijos procesui įtakos turi ne tik ekonominio nuosmukio laikotarpis, tačiau ir ekonominio pakilimo metu emigraciją veikia ir kitos išvykimo iš šalies priežastys. Galima teigti, kad skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais šalyje, emigravusiųjų asmenų skaičius taip pat keitėsi, t. y. ekonominio nuosmukio metu, pastebimas ženklus emigrantų skaičiaus didėjimas, tuo tarpu ekonominio pakilimo metu – ryškus sumažėjimas.

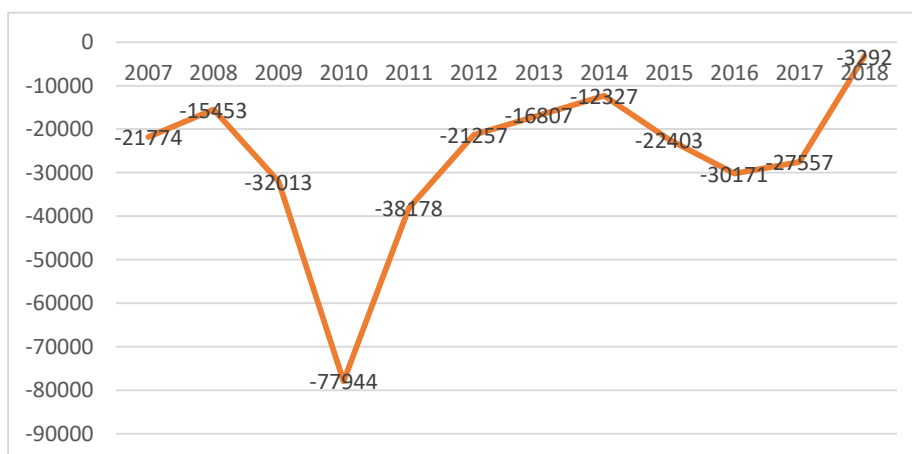
Imigrantų skaičiaus pokytis 2007-2018 m. laikotarpiu Lietuvoje. Atliekant gyventojų migracijos pokyčių analizę, svarbu stebėti ne tik emigrantų, bet ir imigrantų skaičiaus pokyčius šalyje. Daugelį metų didžiąją dalį imigrantų sudarydavo grįžtantys lietuviai. Likusią dalį – ES piliečiai ir ne ES piliečiai (žr. 3pav.).

3 pav. Imigrantų skaičiaus pokytis 2007-2018 m., asmenimis

Kaip matyti iš 2 paveikslo, ekonominio nuosmukio laikotarpiu šalis nebuvo populiari tarp imigrantų. Tačiau pasibaigus nuosmukio laikotarpiui, jau matomas imigrantų skaičiaus šuolis, t. y. nuo 5 213 asmenų 2010 m. iki 28 914 asmenų 2018 m. Vadinasi, ekonominių ciklų laikotarpiai turi įtakos imigrantų skaičiaus didėjimui šalyje.

Neto migracijos pokytis 2007-2018 m. laikotarpiu Lietuvoje. Neto migracija – imigrantų ir emigrantų skaičiaus skirtumas (Lietuvos Statistikos departamentas prie LRV). Tarptautinės migracijos neto 2007-2018 m. laikotarpiu Lietuvoje pateiktas 4 paveiksle.

4 pav. Neto migracijos pokytis 2007-2018 m., asmenimis

Iš 4 paveikslo duomenų matyti, kad neto migracijos skaičius Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu yra neigiamas. Ekonominio nuosmukio laikotarpiu 2007-2010 m., pastebimas ženklus neigiamos reikšmės didėjimas, tuo tarpu 2011-2018 m. matomi gana neryškūs neto migracijos svyravimai. Taigi didžiausia neigiama reikšmė buvo 2010 m. - 77944 asmenys, mažiausias neigiama reikšmė – 2018 m. - 3292 asmenys.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad gyventojų migracija šalyje stipriai reaguoja į ekonominių ciklų svyravimus. Tai pastebimos ryškios tendencijos skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje 2007-2018 m. laikotarpiu.

IŠVADOS

Atlikta gyventojų migracijos pokyčių skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais Lietuvoje analizė, leidžia daryti šias išvadas:

1. Atlikta migraciją aiškinančių teorijų analizė leidžia teigti, kad vienos bendros teorijos nėra. Nepaisant migracijos teorijų įvairovės, nustatomi pagrindiniai tarptautinės migracijos procesus skatinantys veiksniai: traukos veiksniai, susiję su demografinė kaita ir darbo rinkos poreikiais labiau išsivysčiusiose pasaulio šalyse.
2. Migraciją skatinančių veiksnių analizė rodo, kad migraciją skatina daugelis priežasčių, o migracijos pasekmės yra tiek teigiamos, tiek neigiamos.
3. Atlikta teorinė ekonominių ciklų analizė atskleidė, kad ekonominiai ciklai skiriasi pagal ciklo trukmę, nors niekada nėra vienodi, o turi tendenciją kartotis.
4. Apibendrinus empirinio tyrimo rezultatus galima teigti, kad skirtingais ekonominių ciklų laikotarpiais šalyje, emigravusiųjų asmenų skaičius taip pat turėjo tendenciją keistis, t. y. ekonominio nuosmukio metu, pastebimas ženklus emigrantų skaičiaus didėjimas, tuo tarpu ekonominio pakilimo metu – ryškus sumažėjimas.
5. Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad ekonominių ciklų laikotarpiai turi įtakos imigrantų skaičiaus didėjimui šalyje bei gyventojų migracija šalyje stipriai reaguoja į ekonominių ciklų svyravimus. Tai pastebimos ryškios tendencijos analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. Cvetkov, A. 2012. Cikly i krizisy: teoretiko-metodologicheskij aspekt. Moskva: Nestor-istorija. 504 p.
2. Čiarnienė, R.; Kumpikaitė, V.; Taraškevičius, A. 2009. Makroekonominių veiksnių poveikis žmonių migracijos procesams: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Ekonomika ir vadyba*, 14: 553-559.
3. Čiarnienė, R.; Kumpikaitė, V., 2011. International Labour Migration: Students viewpoint. *Engineering Economics*, 22 (5): 527-533.
4. Čiegis, R. 2012. Makroekonomika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidiniai. 420 p.
5. Damulienė, A. 2013. Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai. *Business Systems and Economics*, 3(1): 106-118.
6. Daugėla V., Kazlauskienė A., Snieška V. (2000). Darbo jėgos migracijos priežastys ir migracijos pobūdis Lietuvoje. *Inžinerinė ekonomika*, 5 (20), 17-22.
7. Davulis, G. 2012. Lietuvos ekonominė politika globalinės krizės kontekste. *Vadyba/ Journal of Management*. 2(21): 83-93.
8. Guščinskienė, J. 2001. Sociologijos įvadas: struktūrinės loginės schemos ir komentarai: mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.
9. Gruževskis, B. (2006). Migracijos pasekmės darbo rinkai. Darbo ir socialinių tyrimų instituto pranešimas.
10. Kairienė, S., Jakštienė, S., Narbutas V. 2008. The Influence of Emigration Assumptions of Human Resources Development in Lithuania. *Socialiniai tyrimai/ Social Research*, 4(14): 71-77.
11. Kasnauskienė, G. 2005. Gyventojų migracijos teorijos. Lietuvos statistikos darbai: ketvirtinis statistikos žurnalas, 2: 4-13.
12. Kasnauskienė, G.; Šiaudvytis, T. 2010. Gyventojų emigracijos poveikio darbo rinkai vertinimas. Lietuvos statistikos darbai, 49: 12–19.

13. Kokengauzaitė J., Tonkūnaitė G. (2010). Ekonominės emigracijos priežastys ir poveikis Lietuvos darbo rinkai. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos*, 53-61.
14. Kumpikaitė V., Žičkutė I. (2012). Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė. *Economic and Management*, 17(2), 740-746.
15. Pavel Gurskij , Aušra Liučvaitienė (2016). Lėtėjančios ekonomikos poveikis įmonių veiklai.
16. Sipavičienė A., Stankūnienė V. (2011). Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija. Sociologija*. 22, 4, 323-333.
17. Stankevičius, P. 2010. Ekonominės krizės ir jų raiška Lietuvoje. *Lietuvos ekonomikos konkurencingumas ir socialinė sanglauda: mokslinių straipsnių rinkinys*, 7: 191–217.
18. Stulgienė A., Daunorienė A. (2009). Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 984-992.
19. Lietuvos Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Paimta 2019-10-15 iš tinklalapio: <https://www.stat.gov.lt/>.
20. Migraciją aiškinančios teorijos. Paimta 2019-10-19 iš tinklalapio: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra.
21. Ekonominiai ciklai. Paimta 2019-10-11 iš tinklalapio: <http://www.finaura.lt>.

ANALYSIS OF POPULATION MIGRATION CHANGES IN DIFFERENT PERIODS OF ECONOMIC CYCLES

LUKRECIJA TRUMPAITĖ, TOMA ŠALTYTĖ

Utena University of Applied Sciences

Assoc. prof. dr. Sandra Jakštienė

SUMMARY

The article explores the analysis of changes in population migration during different periods of the economic cycle. The research problem I formulated with the question: what changes in population migration occurred during different periods of economic cycles in Lithuanian? The purpose – to do analysis of changes in population emigration during different periods of the economic cycle. Research methods: analysis of scientific literature, analysis of statistical data, data comparison and grouping. The results of survey are significant in exploring the causes of migration in the country. The results of empirical research may change as economic conditions change in country, but research let argue that the basis of the state is the population, their migration has a negative impact on the economy. Therefore, the exanimated problems of population migration can help to make practical decisions of the state.

Keywords: emigration, immigration, neto international migration, economic cycles.

EKOTURIZMAS - TURIZMO MADA AR VISUOMENĖS SĄMONINGUMAS

RAMINTA VARNELYTĖ

VšĮ Kolpingo kolegija

Konsultantė: ekologijos ir aplinkotyros specialistė, docentė dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskiene

ANOTACIJA

Lietuvos saugomos teritorijos natūraliu kraštovaizdžiu ir biologine įvairove yra svarbios ekoturizmo plėtrai šalyje. Šiose teritorijose vykdomos ekoturistinės veiklos suteikia turistams galimybę sąmoningai naudoti gamtos išteklius. Šiame straipsnyje yra apžvelgiamos Lietuvos saugomos teritorijos kaip svarbiausi ekoturizmo ištekliai, taip pat aprašomi veiksniai, lemiantys turistų sąmoningą ekoturizmo produkto pasirinkimą. Pateikiami būdai, leisiantys didinti sąmoningumą renkantis ekoturistines keliones šalyje.

IVADAS

Temos aktualumas. XXI a. turizmo verslas tapo vienu greičiausiai besivystančių ekonomikos sektorių. Didėjantys turistų srautai neigiamai veikia gamtą aplinkosauginiu aspektu apimant ištisus regionus, todėl šiuo metu yra pastebimas pasipriešinimas masiniam turizmui pasirenkant alternatyvias ekoturistines keliones. Nors šiuo metu turizmo sektorius vystosi itin greitai, o turistų srautai pasaulyje nuolat didėja, tuo pat metu siekiama artimesnio žmogaus ryšio su gamta ir populiarėja ekoturizmas. Ekoturizmas yra turizmo rūšis, kai keliaujama į saugomas gamtines teritorijas norint jose apsistoti, studijuoti, stebėti augalus, gyvūnus bei vietos kultūrą ir nekenkti aplinkai, o vietiniams gyventojams suteikti socialinių ekonominės veiklos galimybių (Turizmo žodynas, 2009). Sąmoningas ekoturizmo pasirinkimas didina kelionių potencialą Lietuvoje. Šiai turizmo rūšiai yra labai daug galimybių, nes yra nemažai saugomų teritorijų, t.y. rezervatų ir nacionalinių parkų, draustinių, kuriuose gausu gamtos paveldo objektų, galimybių stebėti aplinką ir žmogaus nepaliestą gamtą. Lietuvoje ekoturizmo pagrindas yra natūralus šalies kraštovaizdis, saugomų teritorijų gausa bei turizmo infrastruktūra nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose. Esminė ekoturizmo paklausos sąlyga, į kurią didelį dėmesį atkreipia turistai, yra patrauklus viešosios turizmo infrastruktūros (turizmo maršrutų, trasų, takų, objektų) prieinamumas. Ekoturistus galima išskirti į atskiras grupes, įvertinus tai, kas lemia jų pasirinkimą. Vieni turistai sąmoningai renka ekoturizmo produktus, suprasdami šiandienines ekologines problemas, o kiti juos pasirenka tiesiog atsitiktinai, nes toks turizmo pasirinkimas yra vis populiarėjantis, tačiau sąmoningai ekoturizmą pasirenkančių turistų, kurie išreikštų savo socialinį susirūpinimą gamta, skaičius nuolat auga. Todėl kyla klausimas, kas daro įtaką ekoturistams renkantis keliones po saugomas Lietuvos teritorijas.

Darbo objektas: gamtinių ekoturizmo išteklių pasirinkimą lemiantys veiksniai.

Darbo tikslas – išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia sąmoningą ekoturizmo išteklių pasirinkimą.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti svarbiausius Lietuvos gamtinius ekoturizmo išteklius;
2. Išanalizuoti žmonių sąmoningą pasirinkimą lemiančius veiksnius;
3. Pasiūlyti būdus, leisiančius didinti sąmoningumą renkantis ekoturistines keliones po Lietuvą.

Darbo metodai: mokslinės ir kitos literatūros analizė (aprašomasis analitinis metodas).

SVARBIAUSI LIETUVOS EKOTURIZMO IŠTEKLIAI

Saugomos teritorijos yra sausumos ir vandens plotai nustatytais aiškiais ribomis, turintys pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriems teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo tvarka. Šios teritorijos yra steigiamos norint išsaugoti gamtos ir

kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir vertybes, kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, užtikrinti ekologinę pusiausvyrą, gamtos išteklių subalansuotą naudojimą ir atkūrimą, sudaryti sąlygas ekologiniam turizmui (LR Saugomų teritorijų įstatymas, 1993). Lietuvos saugomos teritorijos yra svarbios ekoturizmo plėtrai šalyje, nes tai yra pagrindinis šios turizmo krypties išteklių objektas. Saugomose teritorijose yra ribojama ūkinė veikla, sudaromos sąlygos natūraliam gamtos vystymuisi. Jose išlieka turtingesnis, natūralesnis ir įvairesnis kraštovaizdis, savo estetinėmis savybėmis keliantis žmogui teigiamų emocijų. Saugomos teritorijos užima apie 17,63 proc. Lietuvos ploto. Lietuvoje yra šeši rezervatai, iš jų keturi gamtiniai - Žuvinto, Čepkelių, Kamanų, Viešvilės ir kultūriniai - Kernavės ir Vilnius pilių, taip pat penki nacionaliniai parkai - Aukštaitijos, Dzūkijos, Žemaitijos, Kuršių nerijos ir Trakų istorinis bei trisdešimt regioninių parkų. Šioje dalyje aprašomos ir analizuojamos saugomos teritorijos, kaip svarbiausi ekoturizmo ištekliai.

Rezervatas – tai išskirtinis sausumos ar vandens plotas, kuriame griežtai saugoma kraštovaizdžio visuma, atliekami moksliniai aplinkos tyrimai (LR Saugomų teritorijų įstatymas, 1993). Šiose saugomose teritorijose yra draudžiama bet kokia ūkinė veikla, nesusijusi su natūralios gamtos išsaugojimu ar atkūrimu. Rezervatų steigimo tikslai yra tokie:

1) užtikrinti natūralią gamtinių procesų eigą arba kultūros paveldo teritorinių kompleksų ir objektų (vertybių) autentiškumo palaikymą;

2) išsaugoti tipišką arba unikalų gamtinį arba kultūrinį kraštovaizdį ir jame esančius paveldo objektus;

3) išsaugoti vertingas natūralias ekosistemas, buveines, laukinių augalų, grybų ir gyvūnų rūšių genofondą;

4) organizuoti nuolatinį mokslinį tyrimų ir stebėjimų bei muziejinį darbą;

5) propaguoti gamtos ar kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus (vertybes).

Pagal saugomų vertybių pobūdį rezervatai skirstomi į:

1) gamtinius – ypač vertingiems gamtinio kraštovaizdžio kompleksams išsaugoti;

2) kultūrinius (rezervatus-muziejus) – ypač vertingiems kultūrinio kraštovaizdžio kompleksams išsaugoti.

Kaip minėta anksčiau, Lietuvoje yra nacionalinių ir regioninių parkų, kurie kartu vadinami valstybiniais parkais. Nacionaliniai parkai – tai saugomos teritorijos, įsteigtos nacionalinės svarbos gamtiniam ir kultūriniam kraštovaizdžiui, reprezentuojančiam šalies etnokultūrinių sričių gamtos bei kultūros savitumus, saugoti ir tvarkyti. Istorinių Lietuvos valstybingumo centrų kultūriniais kompleksais ir jų gamtinei aplinkai išsaugoti steigiami istoriniai nacionaliniai parkai. Regioniniai parkai – tai saugomos teritorijos, įsteigtos gamtinio, kultūrinio ir rekreacinio požiūriais regioninės svarbos kraštovaizdžiui ir ekosistemoms saugoti, jų rekreaciniam bei ūkiniam naudojimui reglamentuoti. Istorikai vertingiausiems regioniniams kultūriniais kompleksais bei jų gamtinei aplinkai išsaugoti steigiami istoriniai regioniniai parkai. Visų valstybinių parkų steigimo tikslai yra tokie:

1) išsaugoti gamtinio ir kultūrinio požiūriais vertingą kraštovaizdį;

2) išsaugoti tipiškas arba unikalias ekosistemas;

3) atkurti sunaikintus ir pažeistus gamtinius bei kultūrinius kompleksus ir objektus (vertybes);

4) sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams gamtos ir kultūros paveldo apsaugos srityse;

5) propaguoti ir remti Lietuvos regionų etnokultūros tradicijas;

6) sudaryti sąlygas rekreacijai, pirmiausia pažintiniam turizmui;

7) plėtoti aplinkosauginį švietimą, propaguoti ekologinę žemdirbystę;

8) įgyvendinti kitus valstybinių parkų nuostatuose numatytus jų steigimo tikslus.

Draustinis – teritorija, kur gamtos turtų apsaugos ir didinimo, mokslo ir mokymo tikslais ribojama žmogaus veikla. Draustinis gali būti nacionalinio, regioninio parko dalis ar funkcionuoti kaip atskira saugoma teritorija. Draustinių steigimo tikslai:

- 1) išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus (vertybes), vietas;
 - 2) užtikrinti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, ekologinę pusiausvyrą;
 - 3) išsaugoti laukinių augalų, gyvūnų, grybų buveines ir rūšis, genetiniu požiūriu vertingas jų populiacijas;
 - 4) sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams;
 - 5) sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui;
 - 6) propaguoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus (vertybes), vietas.
- Apibendrinta informacija apie Lietuvos saugomas teritorijas pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė

Saugomų teritorijų apibendrinimas

(Sudaryta darbo autorės pagal Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos, 2019)

	SAUGOMŲ TERITORIJŲ SKAIČIUS	SĄVOKA	VEIKLA	TIKSLAI
REZERVATAS	6 rezervatai: Čepkelių gamtinis, Kamanų gamtinis, Viešvilės gamtinis, Žuvinto gamtinis, Kernavės kultūrinis, Vilniaus pilių kultūrinis.	Išskirtinis sausumos ar vandens plotas, kuriame griežtai saugoma kraštovaizdžio visuma ir atliekami moksliniai aplinkos tyrimai.	Draudžiama bet kokia ūkinė veikla.	Užtikrinti natūralią gamtinių procesų eigą, išsaugoti tipišką arba unikalų gamtinį kraštovaizdį, paveldo objektus, išsaugoti vertingas natūralias ekosistemas, buveines, genofondą, moksliniai tyrimai ir stebėjimai.
REGIONINIS PARKAS	30 regioninių parkų: Anykščių, Asvejos, Aukštadvario, Biržų, Dieveniškų istorinis, Dubysos, Gražutės, Kauno marių, Krekenavos, Kurtuvėnų, Labanoro, Metelių, Nemuno deltos, Nemuno kilpų, Neries, Pagramančio, Pajūrio, Panemunio, Pavilnių, Rambyno, Salantų, Sartų, Sirvėtos, Tytuvėnų, Varnių, Veisiejų, Ventos, Verkių, Vištyčio, Žagarės.	Saugomos teritorijos, įsteigtos gamtinių, kultūrinių ir rekreacinių požiūriais regioninės svarbos kraštovaizdžiui ir ekosistemoms saugoti, jų rekreaciniam bei ūkiniam naudojimui reglamentuoti.	Žmonių ūkinė veikla yra ribojama. Draudžiama statyti, laikyti ir naudoti vagonėlius ir kilnojamuosius objektus/įrenginius (namelius, konteinerius, nebenaudojamas transporto priemonės, sandėliukus), važinėti ne keliais, ne keliuose statyti ar kitaip eksploatuoti motorines transporto priemonės.	Išsaugoti gamtinių, kultūrinių požiūriais vertingus kraštovaizdžio kompleksus ir objektus, išlaikyti ekosistemų stabilumą, atkurti sunaikintus ir pažeistus gamtinius, kultūrinius kompleksus bei objektus, plėtoti mokslinius tyrimus, propaguoti ir remti Lietuvos regionų tradicinę gyvenseną.
NACIONALINIS PARKAS	5 nacionaliniai parkai: Aukštaitijos, Dzūkijos, Žemaitijos, Kuršių Nerijos, Trakų istorinis.	Saugomos teritorijos, įsteigtos nacionalinės svarbos gamtiniam ir kultūriniam kraštovaizdžiui, reprezentuojančiam šalies etnokultūrinių sričių gamtos bei kultūros savitumus, saugoti ir tvarkyti.		

DRAUSTINIS	371 draustinis	Teritorija, kur gamtos turtų apsaugos ir didinimo, mokslo ir mokymo tikslais ribojama žmogaus veikla.	Ribojama žmogaus veikla	Išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus vietas, užtikrinti biologinę įvairovę, išsaugoti buveines, sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams.
-------------------	----------------	---	-------------------------	--

Informacijos apie saugomų teritorijų teikiamą naudą yra nemažai, pradedant nuo to, kad šios teritorijos prisideda prie klimato kaitos švelninimo, skurdo mažinimo, sukuria naujas galimybes pritraukti lankytojus, kuomet siūlomos ekoturizmo paslaugos. Dažnai į saugomas teritorijas žiūrima iš žmogaus egoistiško požiūrio ir pelno siekimo pusės, dėl to gali būti nepastebėtas pats svarbiausias principas, kad gamtai reikia padėti, todėl ekoturizmas saugomose teritorijose skatina turistus pažinti gamtą, jos svarbą, moko tausoti gamtos išteklius. Lietuvos saugomų teritorijų privalumai leidžia ekoturistams pasirinkti visavertės keliones, kurios suteikia pasitenkinimą gamta ir atsakomybę naudojantis gamtos ištekliais (2 lentelė).

2 lentelė

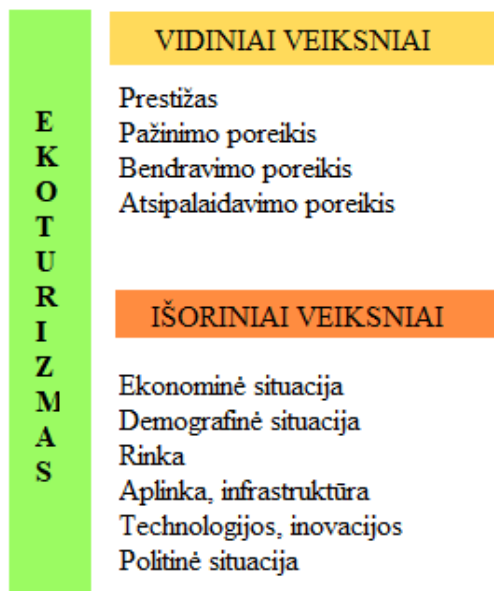
Lietuvos saugomų teritorijų privalumai
(Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos, 2017)

Įvairumas	steigiamos įvairių kategorijų ir rūšių saugomos teritorijos
Reprezentatyvumas	reprezentuojama visa kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, būdingi ir unikalūs kompleksai
Kompleksiškumas	saugomi tiek gamtiniai (negyvosios ir gyvosios gamtos), tiek ir kultūriniai kompleksai bei objektai
Pakankamumas	steigiamos pakankamo dydžio saugomos teritorijos, galinčios užtikrinti vienų ar kitų kompleksų išsaugojimą
Tolygumas	saugomos teritorijos pagal galimybes išdėstomos tolygiai šalies ar regiono teritorijoje
Susietumas	atskiros grandys (saugomos teritorijos) sujungiamos geoekologiniais bei biomigraciniais ryšiais.

Lietuvos saugomų teritorijų privalumai leidžia vystyti ekoturizmui šalyje. Kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė ekoturistus vis dažniau skatina lankytis saugomose teritorijose, kuriose galima pamatyti tiek gamtinius, tiek kultūrinius objektus.

SĄMONINGĄ EKOTURIZMO PASIRINKIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

Atsižvelgiant į augančius turistų poreikius, turizmo sektorius nuolat keičiasi, atsiranda naujos turizmo nišos ir kryptys, o tai skatina didinti turizmo paslaugų paklausą. Galima sakyti, jog turizmo paklausa - tai santykis tarp žmonių motyvacijos ir sugebėjimo keliauti (Page, 2006). Veiksniai, kurie daro įtaką turizmo plėtrai yra susiję ne tik su turistų elgesiu, bet taip pat ir su aplinkybėmis, kurios ne visada priklauso nuo žmonių. S. J. Page (2006) išskiria lemiamuosius (išorinius) ir skatinamuosius (vidinius) veiksnius, darančius įtaką ekoturizmo sektoriui (1 pav.).

1 pav. Veiksniai, darančys įtaką ekoturizmui
(Šaltinis: Page, 2006)

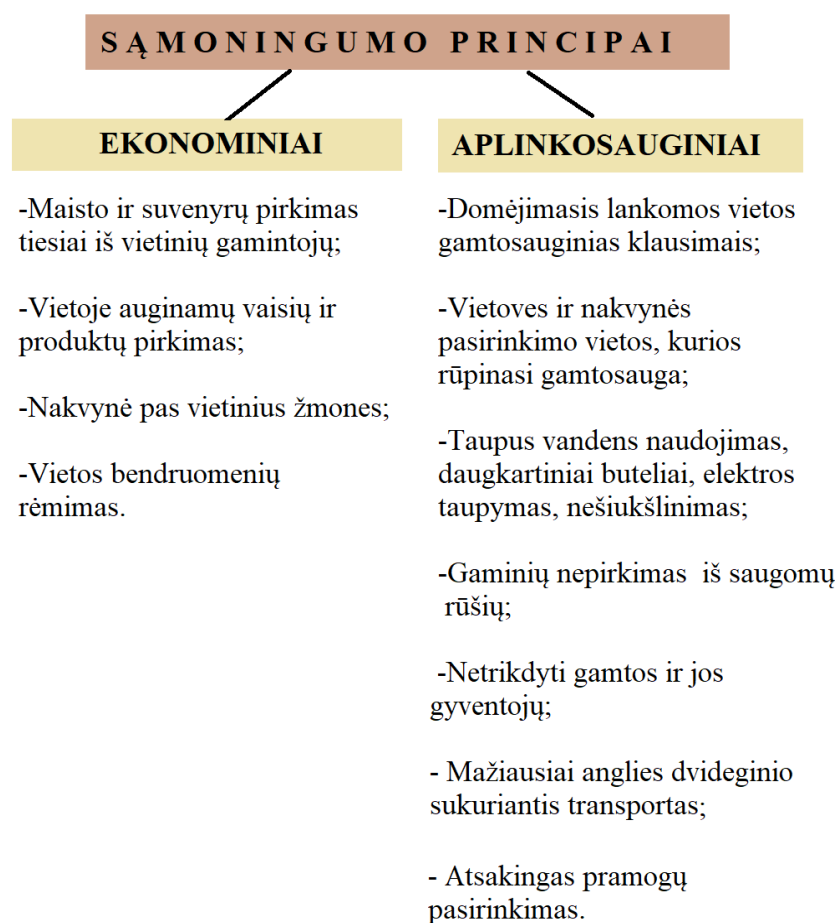
Iš 1 pav. matyti, kad didžiausią įtaką ekoturizmui daro išoriniai ir vidiniai veiksniai, tokie kaip ekonominė ir politinė situacija šalyje, geografinė padėtis, turizmo išteklių gausa, šalies įvaizdis, rinkos būklė, klimatas, socialinės normos ir kt. Tačiau neįmanoma išskirti svarbiausių veiksnių, paaiškinančių vartotojų elgseną, kadangi kelionės pasirinkimą neišvengiamai įtakoja asmeniniai poreikiai, savybės, galimybės ir apribojimai. Šie aspektai ypač atsispindi kalbant apie ekoturizmą įtakojančius veiksnius, nes ekologinį turizmą besirenkantys žmonės yra įvairios kilmės, išsilavinimo, skirtingai mąsto, todėl apibrėžti, kodėl ekoturistai renkasi šią turizmo nišą, yra gana sudėtinga.

Pasak A. Birgelytės (2012) ekoturizmo produktus besirenkančius turistus galima suskirstyti į tokias grupes:

1. Ekoturistai, sąmoningai pasirenkantys ekoturizmo produktus;
2. Atsitiktiniai ekoturistai;
3. Turistai, kuriems ekoturizmo produktas tik vienas iš turizmo produktų rinkinio;
4. Nuotykių turistai, siekiantys ekstremalių fizinių bei psichologinių iššūkių.

Ekoturistų sąmoningas keliavimas prasideda nuo supratimo apie ekologiją ir požiūrį į keliavimą. Rinkdamiesi kelionę turime įvertinti jos teigiamą ir neigiamą naudą ne tik mums, bet ir aplinkai, nes keliavimas nėra tik neįkainojami išpūdžiai ar patirtis, bet ir šalių ekonominis augimas. Keliavimas ugdo turistus kaip asmenybes, didina jų pasaulėžiūrą ir kuria bendrą suvokimą apie mus supantį pasaulį, dėl noro kuo daugiau pažinti, keliauti tampa vis madingiau, tačiau madingas keliavimas ne visada gali būti atsakingas. Kai ekologija ir natūralumas tapo ne tik reikalinga, bet ir madinga, pradėjo populiarėti kelionės gamtoje, tačiau dažnai pamirštame, kiek šis pomėgis gali sukelti žalos - oro tarša, gamtos vertybių apsaugos, gyvūnijų ir augalijos nykimo problemos. Norint išspręsti kylančias problemas turistai vis dažniau renkasi ekoturizmą, būtent šią

turizmo kryptį galima priskirti atsakingam turizmui, nes pasak A. Birgelytės (2012) plačiausiai pripažintas 1990 m. ekoturizmo asociacijos TIES apibrėžimas sako, kad ekoturizmas - tai atsakingas keliavimas gamtinėse teritorijose, prisidedantis prie aplinkos apsaugos ir vietos žmonių gerovės. Sąmoningų kelionių tikslas yra sukurti ekologiškai tvarią, socialiai teisingą kelionių ekonomiką, kuri tausotų gamtą. Atsakingas keliavimas prasideda nuo mūsų pačių sprendimų, kuriuos priimame kiekvieną dieną vykdami į darbą ar pirkdami maisto produktus. Viskas prasideda nuo sąmoningo suvokimo apie neatsakingo turizmo pasekmes. Turistų poveikis aplinkai priklauso ne vien nuo jų skaičiaus, bet ir nuo jų elgesio. Pavyzdžiui, vienas „gamtos mėgėjas“, netinkamu laiku prisiartinęs prie paukščių perimvietės arba draustinyje susikūręs laužą, gali padaryti gerokai didesnę žalą nei keli šimtai lankytojų, per vieną dieną tvarkingai praeinančių specialiai jiems skirtu pažintiniu taku (VšĮ „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos”, 2010). Visos turizmo rūšys ir modeliai gali būti labiau atsakingi, taip pat ir ekoturizmas, tačiau turizmas yra glaudžiai susijęs su kitais žmogaus vartojimo aspektais, suvokiant, kad kelionė visų pirma prasideda namie. Rinkdamiesi ekoturistines keliones turistai pasirenka keliauti sąmoningai, gerbdami gamtą ir vietos bendruomenes, darantys minimalų poveikį aplinkai, kuris prisidėtų prie degradacijos ar neigiamo poveikio (Cape Town Declaration, 2002). Tokią turizmo kryptį renkasi tie turistai, kurie tiksliai žino ko nori, jie yra aiškiai nusistatę savo kelionės tikslus, keliauja siekdami padėti gamtai ir vietos bendruomenėms, todėl ekoturizmo plėtra susijusi su sąmoningumu, visuomenės supratimu, jog reikia saugoti ir išlaikyti nykstančią gamtinę aplinką ir kraštovaizdį. Keliaujant privalu laikytis atsakingo keliavimo principo, kuris apima rūpinimąsi aplinka: šiukšlių rūšiavimą, naudojamo plastiko ribojimą, keliones į vietas ir viešbučius, kurie teikia vietinę produkciją ir saugo gamtą. Keliautoja, Vilniaus universiteto Orientalistikos centro Azijos studijų magistrė ir dėstytoja I.Rutė išskiria pagrindinius ekonominius ir aplinkosauginius sąmoningo keliavimo principus (2014).

2 pav. Sąmoningumo principai
(Šaltinis: Rutė, 2014)

Pagrindiniai ekologinio turizmo pasirinkimą lemiantys veiksniai yra glaudžiai susiję su darniu turizmu. Sąmoningo ekoturisto keliones lemiantys veiksniai (Rutė, 2014):

- gamtos saugojimas – vaikščioti pėsčiomis, nepaliekant šiukšlių ir nesukeliant gaisrų;
- laukinių gyvūnų įvairovė, tačiau reikėtų nekreipti dėmesio į laukinius gyvūnus – jų negąsdinti, nešerti;
- išteklių saugojimas– nesimėgauti per daug dušais, nesinaudoti oro kondicionieriais;
- vietos bendruomenių rėmimas– gyventi vietovėse kurios priklauso vietiniams gyventojams, pirkti produkciją iš vietinių;
- vietinių gamintas maistas– vengti importuotų produktų;
- vietinių tradicijų ir papročių gerbimas – dėvėti atitinkamus drabužius, elgtis mandagiai, stengtis išmokti vietinės kalbos, domėtis vietinė kultūra.

Domėjimasis lankomos vietos gamtosauginiais klausimais leidžia labiau pažinti lankomą objektą ir suvokti masinio turizmo įtaką ekosistemoms. Kartais ekologinius standartus atitinkantys viešbučiai ar svečių namai gali būti brangesni ir reikėtų patikrinti, ar ekologija nėra tik viešbučio reklaminis triukas. Vandens trūkumas visame pasaulyje tampa vis opesne problema, todėl vandens ir elektros taupymas yra svarbi ekoturisto pareiga. Didelį dėmesį reikėtų atkreipti į verslininkų siūlomus suvenyrus, nereikėtų pirkti suvenyrų, kurie yra pagaminti iš dramblio kaulo ar kitų saugomų ir draudžiamų produktų. Galima teigti, kad sąmoningas pasirinkimas, visų pirma,

pasireiškia tada, kai žmogus žino ką ir kaip daryti, kad keliavimas taptų draugiškas gamtai ir sąmoningai keičia savo elgesį rinkdamasis paslaugas.

PASIŪLYMAI, LEISIANČIŲ DIDINTI SĄMONINGUMĄ RENKANTIS EKOTURISTINES KELIONES LIETUVOJE

Siejant ekoturizmo išteklius ir sąmoningą jų pasirinkimą lemiančius veiksnius, tikslinga paruošti metodinę priemonę, kurią naudojant būtų galima šviesti vietinius gyventojus ir moksleivius kaip sąmoningai rinktis kelionę saugomose Lietuvos teritorijose. Esant tinkamai metodikai, galima būtų didinti turistų sąmoningumą ir kartu numatyti perspektyvas infrastruktūros plėtrai bei ekoturizmo paslaugų kokybei.

Plėsti ekologinio turizmo sąvokos žinomumą visuomenėje bei didinti informacijos kiekį apie šios turizmo krypties teikiamą naudą gamtai bei vietos bendruomenėms visomis informacinėmis sklaidos priemonėmis. Nuolat atnaujinti informaciją apie saugomų teritorijų lankomus objektus (elektroninėje žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose, televizijoje, turizmo agentūrose ir pan.). Taip pat labai svarbu didinti pateikiamos informacijos kiekį pačiose saugomose teritorijose, skiriant daugiau dėmesio informacijos sklaidai.

Steigti gamtos mokyklas saugomų teritorijų direkcijose, kurios būtų orientuotos į praktinę aplinkosauginę veiklą, skatintų mokyklų bendruomenių aktyvumą, plėtotų ekologinį švietimą, vykdytų praktinius užsiėmimus, kurie supažindintų su saugomų teritorijų objektais ir jų svarba.

Vystyti „Žaliojo rakto“ programą viešbučiuose, svečių namuose, konferencijų ir poilsio centruose, stovyklavietėse, restoranuose, kaimo turizmo sodybose, kuri keistų turizmo organizatorių ir turistų elgesį bei skatintų rūpintis aplinka. Ši programa turizmo sektoriui ne tik padėtų sumažinti vandens, energijos ir atliekų tvarkymo išlaidas, bet ir savo švaresne aplinka didintų klientų sąmoningumą.

Integruoti ekoturizmą į sveikatos turizmą taip didinant sąmoningą gamtos išteklių panaudojimą. Integravimo galimybės galėtų būti tokios: ekologiškas maistas, išaugintas vietiniuose ūkiuose, pastatų energetinis efektyvumas, t.y. vandens, elektros, šilumos taupymas, svečių švietimas ekologiniame kontekste, spą centrų bendradarbiavimas su ekoturizmo paslaugų tiekėjais.

IŠVADOS

1. Svarbiausi Lietuvos gamtiniai ekoturizmo ištekliai yra saugomos teritorijos, kuriose saugomas gamtos ir kultūros paveldas. Lietuvoje yra šeši rezervatai, iš jų keturi gamtiniai - Žuvinto, Čepkelių, Kamanų, Viešvilės ir kultūriniai - Kernavės ir Vilnius pilių, taip pat penki nacionaliniai parkai - Aukštaitijos, Dzūkijos, Žemaitijos, Kuršių nerijos ir Trakų istorinis bei trisdešimt regioninių parkų.

2. Žmonių sąmoningam pasirinkimui įtakos turi tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai, taip pat prie lemiamų veiksnių yra priskiriami ekonominiai ir aplinkosauginiai veiksniai, tokie kaip produktų pirkimas, nakvynės pasirinkimas, domėjimasis lankomais objektais, transporto priemonių pasirinkimas ir kt.

3. Didinti turistų sąmoningą ekoturistinių kelionių pasirinkimą galėtų nuolat atnaujinama informacija apie ekoturizmo galimybes Lietuvoje bei saugomų teritorijų objektus žiniasklaidoje ir saugomų teritorijų direkcijose, mokinių aplinkosauginis švietimas kuriant daugiau gamtos mokyklų, vykdoma „Žaliojo rakto“ programa apgyvendinimo įstaigose.

LITERATŪRA

1. Birgelytė, A. (2012). *Ekoturizmo metodinės rekomendacijos*. Vilnius.
2. Cape Town Declaration (2002). *International Conference on Responsible Tourism in Destinations*. Paimta 2019 - 10 - 28 iš tinklapio: <https://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/>
3. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas (1993). Vilnius.
4. Page, S. J. (2006). *Tourism: a modern synthesis*. London: Thomson Learning
5. Rutė, I. (2014). *Išskirtinės kelionės: Kinija, Tibetas, Mianmaras, Nepalas*. Vilnius: Aukso pieva.
6. Saugomų teritorijų sąrašas (2019). Paimta 2019-10-20 iš internetino tinklapio: <https://saugomosteritorijos.wordpress.com/lietuva/teritoriju-sarasas/>
7. Turizmo žodynas (2009). Prieiga per internetą: http://www.tourism.lt/uploads/documents/Naudinga_informacija/turizmo_terminu_zodynas/Turizmo_zod.pdf
8. Valstybinės saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos. *Saugomų teritorijų privalumai*. Paimta 2019-10-20 iš internetinio tinklapio: <http://www.vstt.lt/VI/index.php#r/75>
9. Vši „DVI Darnaus vystymo iniciatyvos” (2010). *Darnaus vystymosi gairės*. Vilnius.

ECOTOURISM - TOURISM TREND OR PUBLIC AWARENESS

RAMINTA VARNELYTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Associate Professor dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė

SUMMARY

Protected areas of Lithuania by their natural landscape and biodiversity are important for the development of ecotourism in the country. Ecotourism activities in these areas provide tourists with the opportunity to make conscious use of natural resources. This article reviews the protected areas of Lithuania as the most important ecotourism resources, describes the factors that influence tourists conscious choice of an ecotourism product. Presented factors, which will raise awareness of ecotourism trips in the country.

SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY

ATVEJO VADYBOS PASLAUGŲ REIKŠMĖ ŠEIMOMS

ŽIVILĖ ADOMAVIČIENĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: lekt. E.Darulienė

ANOTACIJA

2018 m. socialinę riziką patiriančių šeimų skaičius Lietuvoje išaugo 6,3 proc., lyginant su 2017 metais. Šiose šeimose ypatingas dėmesys privalo būti skiriamas vaikams, teikiant atvejo vadybos metodus, dalyvaujant atvejo vadybininkui ir specialistų komandai. Atvejo vadybininko darbo pobūdis įgyvendinamas, kaip pagalbos proceso planavimas ir koordinavimas, padedantis užtikrinti skirtingų institucijų įsitraukimą į pagalbos procesą ir bendradarbiavimą, siekiant užtikrinti savalaikius ir efektyvius šių šeimų problemų sprendimus.

Atlikus interviu metu „X“ centro atvejo vadybos procesą, buvo nustatyta, kad „X“ centre dažniausiai taikomas standartizuotas atvejo vadybos procesas, tačiau pasitaiko išimčių, kai atvejo vadybos procesas nutraukiamas anksčiau laiko, nustatius, kad būtina kuo greičiau vaikus atiduoti globai ar tada, kai nustatoma, jog šeima, taikant įvairius į resocializaciją nukreiptus mokymo būdus, pati galės palankiai socialiai funkcionuoti be atvejo vadybos proceso gairių taikymo. Interviu metu buvo nustatyta, kad šeimos dažniausiai nenoriai dalyvauja atvejo vadybos procese, joms trūksta motyvacijos. Interviu metu taip pat buvo nustatyta, kad teikiant atvejo vadybos procesą, atvejo vadybininkai pageidautų turėti daugiau žinių bei norėtų geresnio atvejo vadybos proceso komandos bendradarbiavimo, kad atvejo vadybos paslaugos būtų labiau koordinuotos ir būtų prižiūrimos didesniu atvejo vadybos specialistų skaičiumi. Interviu metu buvo nustatyti atvejo vadybos privalumai (atvejo vadybos metodai, jų etapų laikymasis ir specialistų komandos bendradarbiavimas), informantai pateikė tokius trūkumus (bendradarbiavimą tarp specialistų ir netinkamą atvejo vadybos specialistų pagalbos būdų šeimoms parinkimą).

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos Sąjungos valstybių, vykstant socialinėms permainoms, šeima dažnai nepajėgia atlikti pagrindinių savitarpio globos, atsakomybės bei vaikų ugdymo funkcijų, kurios padėtų užtikrinti šeimos narių gyvenimo kokybę bei pozityvių socializacijos procesų šeimoje įgyvendinimą.

Valstybėse vykstančios socialinės permainos sąlygoja ekonominius pokyčius, kurios turi neigiamą įtaką vidutinės ir mažos pajamos gaunančioms šeimoms. Sunkėjant šalių ekonominei situacijai, tampa neveiksminga valstybių socialinės apsaugos politika, didėja nedarbas, kuris sudaro prielaidas alkoholizmo, narkotikų vartojimo, vaikų nepriežiūros, smurto ir seksualinės prievartos atsiradimui. Ypatingai minėti veiksniai veikia vaikus, gyvenančius šeimose, kurių gyvenimo sąlygos pasikeičia, nes jų tėvai pradeda vartoti alkoholį ir psichoaktyvias medžiagas, gyvena asocialiai, ko rezultatu tampa vaikų nepriežiūra ir smurtas prieš vaikus, ar kitokios pasekmės vaikų saugumui ir gerovei. Šios šeimos tampa priskiriamos šeimoms, kurioms svarbi atvejo vadybininko pagalba, taikoma pasitelkiant atvejo vadybos metodus (Kazdin, 2011).

Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistiniais duomenimis (2019), 2018 m. šeimų skaičius Lietuvoje išaugo 6,3 proc., lyginant su 2017 metais. Šiose šeimose ypatingas dėmesys privalo būti skiriamas vaikams, teikiant atvejo vadybos metodus.

Atvejo vadyba įvardinama kaip vienas iš socialinio darbo metodų visuma, kuriuos taiko atvejo vadybininkai, teikdami pagalbą šeimoms, auginančioms vaikus ar dar tik jų besilaukiantiems. Atvejo vadyba apima metodus taikomus šeimoms organizavimą bei teikimą,

siekiant padėti jiems įveikti iškilusius socialinius sunkumus. Atvejo vadybos proceso teikimo metu, sėkmingas socialinių, medicininių, teisinių, švietimo ir kitų šeimos problemų sprendimas padės išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir įgalins šeimą savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus. Atvejo vadybininko darbo pobūdis įgyvendinamas kaip pagalbos proceso planavimas ir koordinavimas, padedantis užtikrinti skirtingų institucijų įsitraukimą į pagalbos procesą ir bendradarbiavimą, siekiant užtikrinti savalaikį ir efektyvų šeimų problemų sprendimą. Atvejo vadybininko veikla nukreipta organizuoti atvejo nagrinėjimo posėdžius, kuriuose įvertinami šeimų poreikiai ir bendradarbiaujant su atvejo vadybos procese dalyvaujančiais kitų institucijų specialistais, rengiamą pagalbos šeimai planą bei teikia išvadas sprendimui dėl socialinių paslaugų skyrimo bei šeimos stebėsenos organizavimo (Hall, 2019).

Tyrimo tikslas – atlikti atvejo vadybos metodų taikymo šeimoms vertinimą.

Tyrimo objektas – atvejo vadybos metodų taikymas šeimoms.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti atvejo vadybininko vaidmens atvejo vadybos taikymo procese, dirbant su šeimomis, teorinį vertinimą.

2. Ištirti „X“ centre atvejo vadybos procesą, taikomą šeimoms, įvertinant šių paslaugų efektyvumą bei numatant jo gerinimo galimybes.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros apžvalga; kokybinio tyrimo (interviu) rezultatų analizė ir vertinimas.

ATVEJO VADYBOS TAIKymo PROCESO, DIRBANT SU ŠEIMOMIS, TEORINIS VERTINIMAS

Atvejo vadybos tikslas, funkcijos, uždaviniai, reikšmė ir taikymo svarba šeimoms. Keliolika metų Lietuvoje beveik nemažėja probleminių šeimų, kurių vaikams dažnai reikalinga laikina arba nuolatinė globa. Šių šeimų savybė – jų socialinė izoliacija. Šios šeimos dažnai neturi artimų giminaičių, neturi daug draugų, neturi į ką kreiptis patarimo ar pagalbos. Šių šeimų nariai nepajėgia įveikti streso, finansinių, emocinių ir sveikatos problemų. Šioms šeimoms valstybės garantuojamos ir teikiamos socialinės apsaugos garantijos yra neefektyvios (Gvaldaitė, Atas, Giknienė, Zbarauskaitė, 2012).

Green (2013) teigimu, šeimose dėl socialinių problemų pasireiškimo gali būti imtasi smurto ir prievartos prieš vaikus dėl įvairių priežasčių: skurdo; noro išlieti savo pyktį, neviltį arba bejėgiškumą, kilusį iš kitur; siekimo pakeisti vaiko elgesį; nemokėjimo kitaip komunikuoti, išreikšti savo jausmus; paradoksaliai vaikui reiškiamos meilės ir globos; alkoholizmo; narkomanijos; nedarbo; įkalinimo; prostitucijos; nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimo; chroniškų neurologinių ligų. Vaikai, gyvenantys tokiose šeimose, patiria daugiau neigiamų emocinių ir elgesio problemų bei mokymosi sunkumų mokykloje, nei jų bendraamžiai: tokie vaikai dažniau gauna blogesnius pažymius mokyklose. Socialinę riziką patiriančiose šeimose taip pat neretai vyrauja smurtas bei prievarta (Malinauskas, 2011). Šių šeimų problemos bei jų sprendimas yra susijęs su socialinio funkcionavimo rūpesčiais ir poreikiais, ypač tais, kurie yra slopinami arba negali būti patenkinami iš tų išteklių, kuriuos ši šeima turi. Taigi atvejo vadybos paslaugos nukreiptos į šeimos problemų sprendimą cikliškai, negrįžtamai, dėmesį skiriant kliūčių šalinimui, trukdančių tenkinti socialinio funkcionavimo procesą, kai pati šeima savo jėgomis to padaryti negali (Boehm, Stakles, 2012).

Carter, Zawalski, Sminkey, Christopherson (2015) pabrėžė, kad dirbant su šeimomis, svarbu ieškoti naujausių socialinio darbo praktikos sprendimų, vienu iš jų gali būti laikoma atvejo vadyba.

Frankel (2012) teigė, kad „atvejo vadybos proceso taikymas šeimoms – tai procesas, kurio metu atvejo vadybininkas ištiria kylančią grėsmę vaikui bei nustato jam bei jo šeimos nariams teikiamus atvejo vadybos metodus“. Pažymėtina, kad taikant atvejo vadybos metodus bei

nustatant riziką, nėra įprasta laikyti, kad šeima, yra pati yra laikoma potencialiu problemos šaltiniu. Socialinės rizikos formavimuisi įtakos turi visos sistemos, įskaitant aplinkos sistemas, kurie yra laikomi potencialiais šeimos problemų šaltiniais ir problemų prevencijos kliūties šaltiniais. Be to, sprendžiant šeimų problemas, gali atsirasti kliūčių dėl kelių individų ar socialinės aplinkos sistemų tarpusavio sąveikos. Atvejo vadybininko surinkta informacija apie šeimą, turimos atvejo vadybos paslaugų teikimo žinios, vertybės ir įgūdžiai, socialinės aplinkos savybės vertinamos, siekiant suprasti socialinės problemos esmę ir nustatyti jos sprendimo būdus, taikant atvejo vadybos paslaugas bei metodus. Norint suprasti problemos sprendimo procesą atvejo vadybos procese, būtina jį analizuoti šiais aspektais: apibrėžimo; problemos sprendimo proceso etapų supratimo; proceso aptarimo su šeima.

Siekiant įvertinti atvejo vadybos paslaugų teikimo reikšmę šeimoms, būtina apžvelgti atvejo vadybos tikslą, funkcijas ir uždavinius.

Bronstein, Gould, Berkowitz, James, Marks (2015) pažymi, kad *atvejo vadybos tikslas* – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai, ir vaikams tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaikų ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko saugumą, jo interesus, ir tik išnaudojus visas galimybes padėti šeimai ir vaikui, paimti vaiką iš šeimos ir jam nustatyti globą (rūpybą).

Anot Gursansky, Kennedy, Camilleri (2012), atvejo vadybos teikimas apima šias funkcijas:

- *Informavimas*. Taikant šią funkciją tikimasi, kad atvejo vadybininkas identifikuos potencialius klientus – šeimas, juos motyvuos, padrąsins juos įsitraukti į atvejo vadybos procesą, paskatins pasinaudoti prieinamomis paslaugomis.

- *Advokatavimas*. Bendriausia prasme advokatavimas suprantamas, kaip pastangos paveikti socialinės, sveikatos apsaugos ir kitas sistemas taip, kad jos geriau patenkintų šeimos poreikius. Advokatavimas apima 4 aspektus: tinkamumą, pakankamumą, prieinamumą ir suderinamumą.

- *Išteklių paieška ir kūrimas*. Kartu su šeima, atvejo vadybininkas planuodamas ir įgyvendindamas atvejo vadybos procesą, pradeda nuo jau esančių išteklių identifikavimo ir jų panaudojimo galimybių. Tačiau atvejo vadybininkas turi nuolat peržiūrėti, atnaujinti ir koreguoti prieinamų išteklių sąrašą bei inicijuoti naujų išteklių ar paslaugų kūrimą.

- *Paslaugų teikimas*. Atvejo vadybininkas pats neteikia tiesioginių paslaugų ir tik trūkstant būtinų paslaugų, prireikus jis laikinai gali teikti tas paslaugas, kurių trūksta (pvz., keisti elgesį, ugdyti įgūdžius ir kt.). Pagrindinė paslauga, kurią teikia atvejo vadybininkas, yra ryšys / santykis, užtikrinantis tęstinumą su šeima naudojantis įvairiomis socialinėmis paslaugomis. Tai suteikia šeimai stabilumo ir saugumo jausmą.

- *Krizių intervencija*. Atvejo vadybininkas neprivalo spręsti šeimų krizių, tačiau jis turi žinoti, kaip elgtis krizinėse situacijose, gebėti suteikti asmeninį palaikymą ištikus krizėms, padėti šeimai pereiti krizių intervencijos procesą, jei tai būtina ir pageidauja. Krizės gali kilti dėl staigių netikėtų pokyčių, todėl būtina būti pasiruošus į jas reaguoti.

Anastas, Clarc (2013) pateikė *atvejo vadybos uždavinius*: supažindinti su šeima ir atvejo vadybos procesu; paaiškinti šeimos įsitraukimo ir aktyvaus dalyvavimo svarbą; susipažinti su šeima asmeniškai; suteikti šeimai visą informaciją apie atvejo vadybos metodų teikimo proceso eigą.

Ballew, Mink (2015) pažymi, atvejo vadybos metodų teikimo procesas yra susijęs su tinkamai organizuotu ir patikimu šeimų problemų sprendimų ieškojimu. Anot autorių, šeimų problemų sprendimo procesas apima tokius etapus: preliminarus problemos formulavimas; išankstinių problemos esmės prielaidų formulavimas; informacijos rinkimas ir atranka; informacijos analizė; plano rengimas; plano įgyvendinimas; plano įvertinimas.

Anot Brand (2015), šeimų problemų sprendimo procesas šiek tiek skiriasi nuo socialinio darbo proceso. Atvejo vadybos taikymo metu, šeimos problemų sprendimo procesas yra platesnis, nei vien tik šios šeimos problemos sprendimas, jis apima daugelį socialinių grandžių, padedančių

išsamiai įvertinti šeimos problemas bei rasti efektyvius jų sprendimo būdus, pasitelkiant įvairių institucijų pagalbą. Tuo tarpu socialinis darbas – yra tik atvejo vadybos proceso maža dalis, apimanti tik šeimos problemos nustatymą, įvertinimą bei objektyvų jos sprendimą. Atvejo vadybos paslaugų teikimo procesas nukreiptas dirbant su šeima, dėmesį sutelkiant į šios šeimos santykių plėtotę ir palaikymą, į jų pradžią ir pabaigą.

Apibendrinant galima teigi, kad šeimos įvardinamos kaip šeimos, kuriose egzistuoja nukrypimai nuo normų, neleidžiantys jos priskirti prie darnių šeimų. Šeimoms, kurioms būtinas atvejo vadybos procesas, priskiriamos: mažas pajamas turinčios šeimos ir šeimos; turinčios daug išlaikytinių; nepilnos šeimos; karinę tarnybą atliekančių asmenų šeimos ir kt. Sprendžiant šeimų problemas, taikoma atvejo vadyba, kurios tikslas, uždaviniai ir funkcijos nukreiptos išspręsti šių šeimų socialinės problemas.

Atvejo vadybos procesų inicijavimas, organizavimas ir koordinavimas. Anot Demoratz (2018), atvejo vadybos procesų inicijavimas, organizavimas ir koordinavimas atliekamas įvertinus šeimų padėties vertinimą bei nustatčius riziką, kuri pasireiškia šiose šeimose gyvenantiems vaikams. Atsižvelgiant į šeimose pasireiškiančių problemų pobūdį bei atliekant patiriamos socialinės rizikos šiose šeimose augantiems vaikams vertinimą, atliekamas atvejo vadybos proceso inicijavimas, buriant specialistų komandą bei atliekamas atvejo vadybos proceso etapų įgyvendinimo organizavimas ir koordinavimas.

McLaughlin-Davis (2018) pažymi, kad techniniu požiūriu, šeimų problemų sprendimas paprastai apibūdinamas, kaip atvejo vadybininko, tam tikrų atvejo vadybos metodų taikymas. Pasak autoriaus, atvejo vadybos proceso įgyvendinimo metu problemų sprendimu pateikiami modeliai, paremti tam tikromis taisyklėmis ir instrukcijomis, sudarančiomis tam tikrą modelį, kuriame dalyvauja ne tik šeima ir atvejo vadybininkas, bet ir atvejo vadybos komanda. Parengtas modelis taikomas sprendžiant problemas, joms iškilus arba palengvinant šeimos socialines problemas. Problemų sprendimo proceso detalės priklauso ir nuo problemos pobūdžio, ir nuo socialinio konteksto bei veiklos infrastruktūros, taip pat nuo to, kaip susiklosto subjektyvūs ir objektyvūs atvejo vadybininko ir šeimos bendradarbiavimo procesai.

Owen, Commons (2012) pažymi, kad nors atvejo vadybininko darbo procesas yra organizuotas ir turi konkrečius etapus, jis gali būti nevykdomas griežtai nustatyta tvarka. Dažnai atvejo vadybininkas ir šeima dirba tuo pačiu metu prie dviejų ar daugiau etapų (tuo pačiu proceso metu užsimezga ir palaikomi jų bendradarbiavimo santykiai). Atvejo vadybos procesas sujungia racionalų, pažintinį atvejo vadybininko problemos sprendimą, kurį atvejo vadybininkas atlieka kartu su šeima. Tačiau dažniausiai šeimos problemų sprendimo procesas vyksta tam tikrą laiko tarpą, tam tikrais etapais, cikliška. Atvejo vadybininkas ir šeima kartu sprendžia problemas nuo pat pradžios iki pabaigos – problemos pradinio suformulavimo, informacijos rinkimo, įvertinimo, planavimo, plano įgyvendinimo ir viso problemos sprendimo proceso efektyvumo vertinimo.

Apibendrinant galima teigti, kad atvejo vadybininko atvejo vadybos plano etapų įgyvendinimas, dirbant su šeimomis yra tikslingai nukreiptas į šiose šeimos nustatytų problemų identifikavimą, bendradarbiavimą bei šeimų įtraukimą į atvejo vadybos proceso įgyvendinimą, problemos sprendimą bei pasiekto atvejo vadybos proceso įgyvendinimo efektyvumo vertinimą, taip pat, esant poreikiui, atvejo vadybos procesas gali būti koreguojamas, nustatčius jo neefektyvumą arba nutraukiant atvejo vadybos procesą, neįgyvendinus visų sudaryto plano etapų.

Atvejo vadybos pagalbos plano įgyvendinimo, dirbant su šeimomis, efektyvumo vertinimo tyrimas. Atliekant „Atvejo vadybos metodų taikymo šeimoms“ vertinimą, buvo taikomas kokybinis tyrimo metodas (pusiau – struktūruotas interviu).

Pusiau – struktūruotas interviu buvo atliktas 2019 m. spalio 20 d. „X“ centre, gavus raštišką reabilitacijos centro vadovo leidimą atlikti kokybinį tyrimą su įstaigos darbuotojas. Tyrimas buvo atliktas laikantis anonimiškumo ir konfidencialumo principais. Interviu vyko atskiroje uždaroje

patalpoje, individualiai su kiekvienu informantu. Interviu rezultatai buvo fiksuojami raštu, interviuotojui gavus iš informanto atsakymus, fiksuojant juos interviu anketoje. Interviu buvo atliekamas su kiekvienu respondentu individualiai, iš anksto suderinus laiką, vidutiniškai interviu vyko nuo 20 iki 35 min. Interviu metu buvo apklausta 10 informantų. Interviu atlikimui buvo taikoma tikslinė informantų atranka – asmenys, dirbantys „X“ centre ir dalyvaujantys atvejo vadybos procese.

Interviu metu buvo siekiama apžvelgti informantų pažymėtus procesus, kurie dažniausiai atliekami teikiant atvejo vadybos metodus šeimoms. Atliekant interviu duomenų analizę, buvo identifikuotos trys subkategorijos, padedančios nustatyti procesus, dažniausiai atliekamus, teikiant atvejo vadybos metodus šeimoms: nustatomas šeimos pagalbos poreikis, renkama informacija, taikomi vaikų teisių apsaugos ir atvejo vadybininko sprendimai, kita (atvejo vadybos metodų neteikia). Šios informantų išskirtos subkategorijos pagal atvejo vadybos specialistų komandos atliekamas funkcijas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Dažniausiai atliekami procesai, teikiant atvejo vadybos metodus šeimoms

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Nustatomas šeimos pagalbos poreikis, renkama informacija	<...> Išsiaiškinamas šeimos pagalbos poreikis, surenkama informacija iš ugdymo, sveikatos priežiūros įstaigų, pagal poreikį policija, Priklausomybių ligų centras ir pan. Sudaromas pagalbos planas, numatomos konkrečios pagalbos priemonės, įsipareigojimai šeimai. Stebimi pokyčiai šeimoje, bendradarbiaujama su pagalba šeimai teikiančiomis įstaigomis. <...> (A), <...> Planų sudarymas, informacijos rinkimas. <...> (C), <...> Nustatomi šeimos socialiniai poreikiai ir parengiamas pagalbos planas, kuriame išskiriami individualūs šiai šeimai taikomi pagalbos metodai ir priemonės, siekiant padėti šiai šeimai įveikti problemas. <...> (G), <...> Surinkus informaciją apie šeimą, parengiamas atvejo vadybos planas, kuriame numatomi pagalbos metodai bei tam taikytinos priemonės. <...> (H), <...> Renkama visa būtina informacija apie šeimoje vyraujančius sunkumus bei remiantis surinktais duomenimis, parengiamas atvejo vadybos planas, suburiama specialistų komanda bei organizuojami pagalbos teikimo procesai. <...> (I).
Vaikų teisių apsaugos ar atvejo vadybininko sprendimas	<...> VTAS dalyvauja AV posėdžiuose ir priima sprendimus dėl vaiko teisių apsaugos užtikrinimo. <...> (B), <...> Pagalbos plano sudarymas, rizikos lygio vertinimas ir t.t. <...> (E), <...> Dirbu pagal pagalbos plane numatytus įsipareigojimus man ir šeimai (kad tie įsipareigojimai būtų vykdomi). Šeimą informuoju, nukreipiu, tarpininkauju ir t.... <...> (J), <...> Atvejo vadybininkas suburia specialistus, atsižvelgdamas į šeimos poreikius bei bendradarbiaudamas su jais parengia atvejo vadybos planą, kuris skirtas išspręsti šios šeimos problemas. <...> (Y).
Atvejo vadybos metodų neteikia	<...> Aš atvejo vadybos paslaugų neteikiu, teikiu tik socialines paslaugas šeimoms, kurios patiria riziką. <...> (D).

Atlikus informantų, pažymėtų procesų dažniausiai atliekamų, teikiant atvejo vadybos metodus šeimoms vertinimą, didžioji dalis informantų pažymėjo, kad nustatomas šeimos pagalbos poreikis, renkama informacija, parengiamas pagalbos planas (5), atvejo vadybos metodai taikomi vaikų teisių apsaugos ar atvejo vadybininko sprendimu (4) ir vienas iš informantų pažymėjo, kad atvejo vadybos metodų neteikia (1). Taigi interviu metu buvo nustatyta, kad beveik visi interviu dalyvavę atvejo vadybos specialistai pažymėjo, jog prisideda prie atvejo vadybos proceso organizavimo, tačiau vienas iš informantų pažymėjo, kad atvejo vadybos procese nedalyvauja, o tik teikia socialines paslaugas šeimoms. Challis (2015) pažymi, kad ypatingą reikšmę, sudarant pagalbos planą šeimai, turi tai, kad privalo būti nustatomas pagalbos poreikis, surenkama visa būtina informacija bei pabaigoje parengiamas individualus pagalbos šeimai planas.

Interviu metu buvo siekiama nustatyti informantų nuomonę apie atvejo vadybos proceso efektyvumą, sprendžiant šeimų problemas bei buvo atliktas atvejo vadybos specialistų

bendradarbiavimo efektyvumo vertinimas. Atlikus interviu rezultatų analizę, buvo išskirtos dvi subkategorijos, padedančios nustatyti informantų nuomonę apie atvejo vadybos proceso efektyvumą, sprendžiant šeimų problemas bei įvertinti atvejo vadybos specialistų komandos bendradarbiavimo efektyvumą: pagalbos plano uždaviniai, specialistų bendradarbiavimas, šeimos noras priimti specialistų pagalbą; nesugebėjimas pateikti tikslios nuomonės, nes atvejo vadybos procese nedalyvavo (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Informantų nuomonė apie atvejo vadybos proceso efektyvumą, sprendžiant šeimų problemas bei atvejo vadybos specialistų bendradarbiavimo efektyvumo vertinimas

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Pagalbos plano uždaviniai, specialistų bendradarbiavimas, šeimų noras priimti specialistų pagalbą	<...> Vertinama pagal tai, ar šeimai padėjo pagalbos plane išsikelti uždaviniai, ar jie buvo įgyvendinti. Ne visada atvejo vadyba būna efektyvi, bet pasitaiko nedažnai. Manau, kad specialistų bendradarbiavimas turi reikšmės atvejo vadybos proceso efektyvumui. <...> (A), <...> Efektyvumas matosi, jei šeimos situacija yra gerėjanti, šeima noriai priima pagalbą, kuri yra tinkamai šiai šeimai paskirta. <...> (B), <...> Skalėje EQUASS. <...> Ne. <...> Turi ir labai didelę. <...> (C), <...> Kai matomas pokytis šeimoje, apžvelgia pagalbos planą <...> Ne. <...> Taip. <...> (E), <...> Manyčiau atvejo vadybos procesas yra daug efektyvesnis, nei įprastinių socialinių paslaugų teikimas šeimoms. Suburtos specialistų komandos bendradarbiavimas teikiant atvejo vadybos paslaugas yra atvejo vadybos proceso pagrindas. <...> (G), <...> Taip, atvejo vadybos procesas išties yra efektyvesnis nei įprastas socialinių paslaugų teikimas. Specialistų komandos bendradarbiavimo dėka, užtikrinamas atvejo vadybos proceso įgyvendinimo tikslingumas ir efektyvumas. <...> (H), <...> Atvejo vadybos procesas yra pakankamai efektyvus ir padeda efektyviai išspręsti šeimų problemas. Atvejo vadybos proceso efektyvumą užtikrina suburtos komandos bendradarbiavimas ir bendrų pagalbos šeimai tikslų siekimas. <...> (I), <...> Atvejo vadybos procesas pasižymi tikslingumu ir efektyvumu, o tinkamai parinkta specialistų komanda bei jos bendradarbiavimas, padeda užtikrinti atvejo vadybos proceso efektyvumą. <...> (Y).
Atvejo vadybos procese nedalyvauja	<...> Kadangi aš atvejo vadybos proceso neorganizuojau, tai negaliu atsakyti į šią klausimą. Tačiau galiu pakomentuoti, kaip man atrodo ir ką ten galiu pastebėti, dirbant socialinį darbą. Manau, kad atvejo vadyba buvo efektyvi, kai pirmo posėdžio metu šeimai yra sudaromas pagalbos planas ir sekančio posėdžio metu šeima būna įvykdžiusi visus įsipareigojimus ir buvusi krizinė situacija yra beveik dingusi arba ji negilėja. Specialistų bendradarbiavimas turi didžiulę reikšmę, nes tai lemia reikiamų paslaugų prieinamumą, jų gavimo greitumą, informacijos dalinimusi. <...> (D), <...> Klausti atvejo vadybininko. <...> (J).

Atlikus informantų nuomonės apie atvejo vadybos proceso efektyvumą, sprendžiant šeimų problemas bei atvejo vadybos specialistų bendradarbiavimo efektyvumą vertinimą, buvo nustatyta, kad siekiant užtikrinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą, numatomi pagalbos plano uždaviniai, taikomas specialistų bendradarbiavimas, vertinamas šeimos noras priimti specialistų pagalbą (8), ir tik keletas informantų pažymėjo, kad negali pateikti tikslios nuomonės, nes atvejo vadybos procese nedalyvauja (1). Taigi didžioji dalis informantų pažymėjo, kad atvejo vadybos proceso efektyvumas grindžiamas šeimų noru priimti specialistų pagalbą. Powell, Daniels (2016) pažymi, kad atvejo vadybos proceso efektyvumo vertinimas yra reikšmingas, nes jis padeda nustatyti, ar atvejo vadybos proceso įgyvendinimo metu buvo pasiekti numatyti rezultatai bei ar nereikia koreguoti atvejo vadybos proceso plano ir toliau tęsti atvejo vadybos proceso teikimą.

Interviu metu buvo siekiama nustatyti informantų nuomonę apie metodus, siūlomus KSPS (Kauno socialinės paramos skyriaus), šeimoms. Atlikus interviu rezultatų analizę, buvo išskirtos šešios subkategorijos, padedančios nustatyti informantų nuomonę apie metodus, siūlomus KSPS šeimoms: gaunamos tokios pat paslaugos, kaip ir prieš atvejo vadybą; psichologo konsultacijos; individualus planas; standartiniai atvejo vadybos metodai; nustatomos atvejo vadybos paslaugų

gavėjos: visos šeimos / tik II ir III rizikos lygiui priskiriamos šeimos; atvejo vadybos paslaugų teikimo metų nustatomas vaikų atėmimo dažnumas iš II ir III rizikos lygio šeimų ir taikomos išimtyms bei sudaromos galimybės, po atvejo vadybos proceso, vaikus grąžinti iš globos institucijų / globėjų atgal į šeimas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Informantų nuomonė apie metodus, siūlomus KSPS šeimoms

<i>Subkategorija</i>	<i>Patvirtinantys teiginiai</i>
Gaunamos tokios pat paslaugos, kaip ir prieš atvejo vadybą	<...> Šeima gauna tokias pačias paslaugas, kaip ir prieš AV, gal paminėčiau, kad dabar šeima yra labiau įtraukiama į pagalbos šeimai planavimą. <...> (A),
Psichologo konsultacijos	<...> Psichologo konsultacijos. Soc. darbuotojo pagalba, nukreipimas į medikus dėl alkoholio vartojimo. <...> (B), <...> Mes siūlome tokias socialines paslaugas - psichologo pagalba, mediacija, pozityvios tėvystės kursai, AA grupės. <...> (D), <...> Psichologo, RPLC, mediatoriaus, pozityvios tėvystės kursai ir t.t. <...> (E),
Individualus planas	<...> Individualiai pagal planą. <...> (C), <...> Atvejo vadybos metodai parenkami individualiai, kiekvienai šeimai. <...> (I), <...> Atvejo vadybos metodai nustatomi ir tikslingai taikomi, atsižvelgiant į kiekvienos šeimos socialinius poreikius. <...> (Y).
Standartiniai atvejo vadybos metodai	<...> Paskutiniu metu buvo bendrosios. <...> (J), <...> Taikomi bendrieji atvejo vadybos metodai. <...> (G), <...> Standartizuoti atvejo vadybos metodai. <...> (H).
Atvejo vadybos paslaugų gavėjos: visos šeimos / tik II ir III rizikos lygiui priskiriamos šeimos	<...> Visoms <...> (A), <...> Visoms, kurios susiduria su socialine rizika ir jiems reikalinga pagalba. <...> (B), <...> Taip, ne visoms. <...> (C), <...> Atvejo vadyba taikoma visoms šeimoms, kurios gauna socialines paslaugas. <...> (D), <...> Taip. <...> (E), <...> Ne visoms. <...> (J), <...> Taip, visoms. <...> (G), <...> Ne visoms. <...> (H), <...> Visoms. <...> (I), <...> Ne visoms. <...> (Y).
Atvejo vadybos paslaugų teikimo metu, vaikų atėmimo dažnumas iš II ir III rizikos lygio šeimų, taikomos išimtyms ir sudaromos galimybės po atvejo vadybos proceso, vaikus grąžinti iš globos institucijų / globėjų atgal į šeimas	<...> Tai nėra dažni atvejai, kiekviena situacija yra individuali. Šeimai sudaromos visos sąlygos, susigrąžinti vaiką į šeimą ir jai siūloma pagalba. <...> (A), <...> Yra tik 1 ir 2 grėsmės lygiai. Vaikai niekada nebūna ATIMAMI iš tėvų, tai neteisingas termino vartojimas. VTAS gali paimti vaikus iš jiems nesaugios aplinkos ar kreiptis į teisną dėl leidimo paimti vaiką iš jo atstovų. <...> (B), <...> Ne. <...> Ne. <...> Įvykdžius įsipareigojimus. <...> (C), <...> Pasitaikė nedažnai, buvo tik vienas atvejis iš mano darbo patirties. <...> (D), <...> Ne. <...> Ne. <...> Jei vykdo įsipareigojimus ir yra motyvuoti spręsti savo problemas. <...> (E), <...> Klausti VVTAIT specialistų. <...> (J), <...> Dažniausiai pasireiškia I ir II grėsmės lygiai. Vaikai paimami iš šeimų dažniausiai laikinai ir gali būti negrąžinami į šeimą dėl joje nevykstančių socialinių pokyčių bei perduodami po teismo sprendimo globėjams. Jeigu šeimoje po atvejo vadybos proceso įvyksta žymūs teigiami pokyčiai, tokiais atvejais yra galimybė, kad vaikai bus grąžinti į šias šeimas. <...> (G), <...> Kartai būna, kad vaikai atimami iš šeimų bei teismo sprendimu atiduodami globėjams, tačiau neretai po atvejo vadybos proceso, vaikai atgal grįžta į šias šeimas. <...> (H), <...> Taip, kartais pasitaiko atvejų, kai vaikus siekiant apsaugoti nuo patiriamo smurto, tenka atiduoti į globos institucijas, tačiau po atvejo vadybos proceso, didžioji dalis vaikų atgal grįžta į šeimą. <...> (I), <...> Būna atvejų, kai vaikai, siekiant užtikrinti saugesnę aplinką, laikinai perkeliama į globos namus, o vėliau jie grįžta atgal į šeimą. <...> (Y).

Įvertinus informantų nuomonę apie metodus, siūlomus „X“ centro šeimoms, didžioji dalis informantų pažymėjo, kad teikiamos psichologo konsultacijos (3), rengiamas individualus planas (3), teikiami standartiniai atvejo vadybos metodai (3), gaunamos tokios pat paslaugos, kaip ir prieš atvejo vadybą (1), atvejo vadybos paslaugų gavėjos: visos šeimos / tik II ir III rizikos lygiui priskiriamos šeimos (10), atvejo vadybos paslaugų teikimo metu vaikų atėmimo dažnumas iš II ir III rizikos lygio šeimų, taikomos išimties ir sudaromos galimybės po atvejo vadybos proceso, vaikus grąžinti iš globos institucijų / globėjų atgal į šeimas (10).

Interviu metu buvo siekiama nustatyti informantų nuomonę apie atvejo vadybos metodų taikymo privalumus ir trūkumus. Atlikus interviu rezultatų analizę, buvo išskirtos dvi subkategorijos, padedančios nustatyti informantų nuomonę apie atvejo vadybos metodų taikymo privalumus ir trūkumus: privalumai, trūkumai (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Informantų nuomonė apie atvejo vadybos metodų taikymo privalumus ir trūkumus

<i>Subkategorija</i>	<i>Patvirtinantys teiginiai</i>
Privalumai	<...> Paslaugos yra koordinuotos, pagalbos procesas ir visa jo eiga yra aiški. Įtraukiama daugiau pagalbos šeimai teikėjų. <...> (A), <...> Labiau koordinuotas ir prižiūrimas soc. paslaugų teikimas ir efektyvumas šeimai. <...> (B), <...> Nežinau. <...> (C), <...> Specialistų bendradarbiavimas, pagalbos plano sudarymas, nuolatinis pagalbos plano peržiūrėjimas, aiškūs ir konkretūs įsipareigojimai su atsakingais asmenimis. <...> (D), <...> Įsitraukia daugiau specialistų. Efektyvesnė ir kokybiškesnė pagalba. <...> (E), <...> Pasiskirstė darbo krūvis, mažiau įtampas, nesu viena su šeimų problemomis, galiu pasitarti. <...> (J), <...> Atvejo vadybos paslaugos yra tikslinės ir struktūruotos, padedančios užtikrinti pagalbos šeimoms efektyvumą. <...> (G), <...> Atvejo vadybos paslaugų teikimo procesas apibrėžtas etapais, tai padeda užtikrinti atvejo vadybos metu taikomų metodų įgyvendinimo efektyvumą. <...> (H), <...> Atvejo vadybos procesas pasižymi tokiais privalumais: padeda nustatyti šeimos problemas, suburti kompetentingų specialistų komandą, parinkti tinkamus atvejo vadybos metodus, įvertinti atvejo vadybos proceso metu pasiektus rezultatus bei nustačius atvejo vadybos proceso neefektyvumą, numatyti metodus, padėsiančius pagerinti atvejo vadybos proceso efektyvumą. <...> (I), <...> Pagrindiniai atvejo vadybos proceso privalumai yra etapai ir jų įgyvendinimo efektyvumo vertinimas. <...> (Y).
Trūkumai	<...> Trūksta bendradarbiavimo tarp specialistų, pasidalinimo informacija. <...> (A), <...> Atvejų vadybininkų kompetencijos tobulinimas, nes ne visi geba savarankiškai prižiūrėti šeimoms soc. paslaugų teikimą ir jo efektyvumą, dažnai kyla klausimų, nes nežinoma, ką vienoje ar kitoje situacijoje daryti, kaip ją suvaldyti, trūksta esminių žinių apie VTAS funkcijas ir galimybes padėti tokioms šeimoms <...> (B), <...> Nežinau. <...> (C), <...> Trūksta didesnio bendradarbiavimo, specialistų nuoširdaus noro padėti šeimai, greitesnių terminų sulaukti laiškų. Taip pat reiktų daugiau atvejo vadybininkų, kad sumažėtų darbo krūvis. <...> (D), <...> Daug neaiškumų šioje srityje, nėra tikslaus apibrėžtumo ir t.t. <...> (E), <...> Atvejo vadybos procese man labai trūksta vaiko nuomonės: kaip jis jaučiasi šeimoje, ko norėtų, kas gerai, kas galėtų būti kitaip. <...> (J), <...> Kartais trūksta bendradarbiavimo tarp atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų, todėl atvejo vadybos procesas būna mažiau efektyvesnis. <...> (G), <...> Manau atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų kompetencijų trūkumas, nes atvejo vadybos procesas buvo pradėtas tik neseniai įgyvendinti, todėl trūksta kai kurių žinių. <...> (H), <...> Atvejo vadybos proceso įgyvendinimo trūkumai gali išryškėti tada, kai netinkamai parenkama specialistų komanda. <...> (I), <...> Atvejo vadybos proceso įgyvendinimo trūkumai gali pasireikšti, nenustačius visų

	šeimos problemų, netinkamai parenkant specialistų komandą bei nevertinant atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumo. <...> (Y).
--	---

Įvertinus informantų nuomonę apie atvejo vadybos metodų taikymo privalumus ir trūkumus, didžioji dalis informantų pažymėjo, kad privalumais laikomi – atvejo vadybos metodai, jų etapų laikymasis ir specialistų komandos bendradarbiavimas (10), informantai pateikė tokius trūkumus – bendradarbiavimą tarp specialistų (9) ir netinkamas specialistų pagalbos parinkimas (1).

Interviu metu buvo siekiama sužinoti siūlymus, skirtus pagerinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą ir kompleksiskumą, dirbant su šeimomis. Atlikus interviu rezultatų analizę, buvo iškirtos keturios subkategorijos, įvertinti informantų pateiktus siūlymus, skirtus pagerinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą ir kompleksiskumą, dirbant su šeimomis: atvejo vadybininkų mokymų organizavimas, kompetencijų tobulinimas; išsamesnės informacijos teikimas bei prieinamumas; šeimų problemų nustatymas, vertinimas ir sprendimo efektyvumo užtikrinimas; nieko keisti nereikia (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Informantų siūlymai, skirti pagerinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą ir kompleksiskumą, dirbant su šeimomis

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Taikomas atvejo vadybininkų mokymų organizavimas, kompetencijų tobulinimas	<...> Mokymų visiems pagalbos specialistams apie AV. <...> (A), <...> Atvejo vadybininkų kompetencijų tobulinimas, socialinių paslaugų centro socialinių paslaugų išplėtimas ir produktyvus taikymas. <...> (B), <...> Kompetencijos žinių tobulinimo. <...> (C), <...> Atvejo vadybos specialistų mokymas. <...> (G), <...> Atvejo vadybos specialistų komandos kvalifikacijos kėlimas. <...> (H).
Išsamesnės informacijos teikimas bei prieinamumas	<...> Kad būtų galima informaciją sužinoti telefonu, ne visada reikėtų rašyti kitiems specialistams raštu. <...> (D), <...> Paslaugų daugiau ir prieinamų. <...> Bendradarbiavimo <...> (E).
Šeimų problemų nustatymas, vertinimas ir sprendimo efektyvumo užtikrinimas	<...> Šeimos problemų nustatymas bei jų įvairiapusis vertinimas, tinkamas atvejo vadybos specialistų komandos parinkimas, taikoma ankstyva intervencija. <...> (I), <...> Siekiant padidinti atvejo vadybos proceso efektyvumą, siūlytina išsamiai vertinti šeimų problemas, tinkamai parinkti atvejo vadybos specialistų komandą bei atvejo vadybos proceso metu periodiškai vertinti proceso taikymo efektyvumą, vykdyti ankstyvą intervenciją. <...> (Y).
Nieko keisti nereikia	<...> Atvejo vadyba dar tik įsivaiduoja, tad kol kas nieko keisti nereikia. Palikim tai ateičiai. <...> (J).

Įvertinus informantų siūlymus, skirtus pagerinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą ir kompleksiskumą, dirbant su šeimomis, didžioji dalis informantų pažymėjo, kad privalo būti taikomas atvejo vadybininkų mokymų organizavimas, kompetencijų tobulinimas (3), išsamesnės informacijos teikimas bei prieinamumas (2), šeimų problemų nustatymas, vertinimas ir sprendimo efektyvumo užtikrinimas bei ankstyvosios intervencijos taikymas (2), ir vienas iš informantų pažymėjo, kad nieko keisti nereikia (1).

Apibendrinant interviu rezultatus galima teigti, kad didžioji dalis informantų, šeimoms, patiriančioms riziką, priskiria tas šeimas, kuriose pasireiškia tokie rizikos veiksniai, kaip grėsmė vaiko sveikatai bei vystymuisi, pasireiškiantys neigiami socialiniai santykiai šeimose, blogėjanti vaikų emocinė būseną, neefektyvus vaiko priežiūros organizavimas, nepalankios gyvenimo sąlygos, nepriežiūra. Interviu metu buvo nustatyta, kad ne visoms II ir III rizikos lygio šeimoms gali būti taikomos atvejo vadybos paslaugos, o tais atvejais, kai šioms šeimoms teikiami atvejo vadybos metodai ir paimami vaikai, po atvejo vadybos proceso, vaikai dažnai grąžinami į šeimą, nustačius, kad rizikos lygis sumažėjo. Interviu metu informantai pateikė metodus, kuriuos „X“ centras taiko šeimoms: psichologo konsultacijos, sudaromas individualus pagalbos planas, taikomi

standartiniai atvejo vadybos metodai. Atsižvelgiant į šiuos veiksnus, informantai pažymėjo, kad surinkus informaciją apie šeimoje pasireiškiančias problemas, nustatomas šeimos pagalbos gavimo poreikis ir buriama specialistų komanda, padėsianti spręsti šios šeimos problemas. Tačiau interviu metu buvo nustatyta, kad šeimos nenoriai dalyvauja atvejo vadybos procese, joms trūksta motyvacijos. Atsižvelgiant į tai, šeimoms, kurioms nustatytas 1 ir 2 rizikos lygiai, taikomas privalomas dalyvavimas atvejo vadybos procese. Interviu metu buvo nustatyta, kad atvejo vadybos proceso organizavimas dažniausiai atliekamas griežtai laikantis atvejo vadybos numatyto plano ir jo etapų, tačiau kartais pasitaiko atvejų, kai šeima buvo pajėgi pati savarankiškai užtikrinti vaiko teises arba kai vaikai, pasireiškiant aukštam rizikos lygiui, siekiant juos apsaugoti, perduodami į globos institucijas. Interviu metu buvo nustatyta, kad didžioji dalis informantų pastebi atvejo vadybos ir socialinio darbo skirtumus, išskirdami kitokią atvejo vadybos paslaugų struktūrą, teikimo bei organizavimo tvarką. Interviu metu buvo nustatyta, kad teikiant atvejo vadybos procesą, pageidautų turėti daugiau žinių bei norėtų geresnio atvejo vadybos proceso komandos bendradarbiavimo, norėtų, kad atvejo vadybos paslaugos būtų labiau koordinuotos ir būtų prižiūrimos didesnio atvejo vadybos specialistų skaičiaus. Interviu metu buvo nustatyti atvejo vadybos privalumai (atvejo vadybos metodai, jų etapų laikymasis ir specialistų komandos bendradarbiavimas), informantai pateikė tokius trūkumus (bendradarbiavimą tarp specialistų ir netinkamas specialistų pagalbos parinkimas). Interviu metu informantai pateikė siūlymus, skirtus pagerinti atvejo vadybos proceso taikymo efektyvumą ir kompleksiskumą, dirbant su šeimomis, didžioji dalis informantų pažymėjo, kad privalo būti taikomas atvejo vadybininkų mokymų organizavimas, kompetencijų tobulinimas, išsamesnės informacijos teikimas bei prieinamumas, šeimų problemų nustatymas, vertinimas, efektyvumo užtikrinimas ir ankstyvosios intervencijos procesų taikymas.

IŠVADOS

1. Atvejo vadybos tikslas ir uždaviniai yra nukreipti rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai, ir vaikams tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaikų ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko saugumą, jo interesus, ir tik išnaudojus visas galimybes padėti šeimai ir vaikui, šiai pagalbai nepavykus, paimiti vaiką iš šeimos ir jam nustatyti globą (rūpybą). Atvejo vadybos teikimas apima šias funkcijas: informavimas, advokatavimas, išteklių paieška ir kūrimas, paslaugų teikimas, krizių intervencija.

3. Atlikus interviu metu „X“ centro atvejo vadybos procesą, buvo nustatyta, kad „X“ centre dažniausiai taikomas standartizuotas atvejo vadybos procesas, tačiau pasitaiko išimčių, kai atvejo vadybos procesas nutraukiamas anksčiau laiko, nustatius, kad būtina kuo greičiau vaikus atiduoti globai ar tada, kai nustatoma, jog šeima taikant įvairius į resocializaciją nukreiptus mokymo būdus, pati galės palankiai socialiai funkcionuoti be atvejo vadybos proceso gairių taikymo. Interviu metu buvo nustatyta, kad šeimos dažniausiai nenoriai dalyvauja atvejo vadybos procese, joms trūksta motyvacijos. Interviu metu buvo nustatyta, kad teikiant atvejo vadybos procesą, informantai pageidautų turėti daugiau žinių bei norėtų geresnio atvejo vadybos proceso komandos bendradarbiavimo, norėtų, kad atvejo vadybos paslaugos būtų labiau koordinuotos ir būtų prižiūrimos didesnio atvejo vadybos specialistų skaičiaus. Interviu metu buvo nustatyti atvejo vadybos privalumai (atvejo vadybos metodai, jų etapų laikymasis ir specialistų komandos bendradarbiavimas), informantai pateikė tokius trūkumus (bendradarbiavimą tarp specialistų ir netinkamas specialistų pagalbos parinkimas).

LITERATŪRA

1. Anastas, J. W., Clarc, E. J. (2013). *Social Work Case Management*. National Association of Social Workers. UK.
2. Ballew, J. R., Mink, G. (2015). *Case Management in Social Work: Developing the Professional Skills Needed for Work With Multiproblem Clients*. 2nd edition. Politic and Social Sciences. UK.
3. Brand, S. (2015). *Scope of Social Work Practice. Case Management and Care Coordination*. Australian Association of Social Workers. UK.
4. Boehm, A., Stakles, L. H. (2012). *The Functions of the Social Worker in Empowering. The Voices of Consumers and Professionals*. Social Work. Vol. 47.
5. Bronstein, L. R., Gould, P., Berkowitz, S. A., James, G. D., Marks, K. (2015). *Impact of a Social Work Care Coordination Intervention on Hospital Readmission: A Randomized Controlled Trial*. Social Work.
6. Carter, J., Zawalski, S., Sminkey, P., Christopherson, B. (2015). *Assessing the whole person: Case managers take a holistic approach to physical and mental health*. *Professional Case Management*. UK. 20(3), 140-146.
7. Challis, D. (2015). *Case management: problems and possibilities*. *Reader in Social Work and Social Care and Assistant Directos*. Canterbury: University of Kent.
8. Demoratz, M. (2018). *The Social Worker Case Manager*. *Owning the Psychosocial Issues*. Volume 23. Issue 4. p. 228 – 230.
9. Green, A. H. (2013). *Child sexual abuse: immediate and long-term effects and intervention*. *Journal of American Academy of Child Adolescent Psychiatry*. Vol. 32.
10. Gursansky, D., Kennedy, R., Camilleri, P. (2012). *The practice of case management: Effective strategies for positive outcomes*. Allen & Unwin. UK.
11. Gvaldaitė, L., Atas, A., Giknienė, N., Zbarauskaitė, A. (2012). *Šeima: problemų šaltinis ar ištekliai? Socialinės pagalbos šeimai galimybės*. Vilnius, 2012.
12. Frankel, A. J. (2012). *Case Management: an introduction to concepts and skills*. 3d edition. York: New York University.

13. Malinauskas, R. (2011). *Rizikos grupės vaikų socialiniai įgūdžiai*. Kaunas: LKKA.
14. McLaughlin-Davis, M. (2018). *The Integrated Case Management Program: Essential for Today's Case Manager*. US. Volume 23. Issue 3.
15. Owen, M., Commons, D. (2012). *Reflections of Worker's Compensation Case Manager*. The Heart Beato f Case Management. Volume 17. Issue 4, p. 188 – 190.
16. Powell, S. K., Daniels, S. R. N. (2016). *The Once Future Case Manager*. Professional Case Management. Volume 21. Issue 5. p. 213 – 216.

THE IMPORTANCE OF CASE MANAGEMENT PROCESS TO FAMILIES

ŽIVILĖ ADOMAVIČIENĖ

Kolping University of Applie Sciences

Advisor lect. E. Darulienė

SUMMARY

2018 the number of families in Lithuania increased by 6.3% compared to 2017. In these families, special attention must be paid to children, providing case management techniques, with the involvement of a case manager and a team of professionals. The nature of the case manager's work takes the form of planning and coordinating the aid process, helping to ensure that different authorities are involved in the aid process and collaborate to ensure timely and effective resolution of families.

During the „X“ center case management process, it was found that the „X“ center uses a standardized case management process, but there are exceptions when the case management process is terminated prematurely due to the need to bring children into custody as soon as possible. When it is determined that the family, through a variety of re-socialization-oriented training methods, will be able to function socially without resorting to case management process guidelines. Interviews revealed that families were often reluctant to participate in case management and lack motivation. During the interviews, it was found that the case management process would like to have more knowledge and better collaboration between the case management team and the case management services would be more coordinated and monitored by a larger number of case management professionals. During the interviews, the advantages of case management (case management methods, adherence to their stages and cooperation of the team of professionals) were identified, and the informants presented the following disadvantages (cooperation between specialists and inappropriate selection of specialist help).

STUDENTŲ PSICHOEMOCINĖ SAVIJAUTA STUDIJŲ PROCESĖ

SIMONA ASTASEVIČIŪTĖ

Kolpingo kolegija

Vadovė lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Lietuvos aukštosiose mokyklose kiekvienais metais daugėja studentų, turinčių psichologinių problemų, todėl išaugo susidomėjimas jų psichine sveikata. Dėl akademinio streso gali padaugėti psichologinių problemų, tokių kaip užsitęsusi bloga nuotaika, depresija, padidėjęs nerimo lygis, o tai gali turėti neigiamą poveikį akademiniams rezultatams. Straipsnio tikslas – apžvelgti studentų psichoemocinę savijautą, išanalizuoti atliktus mokslinius tyrimus. Tyriamajame darbe pateikiami Kauno miesto kolegijų studentų apklausos rezultatai ir apibendrintos išvados.

Raktiniai žodžiai: studentai, stresas, depresija, psichoemocinė savijauta.

IVADAS

Studijos, tai naujas etapas jauno žmogaus gyvenime, lydimas daugybės pokyčių: studijų pradžia, gimtųjų namų palikimu, atsakomybės ir savarankiškumo įgijimu. To pasekmė – padidėjęs nerimas ir įtampa. Lietuvos aukštosiose mokyklose kiekvienais metais daugėja studentų, turinčių psichologinių problemų, todėl išaugo susidomėjimas jų psichine sveikata. Dėl akademinio streso daugėja psichologinių problemų: užsitęsusi bloga nuotaika, depresija, padidėjęs nerimo lygis, o tai turi neigiamą poveikį akademiniams rezultatams. Pagal PSO, psichikos sveikata – tai gera emocinė ir dvasinė savijauta, kuri leidžia susidoroti su įvairiais gyvenimo iššūkiais, patirti džiaugsmą ir įveikti blogas emocijas. (PSO, 2004) Remiantis atliktais moksliniais tyrimais, dažniausiai studentai patiria padidėjusį nerimo lygį, stiprų stresą, užsitęsusią blogą nuotaiką, bei susiduria su depresija. Vienas dalis studentų geba įveikti iššūkius studijų metu, gaunant iš to patirties, o kita dalis patiria daug neigiamų išgyvenimų, kurie lemia blogą emocinę savijautą. (Jonušienė, 2014).

Tyrimo problema. Studijuojantys asmenys susiduria su daugybę neigiamų veiksnių įtakančių jų psichoemocinę savijautą. „Jie patiria įvairius stresus: emocinį (kai išoriniai ir vidiniai konfliktai sutrikdo pusiausvyrą), informacinį (kai turi suprasti daug sudėtingos informacijos arba negauna reikalingos informacijos), laiko (kai neaiški situacijos trukmė ar stokojant laiko darbams atlikti), socialinį (jį sukelia atsiskyrimas, ypač nuo svarbių žmonių)“ (Jackevičienė, 2012, p.16). Galima teigti, kad padidėjęs nerimas, stresas, nervingumas gali turėti įtakos akademiniams rezultatams, asmeniniam gyvenimui ir taip pat sukelti psichologinius sutrikimus.

Straipsnio objektas – studentų psichoemocinė savijauta studijų procese.

Straipsnio tikslas - atskleisti studentų psichoemocinę savijautą studijų procese.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti studentų psichikos sveikatos ypatumus Lietuvoje.
2. Apibūdinti studentų psichoemocinę savijautą lemiančius veiksnius.
3. Įvertinti psichoemocinę savijautą studentų tarpe.

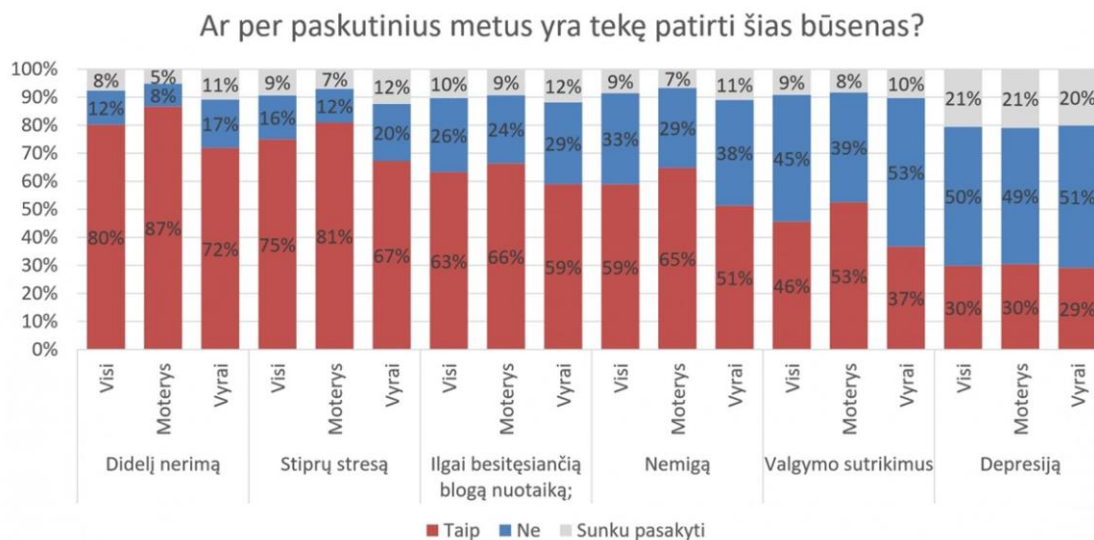
Darbo rengimo metodai: mokslinių šaltinių analizė, studentų anketinė apklausa, anketinė duomenų analizė.

LIETUVOS STUDENTŲ PSICHIKOS SVEIKATOS YPATUMAI

Remiantis Lietuvos sveikatos mokslų universiteto studentų psichikos sveikatos ypatumų tyrimu (2014), galima teigti, kad studentų psichikos sveikata vidutiniška: beveik dešimtadaliui (6 proc.) tirtųjų buvo būdingas didelis depresiškumas, nerimas, stresas ir neviltis. Dešimtadalis (10 proc.) tiriamųjų nurodė bandę save žaloti, o 15 proc. per pastaruosius metus turėjo savižudiškų

polinkių. Vaikinų ir merginų psichikos sveikatos būklė skyrėsi: merginoms dažniau buvo būdingas didelis depresiškumas, nerimastingumas, stresas, savižudiški polinkiai ir neviltis, tuo tarpu vaikinai dažniau buvo patenkinti įvairiais savo gyvenimo aspektais, tačiau jie dažniau rūkė, vartojo alkoholį, agresyviai elgėsi. 2006–2007 m. ASU atlikto tyrimo duomenimis, gera ir puikia emocine sveikata įvairiuose fakultetuose gali pasigirti tik apie 70–80 proc. studentų.

Apie studentų patiriamus sunkumus liudija Lietuvos Studentų Sąjungos 2017 metais atliktas tyrimas „Socialinė dimensija“. Tyrimas vyko nuo 2017m. gruodžio iki 2018m. sausio, jo metu apklausti 2806 aukštųjų mokyklų studentai, atrinkti atsitiktine tvarka. Tyrimas susidėjo iš trijų dalių: pirma - apie finansines studentų problemas ir užimtumą, antra - apie būstą studijų metu ir trečia - apie studentų psichinę sveikatą. : pirma - apie finansines studentų problemas ir užimtumą, antra - apie būstą studijų metu ir trečia - apie studentų psichinę sveikatą. Kaip parodė apklausa, patiria finansinių sunkumų, dauguma studentų finansiškai priklausomi nuo tėvų ar artimųjų paramos, o kita dalis iš darbo užmokesčio, stipendijų 62 proc. studentų. Kaip parodė tyrimas, studentai jaučia ištis didelių nerimą, stiprų stresą, ilgai besitęsiančią blogą nuotaiką. Net trečdalis studentų teigė patiriantys depresiją. (žr. 1 pav.)

1 pav. Lietuvos Studentų Sąjungos 2017 atliktas tyrimas „Socialinė dimensija“

Remiantis Lietuvos Studentų Sąjungos 2017 atlikto tyrimo „Socialinė dimensija“ rezultatais, galima teigti, jog dažniausiai studentai patiria padidėjusį nerimo lygį, stiprų stresą, užsitęsusią blogą nuotaiką, depresiją, darbo ir poilsio režimo disbalansas, tai rizikos veiksniai, kurie turi įtakos studentų psichikos sveikatai ir gerovei.

STUDENTŲ PSICHOEMOCINĘ SAVIJAUTĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI

Savarankiškumo pradžia, kasdieniai rūpesčiai, nesaugumo pojūtis, socialinės problemos, įtemptas darbas, nuolatinis skubėjimas, aukšti akademiniai reikalavimai įtakoja studentų psichikos sveikatą. Studentai, socialinė grupė, kuri yra visuomenės ateitis. Studijuojantys asmenys didžiąją savo laiko skiria mokymuisi, daugelis studijas derina su darbu, dėl didelio krūvio ir mažo poilsio, kenčia ne tik fizinė sveikata, bet nemaža žala daroma ir psichinei sveikatai. Aukštosios mokyklos studentams suteikia įvairiausių galimybių tobulėti, realizuoti savo sugebėjimus, augti kaip asmenybei, bet taip studentai susiduria su aukštais akademiniiais reikalavimais, finansiniu nepriteklumi, o tai sukelia studentams padidėjusį stresą bei nerimą, kurie turi įtakos akademiniams rezultatams (Sapranavičiūtė, 2010). Dalis autorių mano, kad studijų pobūdis ir

akademiniis krūvis yra svarbiausia emocinių bei miego sutrikimų priežastis. Egzaminai, poilsio disbalansas, kiti stresiniai įvykiai gali išprovokuoti užtęsusią blogą psichoemocinę savijautą, kaip įtampa, nerimas, stresas, depresija, kurie turi įtakos studentų socialiniam gyvenimui bei mokymosi rezultatams. Viena aktualiausių problemų yra stresas, kuris atsiranda dėl įvairių veiksnių. Maži stresiniai įvykiai stimuliuoja, skatina veikti iki tol, kol jie tampa nebekontroliuojami ir užtęsia per ilgai. Tuomet atsiranda miego ir valgymo sutrikimai, psichotropinių medžiagų vartojimas, žmogus jaučiasi pavargęs ir sutrikęs, prarandamas emocinis ir socialinis stabilumas, lydi nesaugumo jausmas, o tai lemia blogą psichinę ir fizinę sveikatą (Dudaitė ir Ustilaitė, 2014). Tapimo ir buvimo studentu procesai neatsiejami nuo daugybės pokyčių per ganėtinai trumpą laikotarpį. Visų pirma studentams, susiduriantiems su daugybe egzaminų, nuolat kyla psichologinės sveikatos problemų, patiriamų dėl didelio egzaminų streso. Kai stresas viršija studentų psichologinį krūvį, gali kilti psichologiniai sutrikimai, tokie kaip nerimas ir depresija. (Zhaoliang Li, 2018.) Kaip teigia Semoškaite (2018), jog didžioji dalis studentų patiria stresą, padidėjusią įtampą, depresijos simptomus. Viena didžiausių problemų yra stresas, kurį lemiantys veiksniai susiję su studijomis, tai didelis mokymosi krūvis, miego disbalansas, egzaminų ir atsiskaitymų keliamos baimės, baimė bei nerimas. Visi šie stresoriai turi įtakos ir kitoms studentų gyvenimo sritims – sveikatą, psichoemocinę savijautą, socialinius santykius.

Dažniausiai studentai išsako nusiskundimų dėl patiriamos įtampos, padidėjusio nerimo lygio, susidūrimo su depresija. Pagrindiniai rizikos veiksniai psichikos sveikatai ir gerovei yra ilgalaikė įtampa bei stresas, sveikatai nepalanki gyvensena, darbo ir poilsio režimo disbalansas. Viena didžiausių problemų yra stresas, kurį lemiantys veiksniai susiję su studijomis, tai didelis mokymosi krūvis, miego disbalansas, egzaminų ir atsiskaitymų keliamos baimės, kylanti baimė bei nerimas. Visi šie stresoriai turi įtakos ir kitoms studentų gyvenimo sritims – sveikatą, psichoemocinę savijautą, socialinius santykius. Stresas būna susijęs su akademinio krūviu, gyvenimo pasikeitimu prasidėjus studijoms. Perėjimas iš vidurinės mokyklos į aukštąją mokyklą dažnai lydi daug nerimo, o taip pat ir streso. Vykstantys pasikeitimai jauno žmogaus gyvenime pradėjus studijuoti, skiriasi nuo gyvenimo, kai mokėsi vidurinėje. Naujų draugų atsiradimas, egzaminai ir atsiskaitymai, finansiniai sunkumai, gimtųjų namų palikimas. Visi šie pasikeitimai studentų gyvenime, dažniausiai yra neigiamūs, pasireiškiantys rūpesčiais bei stresu, o tai gali įtakoti akademinis rezultatus (Šerkšnas, 2017).

STUDENTŲ PSICHOEMOCINĖS SAVIJAUTOS TYRIMAS

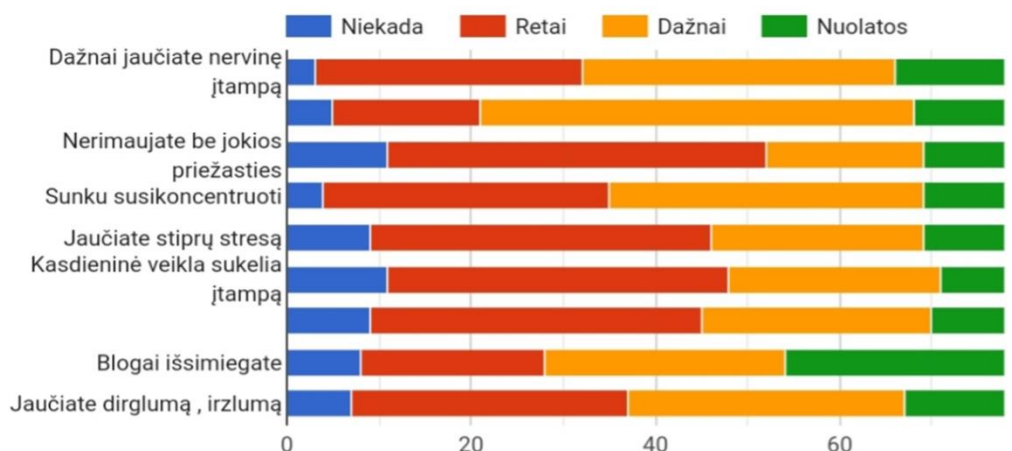
Tyrimo metodologija. Tyrimo tikslas – ištirti Kauno miesto kolegijos studentų psichoemocinę savijautą. Naudotas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Pateiktos anoniminės anketos apklausa. Ištirta svetainėje. Nuorodos į klausimynus respondentams išsiuntinės elektroniniu būdu. Apklausa vyko 2019 metų spalio mėnesį. Anketavimas buvo vykdomas laikantis anonimiškumo ir konfidencialumo principo, tyrimo duomenys pateikti apibendrintai. Respondentams buvo aprašytas tyrimo tikslas, uždaviniai, pateikta anketa.

Tyrimo rezultatai ir aptarimas.

Apklausoje dalyvavo 78 Kauno miesto kolegijų studentai: 39 pirmo kurso, 19 antro kurso, 20 trečio kurso studentų. Didžioji dalis studentų iki 25 metų amžiaus. Daugiau kaip pusė atsakiusiųjų studentų derina studijas su darbu. Visuomenės požiūris į tokį studentą, kuris dirba, geba puikiai suderinti studijas su darbu, užsidirbti ir išlaikyti save, išnaudoti produktyviai savo esamą laiką, bet visa tai turi ir minusų (Jonušienė, 2014).

Išanalizavus ir įvertinus atsakymus į klausimą apie studentų esamą savijautą, gauti rezultatai rodo vidutinišką psichoemocinę savijautą studentų tarpe. (žr. 2 pav.)

Apibūdinkite savo savijautą:

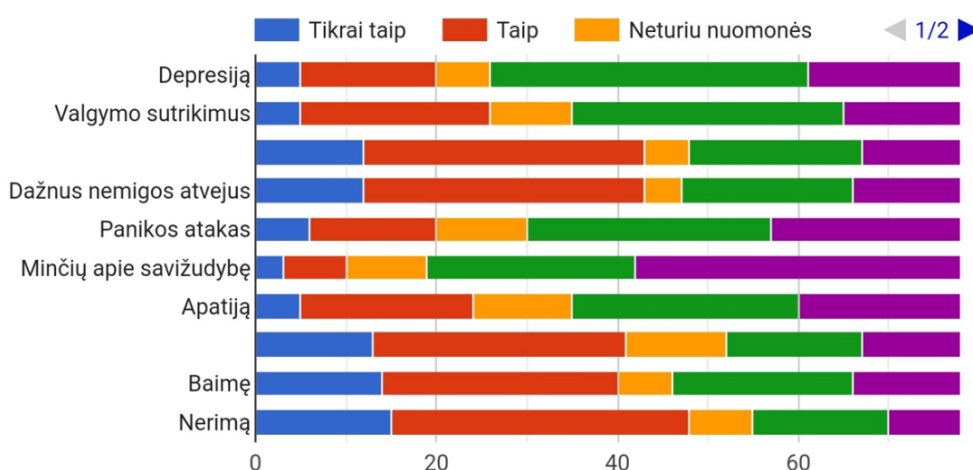

2 pav. Respondentų patiriama savijauta

Didžioji dalis apklaustųjų apibūdindami savo savijautą nurodė, jog jaučia nervinę įtampą, dirglumą, irzlumą. Mažesnė dalis respondentų nurodė, kad nerimauja be jokios priežasties, kasdieninė veikla sukelia įtampą, taip pat jaučia stiprų stresą.

Akademiniai krūviai, egzaminai ir atsiskaitymai tampa priežastimi streso atsiradimui bei blogai emociniai savijautai. Laiko trūkumas, tai viena dažniausia problema. Nemokėjimas tinkamai struktūruoti laiko, atsiradusi laiko nenuovoka, didelis užimtumas, mažai skiriama laiko poilsio, tuomet studentus lydi ir kiti negalavimai, kaip galvos skausmai, miego sutrikimai, bendras nuovargis, pablogėjusi nuotaika, kuri gali turėti įtakos depresijos požymių atsiradimui, o visa tai turi pasekmių jauno žmogaus gyvenimo kokybei. Studentai apklausoje pažymėjo, tai kaip per pastaruosius metus jautėsi, kokias psichologines problemas patyrė (žr. 3 pav.).

Ar per pastaruosius studijų metus patyrėte ?

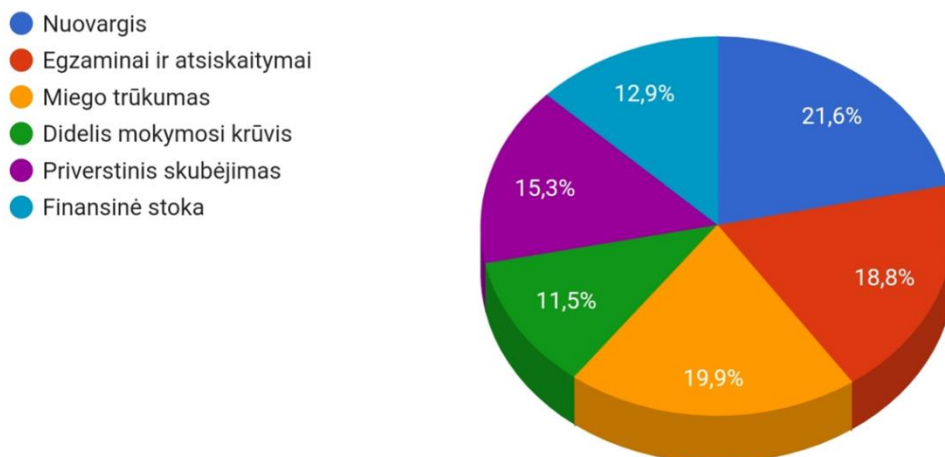

3 pav. Respondentų patirtos psichologinės problemos

Tyrimo rezultatai parodė, kad per pastaruosius studijų metus didžioji dalis respondentų patyrė ilgai besitęsiančią blogą nuotaiką, dažnus nemigus atvejus, baimę, nerimą, dėmesio koncentracijos pablogėjimą, valgymo sutrikimus. Mažesnė dalis apklaustųjų nurodė, jog patyrė depresiją, apatiją, panikos atakas ir nedaugeliui kilo minčių apie savižudybę.

Egzaminus ir atsiskaitymus studentai vertina, kaip vieną reikšmingiausių blogos emocinės savijautos rodikliu. Artėjant egzaminams ir atsiskaitymams studentus užklumpa baimės jausmas, dėl keliamų akademinių reikalavimų, tiek ir pačiam sau išsikeltų lūkesčių. Susidarę emociniai sunkumai gali trukdyti pasiekti gerų rezultatų. Anketinėje apklausoje studentai dažniausiai nurodė, kad egzaminai ir atsiskaitymai dažniausi veiksniai, kurie lemia jų emocinę savijautą. (žr. 4 pav.)

Veiksniai , kurie dažniausiai Jums sukelia blogą emocinę savijautą ?

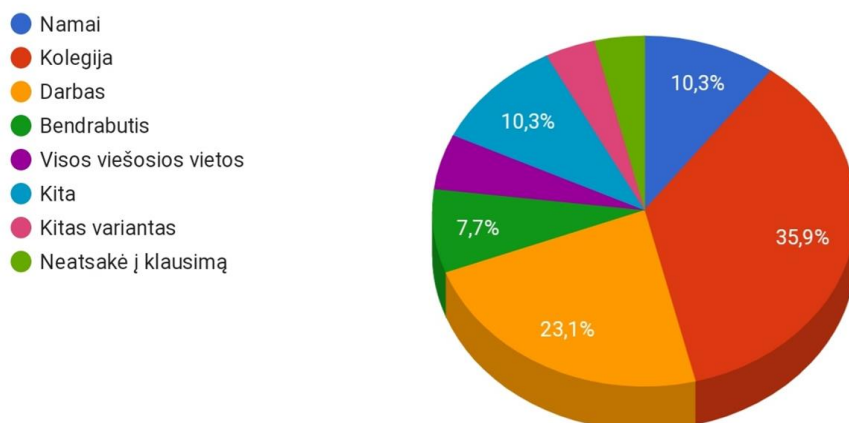
4 pav. Veiksniai dažniausiai sukeliantys blogą emocinę savijautą

Tyrimo rezultatai atskleidė studentų blogą emocinę savijautą lemiančius veiksnius. Nustatyta, kad nuovargis, miego trūkumas, priverstinis skubėjimas, egzaminai ir atsiskaitymai įtakoja studentų pablogėjusią emocinę savijautą.

Aukštosios mokyklos studentams suteikiama įvairiausių galimybių tobulėti, realizuoti savo sugebėjimus, augti kaip asmenybei, bet taip pat studentams tenka susidurti ir su aukštosios mokyklos reikalavimais, dažnai ir su finansiniais sunkumais, tai sukelia studentams padidėjusi stresą bei nerimą, kurie turi įtakos akademiniams rezultatams. (Sapranavičiūtė, 2010). Todėl

studentų nuomone būtent aukštojoje mokykloje jaučia nervinę įtampą. (žr. 5 pav.)

Vieta, kur dažniausiai jaučiate nervinę įtampą :

5 pav. Vieta, kur dažniausiai jaučiama nervinė įtampa

Tyrimas parodė, kad respondentai dažniausiai nervinę įtampą jaučia kolegijoje, darbe ir mažesnė dalis respondentų nurodė namus bei bendrąbutį.

Studentai pasižymintys prasta psichoemocine savijauta dažnai susiduria su prisitaikymo prie aukštosios mokyklos aplinkos sunkumais, susiduria su dideliu mokymosi krūviu. Stresas, nervinė įtampa, ilgai besitęsianti bloga nuotaika yra dažna problema studentų tarpe. Blogą psichoemocinę savijautą sukelia nervinė įtampa, miego trūkumas, priverstinis skubėjimas, nuolatinė įtampa ir studijos, kai laikomi egzaminai, vyksta atsiskaitymai. Bloga psichinė sveikata turi įtakos mokymosi kokybei.

IŠVADOS

1. Studentų psichikos sveikata yra aktuali problema aukštosiose mokyklose. Gera psichikos sveikata turi įtakos mokymosi kokybei, akademiniams rezultatams, socialiniams ryšiams. Tyrimo rezultatai parodė, kad blogą psichoemocinę savijautą sukelia miego stygius, nuovargis, atsiskaitymų keliamos baimės

2. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad Kauno miesto kolegijų studentams stresas, nervinė įtampa, ilgai besitęsianti bloga nuotaika yra dažna problema. Blogą psichoemocinę savijautą sukelia miego stygius, nuovargis, atsiskaitymų keliamos baimės. Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad didėjanti įvairių gyvenimo įvykių keliamą nervinę įtampą susijusi su mažėjančia studentų psichoemocine gerove.

REKOMENDACIJOS

- Studentų psichologinės gerovės tyrimo rezultatai galėtų padėti stiprinant bei palaikant studentų psichinę sveikatą.
- Studentus reikėtų tikslingai mokyti susiformuoti streso įveikos įgūdžius ir tai būtina daryti nuo mokymosi aukštojoje mokykloje pradžios.
- Svarbu viešinti informaciją psichikos sveikatos klausimais.
- Organizuoti seminarus ir grupines pratybas streso valdymo temomis.

LITERATŪRA

1. Aydin, G. (2017). Personal Factors Predicting College Student Success. *Eurasian Journal of Educational Research*, 69, 93-112.
2. Bagdonas, A., Jankauskienė, I. (2016). Mokymosi nesėkmės: nenoras mokytis, paskaitų nelankymas, mokymosi stresas. *Mokslo taikomieji tyrimai lietuvos kolegijose*, 12, 87-94. ISSN 1822-1068.
3. Bulotaitė, L., Pociūtė, B., Bliumas, R., Dovydaitytė, M. (2012). Socialinių mokslų Studentų psichologinės gerovės, patiriamo streso ir subjektyvaus sveikatos vertinimo sąsajos. *Visuomenės sveikta. Originalūs straipsniai*, 3(58), 85-92.
4. Dudaite, J., Ustilaitė, S. (2014). Mykolo romerio universiteto studentų patiriamo streso įveikos strategijos. *Socialinių mokslų studijos*, 6(3), 633–647. ISSN 2029–2244.
5. Jonušienė, D. (2014). Psichikos sveikatos problema studijų procese. *Tiltai*, 4, 115-125. ISSN 2351-6569
6. Lietuvos Studentų Sąjunga: Socialinės dimensijos tyrimas. (2017). Paimta 2019 10 15 iš Lietuvos Studentų Sąjungos tinklapio: <http://www.lss.lt/wp-content/uploads/2013/01/Soc-dimensijos-tyrimas-0203.pdf>
7. Palinauskienė, L. R., Rakauskienė, V. (2018). Kolegijos studentų psichoemocinė savijauta. *Taikomieji tyrimai studijose ir praktikoje – Applied Research in Studies and Practice*, 14, 110-117. ISSN 2029-1280.

8. Sapranavičiūtė, S. (2010). Studentų stresogeninių situacijų įveikos sąsajos su sveikatos rodikliais ir jų pokyčiu semestro laikotarpyje. *Magistro baigiamasis darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
9. Semoškaite, E. (2018). Pirmo kurso studentų požiūrio į studijas, subjektyvios sveikatos ir gyvensenos veiksnių ryšiai su psichosocialiniais veiksniais. *Antrosios pakopos studijų baigiamasis darbas*.
10. Šerkšnas, V. (2017). *Kolegijų studentų aleksitimiškumo sąsajos su padidėjusiu nuovargiu, miego kokybe ir akademiniu stresu. Magistro baigiamasis darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
11. Zhaoliang, L. (2018). Analysis of Psychological Health Status of College Students under Examination Stress Based on EEG Neuroscience. *Educational sciences: theory & practice*. 8(5), 1547-1557.

PSYCHOEMOCIAL FEELING OF STUDENTS IN THE STUDY PROCESS

SIMONA ASTASEVIČIŪTĖ

Kolping University of Applied Sciences
Advisor lect. E. Darulienė

SUMMARY

Every year, higher education institutions in Lithuania have a growing number of students with psychological problems, which increases their interest in their mental health. Academic stress can exacerbate psychological problems such as prolonged bad mood, depression, and increased anxiety, which can have a negative impact on academic performance. The aim of the article is to review the psycho-emotional state of students and to analyze the research. The results of the survey and summarized conclusions of the students of Kaunas city colleges are presented in the research work.

ATVIRAS DARBAS SU JAUNIMU LIETUVOJE

VILMA BLAŽEVIČIŪTĖ

Kolpingo kolegija

Vadovė lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Socialinis darbas plačiai apima darbą su įvairiomis socialiai pažeidžiamomis klientų grupėmis, kurioms gali prireikti socialinių darbuotojų pagalbos. Lietuvoje vis daugiau girdima apie jaunimo politiką, jaunų žmonių iniciatyvas. Tačiau tik nedaugelis apie įvairias galimybes save realizuoti popamokinėje ar nevyriausybinių organizacijos veikloje išgirsta patys. Visuomenėje per mažai kalbama apie savanorystės, neformaliojo ugdymo teikiamą naudą. Dažniausiai žinia jaunuolius pasiekia per draugus, bendraklasius arba internetinėje erdvėje. Organizacijų ir darbuotojų, dirbančių su jaunimu Lietuvoje regioniniu, nacionaliniu ir tarptautiniu mastu yra, bet tai tarytum paliekama patiems jaunuoliams, kad šie pasirūpintų savo užimtumu. Šiame straipsnyje bus analizuojamas atviras darbas su jaunimu, jo poreikis Lietuvos jaunimui bei pristatomas jaunimo darbuotojo vaidmuo.

IVADAS

Temos aktualumas. Socialinis darbas plačiai apima darbą su įvairiomis klientų grupėmis, kurios yra socialiai pažeidžiamos ir joms gali prireikti socialinių darbuotojų pagalbos. Lietuvoje vis daugiau girdima apie jaunimo politiką, jaunų žmonių iniciatyvas. Nacionalinės jaunimo politikos 2011 – 2019 metų plėtros programos 16.1 punkte teigiama, kad "darbo su jaunimu plėtojimas gali būti naudingas sprendžiant nedarbo, mokyklos nebaigimo, socialinės atskirties problemas ir padėti veiksmingai spręsti jaunimo užimtumo problemas". Pasak Skirmantienės (2013, p. 108), „sudėtinga socialinė ir ekonominė šalies būklė lemia dalies visuomenės kultūrinių, ypač dorovinių, vertybių nuosmukį, dėl to vis daugiau paauglių niekur nesimoko ir nedirba, valkatauja“. Visuomenėje per mažai kalbama apie savanorystės, neformaliojo ugdymo teikiamą naudą. Daugelio asmenų nepasiekia reikiama informacija švietimo įstaigoje, artimoje aplinkoje, apie galimybę realizuoti save įvairiomis formomis (pvz.: savanorystė). Kartais asmeniui reikia pagalbos, paskatinimo bandant įveikti tam tikrus „slenksčius“, kurie gali būti: „nepalankus darbo laikas, mokesčiai už paslaugas, svetima paslaugos gavėjui aplinka, fizinis nutolimas ir nemažai kitų“ (Škriadaitė – Vrubliauskė. 2017, p. 6). Svarbu, jog paslaugos būtų prieinamos visiems, nepaisant socialinio statuso, susisiekimo ar fizinių galimybių.

Remiantis Jaunimo reikalų departamento duomenimis (2018), visoje Lietuvoje yra 37 atvirieji jaunimo centrai ir 62 atvirosios jaunimo erdvės. Pasak Škriadaitės - Vrubliauskės (2017, p. 4), „atvirieji jaunimo centrai ir erdvės auga, susiduria su vis sudėtingesnėmis situacijomis, plečia savo veiklų spektrą“. Kaip teigiama Nacionalinėje jaunimo politikos 2011 – 2019 metų plėtros programos 16.2 punkte, „Lietuvoje nepakankamai išplėtotą arba prastos būklės viešoji jaunimo laisvalaikio užimtumo, kultūros bei sporto infrastruktūra ir materialinė bazė; prasta kultūros, socialinių, švietimo ir sporto įstaigų, galinčių teikti jaunimui pagalbą ir paslaugas, būklė; trūksta įvairių socialinių ir psichologinių paslaugų socialinę atskirtį patiriančiam jaunimui; nepakankama žmonių, dirbančių su jaunimu kultūros, švietimo, sporto, socialinių reikalų ir kitose įstaigose, kompetencija“. Taigi norint užtikrinti kokybišką ir sėkmingą jaunimo užimtumą, svarbios jaunimo darbuotojų kompetencijos, galimybės bei gebėjimas kovoti su kasdieniais iššūkiais, dirbant su 14 – 29 metų asmenimis.

Tyrimo problema. Lietuvoje jaunimui sunku ne tik susirasti darbą nebaigus specialybės, bet ir rasti sau patinkančios, juos ugdančios veiklos. Pastebima, kad trūksta informacijos apie jaunimo užimtumo galimybes Lietuvoje, sampratos, kas ir kokias paslaugas teikia jaunimui.

Tikslas – pristatyti atvirąjį darbą su jaunimu Lietuvoje.

Uždaviniai:

1. Aptarti pagrindinius atvirojo darbo su jaunimu principus.
2. Identifikuoti jaunimo darbuotojo vaidmenį atvirajame darbe su jaunimu.
3. Atlikus tyrimą pristatyti atvirąjį darbą su jaunimu atvirajame jaunimo centre.

Darbo rengimo metodai: mokslinių straipsnių analizė, pusiau struktūruotas interviu.

PAGRINDINIAI ATVIROJO DARBO SU JAUNIMU PRINCIPAI

Darbas su jaunimu pakankamai plati socialinio darbo sritis, apimanti tris pagrindines formas: atvirasis darbas su jaunimu, mobilusis darbas ir darbas su jaunimu gatvėje (Škriadaitė - Vrubliauskė, 2017). Visgi plačiausiai nagrinėjama forma su jaunimu yra atvirasis darbas, kuris taip pat yra vienas iš socialinio darbo laukų. Pateikiama informacija gali būti pritaikyta ir kitoms darbo su jaunimu formoms.

Atvirasis darbas su jaunimu – „tai tokia darbo su jaunimu forma, kuria siekiama visiems jauniems žmonėms, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties, suteikti galimybes saugiai leisti laisvalaikį, užsiimti juos dominančia veikla, o esant poreikiui – padedant kompetentingiems jaunimo darbuotojams spręsti kasdienybėje kylančius iššūkius ir klausimus“ (Jaunimo reikalų departamentas, 2018). Ši darbo su jaunimu forma savita tuo, jog jaunuolis, prisijungęs į tam tikras veiklas nėra įpareigojamas nuosekliai lankytis visuose susitikimuose ir veiklose, jam paliekama laisvė rinktis, kada nori ir kada gali atvykti. Tai skatina ir jauno žmogaus produktyvaus laiko planavimą. Svarbu, jog paslaugos būtų prieinamos visiems asmenims, nepaisant jų socialinio statuso, susisiekimo ar fizinių galimybių. Būtina sukurti galimybę išvengti „slenksčių“, kurie gali būti: „nepalankus darbo laikas, mokesčiai už paslaugas, svetima paslaugos gavėjui aplinka, fizinis nutolimas ir nemažai kitų“ (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017, p. 6). Dažnai asmenys, gyvenantys toliau nuo miesto yra tarytum atskirti – priemiestinis transportas užmiesčiuose važinėja kur kas rečiau nei viešasis transportas mieste. Ne visada tėvams išeina suderinti darbus ir vaikų poreikius. Sunkiausia, kuomet šeimoje yra pradinių klasių mokinių, kuriuos palydėti į mokyklą ir parvežti iš jos yra tiesiog būtina, kol vaikas tampa pakankamai savarankiškas naudotis priemiestiniu transportu ir grįžti namo.

Puikiai žinoma, kad tam tikri užsiėmimai nuo pat gimimo ugdo vaiką ir jį lavinti yra būtina: tiek smulkiąją, tiek stambiąją motoriką. Su vaiku būtina užsiimti, leisti jam tyrinėti įvairius paviršius, garsus ir pūš. Paaugus vaiko noras tyrinėti, realizuoti save tik stiprėja. Paauglystėje prasideda dar stipresnis „savojo aš“ ieškojimas. Noras pritapti, turėti savo draugų ratą, pakeisti išvaizdą, dažnai asmuo save traktuoja kaip jau suaugusį asmenį, galintį priimti sprendimus savarankiškai. Tačiau tiek daugelis tėvų, tiek patys jaunuoliai, ko gero, tik patvirtintų, kad tai pats sudėtingiausias laikotarpis asmens gyvenime, kuriame ypatingai svarbus tėvų, artimųjų, draugų palaikymas, pagalba. Kuomet neleidžiama paaugliui savęs realizuoti, dažniausiai jis užsisklendžia, ieško saugios erdvės, kurioje rastų bendraminčių. Tačiau kartais nutinka taip, kad paauglys susipažįsta su nusikalstamos veiklos atstovais, įsitraukia į jų vykdomą veiklą ir patenka į kėblias situacijas. Visgi geroji patirtis atlydi jaunuolius į atvirąsias jaunimo erdves arba atvirojo darbo su jaunimu centrų, kuriuose jie patenka į saugią erdvę, jiems suteikiama laisvė rinktis, čia gausu žmonių, kurie patampa draugais ir jaunuoliai į centrą/erdvę noriai grįžta vėl ir vėl.

Naujame Ritos Škriadaitės – Vrubliauskės 2017 metų leidinyje „Atvirojo darbo su jaunimu gidas: kokybės link“, kuris parengtas pagal Jaunimo reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymą teigiama, kad atvirasis darbas su jaunimu vadovaujasi atvirumo, savanoriškumo, dalyvavimo ir orientavimosi į socialinę erdvę principais. Tai tarytum rėmai, padedantys orientuotis darbuotojams atvirajame darbe su jaunimu. Plačiau panagrinėjus šiuos principus suvokiama, kad jie yra tarpusavyje persipynę ir norint priimti geriausią sprendimą, reikia apgalvoti, kaip vienas principas paliečia kitą ir ar nebus kuriam nors nusižengta.

Atvirumo principas svarbus tuo, jog primena, kad atvirose jaunimo centruose ir erdvėse jaunuoliai yra laukiami nepaisant jų socialinio statuso, tautybės, išvaizdos išskirtinumo, religijos,

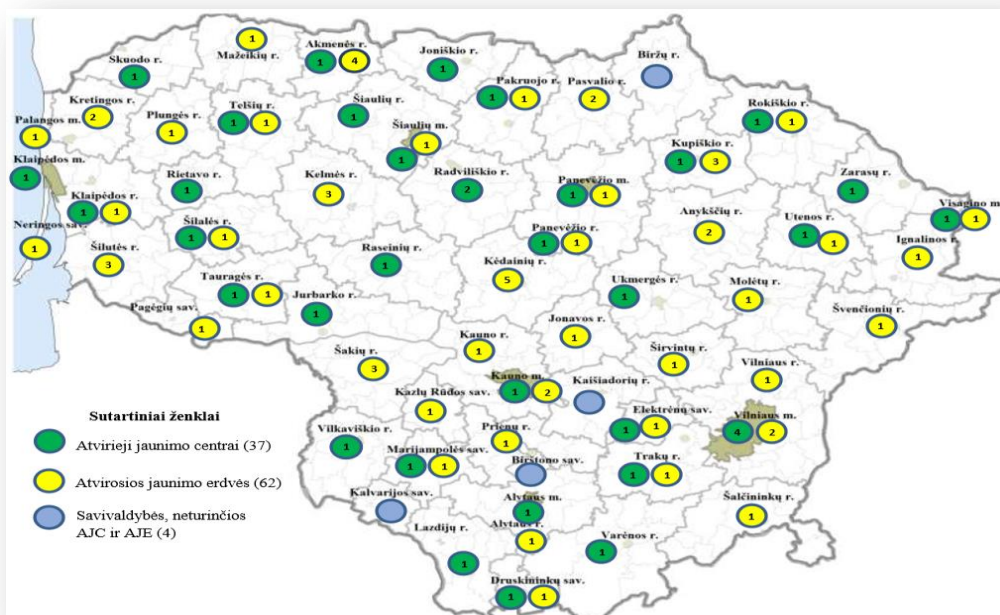
politinių pažiūrų. Čia yra laukiami visi – centrai ir erdvės yra atviri jaunuoliams. Taip pat veiklos, temos yra atviros 14-29 metų asmenims. Jos nėra iš anksto paruošiamos ir išdėstomos atėjusiems. Viskas vyksta bendraujant tarpusavyje, bandant analizuoti susirinkusiųjų poreikius, į kuriuos ir stengiamasi atliepti. „Jaunuolių gyvenimo situacijos, stilius, gyvenimo sąlygos, santykiai ir visos rūpimos temos yra tikrasis atvirojo darbo užsakymas“ (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017, p. 8). Taip pat akcentuojamas atvirumas procesui ir rezultatui, kas reiškia, kad veiklos yra siūlomos atvirojo darbo su jaunimu metu, atsižvelgiant į tą jaunuolių grupę, kuri išreiškė poreikį, pvz.: turėti vasaros stovyklą ar nuvažiuoti į kokią nors lankomą objektą. Reikėtų siūlyti veiklą ne tokia, kokia ji buvo anksčiau, bet tokia, kokios nori susirinkusi auditorija. Tai yra atvirumas procesui, kai visi kartu sugalvoja, kaip bus įgyvendinama ta veikla ir kokio rezultato, priimtino visiems, galima tikėtis. Visgi atvirose centruose arba erdvėse susiduriama ir su tais jaunuoliais, kurie nėra itin motyvuoti, nežino, ko nori, tačiau atvirumo principas padeda surasti jiems prieinamą būdą veikti, įsitraukti į vieną ar kitą veiklą, ko pasekoje, pasiekus gerų rezultatų, jaunuolio vidinė motyvacija stiprėja, įgyjama daugiau pasitikėjimo savimi, atsiranda noras bendrauti, tobulėti, plėsti savo pasaulėžiūrą ir pan.

Savanoriškumo principas labai aiškiai apibrėžia asmens laisvę rinktis ir savo noru dalyvauti jam norimoje veikloje, rinktis kiek ir kada užsiėmimų turėti. Centro/erdvių lankytojai nėra verčiami reguliariai lankytis veiklose, neužkraunama atsakomybė už praleistą susitikimą, kadangi jie laisva forma pasirenka laiko leidimą su bendraamžiais. Nors kartais gali iškilti dilema, kad kiti jaunuoliai jausis tarsi neįvertinti ir toks kito asmens neatsakingumas (žiūrint iš jų perspektyvos) gali labai demotyvuoti juos, kai elgiamasi kaip nori, kada nori. Tuomet jaunimo darbuotojas turėtų kartu su visa grupe rasti kompromisą ir nepažeidžiant nei vieno principo, priimti tokį sprendimą, kad niekas nesijaustų nuskriaustas. Būtina suprasti, kad nors ir nėra griežtų taisyklių, tačiau pusiausvyrą grupėje svarbu išlaikyti ir tai reikalauja profesionalaus darbuotojo kompetencijos. Vienas iš siūlymų būtų, jog dažnai užsiėmimus praleidžiantis asmuo nueitų į kelis susitikimus su centro/erdvės darbuotoju ir vėliau, kuomet bus pasirengęs vėl dalyvauti veiklose, prisijungtų prie savo grupės. Taip nepažeidžiant nei atvirumo, nei savanoriškumo, nei dalyvavimo principo.

Dalyvavimo principas apibrėžia jaunimo įsitraukimą į veiklų organizavimą, jiems aktualių temų analizavimą. Asmenys gali laisvai išsakyti savo mintis, daromas minčių šturmas, o kiekvieno idėjos yra priimanos. Savaimė suprantama, kad tokiu būdu jaunuoliai norės patys dalyvauti užsiėmimuose, nes jiems tai bus įdomu, aktualu, kadangi jų pasiūlytas užsiėmimas bus įgyvendintas. Išivaizduokite jaunuolį, kuris visada buvo žeminamas, jam nuolat kartojama, koks jis nevykęs, nenaudingas, neįdomus. Staiga viskas pasikeičia, jis randa jam artimą bendruomenę, kuri jį priima ir dar galiausiai yra įvertinamas – suorganizuojama jo ilgai savyje laikyta idėja, kuri visems labai patiko. Tai tik dar labiau sustiprina norą dalyvauti, taip pat tai stiprina ir asmens savivertę, pasitikėjimą savimi. Dalyvavimo procesas, anot Škriadaitės – Vrubliauskės (2017), yra nuolatinis ir atsinaujinantis procesas, kadangi bendravimas tarp asmenų nuolat kinta, gali iškilti nesutarimų, įvykti tarpusavio nesupratimas, kuomet būtina laiku pastebėti, ar jaunuoliai dalyvauja veiklose taip pat kaip kad pradžioje. Jeigu įvyksta pokytis, būtina atkreipti į tai dėmesį ir ieškoti problemos, o ją aptikus – jos sprendimo būdų. Kartu su centro/erdvių lankytojais, jaunimo darbuotojas, pakoregavęs tikslus ir būdus, kaip to pasiekti, gali sustiprinti dalyvavimo principo tikslą – ne tik kvieisti prisidėti ieškant veiklų temų ir formų, bet skatinti jaunuolius visiškai įsitraukti jas įgyvendinant (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017).

Orientavimosi į socialinę erdvę principo reikšmė yra tai, kad tarp asmens ir jo aplinkos yra glaudus ryšys (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017). Kiekvienas jaunuolis, atėjęs į atvirąjį jaunimo centrą ar erdvę, atsineša savo asmeninę patirtį, kuri yra unikali. Jaunimo darbuotojas tą patirtį gali panaudoti kaip priemonę pokyčiui įgyvendinti. Tokiu būdu sutelkus asmens stipriąsias puses, resursus, galima efektyviai jam suteikti pagalbą. Akivaizdu, kad jei asmuo jausis nejaukiai kurioje nors įstaigoje, jis joje nesilankys, jei ji bus per toli, taipogi apsilankymai bus reti arba jų nebus

išvis. Naudojant šį principą, reikia atsižvelgti į kiekvieno atėjusio asmens socialinę erdvę ir išanalizavus juos pačius, išsikelti tikslus, ieškoti efektyvių priemonių geriausiam rezultatui pasiekti. Svarbu suvokti ir prisiminti socialinio darbo principus (pagal Felix P. Biestek), tokius kaip individualizacija ir priėmimas, kuomet atėjęs asmuo išklausomas, įvertinama jo situacija ir stengiamasi orientuoti veiklas, temas pagal poreikį, kad tai darytų teigiamą įtaką jo savijautai, gebėjimams, pvz.: sustiprintų norą baigti kvalifikacijos kursus ar įgytų aukštąjį išsilavinimą. Remiantis Jaunimo reikalų departamento duomenimis (2019), Lietuvoje yra 37 atvirieji jaunimo centrai ir 62 atvirosios jaunimo erdvės, kuriuose jaunimas gali laisvalaikį įvairiai: mokytis, dalyvauti diskusijose su bendraminčiais, žaisti stalo žaidimus, gauti emocinį palaikymą ir kita (žr. 1 pav.).

1 pav. Atvirieji jaunimo centrai ir atvirosios jaunimo erdvės Lietuvoje
(Jaunimo reikalų departamentas, 2019)

Visgi iššūkių šiame socialinio darbo lauke netrūksta. Kaip teigiama Politikos tyrimų ir analizės instituto parengtame leidinyje „Ką veikti jaunimo centre? Įvairios darbo su jaunimu metodikos“ (2017), iššūkiai atvirajame darbe su jaunimu gali būti: „dažna jaunimo darbuotojų kaita, įstaigos žinomumas ir pripažinimas bendruomenėje, gebėjimas aiškiai įvardinti jaunimo centro kuriamą pridėtinę vertę, atsirandančios naujos darbo su jaunimu formos (pvz.: mobilus darbas)“ ir kita. Tačiau būtina plėtoti šią darbo su jaunimu formą ir ieškoti įvairiausių būdų, kaip suteikti jaunimui kuo profesionalesnę psichologinę, pedagoginę ir socialinę pagalbą atvirose jaunimo centruose ir erdvėse.

JAUNIMO DARBUOTOJO VAIDUMUO ATVIRAJAME DARBE SU JAUNIMU

Kiekviena sritis turi savus specialistus, kuriems būtina turėti tam tikrą išsilavinimą. Greičiausiai neįsivaizduojame gero gydytojo be aukštojo išsilavinimo ir patirties. Atvirajame darbe su jaunimu yra šiek tiek kitaip, kadangi jaunimo darbuotojo profesijos nėra kaip kad studijų krypties. Taip pat nėra vieningo susitarimo dėl šios darbuotojo kvalifikacijos. Neretai manoma, kad nėra skirtumo tarp jaunimo darbuotojo ir jaunimo socialinio darbuotojo. Taigi kas yra jaunimo darbuotojas, kokius vaidmenis jis atlieka?

Jaunimo darbuotojas – asmuo, kuris „be įprastų jaunimo darbuotojo užduočių ir jaunimo „aktyvinimo“, intensyviau dirba individualiai, konsultuoja asmenybės raidos, problemų sprendimo

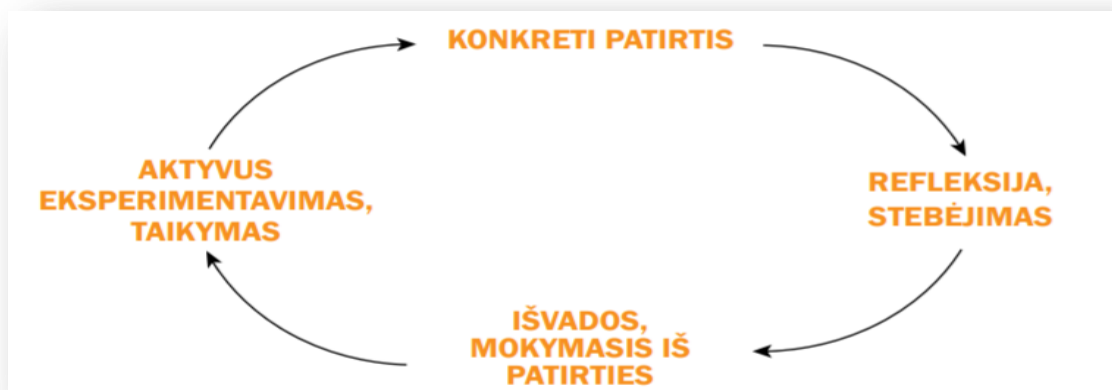
temomis, dirba ties jauno žmogaus pokyčiais” (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017, p. 26). Kaip teigia Jaunimo reikalų departamentas (2018), jaunimo darbuotojas – “tai suaugęs asmuo, veikiantis už formaliojo švietimo ir ugdymo sistemos, šeimos ir darbinės veiklos ribų, siekiantis asmeninio ir socialinio jaunų žmonių tobulėjimo tiek per individualų darbą su atskirais asmenimis, tiek dirbdamas su grupėmis ar bendruomenėmis bei turintis šiam darbui reikalingų profesinių kompetencijų”. Taigi aišku, kad kaip ir bet kuris kitas specialistas, jaunimo darbuotojas turi būti pilnametis, tam reikalingų kompetencijų turintis asmuo, galintis kokybiškai suteikti, organizacijos veiklas patvirtinančiuose dokumentuose, numatytas paslaugas jaunimui. Kaip nurodo Jaunimo reikalų departamentas (2018), norima, kad su jaunimu dirbantis specialistas turėtų išsilavinimą: socialinių mokslų, pedagoginį, psichologinį arba kitaip įgautų kompetencijų socialiname darbe su jaunimu. Taigi jaunimo darbuotoju galėtų dirbti diplomuotas socialinis darbuotojas, psichologas, pedagogas arba kitaip kompetencijų socialiniame darbe įgyjęs specialistas. Visgi vienas lengviausių būdų šalia savo turimo išsilavinimo pasirinkti atvirojo darbo mokymus, kuriuose būsimas specialistas įgytų bazinių kompetencijų. Nors tai paprasčiausias būdas, tačiau darbo veiklų spektras labai ribotas. Kaip teigia Škriadaitė – Vrubliauskė (2017), taip dažniausiai atsitinka tuomet, kai atvirosios jaunimo erdvės yra prijungtos prie didesnių, tam tikras kitas veiklas vykdančių įstaigų (pvz.: biblioteka). Tokiu atveju darbui su jaunimu yra paskirta tam tikra erdvė numatyto laiku, o ten dirbantis darbuotojas ateis papildomai dirbti, galbūt neturėdamas socialinio darbo išsilavinimo ar nesantis psichologu. Įgyjęs kompetencijų mokymuose darbui su jaunimu, jis atliks tam tikras numatytas veiklas. Susidurti su didesniais iššūkiais toks jaunimo darbuotojas gali tada, kai ateis jaunuolis su daug rimtesnėmis problemomis ir jo kompetencija jam padėti bus per žema. Tačiau visada yra išeitis – šioje situacijoje priklauso viskas nuo pačio darbuotojo, ar jis bus atviras sau, kolegoms, norės savo kompetencijas kelti, sutiks priimti kolegų pagalbą, patarimus. Be įvairių mokymų, vienas pagrindinių, daugiausiai kompetencijų, profesionaliam specialistui tapti, suteikiančių būdų yra studijos. Tai socialinio darbo, socialinės pedagogikos ir psichologijos studijos. Darbas su žmonėmis yra pats sudėtingiausias. Tam nėra konkrečių „kalbų“, kurios padėtų užprogramuoti žmogų priimti jam tinkamus sprendimus ir išvengti klaidų kaip kad koks kompiuteris. Sudėtinga yra suprasti, kodėl suaugias žmogus kartais yra nemotyvuotas, nežiūri rimtai į savo ateitį ir nemato tame nieko blogo. Būtent studijų laikotarpiu yra ugdomos specialisto žinios, kurios padėtų žmogų perprasti psichologiškai, susieti jo elgesį su kažkur giliai savyje laikomomis, kažkada patirtomis traumomis, išmoktu socialiniu elgesiu, matytu šeimos modeliu ir p.n., kas padėtų tiksliai aptikti problemą ir jai išspręsti parengti tinkamą problemos sprendimo planą. Specialistai mokosi kaip ir kada taikyti vienokias ar kitokias priemones problemoms išspręsti. Elementarus pavyzdys, kad žmogui, kuris serga depresija nesiūlysim kreiptis į priklausomybės ligų centrą.

Jaunimo darbuotojas atvirajame darbe su jaunimu teikia pagalbą asmenims, kurie „dėl savo elgesio ar išvaizdos nepritampa prie bendraamžių ar suaugusiųjų visuomenės, nemato tikslo savo gyvenime, stokoja motyvacijos mokytis ir jėgų kūrybiškai tvarkyti savąją kasdienybę, linkę nusikalsti, vartoja alkoholį bei kitas svaiginamąsias medžiagas“ (Jaunimo reikalų departamentas, 2018). Taigi jaunimo darbuotojo darbas apima santykio su jaunu žmogumi palaikymą, jaunuolių ugdomąjį palydėjimą, jaunų žmonių įgalinimą, darbą su aplinka, individualų darbą ir viešinimą (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017, p. 27). Verta pakalbėti apie kiekvieną iš jų plačiau, tuomet pasidarys aiškiau, kokį vaidmenį atvirajame darbe atlieka jaunimo darbuotojas.

Santykio su jaunu žmogumi palaikymas – tai ryšio su jaunuoliais kūrimas nuo pat pažinties pradžios, buvimas visada kartu, stebėjimas iš šono kaip jaunuoliai bendrauja tarpusavyje. Kartais jaunuolių bendravimo pradžia gali būti inicijuota jaunimo darbuotojo, tą darant labai tikslingai. Taip pat eigoje stebima, kaip jaunuoliai taikosi prie aplinkos, ar jiems nieko netrūksta, bandome išaiškinti, kokie jų poreikiai. Taipogi, darbuotojas gali palengva įgydamas jaunuolių pasitikėjimą gali imtis kartu organizuoti bendras veiklas, siūlyti įvairias alternatyvas, stebėti, kaip jaunuoliai į

tai reaguoja. Viskas turi vykti palengva. Su kai kuriais centro ar erdvės lankytojais gali tekti užmegzti dar gilesnį ryšį, kadangi kai kuriems iš jų gali prireikti asmeninio konsultavimo paslaugos tam tikrais klausimais. Su kitais gali to nenutikti, nes jiems to nereik. Kaip ir vieniems labiau reiks pagalbos jų asmenybės ir savimi pasitikėjimo stiprinimui nei kitiems. Tai natūralu, visi žmonės skirtingi, taigi jaunimo darbuotojas labai lanksčiai turi mokėti dirbti ir pastebėti, kas tinka vieniems ar kitiems asmenims.

Jaunuolių ugdomasis palaikymas apima jaunimo darbuotojo pagalbą jaunuoliui, jog šis suprastų, kad suklydus reikia bandyti dar ir dar kartą, kad klysti žmogiška ir tai nėra tik to vieno jaunuolio kaltė, kad nutinka ne taip, kaip norėtusi. Per gyvenimą žengiantis žmogus bus tvirtas tik tada, kai pasitikės savimi visokeriopai, jam nereikės kitų žmonių patvirtinimo, kad tu elgies tinkamai, kad šis sprendimas yra pats geriausias ir pns. Škriadaitė – Vrubliauskė (2017), naudodamasi Davido Kolbo „Kolbo ratu“ apibūdina jaunimo darbuotojo vaidmenį atvirajame darbe su jaunimu (žr. 2 pav.).

2 pav. Jaunimo darbuotojo vaidmens atvaizdavimas atvirajame darbe su jaunimu, remiantis „Kolbo ratu“
(Škriadaitė – Vrubliauskė Rita, 2017, p. 27)

Konkrety patirtis – tai asmens patyrimai gyvenime. Refleksija ir stebėjimas – tai aptarimas, tarytum apžvalga, kas nutiko, dėl ko nutiko, tai padeda įžvelgti ir stipriąsias, silpnąsias asmens savybes. Išvados, mokymasis iš patirties – tai mokymasis iš savo klaidų, tam tikro savo elgesio permąstymas. Aktyvus eksperimentavimas, taikymas – tai elgesio kaita, jo taikymas naujoje situacijoje. Škriadaitė – Vrubliauskė (2017) nurodo, kad pasitelkus šią, dar 1984 metais sukurta, Davido Kolbo eksperimentalaus išmokimo teoriją, labai aiškiai pavaizduotą „Kolbo ratu“, galima sėkmingai dirbti su jaunimu: „labai paprastai formuluojant, jaunimo darbuotojo vaidmuo yra padėti jaunuoliui sukti šitą ratą, padėti suvokti, ką jo gyvenime reiškia tai, ką teko patirti.“

Jaunų žmonių įgalinimas – tai ta pati įgalinimo funkcija kaip ir kitoje socialinio darbo formoje. Jaunimo darbuotojas padedantis klientui įžvelgti jo stipriąsias puses, gebėjimus, stengiasi įgalinti jį. Atvirajame darbe su jaunimo klientus stengiamasi įgalinti, kad šie ieškotų sau artimos, juos visapusiškai atskleidžiančios, ugdančios, pasitikėjimą ugdančios veiklos. Įgalinimas kaip ir atvirumo ir savanoriškumo principas reiškia, kad klientas pats turi priimti sprendimą, nederėtų to daryti už jį patį, nes kai kuriems žmonėms tai visai nepritampa pasitikėjimo savimi, kai kiti už juos priima sprendimus. Taip pat tokiu atveju asmuo praranda motyvą, dažnai pripranta gyventi tuo ritmu, kai viskas yra diktuojama, prarandamas ir savarankiškumas.

Darbas su aplinka – tai etapas, kurio metu jaunimo darbuotojas bendrauja ir su kliento aplinka, palaiko ryšius, stengiasi išvelgti aplinkos naudą, rasti žmones, kuriais jaunuoliai galėtų pasitikėti. Tai bendradarbiavimas, pasitikėjimo mezgimas su kitais žmonėmis, kurie gali būti naudingi teikiant pagalbą jaunam asmeniui. Tai taipogi darbas su kliento sistema, kuri vienaip ar kitaip veikia patį jaunuolį.

Individualus darbas – tai atvirojo darbo su jaunimo darbo dalis. Tai apima konsultavimo paslaugą. Konsultavimas yra tikslingas, gali būti ir ilgalaikis, ne vienkartinis procesas, apimantis įvairias temas. Kaip teigia Škriadaitė – Vrubliauskė (2017, p. 29), “konsultacijų temos dažnai gali būti susijusios su amžiaus tarpsnio iššūkiais: profesijos pasirinkimas, išsilavinimas, išsikraustymas iš tėvų namų, vertybių gryninimas ir paieška, priklausomybės, malonumai ir vartojimas”. Tikriausiai daugumai tios temos gerai pažįstamos, pačių išgyventos, permąstytos ir natūraliai sutinkamos kiekvieno asmens gyvenime.

Viešinimas – tai informacijos skleidimas apie atvirąjį darbą su jaunimu, veiklas, teikiamas paslaugas. Tai gali būti nukreipta ne tik į pačius jaunuolius tam tikroje vietoje, bet ir į platesnę auditoriją.

ATVIRASIS DARBAS SU JAUNIMU ATVIRAJAME JAUNIMO CENTRE

Kaip jau minėta pradžioje, atvirasis darbas su jaunimu gali vykti tiek atvirajame centre, tiek atvirojoje erdvėje. Jaunimo reikalų departamentas pateikia tikslus paaiškinimus, kuom skiriasi šios dvi darbo vietos: atviras jaunimo centras – tai įstaiga ar jos padalinys, vykdamas atvirąjį darbą su jaunimu, teikiantis socialines, pedagogines ir psichologines paslaugas, kurio savininko ar dalininko teisės ir pareigos įgyvendina savivaldybės, nevyriausybinių organizacijos, vietos ar religinės bendruomenės. Atviroji jaunimo erdvė – patalpa, skirta ir pritaikyta atvirajam darbui su jaunimu, galinti būti įstaigoje (kultūros, švietimo, sporto ar socialinėje), nekeičiant įstaigos juridinio statuso, ir pritaikoma atvirajam darbui su jaunimu, panaudojant jau esamą priemonių ir metodinę bazę.

	Atvirasis jaunimo centras	Atviroji jaunimo erdvė
Juridinis statusas	Atskiras juridinis asmuo arba jo padalinys, kuris yra apibrėžtas steigimo dokumentuose	Sukurta nusteigiant atskiros padalinio įstaigos steigimo dokumentuose
Steigimo dokumentų turinys	Įstaigos steigimo dokumentuose aiškiai apibrėžta, kad įstaiga ar jos padalinys vykdo atvirąjį darbą su jaunimu	Įstaigos steigimo dokumentuose minimas darbas su jaunimu
Patalpos	Dvi ir daugiau patalpų veiklų vykdymui	Viena arba daugiau patalpų veiklų vykdymui kultūros, švietimo, sporto ar socialinėje įstaigoje, bendruomenėje
Darbuotojų skaičius	Bent 2 jaunimo darbuotojai, iš kurių bent vienas turi aukštąjį arba jam prilygintą socialinio darbo arba socialinės pedagogikos išsilavinimą	Bent vienas darbuotojas, pagal pareigas dirbantis atvirąjį darbą su jaunimu
Teikiamos paslaugos	Socialinės, pedagoginės, psichologinės, ugdymo, emocinio palaikymo, užimtumo ir prevencijos paslaugos	Socialinės, pedagoginės, psichologinės, ugdymo, emocinio palaikymo, užimtumo ir prevencijos paslaugos
Kita	Atskiras įėjimas, iškaba, atskiras tualetas	Įėjimas į erdvę gali būti bendras su kitomis įstaigomis

3 pav. Pagrindiniai atvirojo jaunimo centro ir atvirosios erdvės skirtumai
(Jaunimo reikalų departamentas)

Taip pat, kad geriau būtų suvokiami šie du darbo su jaunimo formatai, Jaunimo reikalų departamentas išskyrė esminius skirtumus palyginimui, kuom skiriasi atvirasis jaunimo centras ir atviroji jaunimo erdvė. Pirmiausia, vienas pagrindinių skirtumų yra juridinis statusas. Atvirasis jaunimo centras turi daugiau laisvės plėtoti savo veiklą, yra nepriklausomas nuo kitos įstaigos priešingai nei kad atviroji jaunimo erdvė, kuri yra įsikūrusi šalia jau kokias nors paslaugas teikiančios įstaigos. Steigimo dokumentuose taip pat aiškiai nurodoma, kad atviras jaunimo centras vykdo atvirąjį darbą su jaunimu. Veiklai vykdyti centras turi dvi ir daugiau patalpų, erdvė – vieną arba daugiau tam tikroje paslaugas teikiančioje įstaigoje, bendruomenėje. Dar vienas skirtumas, parodantis, kad centras vykdo veiklą masyvesniu kontekstu yra tai, kad darbuotojų ten turi dirbti bent du ir vienas jų turi turėti aukštąjį arba jam prilygintą socialinio darbo/socialinio darbo pedagogikos išsilavinimą. Tuo tarpu jaunimo erdvėje užtenka vieno darbuotojo, kuris užims jaunimo darbuotojo vaidmenį. Teikiamos paslaugos abiejuose srityse yra vienodos: socialinės, pedagoginės, psichologinės, ugdymo, emocinio palaikymo, užimtumo ir prevencijos. Paskutinis, labai paprastas, bet aiškiai skiriantis šių dviejų darbo su jaunimu vietų darbą yra tai, kad centras kaip atskira įstaiga turi savo patalpas ir atskirą įėjimą, atskirą tualetą, jei turi poreikį, atskirai įsirengia erdves pagal save (pvz.: virtuvė, muzikos kambariai ir kt.), o jaunimo erdvę galima patekti pro bendrą tam tikros įstaigos įėjimą, ko pasekoje, jaunuoliai gali jaustis nedrąsiai eidami į jiems siūlomas veiklas. Tačiau iš kitos pusės pliusas tai, kad tam tikra įstaiga/organizacija/bendruomenė gali nukreipti jaunuolius į atvirąjį jaunimo erdvę ir jie labai aiškiai žinos kur tai yra, kokie žmonės dirba, kas lankosi.

Taigi buvo atliktas kokybinis tyrimas, siekiant apipavidalinti atvirąjį darbą su jaunimu atvirajame jaunimo centre. Šis tyrimo tipas pasirinktas todėl, kad tai padeda efektyviau perteikti patirtinį atvirojo darbo su jaunimu vaizdą bei kitą su tuo susijusią informaciją. Duomenys buvo renkami naudojant pusiau struktūruotą interviu. Šis duomenų rinkimo metodas pasireiškia tuo, jog tyrėjas turi iš anksto paruoštą planą – pagrindines temas, tačiau gali interpretuoti interviu eigoje ir užduoti papildomų tikslinamųjų klausimų. Tokiu būdu geriau atsiskleidžia tyrimo dalyvių jausmai, patirtys, vertinimai. Anot Sabaliausko ir Žydzūnaitės (2017), pusiau struktūruotas interviu panašus į pokalbį tarp tyrimo dalyvio ir tyrėjo, kuris neturi nubrėžtų griežtų ribų, ko pasekoje tvyro jauki atmosfera, lengviau bendrauti. Tyrimo dalyvėms buvo pateikti 5 atviri klausimai, atitinkantys tyrimo tikslą. Uždarų klausimų nebuvo.

Užduoti 5 pagrindiniai klausimai:

1. Ar galėtumėte papasakoti, kas atvedė jus į atvirąjį darbą su jaunimu?

Šiuo klausimu buvo siekiama atrasti sąsają, kas paskatino respondentus pasirinkti atvirą darbą su jaunimu.

2. Kaip atrodo Jūsų, kaip jaunimo darbuotojo, vaidmuo atvirajame jaunimo centre?

Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokį vaidmenį atvirajame jaunimo centre atlieka jaunimo darbuotojai, kokios jų kasdienės pareigos, atsakomybės.

3. Kokį pokytį per visą savo darbo praktiką pastebėjote atvirajame darbe su jaunimu?

Šiuo klausimu norėta išsiaiškinti, ar pastebėtas pokytis atvirajame darbe su jaunimu: jaunuolių motyvacija, besilankančiųjų skaičius, siūlomos galimybės, darbo sąlygų kaita.

4. Su kokiais sunkumais susiduriate dirbdamas (-a) jaunimo darbuotoju (-a)?

Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokius sunkumus jaunimo darbuotojai patiria/įžvelgia atvirajame darbe su jaunimu.

5. Kas padeda išgyventi darbe patiriamus iššūkius?

Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie būdai/metodai padeda jaunimo darbuotojams kovoti su darbe patiriamais iššūkiais.

Kokybinis tyrimas atliktas šiais etapais:

- tyrimo dalyvių atranka;
- pusiau struktūruotas interviu su tyrimo dalyviais pagal suderintą laiką ir vietą;
- gautų duomenų transkribavimas;
- nuoseklus teksto turinio nagrinėjimas ruošiant interviu analizę.

Apie tai, jog norima pasikalbėti, tyrimo dalyviams buvo pranešta iš anksto. Informuota apie tyrėjos tyrimo tikslą. Tyrimo metu užtikrintas konfidencialumas (pasakyta, kad tyrimo dalyvių tikrieji vardai, lytis ir faktai apie darbo vietą nebus minimi. Su respondentais susidarta dėl visiems tinkamo susitikimo laiko. Prieš pradėdant interviu paaiškinta, jog tyrimo dalyviai bet kada gali nutraukti pokalbį ar neatsakyti į klausimus, kurie jiems bus nepriimtini. Visi tyrimo dalyviai kalbėti sutiko. Tyrimas vyko atvirojo jaunimo centro patalpose.

Taigi tyrimo rezultatai parodė, kad tyrimo dalyviai atvirajame darbe su jaunimu atsidūrė visiškai atsitiktinai: „<..pasitaikė proga, kad yra darbas su jaunimu.>“, „< Ir taip viskas va susidėliojo, kad

mano, am, prasmės poreikis sutapo su X centro poreikiais, kad reikia jaunimo darbuotojo>“. Vienas iš respondentų teigė turintis socialinio darbo pedagogikos išsilavinimą, o kitas – visiškai su socialiniu darbu nesusijusį išsilavinimą. Taigi tai patvirtina centro koncepciją, kuri teigia, kad bent vienas iš jaunimo darbuotojų, dirbančių atvirajame jaunimo centre, turi turėti socialinio darbo/socialinio darbo pedagogikos išsilavinimą. Centro darbuotojai teigė, kad kasdien jų darbas yra labai skirtingas ir visada reikia būti pasiruošus viskam „<Darom realiai viską, kas atrodo šiai dienai reikalinga.>“. Niekada nežinai, kiek konkrečią dieną ateis centro lankytojų, ką jie norės veikti, taigi daug laisvės suteikiama patiems jaunuoliams, kad jie rinktųsi jiems patinkančias veiklas „<...kiekviena diena yra skirtinga. Ir tu niekada nežinai, kokie jaunuoliai ateis, kiek jaunuolių, su kokiom problemom, su kokiom nuotaikom ir apie ką bus ta diena.>“.

Pirmoji centro jaunimo darbuotojų darbo dalis prasideda ofise, kur tvarko dokumentus, rašo projektus, bendradarbiavimo sutartis su kitomis įstaigomis, o antroji dienos pusė keliauja susitikti su jaunuoliais ir tęsti savo kaip jaunimo darbuotojo vaidmenį. Darbas labai įvairiapusis, respondentai teigia, kad dažnai tenka įsijausti ir į psichologo rolę, tad žinias ir įgūdžius šioje srityje būtina nuolat tobulinti.

Šiuo metu centro jaunimo darbuotojai dirba ties neformaliu švietimu, šalia to kitos, visada vis naujos veiklos ir projektai „<...užsiimam muzikos kambario pertvarka, tada komunikacija su išore, bet šiaip kasdiena mano yra irgi bendravimas, bendravimas su jaunuoliais...>“. Darbuotojų teigimu, šiame darbe svarbiausios vertybės yra jaunimas, solidarumas, komunikacija, lygiavertis santykis „<Ir mes esam kaip darbuotojai čia dėl jų>“. Atvirasis jaunimo centras yra atviras visiems, nepaisant išvaizdos, rasės, lytinės orientacijos, aprangos stiliaus ir t.t. Centras atviras įvairioms temoms, jaunuoliai drąsiai gali paprašyti darbuotojų pasikalbėti apie šeimą, santykius, bet ką ar netgi paprašyti išmokyti kepti pyragą „<mes kalbamės ir mes visi atvirai diskutuojam, ir mes nebijom, ir mes netildom jaunuolių, kai yra įdomus klausimas, mes nesakom: „- oi, tu ne ne, tu nesakyk to“, klausk>“. Vienas iš respondentų pasidalijo mintimis, kad sunkiausia čia yra kalbėtis apie netektis, savižudybę, šeimos problemas, priklausomybes, apie tas temas, kurios daugeliui yra tikrai labai skaudžios ir reikalauja didelio pasirėmimo kalbėtis „<Visą laiką yra sunku apie savižudybės temas kalbėti, savęs žalojimasis, prievartas. Visos šios temos yra labai sunkios ir skaudžios.>“ Visgi čia gausu įvairių komunikacijos būdų, kiekvienas renkasi kaip atsiskleisti: vieni renkasi muzikos kambarį, kiti virtuvę, treči – stalo žaidimų erdvę. Taigi centro darbuotojas pats turi būti itin lankstus ir atviras žmonėms, veikloms, idėjoms.

Tačiau kaip ir daugelyje įstaigų, čia taipogi vyrauja vidinės taisyklės, kurių privalo laikytis centro lankytojai. Prie taisyklių kūrimo, be abejo, prisideda jaunuoliai, kuriems suteikiama atsakomybė ir laisvė patiems priimti sprendimus, reikalavimus, kurie ir jiems patiems būtų svarbūs. Čia nėra bausmių, pasak vieno iš respondento, tai tik atbaidytų jaunuolius, jie nesijaustų tokie saugūs ir sunkiau komunikuotų su centro lankytojais bei darbuotojais „<Nemanau, kad tai

apskritai yra motyvacijos sukėlimo priemonė, tai gali būti tik atbaidymas.>“.

Taigi apibendrinus interviu galima teigti, kad aviras darbas su jaunimu atvirajame jaunimo centre yra kitoniškas, reikalaujantis nuolatinio darbuotojų žinių багаžo atnaujinimo, atvirumo idėjoms, veikloms ir žmonėms, nesmerkiančio požiūrio ir žinoma – noro padėti jaunam žmogui, tapti jam tuo žmogumi, kuriuo jis visada galėtų pasitikėti. Centras turi savo taisykles, kurias kartu kuria ir jaunuoliai.

IŠVADOS

1. Aptarti pagrindiniai atvirojo darbo su jaunimu principai: atvirumo, savanoriškumo, dalyvavimo ir orientavimosi į socialinę erdvę. Atvirumo principas svarbus tuo, jog primena, kad atvirose jaunimo centruose ir erdvėse jaunuoliai yra laukiami nepaisant jų socialinio statuso, tautybės, išvaizdos išskirtinumo, religijos, politinių pažiūrų. Savanoriškumo principas labai aiškiai apibrėžia asmens laisvę rinktis ir savo noru dalyvauti jam norimoje veikloje, rinktis kiek ir kada užsiėmimų turėti. Dalyvavimo principas apibrėžia jaunimo savanorišką įsitraukimą į veiklų organizavimą, jiems aktualių temų analizavimą. Orientavimosi į socialinę erdvę principo reikšmė yra tai, kad tarp asmens ir jo aplinkos yra glaudus ryšys (Škriadaitė – Vrubliauskė, 2017).

2. Jaunimo darbuotojo darbas apima santykio su jaunu žmogumi palaikymą, jaunuolių ugdomąjį palydėjimą, jaunų žmonių įgalinimą, darbą su aplinka, individualų darbą ir viešinimą. Santykio su jaunu žmogumi palaikymas - tai ryšio su jaunuoliais kūrimas nuo pat pažinties pradžios, buvimas visada kartu. Jaunuolių ugdomasis palydėjimas - apima jaunimo darbuotojo pagalbą jaunuoliui, tol, kol jam to reikės. Jaunų žmonių įgalinimas - tai bendradarbiavimas, pasitikėjimo mezgimas su kitais žmonėmis, kurie gali būti naudingi teikiant pagalbą jaunam asmeniui. Individualus darbas – konsultavimas įvairiomis temomis. Viešinimas - tai informacijos skleidimas apie atvirąjį darbą su jaunimu, veiklas, teikiamas paslaugas.

3. Atliktas tyrimas, kuris atskleidė, kaip atrodo aviras darbas su jaunimu atvirajame jaunimo centre. Taigi aviras darbas su jaunimu atvirajame jaunimo centre yra kitoniškas, reikalaujantis nuolatinio darbuotojų žinių багаžo atnaujinimo, atvirumo idėjoms, veikloms ir žmonėms, nesmerkiančio požiūrio, noro padėti jaunam žmogui. Centre taip pat yra tam tikros, kartu su jaunuoliais sukurtos taisyklės.

LITERATŪRA

1. Jaunimo reikalų departamentas. (2018 02 20). Atvirasis darbas su jaunimu. Paimta 2019 10 31 iš Jaunimo reikalų departamento internetinio tinklalapio: <https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/atviras-darbas-su-jaunimu>

2. Jaunimo reikalų departamentas. Pagrindiniai atvirojo jaunimo centro ir atvirosios jaunimo erdvės skirtumai. Paimta 2019 11 04 iš Jaunimo reikalų departamento internetinio tinklalapio: https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/atviras-darbas-su-jaunimu/ajc_aje_skirtumai.pdf

3. Sabaliauskas, S., ir Žydzūnaitė, V. (2017). Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai. Vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams. Vilnius: VAGA.

4. Skirmantienė, J. (2013). Neformaliojo ugdymo svarba pozityviajai socializacijai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 7, 108-118.

5. Škriadaitė – Vrubliauskė, R. (2017). Atvirojo darbo su jaunimu gidas: kokybės link. Vilnius: UAB Steparc.

6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Nacionalinė jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programa“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 142-7299.

VILMA BLAŽEVIČIŪTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor lect. E.Darulienė

SUMMARY

Social work includes extensive work with a wide range of socially vulnerable groups of clients that may need social workers' help. More and more people hear about youth policy and initiatives of young people in Lithuania. However, very few people have heard about the various possibilities for self-realization in extracurricular activities in non-governmental organizations.

There is too small public awareness of the benefits of volunteering and non-formal education. Most often the message reaches young people through friends, classmates or online. There are organizations and workers working with youth in Lithuania on a regional, national and international scale, but this seems to be left to the young people themselves to take care of their non-formal education. This article analyzes open work with the youth, its necessity for Lithuanian youth and presents the role of youth worker.

EPILEPSIJA SERGANČIŲ ASMENŲ INTEGRACIJA Į VISUOMENĘ

EMILIJA DEMENYTĖ

Kolpingo Kolegija

Dėstytoja: Lekt. Evelina Darulienė

ANOTACIJA

Epilepsija sergantys asmenys dažnai patys bijo savo ligos, jie būna atstumti visuomenės ir patys užsidaro viduje. Asmenys vengia eiti į įvairiausių renginius, pramogas. Epilepsija sergantiems žmonėms sunku įsitvirtinti darbo rinkoje dėl stigmų, kitų žmonių atstūmimo ar įvairiausių kylančių baimių. Dėl šių aspektų kyla klausimas, kaip šiuos asmenis integruoti į visuomenę, kokių priemonių turėtų imtis socialinis darbuotojas, norėdamas kuo daugiau pagelbėti sergančiajam.

IVADAS

Temos aktualumas. Darbas su sergančiais epilepsija asmenimis yra ypatingai aktualus šiomis dienomis, kai visi mokomės, kaip svarbu yra tolerancija, visų priėmimas visuomenėje, taip pat kalbant apie socialinę atskirtį. Epilepsija daro poveikį visoms asmens gyvenimo sritims: asmens raidai, tarpasmeniniams santykiams, draugystei, santuokai, šeimos gyvenimui, mokyklai, darbui, kasdieninėms veikloms bei poilsiui. Sergantieji yra ignoruojami darbo rinkoje, patiriama stigma iš visuomenės ir neretai būna atstumti ir savo šeimos. Pasitaiko atvejų, kai epilepsija sergantys asmenys savo šeimose patiria stiprią kontrolę bei per ne lyg didelį rūpestį. Epilepsija sergantieji patiria diskriminaciją bandydami užimti laisvą darbo vietą. Epilepsija sergantys asmenys nurodo, jog labiausiai iš socialinių darbuotojų jie tikisi nuoširdaus bendradarbiavimo ir supratimo. Jie nori gauti informaciją ir konsultaciją sau rūpimais, individualiais klausimais (Virbalienė, Žebrauskaitė, Virbalis, Jurkutaitytė. 2016). Didžioji dauguma sergančių epilepsija yra neaktyvūs visuomeninėse veiklose, retai kada sutinka dalyvauti ir kultūrinėse veiklose, ypač tokiose, kur reikalingos finansinės išlaidos (baleto, šokio spektaklio, kino teatro, teatro lankymas) (Krutulienė, 2016). Atkreipiamas dėmesys, kad epilepsiją gaubia baimė, paslaptینگumas, žmonės bijo ir nepasitiki savimi įvairiose sferose, sergantieji šiomis dienomis vis dar sunku pritapti visuomenėje ir produktyviai bei prasmingai gyventi (Šedienė, Pivorienė, Laskevičiūtė. 2017). Pagal šiuos aspektus, matoma, kad epilepsija sergantys žmonės jaučiasi atskiriami nuo visuomenės, todėl svarbu ir aktualu žinoti, kaip šiuos asmenis integruoti į visuomenę, kokių priemonių turėtų imtis socialinis darbuotojas norėdamas, kuo daugiau pagelbėti sergančiajam.

Tyrimo problema. Kadangi asmenys, sergantys epilepsija, bijo savo ligos, jie dažniausiai būna atstumti visuomenės ir patys užsidaro viduje. Tokie asmenys vengia eiti į įvairiausių renginius, pramogas. Epilepsija sergantiems žmonėms sunku įsitvirtinti darbo rinkoje dėl stigmų, kitų žmonių atstūmimo ar įvairiausių kylančių baimių. Dėl šių aspektų kyla klausimas, kaip šiuos asmenis integruoti į visuomenę, kokių priemonių turėtų imtis socialinis darbuotojas, norėdamas kuo daugiau pagelbėti sergančiajam. (Šedienė, Pivorienė, Laskevičiūtė. 2017).

Tyrimo objektas – epilepsija sergančių asmenų integracijos į visuomenę ypatumus.

Tyrimo tikslas – atskleisti epilepsija sergančių asmenų integracijos į visuomenės ypatumus bei problemas.

KAS YRA EPILEPSIJA?

Epilepsija - lėtinė nervų liga, kuriai būdingi įvairūs priepuoliai, tam tikri asmenybės pakitimai, kartais progresuojantys iki silpnaprotystės. Tai būklė, kuriai būdingi pasikartojantys, su centrine nervų sistema susiję priepuoliai. Epilepsija apima daugybinius smegenų sutrikimus bei siejasi su įvairiomis kitomis galvos smegenų ligomis. Epilepsija gali pasireikšti produktyvia

psichoze, pritemusia sąmone, epileptiniais asmenybės pakitimais, dažnai ir smegenų organinių pažeidimų sukeliama ir psichogeniniais priepuoliais.

Epilepsija paprastai buvo vadinama sutrikimu ar sutrikimų grupe, o ne liga, siekiant pabrėžti, kad terminas apima daugelį skirtingų ligų ir būklių. Vis dėlto terminas „sutrikimas“ nurodo funkcijos pažeidimą, kuris nebūtinai yra ilgalaikis. Tuo tarpu „ligos“ terminas daugiau (nors ir ne visada) yra siejamas su ilgalaikiu normalios funkcijos sutrikimu. Nemažai heterogeninių sveikatos problemų, tokių kaip vėžys ar diabetas, susideda iš daugelio sutrikimų, tačiau vis tiek yra vadinamos „ligomis“. Terminas „sutrikimas“ visuomenėje yra prastai suprantamas ir sumenkina epilepsijos svarbą. ILAE ir Tarptautinis Epilepsijos Biuras (angl. International Bureau for Epilepsy, IBE) pastaruoju metu sutaria, kad epilepsija turėtų būti vadinama liga.

Pirmą kartą epilepsija buvo paminėta Hamurabio teisyne – įstatymų kodekse (1728–1686 m. pr. Kristų). Epilepsija – dažniausia lėtinė nervų sistemos liga, kuri buvo žinoma jau senovėje, tačiau apie ją vis dar vengiama kalbėti. Epilepsijos apibrėžimas ir samprata įvairiose kultūrose yra skirtinga. Epilepsija žinoma 4 000 metų, ir per visą šį laikotarpį liga keitė savo veidus. Wapogoro gentis Tanzanijoje į priepuolio ištiktą žmogų, praradusį sąmonę, žiūri kaip į mirusį. Peru indėnų folklore epilepsija vadinama mirtina liga. Tokiu būdu įsivaizduojama, kad sergantis epilepsija, priepuolio metu būdamas be sąmonės, eina į mirusiųjų pasaulį, o po trumpo laiko grįžta į gyvųjų karalystę. Epilepsijos priepuolis simbolizuoja žmogiškosios egzistencijos pasienio sritis (Jilek, Jilek-Aall, 1980; cit. Hanses, 1996, p. 22).

Visi apibrėžimai yra susiję su didžiuoju epilepsijos priepuoliu, labiausiai išryškinančiu šios ligos vaizdą. Gera žinoma priepuolių aprašymai randami Fiodoro Michailovičiaus Dostojevskio kūrinuose. Autorius pats sirgo epilepsija ir literatūriniuose vaizduose aprašė savo patyrimus. „Žodžiai, kuriuos rašytojas parinko, pasyvų ir didžiulį priepuolio įvykį padarė ryškiu. Tai nebuvo kunigaikštis, kuris „aktyviai“ pradėjo šaukti, bet šauksmas „pats išsiveržė iš jo krūtinės“ ir negalėjo būti sulaikytas jokia prievarta. Kitoje vietoje jis aprašo įspūdį, lyg „šauktų kažkas kitas, kas yra šio žmogaus viduje.“ Išryškėja milžiniška jėga, kuri „atakuoja“ sergantį žmogų“ (Hanses, 1996, 24).

Sovietmečiu ji buvo laikoma psichikos liga ir visi tokie ligoniai buvo izoliuojami nuo visuomenės. Tik nepriklausomybės metais ji įvardinta teisingai – neurologinė smegenų liga, ir pacientai su šia diagnoze pradėti siųsti pas neurologus. Prieš kelerius metus atlikti tyrimai atskleidė, kad daugiau nei pusė iš tūkstančio suaugusiųjų Lietuvoje nežino, kad epilepsija yra neurologinė liga (Murauskaitė, 2012).

GYVENIMAS SERGANT EPILEPSIJA

Dažnai apie epilepsiją nekalbama šeimoje, su draugais ir darbo kolegomis. Apie epilepsiją ne tik nekalbama, bet dažnai ši liga yra slepiama. Socialinio darbo praktikoje susiduriama su epilepsijos slėpimo atvejais:

“informavau klinikos šeimos gydytoją ir bendruomenės slaugytoją apie tai, kad teikiu psichosocialines konsultacijas sergantiems epilepsija žmonėms ir prašiau nukreipti žmones konsultacijai. Man buvo paaiškinta, kad yra žinoma tik viena pacientė, serganti epilepsija, ir ji slepia savo ligą [socialinės darbuotojos užrašai, 2014]”

Ligos slėpimo fenomeną galima sieti su istoriniu ir kultūriniu ligos kontekstu. Epilepsija yra mistifikuojama, demonizuojama, stigmatizuojama. Nuo vėlyvosios Antikos iki Viduramžių ši liga kai kuriose vietose buvo interpretuojama kaip Dievo bausmė. Šiandien mes gyvename visiškai

kitoje epochoje, tačiau mūsų žmonės vis dar tebeveikia viduramžiškas mąstymas, kad epilepsija reiškia kažką mistišką, paslaptinę, galbūt yra užkrečiama, kontaktas su žmonėmis, sergančiais epilepsija, gali „pakenkti“ (Sälke-Kellermann, 2009).

Mūsų visuomenėje trūksta žinių ir informacijos apie tai, ką daryti ištikus epilepsijos priepuoliui, kaip jį atpažinti ir kt. Apie patiriamą pažeminimą viešose vietose pasakoja Lietuvos Caritas Epilepsijos psichosocialinio konsultavimo centro klientė:

“priepuolis ištiko viešajame transporte, ėlipo kontrolė, o aš sėdžiu sustingusi ir negaliu parodyti nuolatinio bilieto, tai jie mane ištempė iš autobuso ir iškvietė policiją. Atsigavusi bandžiau pasakyti, kad sergu epilepsija ir man buvo priepuolis, bet aš vis tiek turėjau susimokėti baudą [iš interviu, 2015]

Neįgaliųjų teisių konvencijos šalys pripažįsta visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių visuotinumą, nedalomumą, tarpusavio priklausomybę ir tarpusavio ryšį bei būtinybę neįgaliesiems užtikrinti galimybę visapusiškai naudotis šiomis teisėmis ir laisvėmis be diskriminacijos. Galima teigti, kad istorinis ir kultūrinis Lietuvos kontekstas nėra palankus epilepsija sergančių žmonių psichosocialinei integracijai. Tačiau įsipareigojimas Jungtinėms tautoms laikytis susitarimų dėl žmonių su negalia teisių turėtų užtikrinti sergančiųjų epilepsija lygiavertišką dalyvavimą visuomenės gyvenime.

Svarbiausi klausimai epilepsija sergantiems žmonėms kyla socialiniame gyvenime: kaip valdyti priepuolius; kaip priepuoliai gali paveikti jų gebėjimą susirasti darbą ir jį išlaikyti arba kaip jiems sėkmingai mokytis. Jie nori žinoti, ką priepuoliai gali reikšti jų socialiniam gyvenimui, santuokai, šeimai, vaisingumui. Taip pat jų vairavimo teisei ir nepriklausomybei. Sėkmingas žmonių su epilepsija gydymas reikalauja dėmesio šioms socialinėms problemoms (Fisher, Saul, 2010).

“Kai studijavau, tai reikėdavo skaidres prieš kompiuterį skaityti, <...>, 600 skaidrėse paveikslų reikėdavo išmokyti, tai kaip aš galiu. Menotyrą studijavau. Aš negaliu, sėdžiu, kalu koliokviumui ar egzaminui, ir viskas, aš žinau, kad man po dviejų ar trijų dienų, ar po egzamino priepuoliai pasipila. Ir nebaigiau studijų [iš tarpprofesinės grupės diskusijos „Pasaulinei epilepsijos dienai“, 2016 03 31].

Suaugusieji epilepsija sergantys asmenys junta stigmą nepriklausomai nuo neuroepilepsinių (priepuolių dažnumas; amžius, kuriame prasidėjo epilepsija) ir sociodemografinių veiksnių (lytis, užimtumo situacija, šeiminė padėtis, gyvenamoji vieta). Atrodo, kad epilepsija visiems ja sergantiems žmonėms uždeda vienodą žymę. Priepuolių pasireiškimo dažnumas, laikas, kada prasidėjo epilepsija, ir kiti veiksniai nėra tokie svarbūs kaip pats faktas, jog asmuo serga epilepsija. Stigma stipriau nei pati epilepsija gali paveikti epilepsija sergančių asmenų gyvenimo kokybę (Krutulienė et al., 2012)

Stigma yra glaudžiai susijusi su sergančių epilepsija asmenų patiriama socialine izoliacija. Socialinė izoliacija yra baimės, kad epilepsijos priepuolis įvyks visuomenės akivaizdoje, pasekmė:

“... iš manęs svetimi žmonės vidury dienos gatvėje išplėšė 3,5 metų mano dukrą. Išvežė į policiją. Aš grįžau namo be vaiko. Paskambinau mamai ir pasakiau, nėra vaiko, kur dukra mano? Mama pradėjo skambinėti į policijos komisariatą

ir rado. Tiesiog pagal dokumentus įrodžiau, kad tai mano vaikas. Policija, kas jums yra? Aš sakau, kad man epilepsija, tiesiog sergu. Aš patyriau tokius dalykus vien dėl to, kad visuomenėje žmonės nežino to dalyko. Jie sako, tu apsirūkius, tu narkotikų prisivalgius ar dar prisileidus. Jie pradeda tampyti mano drabužius, venas žiūrėti ar dar kažkas [iš tarpprofesinės grupės diskusijos „Pasaulinei epilepsijos dienai“, 2016 03 31].

Taip pat baimė fiziškai susižeisti prisideda prie sergančiųjų epilepsija izoliacijos. Dažniausiai pasirenkama ligos valdymo strategija yra užsida- rymas savo namuose. Tokios baimės veda į savo galimybių atsisakymą ir neigiamai veikia tarpasmeninius santykius. Tai atspindi sergančių žmonių vedybų ir vaisingumo statistika. Izoliacija sustiprėja dėl tėvų reakcijos į epilepsijos diagnozę ir perdėtos globos. Tėvai apriboja vaikų veiklas, neišmoko socialinių įgūdžių. Vaikai su epilepsija yra labiau priklausomi nuo savo tėvų. Tokie vaikai mažiau dalyvauja šeimos sąveikoje ir yra mažiau įtraukiami į šeimos sprendimų priėmimą. (Global Campaign Against Epilepsy, 2010).

Epilepsija paveikia visas žmogaus socialinio gyvenimo sritis, taip pat ir tokias, kaip šeimos kūrimas ir vaikų gimdymas. Europoje viena iš dviejų šimtų nėščių moterų serga aktyvia epilepsija. Nuolatinis medikamentų vartojimas ir galimi priepuoliai nėštumo metu moterims, sergančioms epilepsija, gali sukelti baimę ir versti atsisakyti vaikų. Didžiausia baimė yra atvesti į pasaulį neįgalų vaiką ir savo ligą perduoti vaikui paveldėjimo keliu. Rūpinamasi, ar gimdymo metu įvyks priepuolis, o jeigu neįvyks, tai kaip bus priiimama atsakomybė už vaiką kasdienybėje. Tačiau apribojimai ir draudimai neturi išmušti iš vėžių sergančių epilepsija moterų. Jos gali tapti nėščiomis, turėti normalius vaikus ir visiškai džiaugtis motinyste (Fisher, Saul, 2010; Tergau, 2011). Tiek sveikos, tiek sergančios moterys gali pagimdyti vaikus, kuriems pasireiškia epilepsija arba ne. Sergančioms epilepsija moterims rizika pagimdyti vaiką, kuris susirgs epilepsija, padidėja tik pora procentų.

“Trys mano klientės serga epilepsija ir augina sveikus vaikus (6, 8, 10, 16 metų). Jų vaikai turėjo išmokti pasirūpinti motinomis priepuolių metu, motinoms reikia mokėti paaiškinti vaikams savo ligą. Sunkumų auginant vaikus atsiranda ne tiek dėl pačios ligos, kiek dėl ligos veikiančių santykių su vaikais, kitais šeimos nariais, ir dėl ligos keliamų socialinių, ekonominių sunkumų [socialinės darbuotojos užrašai, 2016].

Apibendrintai galima teigti, kad epilepsija veikia ja sergančio asmens psichosocialinį gyvenimą. Ji yra lydimą baimės ir netikrumo dėl ateities, dėl galimybių dalyvauti visuomenės gyvenime, dirbti, studijuoti, kurti šeimą. Sergantiems epilepsija asmenims yra sunkiau sąveikauti su kitais žmonėmis dėl baimės būti nepriimtiems ar klaidingai vertinamiems. „Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija skelbia iš esmės naują požiūrį, įpareigojantį šalis kurti tokius įstatymus, kad negalią turintys asmenys gautų tokią paramą, kuri ne skatintų senas ar naujas diskriminacijos formas, o sudarytų konkrečias sąlygas neįgaliesiems dalyvauti švietimo, sveikatos, kultūros, darbo rinkos ir kituose visuomenės sektoriuose ir organizacijose, kad tai būtų veikianti norma ir konkreti siekiamybė“ (Ruškus, 2014, p. 145).

DARBAS SU SERGANČIAIS EPILEPSIJA

Socialinio darbo turinys ir metodai apima:

- edukacinių mokymų programas specialistams (pedagogams, socialiniams darbuotojams, psichologams ir kt.), žmonėms, kurie serga epilepsija, šeimos nariams, darbdaviams, bendradarbiams, bendramoksliams;
 - paslaugų programas asmeniui, šeimai;
 - psichosocialinės pagalbos teikimą grupėse;
 - visuomenės informavimą bei švietimą;
- tarpprofesinių pagalbos tinklų kūrima

REKOMENDACIJOS

- Dažniausiai amenims, sergantiems epilepsija, trūksta psichiatro, psichologo ir socialinio darbuotojo paslaugų. Reiki užtikrinti kokybišką šių specialistų įsitraukimą į epilepsija sergančių žmonių gyvenimą, socialinę integraciją bei rehabilitaciją
- Skleisti daugiau informacijos apie epilepsiją. Visuomenės švietimas ir informacijos sklaida – geriausias kelias, siekiant epilepsija sergančiųjų integracijos į visuomenę. Jų gyvenimo kokybė pagerėtų, jei jie jaustų didesnę socialinę palaikymą, visuomenė daugiau žinotų apie pačią ligą, jos nesibaimintų, sergantieji galėtų atviriau kalbėti apie savo išgyvenimus ir lengviau įsilietų į visuomenės gyvenimą
- Savarankiškai integruotis į visuomenę (dažniau išeiti pasivaikščioti, daugiau laiko praleisti ne namuose, bendrauti su aplinkiniais, bendrauti su tais, kurie patiria tuos pačius išgyvenimus, serga ta pačia liga, lankytis koncertuose, kituose pramoginiuose renginiuose).

IŠVADOS

1. Epilepsija daro poveikį visoms asmens gyvenimo sritims: asmens raidai, tarpasmeniniams santykiams, draugystei, santuokai, šeimos gyvenimui, mokyklai, darbui, kasdieninėms veikloms bei poilsiui.
2. Tikslingos pagalbos sergančiajam epilepsija galima pasiekti panaudojus teisingus darbo metodus - edukacinių mokymų programas, paslaugų programas asmeniui, šeimai, psichosocialinės pagalbos teikimą grupėse, visuomenės informavimą bei švietimą, tarpprofesinių pagalbos tinklų kūrimą.
3. Sergantieji yra ignoruojami darbo rinkoje, patiriama stigma iš visuomenės ir neretai būna atstumti ir savo šeimos. Dėl to, svarbu ir aktualu žinoti, kaip šiuos asmenis integruoti į visuomenę, kokių priemonių turėtų imtis socialinis darbuotojas, norėdamas padėti sergančiajam.

LITERATŪRA

1. Krutulienė, S. (2016). Epilepsija sergančių suaugusių asmenų politinio, kultūrinio ir socialinio dalyvavimo veiksniai. *Socialinis darbas*, 14(1), 53–68.
2. Šedienė, P., Pivorienė, J., Laskevičiūtė, E. (2017). Epilepsija sergančių asmenų patirtys darbo rinkoje ir socialinės pagalbos galimybės. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 20 (02), 99–115.
3. Virbalienė, A., Žebrauskaitė, A., Virbalis, T., Jurkutaitytė, D., (2016). Asmenų, sergančių epilepsija, socialinės pagalbos lūkesčiai. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*. 12, 23–30.
4. Fisher, S., Acevedo, C., Arzimanoglou, A., Bogacz, A., Cross, H., Elger, C., Engel, J., Forsgren, L., French, A., Glynn, M., Hesdorffer, C., Lee, I., Mathern, W., Moshe, L., Perucca, E., Sheffer, E., Tomson, T., Watanabe, M., Wiebe, S. (2014) Praktinis klinikinis epilepsijos apibrėžimas. *Epilepsia*, 10, 1–8.

INTEGRATION OF PEOPLE WITH EPILEPSY INTO SOCIETY

EMILIJA DEMENYTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Advisor lect. E. Darulienė

SUMMARY

Because people with epilepsy are afraid of their disease, they tend to be marginalized and shut themselves down. Dealing with people who have epilepsy is especially relevant these days, when we all learn how important tolerance and acceptance of everyone in society is.

The object of the research is the integration of people with epilepsy into the society

The aim of the research is to reveal the peculiarities and problems of integration of people with epilepsy into society.

After analyzing all of the interviews we can see that epilepsy affects all areas of a person's life: personal development, interpersonal relationships, friendship, marriage, family, school, work, daily activities and even leisure. Such people avoid going to various events because people with epilepsy find it difficult to find a job because of the variety of stigma, alienation, or fear that arises. These aspects raise the question of how to integrate these individuals into society and what steps the social worker should take to help as much as possible.

NUO PSICHOAKTYVIŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMŲ PAAUGLIŲ PATIRTYS SVEIKIMO PROCESĖ

SIMONA KEMZŪRIENĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: socialinio darbo mgr., edukologijos dokt., lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Svaiginimosi psichoaktyvomis medžiagomis reiškinyje paauglių tarpe yra opi problema visuomenėje: psichoaktyvių medžiagų vartojimas susijęs su didėjančiu nusikalstamumu, ŽIV/AIDS paplitimu, neramumais mokykloje, šeimos disfunkcija, skurdu ir kitomis problemomis. Svarbu kalbėti ne tik apie psichosocialines priežastis, lemiančias paauglių išitraukimą į minėtų medžiagų vartojimą, bet ir apie pagalbos būdus, jos teikimo aspektus bei paauglių patirtis, kurios padeda atskleisti jiems teikiamos pagalbos efektyvumą. Straipsnyje pateikiami 2019 m. spalio mėn. atlikto kokybinio tyrimo rezultatai. Tyrimu buvo siekiama atskleisti paauglių, priklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų, patirtis sveikimo procese. Nustatyti socialiniai veiksniai, sąlygojantys psichoaktyvių medžiagų vartojimą, motyvaciją teikiantys veiksniai sveikimo procese bei tiriamųjų įžvalgos dėl jiems teikiamos pagalbos.

IVADAS

Temos aktualumas. Viena pažeidžiamiausių visuomenės dalių yra jaunimas: paauglystės laikotarpis yra reikšmingas fizinių ir intelektualinių sugebėjimų vystymuisi bei gyvenimo įgūdžių formavimuisi (Nagelytė, 2015). Narkomanijos reiškinyje sparčiai plinta paauglių tarpe (Jurgaitienė, Šopagienė, 2013). Europos narkotikų vartojimo paplitimo ataskaitos duomenimis (2018), vidutiniškai 18 proc. 15 – 16 m. paauglių iš 35 Europos šalių bent kartą gyvenime yra svaiginęsi psichoaktyviomis medžiagomis. Pasak Nagelytės (2015, p. 5), „dėl savo amžiaus ypatumų – rizikos nesuvokimo, noro patirti naujų pojūčių – jaunimas narkotikų pabando iš smalsumo, o vėliau įpranta juos vartoti ar net pradeda jais prekiauti”.

Kaip Nagelytė (2015) teigia, psichoaktyvių medžiagų vartojimo priežastis gali lemti keli veiksniai: aplinka, šeima ir draugai. Žemas savęs vertinimas, lygiavimasis į bendraamžius ar nepritapimas jų tarpe, artimų, šiltų, abipusiu pasitikėjimu pagrįstų santykių tarp vaiko ir tėvų nebuvimas (Kochanska ir kt., 2013) ir prasti santykiai su kitais asmenimis paskatina išitraukti į psichoaktyvių medžiagų vartojimą.

Tyrimo problema. Lieka neatskleistos paauglių, besigydančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų liga, patirtys, kurios galėtų padėti sužinoti apie pagalbos sergantiesiems efektyvumą, stipriąsias jos puses, apie pagalbos sritis, kurios užtikrina sveikimo efektyvumą. Tuo tikslu, keliame tokie pagrindiniai **tyrimo klausimai**: kokie socialiniai veiksniai padarė įtaką psichoaktyvių medžiagų atsiradimui jaunuolio gyvenime? Kas suteikia motyvacijos nepasiduoti? Kokios yra nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių įžvalgos apie jiems teikiamą pagalbą?

Tyrimo objektas – nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių patirtys sveikimo procese.

Straipsnio tikslas – atskleisti nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių patirtis sveikimo procese.

Uždaviniai:

1. Apibūdinti nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių situaciją Lietuvoje.
2. Aptarti pagalbos nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems paaugliams teikimo aspektus.
3. Nustatyti psichoaktyvių medžiagų vartojimą sąlygojusius socialinius veiksniai.
4. Išsiaiškinti motyvuojančius veiksniai sveikimo procese.
5. Įvertinti nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių įžvalgas apie jiems teikiamą pagalbą.

NUO PSICHOAKTYVIŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMŲ PAAUGLIŲ SITUACIJA LIETUVOJE

Pasak Nagelytės (2015), senai yra pastebėta, jog nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomais gali tapti visi žmonės, nesvarbu kokiai socialinei klasei jie atstovauja, ar kurį amžiaus tarpsnį jie išgyvena. Medžiagų, kurios sukelia priklausomybę, vartojimas paauglių tarpe yra viena opiausių problemų (Izokaitis, Stonienė, 2017).

2015 m. atlikto alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Europos mokyklose duomenimis (kuriame tirtas tokių nelegalių narkotikų vartojimo paplitimas, kaip marihuana, amfetaminas, ekstazis, LSD ir kiti haliucinogenai, metamfetaminas, kokainas / krekas, švirkščiamieji narkotikai, haliucinogeniniai grybai, anaboliniai steroidai), 19 proc. Lietuvos paauglių bent kartą gyvenime vartojo kokias nors nelegalias psichoaktyvias medžiagas, iš jų 22 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių (2011 m. rodiklis buvo 22 proc. paauglių, iš kurių 28 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių). Bent kartą gyvenime marihuaną, kaip populiariausią nelegalią psichoaktyvią medžiagą, vartojo 18 proc. paauglių, iš jų 20 proc. berniukų ir 15 proc. mergaičių (2011 m. rodiklis buvo 20 proc. paauglių, iš kurių 25 proc. buvo berniukų ir 14 proc. mergaičių). Amfetamino, kaip antros pagal populiarumą nelegalios psichoaktyvios medžiagos, bent kartą gyvenime nurodė vartoję apytiksliai 1 proc. paauglių, iš kurių 1,2 proc. berniukų ir 1,3 proc. mergaičių, metamfetamino bent kartą gyvenime bandė vartoti apytiksliai 1 proc. paauglių, iš kurių 1,4 proc. sudarė berniukai ir 1,3 proc. mergaitės. Taip pat atlikus minėtą tyrimą paaiškėjo, jog daugėja įvairių pavidalų pateikiamų naujų psichoaktyvių medžiagų, kurių bent kartą gyvenime bandė vartoti 5,4 proc. paauglių, iš kurių 5,8 proc. buvo berniukai ir 5 proc. mergaičių. (žr. 1 pav.).

1 lentelė

Psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimas paauglių tarpe (Sudaryta darbo autorės)

	2011			2015		
	Mergaitės, %	Berniukai, %	Bendrai, %	Mergaitės, %	Berniukai, %	Bendrai, %
Bent kartą gyvenime vartojo psichoaktyvių medžiagų	16	28	22	16	22	19
Bent kartą gyvenime vartojo marihuaną	14	25	20	15	20	18
Bent kartą gyvenime vartojo amfetaminą	-	-	-	1,3	1,2	1
Bent kartą gyvenime vartojo metamfetaminą	-	-	-	1,3	1,4	1
Bent kartą gyvenime vartojo naujų psichoaktyvių medžiagų	-	-	-	5	5,8	5,4

Psichoaktyvių medžiagų vartojimas labiau paplitęs berniukų tarpe, nei mergaičių: anabolinių steroidų bent kartą gyvenime bandė vartoti 2 proc. berniukų ir 0,3 proc. mergaičių, haliucinogeninių grybų – taip pat 2 proc. berniukų ir 1 proc. mergaičių. Tačiau vartojimo skirtumas tarp lyčių išnyksta lyginant amfetamino bei metamfetamino vartojimą: amfetaminą bent kartą gyvenime vartojo 1,2 proc. berniukų ir 1,3 proc. mergaičių, metamfetaminą – 1,4 proc. berniukų ir 1,3 proc. mergaičių, heroiną vartojo 1,5 proc. berniukų ir 1,1 proc. mergaičių (žr. 2 pav.).

2 lentelė

Psichoaktyvių medžiagų vartojimo pasiskirstymas pagal lytį (sudaryta darbo autorės)

	Berniukai, %	Mergaitės, %
Bent kartą gyvenime vartojo anabolinius steroidus	2	0,3
Bent kartą gyvenime vartojo haliucinogeninių grybų	2	1
Bent kartą gyvenime vartojo amfetaminą	1,2	1,3
Bent kartą gyvenime vartojo metamfetaminą	1,3	1,4

Apibendrinant statistinius duomenis, galima teigti, jog nuo 2011 m. iki 2015 m. psichoaktyvių medžiagų vartojimas paauglių tarpe mažėjo.

PAGALBOS NUO PSICHOAKTYVIŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMIEMS PAAUGLIAMS TEIKIMO ASPEKTAI

Nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems paaugliams yra teikiamos gydymo ir psichologinės bei socialinės rehabilitacijos paslaugos, kurias teikia biudžetinės ir viešosios asmens sveikatos priežiūros įstaigos Lietuvoje.

Psichikos sveikatos centruose bei Respublikinio priklausomybės ligų centro filialuose organizuojamos psichikos sveikatos priežiūros ir socialinės paslaugos asmenims, tame tarpe ir paaugliams, kurie dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo pasižymi psichikos ir elgesio sutrikimais.

Tačiau labai svarbu yra ne tik kokioje įstaigoje paauglys sulauks pagalbos, bet ir kaip ta pagalba bus teikiama. Paaugliui, sergančiam priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų liga, reikalinga tokia pagalba, kuria būtų atliepiami individualūs jų interesai ir poreikiai bei būtų užtikrinama tinkama jų raida (Barkauskienė ir kt., 2018). Pagalbos paaugliui, sergančiam priklausomybės liga ir turinčiam emocinių bei elgesio sutrikimų, veiksmingumo užtikrinimui, keliama uždaviniai:

- Gebėjimas suprasti paauglį.
- Pagalbos teikimas, atitinkantis paauglio poreikius.
- Tinkamų mokslu grįstų intervencijų parinkimas ir jų efektyvumo analizavimas.
- Paauglio vertinimo schemos parengimas, kurioje būtų aiškiai išdėstyta: a) problemos formulavimas ir jos matymas įvairiais lygmenimis (paauglio elgesio ir emociniai sutrikimai; sunkumai šeimos funkcionavime ir santykiuose), šeimos narių nuomonė paauglio problemos, profesionalų intervencijos ir pagalbos teikimo atžvilgiu, b) identifikuojantys duomenys apie amžių, lytį, fizinę aplinką, santykius su bendruomene, užimtumą, pajamas, konkrečias šeimos ypatybes ir kt.
- Paauglio trauminio patyrimo vertinimas nustatant trauminį patyrimą ir vertinant potrauminio streso problemas.
- Intervencijos taikymas visai šeimos sistemai ir šeimos narių dalyvavimas teikiant pagalbą paaugliui.
- Įvairių specialistų, teikiančių pagalbą paaugliui, komandinio darbo formavimas ir vystymas, kuris būtų užtikrintas vieningų ir nuoseklių, ilgalaikių ir tęstinių pastangų dėka.

Svarbu suprasti ir pripažinti, jog paauglio sunkumai atsiranda kai ilgą laiką paauglio šeimoje bei aplinkoje veikia įvairūs traumuojantys ir rizikos veiksniai, todėl visų pirma paaugliui, turinčiam elgesio sunkumų, reikalinga ne bausmė, bet pagalba (Barkauskienė ir kt., 2018).

TYRIMO METODIKA

Tyrimo tipas ir jo pagrindimas. Siekiant atskleisti nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių patirtis sveikimo procese, pasirinktas kokybinis tyrimo tipas. Kaip Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas teigia, atliekant kokybinį tyrimą, svarbus yra telkiamasis į žmogiškąsias patirtis, sisteminės ir sąveikomis grįstos nuostatos, kuriomis remiamasi. Svarbu yra

atskleisti konstruktyvų, sunkiai nagrinėjamų kiekybiškai, prasmes ir interpretacijas. Tyrimas atliktas 2019 m. spalio mėn.

Tyrimo dalyviai. Tiriamųjų atrankai įvykdyti buvo remtasi patogia atranka, kuomet „imtis formuojama, pasitelkiant lengviausiai tyrėjui prieinamus atvejus“ (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017, p., 63). Tyrimo metu buvo apklausti 3 paaugliai, besigydančys Respublikiniame priklausomybės ligų centre. Siekiant konfidencialumo, tyrimo dalyvių vardai užkoduoti.

Duomenų rinkimo metodas. Duomenų rinkimui buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu, kuomet pagrindiniai klausimai yra numatomi iš anksto, bet interviu eigoje situacija gali keistis ir siekiant gauti tikslesnę informaciją, gali būti užduodami papildomi klausimai (Kardelis, 2002). Tyrimo daliviams buvo užduoti pagrindiniai 5 atviro tipo klausimai ir juos papildantys klausimai, siekiant surinkti išsamesnius bei tikslesnius duomenis.

Duomenų analizės metodas. Duomenų analizei atlikti naudota indukcinė kokybinė turinio analizė, kuomet naudojamas atviras kodavimas, duomenų grupavimas, kategorijų išskyrimas ir abstrahavimas (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Tyrimo etika. Tyrimas buvo atliekamas vadovaujantis Kardelio (2016) aprašytomis tyrimo etikos problemomis: tiriamiesiems buvo suteikta aiški informacija apie tyrimą bei gautas tiriamųjų sutikimas, buvo užtikrintas anonimiškumas ir konfidencialumas.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Buvo siekiama išsiaiškinti socialinius veiksnius, kurie galėjo nulemti paauglių pasirinkimą vartoti psichoaktyvias medžiagas. Tyrimo rezultatai matomi 3 lentelėje.

3 lentelė

Socialiniai veiksniai, sąlygojantys psichoaktyvių medžiagų vartojimą

SUBKATEGORIJA	PATVIRTINANTYS TEIGINIAI
Komplikuoti santykiai šeimoje	Nu, buvo labai daug pykčio, mes nekėsdavom vienas kito, išvis sakydavom, kad geriau tu mirtum (TD1).
Apleistumas	Aš labai norėdavau gerti ir jis paėmė sniegą, žodžiu, į puodelį ir, nu, „tipo“ ištirpino ir žodžiu, nu duodavo va taip gerti. Tai važiuodavom labai ilgai kažkur ir man gerai būdavo, nes aš nevaikščiodavau į mokyklą <...>. Ir žodžiu, ji ten gerdavo, o aš tai sėdėdavau (TD1). <...> brolio tėtis Egidijus buvo girtas, neįleido manęs namo (TD2).
Patirtas fizinis smurtas	<...> būdavo tų pykčių kai irgi, nu, (mama) išgerdavo, tai irgi, nu, ir mus mušdavo (TD1). Ir kad tas ir mamos fizinis smurtas, kad, žodžiu, ir su šluota daužydavo, ir spardyavo (TD2).
Netinkamo elgesio matymas	Ir žodžiu, ji ten gerdavo, o aš tai sėdėdavau (TD1).
Draugų spaudimas	<...> jūs mum padėkit nuo vienu bernų apsigint, mes jums kas mėnesį vešim „kobrą“ arba „spaisą“, arba tabaką <...>. Susitikau, žodžiu, su vyresniu draugu, tada prasidėjo amfetaminas (TD2).
Smalsumas	Nu man pasakė apie poveikį ir aš užsinerėjau pabandyti (TD1).
Valios stoka	Nu pasiūlė, ir tiesiog aš su tuo žodžiu „ne“, nu man nesigaudavo ir visada sutikdavau (TD3).

Paprašius papasakoti apie santykius šeimoje iki vartojimo, tyrimo dalyviai dalinosi pasakojimais apie komplikuos santykius. TD1 prisiminė, jog močiutė drausdavo bendrauti su mama. Taip pat minėjo didelę neapykantą tarp šeimos narių. Komplikuočių santykių su šeimos nariais atveju, vaikas patiria neigiamus išgyvenimus, jausmus bei emocijas.

Visi tyrime dalyvavę asmenys prisiminė įvykius, kurie byloja apie vaiko apleistumą: fizinį (*tada buvo žiema, ir man buvo labai šalta, o mama buvo apgirtus jau*), emocinį (*buvau vistiek toksai vaikas, žodžiu, labiau toks nemylimas, mama vistiek atskirdavo mane*) bei socialinį (*tai*

važiuodavom labai ilgai kažkur ir man gerai būdavo, nes aš nevaikščiodavau į mokyklą). Netenkinant minėtų vaiko poreikių, neužtikrinamas jo pilnavertis vystymasis bei funkcionavimas.

Tyrimo dalyviai pasakojo, jog yra patyrę fizinį smurtą šeimoje. Smurtas šeimoje yra vaiko psichinės bei fizinės sveikatos žalojimas.

TD1 minėjo, jog savo aplinkoje matė netinkamą elgesį. Vaikai perima savo tėvų elgesio modelį, todėl didelė tikimybė, kad vaikas, matydamas besisvaiginančius savo tėvus, pats ateityje mėgins svaigintis.

Draugų įtaka, smalsumas taip pat yra paminėti kaip veiksniai, galėję daryti įtaką psichoaktyvių medžiagų vartojimui pirmą kartą.

Valios stoka taip pat svarbus veiksnys, lemiantis žmogaus polinkį nesugebėti atsisakyti pasiūlymo dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo - *nu pasiūlė, ir tiesiog aš su tuo žodžiu „ne“, nu man nesigaudavo ir visada sutikdavau.*

Minėti socialiniai veiksniai, patiriami tyrimo dalyvių, daro įtaką psichosocialinių sunkumų atsiradimui. Šeimoje, turinčioje problemų, augantis vaikas greičiausiai nemokės tinkamai spręsti atsiradusių psichosocialinių sunkumų, todėl naudosis jam labiau priimtinu problemų sprendimo būdu – psichoaktyvių medžiagų vartojimu.

Taip pat buvo siekiama sužinoti, kokie veiksniai teikia motyvaciją sveikimo procese. Tyrimo rezultatai vaizduojami 4 lentelėje.

4 lentelė

Motyvaciją teikiantys veiksniai sveikimo procese

SUBKATEGORIJA	PATVIRTINANTYS TEIGINIAI
Rezultatų matymas	<...> džiaugiuosi, kad „eina“ kažkokie rezultatai (TD2).
Gyvenimo be vartojimo privalumai	Daug ko galima nuveikt, nėra jokių problemų, santykiai labai geri ir sesė po dviejų metų pradėjo su manim bendrauti ir labai, žodžiu, viskas pagerėjo pas mane <...> (TD1).
Pokalbiai	Visada su ja pakalbu ir kažkaip užsimotyvuojau (TD1). Ir atrodo motyvuoja personalo gražūs tie žodžiai (TD3).
Pokyčiai	Nu, aš dabar pati kažkaip noriu keistis <...> (TD1). Ir pačiam pasikeist kažkaip gyvenimą ir nebeturėt tų problemų. Reikia kitaip kažkaip gyvent, nes noriu savo šeimai labai daug padėt. Ta ramybė... Kad nereikėtų gyvent baimėj (TD2).

Sveikimo procese labai svarbu yra pastebėti gydymo rezultatus. Toks veiksnys gali veikti kaip stiprus motyvacijos šaltinis, nes tampa aiškiau, kokią naudą duoda didelės pastangos, sutelkiamos sudėtingais momentais.

Labai svarbu yra pamatyti ir suprasti kokią naudą duoda vartojimo atsisakymas: vartojimo atsisakymo naudos suvokimas padeda siekti dar geresnių sveikimo rezultatų.

Pokalbiai yra labai svarbus įrankis, siekiant suteikti motyvaciją. Jų metu besigydantis išklausomas, suteikiamas atgalinis ryšys, parodomas jo stipriosios pusės, veikiančios kaip motyvacija.

Prieš gydymą gyvenus nuolatinėje baimėje, pradėjus gydytis, ramybės jausmas tampa viena iš vertybių, kuria vadovaujantis randama motyvacija siekti rezultatų sveikimo procese. Susitelkimas į pokyčius padeda siekti geresnių rezultatų ir sudėtingose situacijose prisiminti vardan ko yra ieškoma jėgų nepasiduoti.

Nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo besigydantys asmenys patiria sveikimo dinamiką, kuri pasireiškia ne tik sėkmėmis, bet ir emociniais nuosmukiais, pareikalaujančiais daug jėgų nepasiduoti. Svarbu, kad tokiose situacijose asmenys rastų veiksmų, teikiančių motyvaciją.

Taip pat buvo siekiama sužinoti paauglių įžvalgas apie jiems teikiamą pagalbą priklausomybės ligų centre. Rezultatai pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė

Tiriamųjų įžvalgos dėl jiems teikiamos pagalbos

SUBKATEGORIJA	PATVIRTINANTYS TEIGINIAI
Svarbi pagalba	<...> padėjo suprast man savo jausmus <...>. <...> aš pradėjau kalbėt apie jausmus <...>. <...> jie visada mane išklausydavo, kai man būdavo sunku <...> (TD1). Va, pavyzdžiui, sunku, tai tada sėdam ir pasikonsultuojam visi, tai patarimų gaunu visokių (TD2). Kad mane išklausyti, man tai svarbu <...> (TD3).
Pagalbos vertinimas	<...> po kažkiek laiko aš suprantu, kad jie buvo teisūs ir gerai padariau, kad paklausiau, ir labai vertinu tai (TD1). Man tai padeda, vertinu tai puikiai (TD2).
Labiausiai reikalinga pagalba	Pokalbiai. <...> kalbėtis, išsikalbėjimai, man labiau padeda. <...> patarimai, žodžiu, užduotys <...>. Kad išsispjstum pats save, savistabos visokios ten atkryčio (TD2).

Tiriamieji pasakojo apie jiems svarbią pagalbą, kurios sulaukia sveikdami. Tiriamieji pasakojo apie jiems svarbią pagalbą, kurios sulaukia sveikdami. Jausmų suvokimas yra vienas iš uždavinių, siekiant sveikimo, nes užslopinti ir nepažinti jausmai skatina vartoti. Nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems paaugliams yra svarbu jaustis išgirstais ir sulaukti atgalinio ryšio.

Tiriamieji mano, kad jiems teikiama pagalba yra kompetentinga ir pagrįsta, o tai savo ruožtu kelia pasitikėjimą specialistais, siekiančiais padėti. Pasitikėjimas specialistais ir jų teikiamos pagalbos įvertinimas bei priėmimas yra svarbus veiksnys, padedantis sveikti priklausomam paaugliui.

Kaip labiausiai reikalingą pagalbą, tiriamieji pažymėjo pokalbius, kurių metu yra išklausomi, gauna patarimų bei užduočių, padedančių siekti asmeninio augimo. Apibendrinant rezultatus galima teigti, jog nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems paaugliams teikiama pagalba atitinka tiriamųjų lūkesčius, laikoma efektyvia, yra priimama bei vertinama. Tiriamųjų įžvalgose apie jiems teikiamą pagalbą atsispindi pasitikėjimas specialistais bei jų kompetencija. Susiformavus pasitikėjimui tarp specialisto ir priklausomybe nuo psichoaktyvių medžiagų sergančio paauglio, tampa tikėtina, jog bus pasiekti patys efektyviausi rezultatai sveikimo procese.

IŠVADOS

1. Statistiniai duomenys byloja, jog 2015 m. bent kartą gyvenime vartojo 19 proc. paauglių, iš kurių 22 proc. sudarė berniukai ir 16 proc. mergaitės. Psichoaktyvių medžiagų vartojimo situacija statistiškai buvo šiek tiek pagerėjusi nuo 2011 m., kuomet bendras bent kartą vartojusių paauglių skaičius sudarė 22 proc., iš kurių 28 proc. buvo berniukų ir 14 proc. mergaičių. 2015 m. statistiniai duomenys taip pat parodė, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimas labiau paplitęs berniukų tarpe, nei mergaičių.

2. Esminiai pagalbos nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems paaugliams teikimo aspektai: svarbu žinoti kur priklausomybe sergantis paauglys gali kreiptis pagalbos, taip pat labai svarbu suprasti, jog paaugliui teikiama pagalba turi būti atliepanti individualius jų interesus bei poreikius ir užtikrinanti tinkamą jų raidą.

3. Psichoaktyvių medžiagų vartojimą sąlygojantys socialiniai veiksniai yra susiję su komplikuotais santykiais šeimoje, apleistumu, patirtu fiziniu smurtu, netinkamo elgesio matymu, draugų spaudimu, smalsumu ir valios stoka.

4. Veiksniai, motyvuojantys sveikimo procese: rezultatų matymas, gyvenimo be vartojimo privalumai, pokalbiai, pokyčiai. Vadovaujantis išvardintais motyvuojančiais veiksniais, lengviau įveikiami sunkumai bei iššūkiai, kurie kyla sveikimo metu.

5. Atskleistos nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų paauglių įžvalgos apie jiems teikiamą pagalbą: jausmų suvokimas, pokalbiai, kurių metu išklausoma, teikiamas atgalinis ryšys, paauglių vertinami kaip jiems svarbi pagalba sveikimo procese.

LITERATŪRA

1. Barkauskienė, R., Adler, A., Čekuolienė, D. ir Gervinskaitė-Paulaitienė L. (2018). Rekomendacijos skiriantiems ir teikiantiems minimalios priežiūros priemonės bei formuojantiems minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimo problemą. Paimta 2019 10 17 iš tinklalapio <http://www.sppc.lt/wp-content/uploads/2019/02/Rekomendacijos-skiriantiems-ir-teikiantiems-minimalios-prie%C5%BEi%C5%ABros-priemonės-bei-formuojantiems-minimalios-prie%C5%BEi%C5%ABros-priemoni%C5%B3-%C4%AFgyvendinimo-strategij%C4%85.pdf>.
2. Europos sąjungos leidinių biuras (2018). Europos narkotikų vartojimo paplitimo ataskaita. Paimta 2019 10 01 iš tinklalapio <https://publications.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/2420e3dd-6dea-11e8-9483-01aa75ed71a1>.
3. ESPAD Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose (2015). Alkoholio, tabako, narkotikų vartojimas ir interneto naudojimas Lietuvoje. Paimta 2019 10 08 iš tinklalapio https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/1353_155db79175d0dfd6d17f883bd9f00fa3.pdf.
4. Izokaitis, M. ir Stonienė, L. (2017). Ankstyvoji intervencija dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Paimta 2019 10 16 iš tinklalapio [http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2017.1\(76\)/VS%202017%201\(76\)%20LIT%20A%20Psichoaktyviosios%20medziagos.pdf](http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2017.1(76)/VS%202017%201(76)%20LIT%20A%20Psichoaktyviosios%20medziagos.pdf).
5. Jurgaitienė, D. ir Šopagienė, D. (2013). Klaipėdos mokinių požiūris į narkomanijos problemą. Paimta 2019 10 01 iš tinklalapio http://old.ntakd.lt/files/informacine_medzega/6-Kita_Informacija/02-moksliniai_str/5.pdf.
6. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla.
7. Kardelis, K. (2016). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
8. Kochanska, G., Kim, S., Boldt, L. J. ir Yoon, J. E. (2013). Children's callous-unemotional traits moderate links between their positive relationships with parents at preschool age and externalizing behavior problems at early school age. *Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 54(11), 1251-60.
9. Nagelytė, J. (2015). Narkomanijos priežastys ir prevencija Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose. *Magistro darbas*. Paimta 2019 09 30 iš tinklalapio <https://vb.vdu.lt/object/elaba:8646853/8646853.pdf>.
10. Žydžiūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai. Vilnius: Vaga.

EXPERIENCES IN HEALING PROCESSES FOR TEENAGERS ADDICTED BY PSYCHOACTIVE MATERIALS

SIMONA KEMZŪRIENĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: lect. R. Bagdonaitė-Stelmokienė, social work master, doct. of education sciences

SUMMARY

The phenomenon in intoxication with psychoactive substances among teenagers is a major problem in society: the use of psychoactive substances is associated with increasing crime, HIV/AIDS prevalence, school anxiety, family dysfunction, poverty and other problems. It is important to talk not only about psychosocial causes of adolescents involvement in the use of psychoactive substances, but also about the ways of help in which it is provided and the experiences of adolescents that would help to reveal the effectiveness of help that is delivered. The qualitative research results are presented in the article that was conducted on the October of 2019. The study aimed to reveal the experiences of adolescents addicted by psychoactive substances in the healing process. The social determinants of psychoactive substances use, motivational factors in the healing process as well as the insights of the persons under investigation regarded the help, were identified through the research.

SAVANORIŠKOS VEIKLOS SKATINIMO RAIŠKA SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ RENGIME

VIRGINIJA KONDRATAVIČIENĖ, DOVYDAS PASLAUSKAS

Kauno kolegija, Medicinos fakultetas, Socialinio darbo katedra

ANOTACIJA

Savanoriškos veiklos skatinimas – svarbus elementas siekiant pokyčių visuomenėje. A. Saulaičio (2010) teigimu, socialiniai darbuotojai turi geriausias galimybes ugdyti savanorystę rengdami pavienius asmenis bei grupes, sudarydami tam sąlygas socialinėse įstaigose. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti savanoriškos veiklos skatinimo raiškas socialinių darbuotojų rengime. Atliktas kiekybinis tyrimas atskleidė, kad savanoriška veikla socialinio darbo studijų programose skatinama įvairiomis priemonėmis, bet nepakankamai. Savanoriškos veiklos skatinimą pagerintų savanoriškos veiklos kaip studijų dalyko įtraukimas į Socialinio darbo studijų programą, dėstytojų ir studentų bendradarbiavimas su institucijomis, kurioms reikalinga savanorių pagalba bei kiti veiksniai.

IVADAS

Savanoriška veikla Lietuvoje turi galias krikščioniškas tradicijas, tačiau moksliskai savanoriškos veiklos reiškinys tyrinėtas nepakankamai. I. Jonutytės (2006) teigimu, savanoriškos veiklos reiškinį tyrinėjantys mokslininkai Lietuvoje dar žengia pirmuosius žingsnius. Nemaža dalis mokslo sričių yra susijusi su savanoriška veikla, tarp jų ir socialinis darbas. Šio straipsnio pagrindinis tikslas yra išsiaiškinti savanoriškos veiklos skatinimo raiškas socialinių darbuotojų rengime. Išsikelti 3 uždaviniai: pateikti savanoriškos veiklos charakteristiką; apibrėžti savanorišką veiklą Socialinio darbo studijų programose; išsiaiškinti savanoriškos veiklos skatinimo raiškas socialinių darbuotojų rengime. Tyrimo metodu pasirinktas kiekybinis aprašomasis tyrimas, priemonė – anketinė apklausa raštu. Apklausti 120 respondentų – aukštųjų mokyklų Socialinio darbo studijų programų studentai iš Kauno kolegijos, Marijampolės kolegijos, Utenos kolegijos, Klaipėdos ir Šiaulių valstybinių kolegijų. Darbą sudarė 3 pagrindiniai skyriai: I - savanoriškos veiklos charakteristika, II – savanoriška veikla Socialinio darbo studijų programose, III (empirinio tyrimo dalis) – savanoriškos veiklos skatinimas socialinių darbuotojų rengime. I skyriuje atskleidžiama savanoriškos veiklos samprata ir principai, pateikiamas savanorio apibrėžimas, išskiriami savanoriškos veiklos motyvai. II skyriuje pateikiama socialinio darbo samprata, analizuojama savanoriška veikla socialinio darbo studijų programose. III skyriuje pateikiama empirinio tyrimo charakteristika, atlikto tyrimo analizė, išvados bei rekomendacijos.

Savanoriškos veiklos samprata. Siekiant ištirti savanoriškos veiklos skatinimą socialinių darbuotojų rengime pirmiausia reikalinga apibrėžti savanoriškos veiklos terminą – atskleisti savanoriškos veiklos reikšmę ir prasmę. Įvairūs mokslininkai ar organizacijos šį terminą apibūdina skirtingai – moksliniuose straipsniuose, kituose literatūros šaltiniuose gausu įvairių savanoriškos veiklos apibūdinimų. Savanoriška veikla – tai galimybė kiekvienam, nepaisant lyties, rasės, tautybės, religijos, politinių įsitikinimų, amžiaus ir sveikatos, panaudoti savo gebėjimus ir patirtį teikiant pagalbą bendruomenės nariams, lavinantis naujus įgūdžius, ieškant naujų draugų, įsitraukiant į darbą ir siekiant pakeisti socialinį gyvenimą, skatinant pozityvią bendruomenės raidą, prisidedant prie pilietiškumo ugdymo visuomenėje (Jordan Ochman, 1998). Savanoriška veikla yra svarbus demokratinės, politiškai aktyvios ir socialiai jautrios visuomenės elementas. Kad moderni ir demokratiška valstybė sėkmingai funkcionuotų, būtina gyvybinga pilietinė visuomenė (A. Kučikas, 2007). Pastebima, kad visi savanoriškos veiklos terminai pabrėžia šiuos aspektus: laisvą valią ir pasirinkimą, neapmokamą veiklą, savanoriškos veiklos naudą visuomenei bei pačiam savanoriui, o taip pat savanoriška veikla pabrėžiama kaip pilietinė iniciatyva. LR Savanoriškos veiklos įstatyme (2011) 2 straipsnio 1 dalyje savanoriška veikla apibrėžiama kaip

„savanorio neatlyginamai atliekama visuomenei naudinga veikla, kurios sąlygos nustatomos savanorio ir šios veiklos organizatoriaus susitarimu“. Remiantis šio įstatymo suformuluotu savanoriškos veiklos terminu bei kitų autorių suformuluotais apibrėžimais, kas yra vadinama savanoriška veikla, galima išskirti svarbiausius kriterijus, bendrai atspindinčius savanoriškos veiklos principus: savanoriška veikla atliekama laisva valia, paties asmens pasirinkimu (niekam neverčiant ir neįpareigojant); savanoriška veikla siekiama naudoti bendruomenei (ne naudoti sau, o visuomenės gerovei); savanoriška veikla nėra atlyginama finansiškai – ją vykdyti nesitikiama materialaus atlygio. Remiantis N. Kurapkaitienės (2013) teigimu, „savanoriškoje veikloje patirtos išlaidos gali būti kompensuojamos, bet tai nėra atlyginimas ar kaip nors kitaip pinigais išreikštas motyvavimas“.

Savanorio apibrėžimas. Savanorišką veiklą vykdo ir minėtais principais vadovaujasi asmenys, vadinami savanoriais. Remiantis LR Savanoriškos veiklos įstatymo (2011) 5 straipsniu, kuriame išskiriami reikalavimai savanoriui, galima teigti, kad savanoriu gali tapti ne jaunesni kaip 14 metų Lietuvos Respublikos piliečiai bei teisėtai Lietuvoje gyvenantys užsienio piliečiai. Piliečiai, kuriems dar nėra sukakę 18 metų, taip pat gali dalyvauti savanoriškoje veikloje, tačiau tokiu atveju yra reikalingas vaiko atstovo sutikimas. I. Jonutytė (2007) taip pat pabrėžia anksčiau minėtus savanoriškos veiklos principus ir savanorį apibūdina kaip „asmenį, kuris laisva valia aukoja savo laiką kitų žmonių labui, nesitiki už tai atlygio, tik siekia asmeniškai tobulėti, įgyja patirties ir gauna dvasinės naudos, kuria dalijasi su bendruomene, taip pat prisiimančią atsakomybę už savo veiklą“.

Savanoriškos veiklos motyvai. Pasak A. Račkelienės (2006) savanoriai yra „žmogiškosios pagalbos forma bendruomenėje“. Jų dalyvavimą savanoriškoje bendruomenės veikloje lemia įvairūs motyvai. A. Račkelienės teigimu, „savanorių skaičius pasaulyje auga ir šį procesą lemia demografiniai, ekonominiai bei socialiniai pasikeitimai visuomenėje“. Štai keli iš jų, išskirti minėtos autorės:

- Socialiai atskirtų visuomenės grupių gausėjimas;
- Pasikeitimai darbo rinkoje;
- Greitas novatoriškų idėjų plitimas;
- Didėjanti socialinė atsakomybė;
- Spartėjantis moterų judėjimo vystymasis;
- Suaktyvėjęs krikščioniškas rūpinimasis kenčiančiais;
- Mažėjančios finansavimo galimybės profesionaliam socialiniam darbui vykdyti.

E. Butkuvienės (2005) teigimu, savanoriškos veiklos pasirinkimas priklauso nuo to, „kokie poreikiai yra įvardijami kaip prioritetiniai, kokios vertybinės nuostatos vyrauja visuomenėje, bei kokiomis nuostatomis vadovaujasi individas“.

Kalbant apie savanorių motyvaciją būtina atkreipti dėmesį į savanorių vertybines nuostatas. Psichologo Mykolo Valainio (2011) manymu, savanoriškos veiklos motyvų pagrindimų, kodėl žmonės užsiima savanoriška veikla, esą nemažai: „Pagal vienus jų, visuomenei naudingas elgesys yra užkoduotas mūsų genuose ir siejasi su savisaugos instinktu: padėdami kitiems tikimės, kad prireikus galėsime gauti pagalbos sau. Kiti pabrėžia empatiją – socialinį įgūdį, kuris gali būti lavinamas. Noras padėti laikomas ir brandos ženklu. Kad ir kokių būtų aiškinimų, mes ir patys numanome – noras padėti kitiems yra iš dalies prigimtinis, iš dalies kultūrinis ir įgyjamas bruožas“. Viena iš dažniausiai minimų savanoriškos veiklos motyvų priežasčių – aukštesnių motyvų įtaka – dorovinės nuostatos, religinių įsitikinimų realizavimas. Kitos dažnos priežastys – siekis įgyti naujos patirties, žinių, taip pat ir įgūdžių, kurie gali praversti ateityje.

Socialinio darbo samprata. 2018 m. socialinio darbo profesijai Lietuvoje sukako 25 m., o Socialinio darbo studijų programai – 20 metų. Šis laikotarpis Lietuvai pasauliniu mastu atrodo nedidelis, tačiau per jį buvo nuveikta nemažai darbų, o socialinio darbo srities specialistai pripažįstami kaip nepakeičiami savo srities atstovai, įtakojantys socialinius pokyčius

visuomenėje. Socialinio darbo samprata aiškiai apibrėžiama Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006). Jame teigiama, kad „socialinis darbas yra profesinė veikla, kuri įgalina žmones, šeimas, bendruomenes ir visuomenę spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas, skatindama socialinę kaitą, gerindama gyvenimo kokybę ir stiprindama solidarumą bei socialinį teisingumą“.

Savanoriškos veiklos skatinimo raiškos. Ypatingai savanorystės idėją suaktyvino Europos savanoriškos veiklos metai 2011 – 2012 m. Apie savanoriškos veiklos skatinimą užsimenama LR SADM (2015): „Pritariame, kad dauguma bendruomeninių organizacijų veiklą atliekamos savanoriškais pagrindais, o savanoriška veikla turėtų būti skatinama ir propaguojama. Piliečių aktyvinimas, motyvavimas bei jų įsitraukimo į savanorišką veiklą skatinimas yra reikšmingi pilietinės visuomenės stiprinimo aspektai“. Pastebima, kad dauguma piliečių aktyviai į savanorišką veiklą įsitraukia organizuojamų visuomeninių akcijų metu, tokių kaip „Maisto bankas“ – kuomet renkami maisto produktai skurdžiau gyvenantiems, nepasiturintiems asmenims, „Darom“ – kai visoje Lietuvoje aktyviai tvarkoma aplinka, taip pat įvairių renginių ar koncertų metu.

Savanoriška veikla Socialinio darbo studijų programose. Socialiniam darbuotojui reikalingos žinios. Žinias galima įgyti studijų Socialinio darbo programoje metu, o kartu – ir socialinio darbuotojo kvalifikaciją. Taip pat socialiniame darbe labai svarbios vertybės – bendruomeniškumas, dvasingumas, socialinių pokyčių skatinimas bei kitos. Vienas iš būdų siekti socialinių pokyčių galėtų būti savanoriška veikla. Savanoriška veikla populiari daugumoje nevyriausybinų institucijų, rečiau – vyriausybiname sektoriuje. Savanoriška veikla gali būti trumpalaikė, ilgalaikė arba individuali (nesuplanuota, atsitiktinė, vienkartinė). A. Kučiko (2007) teigimu, „savanoriška veikla yra viena iš studentų aktyvaus dalyvavimo bendruomenėje būdų“. Remiantis šiuo autoriaus teiginiu galima teigti, kad savanoriškos veiklos skatinimas socialinio darbo studijų programose yra svarbus, į savanoriškos veiklos skatinimo raiškas rengiant socialinius darbuotojus būtina atkreipti dėmesį.

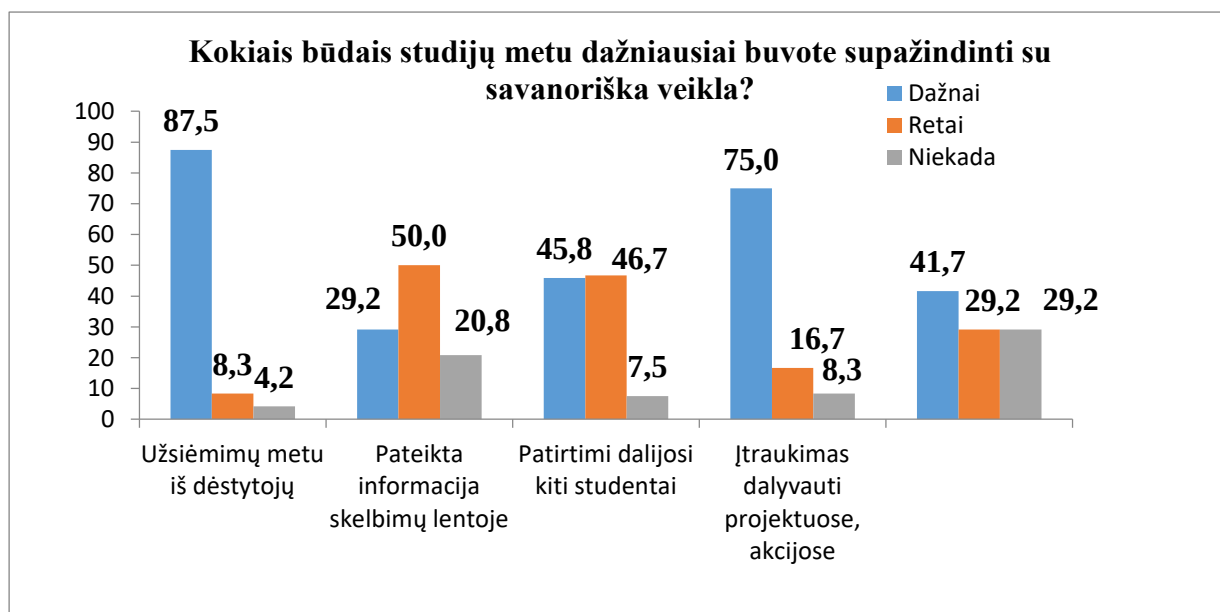
V. Ražanauskaitė ir V. Kanišauskaitė (2008) yra pabrėžusios, kad „socialinio darbo bakalauro studentams pirmame ir antrame kursuose savanoriškai veiklai paskirti oficialiai yra rekomenduojama 90 val.“ Tačiau tuo nebūtinai vadovaujasi visos aukštosios mokyklos, mat kai kurių iš jų studijų programose savanoriška veikla yra įtraukta kaip privalomas dalykas, kurį studentai turi išklauyti, o kituose – net žodžiu apie tai neužsimenama. Analizuojant įvairių aukštųjų mokyklų, kuriose rengiami socialiniai darbuotojai, socialinio darbo studijų programas galima pastebėti, kad studijų programos viena nuo kitos šiek tiek skiriasi. Bei savanoriškos veiklos skatinimas ir aktyvinimas kiekvienoje iš aukštųjų mokyklų yra skirtingas.

Panevėžio bei Marijampolės kolegijų Socialinio darbo studijų programose jokio dalyko apie savanorišką veiklą studijų programos dalykų aprašuose buvo nerasta. Tuo tarpu Šv. Ignaco Lojolos kolegijoje Socialinio darbo studijų programoje vienas iš studijų modulių yra „Savanoriškas bendruomeninis socialinis darbas“. Vilniaus kolegijos Socialinio darbo studijų programoje įtrauktas privalomas dalykas „Socialinis darbas ir savanorystė bendruomenėje“. Šiaulių ir Klaipėdos valstybinėse kolegijose - studijų dalykas „Savanorystė ir patirtinis mokymas(is)“ įtrauktas į Socialinio darbo studijų programą. Kauno kolegijoje studentai galėjo rinktis laisvai pasirenkamą dalyką - „Savanoriška veikla socialiniame darbe“. Nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. šis dalykas į studijų programą įtrauktas kaip privalomas.

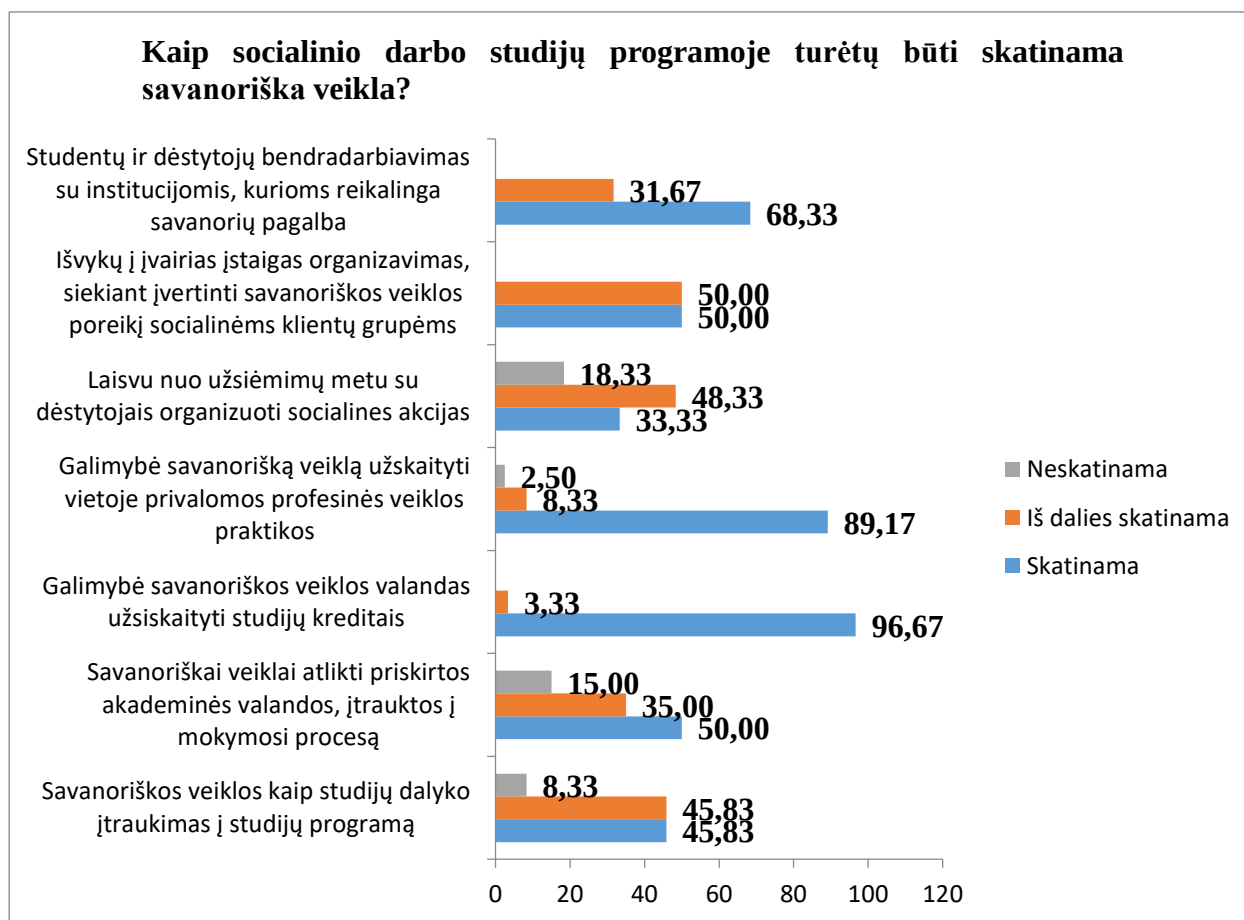
Savanoriška veikla gali padėti studentams atrasti naujus gebėjimus ir žinias, kurių jie nebūtų atradę dirbdami ar mokydami. Taip pat savanoriška veikla gali padėti atskleisti jų užslėptus talentus, kurių jie nebūtų atradę savyje tuo neužsiimdami (Brewis & Holdsworth, 2011; Lee & Won, 2011; Holdsworth & Quinn, 2010). Ši veikla padeda tapti bendruomenės dalimi, o kadangi savanoriška veikla nukreipta į pagalbą kitiems, tuo pačiu tai būdas suvienyti bendruomenę ir nuveikti ką nors naudingo visuomenės gerovei (Holdsworth & Quinn, 2010).

2019 m. kovo – gegužės mėnesiais atlikto empirinio tyrimo „Savanoriškos veiklos skatinimo raiška socialinių darbuotojų rengime“ metu 120 respondentų buvo užduotas klausimas „Ar prieš studami į Socialinio darbo studijų programą turėjote savanoriškos veiklos patirties“. Didžioji dalis respondentų atsakė, kad prieš studami į Socialinio darbo studijų programą turėjo savanoriškos veiklos patirties. Kad anksčiau tuo užsiimdavo pažymėjo 66,67 % (80) respondentų. Tačiau, kad ir toliau tuo užsiima nurodė tik 12,50 % (15) respondentų. Vadinasi, iš 120 apklaustųjų respondentų savanoriška veikla užsiima tik 15 studentų, o tai tikrai maža dalis savanorių.

Tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti „Kokiais būdais respondentai studijų metu dažniausiai buvo supažindinti su savanoriška veikla“.

Respondentai atsakė, kad dažniausiai su savanoriška veikla būdavo supažindinti užsiėmimų metu iš dėstytojų. Taip nurodė 87,5 % (105) respondentų. Taip pat dažnu atsakymo pasirinkimu tapo „Įtraukimas dalyvauti projektuose, akcijose“. Taip nurodė 75 % (90) respondentų. O rečiausiai su savanoriška veikla būdavo supažindinti iš pateiktos informacijos skelbimų lentoje, kitų studentų patirties ir į katedras atvykusių atitinkamų organizacijų atstovų.

Apibendrinus respondentų atsakymus galima daryti prielaidą, kad savanoriška veikla skatinama visais prieš tai išvardintais būdais (užsiėmimų metu iš dėstytojų, įtraukimu dalyvauti akcijose bei projektuose, kitų studentų dalijimusi patirtimi ar į SD katedrą atvykusių svečių kvietimu užsiimti savanoriška veikla). Tačiau savanoriška veikla galėtų būti labiau skatinama, jei apie tai socialinio darbo katedrose atsirastų platesnės informacijos skelbimų lentose, į katedrą atvyktų daugiau įvairių organizacijų atstovų, kuriems reikalinga savanorių pagalba ir jeigu apie savanorišką veiklą dažniau dalintųsi tokios patirties jau turintys studentai.

IŠVADOS

1. Savanorišką veiklą apibrėžia laisvas asmens pasirinkimas skirti savo asmeninį laiką neapmokamai veiklai, kuri būtų naudinga visuomenės gerovei. Savanorišką veiklą atlikti galima individualiai arba rinktis trumpalaikę ar ilgalaikę savanorystę nevyriausybiniuose organizacijose arba vyriausybinių institucijų veikloje. Taip pat – prisijungus prie įvairių visuomeninių akcijų. Savanorišką veiklą vykdo asmenys, vadinami savanoriais. Dalyvavimą savanoriškoje veikloje lemia įvairūs motyvai. Vieni iš dažniausiai minimų – aukštesnių motyvų įtaka, siekis įgyti naujų žinių.

2. Socialinis darbas – profesinė, socialinė veikla, padedanti žmonėms išspręsti socialines problemas. Savanoriška veikla yra viena iš studentų aktyvaus dalyvavimo bendruomenėje būdų. Savanoriškos veiklos skatinimas svarbus ir rengiant studentus aukštosiose mokyklose. Dalyvaujant savanoriškoje veikloje studentai gali įgyti patirties, kurios neįgytų niekur kitur.

3. Respondentų manymu, savanoriška veikla studijų aukštosiose mokyklose metu skatinama šiais būdais: informacija skelbimų lentose, įtraukimu dalyvauti projektuose bei akcijose, į SD

katedras atvykstančių institucijų kvietimu vykti savanoriauti į jų organizacijas, studentų dalinimusi patirtimi, kuriems jau teko savanoriauti.

4. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad, daugumos respondentų teigimu, savanoriškos veiklos skatinimą pagerintų savanoriškos veiklos kaip studijų dalyko įtraukimas į Socialinio darbo studijų programą, galimybė savanoriškos veiklos valandas užsiskaityti studijų kreditais arba galimybė savanorišką veiklą užsiskaityti vietoje privalomos profesinės veiklos praktikos. Taip pat studentų ir dėstytojų bendradarbiavimas su institucijomis, kurioms reikalinga savanorių pagalba. Galimybė ugdytis (gauti naujų žinių, patirčių ir pasisemti naujų idėjų) labai skatintų studentus dalyvauti savanoriškoje veikloje studijų metu. Taip pat dauguma respondentų mano, kad studijų metu galima panaudoti patirtį, įgytą savanoriškoje veikloje, ir dalintis ja su kitais studentais. Tai viena iš savanoriškos veiklos teikiamų naudų. Taip pat savanoriška veikla leidžia būti kūrybingiems, ugdo pilietiškumą. Svarbu tai, kad, respondentų manymu, savanoriška veikla gali praplėsti suvokimą apie socialinio darbo profesiją.

LITERATŪRA

1. Saulaitis, A. (2010). Savanorystės organizavimas bendruomenėje
2. Butkuvienė, E. (2005). Dalyvavimas savanoriškoje veikloje: situacija ir perspektyvos Lietuvoje po 1990 –ųjų. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*.
3. Jonutytė, I. (2007). Savanorystė socialinio ugdymo sistemoje: Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Kučikas, A. (2007). Apie savanorišką veiklą: Straipsnių rinkinys. Kaunas: Actio Catholica Patria.
5. Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. 2011 m. birželio 22 d. Nr. XI – 1500. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.402802>
6. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl nacionalinės 2011-ųjų Europos savanoriškos veiklos, kuria skatinamas aktyvus pilietiškumas, metų programos patvirtinimo“, 2010 m. rugsėjo 8 d. Nr. A1-406
7. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493
8. Neringa Kurapkaitienė. (2013). Darbo su savanoriais pagrindai (elektroninis išteklius)
9. Račkelienė, A. (2006). Socialinis darbas bendruomenėje: Konspektas. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras.
10. Sherryl Gaston, Mellissa L. Krue (2014). Students Perceptions of volunteering during the first two years of studying a Social Work degree. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*.
11. Kanišauskaitė, V., Ražanauskaitė, V. (2008). Savanoriška veikla socialinio darbo studijose. Socialinis darbas: patirtis ir metodai.

EXPRESSION OF VOLUNTARY PROMOTION IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS.

VIRGINIJA KONDRATAVIČIENĖ, DOVYDAS PASLAUSKAS

Kaunas University of Applied Sciences, Faculty of Medicine, Department of Social Work

ANNOTATION

The promotion of volunteering is an important element of change in society. According to A.Saulaitis (2010), social workers have the best opportunities to develop volunteering by preparing individuals and groups and providing conditions in social institutions. The purpose of this article is to explore the ways in which volunteering is promoted in the training of social workers. Quantitative research has shown that volunteering in social work study programs is not sufficiently encouraged. The promotion of volunteering would be enhanced by the inclusion of volunteering as subject in the social work curriculum, the cooperation of teachers and students with institutions that require volunteer help and other factors.

SAVIŽUDYBIŲ PAPLITIMO, ŽMONIŲ EMOCINIŲ REAKCIJŲ Į SAVIŽUDIŠKAS INTENCIJAS BEI GEBĖJIMO TINKAMAI REAGUOTI KRIZĖS ATVEJU TYRIMAS

POCEVIČIŪTĖ INETA, JUKNA RAMŪNAS

Panevėžio kolegija, Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programa
Darbo vadovas lektorius Ramūnas Jukna

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamas savižudybės reiškinys kaip asmens sąmoningo apsisprendimo pasekmė. Savižudybių rodikliams visame pasaulyje nuolat kylant, o Lietuvoje jų skaičiui jau pasiekus kritinį lygį, itin aktualu nagrinėti šio reiškinio kompleksines dalis, jo paplitimo tendencijas bei prevencines priemones. Tačiau siekiant gilesnio suvokimo apie savižudybės fenomeną, svarbu įsigilinti ir į tai, kaip žmonės vertina savižudiškas intencijas.

IVADAS

Savižudybių tema jautri, apie ją nėra malonu kalbėti, bet visgi būtina. Žinia apie savižudybę, net ir ne pačioje artimiausioje aplinkoje, sujaudina kiekvieną ir palieka begalę klausimų. O tie, kam tenka iš arti susidurti su šia nelaime, dažniausiai dar ilgai nešioja gėdos ir kaltės našta, tad netekties skausmas tampa dar didesnis.

Savižudybės fenomenas pradėtas tyrinėti jau seniai – vienas pirmųjų autorių, išsamiai nagrinėjusių šį reiškinį, sociologas Emilis Durkheimas savižudybės aktą aiškina per socialinių procesų prizmę, tuo tarpu suicidologijos mokslo pradininko Edwino S. Shneidmano nuomone, savižudybės reiškinys yra per daug sudėtingas ir kompleksinis, kad būtų įmanoma jį paaiškinti sukūrus tam tikrą teoriją.

Savižudybė – visame pasaulyje vykstantis reiškinys. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, kasmet tokiu būdu iš gyvenimo pasitraukia apie 800 tūkst. žmonių. Visgi kai kurios šalys savižudybių skaičiumi gerokai lenkia kitas šalis. Viena iš jų – Lietuva, į lyderio pozicijas pradėjusi kopti dar sovietinės okupacijos metais (Gailienė, 1998), šiandien užtikrinančiai pirmauja Europos Sąjungos šalyse, taip pat ir visame pasaulyje.

Tyrimo objektas – savižudybės paplitimas mūsų aplinkoje bei reakcijos į savižudiškas intencijas.

Tyrimo tikslas – ištirti žmonių patirtis bei požiūrį į savižudybės aktą.

Uždaviniai:

1. Aptarti savižudybės reiškinio sampratą.
2. Apžvelgti savižudybės reiškinio paplitimą pasaulyje bei Lietuvoje.
3. Nusakyti galimas savižudybės pasekmes bei prevencijos būdus.
4. Tyrimu atskleisti žmonių emocinius išgyvenimus susiduriant su savižudybės krize, įvertinti gebėjimą tinkamai reaguoti krizės akivaizdoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė, anketinė apklausa.

SAVIŽUDYBĖS SAMPRATA

Savižudybės reiškinį tiria įvairios mokslo šakos: nuo teologijos iki kriminologijos, sociologijos, filosofijos, psichologijos, medicinos ir kt. Vienas pirmųjų autorių, išsamiai tyrinėjusių savižudybės fenomeną, sociologas E. Durkheimas savo veikale „Savižudybė“ teigia: „Mirties rūšių įvairovėje esama mirčių, ypatingų tuo, kad mirtis žmogų ištinka jo paties

apsisprendimu kaip jo paties veiksmo padarinys². Labai panašiai savižudybė apibrėžiama ir žymaus šiuolaikinės suikidologijos pradininko E. S. Shneidmano, kuris savižudybė apibūdina kaip daugiasluoksnį sutrikimą, pasireiškiantį sąmoningu kenčiančio individo susinaikinimo aktu. Šiuo atveju mirtį žmogus traktuoja kaip problemų sprendimo būdą (Polukordienė, 2003). Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau PSO) pranešimuose taip pat galima aptikti savižudybės apibrėžčių. Viename jų („*Mental Health: New understanding, new hope*“, 2001) pateikiama tokia jos definicija: „Savižudybė – tai sąmoningai inicijuotas asmens veiksmas, siekiant arba tikintis, kad jis bus mirtinas“³. Psichologės O. K. Polukordienės, jau ilgą laiką dirbančios krizių bei savižudybių prevencijos srityje, nuomone, savižudybė yra daugiasluoksnė problema, neturinti vienos priežasties ar paaiškinimo. Anot jos, savižudybė „dažniausiai sukelia biologinių, psichologinių, kultūrinių, socialinių veiksnių visuma“⁴. Taigi, iš pateiktų įvairių autorių savižudybės apibrėžimų, pastebima, kad dauguma jų akcentuoja sąmoningą asmens apsisprendimą imtis tam tikrų veiksmų, kurių pasekmė – mirtis. Visgi derėtų atkreipti dėmesį į tai, jog savižudiška mirtis ne visada yra itin gerai apsvarstyta ir iš anksto suplanuota. Anot Z. Plužek, „nereta savižudybė yra impulsyvus, neapgalvotas veiksmas, staiga kilusios desperacijos aktas“⁵. Tačiau kalbant apie savižudybę kaip apie sąmoningą apsisprendimą mirti, verta paminėti šio proceso etapus:

1. *Mintys apie savižudybę*. Šiame etape atsiranda nestiprūs savižudiški impulsai: pradedama galvoti apie savižudybę, kaip apie galimą problemos sprendimo būdą.

2. *Ketinimas nusižudyti*. Savižudiški impulsai pradeda stiprėti: pradedama galvoti apie savižudybę, kaip apie geriausią problemos sprendimo būdą. Pradedama planuoti savižudybę.

3. *Bandymas nusižudyti*. Savižudiški impulsai pasiekia kritinį lygį: priimamas sprendimas įvykdyti savižudybę. Žmogaus elgesys keičiasi – galimi net nuotaikos pagerėjimai, demonstruojami atsisveikinimo ženklai, po kurių įvykdomas sprendimas nusižudyti (Polukordienė, 2003).

Taigi, vadovaujantis išvardintais etapais, savižudybę galima apibūdinti kaip keliais etapais vykstantį procesą, kai nuo minčių apie savižudybę pereinama prie ketinimų nusižudyti, o tada – prie bandymo tai padaryti.

Mokslinėje literatūroje ir kituose informacijos šaltiniuose apstu savižudybės klasifikacijos būdų. Anot O. K. Polukordienės (2003), savižudiška mirtis priskiriama prie autodestruktyvios elgsenos, kuri skirstoma į dvi grupes: *tiesioginę*, kuri yra apibūdinama kaip sąmoningas žmogaus elgesys, pasireiškiantis psichologinės krizės ar ūmaus streso būsenoje, kuomet žmogus jaučia poreikį nusižudyti, bei *netiesioginę*, apibūdinamą kaip nesąmoningas žmogaus elgesys, sukeliantis riziką savo gyvybei ar sveikatai (rūkymas, piktnaudžiavimas alkoholiu, persivalgymas ir pan.). Šiuo atveju žmogus nejaučia noro nusižudyti.

Atsižvelgdama į savižudybės intenciją, Z. Plužek (1996) savižudybes klasifikuoja į tris tipus:

1. *Tikrosios savižudybės*. Tai dažniausiai egzistencinės krizės sukeltas atvirai deklaruojamas noras mirti. Krizės atsiradimo priežastimi dažnai būna priimtos vertybių sistemos perkainojimas, kuomet ima trūkti motyvacijos gyventi.

2. *Tariamiosios savižudybės*. Šiuo atveju nėra aukštos motyvacijos pasirinkti mirtį – tai tik tokios galimybės neatmetimas, dažniausiai atsirandantis tuomet, kai netenkama kokio nors susikurto gyvenimo tikslo, siekiamybės.

² DURKHEIM, Emile. *Savižudybė*. Vilnius. 2002, p.6.

³ WHO, *Mental Health: New Understanding, New Hope*. (Geneva: WHO,2001). Prieiga internetu: https://www.who.int/whr/2001/en/whr01_en.pdf?ua=1.

⁴ POLUKORDIENĖ, Ona Kristina. *Psichologinės krizės ir jų įveikimas*. Vilnius. 2003, p. 17.

⁵ PLUŽEK, Zenomena. *Pastoracinė psichologija*. Vilnius, 1996. p.193.

3. *Savižudiški gestai*. Tokie mėginimai nusižudyti atliekami demonstratyviai, tačiau visai nesiekiant sau pakenkti. Atvirkščiai – tokiu gestu tikimasi gauti kokios nors naudos (dėmesio, užuojautos ir pan.). Dažniausiai tokius veiksmus atlieka nestabilūs, menkai subrendę asmenys.

Dar vienas itin populiarius savižudybių klasifikavimo būdas – E. Durheimo išskirti keturi savižudybių tipai: *egoistinė*, *anominė*, *altruistinė* ir *fatalistinė* savižudybės. Šie tipai susieti su socialine integracija bei socialine reguliacija. *Egoistinės* savižudybės įvyksta, kai asmuo netenka ryšio su grupe – nelieta atsakomybės prieš kitus jausmo. *Anomines* savižudybes sukelia socialinės reguliacijos stygius. Žmonės žudosi, kuomet dėl staigių permąnų nebelieka troškimų ar tikslų. Trečiasis E. Durheimo išskirtas tipas – *altruistinė* savižudybė. Šis tipas išsiskiria tuo, kad yra vykdomas dėl pareigos. Dažnai tai yra masinės savižudybės, pasiaukojimas kitų labui. Paskutinis, ketvirtasis tipas yra *fatalistinė* savižudybė. Ji nutinka tuomet, kai žmogus nebegali atlaikyti psichologinio smurto, kai disciplina neatsižvelgia į žmogaus poreikius. Visi šie tipai pasitaiko bendruomenėse, kurios yra tokios slogios, kad jų nariai vietoj gyvenimo renkasi mirtį (Durkheim, 2002).

SAVIŽUDYBĖS PAPLITIMAS PASAULYJE IR LIETUVOJE

Pasaulyje kas 40 sekundžių iš gyvenimo pasitraukia vienas žmogus, kas tris sekundes yra bandoma nusižudyti, o kiekviena įvykdyta savižudybė stipriai paveikia mažiausiai dar šešis asmenis. Psichologiniai ir socialiniai savižudybės padariniai šeimai bei visuomenei yra neišmatuojami (PSO, 2000)⁶. Didžiausias procentas savižudybių įvykdomas mažas ir vidutinės pajamos gaunančiose šalyse. Pažymėtina, jog nors didžiausias savižudybių lygis yra tarp 70 metų ir vyresnio amžiaus žmonių, savižudybė yra net antra pagal dažnumą mirties priežastis 15–29 metų amžiaus žmonių grupėje. Kitas svarbus faktas yra tas, jog visame pasaulyje paprastai dažniau žudosi vyrai nei moterys (PSO, 2014)⁷. Vyrų pirmavimas savižudybių srityje gali būti paaiškinamas tuo, jog jie rečiau nei moterys ieško pagalbos, dėl vyriškumo kultūros iškeltų stereotipų (tvirtumas, nepažeidžiamumas ir pan.) neigia, kad jiems jos reikia. Nuo mažens mokomi vengti emocijų, vyrai išsiugdo menkesnę gebėjimą jas suprasti, tad suaugę dažniausiai yra linkę slėpti savo emocinę būklę (Tereškinas, 2011).

Valstybinio psichikos sveikatos centro savižudybių prevencijos biuro vertinimu (2018), savižudybių skaičius Lietuvoje per pastarąjį dvidešimtmetį sumažėjo (apytiksliai nuo 45 iki 30 atvejų 100 tūkst. gyventojų), tačiau Lietuvos savižudybių rodiklis vis dar išlieka vienas didžiausių Europos Sąjungoje, beveik tris kartus viršijantis ES valstybių vidurkius, o pasauliniu mastu Lietuva patenka net į pirmąjį penketuką šalių, kuriose fiksuojamas didžiausias savižudybių procentas (Higienos institutas, 2018). Ir nors remiantis tokia statistika galima drąsiai teigti, jog savižudybės aktas yra viena iš opiausių šiandienos problemų Lietuvoje, savižudybių prevencijos klausimai ilgą laiką buvo sprendžiami tik nevyriausybinių organizacijų bei socialinių iniciatyvų veikla. Valstybiniu lygmeniu šie klausimai pradėti svarstyti tik 2016 metais įkūrus Savižudybių prevencijos komisiją.

Lietuvoje kasdien nusižudo daugiau nei du žmonės. Apytiksliai penkis kartus dažniau tai padaro vyrai nei moterys. Lietuvos savižudybių statistikoje ryškiausia rizikos grupė – vidutinio ir vyresnio amžiaus vyrai. 2017 metais savižudybė tapo antroji pagal dažnumą darbingo amžiaus (16–64) vyrų mirties priežastimi. Tik lėtinės širdies ligos vis dar lenkia savižudybę (vyrų grupėje) pasiglemžtų gyvybių skaičiumi (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2018). Didelis atotrūkis savižudybių procentu taip pat pastebimas kaimo bei miesto vietovėse: 2017 m. kaimo

⁶ WHO, *Preventing Suicide. A Resource for Primary Health Care Workers*. (Geneva:WHO, 2000). Prieiga internetu: https://www.who.int/mental_health/media/en/59.pdf

⁷ First WHO report on suicide prevention. (Geneva:WHO, 2014). Prieiga internetu: <https://www.who.int/news-room/detail/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>

gyvenvietėse savižudybės būdu sukeltų mirčių buvo beveik du kartus daugiau negu miesto vietovėse (Valstybinio audito ataskaita, 2017).

Ieškant tokių aukštų Lietuvos savižudybių rodiklių priežasčių, visų pirma derėtų atsigręžti į savo šalies istoriją. Anot profesorės Danutės Gailienės (1998), ilgi okupacijos bei totalitarinio režimo metai paliko pėdsakus žmonių gebėjimui „įveikti visuomeninių pokyčių keliamus iššūkius“ bei atsparumą stresui. Profesorė daro išvadą, jog tam, kad situacija dėl savižudybių iš esmės pasikeistų, neužtenka pavienių iniciatyvų – reikalingos tikslingos bei gerai organizuotos valstybinės prevencinės priemonės. Deja, 2017 m. atlikto savižudybių prevencijos įvertinimo išvados nedžiugina. Valstybinio audito ataskaitoje (2017) nurodoma, jog „Lietuvoje savižudybių prevencijos priemonės planuojamos netinkamai, nėra visapusės pagalbos su savižudybės rizika susijusiems asmenims teikimo sistemos“.

SAVIŽUDYBIŲ PASEKMĖS IR PREVENCIJA

„Tunelinio mąstymo“ paveikti asmenys retai kada pagalvoja, kokios pasekmės gresia jų artimiesiems. Tačiau būtent artimajai aplinkai priklausantys žmonės ir patiria didžiausią emocinę bei materialinę žalą. Dažniausios reakcijos, aplankančios nusižudžiusiojo artimuosius: šokas, išdavystės, kaltės, neužbaigtumo jausmas. Kuomet savižudžio artimieji pertenka juos kankinančių emocijų, dažnai jie ir patys pagalvoja apie savižudybę ar net mėgina nusižudyti (Anneberg, 2006).

Savižudybės krizės atveju bene svarbiausias vaidmuo tenka šeimai. Būtent šeima yra pirmoji suicidinės prevencijos institucija. Labai svarbu vaikams diegti religines bei dorovines vertybes, pasirūpinti vaikų užimtumu. Taip pat reikia ugdyti jų pareigas namuose, šeimoje, vėliau ir visuomenėje. Šeimos nariai privalo turėti kokybišką laiką kartu, mokyti ir mokytis bendrauti tarpusavyje. Būtina nuo mažens skatinti atsakomybės jausmą prieš save patį, prieš šeimą, visuomenę, Dievą. Taip užauga brandžios, savo jėgomis pasitikinčios asmenybės, gebančios spręsti iškilusias problemas (Plužek, 1996).

Visgi svarbu nepamiršti, jog ne tik šeima gali užkirsti kelią savižudybei. Aplinkiniai taipogi yra pajėgūs pastebėti savižudžio siunčiamus signalus (nenoras gyventi, bendrauti, tikslų, svajonių nebuvimas, kalbėjimas ar net juokai apie savižudybę ir kt.), gerai išanalizuoti aplinkybes, įvertinti grėsmę gyvybei ir atitinkamai reaguoti – išklausti, kartu paieškoti problemos sprendimo būdų, nepalikti asmens vieno bei ieškoti profesionalios pagalbos (Shneidman, 2002).

Kalbėdamas apie savižudybes, E. Shneidmanas kiek ironiškai teigia, jog „mirtis yra vienintelis dalykas gyvenime, kurio nereikia daryti. Išlauksite pakankamai ilgai, ir tai bus padaryta už jus“.⁸

TYRIMAS

Tyrimo eiga bei pagrindiniai demografiniai duomenys. 2019 metų kovo 28–balandžio 2 dienomis elektroninėje erdvėje buvo atlikta anoniminė apklausa, kurios metu 401 respondentas atsakė į pateiktus klausimus savižudybės tema.

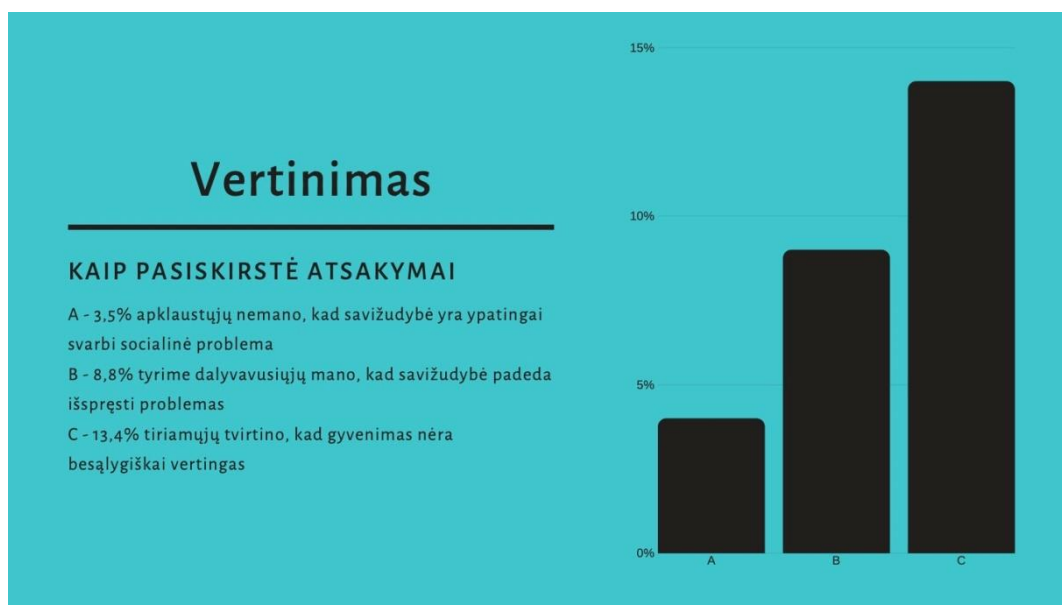
Anketą sudaro šeši demografiniai klausimai bei 15 atviro ir uždaro tipo klausimų, kuriais siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina savižudybę: ar yra susidūrę su ja savo artimoje aplinkoje, kaip į tai reagavo, ar jie yra pasirengę padėti savižudybės ištiktam asmeniui ar jo artimiesiems.

Apklausoje dalyvavo 88,3 % (354) moterų ir 11,7 % (47) vyrų. Respondentų amžius – nuo 16 iki 67 metų. Jų išsilavinimas: aukštasis – 56,1 %, vidurinis – 25,7 %, nebaigtas vidurinis – 5,5 %, kita – 12,7 %. 48,4 % tiriamųjų nurodė gyvenantys santuokoje, 32,2 % nurodė esantys nesukūrę šeimos, 10 % tiriamųjų gyvena neįsipareigoję, o 9,5 % apklaustų žmonių yra išsituokę. 81 % apklaustųjų nurodė, jog gyvena miesto vietovėje, likusieji 19 % – kaimiškoje. 61,3 %

⁸ SHNEIDMAN, Edwin. *Savižudžio sąmonė*. Vilnius, 2002. p. 131.

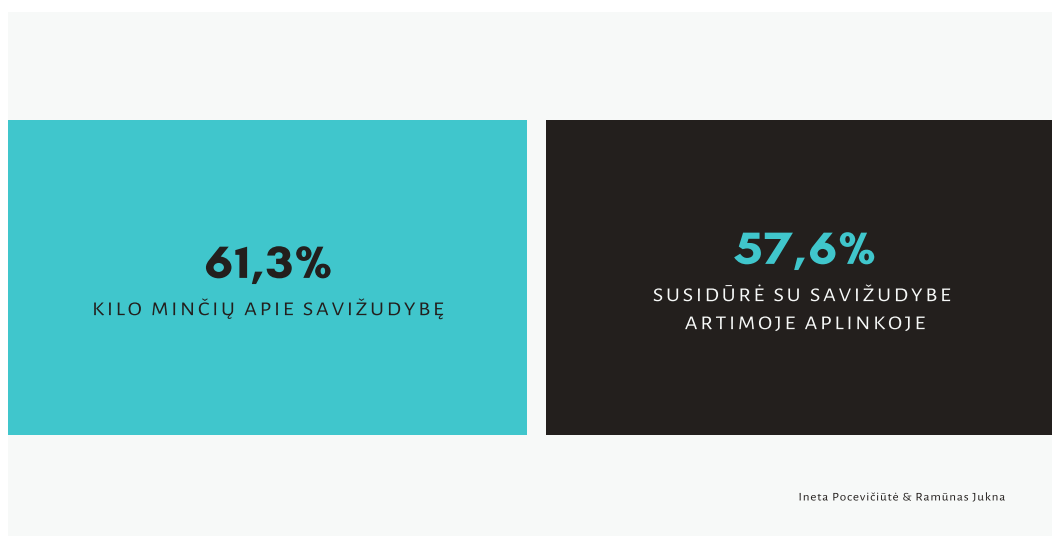
apklaustų asmenų nurodė, kad yra samdomi darbuotojai arba profesionalai, 19,2 % yra studentai, 12,5 % nurodė esantys bedarbiai, 7% – verslininkai ir darbdaviai.

Tyrimo analizė. 96,5 % tiriamųjų, vertindami savižudybės reiškinį, tvirtino, kad tai yra ypač svarbi socialinė problema. Tačiau visgi 8,8 % apklaustųjų tvirtino, kad savižudybė padeda išspręsti problemas, o 13,4 % tyrime dalyvavusių žmonių nesutinka su teiginiu, kad gyvenimas yra besąlygiškai vertingas.

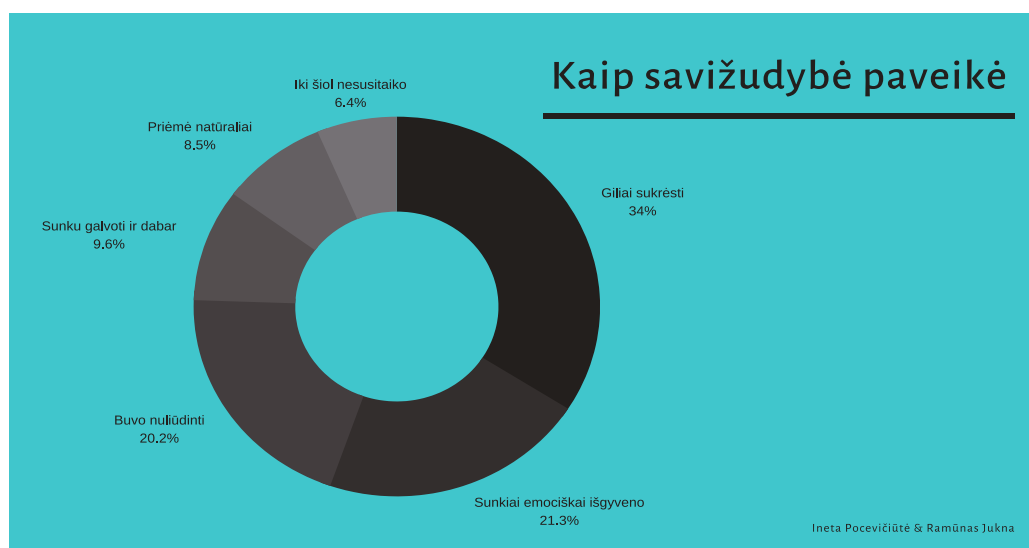
1 pav. Kaip tiriamieji vertina savižudybės problemą

Tyrimas atskleidžia, kad 61,3 % apklaustų asmenų pažymėjo, jog jiems patiems yra kilę minčių apie savižudybę. Net 57,6 % tiriamųjų teigė, kad jiems teko susidurti su savižudybe savo artimoje aplinkoje (tarp giminaičių, artimų draugų, bendradarbių).

2 pav. Informacija apie tiriamųjų susidūrimą su savižudybe

32,1 % asmenų, kurie susidūrė su savižudybe artimoje aplinkoje, tvirtino, kad dėl to jie buvo giliai emociškai sukrėsti. 20,2 % apklaustųjų tvirtino, kad patyrė itin sunkius emocinius išgyvenimus. 8,7 % tyrime dalyvavusių asmenų pažymėjo, kad apie savižudybę yra sunku galvoti „net ir dabar“, o 6 % iki šiol negali susitaikyti su savižudybės veiksmu. Tačiau 18,8 % apklaustųjų žmonių teigė, kad savižudybė juos nuliūdino, o 7,8 % apklaustųjų priėmė šį faktą natūraliai.

3 pav. *Kaip savižudybės veiksmas paveikė tiriamuosius*

Net 78 % savižudybės krizę išgyvenusių apklaustųjų tvirtino, kad niekas jiems nesuteikė psichologinės ir emocinės pagalbos. Tačiau įveikdami patirtą krizę tiriamieji pagalbos ieškojo ir jos sulaukė daugiausia iš artimųjų, draugų, sutuoktinio. Didelę pagalbą suteikė darbas, savitaiga, hobis, religija.

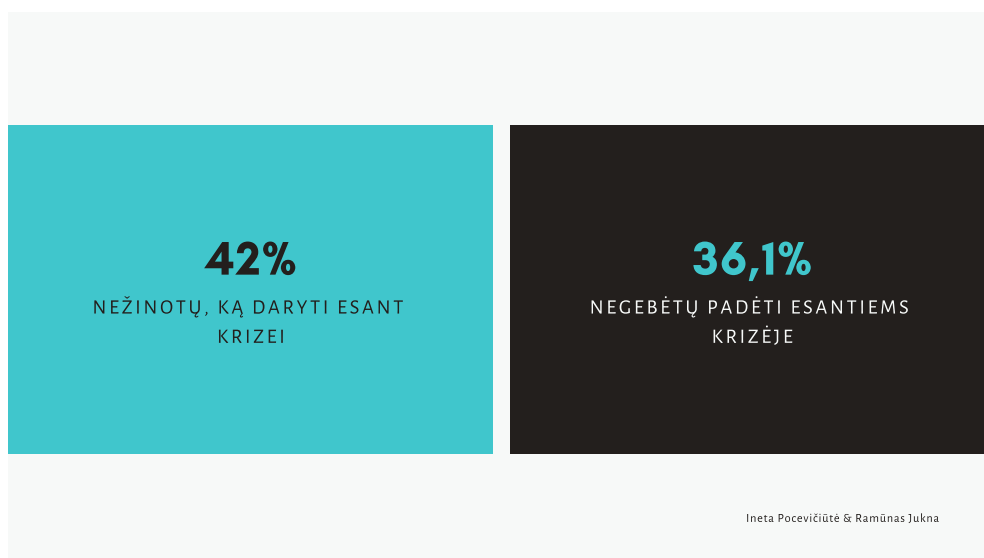

4 pav. *Kas tiriamiesiems suteikė pagalbą po patirtos krizės. Žmonių pagalba*

5 pav. *Kas tiriamiesiems suteikė pagalbą po patirtos krizės. Veiklos*

42 % apklaustųjų tvirtino, kad nežinotų, ką reikėtų daryti, jei jie susidurtų su savižudybės krize. Ir tik 66 % tiriamųjų žinotų, kur reiktų kreiptis pagalbos savižudybės atveju. O daugiau nei trečdalis apklaustųjų (36,1 %) pažymėjo, kad nesugebėtų padėti savižudybės krizės ištiktam asmeniui ir / ar jo artimiesiems.

6 pav. Tiriamųjų pasirengimas veikti savižudybės krizės atveju

Tyrime dalyvavusių žmonių nuomone, savižudybės atveju geriausiai padėtų emocinė parama, kurią suteiktų artimieji; įvairių specialistų, tokių kaip psichologų, psichiatrų, gydytojų, pagalba; religija.

7 pav. Kas, tiriamųjų manymu, galėtų padėti krizės atveju

TYRIMO IŠVADOS

Savižudybės veiksmai bei mintys apie ją yra labai plačiai paplitę tarp tiriamųjų. Daugiau nei pusė apklaustųjų (57,6 %) yra susidūrę su savižudybe savo artimoje aplinkoje: tarp giminaičių, artimų draugų, bendradarbių ir pan. Šias patirtis lydėjo ar tebelydi sunkūs emociniai išgyvenimai. O beveik du iš trijų apklausoje dalyvavusių asmenų tvirtino svarstę apie savo savižudybę.

Net 13,4 % apklaustųjų tvirtino, kad jie nevertina gyvenimo kaip besąlygiškai vertingo, o beveik kas dešimtas apklaustasis (8,8 %) mano, kad savižudybė galėtų būti problemos sprendimas. Tai atskleidžia gan aukštą savižudybės veiksmo tolerancijos lygį.

Apklaustieji itin prastai įvertino psichologinės bei emocinės pagalbos prieinamumą tuomet, kai tos pagalbos savižudybės krizės metu reikėjo jiems patiems. Beveik keturi penktadaliai tiriamųjų (78 %) teigė, kad jiems niekas nesuteikė tokios paramos. Žemas yra tiriamųjų nusiteikimas padėti kitiems galimos krizės atveju. Beveik pusė tiriamųjų (42 %) tvirtino, jog nežinotų, ką tokiu atveju reiktų daryti. Daugiau nei trečdalis (36,1 %) apklaustųjų tvirtino, jog nesugebėtų padėti kitiems.

Didžiausią pagalbą krizę išgyvenę tiriamieji patyrė iš artimųjų, draugų, dirbdami bei užsiimdami savitaiga. Penktoje eilėje rikiuojasi parama, gauta iš sutuoktinio, ir dar mažesnis skaičius žmonių teigė pagalbą gavę iš profesionalių psichologų. Tačiau atsakydami į hipotetinį klausimą, kas geriausiai galėtų padėti savižudybės ištiktam asmeniui ar jo artimiesiems, tiriamieji tvirtino, kad jie kreiptųsi pagalbos į specialistus.

LITERATŪRA

1. Anneberg, I. (2006). *Sielvartas po savižudybės. Knyga tiems, kuriuos paliko*. Vilnius, 415[5] p.
2. Durkheim, E. (2002). *Savižudybė*. Vilnius, 388 p.
3. First WHO report on suicide prevention. (Geneva, 2014). Prieiga internetu: <<https://www.who.int/news-room/detail/04-09-2014-first-who-report-on-suicide-prevention>>.
4. Gailienė, D. (1998). *Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*, Vilnius, 184p.
5. Higienos institutas. Sveikatos informacijos centro Mirties atvejų ir jų priežasčių stebėsenos skyrius. *Mirties priežastys*. Vilnius, 2018. 192 p.
6. Petrauskaitė, I., Skrobotovas, R., Želvienė, A. (2018). *Lietuvos visuomenės sveikatos pokyčiai per šimtmetį*. Vilnius, 73 p.
7. Plužek, Z. (1996). *Pastoracinė psichologija*. Vilnius, 194. p
8. Polukordienė, O., K. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas*. Vilnius, 97 p.
9. „Savižudžių prevencija ir pagalba asmenims, susijusiems su savižudybės rizika“. Valstybinio audito ataskaita 2017 m. Nr. VA-P-10-5-2.
10. Shneidman, E. (2002). *Savižudžio sąmonė*. Vilnius, 151 p.
11. *Sveikatos priežiūros paslaugų su savižudybės rizika susijusiems asmenims prieinamumo vertinimas*. Parengė valstybinio psichikos sveikatos centro savižudybių prevencijos biuras. Vilnius, 2018. 23 p.
12. Tereškinas, A. (2011). *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius, 320 p.
13. WHO, Mental Health: New Understanding, New Hope. (Geneva, 2001). Prieiga internetu: <https://www.who.int/whr/2001/en/whr01_en.pdf?ua=1>.
14. WHO, Preventing Suicide. A Resource for Primary Health Care Workers. (Geneva, 2000). Prieiga internetu: <https://www.who.int/mental_health/media/en/59.pdf>.

INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF SUICIDE, PEOPLE'S EMOTIONAL RESPONSE TO SUICIDE INTENTIONS, AND THE ABILITY TO RESPOND IN CRISIS

Pocevičiūtė Ineta, Jukna Ramūnas

Panevezys college

Lecturer Ramūnas Jukna

SUMMARY

The object of this study is the prevalence of suicide in our environment and the responses to suicidal intentions. The aim of the study is to investigate people's experiences and attitudes towards suicide. The research objectives: to discuss the concept of suicide; to review the prevalence of suicide; to describe the possible consequences of suicide and ways of prevention; to reveal reactions of people to suicidal intentions.

Suicide is a widespread social phenomenon that has a strong emotional impact on individuals. The survey revealed that there is tolerance to suicidal behavior in society, however a large part of society feels unable to provide assistance to people in crisis. The survey revealed that the biggest support for those who prone to suicide is given by friends, relatives and meaningful activities. Faced with the crisis, people would seek help from specialists: psychologists, psychiatrists, doctors or clergy.

Keywords: suicide, tolerance, suicidal behavior, crisis, prevention.

SOCIALINĖS PASLAUGOS VYRESNIO AMŽIAUS ASMENIMS: SOCIALINĖS GLOBOS ASPEKTAI

GITANA ŠVECKIENĖ, DAIVA CHAJU

Panevėžio kolegija

Vadovė lektorė Jurgita Paulavičienė

ANOTACIJA

Dienos socialinės globos asmens namuose paslaugomis siekiama sudaryti sąlygas asmeniui kuo ilgiau pilnavertiškai gyventi namuose, bendruomenėje, stiprinti asmens gebėjimus ir savarankiškumą, palaikyti socialinius ryšius su šeima, bendruomene, padėti įveikti negalią, ligą, socialinę atskirtį ir užkirsti kelią kitoms socialinėms problemoms kilti. Tyrimo tikslas buvo sužinoti apie socialinių paslaugų organizavimą, atskleisti asmenų užimtumo organizavimo poreikį ir naudingumą teikiant pagalbą namų paslaugas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad senų ir pagyvenusių žmonių užimtumo ir socialinių paslaugų poreikiai teikiant pagalbą namų nėra pakankamai tenkinami: daugiau laiko norėtų, kad būtų skiriama bendravimui, medicininėms paslaugoms, psichologinei pagalbai, lydėjimui į įvairias įstaigas, sudaryti galimybes dalyvauti visuomeniniuose renginiuose.

IVADAS

Seniems ir pagyvenusiems žmonėms valstybė teikia socialinę paramą įvairiomis formomis. Lietuvoje pagyvenę iš dalies netekę savarankiškumo žmonės gali rinktis dvi galimybes – senelių namus arba pagalbą namuose paslaugas.

Seni, ligoti ir neįgalūs žmonės sudaro visuomenės grupę, susiduriančią su specifinėmis problemomis ir turinčią specifinių poreikių. Jiems reikia padėti, kad jie sugebėtų gyventi kokybišką gyvenimą, save realizuotų, padėti jiems stiprinti pasitikėjimą savo jėgomis, kad jie taptų visaverčiais mūsų visuomenės nariais. Natūralaus senėjimo, senatvinės demensijos bei sunkių ligų liekamųjų požymių paveikti paslaugų gavėjai praranda fizinius gebėjimus judėti ir atlikti kai kuriuos veiksmus: jie negali patys savarankiškai patenkinti savo fizinių poreikių, jiems būtina nuolatinė ilgalaikė kito asmens priežiūra. Viena iš labiausiai bauginančių amžiaus atneštų pasikeitimų – nepriklausomo suaugusio žmogaus statuso praradimas. Priklausomybės nuo kitų didėjimas yra vienas faktorių, galinčių sukelti stresą ir įtampą. Socialinė veikla išlieka svarbi visą gyvenimą, tačiau senstant, silpnėjant ryšiams su bendraamžiais, prastėjant sveikatai, mažėja ir šios veiklos pasirinkimo galimybės. Skaudžios socialinių pokyčių pasekmės: vienatvė, finansinis nesaugumas, priklausomybė nuo kitų žmonių.

Vyresnio amžiaus žmonių gerovė turi keletą svarbių veiksnių. Svarbūs psichologiniai veiksniai – tapatumo ir tęstinumo jausmas, galimybė palaikyti vertingus santykius, patiriami praradimai ir netektys bei žmogaus dabartinė asmenybė. Individualus prisitaikymas priklauso ne vien nuo asmenybės ar elgesio, jį veikia ir patiriami suvaržymai: silpnėjanti sveikata, paramos tikslai ir asmeninės aplinkybės, platesnės visuomenės susikurti seno žmogaus įvaizdžiai ir stereotipai.

Senatvėje pats svarbiausias dalykas yra neprarasti savęs vertinimo nuostatos. Siekiant skatinti vyresnio amžiaus žmonių orumą ir savigarbą, svarbiausias tikslas – sudaryti jiems sąlygas maksimaliai kontroliuoti savo gyvenimą. Izoliacijos, žemos savigarbos ir silpnėjančios sveikatos sunkumus, kuriuos išgyvena daugelis vyresnio amžiaus žmonių, dar labiau komplikuoja negatyvus požiūris į juos ir elgesys su jais.

Pagalbą namų socialinės paslaugos – tai kliento namuose teikiamos paslaugos, siekiant paslaugų gavėjui sudaryti normalias gyvenimo sąlygas ir galimybę gyventi pilnavertį gyvenimą namuose, palaikant ryšius su bendruomene, jį integruojant į visuomenę siekiant asmeniui išvengti specialiųjų paslaugų teikimo. Šių socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui ar šeimai ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas,

palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį bei įgyvendinti įvairias programas socialinės, kultūros bei švietimo, poilsio ir pramogų organizavimo srityse.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo aspektus vyresnio amžiaus asmenims Panevėžyje.

Išsikelti uždaviniai:

- Apibūdinti socialines paslaugas, pagalbą į namus ir paslaugų gavėjus.
- Ištirti socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą neįgaliesiems bei senyvo amžiaus asmenims Panevėžyje.

Tyrimo metodai. Duomenims rinkti taikytas klausimynas. Duomenys analizuoti taikant MS Excel programą.

SOCIALINĖS PASLAUGOS: PAGALBA Į NAMUS. PASLAUGŲ GAVĖJAI

Pagalbos į namus teikiamos paslaugos – tai asmens namuose teikiamos pagrindinės ir papildomos paslaugos, padedančios asmeniui tvarkytis buityje ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Dėl nuolat teikiamų pagalbos į namus paslaugų reikia kreiptis į Panevėžio miesto savivaldybės administracijos Socialinių reikalų skyrių. Dėl vienkartinį pagalbą į namus paslaugų reikia kreiptis į Panevėžio socialinių paslaugų centro pagalbai namuose skyrių (toliau tekste – Centras). Centras teikia pagrindines, t.y. gyvybiškai būtinas socialines priežiūros paslaugas, kurios asmeniui yra būtinos, norint gyventi savo namuose ir išvengti stacionarių paslaugų bei papildomas negyvybiškai būtinas paslaugas, kurios nėra būtinos, bet gali būti teikiamos asmens pageidavimu. Taip pat paslaugos gali būti teikiamos pagal vienkartinį poreikį.

Paslaugas gauna suaugę neįgalūs asmenys ir jų šeimos, senyvo amžiaus asmenys ir jų šeimos, neįgalūs vaikai ir jų šeimos, kiti asmenys ir šeimos (laikiniai dėl ligos ar kitų priežasčių savarankiškumo netekę asmenys). Socialinės priežiūros paslaugos neteikiamos asmenims, sergantiems centrinės nervų sistemos ir kitomis ligomis, kai dėl ligos pobūdžio jie kelia pavojų sau ar kitiems.

Paslaugos teikiamos iki 10 valandų per savaitę. Esant ribotoms Centro žmogiškųjų išteklių ar finansinėms galimybėms, pagal eiliškumą paslaugos pirmiausia teikiamos vienišiesiems asmenims (neturintiems vaikų ir artimųjų), asmenims, kurių vaikai gyvena kituose Lietuvos miestuose, užsienyje, kurių vaikai ir artimieji gyvena Panevėžyje, bet dėl neįgalumo, ligos ar pasirinkto gyvenimo būdo jais nesirūpina taip pat asmenims, kurių vaikai pagal savo darbo specifiką negali skirti reikiamo dėmesio savo tėvams.

Pagalbos tikslas – padėti asmeniui kuo ilgiau visavertiškai gyventi namuose, stiprinti asmens gebėjimus ir savarankiškumą, palaikyti socialinius ryšius su šeima, bendruomene, padėti įveikti negalią, socialinę atskirtį.

Organizuoti ir teikti socialines globos paslaugas vyresnio amžiaus asmenims, įvertinant tai, kad pastaruoju metu dėmesys vis labiau krypsta į augančius socialinės globos paslaugų gavėjų poreikius ir didėjančias išlaidas šioms paslaugoms; tuo tarpu valstybės galimybės tenkinti paslaugų vartotojų poreikius yra gana ribotos ir tikėtina, jog ateityje tik mažės (Lukamskienė, Budėjienė, 2013, p. 229).

Įvertinus asmens fizinį ir socialinį savarankiškumą, nustatomas poreikis socialinėms paslaugoms, t.y. kokių socialinių paslaugų asmeniui reikia. Pagal tai yra sudaromas asmens globos planas.

Pagalbos namuose pagrindinės paslaugos: maitinimo organizavimas (maisto produktų pirkimas, lydėjimas į parduotuvę, maisto ruošimas), asmens higiena ir priežiūra (pagalba maudantis vonioje, patalynės keitimas, drabužių lyginimas), sveikatos priežiūros organizavimas (gydytojo iškvietimas, lydėjimas pas gydytojus, medikamentų pirkimas), buto tvarkymas, ūkio darbai (malkų atnešimas, krosnies iškūrenimas, vandens atnešimas), pavedimų vykdymas (mokesčių mokėjimas, knygų iš bibliotekos pristatymas, pagalba tvarkant įvairius dokumentus).

Taip pat asmens globos plane yra numatytos ir kitos papildomos paslaugos.

Pagalbos į namus klientų užimtumas priklauso ne vien tik nuo aplinkos, tačiau ir nuo biologinių, socialinių, psichologinių ir ekonominių veiksnių. Ne tik mokslininkai ar rašytojai turi argumentų apie ateityje būsimas klientų grupes, taip pat šiuo metu atliekami įvairūs socialiniai tyrimai, kuriuose atskleidžiama, kad senyvo amžiaus žmonių skaičius ir bendro gyventojų skaičiaus palyginimo tendencijos rodo, kad ateityje didelę dalį mūsų visuomenės sudarys pagyvenę ir seni žmonės. Tikėtina vidutinė vyrų ir moterų gyvenimo trukmė – 73–85 metai, tai patvirtina Lietuvos statistikos departamento pateikti duomenys.

D. Madastavičienės ir J. Kavaliauskienės (2013) teigimu, senatvė siejama su nusilpusia sveikata, ligomis, sumažėjusiu fiziniu aktyvumu, socialine atskirtimi, darbo praradimu ir pan. Kaip teigia autorės, seno ir pagyvenusio žmogaus prisitaikymo galimybės mažėja, fizinis pajėgumas, atmintis, suvokimas pamažu silpnėja, kinta žmogaus išvaizda. Garbaus amžiaus žmogaus išėjimas į pensiją, sumažėjusios pajamos, vaidmenų pasikeitimas turi įtakos žmogaus nepriklausomybei, pasitikėjimui savimi, gyvenimo tikslo siekimui bei saugumo jausmui (Madastavičienė D., Kavaliauskienė J., 2013, p. 87).

Suvokimas, kad žmogui padėti galima ne tik materialiai, bet ir geru žodžiu, dėmesiu ir nuoširdumu – socialinio darbuotojo rezultatas. Kuo profesionalesnis darbuotojas, tuo labiau jis suvokia bendravimo svarbumą. Žmogui nereikia gailėsčio, kuris jį išskiria iš visuomenės, bet ir nuoširdaus supratimo. Toks bendravimas suteikia galimybę žmogui su vienokia ar kitokia negalia atrasti jėgų ir pasijausti lygiaverčiu. Žmonėms senstant vyksta didelių jų asmenybės pokyčių. Jeigu keičiasi, tai tie pokyčiai turbūt susiję su seną žmogų apninkančiais negalavimais arba pakitusiomis socialinėmis aplinkybėmis. Žmonėms senstant, kognityviniai sugebėjimai, pavyzdžiui, gebėjimas mokytis, paprastai nemažėja, nors informacijos apdorojimo greitis gali kiek sulėtėti, palyginti su jaunais žmonėmis.

Anot R. Žukauskienės (2008), vidutinis žmogaus amžius prasideda nuo 40 m. iki 65 m. Senatvė – paskutinis gyvenimo etapas, prasideda jau nuo 65 metų ir daugiau, tačiau tikslus laikas priklauso nuo asmens socialinio amžiaus. Jaunesni ir neturtingesni žmonės senatvės pradžią linkę laikyti 55 metų amžių. Autorės teigimu, nuolat vyksta procesas, kuris anksčiau ar vėliau atveda į senatvę. Senatvės suvokimas siejasi ne tik su fizinio pajėgumo mažėjimu, bet ir su turėtų vaidmenų praradimu ar jų kaita.

Senatvėje, kada žmogus patiria daug psichologinių, biologinių ir socialinių pakitimų, sumažėja fizinis ir psichinis pajėgumas, randasi daugybė su tuo susijusių problemų, turinčių įtakos pagyvenusių ir senų žmonių pozityviai socializacijai. Nemažai sulaukusių garbaus amžiaus žmonių praranda bet kokius savo asmeninius poreikius, jie nustoja domėtis tuo, kas anksčiau teikė džiaugsmo. Problemos, su kuriomis susiduria seni ir pagyvenę žmonės, turi įtakos ir jų laisvalaikio poreikiams patenkinti (Misiūra, 2012).

Lietuvoje socialines paslaugas vyresnio amžiaus asmenims dažniausiai teikia socialiniai darbuotojai, socialinių darbuotojų padėjėjai, lankomosios priežiūros darbuotojai bei įvairių nevyriausybinių ar religinių organizacijų savanoriai.

Norint tinkamai ir efektyviai suteikti socialinę pagalbą, socialiniai darbuotojai turi vadovautis įstatymais, teisės aktais ir kitais norminiais dokumentais. Socialinis darbuotojas turi vadovautis savo žiniomis, vertybėmis ir įgūdžiais. Pasitaiko, kad socialinio darbuotojo vertybės skiriasi nuo kliento vertybių (galbūt religingam klientui svarbiausia yra nuvykti į bažnyčią, o ne į koki nors renginį, nors socialiniam darbuotojui gali atrodyti priešingai), todėl socialinis darbuotojas turėtų neprimesti klientui savo įsitikinimų, nepateikti vieno problemos sprendimo būdo, neatsižvelgiant į kliento norą, o viską aptarti ir drauge priimti pagyvenusiam ir senam žmogui priimtina problemos sprendimo būdą. Svarbu vadovautis ir socialinių darbuotojų etikos kodeksu.

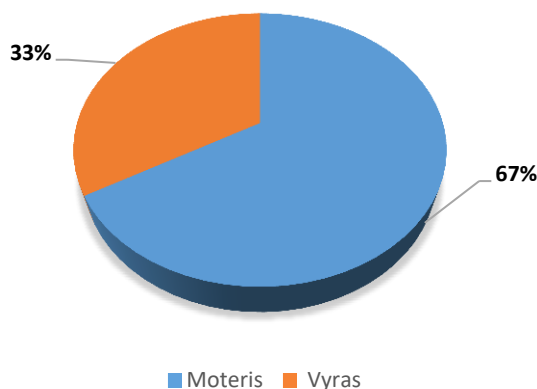
Socialiniam darbuotojui, kuris dirba su vyresnio amžiaus žmonėmis, svarbu žinoti, kokios pagrindinės problemos iškyla, kad būtų galima tinkamai padėti problemą išspręsti. Socialinio darbo praktika rodo, kad kai kurie pagyvenę ir seni asmenys dėl ligos, priklausomybės alkoholiui, savito gyvenimo modelio, savito moralės ir vertybių sistemos laikymosi nesugeba atpažinti pagrindinės problemos, suteiktą informaciją suvokia ir interpretuoja savaip, ne taip supranta teikiamos informacijos reikšmę arba priima tik dalį teikiamos informacijos.

Socialinių paslaugų teikimą seniems ir pagyvenusiems žmonėms reglamentuoja Socialinių paslaugų įstatymas, Socialinių paslaugų katalogas. Kiekvienas socialinis darbuotojas, tiek dirbantis tiesiogiai su pagyvenusiais ir senais žmonėmis, tiek dirbantis su kitomis klientų grupėmis turi išmanyti ne tik senėjimo procesus, pokyčius, kurie vyksta senstant, bet ir mediciną, senų žmonių fizines ir psichines ligas, mitybą, fizioterapiją, užimtumo terapiją. Dirbant su senais žmonėmis, socialiniam darbuotojui priskiriami šie pagrindiniai vaidmenys: įgalintojas, švietėjas, konsultantas, tarpininkas, advokatas. Savo darbe socialiniai darbuotojai patiria sunkumų dėl psichologinės įtampos darbe, dėl organizacinių problemų, nepakankamai gero požiūrio į socialinį darbuotoją, įvairių fizinių veiksmų.

TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ

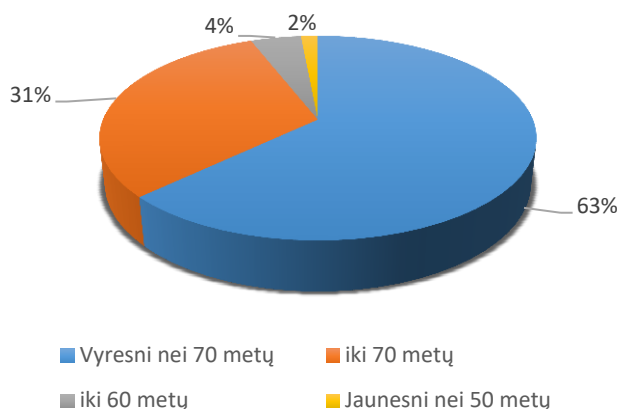
Tyrimas atliktas 2019 metų spalio mėnesį, naudojant tikslinės patogiosios apklausos metodą. Tyrime dalyvavo 135 senų ir pagyvenusių asmenų, kurių amžius nuo 50 m. iki 80 m. ir vyresni, kuriems teikiamos pagalbos į namus paslaugos.

1 paveiksle matome, kad 67 proc. apklaustųjų buvo moterys ir tik 33 proc. vyrų.

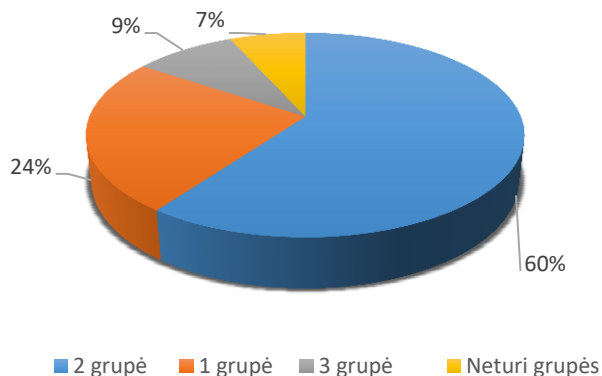
1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Kaip matome iš 2 paveikslo, didžiausias respondentų amžius yra vyresni nei 70 metų, tai sudaro 63 proc. visų apklaustųjų. Kiti respondentai: iki 70 metų žmonės – 31 proc., iki 60 metų – 4 proc., bei 2 proc. jaunesni kaip 50 metų.

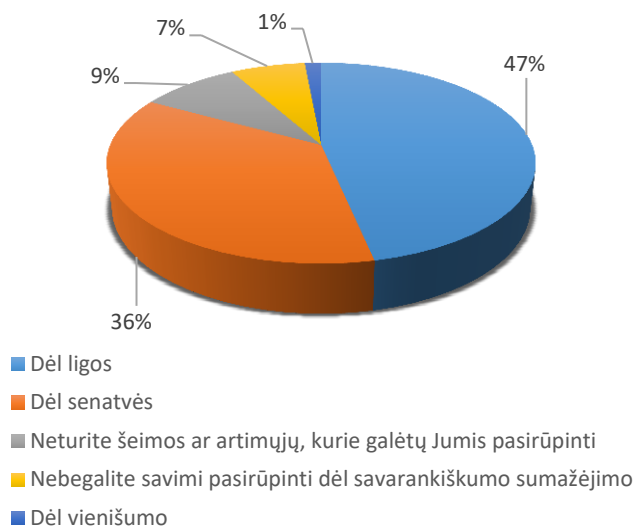
2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Toliau buvo žiūrėta į respondentų turimą invalidumo grupę. Kaip matome iš 3 paveikslo daugiausia respondentų turi antrą invalidumo grupę, tai sudaro 60 proc. apklaustųjų. 24 proc. turi 1 grupę ir 9 proc. turi 3 grupę ir tik 7 proc. grupės neturi.

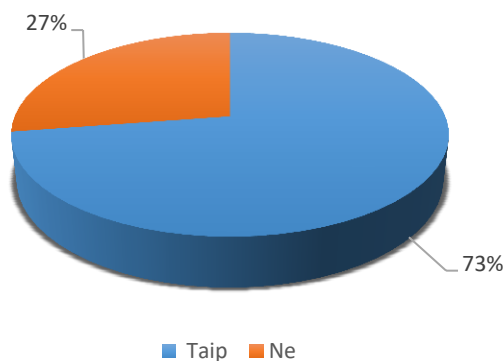
3 pav. Respondentų turima invalidumo grupė

Siekiant išsiaiškinti kokios yra teikiamų socialinių paslaugų priežastys, 47 proc. respondentų pasisakė, kad jiems reikalinga socialinė globa dėl ligos, 36 proc. asmenų reikalingos paslaugos dėl senatvės. Neturintiems šeimos ir artimųjų 9 proc., dėl savarankiškumo sumažėjimo ir nebegalint savimi pasirūpinti 7 proc. Ir labai mažai daliai – 1 proc., reikalingos paslaugos dėl vienišumo (žiūr. 4 pav.).

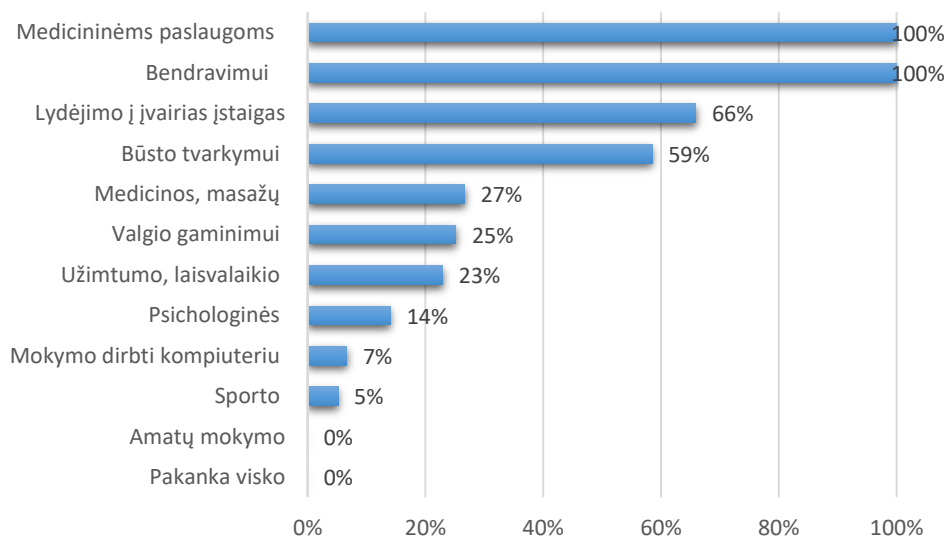
4 pav. Socialinių paslaugų teikimo priežastys

5 paveiksle matyti, jog daugiau nei pusei apklaustųjų, t.y. 73 proc., skiriamų valandų pakanka. 27 proc. norėtų, kad teikiant socialines paslaugas jiems būtų skiriama daugiau laiko.

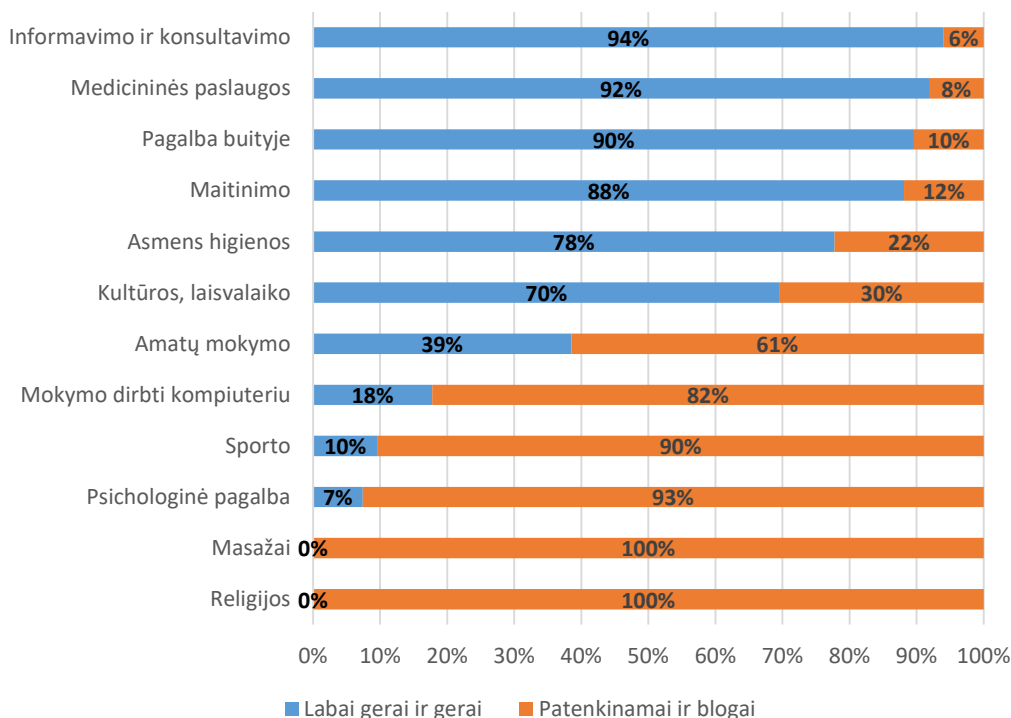
5 pav. Ar pakankamai skiriama Jums laiko, teikiant socialines paslaugas

6 paveikslo duomenys rodo, kad bendravimui ir medicininėms paslaugoms laiko skirti reikia daugiausia t.y. visi 100 proc. respondentai tai pageidavo. Lydėjimo į įvairias įstaigas pageidautų – 66 proc. Būsto tvarkymui – 59 proc. Masažų, valgio gaminimui, užimtumo laisvalaikio teikiamų paslaugų norėtų nuo 23 iki 27 proc. apklaustųjų. Kaip neaktualiausią socialinę paslaugą nurodė – amatų mokymąsi.

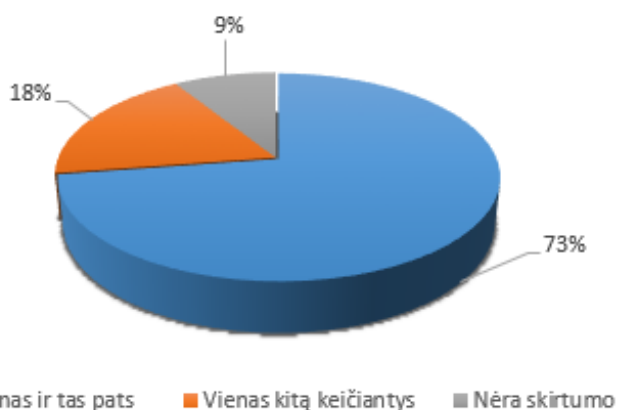
6 pav. Kokioms Jums teikiamoms paslaugoms reiktų skirti daugiau laiko

Respondentai teikiamų socialinių paslaugų įvertinimą pateikė taip: labai gerai ir gerai įvertinimą nuo 88 iki 94 proc. nurodė pagalbą buityje, informavimo konsultavimo, maitinimo ir medicininės paslaugas; 70 – 78 proc. labai gerai ir gerai vertino asmens higienos, kultūros ir laisvalaikio paslaugas. Patenkinamai ir blogai įvertino šias paslaugas: amatų mokymas – 61 proc., mokymas dirbti kompiuteriu – 82 proc. Prasčiausiai vertinama religinė, psichologinė pagalba (žiūr.7 pav.).

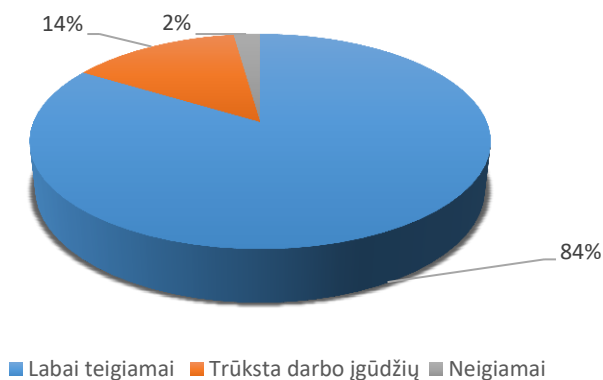
7 pav. Suteiktų socialinių paslaugų vertinimas

Iš 8 paveikslo matyti, jog net 73 proc. socialines paslaugas gaunantys asmenys, nori, kad pas juo lankytųsi vienas ir tas pats socialinis darbuotojas. 18 proc. sutinka, kad darbuotojai vienas kitą keistų ir 9 proc. nėra jokio skirtumo.

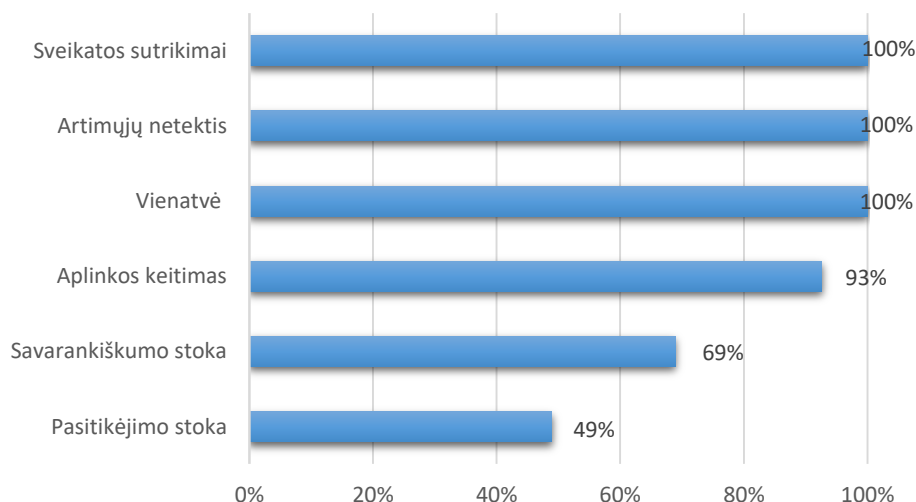
8 pav. Jums patogiau kai socialines paslaugas teikia vienas ir tas pats darbuotojas, ar vienas kitą keičiantys

Paklausus kaip vertinamas socialines paslaugas teikiantis darbuotojas, 84 proc. paslaugų gavėjų įvertino labai teigiamai, 14 proc. pasisakė, kad trūksta darbo įgūdžių, 2 proc. vertino neigiamai.

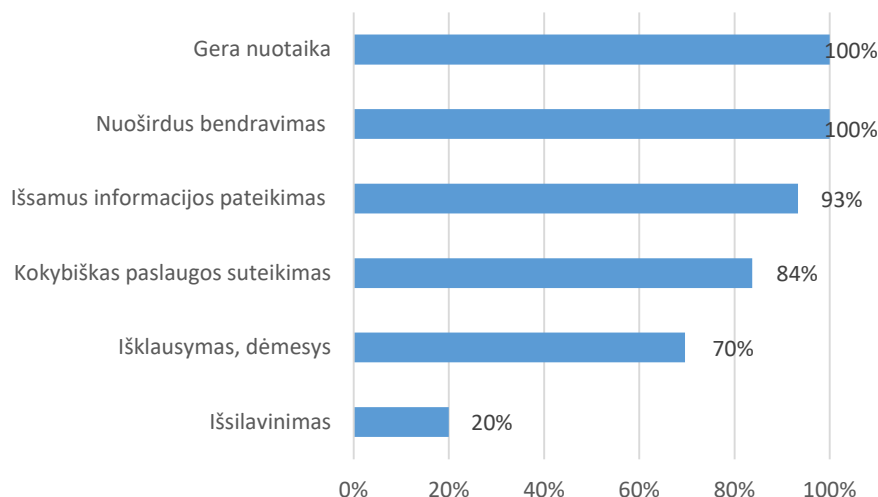
9 pav. Kaip vertinate socialines paslaugas teikiantį darbuotoją

10 paveiksle matyti, kad daugiausiai, t.y. 100 proc. įtakos senyvo amžiaus socialinių problemų atsiradimui globos metu, turi sveikatos sutrikimai, artimųjų netektis ir vienatvė. Toliau seka aplinkos keitimas, už tai pasisakė 93 proc. respondentų. 69 proc. atsakė, kad stokoja savarankiškumo, o pasitikėjimo savimi neturi 49 proc. apklaustųjų.

10 pav. Kaip manote, kas turi daugiausiai įtakos senyvo amžiaus žmonių socialinių problemų atsiradimui globos metu

Kokios labiausiai vertinamos socialinių darbuotojų savybės matyti 11 paveiksle. Pirmoje vietoje nurodė, kad gera nuotaika ir nuoširdus bendravimas – 100 proc. Už išsamios informacijos pateikimą pasisakė 93 proc. Nuo 70 iki 84 proc. pasisakė už kokybiškos paslaugos suteikimą ir išklausymą. Socialinio darbuotojo išsilavinimas paslaugų gavėjams neturi labai didelės reikšmės, čia sudaro tik 20 proc. visų apklaustųjų.

11 pav. Labiausiai vertinamos socialinių darbuotojų savybės

IŠVADOS

1. Socialinių paslaugų priemonėmis įmanoma pasiekti, kad vyresnio amžiaus žmonės, kurie, dėl tam tikrų priežasčių, negali pasirūpinti savimi, galėtų gyventi pilnavertį gyvenimą namuose. Teikiant socialines paslaugas, galima užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę ir sveikatą, nes jiems, kaip ir visiems visuomenės nariams, turi būti garantuota teisė į sveiką gyvenimą.

2. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad 73 proc. respondentų mano, jog pakankamai skiriama laiko teikiant jiems socialines paslaugas, kad galėtų gyventi pilnavertį gyvenimą bei nurodo, jog bendravimui ir medicininėms paslaugoms reikia skirti daugiausia laiko. Nemaža dalis (66 proc.) nurodo jog pageidautų lydėjimo į įvairias įstaigas ir būsto tvarkymo paslaugas (59 proc.). Kaip neaktualiausią socialinę paslaugą nurodė – amatų mokymąsi.

3. Daugiausiai įtakos senyvo amžiaus žmonių socialinių problemų atsiradimui globos metu, turi sveikatos sutrikimai, artimųjų netektis, vienatvė, aplinkos keitimas, 69 proc. pasisakė, kad stokoja savarankiškumo, o pasitikėjimo savimi neturi 49 proc. apklaustųjų.

4. Siekiant išsiaiškinti kokios yra teikiamų socialinių paslaugų priežastys, 47 proc. respondentų pasisakė, kad jiems reikalinga socialinė globa dėl ligos, 36 proc. asmenų reikalingos paslaugos dėl senatvės. 1 proc. teigė, jog reikalingos paslaugos dėl vienišumo.

5. Tyrimo rezultatais nustatyta kad, labai gerai respondentai įvertino pagalbą buityje, informavimo konsultavimo, maitinimo ir medicinines, asmens higienos, kultūros ir laisvalaikio paslaugas, patenkinamai – amatų mokymąsi, mokymąis dirbti kompiuteriu; prasčiausiai – religinę, psichologinę pagalbą.

6. 84 proc. respondentų ateinančią pas juos socialinį darbuotoją įvertino labai teigiamai ir pageidauja, kad pas juo lankytųsi vienas ir tas pats socialinis darbuotojas, nurodė, kad svarbiausios socialinio darbuotojo savybės jiems yra gera nuotaika, nuoširdus bendravimas bei kokybiškos paslaugos suteikimas ir išklausymas. Socialinio darbuotojo išsilavinimas paslaugų gavėjams neturi labai didelės reikšmės, bet nedidelė dalis respondentų pasisakė, kad trūksta darbo įgūdžių.

LITERATŪRA

1. Biliuvienė A., Jasevičienė Z. (2015). *Klientų užimtumo organizavimas teikiant pagalbą į namus*. Šiaulių valstybinė kolegija: Mokslinių straipsnių žurnalas, Profesinės studijos: teorija ir praktika. ISSN 2345-0576. p. 48-55.
2. Kanopienė V., Mikulionienė S. (2006). *Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai*. *Gerontologija*, 7 (4), Vilnius, Mykolo Romerio universitetas. p. 188–200.
3. LR Socialinių paslaugų įstatymas (Žin., 2006, Nr. 17-589) <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E/asr>
4. Lukamskienė V., Budėjienė A. (2013). *Socialinės paslaugos vyresnio amžiaus asmenims: savipagalbos ir socialinės globos aspektai*. *Gerontologija*, 14 (4). p.228–234.
5. Madastavičienė D., Kavaliauskienė J. (2013). *Senyvo amžiaus asmenų socialinė atskirtis*. Mūsų socialinis kapitalas – žinios. p. 87-91.
6. Misiūra S. (2012). *Pagyvenusio ir senyvo amžiaus asmenų požiūris į fizinės veiklos prieinamumą*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas.
7. Žalimienė L. (2005). *Socialinės globos pagyvensiems asmenims kokybė ir jos vertinimas*. Vilnius: Efrata.
8. Žukauskienė R. (2008). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

SOCIAL SERVICES FOR OLDER PEOPLE: ASPECTS OF SOCIAL CARE

GITANA ŠVECKIENĖ, DAIVA CHAJU

Panevezys college
Lecturer Jurgita Paulaviciene

SUMMARY

Day care home care services aim to enable the individual to live at home, in the community for as long as possible, to strengthen the individual's abilities and independence, to maintain social relationships with family, community, help overcome disability, illness, social exclusion and prevent other social problems. The aim of the research was to find out about the organization of social services, to reveal the need and usefulness of organizing the employment of individuals in providing home help services. The results of the survey revealed that the employment and social services needs of the elderly and the elderly are not sufficiently covered by home help: they would like to spend more time on communication, medical services, psychological help, escorting to various institutions and social events.

SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA, TEIKIANT LAIKINO APGYVENDINIMO PASLAUGAS MOTINOMS IR VAIKAMS X RAJONO SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRE

JURGITA ŽILYTĖ

Utenos kolegija

Vadovė: Jolita Lubienė

ANOTACIJA

Vienos aktualiausių šiuolaikinės visuomenės socialinių problemų yra smurtas, socialinė nelygybė, skurdas. Motinoms su nepilnamečiais vaikais dėl jų socialinio statuso ypatybių kyla didesnė grėsmė patirti smurtą artimoje aplinkoje, dažniau pasitaiko didesnė skurdo ir socialinės atskirties rizika. Nors daug dėmesio skiriama socialinių paslaugų moterims ir vaikams plėtojimui, tačiau trūksta duomenų apie laikino apgyvendinimo paslaugų motinoms ir vaikams teikimo praktiką mažesniuose miestuose.

Pagrindinis tikslas – atskleisti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono Socialinių paslaugų centre. Tyrimo charakteristika: pasirinktas kokybinis tyrimas – interviu, kuris buvo skirtas socialiniams darbuotojams. Tyrime dalyvavo 4 socialiniai darbuotojai.

Tyrimo rezultatai leido padaryti šias pagrindines išvadas: atskleidus socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono Socialinių paslaugų centre, galima teigti, jog šios paslaugos dažniausiai teikiamos smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms, neturinčioms gyvenamosios vietos moterims ir jų vaikams bei moterims, kurioms trūksta socialinių, tėvystės įgūdžių. Socialiniai darbuotojai, teikdami pagalbą, bendrauja su klientėmis, informuoja apie pagalbos galimybes, tarpininkauja gaunant paslaugas, ugdo socialinius ir tėvystės įgūdžius, bendradarbiauja su kitomis institucijomis. Socialinio darbuotojo veiklą apsunkina klienčių motyvacijos keisti savo gyvenimo būdą stoka, reikiamų specialistų bei bendradarbiavimo su kitomis institucijomis trūkumas.

IVADAS

Vienas iš Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtinto Socialinės įtraukties didinimo 2014–2020 m. veiksmų plano tikslų – siekti vaiko ir šeimos gerovės, stiprinti ir saugoti visuomenės sveikatą. Lietuvos sveikatos 2014-2025 metų strategijoje numatoma, kad sveiki ir darbingi žmonės yra šalies ekonomikos augimo garantas, mažinantis socialinę atskirtį, todėl vienas strategijos tikslų – sukurti saugesnę socialinę aplinką, mažinti sveikatos netolygumus ir socialinę atskirtį.

Siekiant užtikrinti šalies socialinę ir ekonominę gerovę, pirmiausiai derėtų orientotis į vaikus ir socialiai pažeidžiamus asmenis, todėl tikslinga išskirti smurtą ar prievartą patyrusias moteris bei vaikus, socialinę riziką patiriančias šeimas, motinas našlaites, kurioms kyla socialinės atskirties rizika.

Nors daug dėmesio skiriama socialinių paslaugų moterims ir vaikams plėtojimui, tačiau pastebima, kad daugiausiai analizuojamos didžiuosiuose Lietuvos miestuose vykdomos programos ir projektai, kurie labiausiai orientuoti į smurto artimoje aplinkoje užkardymą. Deja, mažesniuose miestuose trūksta duomenų apie laikino apgyvendinimo paslaugų motinoms ir vaikams teikimo poreikį bei praktiką. Taip pat pastebima, kad laikino apgyvendinimo paslaugos paprastai nagrinėjamos kaip paslaugos, teikiamos nakvynės namuose, o laikino apgyvendinimo paslaugos motinoms ir vaikams neretai įvardijamos tik kaip laikino apnakvindinimo paslaugos arba trumpalaikės socialinės globos paslaugos. Taigi, trūksta vieningo požiūrio į motinoms ir vaikams teikiamų laikino apgyvendinimo paslaugų sampratą bei socialinio darbuotojo funkcijas, teikiant šias paslaugas. Naudinga išsiaiškinti su kokiais pagrindinėmis problemomis susiduria motinos

su vaikais mažesniuose miestuose bei kokias funkcijas atlieka socialinis darbuotojas, teikdamas jiems laikino apgyvendinimo paslaugas.

Motinių su nepilnamečiais vaikais socialinės atskirties problematiką nagrinėjo sociologė A. Maslauskaitė, moterų ir vaikų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje ir pagalbos organizavimą analizavo daugiametę socialinio darbo praktiką turinti N. Dirsienė (Vilniaus miesto krizių centro direktorė), V. Reikertienė, L. H. Vasiliauskienė (Vilniaus moterų namų direktorė), psichologė E. Dirmotaitė, konsultantė Z. Vasiliauskaitė, kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro specialistės R. Augutienė, I. Adomaitytė-Subačienė. Visos minėtos autorės taip pat prisidėjo prie įvairių prevencinių priemonių smurto ir prekybos žmonėmis aukoms bei metodinių rekomendacijų socialiniams darbuotojams, teikiantiems laikino apgyvendinimo paslaugas, įgyvendinimo.

Tačiau, išnagrinėjus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad Lietuvoje nėra atlikta pakankamai tyrimų, kurie nuosekliai atskleistų socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas būtent šios rizikos grupės asmenims. Todėl ypatingai svarbu, kad tokių tyrimų būtų vykdoma kuo daugiau ir, kad jie būtų kuo išsamesni.

Tiriamą problemą apibūdina šie, ypač svarbūs klausimai: Dėl kokių priežasčių motinoms ir vaikams reikalingos laikino apgyvendinimo paslaugos X rajone? Kokios pagalbos klientės su vaikais sulaukia iš socialinių darbuotojų? Kokie veiksniai daro įtakos socialinių paslaugų motinoms ir vaikams veiksmingumui?

Darbo objektas – socialinio darbuotojo veikla, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas moterims ir vaikams X rajono socialinių paslaugų centre.

Darbo tikslas – atskleisti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono Socialinių paslaugų centre.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti laikino apgyvendinimo paslaugų motinoms ir vaikams sampratą
2. Išanalizuoti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams.
3. Ištirti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas X rajono Socialinių paslaugų centre.

Darbe naudoti metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė atlikta, siekiant atskleisti laikino apgyvendinimo paslaugų motinoms ir vaikams sampratą bei socialinio darbuotojo funkcijas teikiant šias paslaugas
2. Dokumentų analizė – Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių socialinių paslaugų teikimą, analizė
3. Interviu su socialiniais darbuotojais, teikiančiais laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono socialinių paslaugų centre
4. Content analizė

Darbo tyrimo charakteristika: pasirinktas kokybinis tyrimas – interviu. Tyrimas skirtas socialiniams darbuotojams. Tyrime dalyvavo 4 socialiniai darbuotojai. Atlikto tyrimo rezultatai bus pritaikyti atskleidžiant socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams zarasų rajono socialinių paslaugų centre.

SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLOS, TEIKIANT LAIKINO APGYVENDINIMO PASLAUGAS MOTINOMS IR VAIKAMS X RAJONO SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRE, TYRIMAS

Tyrimo metodika ir organizavimas. Tyrimo tikslas – ištirti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono Socialinių paslaugų centre.

Tyrimo problemą apibūdina šie klausimai: Dėl kokių priežasčių motinoms ir vaikams reikalingos laikino apgyvendinimo paslaugos X rajone? Kokios pagalbos klientės su vaikais sulaukia iš socialinių darbuotojų? Kokie veiksniai daro įtakos socialinių paslaugų motinoms ir vaikams veiksmingumui?

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti priežastis, dėl kurių motinoms ir vaikams reikalingos laikino apgyvendinimo paslaugos X rajone
2. Išanalizuoti veiksnius, darančius įtakos socialinių paslaugų motinoms ir vaikams veiksmingumui
3. Ištirti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono socialinių paslaugų centre

Tyrimo instrumento pagrindimas: buvo sudarytas interviu klausimynas – socialiniams darbuotojams, teikiantiems motinoms ir vaikams laikino apgyvendinimo paslaugas. Imtį sudarė sutikę dalyvauti apklausoje specialistai, dirbantys socialinį darbą X rajono socialinių paslaugų centre. Tiriamieji savo darbovietėje susidūrė su įvairiomis probleminėmis situacijomis, todėl buvo tikėtina, kad jie geriausiai galėjo apibūdinti socialinio darbuotojo veiklą centre.

Tyrimo duomenų analizė. Siekiant išsiaiškinti laikino apgyvendinimo paslaugų Laikinuose namuose gavėjo „portretą“, informantų pirmiausiai buvo paprašyta įvardinti pagrindines priežastis, dėl kurių dažniausiai prašoma suteikti laikino apgyvendinimo paslaugą. Išskirdami pagrindines priežastis, informantai dažniausiai minėjo smurto artimoje aplinkoje problemą, gyvenamosios vietos praradimą, finansines problemas, socialinių ir tėvystės įgūdžių trūkumą, priklausomybės ligas. Šios priežastys išskirtos į dvi kategorijas – priežastys, dėl kurių moterys kreipiasi pagalbos savo noru ir priežastys, dėl kurių pagalbos procesą inicijuoja specialistai. (1 lentelė)

1 lentelė

Priežastys, dėl kurių motinoms ir vaikams reikalingos laikino apgyvendinimo paslaugos X rajone

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Priežastys, dėl kurių moterys kreipiasi savo iniciatyva	Gyvenamosios vietos neturėjimas	„dėl benamystės, būsto neturėjimo arba praradimo“ S1 „nuomotojai veja iš nuomojamo būsto“ S2 „praranda socialinius būstus“ S2
	Finansinės problemos	„kartais ir dėl didelių įsiskolinimų antstoliams“ S1 „dėl finansinių sunkumų, nes negeba susimokėti už būstą“ S2 „patenka neturėdami pajamų šaltinio“ S2
	Nukentėjimas nuo smurto artimoje aplinkoje	„dažniausiai kreipiasi dėl smurto artimoje aplinkoje“ S1 „vyrai/sugyventiniai prieš jas smurtauja“ S2 „kreipiasi dėl smurto artimoje aplinkoje“ S3 „po smurto atvejų“ S4
	Atsakomybės jausmas už savo vaikus	„kad suteiktų geresnį, ramesnį ir saugesnį gyvenimą vaikams“ S2
Priežastys, dėl	Socialinių įgūdžių stoka	„kai motinai ir vaikui reikalinga didesnė socialinė priežiūra, ar

kurių į laikino apgyvendinimo namus nukreipia specialistai		tėvystės ar kitų įgūdžių ugdymas“ S1 „dėl socialinių įgūdžių stokos“ S2 „apgyvendintos socialinių įgūdžių ugdymui, kad tik nebūtų atimti vaikai“ S3 „stokojant socialinių įgūdžių tinkamai pasirūpinti savo vaikais“ S4
	Vaikų nepriežiūra/smurtas kaip auklėjamoji priemonė	„rekomenduoja VTAS, arba socialiniai darbuotojai, dirbantys su šeimomis, kurie mato, pastebi socialinių įgūdžių stoką, smurtą, alkoholizmą“ S2 „rekomenduoja VTAS specialistai“ S3 „smurto atvejai gali būti tiek prieš savo vaikus“ S4 „jei įvertinama, kad vaikams šeimoje neužtikrinamas saugumas“ S4
	Priklausomybės ligos	„priklausomybių problemų“ S1

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Pirmajai kategorijai priklauso moterys, kurios pačios suvokia, kad joms reikalinga pagalba ir jos ieško, antra kategorija – moterys apsigyvena Laikinuose namuose dėl to, kad tokį sprendimą priėmė specialistai dėl tam tikrų pagrįstų problemų. Visi informantai pabrėžė, kad smurtas artimoje aplinkoje yra opiausia problema, dėl kurios motinoms su vaikais yra reikalinga laikino apgyvendinimo paslauga. Pastebėta, kad smurto auka gali būti ne tik moteris, bet ir vaikas, o smurtautojas gali būti tiek vyras/sugyventinis, tiek pati moteris prieš savo vaiką. Jei motina smurtauja prieš savo vaiką, daroma prielaida, kad jai gali trūkti socialinių ar tėvystės įgūdžių. Taip pat pastebėta, kad moteriai gali būti reikalinga laikino apgyvendinimo paslauga dėl jos pačios, o kartais – dėl vaiko saugumo ir gerovės. Remiantis informantų patirtimi, priežastys, dėl kurių motinos su vaikais apgyvendinamos Laikinuose namuose, gana didelė dalimi nulemia socialinio darbuotojo veiklos veiksmingumą.

Laikino apgyvendinimo paslaugų Laikinuose namuose gavėjo „portretą“ taip pat atskleidė informantų nurodytos pagrindinės priežastys, dėl kurių moterys dažniausiai nedrįsta/nenori kreiptis pagalbos. (2 lentelė) Šios priežastys išskirtos į dvi kategorijas: priežastys, kurias nulemia moters asmeninės/psichologinės savybės bei priežastys, kurioms daro įtaką asmens socialinė aplinka. Prie asmeninių/psichologinių problemų priskirta motyvacijos stoka, gėdos jausmas, įvairios baimės bei lūkesčiai, kad smurtaujantis ar turintis priklausomybę nuo alkoholio sutuoktinis pasikeis. Informantai pabrėžė, kad neretai moterys nenori kreiptis pagalbos, nes jos yra pripratusios prie savo gyvenimo būdo. Viena socialinė darbuotoja kaip vieną iš pagalbos nesikreipimo priežasčių paminėjo atsiradusią priklausomybę aukos vaidmeniui, kuri mokslinėje literatūroje įvardijama kaip išmoktas bejėgiškumas. Išmoktas bejėgiškumas susiformuoja tuomet, kai moteris ne kartą išgyvena smurto ratą ir po kurio laiko įsitikina, kad nėra prasmės kovoti, todėl bando prisitaikyti ir gyventi toliau (Vasiliauskienė ir kt., 2016). To pasekoje, atsiranda psichologinės problemos, tokios kaip - žema savivertė, nepasitikėjimas savo jėgomis ir t.t.

1. lentelė

Priežastys, dėl kurių moterys dažniausiai nedrįsta kreiptis pagalbos

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Asmeninės/psichologinės priežastys	Motyvacijos stoka	„nenorėjimas keisti savo gyvenimo būdą“ S1 „dėl žemos savivertės“ S4 „dėl nenoro kreiptis pagalbos, pavyzdžiui, jeigu yra atsiradusi priklausomybė aukos vaidmeniui“ S4
	Gėdos jausmas	„bijo/gėdijasi prisipažinti, kad prieš jas smurtaujama“ S2 „mano nuomone, gėdos jausmas“ S3
	Tikėjimas, kad smurtautojas pasikeis	„tikisi, kad pykčiai, bėrniai ir smurtas laikini“ S2
	Įvairios baimės	„baimė likti vienai“ S1 „baimė likti gatvėje, kai palieka vyrą“ S1

		„baimė ir atsakomybė už vaikus, kad paliks vaikus be tėvo“ S1 „bijo smerkimo, priekaištų“ S1
Priežastys, kurioms turi įtakos socialinė aplinka	Kontrolės/stebėjimo baimė	„bijojimas didesnės kontrolės“; „žino, kad institucijoje jas prižiūrės ir kontroliuos kur eina“ S1 „nenori būti stebimos“ S2
	Baimė dėl aplinkinių žmonių nuomonės	„baimė dėl aplinkinių žmonių neigiamo požiūrio“ S1 „baimė „ką pagalvos kiti?“ S3
	Baimė dėl konfidencialumo neužtikrinimo	„nenori, kad kiti sužinotų apie jų problemas“ S3
	Informacijos stoka	„nežino, kad gali kreiptis tokios pagalbos“ S2 „nežino kur kreiptis dėl tokių paslaugų“ S2 „net nežino, jog yra galima tokia paslauga“ S3 „dėl informacijos stokos“ S4
	Nepasitikėjimas valstybinėmis įstaigomis	„nepasitikėjimo viešosiomis įstaigomis“ S4

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Informantų nuomone, moterys dažnai bijo, kad be vyro nesusitvarkys, kad nuskriaus vaikus, jeigu juos paliks be tėvo, taip pat sureikšmina aplinkinių nuomonę. Kita vertus, ši baimė nėra nepagrįsta – X yra nedidelis miestelis, kuriame dauguma pažįsta vieni kitus, todėl išlaikyti konfidencialumą yra nelengva. Dar viena priežastis, kurią įvardijo beveik visi informantai – moterys gali nesikreipti pagalbos vien dėl to, kad nežino, jog turi teisę gauti tokias paslaugas. O jeigu žino apie galimybę gauti laikino apgyvendinimo paslaugas – gali nesikreipti, nes nenori būti stebimos ir kontroliuojamos socialinių darbuotojų. Tačiau, anot informantų, būtent kontrolė ir nuolatinė specialistų priežiūra yra vienas svarbiausių laikino apgyvendinimo paslaugų veiksmingumą lemiančių veiksnių.

Veiksnius, turinčius įtakos laikino apgyvendinimo paslaugų efektyvumui, galima išskirti į vidinius bei išorinius. (3 lentelė) Vidiniai susiję su moters motyvacija bei ryšio su socialiniu darbuotoju užmezgimu. Viena socialinė darbuotoja teigia, kad „*klientai sunkiai prisileidžia kitus asmenis į savo gyvenimą, nenoriai pasakoja problemas, bijo smerkimo, priekaištų ir panašiai, praeina nemažas laiko tarpas, kol moteris tampa atviresnė, nebijo išsipasakoti*“. Tačiau remiantis tyrimo duomenimis, laikino apgyvendinimo paslaugų privalumas yra tas, kad pagalba yra teikiama „čia ir dabar“, socialinis darbuotojas yra pagrindinis specialistas, kuris tuo metu yra šalia, todėl atsiranda didesnė tikimybė su klientu užmegzti glaudesnę, artimesnę ryšį. Vis dėl to, specialistai pastebi, kad be moters noro keisti susidariusią padėtį, pagalba retai būna veiksminga, nepaisant to, kokias priemones ir metodus taikytų socialinis darbuotojas. Prie išorinių veiksnių, turinčių įtakos paslaugų efektyvumui, priskirtinas aplinkos pasikeitimas, kitų moterų patirtis, komandinis darbas įstaigoje bei bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis. Socialiniai darbuotojai pastebi, kad laikino apgyvendinimo paslaugų gavėjams labai svarbu nustatyti taisykles ir skatinti jų laikytis. Tokiu būdu skatinamas motinų atsakomybės jausmas, ugdomi tam tikri socialiniai įgūdžiai, kurių dėka joms būtų lengviau savarankiškai tvarkytis savo gyvenimą pasibaigus laikino apgyvendinimo paslaugos teikimui.

2. lentelė

Veiksniai, turintys įtakos socialinių paslaugų motinoms ir vaikams veiksmingumui

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vidiniai	Motyvacija keisti padėtį	„pačios moters motyvacija“ S1 „padidintas stebėjimas ir noras ištrūkti iš šio lauko“ S4
	Ryšys su socialiniu darbuotoju	„motinų motyvavimas“ S3 „glaudesnis ryšys su socialiniu darbuotoju“ S4 „darbuotojas iš esmės yra didžiausias veiksnys“ S4

Išoriniai	Aplinkos pakeitimas	„pakeista aplinka, taisyklių atsiradimas“ S4
	Nuolatinė specialistų priežiūra	„nuolatinė specialistų priežiūra bei kontrolė“ S2 „lemia nuolatinė specialistų priežiūra“ S3 „įprastos laisvės suvaržymas“ S4
	Kitų moterų patirtis	„draugų patirtis mūsų įstaigoje“ S3
	Komandinis darbas ir bendradarbiavimas	„įtakos turi ir komandinis darbas, specialistų bendradarbiavimas“ S1
	Įstatyminė bazė	„priimami įstatymai, kurie keičiami gana dažnai“ S1

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Visi informantai pastebėjo, kad teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, svarbus komandinis darbas bei bendradarbiavimas, tačiau visi pasisakė, kad bendradarbiavimas yra nepakankamas. Todėl, remiantis tyrimo duomenimis, komandos, teikiančios laikino apgyvendinimo paslaugas, pagrindą sudaro socialinis darbuotojas ir socialinio darbuotojo padėjėjai. Šie specialistai nuolat būna šalia paslaugų gavėjų ir palaiko kontaktą. Anot vienos informantės, *„kartais žmogui, besikreipiančiam pagalbos, užtenka tik vieno darbuotojo, galinčio ir norinčio jam padėti“*. Tačiau norint suteikti kokybiškesnes paslaugas, svarbu į komandą įtraukti atvejo vadybininką, psichologą ir teisininką.

Vertindami laikino apgyvendinimo paslaugas X rajono socialinių paslaugų centre, informantai nurodė tiek neigiamus, tiek teigiamus paslaugų pavyzdžius. Vis dėl to, socialiniai darbuotojai pastebi daugiau šių paslaugų trūkumų nei privalumų. Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria socialiniai darbuotojai, teikdami laikino apgyvendinimo paslaugas, yra paslaugų gavėjo motyvacijos stoka, bendradarbiavimo trūkumas, trūkstamų specialistų bei paslaugų poreikis, taip pat konkretaus darbo rezultato nebuvimas. (4 lentelė) Tai apsunkina socialinių darbuotojų darbo procesą. Visų pirma, socialiniam darbuotojui sudėtinga gauti reikiamą informaciją iš atitinkamų institucijų. Pavyzdžiui, informantai teigia, kad sveikatos priežiūros institucijos atmetinai vertina paslaugų gavėjo sveikatos būklę, kartais išrašo pažymą, kad klientas yra sveikas ir gali gyventi Laikinuose namuose, tačiau vėliau paaiškėja, kad jis serga lėtinėmis užkrečiamomis ligomis. Dėl tokio aplaidumo kyla pavojus ne tik Laikinių gyvenimo namų darbuotojų sveikatai, bet ir kitų paslaugų gavėjų sveikatai. Dar vienas pavyzdys, įrodantis bendradarbiavimo trūkumą – pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje negavimas iš policijos. Anot vienos informantės, taip pat trūksta bendradarbiavimo su švietimo įstaigomis: *„jie mokinį apibūdina teigiamai, o nagrinėjant situaciją atvejo vadybos posėdyje išaiškėja, kad yra nemažai problemų mokykloje“*.

Antra, X rajone trūksta reikiamų specialistų, tokių kaip psichologas, vaikų psichiatras, priklausomybių ligų gydytojas. Norėdami gauti šių specialistų konsultaciją, paslaugų gavėjai turi vykti į kitą miestą. Be to, užsiregistravus į konsultaciją, jos reikia laukti 2-3 savaites. Atsižvelgiant į informantų išsakytas problemas, galima daryti prielaidą, kad laikino apgyvendinimo paslaugų gavėjams nesuteikiama visa būtina savalaikė pagalba.

3. lentelė

Laikino apgyvendinimo paslaugų X rajono socialinių paslaugų centre vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Pagrindinės problemos	Paslaugų gavėjo motyvacijos stoka	„trūksta klientų motyvacijos“ S1 „klientų nenoras keistis“ S1 „klientai sunkiai prisileidžia kitus asmenis į savo gyvenimą, nenoriai pasakoja problemas“ S1 „ne visi klientai noriai priima pagalbą“ S2 „nenoru padėti sau pačioms, nenoro keisti gyvenimo būdo“ S4
	Bendradarbiavimo trūkumas	„sunku rasti bendrą kalbą su VTAS, jokių raštų ar pranešimų negauname iš policijos“ S2 „švietimo įstaigos ne visos noriai bendrauja“ S2

		„bendradarbiaujame su VTAS, bet „susibendravimo“ labai trūksta“ S3 „bendradarbiaujant labai trūksta atgalinio ryšio apie šeimą iš kitų institucijų“ S3 „apgyvendinus klientą centre, sužinai, kad jis kažkada sirgo tuberkulioze ar kokia kita užkrečiama liga, nors gydytojo pažymoje parašyta, jog sveikas“ S3
	Specialistų trūkumas	„labai trūksta psichologo, vaikų ir paauglių psichiatro, priklausomybės ligų gydytojų“ S1 „reikia rajone psichologo, vaikų psichiatro, priklausomybių ligų gydytojo. Tokių specialistų X rajone neturime“ S2 „nėra priklausomybių ligų gydytojo, trūksta psichologo, vaikų psichiatro“ S3 „ieškant specialistų kituose rajonuose gali praeiti nemažai laiko“ S3 „reikiamų paslaugų, puikių specialistų trūksta“ S4
	Paslaugų trūkumas	„ir paslaugų trūkumas...“ S1 „trūksta tokios priežiūros paslaugos kaip blaivyklos“ S4 „trūksta finansuojamų programų socialinių įgūdžių temomis“ S4
	Konkreto darbo rezultato nebuvimas	„neretai vaikas vis vien paimamas iš šeimos, o moteris grįžta pas smurtautoją“ S1 „Jei iš 10 šeimų pavyko padėti bent vienai šeimai, tai jau yra rezultatas“ S1 „teigiamas rezultatas gali greitai vėl pavirsti neigiamu. Dažnai klientės grįžta į Centrą pagalbos vėl ir vėl“ S1
	Didelė atsakomybė už šeimos ir vaikų gerovę	„socialiniam darbuotojui tenka didelė atsakomybė – tokių šeimų vaikų saugumo užtikrinimas“ S4
Stipriosios pagalbos pusės	Siūlomos pagalbos priėmimas	„klientė sutinka gydytis nuo alkoholizmo ir nevartoja alkoholio“ S1 „nusiramina, priima taisykles ir keičiasi“ S4
	Padidėjęs asmens savarankiškumas	„įgyja tėvystės ar kitų socialinių įgūdžių, įsidarbina“ S1 „išugdytas pareigos ir atsakomybės jausmas“ S2 „galima priskirti: šeimos savarankiškumą, korektišką bendravimą“ S2 „išaugusį savarankiškumą, gebėjimą geriau funkcionuoti visuomenėje“ S4
	Atsakomybės už savo vaikus prisiėmimas	„kai kurios motinos tampa labiau atsakingesnės už savo vaikus“ S2 „išėina iš centro turėdamos patirties vaikų auklėjime“ S2 „padidėjusią atsakomybę už savo vaikus“ S4
	Pagerėjusi kliento finansinė padėtis	„išmoksta planuoti savo finansinius reikalus“ S2 „įsidarbinimas, alkoholio nebeavartojimas“ S3 „pakilusį finansinį raštingumą“ S4

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Tačiau pastebima, kad socialinių darbuotojų, teikiančių laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, veikla tiekia teigiamų rezultatų. Tai, kad paslaugų gavėjai prisileidžia socialinį darbuotoją, priima Laikino gyvenimo namų taisykles, sutinka gydytis nuo priklausomybės ligų, lanko tėvystės įgūdžių ugdymo grupes, įsidarbina, atsakingiau elgiasi su savo vaikais, išmoksta efektyviau panaudoti gaunamas pajamas, laikoma sėkminga pagalba. Informantai pabrėžia, kad tokių pavyzdžių yra labai mažai. Remiantis vienos informantės teigimu, „dirbame 12 metų su šeimomis, dažniausiai su tomis pačiomis“, galima daryti įžvalgą, kad didelė dalis paslaugų gavėjų periodiškai grįžta į Laikinus namus.

Atsižvelgiant į tokią X rajono savivaldybės situaciją, galima daryti išvadą, kad teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, svarbiausias specialistas yra socialinis darbuotojas. Kita vertus, būtent jam ir tenka didelė atsakomybė už paslaugų teikimo kokybę bei veiksmingumą.

Remiantis informantų atsakymais apie socialinio darbuotojo funkcijas, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, jos sugrupuotos į tris grupes pagal LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“ nurodytas vertintinas socialinio darbuotojo funkcijas. (5 lentelė)

4. lentelė

Pagrindinės socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su motinomis bei vaikais, laikino gyvenimo namuose

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Bendrosios funkcijos	Bendravimas	„gerbia motinų individualumą, užmezgant darbuotojo ir kliento santykį“ S2 „ugdo motinų savigarbą, pasitikėjimą savimi“ S2 „nuolat palaiko kontaktą su šeima“ S2 „bet ir vaikais, juos konsultuoja teikdamas emocinę pagalbą“ S3 „yra įgalintojas, motyvatorius, įkvėpėjas, mokytojas“ S4
	Informavimas	„klientas nežino kur reikia kreiptis, norint spręsti įvairias problemas“ S1 „teikia šeimai reikalingą informaciją ir žinias“ S3
	Bendradarbiavimas	„bendradarbiaujama su policija, jei vyksta ikiteisminiai tyrimai“ S1 „bendradarbiaujama su atvejo socialiniais darbuotojais“ S1 „bendradarbiauja su atvejo vadybininkais, kartu organizuoja ir kuria pagalbos planą šeimai. „bendradarbiauja su kitomis institucijomis.“ S3
Socialinio darbo profesinės funkcijos	Intervencijos atlikimas	„renka ir kaupia informaciją apie šeimų problemas ir šeimų socialinę aplinką“ S2 „organizuoja šeimų pagalbos grupes“ S3 „dirba individualų darbą su šeima“ S4
	Tarpininkavimas	„dažnai klientai atvyksta be dokumentų, be pajamų“ S1 „padeda susitvarkyti įvairias pašalpas, vaiko išlaikymo pinigus, suderinami antstolių mokėjimai, padedama ieškant darbo, arba registruojantis Užimtumo tarnyboje“ S1 „padeda motinai susirasti tinkamą gyvenamąją vietą“ S2 „tarpininkauja šeimai dėl pagalbos priemonių, tokių kaip psichologo konsultacijos“ S3 „dar ir paslaugų organizatorius“ S4
	Atstovavimas	„lydėjimo paslauga, lydinti į įvairias įstaigas“ S1
Socialinio darbo specialiosios funkcijos	Palankios aplinkos kūrimas	„stengiasi užtikrinti namų aplinkos sąlygas motinai su vaiku“ S2 „sudarant jiems sąlygas savarankiškai tvarkytis savo asmeninį (šeimos) gyvenimą“ S2 „sudaromos sąlygos pasigaminti maistą virtuvėje, atlikti skalbinių skalbimą“ S4
	Gyvenimo įgūdžių ugdymas	„ugdo motinystės įgūdžius“ S2 „formuoja, ugdo ir palaiko kasdienio gyvenimo, šeimos biudžeto planavimo įgūdžius“ S2 „ugdo socialinius įgūdžius“ S3 „padeda planuojant ir paskirstant turimas pinigines lėšas, ugdo finansinį raštingumą“ S4 „sieki išugdyti kuo didesnę savarankiškumą“ S4 „parodyti, kaip šeimai geriau prižiūrėti, ugdyti savo vaikus“ S4

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Remiantis tyrimo duomenimis, socialinis darbuotojas atlieka tiek bendrąsias, tiek profesines ir specialiąsias funkcijas. Bandydami atsakyti, kokias pagrindines funkcijas atlieka socialinis darbuotojas, teikdamas laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, visi informantai labiausiai pabrėžė bendravimo, bendradarbiavimo, tarpininkavimo ir socialinių įgūdžių ugdymo funkcijas. Teigtina, kad socialiniai darbuotojai gerbia motinų individualumą, ugdo jų pasitikėjimą

savimi, suteikia reikalingą informaciją, bendradarbiauja su policija ir kitomis institucijomis, padeda gauti reikiamų specialistų konsultacijas, o esant poreikiui, teikia lydėjimo paslaugą, sudaro sąlygas jaustis kaip namuose bei moko pajamų paskirstymo, vaikų auklėjimo.

Tyrimė dalyvavusių socialinių darbuotojų buvo paklausta, kaip jie vertina socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas. Atsakymai sugrupuoti į dvi kategorijas – veiklos naudingumo bei veiklos sudėtingumo. (6 lentelė) Kitaip tariant, remiantis informantų atsakymais, galima daryti prielaidą, kad socialinio darbuotojo veikla ypač naudinga, tačiau sudėtinga, reikalaujanti pasiaukojimo.

5. lentelė

Laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams teikiančio socialinio darbuotojo veiklos vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Veiklos naudingumas	Socialinis darbuotojas yra pagrindinis specialistas, teikiantis įvairiapusę pagalbą	„socialinis darbuotojas yra tas asmuo, kuris atlieka psichologo, nuodėmklausio, tarnaitės, valytojos ir t.t. funkcijas“ S2 „pagrindinis specialistas šiame pagalbos procese“ S2 „socialinio darbuotojo veikla yra viena svarbiausių ir esminė“ S4
	Galimybė užmegzti artimą kontaktą	„socialinis darbuotojas tokioje situacijoje yra tas žmogus, su kuriuo galima pasikalbėti, išsipasakoti, pasidalinti rūpesčiais“ S1 „socialinį darbuotoją šeima „prisileidžia“ arčiau nei kitus specialistus“ S2
	Pagalbos teikimas „čia ir dabar“	„užtikrinamas motinos ir vaiko saugumas“ S1 „duoda labiau momentinį rezultatą krizės atveju“ S4
	Paslaugų prieinamumo užtikrinimas	„užtikrinamas kitų paslaugų prieinamumas, tiksliau paslauga tada yra arčiau kliento“ S1
Veiklos sudėtingumas	Trumpalaikis veiklos rezultatas	„neretai vaikas vistiek paimamas iš šeimos, o moteris grįžta pas smurtautoją“ S1 „klausimas, ar motinos pradeda labiau mylėti, rodyti meilę savo vaikams“ S4
	Nepakankamos priemonės pagalbos suteikimui	„savivaldybėje vaikų apsaugos sistema atrodo labiau imitacinė“ S4 „nėra mechanizmo, kaip įpareigoti tėvus tinkamai rūpintis savo vaikais, sudaryti jiems saugias gyvenimo sąlygas“ S4 „kokius įrankius turi socialinis darbuotojas? <...> dažniausiai, tik geru žodžiu“ S4

S1, S2, S3, S4 – informantų kodai

Anot informantų, socialinis darbuotojas yra pagrindinis laikino apgyvendinimo paslaugas teikiantis specialistas, kurio pagalba yra įvairiapusė: jis atlieka psichologo, nuodėmklausio, mokytojo, patarėjo, atstovo ir daugelį kitų funkcijų. Jis turi galimybę užmegzti artimesnį kontaktą su paslaugų gavėju nei kiti specialistai. Taip yra visų pirma dėl to, kad socialinis darbuotojas būna šalia, kada jo labiausiai reikia. Antra, socialinio darbuotojo pareigybė yra mažiau įpareigojanti, t. y. jis nediagnozuoja sveikatos sutrikimų, nebaudžia. Pastebima, kad šis specialistas klientui „priartina“ reikalingas paslaugas: suteikia reikalingas konsultacijas arba nukreipia ten, kur reikia, taip pat padeda susitvarkyti įvairius dokumentus, pažymas. Kita vertus, socialinio darbuotojo veiklos rezultatai yra mažai apčiuopiami. Jis gali dėti visas pastangas, kad motina labiau rūpintųsi savo vaiku, pradėtų gydytis priklausomybės ligas, tačiau ji gali nuspręsti grįžti į savo buvusius namus pas smurtaujančią vyrą. Socialinis darbuotojas turi gerbti tokį sprendimą, nors ir žino, kad jis neteisingas. Jis gali būti puikus specialistas, žinantis, kokios pagalbos reikia motinai ir vaikui, tačiau kitų institucijų pasyvumas, kvalifikuotų specialistų trūkumas pagalbos procesą gali daryti neefektyvų.

Informantų taip pat buvo paklausta, ar profesinės veiklos tobulinimas yra reikšmingas, visi informantai vieningai teigė, kad profesinės veiklos tobulinimas ir kvalifikacijos kėlimas ypač svarbus socialinio darbuotojo veikloje. Visų pirma dėl to, kad įvairių mokymų ir seminarų metu galima sužinoti aktualią informaciją: „*keičiasi įstatymai, vyksta reformos*“ S1, „*nuolat tobulinant*

turimas žinias bei įgyjant naujų, yra žingsnis į geresnį pagalbos procesą klientui“ S2, „labai svarbu „suspėti“ su naujovėmis“ S3. Antra, mokymų metu socialiniai darbuotojai pasidalija tiek neigiama tiek teigiama patirties sklaida, tai leidžia suprasti, kad jie ne vieni susiduria su sunkumais savo profesinėje srityje: „svarbu laiku sužinoti naujoves, pasidalinti patirtimi“ S1, „dalinamasi gerąja patirtimi su kitais rajonais“ S2, „ne tiek žinių atnaujinimu, kiek darbo patirties pasidalijimu“ S4, „mokaisi ne tik būti geresniu ir naudingesniu klientui, bet ir susitaikyti su savo padėtimi“ S4.

Remiantis tyrimo duomenimis, laikino apgyvendinimo paslaugų gavėjoms Laikino gyvenimo namuose būdinga smurto artimoje aplinkoje patirtis, gyvenamosios vietos neturėjimas, finansinės problemos, socialinių ir tėvystės įgūdžių trūkumas, priklausomybės ligos. Moterys neretai pasižymi žema saviverte, joms taip pat būdingas gėdos bei išmokto bejėgiškumo jausmas. Socialiniai darbuotojai, būdami arčiausiai krizinėje situacijoje atsiradusio asmens, yra pagrindiniai specialistai, organizuojantys klientui pagalbą. Tuomet jie bendrauja su paslaugų gavėju, informuoja apie reikalingos pagalbos galimybes, tarpininkauja gaunant įvairias paslaugas, ugdo socialinius ir tėvystės įgūdžius bei bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis. Tačiau neretai bendradarbiavimas būna nesėkmingas, kadangi kitos institucijos nenoriai dalijasi aktualia informacija, atmetinai žvelgia į kliento problemas. Socialinio darbuotojo veiklą apsunkina ir tai, kad X rajono savivaldybėje nėra psichologo bei kitų reikalingų specialistų, todėl paslaugų gavėjos ne visada gali gauti savalaikę pagalbą.

IŠVADOS

1. Atskleidus laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams sampratą, akcentuotina, jog teikiant šias paslaugas, teikiama pagalba motinai su vaiku, patekusiems į krizinę situaciją, kuomet bendrųjų socialinių paslaugų nebepakanka. Taip pat siekiama ugdyti ar atstatyti moters socialinius įgūdžius, kad ji galėtų kuo sėkmingiau ir savarankiškiau funkcionuoti visuomenėje.

2. Išanalizavus socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, galima išskirti šias, ypač svarbias jo funkcijas: bendravimą, informavimą, konsultavimą, bendradarbiavimą, tarpininkavimą, lydėjimą, socialinių įgūdžių ugdymą ir palaikymą.

3. Ištyrus socialinio darbuotojo veiklą, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams X rajono socialinių paslaugų centre, galima teigti, kad:

3.1. Laikino apgyvendinimo paslaugas dažniausiai teikiamos:

- smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms motinoms ir jų vaikams
- moterims, neturinčioms gyvenamosios vietos bei turinčioms finansinių sunkumų
- klientėms, turinčioms priklausomybės ligų bei stokojančioms socialinių ir tėvystės įgūdžių

3.2. Laikino apgyvendinimo paslaugas gaunančios moterys pasižymi žema saviverte, joms būdingas išmoktas bejėgiškumas. Socialiniai darbuotojai yra pagrindiniai specialistai, teikiantys bei organizuojantys pagalbą šioms klientėms.

3.3. Socialinių darbuotojų veikla teikiant pagalbą motinoms ir vaikams apima:

- nuolatinį bendravimą su klientėmis
- informavimą apie pagalbos galimybes bei tarpininkavimą, bendradarbiaujant su kitomis institucijomis ir teikiant paslaugas
- socialinių ir tėvystės įgūdžių ugdymą

3.4. Socialinio darbuotojo veiklą apsunkina tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, klienčių motyvacijos keisti savo gyvenimo būdą trūkumas bei specialistų - psichologo, vaikų psichiatro, priklausomybių ligų gydytojo poreikis.

REKOMENDACIJOS

X RAJONO SAVIVALDYBEI:

- Skatinti X rajono Socialinių paslaugų centro, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos komisariato, X rajono savivaldybės VšĮ pirminės sveikatos priežiūros centro bendradarbiavimą. Tai svarbu socialinių darbuotojų, teikiančių laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, veiklos kokybei ir veiksmingumui.
- Apsvarstyti galimybę šiame centre įsteigti darbo vietas psichologui ir teisininkui.

X RAJONO SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRUI:

- Sudaryti sąlygas socialiniams darbuotojams, teikiantiems laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams, dažniau dalyvauti supervizijose, seminaruose apie pagalbą patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje bei pagalbos teikimą nemotyvuotiems klientams.
- Skatinti socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų komandinį darbą.

LITERATŪRA

1. Aukos interesai svarbiausi (2010). Vadovas specialistams, dirbantiems su nukentėjusiais nuo smurto šeimoje. Projektas Daphne III
2. Bučaitė-Vilkė J., Tereškinas A., Žilys A., Maslauskaitė A., Tamutienė I. ir kt. (2015). Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje. Kolektyvinė monografija. Vytauto Didžiojo universitetas
3. Dilevičius A., (2019). Socialinio darbuotojo veikla, teikiant laikino apgyvendinimo paslaugas motinoms ir vaikams Zarasų rajono socialinių paslaugų centre. Baigiamasis darbas. Utenos kolegija
4. Dirsienė N., Reikertienė V. (2008). Smurtinio elgesio keitimo metodika. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams. Vilnius
5. Jančaitytė R. (2012). Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. Mykolas Romeris universitetas, Socialinis darbas Nr. 5(1)
6. Ivanauskienė V. (2012). Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai Nr. 10(2)
7. Gualthérie van Weezel L., Dudaitė V., Gailienė R. ir kt. (2012). Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. Metodinė medžiaga socialiniams darbuotojams, Kaunas
8. Kavaliauskienė J. (2014). Socialinės pagalbos organizavimas socialinės rizikos šeimai. Mokymosi priemonė. Panevėžys: Panevėžio kolegija
9. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos patvirtinimo 2014 m. gegužės 28 d. Nr. 485, TAR, 2014-06-02, Nr. 5986. Nuoroda internete: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b2368b30ea2711e3abf5c17841df37a3?jfwid=14shvkae2l>.
10. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės programos įgyvendinimo plano patvirtinimo 2017 m. kovo 13 d. Nr. 167. Nuoroda internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2389544007bf11e79ba1ee3112ade9bc/mXsebbCucK>.
11. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425 Vilnius, Žin. 2011, Nr. 72-3475. Nuoroda internete: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.400334/WaFyQaEEys>.
12. Narkauskaitė L., Krupskienė A. (2011). Smurto paplitimas ir jo prevencija Lietuvoje. Smurtas – visuomenės sveikatos problema. Smurto samprata. Higienos institutas
13. Smurtas prieš moteris (2014). ES masto apklausa. Apibendrinti rezultatai. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos I antraštinė dalis „Orumas“

14. Valeikaitė D. (2015). Pagalbos koordinavimas socialiai pažeidžiamoms žmonių grupėms: Kretingos rajono savivaldybės atvejis. Magistro baigiamasis darbas, Kaunas: Kauno technologijos universitetas

15. Vasiliauskienė H. A., Dirmotaitė E., Vasiliauskaitė Z. (2016). Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų dabuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilniaus moterų namai. Vilnius

THE ACTIVITY OF SOCIAL WORKER, PROVIDING TEMPORARY ACCOMMODATION SERVICES FOR MOTHERS AND CHILDREN AT THE SOCIAL SERVICES CENTER OF X DISTRICT

JURGITA ŽILYTĖ

Utena University Of Applied Sciences
Lectuer: Jolita Lubienė

SUMMARY

Violence, social inequality, and poverty are among the most pressing social problems of modern society. Because of their social status, mothers with minor children are at greater risk of domestic violence and are more likely to experience poverty and social exclusion. Although much attention is paid to the development of social services for women and children, there is a lack of data on practices for providing temporary accommodation services for mothers and children in smaller towns.

The main purpose is to reveal the activities of a social worker providing temporary accommodation services for mothers and children at the Social Services Center of X District.

The characteristic of survey: qualitative research – interview method was selected and 4 social workers were participated in the study.

The results of the study led to the following conclusions: The disclosure of social worker activities in the provision of temporary accommodation services for mothers and children at the Social Services Center of X District suggests that these services are mostly provided to women who have experienced domestic violence, lack of social, parenting skills. Social workers provide help, communicate with clients, inform about assistance opportunities, mediate in services, develop social and parenting skill, and collaborate with other institutions. Social worker activity is complicated by lack of motivation of clients to change their lifestyle, lack of specialists and cooperation with other institutions.

STUDENTS' EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT *STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE*

THE SYRIAN MIGRATION CRISIS OF THE 21ST CENTURY AND THE ROLE OF SOCIAL WORKERS

AREEN NASSAR and HALA ROUMIA

Faculty of Health, University of Debrecen

Éva Huszti and László Patyán

ANNOTATION

The Syrian current conflict has caused extreme suffering for Syrians since its beginning in 2011. It was the main reason for more than half of Syria's population to be internally displaced or become refugees. The main goal of this article is not only providing information on the different waves of Syrian migration before and after the current crisis but also assessing the mental health status of Syrian migrants by reviewing the available literature on migration and mental health within the context of the current armed conflict in Syria. Furthermore, this paper is primarily aiming to inform social workers, especially who are working with Syrians forced migrants, about some good practices and the most effective interventions to help them accessing different kinds of services and to promote mental health of those who been affected by armed conflict and displacement, either within Syria or in the hosting countries.

Keywords: Syrian conflict, migration, Syrian forced migrants, mental health and social workers.

INTRODUCTION

Although the great majority of people in the world migrate within their countries, the increase in international migrants has been evident throughout the last few decades and at a higher rate than had been expected by some. This rise is mainly linked to significant economic and geopolitical events around the world. Syrian crisis is one of these events which started in March 2011 as a result of beginning an anti-regime revolution in Deraa. This revolution began as a part of other waves of Arab Spring protests and then switched to an armed conflict. Therefore, nowadays, Syrian current conflict is continuing to be the main reason of enormous forced migrations⁹ in our days (IOM, 2017).

This type of forced migration has a noticeable effect on the mental, social, economic, cultural, religious and political aspects of humans. Multiple studies showed that migration becomes a causal factor for various mental illnesses due to a wide range of physical and psychosocial experienced strains that people prone to in the migration process and in the post-migration period as well (Virupaksha et al., 2014). These strains might cause stress and risk behaviours which, in turn, lead to various problems on mental health of migrants in general and forced ones in particular (Kristiansen et al., 2007). Therefore, these potential mental health consequences require to be tackled by social workers in a much more intensive way than today (EASSW, 2017).

As a result of all what be mentioned above, the main goal of this article is not only providing information on the different waves migration throughout the Syrian history, but also assessing briefly the mental health status of Syrian forced migrants by reviewing the available scientific

⁹ “A migratory movement in which an element of coercion exists, including threats to life and livelihood, whether arising from natural or man-made causes (e.g. movements of refugees and internally displaced persons as well as people displaced by natural or environmental disasters, chemical or nuclear disasters, famine, or development projects)” (IOM, 2017)

literatures and reports regarding migration and mental health within the context of the current armed conflict in Syria. Moreover, this paper is mainly aiming to inform mental health social workers about some good practices and effective interventions to help Syrian forced migrants accessing different kinds of services in order to promote their mental health.

GLOBAL MIGRATION

The question of why do people migrate has been critical to migration research for several years. Social scholars and scientists have addressed it from many angles and disciplines. They have also developed many theories as an attempt to explain the drivers of migration. However, it is still difficult to investigate and analyse the decisions which influence migration¹⁰ (Migali et al., 2018).

Migration is a phenomenon which is as old as humankind. People have always moved to look for just better living conditions for themselves and for their families or escaping terrible situations in their homeland (Castelli, 2018). It influences human life and the environment around and it is known as one of the three basic components of population growth of any geographical area (Virupaksha et al., 2014).

Although the decisions of migration are still multiple and mysterious, there is no one comprehensive integrated theory addressing the international migration (Schoorl, 2000). However, migration is not driven by one factor, but by various social, economic, environmental and political drivers. These factors could be political insecurity and conflict, lack of economic opportunities, personal characteristics, family affair, secure livelihood opportunities and growth the culture of migration (Gierveld, 2000). Therefore, many works and theories have been introduced to explain the international migrations. For instance, *Ravenstein's* laws, neoclassical economic theory, dual labour market theory, the world-systems theory and the new economics of labour migration theory (Castelli, 2018).

Furthermore, the diverse reasons for migration were the basis of the ‘push and pull’ theory that was first proposed by *Lee* in 1966 (Martiskova, 2013). This theory encompasses multiple factors like economic, environmental, social and political ones which push out people from their homeland and attract them towards the destination country (Thet, 2014).

In the majority of discussions on migration, numbers are usually the opening point. According to the recent evaluation, the number of international migrants¹¹ reached almost 244 million in the global, which accounts to 3.3 per cent of the world population (Cummings et al., 2015). Moreover, the UN Department of Economics and Social Affairs estimates that this figure rose dramatically and reached a peak of 257.7 million in 2017 (Castelli, 2018). Additionally, it is predicted that this number will rise significantly in the next few years due to the global conflicts in general and Syrian one in particular.

THE HISTORY OF SYRIAN MIGRATION

Syrian migration before the current conflict. In the Syrian Context, four huge waves of Syrian emigration beginning in the mid-nineteenth century have brought thousands of Syrians to Europe and all around the world. However, the first three significant pre-crisis waves of Syrian emigration included a mid-1800s departure to the United States, South America, Australia and Europe. This big migration happened due to poor living conditions, obligatory military service and

¹⁰ “The movement of a person or a group of persons, either across an international border, or within a State” (IOM, 2017).

¹¹ “Any person who is moving or has moved across an international border or within a State away from his/her habitual place of residence, regardless of (1) the person’s legal status; (2) whether the movement is voluntary or involuntary; (3) what the causes for the movement are; or (4) what the length of the stay is” (IOM, 2017).

political turbulence. This migration was followed by a wave in the 1950s which was categorized by the movement of Syrian elites out of the country (Mixed Migration Centre, 2018).

After that, the third vast migration embarked on at the beginning of the 1970s when Syrian workers preferred to migrate to Lebanon due to the visa convenience for the physical closeness of the country. Then, the Intra-regional movement trend started in the second half of the 1970s. In this migration, it was obvious that Gulf countries appeared as new attractive destinations for the Syrian economic immigrants due to the existence of expanding oil-based economies. However, Lebanon still received enormous numbers of Syrian workers because there was labour shortage in Lebanon resulted by Lebanese civil war.

Finally, it was estimated that the number of emigrants along with the relatives who left the country before 1922 were around 500,000 while this number reached its peak at 4,180,444 by the year of 2007 (Yazgan et al., 2015).

Syrian migration during the current conflict. Until 2011, the literature primarily emphasised that economic drivers mainly motivated emigration from Syria. However, the year 2011 has been a turning point for Syrian migration when both the volume and nature of migration significantly changed. Thus, the fourth wave of Syrian migration was basically connected to the current conflict (Yazgan et al., 2015).

When the Arab Spring protests took place in the Syrian Arab Republic in early 2011, few would have anticipated the forthcoming agony on a mass scale. Nevertheless, following the anti-regime revolution that began in March 2011 in Deraa, Syria, which then rapidly spread throughout the nation. A part of the citizens started to flee and seek asylum in the neighbouring countries such as Turkey, Jordan, Lebanon and Iraq. As of September 7, 2012, around 192,825 Syrian refugees¹² were registered by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) in these countries (Kherallah et al., 2012). After that, Syrian conflict-induced migration rose dramatically in 2013 because of the increasing violence. As a result, by the end of October of the same year, the World Health Organization (WHO) estimated over 2.3 million Syrian refugees in Lebanon, Jordan, Turkey, Egypt and North Africa (Al-Fahoum et al., 2015).

In 2014, approximately 3,300 Syrians reached neighbouring countries every day (Yalim & Kim, 2018). After a while and with the rising insurrections in the following years, an exodus in large numbers has emerged and brought at roughly 7.3 million Syrian migrants. Furthermore, the International Organization for Migration (IOM) found that the population of Syria was estimated at 20.7 million in 2010 and became about 18.8 million in November 2016 (World Bank, 2017).

Due to this sharp rise in the number of migrants, Syrian and other movements created what was called the “migration crisis” when over 1 million people aiming to seek asylum within the European countries. Therefore, these figures have provoked global alarm, strained host countries, and contributed to fears of the spread of conflict within Syria, neighbouring countries and other destinations in Europe (Schon, 2018).

These waves of Syrian refugees elicited a notable commitment in order to provide appropriate refuge in European union member countries. However, these countries struggled to manage and cope with this sudden influx which in turn created divisions in the EU nations over how best to deal with resettling Syrian people (Denov, 2019). For instance, Germany made the boldest political decision, by announcing that it will host around 1 million refugees and provide them relief and safety. A while after that, more than 375.122 Syrian refugees received by Germany (Hagues et al., 2019).

¹² Persons who flee their country "because their lives, security or freedom have been threatened by generalised violence, foreign aggression, internal conflicts, massive violations of human rights or other circumstances which have seriously disturbed public order" (IOM, 2017)

After that, new rhetoric embarked on in other European nations. This speech was marked by xenophobia and strong anti-immigrant attitudes. Among these countries, the most restrictive immigration policies were introduced by Hungary which closed its borders in 2015. This action, in turn, triggered similar anti-immigrant responses in Poland and Serbia and were followed by stricter border control imposed by Germany, Austria and Italy (Popescu, 2018). In the following years, Europe has experienced a significant rise in the number of people attempting to enter Europe via irregular means¹³. As a result, some European countries has given around €6 billion to Turkey in order to keep Syrian refugees within its borders (Byrne, 2018).

On the other hand, and apart from European countries, the United States of America admitted a mere 12,587 Syrian refugees as of September 2016, whereas Canada has resettled a total of 40,081 Syrian refugees as of January 2017 (Denov, 2019). As a result of this strict migration policies and while the EU was blocking mobility to the north, more than 5,000 human beings have been lost in the Mediterranean sea to pursuing irregular methods of flee (Turtiainen, 2018).

LINKING SYRIAN MIGRATION AND MENTAL HEALTH

Although some Syrian refugees survived some tortures in Syria, nowadays, they are more vulnerable to develop psychological problems, panic attacks, and suicidal behaviour (Hassan et al., 2016). Additionally, studies on some Syrian refugee children have documented suffering from a variety of psychosocial problems, such as speech problems, somatic symptoms, post-traumatic stress disorder PTSD, aggression and temper tantrums which manifests in shouting, crying and throwing or breaking things (Almoshmosh et al., 2016).

In the Syrian context, whether before or after fleeing, both internally¹⁴ and externally displaced Syrians were more prone to war-related violence, including massacres, murder, torture, hostage-taking, enforced disappearance, rape and sexual violence. These potentially traumatic events are soaring the prospect of mental illnesses among displaced Syrians. For example, scientific studies showed that around 600.000 Syrians need treatment for severe mental illness, and other 4 million may be suffering from mild or moderate mental health problems (Yalim & Kim, 2018).

On the other hand, the main problems that Syrian suffered before migration were grief, fear, frustration, anxiety, anger, and despair whether for missing or decreasing family members or for other emotional, relational and material losses. However, after migration, Syrian refugees are experiencing other multiple psychological social distresses which manifest in a wide range of emotional, cognitive, physical, and behavioural including anxiety, depression, prolonged grief disorder and PTSD (Kirmayer et al., 2015). For instance, between three and 30 per cent of Syrian refugees who fled to Jordan has diagnosed with clinical depression, whereas the proportion of people who are suffering from PTSD is between 50 and 57 per cent (IMC, 2015).

Nevertheless, the problem is not only being mentally ill after migration but also neglecting and avoiding managing mental problems. Interestingly, in the past, many Syrian migrants were suspicious about psychology, psychiatry and the usage of mental health services, which, in turn, created a negative perception of mental problems and fear of being stigmatized as well. This is because they thought that mental illness brings a big shame to the family. However, after migration, and with such a growth in the level of psychological distress among Syrian refugees,

¹³ “Movement that takes place outside the regulatory norms of the sending, transit and receiving countries” (IOM, 2017)

¹⁴ “Persons or groups of persons who have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence, in particular as a result of or in order to avoid the effects of armed conflict, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters, and who have not crossed an internationally recognized State border” (IOM, 2017).

they are becoming more open to asking mental and psychosocial assistance (Yalim & Kim, 2018; Hassan et al., 2016).

Furthermore, in migrants' receiving countries¹⁵, quite often, migrants' expectations substantially differ from realizations, and this difference could produce a lower level of life satisfaction than before migration. Because of that, the life satisfaction of Syrian migrants upon migration will affect their preference to stay permanently, return or move to another country (Mara & Landesmann, 2013). In addition to that, researchers would surely care about the life satisfaction of 'survival migrants' after their survival has been secured. However, there is still no research at all on the subjective wellbeing and life satisfaction specifically of Syrian forced migrants (Arpino & de Valk, 2018).

SOCIAL WORK PRACTICES IN SYRIAN MIGRATION CONTEXT

Social workers and their indispensable roles. Despite that the knowledge on the migration issue in fields like political science, sociology, and demographics has grown dramatically in recent years, the role of social workers in dealing with migrants and their social wellbeing and mental status is not well explained. This is due to the fact that the area of migration is an often-neglected practice area. However, it is strongly evident that the social work profession plays a vital and key role in handling the potential mental consequences of migration (Roestenburg, 2014).

Social workers have a crucial role to play in raising awareness about Syrian forced-migrants' needs and changing some social and health policies in order to obtain maximum benefits. Moreover, they could help them accessing employment, health, and other resources. In addition, social workers play key role in mediating between non-governmental organisations NGOs and the (UNHCR) in order to provide certain assistance for war-affected Syrian migrants (Diaconu et al., 2016).

Best social work practices with Syrian forced-migrants. Best social work practice is a combination of learning to think as a social worker which gained from education—with learning the specifics of the job which came with experience. However, social work best practices for working with international migrants generally and Syrians particularly should be initially based on human rights, which means that social workers have a mandate beyond their nation-states (Turtiainen, 2018). This is because Syrian forced-migrants especially those who are undocumented, are mostly viewed by some natives of the host countries as “weirds and subhuman” and do not deserve such rights. Therefore, it is absolutely necessary that social workers tackle this view and resultant policies and practices by working within the human rights framework to cultivate an ability to be “without judgment” (Hagues et al., 2019). Secondly, social workers ought to find out what coping strategies and problem resolution skills the Syrian clients have successfully used previously in order to handle their problems (Potocky, 2002). Moreover, social workers must be committed to preventing discrimination and racism against Syrian migrants, in addition, promoting social pluralism and acceptance (EASSW, 2017).

Furthermore, social work practitioners, who are working with Syrians, should be aware of their own and their clients' beliefs, values and norms in order to avoid any kind of conflicts. It is extremely advantageous if they can understand and respect the Syrian cultures, including different religions, able to communicate even if only a little bit in the Syrians' native tongue (Diaconu et al., 2016 ; Potocky, 2002). Moreover, it is also beneficial if they can analyse the political situations and cross personal barriers which curb their ability of treating clients as an equal. Lastly, social work practitioners should understand child protection local and international

¹⁵ “Country that has accepted to receive a certain number of refugees and migrants on a yearly basis by presidential, ministerial or parliamentary decision” (IOM, 2017).

regulations, particularly for those working directly with Syrian displaced children (Hagues et al., 2019).

As a result of all what be mentioned above, social workers ought to intervene effectively, after compelled migration, through several levels of interventions. Because of that, *Kohli (2006)* introduced three domains of social work intervention in response to forced migration.

I. Initial set of interventions upon the arrival of Syrian migrants

The first collocation of interventions upon the arrival of Syrian migrants must be focused on making them understand and access their rights in the hosting country in terms of various needs, such as health care, welfare, social services, shelter, food and secure care (Diaconu et al., 2016). Additionally, social workers ought to intervene by providing assistance with the affairs of documentation, mainly for those who are undocumented (Roestenburg, 2014). This is because the agency and access of undocumented people to several services might be extremely limited, which in turn makes them do not have the facility to get and claim any rights. Thus, undocumented Syrian migrants need people, such as social workers, to act on their behalf (Turtiainen, 2018).

II. Second set of interventions upon the arrival of Syrian migrants

Professionals in the human services field argue that people who experienced forced migration need long-term recovery mental health interventions. Accordingly, the second series of social work interventions that *Kohli (2006)* mentioned should focus on self-maintenance issues of migrants and should also concentrate on inner peace, adjustment and mental health of Syrian forced-migrants (Roestenburg, 2014). Therefore, social workers play vital roles in managing and addressing the mental health issues of Syrian forced-migrants by applying group, individual, and family counselling, cognitive behavioural therapy, and learning relaxation techniques, as well as a psychosocial education of the host community (Diaconu et al., 2016).

On the other hand, various NGOs and social workgroups have been established in neighbouring countries in order to provide psychosocial support and promote the mental recovery of Syrian refugees. For instance, the Syrian Association for Mental Health (SAMH) in turkey, The Union of Syrian Medical Care and Relief Organizations (UOSSM) in Lebanon and The Syrian American Medical Society (SAMS) in Jordan (Almoshmosh et al., 2016).

III. Third long-term set of interventions upon the arrival of Syrian migrants

This set of interventions should focus on affairs associated with resettling and integrating of Syrian migrants into the new society (Roestenburg, 2014). Therefore, the role of social workers in promoting migrants' successful integration is crucial because they are able to help them making sense of their own roles within this new world.

Furthermore, social workers ought to provide support and opportunities for their clients. Moreover, they should promote social cohesion, individual and collective responsibility and individual and community empowerment in order to make Syrian newcomers able to face different situations (Potocky, 2002).

On the other hand, the Syrian conflict has led to the destruction of a wide figure of educational institutions and forced many children to drop out of education. Therefore, social workers have a role to intervene with the individual, group and community level in cooperation with teachers, administrators and families of refugee children in order to integrate students into schools. Moreover, social workers should visit homes and camps of Syrian refugee children who do not attend school to check out the psychosocial and mental reasons for not attending schools and write assessment reports (Snoubar & Duman, 2016).

Challenges facing social work profession at a time of a Syrian migration crisis. In the modern era, the policies and practices of many European nations do not show solidarity with Syrian asylum seekers or respect their human rights, but instead show and reveal xenophobic¹⁶

¹⁶ “Attitudes, prejudices and behaviour that reject, exclude and often vilify persons, based on the perception that they are outsiders or foreigners to the community, society or national identity” (IOM, 2017).

views and attitudes towards them. Because of that, social work with asylum seekers and undocumented Syrian migrants has to surpass the predominant national concentration in order to overcome ethnocentric approaches, which are structured into the national policy framework within which social workers deliver services (Turtiainen, 2018). Furthermore, many social workers, especially those who are working with forced migrants, are not as strongly engaged as they have to be in governmental levels of response or within local or international humanitarian NGOs. Hence, this sort of issues should be addressed by raising the collaboration between social workers and the NGOs in order to prepare a qualified workforce to work effectively with forced-migrants. Additionally, extra efforts should be made to increase social work educators', scholars', and practitioners' awareness regarding the Syrian migration crisis that we face today, as well as, to point out some areas of research and practice that requiring further attention (Popescu, 2018).

CONCLUSION

In conclusion, while the world has been facing ‘the worst refugee crisis since the Second World War’ and although the ongoing violence and displacement associated with current armed conflict in the Syrian Arab Republic have had pervasive adverse effects on the mental health of migrants, somewhat surprisingly the literature still lacks coherent theoretical and policy frameworks to conduct effective social work interventions and best practices service delivery in order to help Syrian migrants. Therefore, because the phenomenon of current Syrian migration represents a significant challenge for different social workers, the main aim of the current research was to shed light on some best practices and effective interventions that should be implemented by social workers who are working with Syrian migrants in order to manage their mental health problems.

Obviously, there is much that still needs to be done in this research, policy and practice development of social work with forced migrants. However, the kind of interventions suggested in this article, and elsewhere, needs to take place in order for future developments to be completely effective.

REFERENCES

1. Amjed S Al-Fahoum, M. D. (2015). The Provision of Health Services in Jordan to Syrian Refugees. *Health Science Journal*, 9(2).
2. Asli Cennet Yalim, I. K. (2018, 09 18). Mental Health and Psychosocial Needs of Syrian Refugees: A Literature Review and Future Directions. *Special Issue Immigrants and Refugees*, 18(03).
3. Bruno Arpino, H. d. (2018). Comparing Life Satisfaction of Immigrants and Natives Across Europe: The Role of Social Contacts. *Social indicators research*, 137(3), 1163–1184. doi: 10.1007/s11205-017-1629-x
4. Byrne, S. (2018, 2 6). *The push and pull factors behind migration to Europe*. Retrieved from RTE: <https://www.rte.ie/eile/brainstorm/2018/0203/938046-the-push-and-pull-factors-behind-migration-to-europe/>
5. Castelli, F. (2018, July 20). Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*, 25(1). doi:10.1093
6. Cummings, C. (2015). *Why people move: understanding the drivers and trends of migration to Europe*. London: Overseas Development Institute.

7. Denov, M. a. (2019). Social work practice with war affected children and families: the importance of family, culture, arts, and participatory approaches. *Journal of Family Social Work*, 22(1), 1-16. doi:10.1080/10522158
8. EASSW. (2017). *Challenges for the Social Work Profession at a Time of a Global Migration Crisis: Is a New Social Work Curriculum Needed?* Graz: European Association of Schools of Social Work.
9. G. Hassan, P. V.-B.-O. (2016, February 01). Mental health and psychosocial wellbeing of Syrians affected by armed conflict. *Epidemiol Psychiatr Sci*, 25(2), 129-141. doi:10.1017/S2045796016000044
10. Gierveld, J. (2000). *Push and pull factors of international migration-A comparative report*. Luxembourg.
11. IMC. (2015). *Mental health service provision for Syrian refugees in Jordan*. Jordan: International Medical Corps (IMC).
12. IOM. (2017). *World migration report 2018*. Geneva: International organization for migration.
13. Isilda Mara, M. L. (2013). *Do I stay because I am happy or am I happy because I stay? Life satisfaction in migration, and the decision to stay permanently, return and out-migrate*. Vienna: NORFACE MIGRATION.
14. Kim, A. C. (2018, September). Mental Health and Psychosocial Needs of Syrian Refugees: A Literature Review and Future Directions. *Special Issue Immigrants and Refugees*, 18(3), 833-852. doi:10.18060/21633
15. Kirmayer, L. H.-B.-S.-B.-O. (2015). *Culture, Context and the Mental Health and Psychosocial Wellbeing of Syrian: A Review for Mental Health and Psychosocial Support*. Geneva: UNHCR.
16. Maria Kristiansen, A. M. (2007, February). Health effects of migration. *Danish Medical Bulletin*, 54(1), 46-47.
17. Martiskova, M. (2013). *What are the main reasons for young Greeks to emigrate?* University of Twente, School of Management and governance, Enschede.
18. Mazen Kherallah, T. A. (2012, September). Health care in Syria before and during the crisis. *Avicenna J Med*, 2(3), 51-53. doi:10.4103/2231-0770.102275
19. Migali, S. N.-B. (2018). *International Migration Drivers. A quantitative assessment of the structural factors shaping migration*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
20. Mioara Diaconu, L. R.-S. (2016). The Social Worker's Role in the Context of Forced Migration: A Global Perspective. *Interdisciplinary Journal of Best Practices in Global Development*, 2(2), 1-14.
21. Mioara Diaconu, L. R.-S. (2016). The Social Worker's Role in the Context of Forced Migration: A Global Perspective. *Interdisciplinary Journal of Best Practices in Global Development*, 2(1), 1-15.
22. Mixed Migration Centre. (2018). *Diaspora, transnational networks and migration among Syrians and Iraqis*. The Mixed Migration Centre (MMC), Danish Refugee Council's Diaspora Programme.
23. Nadim Almoshmosh, M. M. (2016). Mental health and psychosocial needs of Syrian refugees and the role of Syrian non-governmental organisations. *BJPSYCH international*, 13(4), 81-83.
24. Pinar Yazgan, D. E. (2015, August 16). Syrian Crisis and Migration. *Migration Letters*, 12(3), 181-192.
25. Popescu, M. a. (2018). Social Work With Migrants and Refugees: Challenges, Best Practices, and Future Directions. *Special Issue Immigrants and Refugees*, 18(3), 1-10. doi:10.18060/22600

26. Potocky, M. (2002). *Best Practices for Social Work with Refugees and Immigrants*. Columbia University Press. doi:10.7312/poto11582
27. Rachel J Hagues, D. C. (2019, July 11). The experiences of German social workers working with refugees. *Journal of Social Work*, 1-23. doi:10.1177/1468017319860305
28. Rachel J Hagues, D. C. (2019). The experiences of German social workers working with refugees. *Journal of Social Work*, 0(0), 1-23. doi:10.1177/1468017319860305
29. Roestenburg, W. (2014). A social work practice perspective on migration. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 49(1). doi:10.15270/49-1-72
30. Schon, J. (2018, December 27). Motivation and opportunity for conflict-induced migration: An analysis of Syrian migration timing. *Journal of Peace Research (JPR)*, 56(1), 12-27. doi:10.1177/0022343318806044
31. Schoorl, J. J. (2000). *Push and pull factors of international migration-A comparative report*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
32. Snoubar, N. D. (2016, April). Importance of School Social Work in War and Conflicts Zone. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 6(2), 191-194. doi:10.26417/ejser.v6i2
33. Thet, K. K. (2014). Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township, Myanmar.
34. Turtiainen, K. (2018). Recognising forced migrants in transnational social work. *International journal of migration, health and social care*, 14(2), 186-198. doi:10.1108/IJMHS-11-2016-0042
35. Virupaksha H.G, K. A. (2014, July). Migration and mental health: An interface. *Journal of Natural Science, Biology and Medicine*, 5(2), 233-239.
36. World Bank. (2017). *The toll of war: the economic and social consequences of the conflict in syria*. The World Bank Group.

ACHIEVING A FUTURE WITHOUT CHILD MARRIAGE

ANIOKE BLESSING NKIRUKA AND NZEH BENJAMIN CHISOM

Faculty of Health, University of Debrecen, Hungary

Dr. Patyan Laszlo

ANNOTATION

Achieving a future without child marriage, Faculty of Health, University of Debrecen, Hungary. Anioke Blessing Nkiruka and Nzeh Benjamin Chisom. This paper explains that Child marriage is part of the continuum of vulnerability, lack of opportunities and abuse faced especially by girls which impedes development. This gives room for the vicious cycle of poverty, poor health, violence, instability, discrimination and curtailed education. Several campaigns, summit or resolutions have been conducted or launched in several regions of the world resulting in commitments from different actors like governments, UN agencies and Civil Society Organizations in order to end child marriage.

INTRODUCTION

Child marriage is one of the greatest challenges which has an overwhelming adverse effect on education, health, including sexual and reproductive health, and on the overall development of adolescents and youth. High-Level events have been developed and produced within the framework of the UNFPA-UNICEF Global Programme to Accelerate Action to End Child Marriage as a resource for stakeholders working on, or researching, the issue of child marriage.

The World Bank says by 2030, the annual benefit from ending child marriage could reach well above \$60 billion for West and Central Africa which have the highest prevalence rates of child marriage on the continent, and the second highest in the world behind South Asia. (Christensen, 2017).

Concept of Child Marriage

“Child Marriage, The Marriage or Union of individuals under the age of 18, **is a harmful practice** which violates the rights of children and has far-reaching, life-altering consequences for brides and grooms” (UNICEF, 2014).

Child Marriage is also defined as a marriage of a girl or boy before the age of 18 and refers to both formal marriages and informal unions in which children under the age of 18 live with a partner as if married. Child marriage affects both girls and boys, but it affects girls disproportionately, especially in South Asia.

UNICEF upholds the fact that child marriage is one of the forms of violence against children and aims to avert 500,000 marriages in the region of South Asia by 2021.

UNICEF’s approach to ending child marriage in South Asia recognises the complex nature of the problem, and the socio-cultural and structural factors underpinning the practice.

Globally, child marriage is inculcated in Sustainable Development Goal 5 “Achieve gender equality and empower all women and girls” under Target 5.3 “Eliminate all harmful practices such as early and forced marriage and female genital mutilation”.

In 2016, UNICEF and UNFPA combined forces to accelerate action towards ending child marriage through a global programme in 12 countries with the greatest child bride rates which is implemented in Bangladesh, India and Nepal in South Asia. Holistic programme that is unique in shared plans and goals is developed by a compendium of strategies that are already existing in child protection, education, health, water and sanitation. This programme will adopt proven to work methods at scale in collaboration with governments, civil society organizations and young people.

The Current Situation of Child Marriage

1. Worldwide, more than 700 million women alive today were married before their 18th birthday.

2. More than one in three (about 250 million) entered into union before age 15.
3. In 2012, 70 million women 20-24 around the world had been married before the age of 18.
4. If present trends continue, 150 million girls will be married before their 18th birthday over the next decade. That's an average of 15 million girls each year.
5. While countries with the highest prevalence of child marriage are concentrated in Western and Sub-Saharan Africa, due to population size, the largest number of child brides reside in South Asia.
6. Boys are also married as children, but girls are disproportionately affected.
7. In Niger, for instance, 77 per cent of women aged 20 to 49 were married before age 18 in contrast to 5 per cent of men in the same age group. Even in countries where child marriage is less common, the same gender differences are found.
8. Furthermore, girls are often married to considerably older men. In Mauritania and Nigeria, more than half of adolescent girls aged 15 to 19 who are currently married have husbands who are 10 or more years older than they are.
9. Niger has the highest overall prevalence of child marriage in the world. However, Bangladesh has the highest rate of marriage involving girls under age 15. South Asia is home to almost half (42 per cent) of all child brides worldwide; India alone accounts for one third of the global total (ICRW 2017, UNICEF 2014).

The highest rates of child marriage are found in South Asia and Sub-Saharan Africa

Percentage of women aged 20 to 49 years who were married or in union before ages 15 and 18, by region

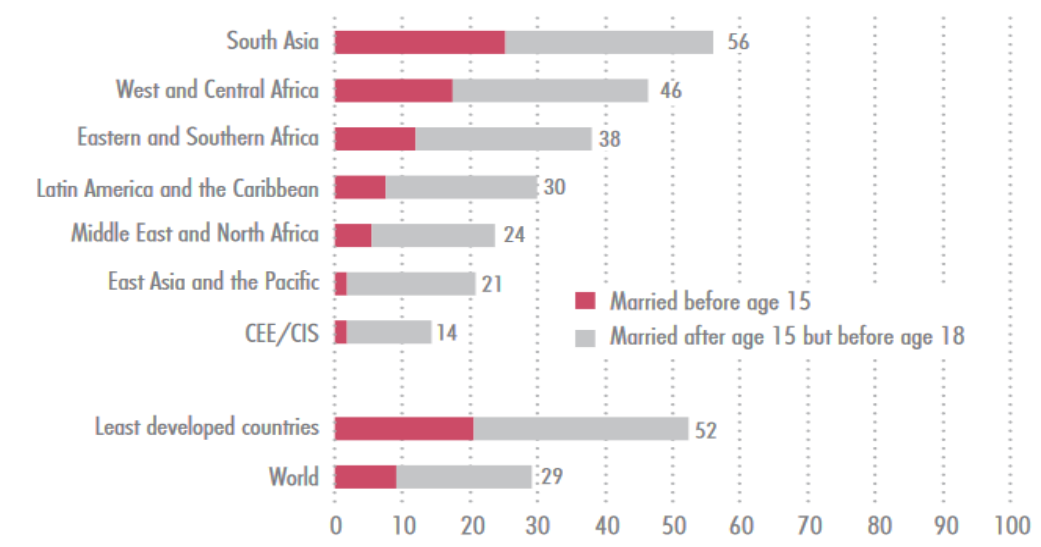

Figure 1 Source: UNICEF, 2014

Child marriage affects girls in far greater numbers than boys

Number of women and men aged 18 years and older who were married or in union before ages 15 and 18

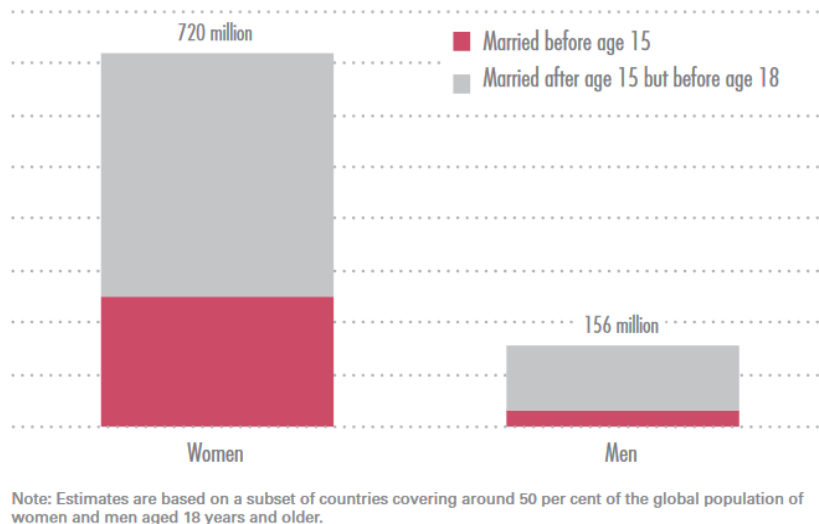

Figure 2 Source: UNICEF, 2014.

Almost half of all child brides worldwide live in South Asia; 1 in 3 are in India

Percentage distribution of women aged 18 years and older who were married or in union before age 18, by region

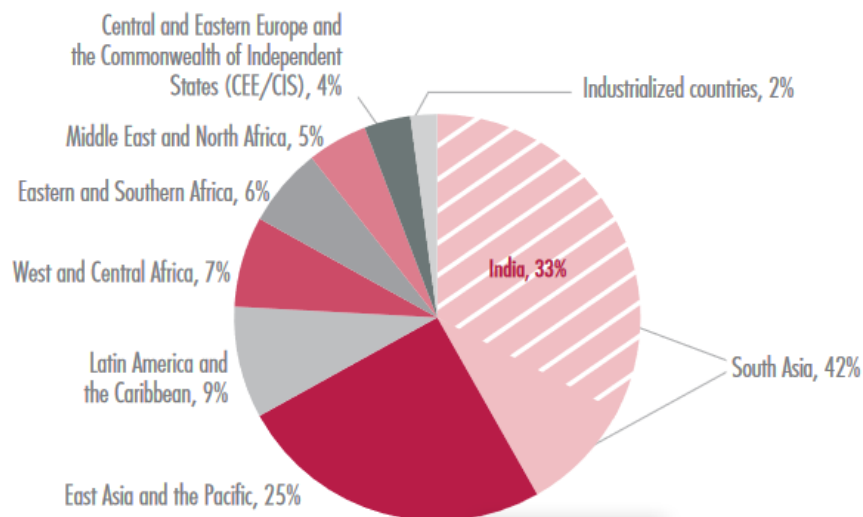

Figure 3 Source: UNICEF, 2014.

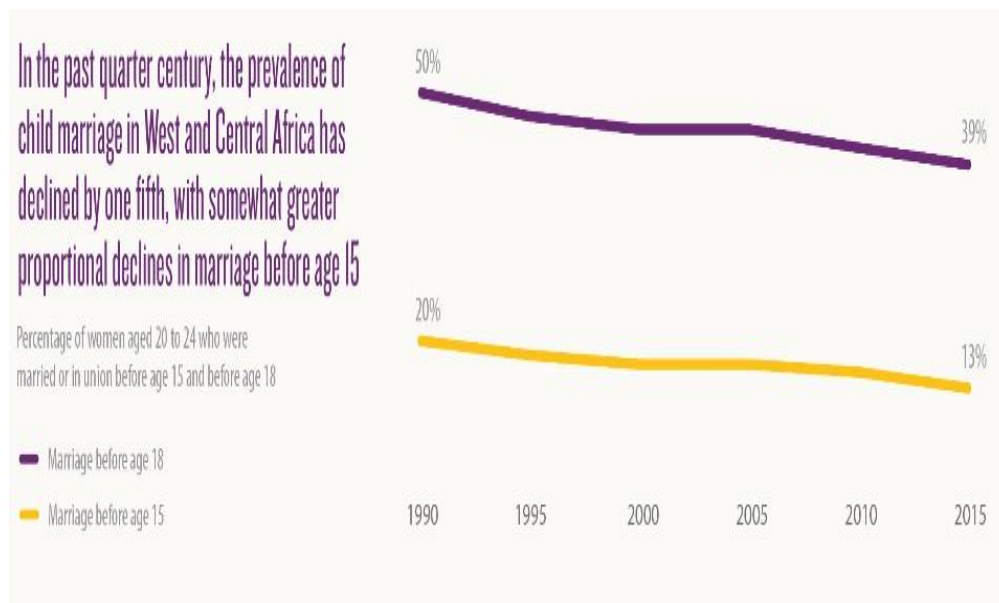

Figure 4 Source: UNICEF, 2017.

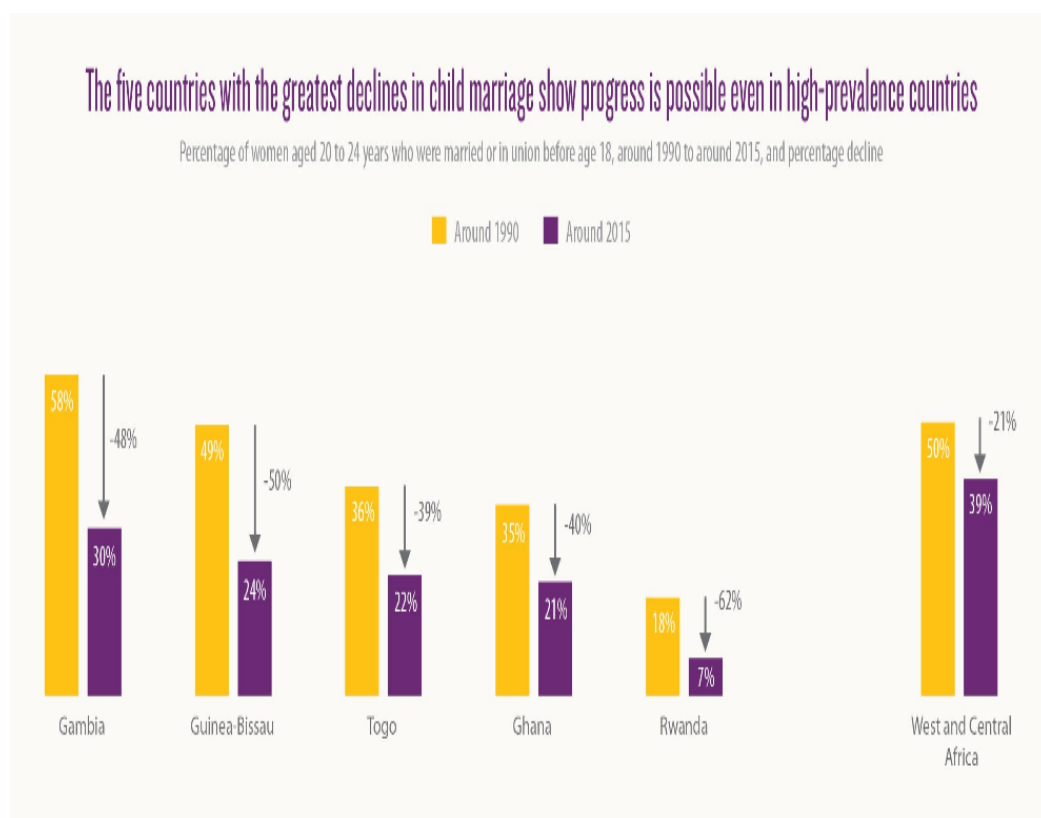

Figure 5 Source: UNICEF, 2017.

RESOLUTIONS, SUMMITS OR CAMPAIGNS LAUNCHED ON CHILD MARRIAGE

The **first resolution on child, early and forced marriage** was adopted in the Human Rights Council in September 2013, followed by panel discussions on preventing and eliminating

child, early and forced marriage in the Human Rights Council and the General Assembly. During its sixty-eighth Session this fall, the UN General Assembly will discuss a substantive resolution on the same topic.

On 22 July 2014, the UK hosted the **first Girl Summit**, aimed at mobilizing national and international efforts to end female genital mutilation (FGM) and child, early and forced marriage (CEFM) within a generation. The summit resulted in more than 100 commitments from governments, UN agencies and civil society organizations.

At regional level the **African Union launched a campaign to end child marriage in Africa.**

In the **South Asian Initiative to End Violence Against Children (SAIEVAC)** child marriage is one of the five prioritized focus areas

Accelerating Progress

1. Through the 2030 agenda for sustainable development, and the associated sustainable development goals, the world has committed to eliminating harmful practices and has set an aspirational target of the elimination of child marriage by the year 2030. (UNICEF, 2014).

2. The practice of child marriage is slowly declining. Progress is most dramatic when it comes to the marriage of girls under 15 years of age.

3. Globally, 1 in 4 young women alive today were married in childhood versus 1 in 3 in the early 1980s. The proportion of young women who entered into marriage before age 15 declined from 12 per cent to 8 per cent over the same period. But progress has been uneven across regions and countries.

4. In the Middle East and North Africa, the percentage of women married before age 18 has dropped by about half, from 34 per cent to 18 per cent, over the last three decades.

5. Through the 2030 agenda for sustainable development, and the associated sustainable development goals, the world has committed to eliminating harmful practices and has set an aspirational target of the elimination of child marriage by the year 2030. (UNICEF, 2014).

6. The practice of child marriage is slowly declining. Progress is most dramatic when it comes to the marriage of girls under 15 years of age.

7. Globally, 1 in 4 young women alive today were married in childhood versus 1 in 3 in the early 1980s. The proportion of young women who entered into marriage before age 15 declined from 12 per cent to 8 per cent over the same period. But progress has been uneven across regions and countries.

8. In the Middle East and North Africa, the percentage of women married before age 18 has dropped by about half, from 34 per cent to 18 per cent, over the last three decades.. (UNICEF, 2014).

9. To reduce the number to under 700 million, progress will need to accelerate. If the rate of decline seen over the past three decades is doubled, the total number of women who married as children would drop to approximately 570 million by 2030 and 450 million by 2050. We know such progress is possible since the rate of decline from 2000 is already faster than the average achieved over the past three decades. Sub-Saharan Africa presents the most extreme scenario. Even if the current pace of progress is maintained, it will not be fast enough to offset population growth. The number of women married as children will double by 2050, and the region will surpass South Asia in having the largest number of child brides from the current level. In this region, even doubling the current rate of decline would not be enough to reduce the number of child brides. In Africa, Nigeria is expected to have the largest absolute number of child brides. The country has seen a decline in child marriage of about 1 per cent per year over the past three decades. At this pace, the total number of child brides is expected to double by 2050.

10. In contrast to global trends, some countries have experienced stagnant or even increasing levels of child marriage. In Burkina Faso, prevalence has remained constant at around 50 per cent

for the past three decades. If this persists, the number of child brides will increase substantially in the coming years as the population expands.

11. However, we know that progress has occurred over the last three decades. If the current rate of progress is sustained, the proportion of women married as children will continue to decrease from 33 per cent in 1985 to 22 per cent by 2030 and to 18 per cent by 2050. Despite gains, this rate of decline is barely fast enough to keep pace with population growth. Even if progress continues, the total number of women married as children will still be around 700 million in 2050, although nearly 490 million girls will have avoided early marriage. (UNICEF, 2014).

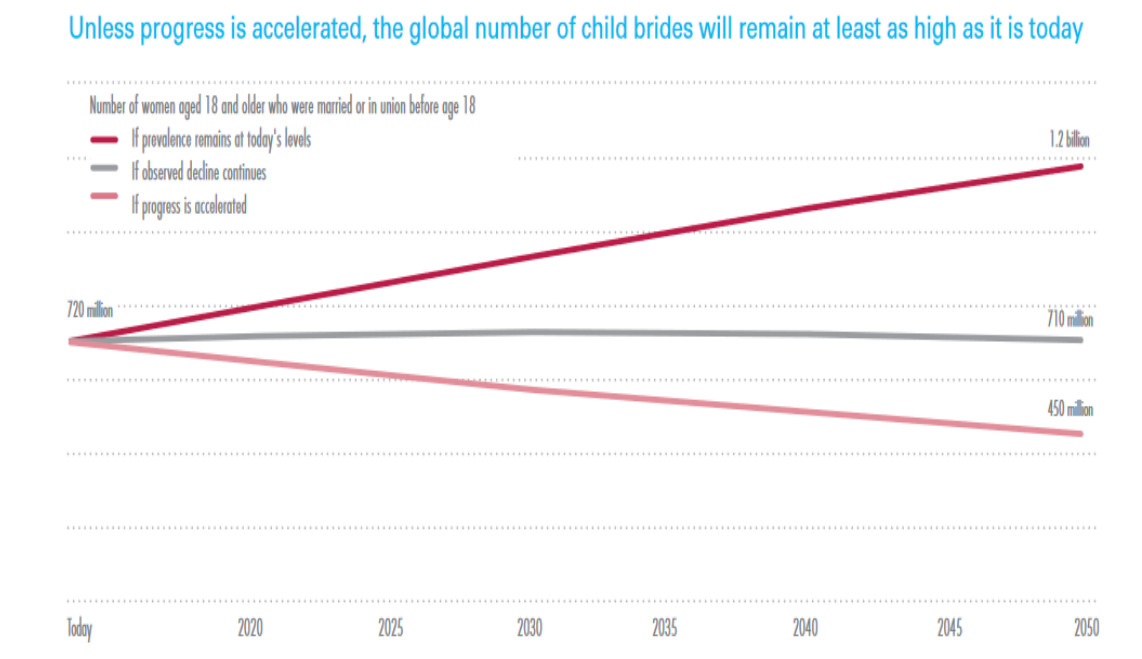

Figure 6 Source: UNICEF, 2014.

If progress is accelerated, there will be 1 in 10 child brides in the world in 2050 compared to 1 in 4 today

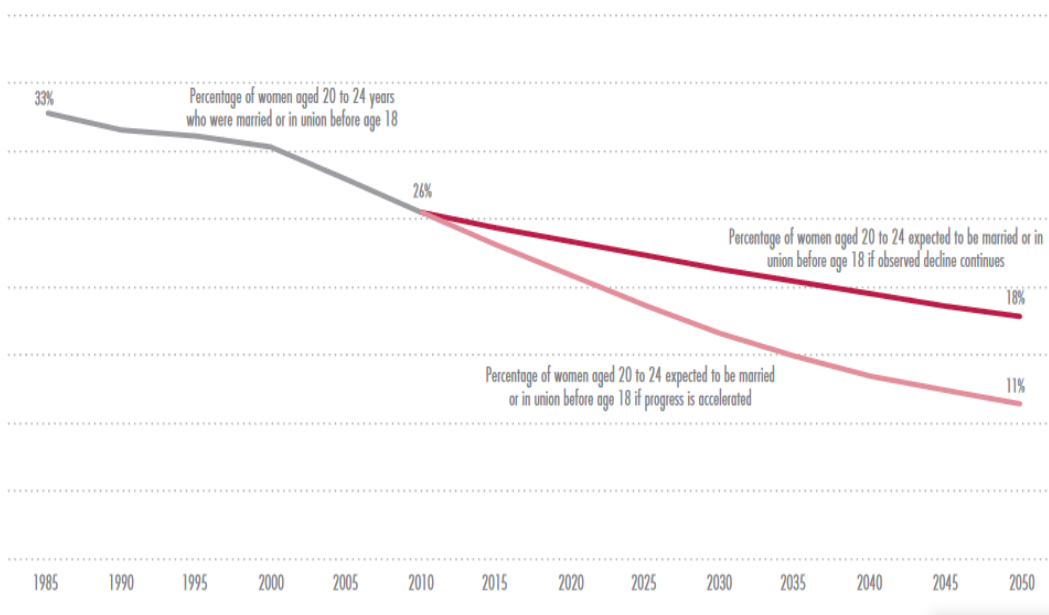

Figure 7 Source: UNICEF, 2014.

Prospects; What does the future holds for present and future generation of girls

Of the world's 1.1 billion girls, 22 million are already married. Hundreds of millions more are at risk, and the number will only grow as populations increase. Here are a couple of possible scenarios:

If there is no reduction in the practice of child marriage, up to 280 million girls alive today are at risk of becoming brides by the time they turn 18. Due to population growth, this number will approach 320 million by 2050.

The total number of women married in childhood will grow from more than 700 million today to approximately 950 million by 2030, and nearly 1.2 billion by 2050.

The number of girls under age 18 married each year will grow from 15 million today to 16.5 million in 2030 to over 18 million in 2050.

RECOMMENDATIONS

❖ Government should combine **4 Key Strategies** to scale up response to child marriage: empower girls; mobilize families and communities to change attitudes and behaviours; provide adequate services; and implement laws to protect the rights of girls.

❖ Action to end child marriage must be evidence-based by using solutions that have been proved to work.

❖ More funding from partners and donors must be mobilized to support and scale up existing efforts.

CONCLUSION

Ending child marriage will help break the intergenerational cycle of poverty by allowing girls and women to participate more fully in society. Empowered and educated girls are better able to nourish and care for their children, leading to healthier, smaller families. When girls are allowed to be girls, everybody wins.

REFERENCES

1. Christensen, S. (2017). World Bank: Ending Child Marriage Would Boost West, Central Africa Economies. Retrieved from: <https://www.voanews.com/africa/world-bank-ending-child-marriage-would-boost-west-central-africa-economies>
2. Clive, B., Zama, C.-N., Liesl, G., & Danielle, H. (2015). Ending Child Marriage in Africa. Opening the Door for Girls' Education, Health, and Freedom from Violence. Retrieved from: <https://www.hrw.org/news/2015/12/09/ending-child-marriage-africa>
3. International Centre for Research on Women (ICRW) 2017. Retrieved from: <https://www.icrw.org/child-marriage-facts-and-figures/>
4. Nwonu, C.O. & Ifidon O. (2014). Nigeria and Child Marriage: Legal Issues, Complications, Implications, Prospects and Solutions. Journal of Law, Policy and Globalization www.iiste.org ISSN 2224-3240 (Paper) ISSN 2224-3259 (Online) Vol.29, 2014 120. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/284183893>

5. UNICEF, (2017). ‘Achieving a Future without Child Marriage: Focus on West and Central Africa’. Retrieved from: <https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2017/10/Child-Marriage-WEB.pdf>
6. UNICEF (2014). Ending child marriage progress and prospects. Retrieved from: https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2015/12/Child-Marriage-Brochure-HR_164.pdf

GENDER DIFFERENCES IN HEALTH STATUS (MORBIDITY AND MORTALITY)

ANIOKE BLESSING NKIRUKA AND NZEH BENJAMIN CHISOM

Faculty of Health, University of Debrecen, Hungary

Dr. Patyan Laszlo

ANNOTATION

Gender differences in health status (Mortality and Morbidity), Faculty of Health, University of Debrecen, Hungary. Anioke Blessing Nkiruka and Nzeh Benjamin Chisom. This paper explains that Gender differences is different based on countries. In majority of the countries men has mortality rates which are higher or lives that are shorter which declines with age, though in some countries, girls' discrimination causes an increase in the rate of mortality. (Case, et al. 2005; Oksuzya et. al., 2010). Looking at a projection towards the future, a lot of people have wondered if the gap in mortality will be able to close absolutely.

INTRODUCTION

According to a report from the World Health Organization-WHO (2019) “Gender differences and inequalities influence exposure to risk factors, health-seeking behaviours, access to and use of health information, promotive, preventive, curative, rehabilitative and palliative health services.

WHO also estimates that worldwide, healthy life expectancy for 2015 is 61.5 years for men and at 64.6 for women. On average, healthy life expectancy for both genders are 11.7 years below life expectancy at birth.

According to the WHO, the distinct roles and responsibilities of men and women in a given society, dictated by culture's gender norms and values empowers one group to the

detriment of the other. For example, a woman cannot receive care because norms in her community prevent her from travelling alone to a clinic; or a married woman can contract HIV because societal standards allows promiscuous husband but prevent condom use.

WHO recognizes that a significant portion of deaths from noncommunicable chronic diseases (NCDs) worldwide occurs before 60 years old, reaching the percentage of 32.2% in men and 25.4% in women. Excessive male mortality implies distinct life expectancies for men and women across the world, reaching a global gap of 5.7 years in 2010, ranging from 3.0 years in Western sub-Saharan Africa to 11.2 years in Eastern Europe.

Objectives of the study

- To identify the causes of death by age
- To determine the relationship between Gender and Mental Health in Different Contexts
- To determine gender differences in self-rated health
- To determine the factors explaining gender differences in health
- To explain gender roles and health

Mortality and morbidity defined

Morbidity and mortality are two distinct words that connote negative incidents for an individual. The former deals with sickness while the later concerns death; two instances that most if not all people are frequently anxious about. Nevertheless, they are realities that need to be confronted by every mortal being.

To further understand them, there is a need for them to be discussed in order for people to have ample knowledge about their similarities and differences. While they are both used to determine the number of people afflicted with an ailment and those who do eventually die, they differ in the way they are measured and how they can affect the population.

“Morbidity” is defined as the quality of being unhealthy or of being sick. It is usually a condition that is seen to be near death because of an affliction or poor health which interrupts a person from functioning normally. It also refers to the degree that a condition affects the health of the sick patient.

Morbidity is measured by ICU scoring systems such as SAPS II, APACHE II, and SOFA, just to name only a few. It also refers to the incidence or morbidity rate of a medical condition which is the contrast between those who are dying and those who are sick. It refers to a medical condition and the state of being stricken by a disease. Morbidity rate is taken according to the type of disease, age, gender, and area.

“Mortality,” meanwhile, is defined as the condition of being mortal, that is, the state of existing only for a certain period of time. It portrays the fact that everyone is able to die or will eventually die. It points at the humanity of every person and his temporary existence on earth and on the fact that every living being is susceptible to die. It is the direct opposite of immortality which tells of an endless or everlasting life. Mortality also refers to the ratio of deaths in a population and measures instances of death. Mortality is used in association with a disease outbreak or epidemic in a certain population. It is expressed in terms of number of deaths per thousand people.

There are numerous types of mortality rates, and they include: perinatal mortality rate, crude death rates, infant mortality rate, maternal mortality rate, standardized mortality rate, age-specific mortality rate and child mortality rate which are used to measure the intensity or seriousness of an epidemic. The mortality and morbidity rates of every country varies, nevertheless, there are some wherein it is very difficult to ascertain because of a lack of data.

Gender differences in mortality and morbidity

Gender differences in mortality and morbidity varies by country. But in most countries, men tend to live shorter lives than women (Sandra Yin, 2007). The higher prevalence of morbidity in women and, on the other hand, the higher male mortality rate is a contrast that it was first investigated in 1975 by Nathanson and has been evidenced in several health research called “gender paradox”. It is noteworthy therefore that men have higher mortality rates at all ages and by the main groups of causes of death (such as cancer, diseases of the circulatory, respiratory and digestive tract, and also in other external causes) when compared to women. Among the possible explanations of the “paradox” are the stated differentials between both sexes in biological risk, social roles, health behaviours, in perception and behaviour in facing disease as well as the access to health services and treatments. Studies from various countries revealed that women use more health services and report worse self-rated health than men. However, women are less likely to die than same-aged men throughout life, which indicates that they may be healthier as a matter of fact.

Explanation of the “Gender Paradox”

There are numerous possible explanations for the worse self-rated health but lower mortality of women. There may be gender differences in the distributions of chronic conditions, driven by biological, behavioural or psychosocial factors (Verbrugge, 1989; Lawlor et al, 2001; Molarius and Janson, 2002). Women may be more likely than men to suffer from health conditions such as arthritis or headaches that result in poorer self-rated health but contribute relatively little to mortality risk; men on the other hand may be more likely to have conditions such as respiratory conditions or cardiovascular disease that, although they contribute to worse self-rated health, they equally have relatively large effects on the probability of death. Although this explanation does not address why women and men have different distributions in terms of health conditions, it can potentially account for the gender differences in self-rated health status and mortality observed in the data.

Another possible explanation to this paradox is that women are in fact healthier than men (as evidenced by their lower mortality), but simply report worse health on surveys. A commonly-held view is that women, being less stoical than men, are more likely to factor less serious ailments into their reports of poor health (Spiers et al, 2003). A twist on the same idea is that women are more accurate health reporters than men: they know more about their own health, perhaps due to their greater health care utilization, and are more willing to discuss their health and admit health problems to interviewers (Verbrugge 1989, Idler 2003). While these ideas are expressed in many papers, they are not uncontroversial. Some evidence contrary to this view comes from MacIntyre, Ford and Hunt (1999), who report on a study that asked men and women open-ended questions about health problems, followed by probes for specific health conditions. They find that men provided more complete information than women in response to the open-ended question. Although this evidence is not paired with “objective” data on health that could be used to assess the accuracy of reports, it suggests that men are not less forthcoming than women in interviews.

A final possible explanation for the paradox is that the ‘facts’ underlying it are incorrect. Although the higher mortality of men is not in dispute, there is a literature that questions whether women have worse self-rated health and, more generally, higher rates of many measures of morbidity than men (Hunt and Annandale 1999). For example, MacIntyre, Hunt and Sweeting (1996) find evidence from two (relatively small) British samples that gender differences in reports of fair or poor health are significant only in very early adulthood, and that although women have higher rates of psychological distress than men, they do not have higher rates of many specific physical conditions. Some researchers find that gender differences in self-rated health become smaller at older ages (Case and Deaton 2002), and others find gender difference in self-rated health disappear in old age (Leinonen et al, 1997; Arber and Cooper, 1999).

The first explanation of the paradox that gender differences in self-rated health and mortality are driven by differences across genders in the distributions of chronic conditions is entirely consistent with women having higher rates of some illnesses than men, but lower rates of others. In fact, this first explanation requires that gender differences in prevalence rates vary across health conditions. Much of the literature that disputes whether women have higher rates of morbidity than men are concerned with establishing that women do not suffer from excess levels of all measures of ill health a point with which we agree and will provide evidence in support of below. We are concerned with the more precise issue of why women have worse self-rated health but lower mortality than men.

Gender and Health: Integrating Social and Biological Perspectives

The figures below show that gender influences the outcomes on health through the differences in the roles, power, access of males and females. Sex influences also influences the health status due to genetic, physiological and biological differences that displays in vulnerabilities and 6 needs differences as shown below:

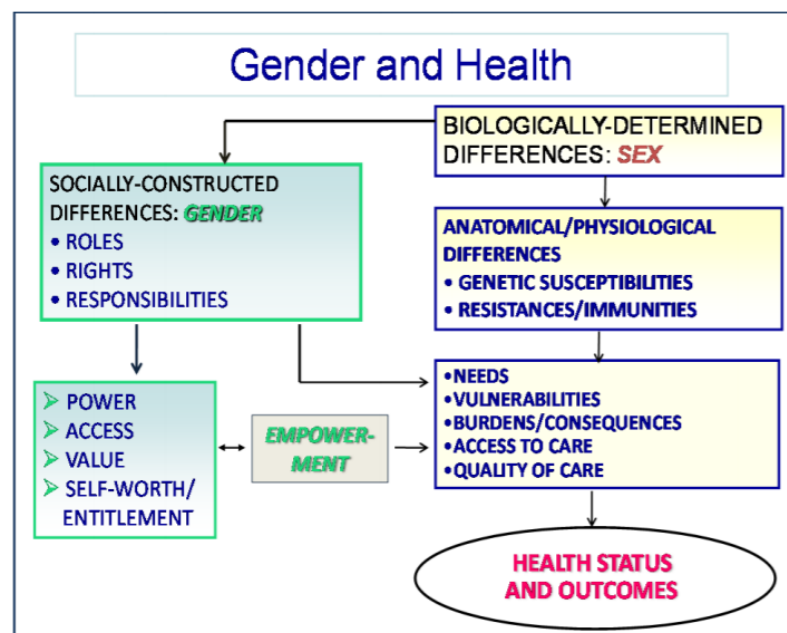

Figure 1: Gender and Health

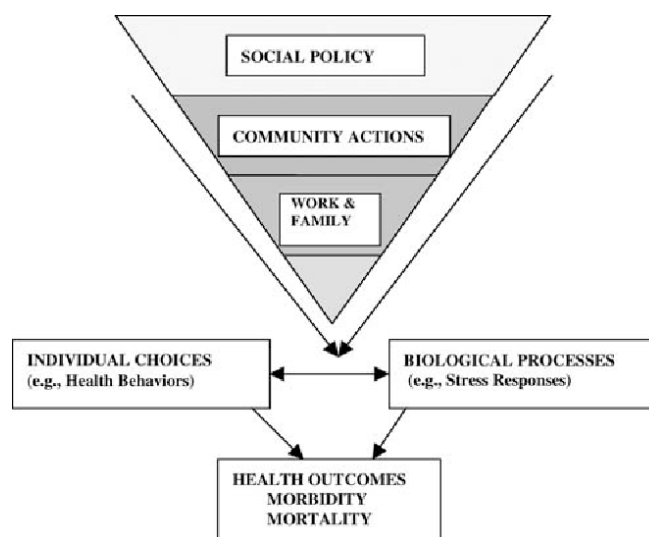

Figure 2: Integrating Social and Biological Perspectives (Rieker & Bird, 2005).

METHODOLOGY

Several literatures/articles were reviewed using google scholar, Pubmed, Medline and Web of science in different countries representing different continents around the world. Search words includes “Gender differences in health status in different continents”, “Situations of gender differences in mortality and morbidity”, “current articles on gender differences in health status” and “Gender differences in inequalities”

RESULTS

1. What are the causes of death by age?

A study conducted by the UN in 2015 in 197 countries proves that women and men die of different causes, young women die of pregnancy and childbirth complications while young men die of road injuries, interpersonal violence and suicide in both developed countries and developing regions. At older ages, the most common non-communicable diseases cause of death are cardiovascular disease, cancer, chronic obstructive pulmonary disease, and diabetes, as well as mental disorders, especially dementia, which is more common in women because of their greater longevity.

2. What is the relationship between Gender and Mental Health in Different Contexts?

A research carried out in Denmark, United States, and Japan with people aged 45 and older revealed men have more depression than women in almost all ages, 85 years or older women scored more depression than men. In Japanese and Danish women, depression level increased with age but in the United States, it is decreased. (Oksuzyan, 2010).

In a cross-sectional study made in Spain women above 40 have more depression than men. (Matud, 2014).

A study carried out on Scottish patients showed that Physical-mental comorbidity was more common in women, and physical multimorbidity was more common in men.

3. What are gender differences in self-rated health?

The study conducted by Crimmins et al. in 12 European countries and the United States with people aged 50 years and older, it was found that:

After controlling age, women reported poor health than men in 5 countries.

After controlling diseases women rate poor health than men in just 2 countries.

When functioning was controlled, women rate poor health in just 1 country. In the aforementioned study of Oksuzyan et al. with people over 44 years living in Japan, Denmark, and the United States, there were no differences between women and men in self-rated health in either of the three countries.

4. What are the factors explaining gender differences in health?

Research conducted in various countries has revealed that women perform most of unpaid household chores and care of others which is associated with distress, mental health symptoms, relationship problems and are disadvantaged in developing professionally (education) while men spend more time on paid work, and leisure and sport activities. (Claffey & Lachance-Grzela 2010).

Since they don't get enough social capital and fewer resources, if supportive aspects are not implemented, Belle assert the negative effects of social networking will be greater

5. What are gender roles and health?

Strict adherence to masculine and feminine roles can limit potential behaviours and choices leading to personal characteristics development limitation.

Masculine roles can predispose them to danger e.g. carry out physically dangerous activities, such as high-speed driving, or under the influence of alcohol, or the practice of extreme sports might diminish their health status. (Matud, 2014).

RECOMMENDATIONS

- Policies and programmes should be developed that considers gender differences and risk factors exposure.
- Investment should be made in health data systems, which inculcates data that are disaggregated- reinforcing the systems of civil vital registration.

- Institutions that are responsive should be built ensuring equal pay consistent with equal work value, addressing obstructions women face such as absence of education and restrictions on mobility.
- Reduction in risk factors and mass public campaigns have contributed to reducing the male-female gap in mortality connected to behaviours that are unhealthy.
- Health status and health services use upstream influences should be addressed upstream influences on health status and use of health services- Multisectoral approaches are needed that address underlying factors, such as gender and socioeconomic inequalities. Nonetheless, the health sector should catalyse the development of gender-sensitive and gender-responsive policies and programmes.

CONCLUSION

It is necessary first to improve men's and women's social conditions and achieve gender equality in order to better their health and quality of life.

In addition, it should be necessary that research should combine the social and biological sources of differences in women's and men's health.

Biological or social researches cannot answer the question of gender differences, hence the need to include dialogues interdisciplinary

REFERENCES

1. Bastos, T.F., Canesqui, A.M., & Barros, M.B.A. (2015). "Healthy Men" and High Mortality: Contributions from a Population-Based Study for the Gender Paradox Discussion. *PLOS*. Retrieved from: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0144520>
2. Case, A. & Paxson, C. (2004). Sex Differences in Morbidity and Mortality. *Center for Health and Wellbeing*, 1-47. Retrieved from: https://www.rand.org/content/dam/rand/www/external/labor/aging/rsi/rsi_papers/2004_case.pdf
3. Claffey ST, Manning, KR. Equity but not equality: commentary on Lachance-Grzela and
4. Bouchard. *Sex Roles*. 2010; 63:781–785.
5. Fikree, F. F., & Pasha, O. (2004). Role of gender in health disparity: the South Asian context.
6. *BMJ* (Clinical research ed.), 328(7443), 823–826. doi:10.1136/bmj.328.7443.823
7. Jagger, P. C. et al. (2008). Inequalities in healthy life years in the 25 countries of the European Union in 2005: a cross-national meta-regression analysis. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61594-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61594-9)
8. Kaneda, T., Greenbaum, C. & Patierno, K. (2018). *2018 World Population Data Sheet With Focus on*
9. *Changing Age Structures*. Washington: Population Reference Bureau (PRB). Retrieved from: <https://www.prb.org/2018-world-population-data-sheet-with-focus-on-changing-age-structures/>
10. Lachance-Grzela M, Bouchard G. Why do women do the lion's share of housework? A decade of research. *Sex Roles*. 2010;63:767–780
11. Matud, M.P. (2017). Gender and Health; Gender differences in different contexts. Intech. <http://dx.doi.org/10.5772/65410>
12. Oksuzyan, A., Crimmins, E., Saito, Y., Vaupel, J.W. & Christensen, K. (2010). Cross-national comparison of sex differences in health and mortality in Denmark, Japan and the US. *European Journal of Epidemiology*. 2010;25:471–480.

13. Owes, K. (2017). Difference Between Morbidity and Mortality. *Difference Between.net (DB)*. Retrieved from: <http://www.differencebetween.net/language/words-language/difference-between-morbidity-and-mortality/#ixzz5aQWLuPa3>
14. S., Y. (2007). Gender Disparities in Health and Mortality. *Population Reference Bureau (PRB)*, 1-10. Retrieved from: <https://www.prb.org/genderdisparities/>
15. Rieker, P. R., Bird, C. E. (2005). Rethinking Gender Differences in Health: Why We Need to Integrate Social and Biological Perspectives, *The Journals of Gerontology*. 60(2), S40-S47, https://doi.org/10.1093/geronb/60.Special_Issue_2.S40
16. Yan, S. & Bian, Y. (2014). “Gender differences in the use of health care in China: cross-sectional analysis.” *International journal for equity in health* vol. 13 8. 30 Jan. 2014, doi:10.1186/1475-9276-13-8
17. United Nations (2015). The World’s Women 2014: Trends and statistics. 2015. Sales No. E.15.XVII.8. Available from: http://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/WorldsWomen2015_report.
18. WHO, (2019). World Health Statistics disaggregated by sex for the first time. International Alliance of Patients' Organization. Retrieved from: <https://www.iapo.org.uk/news/2019/apr/16/world-health-statistics-2019-disaggregated-sex-first-time>.

THE PREVALENCE OF WATERPIPE USAGE AMONG SYRIAN YOUTH AND THE ROLE OF SOCIAL WORK

HALA ROUMIA and AREEN NASSAR

Faculty of health, University of Debrecen

László Patyán

ANNOTATION

There is a need to address some of the frequency and prevalence of tobacco waterpipe smoking in Syria and how its use differs from that of cigarettes to understand the impacts of the contributing factors for all globally and then in the lives of most Syrians. For this review, electronic internet-based database search was used to find articles done on formal delivery and its determinants in Syria.

Waterpipe tobacco smoking is not a safe alter to cigarettes smoking. Lately, the public health authorities identified the waterpipe smoking as a new tobacco epidemic and it would be worth expanding awareness on a global scale. In addition to warning people about the health and environmental impact of waterpipes.

The main causes for waterpipe smoking were social activities and spending time with other people for pleasure and entertainment in the Middle East countries such as Syria. Raising awareness of the probable health risks of waterpipe smoking because the majority of people supposed that waterpipe smoking is less harmful than cigarette smoking and to offer guidance in formulating a social work position regarding this important issue.

Keywords: Smoking, tobacco, waterpipe, Syria, epidemic, prevalence, social work, cessation

INTRODUCTION

Firstly, waterpipe smoking is an ancient tradition in the Indo-Pakistani subcontinent. It has been in practice among native people of Africa and Asia since four centuries (Anjum, 2007).

Waterpipe was used to smoke tobacco and other materials, such as industrial and herbal plants. Although their exact origin is to some extent unknown, but it is known that southern India to southwestern China transported smuggled tobacco throughout parts of Asia, Africa and the Middle East. In the sixteenth century, the early attempt to make the waterpipe was from coconut shells hollowed out from inside as a container with pipe stem made from bamboo reeds.

The dominant belief among waterpipe users today that it is safe as old as the waterpipe itself.

During the time of the Emperor *Akbar* who ruled from 1556 to 1605, the physician Hakim Abul Fath, considered that tobacco smoke had better to be first distributed through a small container of water to make it less harmful (Chattopadhyay, 2000; Benedict, 2011). Moreover, the exact date of the first creation of manufactured sweetened flavoured tobacco mix which is commonly called *maassel*, is unidentified, but it was used in the Middle East near the beginning of 1990s (WHO, 2015a).

Smoking waterpipe is a major health issue and it is an another type of tobacco smoking which is the transitory of tobacco smoke through water before the smoke breathing (Shihadeh A. L., 2003). Waterpipe has many gadgets and it is used by putting a flavored tobacco called *Maassel* in the waterpipe head and many pieces of charcoal is put on top after making tiny holes in the waterpipe head. Thus, charcoal upon the tobacco-filled head and it is separated from the tobacco by holed aluminium thin sheet of metal. Then, charcoal-heated air passes through the tobacco, waterpipe body, water bowl and is carried through the hose to the smoker to reach the mouthpiece containing tobacco components and charcoal burning products. A batch of set alight charcoal could be kept in a firebox near the waterpipe.

Various names and slightly different forms publicly know the waterpipe tobacco smoking such as: argeela, arghileh, nargeela, nargileh, hubble-bubble, shisha, hookah, and gouza (Al-Naggar & Bobryshev, 2012).

The waterpipes is different from the electronic devices that are types of electronic nicotine delivery systems. Its flavoured taste is similar to the taste of maassel. The electronic devices do not include combustion of charcoal but instead there is an electrically heating for a sweetened liquid to produce and forced out in an aerosol that is then inhaled (WHO, 2015a).

Waterpipe tobacco smoking is used in many cultures in numerous forms as a traditional kind of smoking that is existing for many centuries. During the past decade, waterpipe smoking has become more and more common in the Middle East among young people and is rapidly spreading elsewhere. Waterpipe smoking fills a social function among youthful population where they can smoke in company and share waterpipes (AKL et al., 2010 ; FDA, 2018).

Furthermore, the Arab world is the best environment for waterpipe smoking particularly among youth (Maziak et al., 2014).

WATERPIPES HEALTH EFFECTS

Tobacco is considered the single legal drug that kills a lot of its consumers when used as planned by tobacco trade organizations and cigarette manufacturers. Moreover, it is also the main cause of deaths from chronic and non-communicable diseases (NCDs) leading to a rising health inequalities. World Health Organization has forecast that tobacco consumption was responsible for the mortality of about six million people in 2015, while at this time tobacco kills eight million people worldwide each year. This total takes account of about 600,000 people are also predicted to die from the influence of passive smoke (WHO, 2015b).

Studies have shown that smoke emitted from mainstream and sidestream waterpipe contains high levels of complex carcinogenic compounds such as PAH, CO, volatile aldehydes, particles with nanoscale size and other poisonous chemicals and pollutants contributing to the risks linked with second-hand smoking. The temperature of smoke inhaled per puff are likely, too low to make the reactions needed for changes from this substances (Masjedi et al., 2019; Elizabeth et al., 2010; Monzer, 2008; Shihadeh, 2003).

Waterpipe smoke causes the damaging and deadly effects on health such as increased possibility for developing, respiratory and pulmonary diseases including bronchitis, asthma and lung cancer as well as elevated blood pressure and cardiovascular diseases. Waterpipes has been associated with lung cancer. Certainly, a wide range of opposing health outcomes of waterpipes have been documented including long-lasting pulmonary issues and lung inflammation (Öberg et al., 2011; Bhatnagar, 2019; Lim et al., 2009)

Rapid changes happened in Syrians lifestyle at the same time with a widespread of non-communicable diseases (Fouad et al., 2006).

Additionally, because of the way of sharing a waterpipe by using the same mouthpiece, there is a high possibility for transmission of communicable diseases.

As opposed to popular belief among waterpipe users today that it is safe, the emerging smoke from a waterpipe includes many poisons which cause various diseases such as lung and heart diseases.

Despite the smoke has been distributed through a small container of water, the smoke produced holds high concentrations of toxic substances, including carbon monoxide, poisonous heavy metals and carcinogenic chemicals.

This makes waterpipe smokers and passive smokers in danger of the same types of diseases which are caused by cigarette smoking because the second-hand smoke emitted directly from waterpipes into the nearby air also holds the same toxicants (WHO, 2005a)

Because of high levels of these toxinants in the smoke itself, waterpipe smokers might expose higher levels because they may smoke during a waterpipe session for hours and may breathe in the moisturized, less frustrating smoke more intensely, in this manner causing dangerous health hazard (WHO, 2015a).

SOCIAL DETERMINANTS OF WATERPIPES PREVALENCE AMONG SYRIAN YOUTH

In most parts of the world, although cigarette smoking is the overriding type of tobacco use; waterpipe use is facing increasing use worldwide. It is the most predominant in Asia, Africa and the Middle East and it is a quickly growing problem on other regions by both males and females and most seriously, among youth population and children.

Waterpipe smoking has been linked with the countries east of the Mediterranean Sea, Southeast Asia and northern Africa and this region has the highest prevalence of waterpipe use in the world (WHO, 2015a).

For example, in Syrian Arab Republic, a Middle Eastern country with a high popularity of cigarettes and waterpipe smoking as well, we cannot find a clinical medical standards and experts in the field of smoking cessation working in clinics or pharmacological companies to help smokers to quit smoking (Taleba et al., 2015).

In fact, in the Middle East, in the 1990s, waterpipe tobacco smoking had become related to elderly men. However, it dramatically upsurge to become prevalent among youthful population.

This movement began in the Middle East and started to spread to academic institutions such as universities, colleges and schools in numerous countries and territories (WHO, 2015a).

Over the last decade, waterpipe tobacco smoking has turned out to be a worldwide epidemic, and is becoming more popular than cigarettes among youth. In the 1990s, waterpipe tobacco smoking began to be common among youth in the Arab world, and now are gaining extensive acceptance around the world. Firstly, in the Middle East and then has quickly reached other parts of the world (Maziak et al., 2004).

Waterpipe smoking seems to be more prevalent among youthful population, males, educated individuals and those who smoke cigarettes. Factors include social norms, such as peer influence, family detachment, and self-esteem issues (Maziak et al., 2015).

In the Middle Eastern societies, usually in the local scale will either locally stay in the same place or become wider gradually without the presence of international networking media (WHO, 2015a).

In 2004, the Eastern Mediterranean Region witnessed the utmost prevalence of waterpipe use, to be around 15.8% in Aleppo, Syria (Jawad et al., 2018).

Additionally, according to the Syrian Center for Tobacco Studies (SCTS) that was established as a result to the smoking prevalent in Syria and the absence of understanding and proficiency to face against it, in 2006, the waterpipe smoking prevalence in Syria is increasing significantly to reach 20.2% and 4.8% for men and women respectively. These data demonstrate the seriousness of the waterpipe epidemic in Syria among the youth (Ward et al., 2006).

Some of the social contributing factors among Syrian youth to make the waterpipe tobacco smoking more popular include:

1. Using of manufactured sweetened flavoured tobacco mix since the early 1990s, which is commonly called maassel, is related to the increasing in waterpipe smoking popularity (Rastam et al., 2004).
2. The public attitude generally accepting sharing a waterpipe according to the corner café and restaurant culture especially among youthful population in social and family gathering lasting for one hour or more with slow puffing rate. For example, in the 1990s, the “Ramadan tents”

providing in the short term during the Muslim holy month of Ramadan a special social places for smoking waterpipe (Maziak et al., 2015; Nakkash et al., 2011)

3. The strong connections between tobacco use and social media messages. For instance, internet videos and social media messages have played a crucial role in improving or building common legends linked with waterpipe use which may probably change the viewers' opinions and attitudes. One of the industrial companies produced and marketed a new brand for Maassel and it is targeted especially for youth. They labelled it "Shabablik" and its meaning in Arabic language is "youthful" (Nakkash et al., 2011; Carroll et al., 2013).

4. The majority of tobacco smokers and non-smokers believe that waterpipe tobacco smoking is less risky than cigarette tobacco smoking, 70% of daily waterpipe users consider it less harmful than cigarettes and could be associated with less worry about damage (Akl et al., 2015; Eissenberg et al., 2008; Aljarrah et al., 2009; Afifi et al., 2010).

In a descriptive analysis of 3,600 students, about a third of them (33.1%) thought that waterpipe tobacco smoking was less risky than cigarette tobacco smoking, and more than half (52.1%) thought that waterpipe tobacco smoking has low perceived addictiveness than cigarette smoking (Primack et al., 2008).

THE DIFFERENCES BETWEEN CIGARRETE AND WATERPIPES

After cigarette smoking, waterpipe smoking was the most common form of tobacco use. In some countries, the epidemic of waterpipe tobacco smoking has been greater than cigarette smoking in specific subgroups.

Although the notable achievement in limiting cigarette smoking by the public health policies in many countries, waterpipe smoking has succeeded cigarette smoking despite the strict tobacco control regulations that are generally concerned with cigarette.

For instance, in many industrialized nations, waterpipe products and places are excused from tobacco control policies, and the absence of implementation of tobacco control policies is the main problem in third-world countries. This has participated in waterpipe prevalence all over the world.

As opposed to cigarette tobacco products packaging, which commonly holds directed health warnings, waterpipe tobacco products packaging are usually sold without health warning.

Cigarette packet size and packaging have properly a specific uniform all over the world. However, this is not the situation for waterpipes. Waterpipes have many different types which differ in shape and size. Waterpipes are less possible to move because they consist of multiple parts.

The waterpipe tobacco contains nicotine as 2% to 4%, whereas it is from 1% to 3% for cigarettes (Anjum, 2007).

Usually, a waterpipe session lasts for one hour or more in length inhaling 100 to 200 times the volume in comparison with the smoke inhaled from smoking a cigarette.

As a consequence, the smoke released from waterpipe tobacco-free products and from tobacco-based products has the same toxic substances except nicotine and the biological activity as well (WHO, 2015a).

Another troublesome side of the waterpipe smoking prevalence is its possibility to frustrate cessation efforts especially among adult cigarette smokers and a path to access cigarette smoking among young people. First, studies of smoking cessation in the countries east of the Mediterranean Sea have shown that many people who have left cigarettes alter to waterpipes, maybe because of the fear of leaving the habit and to avoid withdrawal symptoms (WHO, 2015a).

LINKING WATERPIPE AND SELF-RATED HEALTH

Self-rated health (SRH) indicates to the evaluation of the health status, it is also a good predictor of morbidity and mortality to explore health inequalities in societies. However, only a limited number of studies are available in developing nations. In Syria, as in many Arabic countries, the health situation of its populations has been measured by inadequate research, especially in terms of SRH (Maziak et al., 2004).

Young adulthood is the period following the onset of teenage years during which a young person matures from a child into an adult when the patterns of behaviour are being shaped, such as tobacco, alcohol and physical activities. Furthermore, adolescence is the period of quick mental and psychosocial modifications when youth become more conscious of their bodies and become more thoughtful. Behavioural influences such as smoking, their physical activity and body height and weight, also affect the teenager self-rated health.

Although the strong relation between tobacco smoking and chronic illnesses, the damage of tobacco is not recognizable among adolescence. SRH can be a beneficial to measure the damage of tobacco smoking among adolescent individuals (Wang et al., 2012).

THE ROLE OF SOCIAL WORK IN THE SMOKER'S LIFE:

Many factors have direct influence on self-rated health like the socio-environmental factors. One of the essential factors to positive self-rated health would be a positive environment socially and economically, active physical health status on a daily basis and supportive social network. These factors are preventive leading to positive way of life and self- image. Absence of these factors could cause low self-rated health such as lack of social support and working or studying in isolating environment could lead to poor way of life and lower feeling of good health.

To reduce waterpipe smoking, the main attention should be given to the youthful populations, because they have the affinity to continue smoking in their adulthood. Emphasis the idea that supportive social network and social involvement play a crucial role in improving the adolescent health behaviours (Wang et al., 2012).

In all levels, the social health care needs a combination between the theoretical knowledge and functional experience to put on the knowledge and gaining the fresh knowledge (Tiittanen et al., 2015).

Smokers need encouragement, help and advice, as well as in this work social and health care specialists have an essential role. The smokers need to give them the attention and to be encountered as the other people.

Not all health staff need to become cessation experts. However, training counsellors to give guidance on personal or psychological problems, who can be social workers, nurses, or any other health expert, achieve this work.

Health professionals have the responsibility to make awareness and research interventions about individual tobacco consumption's influence on all aspects of community and social health (WHO, 2005b).

Health social workers play the key role to prevent smoking and doing raising awareness work about smoking cessation to see and talk to the clients who are smoking to guide and help them to stop smoking using creative methods that are easy to apply to practice (Tiittanen et al., 2015).

Additionally, making raising awareness gatherings against the risks of waterpipe is one of the social worker roles. Considering waterpipe smoking as a part of our cultural inheritance is dangerous among the young people of our country. It is urgent to protect our younger generation from being involved in a habit, which will have damaging influence not only on their health but on the health of the country not only on their health but also on the health of the country too (Anjum, 2007).

Without a doubt, social workers have direct influence on the individuals about their smoking habits and offering smoking cessation plans. Social work plays a key role in the making of a smoke-free society. Social work's activities are ranging from nonstop facilities to policy improvement. With providing information about the negative effects caused by cigarette smoking.

There was no clear study of the social workers approaches toward smoking because they are the one who will deal directly with the clients but at the same time, they do not have the power to deal well with many of the problems.

Social work was a profession, which wait the financial support from the governments, from other helping specialists who keep the responsibility of decision-making and from clients as well who show their anger to the listener.

The main aim of social work profession is helping people to live satisfying lives and to make the change in the psychosocial and physical aspects of the individual.

In psychiatric units, social workers became stricter in participating to make a smoke-free environment. However, there are also other difficulties should be taken in consideration to begin building smoke free psychiatric environments.

Because of the damaging effects resulting from tobacco smoke, the attitude of social work would want to reduce the weakness of these groups.

Social work can cure these conditions by presenting smoke-free policies and offering programs for smoking cessation. Simultaneously, social work can also help clients to deal with the daily stressful situations that could be one of the reasons responsible for their smoking and they can make intervention on various levels. Therefore, they would become key element in the initiation of smoking prevention programs. It is also suitable for social workers to make group counselling and educational approaches to help clients to change their smoking habits and then it would be beneficial to refer offer the individual one-to-one counselling, as well as helpful brief interventions (Valentich, 1994).

Moreover, prevention and treatment approaches that follow regular models and theoretical plans is the most important things to make anticipated modifications in risky or unhealthy behaviour (Bigier, 2005).

CONCLUSION

In Middle East societies, waterpipe smoking was in general more socially acceptable than cigarette smoking. In conclusion, waterpipe use is not only a preventable public health concern, but has also become progressively a matter of socioeconomic inequality; both of them have traditionally been a concern for social workers. The fundamental statement is that the political and social environment heavily influences personal behaviour and that from childhood on individuals are enticed to smoke.

The impaired health and functioning of smokers and those in their social environments especially young people are of particular relevance to social workers. Social work as a facilitating and assisting profession cannot remain oblivious to societal pressures to move in the direction of a smoke-free society.

REFERENCES

1. Aruni Bhatnagar, W. M.-H. (2019). Water Pipe (Hookah) Smoking and Cardiovascular Disease Risk: A Scientific Statement From the American Heart Association. *Circulation*, 139(19), 917–936. doi:10.1161

2. Benedict, C. (2011). *Golden-Silk Smoke: A History of Tobacco in China, 1550–2010*. University of California Press.
3. Beng Leong Lim, G. H. (2009). Case of carbon monoxide poisoning after smoking shisha. *International Journal of Emergency Medicine*, 2(2), 121–122. doi:10.1007
4. Brian A. Primack, J. S. (2008). Prevalence of and Associations with Waterpipe Tobacco Smoking among U.S. University Students. *Annals of Behavioral Medicine*, 36(1), 81–86. doi:10.1007
5. Carroll, M. V. (2013). A Comparison of Cigarette- and Hookah-Related Videos on YouTube. *Tob Control*, 22(5), 319–323. doi:10.1136
6. Chattopadhyay, A. (2000). EMPEROR AKBAR AS A HEALER AND HIS EMINENT PHYSICIANS. *Bull Indian Inst Hist Med Hyderabad*, 30(2), 151-158.
7. E A Akl, K. D. (2015). The allure of the waterpipe: a narrative review of factors affecting the epidemic rise in waterpipe smoking among young persons globally. *Tob Control*, 13–21. doi:10.1136
8. ELIE A AKL, S. G. (2010). The effects of waterpipe tobacco smoking on health outcomes: a systematic review. *International Journal of Epidemiology*, 39(3), 834–857. doi:10.1093
9. Elizabeth Sepetjian, N. S. (2010). Carcinogenic PAH in waterpipe charcoal products. *Food Chem Toxicol*, 48(11), 3242–3245. doi:10.1016
10. FDA. (2018). *Tobacco Regulatory Science Research Program at FDA s Center for Tobacco Products: Summary and Highlights*. Food and Drug Administration.
11. Hannele Tiittanen, K. N. (2015). Social and Healthcare Students Developing the Smoking Cessation Methods. *International Journal Of Occupational Health and Public Health Nursing*, 15-24.
12. K D Ward, T. E. (2006). The tobacco epidemic in Syria. *Tob Control*, 15(1), 24–29. doi:10.1136
13. Khaled Aljarrah, Z. Q.-D. (2009). Perceptions of hookah smoking harmfulness: predictors and characteristics among current hookah users. *Tobacco Induced Diseases*, 1-7. doi:10.1186
14. Mark O. Bigier. (2005). Harm Reduction as a Practice and Prevention Model for Social Work. *The Journal of Baccalaureate Social Work* -, 10(2), 69-86.
15. Mattias Öberg, M. S.-U. (2011). Worldwide burden of disease from exposure to second-hand smoke: a retrospective analysis of data from 192 countries. *Lancet*, 139-146. doi:10.1016
16. Maziak W, W. K. (2004). Tobacco smoking using a waterpipe: a re-emerging strain in a global epidemic. *Tob Control*, 13(4), 327-333. doi:10.1136
17. MF Fouad, S. R. (2006). Prevalence of obesity and its associated factors in Aleppo, Syria. *Prev Control*, 2(2), 85–94. doi:10.1016
18. Mohammad Reza Masjedi, F. T. (2019). Air pollutants associated with smoking in indoor/outdoor of waterpipe cafés in Tehran, Iran: Concentrations, affecting factors and health risk assessment. *Sci Rep*, 9(1), 1-11. doi:10.1038
19. Mohammed Jawad, R. C. (2018). The prevalence and trends of waterpipe tobacco smoking: A systematic review. *PLoS One*, 13(2), 1-20. doi:10.1371
20. Monzer, S. S. (2008). Charcoal emissions as a source of CO and carcinogenic PAH in mainstream narghile waterpipe smoke. *Food Chem Toxicol*, 46(9), 2991–2995. doi:10.1016
21. Qudsia Anjum, F. A. (2007). Shisha smoking- An Imminent Health Hazard. *Journal of Pakistan Medical Association*, 57(9), 430-1.
22. REDHWAN A AL-NAGGAR, Y. V. (2012). Shisha smoking and associated factors among medical students in Malaysia. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 13(11), 5627-5632. doi:10.7314
23. Rema A. Afifi, J. S. (2010). Neighbourhood influences on narghile smoking among youth in Beirut. *European Journal of Public Health*, 20(4), 456-462. doi:10.1093

24. Rima T Nakkash, J. K. (2011). The rise in narghile (shisha, hookah) waterpipe tobacco smoking: A qualitative study of perceptions of smokers and non smokers. *BMC Public Health*, 2-9. doi:10.1186
25. Samer Rastam, K. D. (2004). Estimating the beginning of the waterpipe epidemic in Syria. *BMC Public Health*, 4(32), 1-6. doi:10.1186
26. Shihadeh, A. (2003). Investigation of mainstream smoke aerosol of the argileh water pipe. *Food Chem Toxicol*, 41(1), 143-152. doi:10.1016
27. Shihadeh, A. L. (2003). Investigation of mainstream smoke aerosol of the argileh water pipe. *Food and Chemical Toxicology*, 41(1), 143-152. doi:10.1016
28. Thomas Eissenberg, K. D.-S. (2008). Waterpipe Tobacco Smoking on a U.S. College Campus: Prevalence and Correlates. *Journal of Adolescent Health*, 42(5), 526–529. doi:10.1016
29. Valentich, M. (1994). Social Work and the Development of a Smoke-Free Society. *National Association of Social Workers*, 39(4), 439-450.
30. W Maziak, K. D. (2004). Tobacco smoking using a waterpipe: a re-emerging strain in a global epidemic. *Tobacco Control*, 13(4), 327–333. doi:10.1136
31. Wang MP, H. S. (2012). Smoking Is Associated With Poor Self-Rated Health Among Adolescents in Hong Kong. *Nicotine & Tobacco Research*, 14(6), 682–687. doi:10.1093
32. Wasim Maziak, R. N. (2014). Tobacco in the Arab world: old and new epidemics amidst policy paralysis. *Health Policy and Planning*, 29, 784–794. doi:10.1093
33. Wasim Maziak, Z. B. (2015). The global epidemiology of waterpipe smoking. *Tob Control*, 24(1), 3–12. doi:10.1136
34. WHO. (2005a). *Waterpipe Tobacco Smoking: Health Effects, Research Needs and Recommended Actions by Regulators*. Geneva: World Health Organization.
35. WHO. (2005b). *The role of health professionals in tobacco control*. Geneva: World Health Organization.
36. WHO. (2015). *WHO report on the global tobacco epidemic*. Geneva: World Health Organization.
37. WHO. (2015a). *Waterpipe tobacco smoking: health effects, research needs and recommended actions for regulators*. Geneva: World Health Organization.
38. WHO. (2015b). *WHO global report on trends in prevalence of tobacco smoking 2015*. Geneva: World Health Organization.
39. Ziyad Ben Taleba, K. D. (2015). Predictors of adherence to pharmacological and behavioral treatment in a cessation trial among smokers in Aleppo, Syria. *Drug and Alcohol Dependence*, 167–172. doi:10.1016

TITLE OF THE PAPER: KNOWLEDGE AND UTILIZATION OF STANDARDIZED ELECTRONIC HEALTH RECORDS AMONG NURSES IN JUTH, NIGERIA

NANLE JOSEPH, GUSEN

University of Debrecen, Faculty of Health, Department of Social work in health care

ABRAHAM DARE, AJAYI

University of Jos, Faculty of Health Sciences and Technology, Department of Nursing

Supervisor: Abraham Dare, Ajayi (Phd)

ANNOTATION

Gusen, N.J., & Ajayi, A.D. (2019). Knowledge and Utilization of Standardized Electronic Health Records among Nurses in JUTH, Nigeria. A research carried out in Jos University Teaching Hospital, Nigeria. Is standardized electronic healthcare records significant in health care? Is there sufficient knowledge about it? How about its practice and possible factors hindering it?

INTRODUCTION

An electronic health record (EHR) is described as a storage that electronically maintains an individual's health information and health care for their lifetime and preserves the information in such a way that it can serve multiple legitimate users of the record (Healthcare Information Management and Systems Society, 2008). Similarly, Gartner (2012) defined an Electronic Patient Record as “a system that contains electronically maintained information about an individual's health status and care. It focuses on tasks directly related to patient care, unlike other healthcare information systems that support providers' and payers' operational processes (which may, however, serve as source or feeder systems for the Computer Patient Record). The Computer Patient Record (CPR) completely replaces the paper medical chart and thus must meet all clinical, legal and administrative requirements”.

A standardized electronic health record is an electronic health record with professional terminologies such as standardized nursing language used in clinical care documentation. There is a gradual increase in number of health care organizations who are introducing and utilizing electronic systems to store patients' information.

Use of the EHR offers tremendous advantages to Nurses through the creation of accessibility of all patients' information in one location (Roeder, 2009) which enhances patient care. (Noah, 2011). Correct and efficient use of the EHR can improve communication throughout the system and help create a safer and more efficient patient-centered experience. Additional advantages of EHR use include clear communication of information to other departments and effectively capturing workload. (Roeder, 2009). Patient care is enhanced and improved when information can be easily accessed. In addition, there is less repetition of patient information gathered and included in documentation. (Noah, 2011).

There is very scanty literature or research on standardized electronic health records conducted among nurses in tertiary healthcare institutions in Nigeria. In spite of the fact that computerized documentation systems continue to expand in all areas of health care industry, implementation of a standardized electronic health record may be overwhelming to the organization and staff involved.

This research will facilitate a process for the future implementation of standardized electronic health records. The use of an electronic health record across various health care settings and comprehensive documentation method similar to the current standards of documentation as in other health care settings, will help in the coordination of health services for patients. Standardized electronic health records will provide a platform for eliciting accurate nursing diagnoses and care plans for patients which will yield improved patient outcomes. Standardization of the

documentation process will allow for the development of large data sets for further research, guide policy development and provide a framework for clinical nursing practice. (Yearous, 2011)

This study therefore seeks to determine the knowledge of standardized electronic health records among Nurses in Jos University Teaching Hospital, Nigeria and to assess their utilization of standardized electronic health records.

Hypotheses

H₀: There is no significant difference in Nurses' utilization of standardized electronic health records across hospital units/wards in Jos University Teaching Hospital, Nigeria.

METHODS

A descriptive survey research design was adopted for the study. The descriptive survey was used by the researcher to find out the Nurses' knowledge, utilization of standardized electronic health records in Jos University Teaching Hospital, Jos, Nigeria.

The study location was Jos University Teaching Hospital (JUTH), said to have been established since 1981 by the Federal Government of Nigeria. The institution has a goal of providing tertiary health services to the populace, training facilities for medical students of the associated university of Jos and other medical personnel. The Hospital has 31 departments, 22 wards and 620 bed capacities.

The target population was 528 Nurses in Jos University Teaching Hospital, Jos, Nigeria. Nurses who were on leave (Maternity, annual, terminal, study, sick) and excuse duty, were excluded from this study.

Probability sampling technique specifically stratified random sampling was used in selecting the participants across the wards/units in the institution. Stratified random sampling was used because it provides precision and guards against unrepresentative samples across the various nursing cadres and reduces bias. A sampling frame was used where 228 participants were selected out of 528 target population.

There were about 96 ACNO, 1 DNS, 4 ADNS, 223 CNOS, 44 NOI, 50 NOII, 20 PNOs, 90 SNOs. They were classified into upper cadre nurses (DNS, ADNs, CNOs and ACNOs) who were 323 in number. Middle cadre nurses (PNOs and SNOs) were 110 in number, while lower cadre nurses (NOII and NOI) were 94 in number, making a total of 528 nurses. Hence, each cadre sample size was calculated as a ratio of the total population. In effect, 139 upper cadre nurses, 48 middle cadre nurses and 41 lower cadre nurses were selected using stratified random sampling, giving rise to an overall sample size of 228 Nurses.

The instrument used for data collection was a questionnaire. The questionnaire was developed from two questionnaires of previous researches on electronic health records. The two questionnaires were the final version of the Electronic Health Records Survey Questionnaire and National Electronic Health Records Survey Questionnaire.

The project supervisor proof-read the questionnaire, made corrections in order to ensure face validity of the instrument. Pilot test was conducted with Ten Nurses in JUTH., the researcher effected the observations and corrections so as to ensure construct validity of the instrument. Test re-test reliability of the standardized electronic health records questionnaire was done. The reliability coefficient was calculated using Pearson's correlation. The coefficient of correlation obtained was 0.98. Hence the questionnaire had 98% reliability.

Face to face distribution was the approach used to administer the questionnaire. The unit heads/assistants in the institution assisted the researcher in distribution and collection. This contributed in ensuring high response rate. After data collection, coding was done and the coded data was inspected within Microsoft excel 2013 version, to ensure coding accuracy. The data was later transferred to SPSS version 22. Descriptive statistics such as frequency tables, and percentages using SPSS. Hypothesis was tested using chi-square test.

TABLES

Table 1: Respondents' knowledge about standardized electronic health records

Do you know about Standardized EHRs?	Frequency	Percent (%)
Yes	163	71.5
No	65	28.5
Total	228	100
If yes, where did you learn about Standardized EHRs?	Frequency	Percent (%)
School	41	25.2
Textbooks	24	14.7
Media	28	17.2
Internet	33	20.2
Journals	21	12.9
Others sources e.g. Seminars, Workshops, Hospital etc.	16	9.8
Total	163	100
Have you heard about NANDA-I application made easy for clinicians?	Frequency	Percent (%)
Yes	159	69.7
No	68	29.8
Total	228	100
Overall knowledgeable	161	70.6
Overall Not knowledgeable	66.5	29.2

Table 1 revealed that most (71.5%) of the respondents have heard about standardized electronic health records, from school (25.2%), media (17.2%), and other sources like seminars, hospital etc. (9.8%). Similarly, most (69.7%) of the respondents have heard about NANDA-I application made easy for clinicians, while 29.8% have not heard about it. Most of the respondents (70.6%) were generally knowledgeable about Standardized EHRs

Table 2: Respondents' Utilization of Standardized electronic health records

Utilization of standardized electronic health records	Yes		No		Total	
	F	%	F	%	F	%
Do you use NANDA-I application for Nursing care documentation?	111	48.7	117	51.3	228	100
Do you view imaging or radiology reports using standardized EHR?	48	21.1	180	78.9	228	100
Do you document patients' vital signs in standardized EHR?	17	7.5	211	92.5	228	100
Do you chart drug administration in standardized EHR?	10	4.4	218	95.6	228	100
Do you chart fluid input and output in a standardized EHR?	11	4.8	217	95.2	228	100
Do you communicate information to other healthcare providers through standardized EHR?	23	10.1	205	89.9	228	100
Do you document patients' admission and discharge using standardized EHR?	13	5.7	215	94.3	228	100
Do you document or report hospital statistics using standardized EHR?	18	7.9	210	92.1	228	100
Do you receive a referred patient's report through standardized EHR?	14	6.1	214	93.9	228	100
Overall Utilization of Standardized EHR	29	12.9	199	87.1	228	100

Table 2 indicated that, majority of the respondents (87.1%) were not utilizing standardized electronic health records.

Table 3: Respondents' perceived barriers to the utilization of standardized electronic Health Records

Perceived barriers to utilization of standardized HER	Yes		No		Total	
	F	%	F	%	F	%
Lack of knowledge related to standardized EHR	166	72.8	62	27.2	228	100
Resistance to change by Nurses and other health workers	107	46.9	121	53.1	228	100
Insufficient time to learn a new style of documentation	126	55.3	102	44.7	228	100
Lack of enough manpower	174	76.3	54	23.7	228	100
Lack of necessary electronic resources such as a computer, computerized documentation software etc.	206	90.4	22	9.6	228	100
Lack of textbooks/journals on standardized EHR.	149	65.4	79	34.6	228	100
Lack of understanding of the benefits of standardized EHR by nurses and other health personnel	155	68.0	73	32.0	228	100
Lack of mentors or leaders to help facilitate change to standardized HER	195	85.5	33	14.5	228	100
Lack of continuing Nursing education programme on standardized HER	193	84.6	35	15.4	228	100
Lack of implementation of standardized EHR by the hospital management	216	94.7	12	5.3	228	100

Table 3 showed that the perceived barriers to utilization of standardized EHR were lack of knowledge (72.8%), resistance to change by nurses and other health workers (46.9%), insufficient time to learn a new style of documentation (55.3%), lack of manpower (76.3%), lack of electronic resources such as a computer, computerized documentation software etc. (90%), lack of textbooks/journals on standardized EHR (65.4%), lack of understanding of the benefits of standardized EHR by nurses and other health personnel (68%), lack of mentors or leaders to help facilitate change to standardized EHRs (85.5%), lack of continuing nursing education programme (84.6%), and lack of implementation by the hospital management (94.7%).

DISCUSSION

This study found that most of the respondents have heard about standardized electronic health records through variety of sources most notably school. Similarly, Ajayi, Adeola, Daniel, Stephen and Gusen (2015) conducted a study among nurses in Jos University Teaching Hospital and found that majority (73.2%) of the respondents had knowledge about standardized nursing language. Therefore, it is imperative to enrich their sources of information. (Adeleke, Salami, Achinbee, Anamah, Zakari & Wasagi, 2015) One way to ensure this is that, the Nursing and Midwifery Council of Nigeria together with National Association of Nigerian Nurses and Midwives should continue to disseminate information about standardized EHR in schools through its incorporation in the curriculum for nursing students. Furthermore, to encourage the utilization of the standardized EHR, the teachers in schools of nursing and universities need to be trained and retrained on how to use and apply standardized EHR in nursing practice. Most of the respondents have also heard about NANDA-I application made easy for clinicians. This is awareness knowledge according to diffusions of innovation theory, meaning that most of the nurses were aware of the term standardized electronic health record.

More than half of the respondents were using NANDA-I application for nursing care documentation. This meant that these respondents had probably began acquainting themselves with the NANDA-I softwares that emerged to ease clinical documentation. Furthermore, most of the respondents were not viewing imaging or radiology reports using standardized EHRs. They were not documenting patients' vital signs, charting drug administration, fluid input and output, communicating information to other healthcare providers, documenting patients' admission and discharge, documenting or reporting hospital statistics in standardized EHR, neither were they receiving referred patients' report through standardized EHR. On the contrary, Häyrynen, Saranto, and Nykänen (2008) reviewed a research literature on electronic health record (EHR) systems and

reported that several data components were documented in EHRs such as daily charting, medication administration, physical assessment, admission nursing note, nursing care plan, referral, present complaint (e.g. symptoms), past medical history, life style, physical examination, diagnoses, tests, procedures, treatment, medication, discharge, history, diaries, problems, findings and immunization. And further suggested that in the future it would be necessary to incorporate different kinds of standardized instruments, electronic interviews and nursing documentation systems in EHR systems.

The two greatest barriers to utilization of standardized EHRs reported in this study were lack of implementation of standardized EHRs by the hospital management (94.7%) which could be due to lack of organizational oversight (Fischetti, 2008) and lack of electronic resources such as a computer, computerized documentation software etc (90.4%). Similarly, Yearous (2011) reported two greatest barriers to the utilization of standardized nursing languages, NNN. These included financial resources to pay for necessary equipment to document nursing care including computer, computerized documentation program. Yearous also reported that one of the potential barriers to the use of standardized languages in nursing practice is access to a computer and the internet, which eliminates one technology barrier but does not ensure access to computer software for documentation. In the same vein, Gusen found that among the three greatest barriers to utilization of standardized nursing language in among Nurses in JUTH was lack of necessary equipment, such as a computer, computerized documentation program/software.

CONCLUSION

The study concludes with the finding that Nurses in Jos University Teaching Hospital, Nigeria are generally knowledgeable about standardized electronic health records on patient care, yet have inadequate utilization of standardized electronic health records, which might be due to identified barriers to its utilization such as lack of implementation by the hospital management and lack of provision of necessary resources such as computers among others. Hence, they need to be involved in the development and implementation of electronic health records (EHR) now, not after the EHR systems are fully implemented. Therefore, the study has successfully filled in the gap in what is known today about Nurses' perception and utilization of standardized EHR in Jos University Teaching Hospital, hence contributing to the existing body of knowledge in nursing.

Based on the findings from the study, the following recommendations were made:

1. Hospital management especially the Chief Medical Director and Director of Nursing services should be enlightened on the benefits of the standardized EHRs have over paper-based records, such as better quality of care. This will enhance provision computer workstations with relevant interdisciplinary electronic software in every unit in the teaching hospital in view of the barriers to utilization such as lack of necessary electronic resources.
2. Hospital management of the teaching hospital should adopt standardized electronic health records as the standard for documentation practices among nurses and other healthcare providers and ensure regular training of the nursing workforce on this technology in order to ensure better quality of care.

FORMULAS

The Sample Size was calculated using Slovin's formula which was developed since 1960 (Andale, 2012)

$$n = \frac{N}{(1 + Ne^2)}$$

Where,

n = number of samples,

N = total population

e = Error tolerance (used e.g. 95% confidence level was used with a margin error of 0.05 obtained by

subtracting the confidence level from 1)

Therefore, the Sample Size $\approx$ 228 Nurses

REFERENCES

1. Adeleke, I.T, Salami, A.A., Achinbee, M., Anamah, T.C., Zakari, I.B., & Wasagi, M.H. (2015). ICT knowledge, utilization and perception among healthcare providers at National Hospital Abuja, Nigeria. *American Journal of Health Research*. 3(1-1), 47-53, doi: 10.11648/j.ajhr.s.2015030101.17
2. Ajayi, A.D., Adeola, R.S., Daniel, O.C., Stephen, N.R., & Gusen, N.J. (2015). Knowledge and utilization of standardized nursing language among nurses in Jos university teaching hospital plateau state, Nigeria. *International Professional Nursing Journal*, 14(3), 18-28.
3. Fischetti, N. (2008). Using standardized nursing languages: A case study exemplar on management of diabetes mellitus. *International Journal of Nursing Terminologies and Classifications: The Official Journal of NANDA International*. 19(4), 163-166.
4. Gartner, (2012). IT Glossary [Online]. Retrieved July 12, 2012 from <http://www.gartner.com/it-glossary/cpr-computer-based-record/>
5. Gusen, N.J. Knowledge and utilization of standardized nursing language (NANDA-I, NIC and NOC) among Nurses in Jos University Teaching Hospital, Plateau State. A research project submitted to the Nursing and Midwifery Council of Nigeria in partial fulfilment of the requirement for the award of Registered Nurse (RN) certificate. 2015
6. Häyrynen, K., Saranto, K., & Nykänen, P. (2008). Definition, structure, content, use and impacts of electronic health records: a review of the research literature. *International Journal of Medical Informatics*. 77(5), 291-304.
7. Healthcare Information Management and Systems Society. (2008). Electronic health record (EHR). 2008.
8. Noah, P. (2011). Implementing electronic documentation. *Critical Care Nurse*. 34, 208-212.
9. Roeder, J. (2009). The electronic medical record in the surgical setting. *AORN Journal*. 89, 677-686.
10. Yearous, S.K.G. (2011). School nursing documentation: knowledge, attitude, and barriers to using standardized nursing languages and current practices. PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa. Retrieved from <http://ir.uiowa.edu/etd/3411>.

ABSTRACT

INTRODUCTION: A standardized electronic health record is an electronic health record with professional terminologies such as standardized nursing language used in clinical care documentation. There is a gradual increase in number of health care organizations who are introducing and utilizing electronic systems to store patients' information.

AIM: The study therefore aims to determine the knowledge, utilization, and barriers to utilization of standardized electronic health records among nurses in Jos University Teaching Hospital, Nigeria.

METHODS: The target population was 528 nurses in JUTH, Nigeria. A descriptive survey research design was adopted for the study to determine the knowledge, utilization, and barriers to the utilization of standardized electronic health records. Questionnaire was used as the instrument for data collection. Slovin's formula was used to obtain a sample size of 228 participants. Sampling technique used to select participants was stratified random sampling. There was a response rate of 100%. Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 22 was used for the analysis in order to ensure accuracy in results. Data generated from the study were analyzed and presented using descriptive statistics such as frequency tables, percentages and inferential statistics such as chi-square to test hypotheses.

RESULTS: Findings revealed that most of the respondents (70.6%) said they knew about standardized electronic health records. However, majority of the respondents (87.1%) were not utilizing

standardized electronic health records. The two greatest barriers to the use of standardized EHR identified in this study were lack of implementation of standardized EHR by the hospital management (94.7%) and lack of electronic resources such as a computer and computerized documentation software (90.4%).

CONCLUSION: *The study concludes with that Nurses in Jos University Teaching Hospital, Nigeria, were generally knowledgeable about Standardized Electronic Health Records. However, they have inadequate utilization of Standardized Electronic Health Records, which might be due to lack of implementation and lack of electronic resources identified as the topmost barriers to utilization amongst others. Based on the findings of this study, it is recommended that the teaching hospital should implement standardized electronic health record for clinical documentation, and should provide computerized electronic resources such as computer and computerized documentation software.*